

Володимир Попик

БІОТРАФІКА

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ І НАУКИ,
ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС
СУСПІЛЬСТВА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Володимир ПОПИК

БІОГРАФІКА

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ І НАУКИ,
ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС
СУСПІЛЬСТВА

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2021

УДК 929-021.414-043.86:[001+008](477)
П 575

Відповідальний редактор
доктор історичних наук, професор Л. І. Буряк

Рецензенти:
доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України
Л. Д. Березівська

доктор історичних наук, професор Г. І. Ковальчук

Рекомендовано до друку рішенням Ученої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (протокол № 8 від 16 листопада 2021 року).

Попик В. І.

П 575 Біографіка : феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства : монографія / Володимир Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 528 с.
ISBN 978-966-02-9761-6 (друк.)
ISBN 978-966-02-9762-3 (електрон.)

У монографії досліджено місце, роль і значення біографіки як важливого феномену національної культури та науки, інформаційного ресурсу в житті українського суспільства. Проаналізовано основні етапи її розвитку на Батьківщині та в українській діаспорі, здобутки, невирішені проблеми, актуальні завдання й перспективи подальшого поступу. Розкрито досвід Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також вчених інших наукових установ і закладів вищої освіти у розробці теоретичних і методичних засад біографістики, освоєнні та впровадженні в Україні новітніх напрацювань світової науки і культури в сфері збагачення творчого арсеналу біографічних досліджень, інтеграції та поширенні біографічних знань.

Для істориків, культурологів, бібліотекознавців, фахівців інформаційної справи й усіх, хто цікавиться проблемами біографіки, формування ресурсів біографічної інформації, поширення біографічних знань.

УДК 929-021.414-043.86:[001+008](477)

ISBN 978-966-02-9761-6 (друк.)

ISBN 978-966-02-9762-3 (електрон.)

© Попик В., 2021

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2021

ПЕРЕДМОВА	7
Розділ 1. КУЛЬТУРНІ, НАУКОВІ ТА СУСПІЛЬНІ ВИМІРИ БІОГРАФІКИ: ПОГЛЯДИ З МИНУЛОГО І СУЧАСНОСТІ	35
1.1. Що таке біографіка: спроба окреслення феномену	36
1.2. Історичний досвід та сучасні проблеми української біографіки у дослідженнях та публікаціях вітчизняних вчених ...	61
Розділ 2. КЛАСИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІКИ	81
2.1. Біографіка старих часів: від доби Київської Русі до витоків Українського національного відродження	84
2.2. Біографіка доби Українського національного відродження (кінець 18 – початок 20 ст.)	105
2.2.1. Становлення української біографіки на європейських засадах науки і культури Нового часу в першій половині 19 ст.	105
2.2.2. Біографіка середини 19 – перших десятиліть 20 ст. як чинник патріотичного піднесення, інтелектуального і духовного зростання українського суспільства	123

Розділ 3. УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІКА «ЧЕРВОНОГО СТОЛІТТЯ»	149
3.1. Від Української революції 1917–1921 рр. до завершення Другої світової війни	151
3.1.1. Доля української біографіки на Батьківщині: протистояння патріотичного українознавчого та комуністичного дискурсів	151
3.1.2. Біографіка 20-х – початку 40-х років на Західній Україні та на еміграції	164
3.2. Українська біографіка другої половини 20 століття на Батьківщині та в діаспорі	170
3.2.1. Розвиток біографічних досліджень у наукових та культурно-освітніх осередках української діаспори	170
3.2.2. Українська біографіка другої половини 20 століття на Батьківщині	185
Розділ 4. УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІКА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО	213
4.1. Вітчизняна біографіка першого десятиліття незалежності	217
4.2. Вітчизняна біографіка в роки від Помаранчевої революції до Революції гідності	236
4.3. Новітній етап розвитку вітчизняної біографіки	256
Розділ 5. РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННИХ ТА МЕДІЙНИХ РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	269
5.1. Розгортання процесів формування вітчизняних ресурсів історико-меморіальної та культурологічної біографічної інформації	271
5.2. Розбудова персональних меморіальних біографічних сайтів, колекцій та е-архівів	281
5.3. Біографічні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	288

5.4. Розбудова «Українського національного біографічного архіву»	293
5.5. Формування електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації бібліотеками, науковими установами, закладами освіти, архівами і музеями України	301
5.6. Реалізація комплексних історико-біографічних дослідницьких та інформаційних проєктів	312
5.7. Презентація в електронних біографічних ресурсах креативного людського потенціалу сучасної України	323
5.8. Представлення публічних осіб у інформаційному просторі як чинник розбудови відкритого суспільства	328
5.9. Український сегмент Вікіпедії як ресурс біографічної інформації	333
Розділ 6. ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІКИ	339
6.1. Місце біографіки в інтелектуальному й духовному житті українського суспільства	342
6.2. Нові обрії поступу вітчизняної біографіки	353
6.2.1. Пошук оновлених методологічних орієнтирів. Перспективні спрямування теоретичних і методичних досліджень	353
6.2.2. Розширення проблемно-тематичного діапазону та кола персонажів вітчизняної біографіки, збагачення її творчого арсеналу	366
6.2.3. Біографіка і завдання консолідації українського суспільства	401
6.2.4. Розбудова національного біографічного інформаційного та дослідницького простору	406
6.2.5. Можливості і завдання біографіки у розвиткові соціогуманітарних досліджень	416
6.2.6. Шляхи піднесення в українському суспільстві культури біографічних знань	426

ПІСЛЯМОВА	443
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	453
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	457
ПОКАЖЧИК ІМЕН	509

Задум цієї книги виник у зв'язку з назрілою необхідністю теоретичного обґрунтування і всебічного розкриття сутності й значення біографіки не в плані традиційно побутуючих уявлень про неї як напрям історичних досліджень, або ж галузь гуманітарної науки, а значно ширше – в якості важливого феномену національної культури і науки та, водночас, інформаційного ресурсу суспільства. На нашу думку, саме таке розуміння у наш час найбільше відповідає реаліям місця, значення, функціонування цього багатогранного явища у суспільному житті, інтелектуальному й духовному просторі, інформаційному середовищі, в особистісному світі культури наших сучасників.

Біографіці здавна належить чільне місце у культурі, освіті, науці, у функціонуванні державних і суспільних інститутів. Життєписи державців, полководців, митців, вчених, мандрівників та винахідників, біографічні романи й наукові дослідження традиційно є для багатьох улюбленим читанням. Проте, біографіка слугує не лише справі задоволення пізнавальних, культурно-освітніх зацікавлень, передачі знань про геніїв людства і яскравих представників різних часів, сфер діяльності, країн і народів. Загальна увага до неї обумовлена не тільки розвинутими інтелектуальними та культурними запитамі читачів, але й цілим комплексом доволі різнорідних за своїм характером і значенням чинників, які знаходяться здебільшого далеко поза межами власне особистісних чи групових читацьких інтересів. Біографіка завжди виконувала чимало важливих ідеологічних, полі-

тико-правових, соціальних, освітніх, виховних завдань. У цьому розумінні вона є не лише феноменом гуманітарної науки і культури, але й важливим інформаційним ресурсом суспільства, який в практичному плані відіграє помітну роль у забезпеченні функціонування його інститутів. Так, вшанування пам'яті достойників, збирання відомостей про діячів минулого і сучасників має першорядне значення для національного самоусвідомлення й обґрунтування, утвердження та захисту інтересів народів, національних держав, представників політичних угруповань, соціальних і професійних груп, регіональних, етнокультурних та релігійних спільнот.

За різних часів і суспільно-політичних ситуацій, в системах несхожих між собою культур розуміння сутності біографіки, призначення біографічного знання, його місця та функцій було досить відмінним. На перший план виступали ті чи інші пріоритети щодо визначення значимої біографічної інформації, самого кола осіб, яких вона стосується, засобів її фіксації, виявлення і збирання, систематизації різних видів документів. Згодом це обумовило широку постановку проблем щодо способів інтегрування даних, публікаційних форм біографічних досліджень, їх наукових, літературно-художніх, художньо-публіцистичних, політико-публіцистичних спрямувань. Поряд з ними, на іншому, прагматичному рівні, здавна зародилося і продовжується нині збирання й упорядкування біографічної документації, зокрема й персональної, відбувається розвиток довідкової біографічної справи – наукової та ділової, що невпинно примножує джерельну базу біографіки – для сучасності і майбутнього. Відповідно й співвідношення між діловими, документними, художніми і науковими формами біографічного письма, а також упорядкуванням біографічної інформації весь час не було постійним, воно змінювалося. Між цими напрямками не існує жорстких «неперехідних» меж, кордонів. Вони співіснують, тісно переплітаються, взаємно доповнюють оден одного. Усі вони є по-суті своєї дослідницькими, спрямованими на збирання й вивчення, осмислення та інтерпретацію біографічних матеріалів. Діапазон друкованих публікацій, а нині, все більшою мірою, й електронних ресурсів біографічної інформації, їх видів, жанрів художньої й наукової, публіцистичної і навчальної, популярної та розважальної біографічної літератури є у наш час надзвичайно широким і різномірним. Їх розмаїття розвивається лавиноподібно насамперед завдяки зростаючій суспільній затребуваності.

У наш час, позначений бурхливими суспільно-політичними й соціокультурними трансформаціями, глибокими світоглядними і ціннісними переосмисленнями, у всьому світі уявлення про біографіку, її місце й значення в інтелектуальному і духовному житті суспільства, у науці і культурі змінюються дуже швидко. В сучасній Україні це проявилось особливо виразно. Якщо раніше біографіка виконувала, по-суті, лише допоміжну роль стосовно історичної та ряду інших суспільних наук, функцію описового ілюстрування досліджуваних ними проблем прикладами з життя відомих особистостей, підтвердження певних концепцій розуміння минулого, ідеологічних, політичних та науково-теоретичних постулатів, то нині в умовах свободи, розбудови відкритого демократичного суспільства вона поступово почала долати цю штучно накинуту їй підпорядкованість й все більш відчутно набувати значення самостійного напрямку гуманітаристики, який утверджує її людиноцентричний зміст і протистоїть старій та догматичній «систематизації» минулого й сучасності. Традиційне сприйняття біографіки як дослідницького напрямку історичної науки, літературознавства, або художньої біографічної творчості, яке було домінуючим ще на зламі 20 і 21 століть, все більше поступається значно більш широким і гнучким інтерпретаціям.

Новітні засоби мережевих комунікацій особливою мірою наблизили біографічну інформацію про представників минулих поколінь (а так само і про відомих сучасників), біографічне знання до самого широкого людського загалу. З атрибуту елітарної культури біографіка перетворилася на сферу живого повсякчасного інтересу з боку мільйонів людей. Не лише читання друкованих і електронних біографічних текстів засвідчує це. Біографіка успішно підкорює комунікативні платформи, соціальні мережі, Ютуб, все більше поширює свій вплив на мас-медіа – традиційне телебачення та кінозали Інтернету, театр, різноманітні арт-проекти. Загальносвітовою тенденцією стало звернення простих громадян до місцевої та родинної історії, пошуків власного «коріння». У сучасному світі розгортаються величезні бази та архіви біографічної та родовідної інформації. Нині вже сотні мільйонів людей, насамперед у англomовному світі, створили власні акаунти у пошукових родовідних системах. Ці тенденції потроху починають поширюватися і в Україні.

У наш час біографічне знання все більше розуміється як таке, що слугує освоєнню суспільством, окремими людьми життєвого досвіду по-

передніх поколінь, духовному діалогові з ними, виступає одним з головних рушіїв передачі історичної пам'яті, освоєння досвіду, осмислення, передачі і трансформації традицій, моральних приписів та ідеалів. Воно допомагає нашим співгромадянам глибше усвідомити себе невід'ємною часткою власного роду й свого народу, а особисту долю – як частину його історії і сьогодення. Звідси – зростання інтересу до родинної історії, розшуків власних родоводів, активізація аматорських біографічних студій, зокрема, поєднаних з розвідками у галузі місцевої та локальної історії, краєзнавства, усної історії – як на громадському, так і на приватному, самодіяльному рівнях.

Поряд з тим, для наших сучасників біографічне знання все більше виступає об'єктом глибоко особистісних духовних зацікавлень й простором та інструментом самопізнання, пошуку самих себе у нинішні «плинні часи» невизначеності і глобальних змін, у рухові історії з минулого у майбутнє, розбудови у собі своєрідного особистого, «приватного» світу історії і культури з власними суб'єктивними цінностями й самостійними оцінками. Цьому чималою мірою сприяють сучасні інформаційні технології, завдяки яким історико-біографічна інформація стала легко доступною кожному користувачеві Мережі. Впродовж останніх десятиліть постав яскравий феномен напруженого «віртуального діалогу» з минулими поколіннями, інтенсивного інтелектуального і духовного спілкування з його представниками.

Зміна ставлення людей до власної історії, до осмислення свого особистого шляху стала помітною рисою сучасного життя. Це відповідає прагненням краще зрозуміти власне «я», розібратися у своєму бутті, що є особливо важливим у переломні періоди людського життя – у юності, у зрілому та похилому віці, дає змогу спертися на досвід попередників для своєї власної соціалізації, розвитку та збереження інтелектуального й духовного потенціалу. У світі це явище породило масовий рух *Life writing* – «писання», або повсякденного «записування» свого життя, знайшло вияв у створенні автобіографій, зокрема, жіночих автобіографій, мемуарів звичайними, тобто – не-видатними, не відомими широкому загалові людьми. Немає сумнівів у тому, що це явище досить швидко здобуде поширення і в Україні.

У той же час скрізь у світі біографіка виступає важливим чинником формування й реалізації державної політики, насамперед – політики національної пам'яті. При цьому в суспільствах демократичних поширення біографічних знань, пропаганда знакових імен достойників відіграє національно-консолідуючу місію патріотичного згуртування широкого громадянського загалу і виховання підростаючого покоління на гуманістичних засадах. З іншого боку, за авторитарних та експансіоністських режимів біографічне знання, заснована на ньому пропаганда, перетворюючись на інструмент реалізації офіційної політики пам'яті, застосовується прямолінійно або й підступно-облудливо (в псевдоінтелектуальному або емоційному забарвленні) як засіб примусового нав'язування і титульним націям, і поневоленим народам та етнокультурним і релігійним меншинам, опозиційно налаштованій частині суспільства, певних жорстко унормованих, здебільшого в основі своїй зовсім чужих їм ідей та цінностей, персоніфікованих в особах насамперед політичних, воєнних діячів, мислителів тоталітарного, імперського толку. Зворотньою стороною такої політики є систематичне й агресивне замовчування з ідеологічних міркувань величезної кількості «небажаних» імен, внеску представників утискуваних спільнот до національної і світової культури, цивілізаційного поступу людства.

Український народ, як і більшість бездержавних у минулому слов'янських народів, дуже гостро відчув це впродовж своєї багатовікової історії. Тому біографіка в суспільному і культурному поступі України завжди відігравала роль важливішу й значно більш відповідальну, ніж у «старих» державницьких націй. Знаходячись біля самої серцевини національно-культурного і національно-визвольного руху, вона у складних перипетіях вітчизняної історії завжди виступала одним з дієвих інструментів збереження й захисту національної ідентичності, охорони засадничих цінностей та знакових імен українства як символів Батьківщини, і нині продовжує виконувати цю важливу роль. Високе духовне, національно-консолідуюче звучання, суспільна затребуваність перетворили українську біографіку на значущий феномен вітчизняної культури і науки. Однак, у той же час, відчутна зосередженість на пріоритетній для нації, яка веде нелегку боротьбу за самоствердження, суспільно-політичній проблематиці, на постатях ді-

ячів національно-культурного і національно-визвольного руху певною мірою звужує діапазон її персонажів, можливості відображення крізь них усього розмаїття людського життя. Подолання цієї проблемної ситуації виступає нині одним з чинників розвитку нових спрямувань української біографіки.

Саме зважаючи на особливо важливу роль вітчизняної біографіки у інтелектуальному й духовному житті українців на усіх етапах нашої історії, в утвердженні національної самовідомості і громадянських ідеалів, консолідації суспільства навколо гасел боротьби за здобуття і зміцнення державної незалежності, а також на всю складність і суперечливість розвитку біографічних досліджень та видавничої роботи, наявність численних перепон, а незрідка – й непереборних обставин, що поставали на їх шляху, у цій книзі історичним сюжетам відведено чимало місця. Не дивлячись на наявність монографічних праць, підготовлених свого часу В. С. Чишком, С. М. Ляшко, а також і автором цих рядків, численних досліджень інших науковців, історичний досвід української біографіки, його значення для сьогодення, висвітлені все ще досить фрагментарно, до того ж, дещо однобічно, головним чином, в аспекті розвитку біографіки довідкової – створення біографічних словників, довідників та енциклопедій.

Нашою метою є розкрити не лише здобутки вітчизняної біографіки впродовж віків, досвід і традиції, напрацьовані її творцями, але й об'єктивно осмислити цю спадщину минулого, що є у одних своїх проявах – благодатною основою сучасних досягнень, а в інших – також і певним гальмом, яке завдяки нагромадженню численних застарілих стереотипів незрідка впродовж останніх десятиліть призводило до «ходіння по зачарованому колу», повторення того, що вже відчутно відходить у минуле.

Не випадково, у наш час, в умовах коли першочергові завдання утвердження суверенної державності, національного відродження, повернення з забуття численних замовчуваних раніше імен, вже значною мірою успішно розв'язані, українська біографіка починає відчутно змінювати свої пріоритети. Дослідники-біографісти – науковці і літератори все більше відчувають необхідність суттєвого розширення тематичної спрямованості вітчизняної біографіки, зосередження зусиль на вирішенні багатьох нових для української гуманітаристики проблем, які вже давно знаходяться в центрі уваги європейського й світового творчого співтова-

риства, насамперед, – на всебічному дослідженні людської особистості не лише як учасника історичних подій, але у її «вічних», надчасових вимірах, що об'єднують минуле, сьогодення і майбутнє.

Впродовж трьох десятиліть незалежності України інтерес до біографіки, біографічного знання, біографічного читання невпинно зростає. Наша країна все впевненіше входить у цьому розумінні у світовий тренд. Йдеться не тільки про наукові дослідження. Не дивлячись на економічну кризу, тяготи, пов'язані з протистоянням російській агресії, збільшується випуск біографічної літератури найрізноманітніших жанрів і форматів. З'являються все нові біографічно-інформаційні проєкти різного рівня й цільової спрямованості у мережі Інтернет, на телебаченні. За роки незалежності України біографічна проблематика з певною мірою допоміжного, підпорядкованого переважно історико-політичному дискурсові напряму досліджень та публікацій, як це було за радянських часів, перетворилася на самостійне значуще у науковому, культурному, соціальному плані явище, гостро затребуване у національному гуманітарному просторі, а поширення й використання біографічної інформації стало важливою частиною соціокомунікативних процесів.

Значущим є і те, що біографіка зі спрямування професійних занять дослідників все більше перетворюється на сферу читацьких, пізнавальних інтересів широкого загалу. Й саме біографічне знання у наш час «приростає» і примножується не лише як результат фахових наукових досліджень. Наприклад, біографіка впевнено опановує соціальні мережі, блогосферу. Його інтеграція, освоєння й поширення поступово стають невід'ємною частиною суспільної культури, традиції, яка заслуговує на всебічну підтримку.

Біографіці належить все більше місце у сфері освіти й виховання молодого покоління. І якщо у перші десятиліття незалежності йшлося про впровадження біографічних матеріалів у навчальний процес загальноосвітньої школи, перебудову вивчення гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти на засадах осмислення минулого крізь призму людської діяльності, постатей видатних діячів національної історії і культури, то нині ці процеси піднялися вже на значно більш високий якісний рівень. Надбання світової й вітчизняної біографіки широко використовуються нині у різноманітних культурологічних та політичних акціях в якості дієвої

«м'якої гуманітарної технології», спрямованої на піднесення інтелектуального і духовного життя українського суспільства, його громадянську консолідацію.

Обумовлене загальними змінами суспільної атмосфери, пов'язаними перш за все з утвердженням у свідомості все більш ширшого громадянського загалу європейського цивілізаційного вибору України з його гуманістичними цінностями, а також зі становленням нового покоління читачів з їх більш розвинутими і різноманітними духовно-культурними запитами, піднесення уваги до біографічного знання створює принципово нову ситуацію навколо вітчизняної біографіки, змушує по-новому осмислювати її місце, роль і завдання у житті українського суспільства.

Творче спітовариство вітчизняних дослідників-біографістів – науковців і літераторів, а також видавців та працівників інформаційної й бібліотечної сфери далеко не завжди виявляється готовим до нових викликів, які висуває нині суспільний поступ. А тому вирішення сучасних проблем і осмислення перспективних завдань розвитку вітчизняної біографіки у широкому контексті нової суспільної й духовно-культурної ситуації вимагає значного напруження інтелектуальних зусиль.

Вітчизняна біографіка – наукова дослідницька, літературно-художня та публіцистична біографічна творчість, а також видавнича й пов'язана з поширенням біографічних знань бібліотечна та інформаційна справа знаходяться нині на етапі пошуків нових дискурсів, тем, персонажів, жанрів, форм конструювання біографічних наративів, вдосконалення арсеналу творчих засобів донесення біографічного знання до читацького загалу, його окремих цільових аудиторій. Біографіка переживає значні якісні зміни і цей процес є багатоплановим, як і усе нове – багато у чому стихійним і суперечливим. А отже – він вимагає до себе пильної уваги науковців, глибокого теоретичного аналізу, дієвого методичного забезпечення, напруження конструктивних порад і рекомендацій для усіх, хто працює у біографічній дослідницькій та інформаційній сфері.

Природньо, що з перших років незалежності, коли розгорнувся процес подолання спадщини тоталітарного суспільства й відродження вітчизняної наукової та художньої біографічної традиції на її питомих національних світоглядних демократичних, народознавчих засадах, прита-

манних українській гуманітаристиці, проблеми біографіки, її місця і ролі у гуманітарній культурі та науці – в минулому і у нинішній час, у перспективах на майбутнє, стали об'єктом глибокого переосмислення, теоретичної рефлексії з боку представників широкого спектра соціогуманітарних наук: вчених-істориків і літературознавців, наукознавців і філософів, психологів і педагогів, соціологів і політологів, фахівців з соціальних комунікацій – журналістики, бібліотечної та інформаційної справи.

Спираючись на надбання української науки, насамперед кінця 19 – перших десятиліть 20 ст, коли в умовах національного відродження відбувалося утвердження вітчизняної біографіки як наукової дисципліни у її особливих, притаманних українській гуманітаристиці світоглядних вимірах, теоретичні напрацювання й досвід наукових та культурних осередків української діаспори, враховуючи чимало з незаперечних здобутків вчених різних наукових центрів за радянської доби, які в умовах відносної свободи наукової думки у 20-х, 60-х та з початку 80-х років 20 ст. змогли багато у чому попри усі ідеологічні обмеження здійснити серйозні теоретичні дослідження, а також використовуючи новітній теоретичний і методичний доробок вчених Західної Європи і Північної Америки, українські дослідники доклали чимало зусиль для теоретико-методологічного обґрунтування біографіки сучасної доби.

На самому початку 90-х рр. минулого століття українським вченим-філософом О. Л. Валевським було здійснено спробу загального окреслення феномену біографіки як широкого самостійного напрямку науки і культури з позицій гуманістичних цінностей. Його опублікована у Києві монографія «Основания биографики»¹, яка впродовж вже тридцяти років обов'язково згадується практично в усіх серйозних дослідженнях з теорії біографіки, а також інші праці, що вийшли друком в Україні і в тодішніх центральних союзних видавництвах², значною мірою зберегли своє значення дотепер, не дивлячись на деяку забарвленість їх стереотипами радянської науки, що власне, було неминучим за тодішніх «перехідних» часів.

¹ Валевский А. Л. Основания биографики. Киев : Наук. думка, 1993. 111 с.

² Валевский А. Л. Биографики как дисциплина гуманитарного цикла. *Лица* : Биограф. альманах. М.; СПб. : Феникс; Atheneum, 1995. № 6. С. 32–68.

Сучасну, вже питомо українську за своїми світоглядними, ціннісними, інтелектуальними засадами, традицію теоретичного осмислення проблем історії, національних особливостей вітчизняної біографіки, завдань і перспектив її подальшого розвитку у незалежній Українській державі започаткував у середині 90-х років д-р істор. наук, проф. В. С. Чишко (1951–2003) – засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Новаторство опублікованої ним у 1996 р. праці «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України»³, її принципова відмінність від напрацювань попередників, полягали у рішучому спиранні не на досвід старої російської і радянської науки (що було до цього обов'язковим і визначало для дослідників суттєві світоглядні, ідеологічні рамкові обмеження), а на демократичні народознавчі засади відроджуваної з забуття багатоміскової вітчизняної біографічної традиції, а також гуманістичні цінності європейської й світової біографіки у їх найширших часових та жанрових і тематичних вимірах. У цьому розумінні В. С. Чишко значною мірою навіть випередив свій час, тому що ґрунтовна розробка більшості окреслених ним лише у загальних рисах проблем освоєння й адаптації світового досвіду, поглиблення на цій основі розуміння самого призначення біографіки в інтелектуальному й духовному житті суспільства, розширення діапазону персонажів біографічних творів, дослідницької та видавничої проблематики, збагачення творчого арсеналу вчених-біографістів загалом розгорнулися в Україні значно пізніше. Справжні умови для цього були створені лише у наступні роки кардинальними змінами у суспільній свідомості, двома Майданами, їх потужними ідейними впливами на наукове і творче співтовариство.

Нині, з висоти зрушень, що відбулися у вітчизняній соціогуманітаристиці, вже можна говорити про те, що шлях розвитку вітчизняної біографіки у першому десятилітті 21 ст. був досить непростим і суперечливим, позначеним творчими пошуками й справжніми проривами, але часом і тупцюванням на місці, навіть з певними «відступами» до вже пройдених етапів. Це стосується, зокрема, окремих спроб нав'язати творчому спів-

---

³ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 239 с.

товариству біографів ідеї «етнічної чистоти» українства, ніби запозичені з доби Галицького П'ємонту кінця 19 – початку 20 ст., але вже застарілі і неспроможні в умовах утвердження державності України. Відчутним був також тиск ідей псевдоелітарності, пов'язаних з прагненням новоявлених «еліт» спрямувати підготовку біографічних праць, перш за все словників та історико-меморіальних алманахів, або так званих «золотих книг української еліти», на загальнодержавному і регіональному рівнях з метою своєї власної легітимізації поряд з постатями видатних діячів України минулих століть. Вітчизняне наукове співтовариство в цілому успішно нейтралізувало ці перешкоди.

Проте, дійсно серйозною проблемою, яка ще потребує чималих інтелектуальних зусиль для остаточного розв'язання, є необхідність подолання усталених з минулих десятиліть негативних стереотипів старої російської імперської, радянської, а тепер вже й новітньої російської біографіки. Вони є неприйнятними для сучасного українського суспільства з огляду на їх світоглядні, теоретико-методологічні, політичні, державницько-ідеологічні, ціннісні засади, а значною мірою також і догматичні методичні, творчі підходи. Таких, на жаль є чимало. Деякі з них настільки призвичаєні для сприйняття сучасних українців, що видаються цілком природними, «своїми». Як це не прикро, змішування їх на сторінках праць вітчизняних авторів з національно-патріотичними гаслами незрідка створює дивне враження еkleктики й вторинності думки. Некритичне сприйняття цього досвіду, напрацьованого до того ж у значному числі теоретичних і методичних робіт, серед яких, дійсно є й чимало ґрунтовних досліджень, як цілком прийнятних у всіх своїх проявах, тобто як власного, «вітчизняного» є, на жаль, відчутно вразливою рисою непоодиноких досліджень українських вчених і дотепер. До того ж, не враховується й специфіка трансляції у працях радянських і російських авторів досвіду європейської та світової біографіки у рецепції, часто зовсім неприйнятній з погляду світоглядної культури нашого народу і народознавчих, демократичних традицій української гуманітаристики. Зазначені проблеми набувають у наш час особливої гостроти і актуальності у зв'язку з необхідністю безкомпромісної боротьби з усіма явними, а ще більшою мірою – прихованими проявами впливу агресивної ідеології «русского міра» як підґрунтя імперської експансії, етноциду українського народу.

З іншого боку, нелегкою, але зрештою, більш успішно вирішеною проблемою, для вітчизняних біографістів, зокрема, чи не в першу чергу для колективу Інституту біографічних досліджень НБУВ, який з середини 90-х років 20 ст. розгорнув роботу зі створення національного біографічного зводу, стало подолання некритичного спирання майже виключно на досвід старої української біографічної школи кінця 19 – 20-х рр. 20 ст., а також на зарубіжні напрацювання тих же далеких часів. Це явище – своєрідна «хвороба зростання» – мало місце у першому десятилітті незалежності і певною мірою гальмувало розвиток вітчизняної біографіки. Воно виявлялося насамперед у тому, що не враховувалася належним чином значна часова дистанція, суттєві зміни дослідницьких та інформаційних парадигм, суспільних запитів, а головне, багатющий новітній досвід, здобутий світовою наукою і культурою та видавничою практикою впродовж 20 століття, особливо – його останніх десятиліть. Втім, зазначене є цілком зрозумілим, тому що становлення сучасної української біографіки розпочиналося в умовах перших років незалежності, позначених жорсткою економічною кризою, відсутністю ресурсів для організації систематичних інформаційних обмінів з зарубіжними науковими центрами, за винятком хіба що наукових і культурних установ діаспори. Новітні тенденції розвитку світової біографіки були на той час в українському науковому середовищі мало відомими. Більше того, сама необхідність оволодіння не традиційним, а найбільш новим знанням та досвідом, тоді ще у повній мірі не усвідомлювалася.

Проте, і наприкінці 20 ст., і у першому, ще значною мірою «пострадянському» за своїм інтелектуальним і духовним наповненням десятилітті 21 ст., було чимало зроблено для збагачення розуміння біографіки як важливого й самодостатнього спрямування вітчизняної гуманітаристики. Набутком української науки стали глибокі методологічні дослідження філософів – І. В. Голубович⁴, В. І. Менжуліна⁵ і так само органічно вклю-

---

⁴ Голубович И. В. Биография: силуэт на фоне Humanities : методология анализа в социо-гуманитарном знании. Одесса : ФАП «Фридман А. С.», 2008. 367 с.

⁵ Менжулш В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія. Київ : НаУКМА : Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с.

чені в європейській і світовий дискурс літературознавчі та культурологічні праці Т. І. Гундорової⁶, С. Д. Павличко⁷, О. С. Забужко⁸, що стали подіями наукового й культурного життя, викликали жваві дискусії і на практиці продемонстрували сучасні евристичні можливості біографічного методу пізнання у новому прочитанні постатей відомих українців.

У ті ж роки, позначені пошуками нового й зростаючим прагненням вийти за межі старих ідей і стереотипів, побачили світ книжкові праці вчених Інституту біографічних досліджень НБУВ – С. М. Ляшко⁹, В. І. Попика¹⁰, О. В. Бугаєвої¹¹, присвячені аналізу різних аспектів історичного досвіду української й світової біографіки та його значення для сучасності, проблемам методики біографічних досліджень, підготовки довідкових біографічних видань, розвитку електронних ресурсів історико-біографічної інформації. Розпочався регулярний випуск започаткованого ще у 1996 р. друкованого органу інституту – продовжуваного збірника наукових праць «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» – єдиного й до цього часу в Україні спеціалізованого фахового видання з проблем теорії та методики біографічних досліджень.

⁶ Гундорова Т. Франко – не каменярь. Мельборн : Університет ім. Монаша. Відділ славістики, 1996. VIII, 151 с.; Її ж. Франко не Каменярь. Франко і Каменярь. Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Інститут Критики. Київ : Критика, 2006. 352 с.; Її ж. *Femina Melancholica* : стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с. Її ж. Невідомий Іван Франко : грані Измарагду. Київ : Либідь, 2006. 360 с.:

⁷ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм : складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 328 с.

⁸ Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine* : Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 638 с.

⁹ Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933: Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2003. 688 с.; Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-і рр. XX ст.): нариси історії. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 88 с.; Її ж. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике Поле, 2010. 288 с.

¹⁰ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. 518 с.

¹¹ Бугаєва О. В. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича : монографія. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 388 с.

Доробок Інституту біографічних досліджень чималою мірою посприяв піднесенню світоглядних засад і методологічної культури вітчизняної біографіки як сфери дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, розвитку біографістики як спеціальної дисципліни гуманітарного циклу, збагаченню джерельного потенціалу біографіки, розбудові електронних ресурсів біографічної інформації – у межах усієї України.

Інститут започаткував і нині продовжує розвивати нові для української соціогуманітаристики дослідницькі напрями – вивчення історичного досвіду та проблем сучасного розвитку світової і вітчизняної біографіки (В. С. Чишко, С. М. Ляшко, В. І. Попик), еволюції жанрів і форм, прийомів конструювання біографічних наративів, збагачення творчого арсеналу біографічного письма, методів комунікації авторів з читачами (В. С. Чишко, А. І. Буряк, Н. П. Марченко), удосконалення методичних засад довідкової біографіки, її моделей і жанрів (С. М. Ляшко), формування електронних ресурсів біографічної інформації (О. М. Яценко, О. А. Вернік, Ю. В. Вернік, Н. П. Філіппова), розширення джерельної бази біографічних досліджень (С. М. Ляшко, В. І. Попик, Т. І. Ківшар, О. М. Яценко, Н. І. Любовець, О. В. Бугаєва), застосування біографічної інформації у справі патріотичної консолідації українського суспільства і протистояння інформаційній агресії проти України (В. І. Попик). Дослідження інституту дали відчутний поштовх розвитку сучасної вітчизняної персональної бібліографії (О. М. Яценко, Н. І. Любовець), а також бібліотечної (Т. І. Ківшар), гендерної (А. І. Буряк), регіональної (С. М. Міщук), музично-культурної (О. В. Бугаєва), слов'янознавчої (І. І. Стамбол) біографіки, вивченню методичних проблем створення й використання літератури історико-біографічного спрямування для дітей та юнацтва (Н. П. Марченко). Вчені інституту запропонували нові форми досліджень з «класичних» напрямів гуманітаристики, нерозривно пов'язаних з біографікою – мемуаристики (Н. І. Любовець), біографічної археографії (С. М. Ляшко, Т. І. Ківшар, О. В. Бугаєва), проблем поширення в суспільстві біографічного знання, форм і методів комунікації науковців, видавців, бібліотек з читацькою аудиторією (А. І. Буряк, Н. П. Марченко, І. І. Стамбол, Ю. В. Вернік).

З Інститутом біографічних досліджень НБУВ, організованими ним дискусіями, працями його вчених, багато в чому пов'язане утвердження у вітчизняній науці, видавничій та інформаційній практиці багатьох плідних теоретичних і методичних підходів, які нині видаються само собою зрозумілими, але на зорі незалежності України були предметом гострої полеміки. Йдеться, насамперед, про відображення у «колективному портреті» нації, через персоналії її достойників у біографічних словниках, енциклопедіях, електронних ресурсах історико-біографічної інформації, а також у інших виданнях різних жанрів і форматів етнокультурних, етнополітичних та суспільно-політичних вимірів українського суспільства крізь віки, про загальний обшир проблемно-тематичного діапазону персонажів української біографіки. Інститут від самого початку обстоював позиції визнання цілісності й багатогранності вітчизняного історичного і культурного процесу, попри всі прояви його етнічного, мовного й культурного розмаїття, крайових відмінностей і бурхливих політичних протистоянь. Із цього погляду «колективний портрет» нації є сумою образів представників українського народу як етносу і основи політичної нації, й усіх інших суущих в Україні етнічних спільнот, а також українців, які перебували за межами сучасної території нашої держави й вихідців з України по усьому світові. Позиції інституту полягали у тому, щоби охопити українською біографікою весь широкий спектр соціальних груп, суспільно-політичних таборів, релігійних конфесій. Саме ґрунтуючись на цьому, пильна увага приділялася теоретичному осмисленню проблем відображення у вітчизняній біографіці реалій історичних і культурних взаємодій з іншими народами й державами, а також національного самоусвідомлення українців на Батьківщині і поза її межами в періоди бездержавного існування України.

Інститутом біографічних досліджень обґрунтовано оригінальність світоглядних засад вітчизняної біографіки, пов'язаних із самою серцевиною національного життя, боротьбою українства за самоствердження в колі європейських народів, визначено її питомі особливості, засновані на вікових народознавчих і патріотичних традиціях вітчизняної гуманітаристики. На відміну від постулатів біографіки багатьох зарубіжних країн, що ґрунтуються на принципах елітарності, Інститут принципово обстоює «право на біографію» не лише за знаними представниками

різних сфер суспільного життя, яким належить власний оригінальний внесок у їх розвиток. На думку вчених інституту, завданням українських дослідників-біографістів, краєзнавців, музейників, видавців, ЗМІ, бібліотекарів є розкриття цінності людського досвіду кожного учасника й свідка буремних подій вітчизняного минулого, необхідності пошанування й збереження пам'яті про них у наступних поколіннях, тобто – не лише на загальнонаціональному, а й на місцевому, локальному рівні, у родинному колі, серед нащадків. В своїх публікаціях, у комунікації з фаховим бібліотечним співтовариством та читацьким загалом інститут обстоює право й обов'язок наших співгромадян знати історію свого краю в іменах, підтримує стрімке зростання індивідуальних, приватних зацікавлень у пошуках «родинного коріння».

Відповідно до проголошених принципів, Інститут біографічних досліджень наполегливо пропагує і сам втілює у своїй діяльності ідею невинного розширення кількісного й проблемно-тематичного діапазону залучених до суспільного інформаційного обігу імен на усіх рівнях наукової пошукової, аматорської краєзнавчої, видавничої, бібліотечно-інформаційної роботи – у загальнонаціональному, регіональному, крайовому, місцевому, локальному масштабах.

Важливу роль у розвиткові теорії і методики біографічних досліджень відіграли також розробки вчених інших дослідницьких установ і осередків, хоча ця проблематика й не була для них головною, пріоритетною, а публікації і започатковані дискусії здебільшого, на жаль, не набували систематичного характеру. З історичної дистанції наших днів особливий інтерес становлять, зокрема, видання, у яких вперше було окреслено цілі комплекси актуальних теоретичних проблем, визначено перспективні дослідницькі спрямування, шляхи їх подальшої розробки. До їх числа належать, зокрема, публікації у збірнику праць «Український біографічний словник: історія та проблематика створення», який містить матеріали цікавої дискусії київських і львівських істориків, що відбулася у Львові у 1997 р.¹², у Харківському історіографічному збір-

---

¹² Український біографічний словник: історія і проблематика створення : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1997. 120 с.

нику¹³. Важливим начинанням на початку століття було започаткування Тернопільським національним педагогічним університетом ім. В. Гнатюка збірника «Українська історична біографістика: забуте і невідоме» за редакцією проф. М. М. Алексієвця¹⁴, навколо якого формувалася у ті роки дослідницька школа. Значний інтерес в плані постановки або імплементації у вітчизняній науці теоретичних і методологічних проблем сучасної біографіки становлять публікації у присвяченому новим явищам в історико-біографічних дослідженнях спеціальному випуску альманаху теорії та історії історичної науки «Ейдос», опублікованому Інститутом історії України НАН України у 2015 р.¹⁵, у виданнях цього ж інституту – «Українському історичному журналі» та збірнику «Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики». Важливими за своїм методологічним і методичним значенням для розвитку окремих галузевих напрямів біографічних досліджень, перш за все – біографіки діячів науки, є матеріали, опубліковані у електронному науковому фаховому виданні – міжвідомчому тематичному збірнику «Історія науки і біографістика», що випускається Національною науковою сільськогосподарською бібліотекою НААН України.

Сучасний стан розробки теоретичних і методичних проблем біографіки вітчизняною наукою позначений як помітними досягненнями на окремих визначальних напрямках, так і певним відставанням від потреб нашого часу у постановці й пошуку шляхів розв'язання все нових і нових завдань, які стрімко з'являються на порядку денному у зв'язку з високим динамізмом розгортання дослідницької та інформаційної практики. Чимало з них, на жаль, залишаються поки що навіть

¹³ Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень. *Харківський історіографічний збірник*. Харків : НМЦ «СД», 2003. Вип. 6. 192 с.

¹⁴ Українська історична біографістика: забуте і невідоме : до 65-річчя ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ч. 1 / [за ред. М. М. Алексієвця]. Тернопіль : Лілея, 2005. 352 с. ; Українська історична біографістика: забуте і невідоме. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Серія: Історія. Вип. 2. / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 244 с.

¹⁵ Колесник І. Передмова. «Нова біографічна історія» як метод. *Ейдос*: Альманах теорії та історії історичної науки. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 7–13.

недостатньо артикульованими для винесення їх на серйозне фахове обговорення.

Найбільш системними спробами останніх років в узагальненні стану розвитку української біографіки та інформаційної роботи у цій галузі й осмисленні найважливіших невирішених проблем і завдань на найближчий час стали опубліковані Інститутом біографічних досліджень НБУВ колективні праці «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання» (2016)¹⁶ та «Історична біографіка в Україні» (2019)¹⁷. Нині інститутом підготовлено колективну монографію «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (2021)¹⁸.

Чимало проблемних і дискусійних питань, пов'язаних з окремими напрямками біографічних досліджень, знайшли впродовж останніх років висвітлення у працях вчених практично з усіх регіонів України, надрукованих у збірнику «Українська біографістика». Їх ґрунтовний аналітичний огляд міститься у опублікованій у 2019 р. статті Н. П. Марченко та В. В. Патик¹⁹.

Важливі для осмислення сучасних завдань і перспектив розвитку вітчизняної біографіки положення містять ґрунтовні праці з теоретичних і методологічних проблем історичних, наукознавчих та філософських

---

¹⁶ Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Київ : НБУВ, 2016. 272 с. URI: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.

¹⁷ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; Київ : НБУВ, 2019. 364 с.

¹⁸ Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм : колективна монографія / В. І. Попик, Г. А. Александрова, А. І. Буряк, О. В. Бугаєва, Ю. В. Вернік, Н. І. Любовець, Н. П. Марченко, О. В. Плющик, І. І. Стамбол, В. В. Томозов. Київ: НБУВ, 2021. 400 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>

¹⁹ Марченко Н. П., Патик В. В. «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica»: фіксація та трансформація біографічного дискурсу в Україні. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 165–195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165>

досліджень, опубліковані впродовж останніх років відомими вітчизняними вченими – монографії Т. М. Попової ²⁰, статті В. І. Оноприєнка ²¹, Л. І. Буряк ²², М. М. Будзар ²³.

Під впливом формування нової суспільної атмосфери відкритості України, її інтеграції до європейського інтелектуального й культурного простору, зросло прагнення вчених до подолання результатів тривалої ізоляції від досягнень світової біографіки, якнайповнішого освоєння її досвіду. Посилилася увага до тих напрямів теорії, методики, практики біографічних досліджень, видавничої та інформаційної роботи, які саме тепер знаходяться в центрі інтересів світового творчого співтовариства.

Поступово розгортається систематичне наукове опрацювання таких назрілих для української біографіки проблем, як осмислення реального місця, значення біографіки, біографічного знання у сучасній гуманітарній культурі, характеру його побутування у суспільстві; закономірностей функціонування історичної та культурологічної біографічної інформації в соціумі, підвищення її ролі у інтелектуальному і культурному житті; впливу на особистісний духовний розвиток окремої людини. Дослідники починають звертатися до проблем досягнення відповідності спрямованості біографічної літератури та інформації реальним потребам і запитам різних читацьких/користувацьких аудиторій; а у той же час – до завдань піднесення рівня й збагачення проблемно-тематичного діапазону самих цих запитів; урізноманітнення форм і творчих засобів біографічного письма, конструювання біографічних наративів; пошуку нового героя

²⁰ Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса: Бондаренко М. А., 2017. 456 с.

²¹ Оноприєнко В. И. Апории биографического письма и научная биография. *Ейдос* : Альманах теорії та історії історичної науки. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 55–66.

²² Буряк Л. Реконструкції жіночих образів у контексті культурно-національних трансформацій мнемонічного простору. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2015. Число 26–27. С. 25–40. URI: <http://resource.history.org.ua/issue/sid/2015/26>

²³ Будзар М. М. Проблема ідентичності як механізму конструювання соціальних практик особистості: до створення «інтелектуальної біографії» Григорія Ґалагана. *Ейдос* : Альманах теорії та історії історичної науки. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 233–246.

біографіки, цікавого для читачів своїм життєвим досвідом, звернутим до наших часів; прикладом свідомого життєвого вибору, розбудови власної особистості; питань загальної переорієнтації ідейної спрямованості вітчизняної біографічної літератури від прямолінійно «виховної», повчально-моралізаторської до такої, що мотивує читачів до внутрішнього вдосконалення, творчого зростання, професійного й життєвого успіху. Відбувається кардинальне розширення уявлень про коло джерел біографічних досліджень. Новацією стали праці з таких «наскрізних» тематичних напрямів сучасної біографіки, як гендерна проблематика, біографіка сучасника, політична біографіка, біографічна інформація для дітей та юнацтва, значення (авто)біографічної творчості в житті сучасної людини, зокрема в розрізі поширення в Україні практик Life writing, нових форм збирання біографічної інформації, зокрема використання біографічних інтерв'ю, питання методичної, джерельної та організаційної підтримки аматорських колективних та індивідуальних біографічних студій та родовідних розшуків.

У той же час, є очевидним, що доволі значна частина праць теоретичного спрямування все ще залишається осторонь цих новацій, не відповідає на інтелектуальні запити новітньої доби, традиційно, як і десятки років тому, зосереджується на проблемах дисциплінарного статусу біографіки/біографістики, зокрема, найбільш загальних (і по-суті, здебільшого, формальних) питаннях розвитку методології історико-біографічних досліджень, таких як удосконалення понятійного ряду, термінології, уточнення жанрової приналежності біографічних видань. Незрідка, розробка цієї проблематики рухається вже по «другому-третьому колу». Будучи, безперечно, важливими для розвитку окремих елементів дослідницького інструментарію, такі роботи вже мало що можуть привнести нового і конструктивного для вирішення тих дійсно актуальних наукових завдань, які наш час висуває в якості першорядних. Не дивлячись на численні посилення їх авторів на праці авторитетних зарубіжних вчених минулих десятиліть, ці розробки нині фактично все більше знаходяться вже поза межами сучасного світового наукового дискурсу – адже пріоритети дуже швидко змінюються.

Болючою проблемою вітчизняної біографіки, яка й нині дуже часто ототожнюється в працях українських істориків з біографістикою,

тобто спеціальною історичною дисципліною, присвяченою вивченню досвіду, теорії і методики власне історико-біографічних студій, продовжують залишатися уявлення щодо загальної підпорядкованості біографічних досліджень історичному дискурсові. У багатьох працях усе ще наголошується на важливості біографіки/біографістики лише для пізнання минулого, відновлення історичної пам'яті народу, підтримки процесів національного відродження, утвердження здобутої Україною державності. Усе це правильно, але ж цього замало. Результатом таких підходів є відчутна замкненість теоретичної думки на проблемах, що не виходять за межі вузького фахового співтовариства біографістів-істориків. Про причини й негативні наслідки цього явища нам вже доводилося висловлюватися²⁴. Воно є виявом певної методологічної кризи, пов'язаної з консервацією традиційних вузько дисциплінарних підходів, на той час як реалії сучасного гуманітарного розвитку вимагають широкої постановки проблем у всій багатогранності, бачення їх у цілісності, у всьому величезному багатстві, складності і різноманітності взаємопов'язаних елементів, які за своєю сутністю далеко виходять за межі дослідницьких профілів як окремих наукових дисциплін, так і «міждисциплінарних» підходів.

Світова наука, яка не випадково користується найбільш узагальненим поняттям *biography*, традиційно розглядає її як особливий напрям гуманітарної науки і культури, без всякого жорсткого його «відомчого», «дисциплінарного» підпорядкування. Як певну реакцію на «монополізм» українських істориків, які зазвичай не висловлюють сумнівів щодо дисциплінарної приналежності біографіки саме до їх дослідницької сфери, можна відзначити аргументоване декларування існування «філософської біографістики» як системи цілком самостійних, більш широких поглядів з позицій гуманітаристики на проблеми біографіки²⁵, а також спроби обґрунтування

²⁴ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 15–32. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>

²⁵ Менжулін В. І. Історико-філософська біографістика: провідні тенденції та віхи становлення. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2011. Т. 115. Філософія та релігієзнавство. С. 18–25.

правомірності розвитку низки так званих «галузевих біографістик» (наприклад – наукознавчої, педагогічної, медичної, сільськогосподарської, музичної тощо) з окремими власними теоретичними й методологічними підходами, покликаними відобразити специфіку біографічних досліджень щодо тих чи інших сфер людської діяльності. На наш погляд, час для пошуків дисциплінарної «самоідентифікації» біографістики і, так само, для загальних дещо абстрактних закликів до впровадження у біографічній дослідницькій справі міждисциплінарних підходів, вже минає.

Зосередження на цьому фокусі дослідницьких зусиль значною мірою лише відволікає від завдань осмислення як єдиного цілого усієї сукупності дійсно актуальних сьогодні проблем наукових біографічних досліджень, літературної та літературно-публіцистичної біографічної творчості, інтеграції й поширення біографічного знання в загальному контексті сучасного суспільного, інтелектуального, духовного поступу, які об'єктивно постали нині і які має вирішувати не розрізнено, а об'єднаними зусиллями, разом наукове і творче співтовариство, працівники видавничої та бібліотечно-інформаційної сфери, громадськість. Цілком очевидно, що окреслене вище проблемне коло загалом далеко виходить за межі власне наукових дослідницьких завдань. Проте, теоретичне осмислення його, вироблення загальних методичних і практично-організаційних підходів до розв'язання назрілих проблем в єдиному комплексі залишається, безумовно, справою науковців. Тому що суто інтуїтивний пошук прагматичних ситуативних рішень методом «проб і помилок» успіху не принесе.

Отже, нині йдеться про необхідність уваги не лише до розвитку теорії та методології біографічних досліджень, освоєння виробленого європейською і світовою наукою й культурою новітнього творчого інструментарію біографічного письма. Динамізм сучасного поступу швидко робить навіть таку, нову для української науки, постановку завдань доволі традиційною. Саме життя настійно вимагає у наш час більш уважного погляду на проблеми біографіки з позицій суспільства, широкого читацького загалу, якому адресована наукова і літературна продукція, мережева інформація. Адже читацькі/користувацькі інтереси і запити все більшою мірою починають впливати як на організацію дослідницької справи, так і на формування видавничої й інформаційної політики.

Для сучасного і майбутнього розвитку вітчизняної біографіки вкрай необхідним є теоретичне переосмислення реального місця і значення біографічної літератури та інформації в конкретиці процесів інтелектуального, духовного, суспільного поступу сучасної України, виявлення глибинних механізмів їх функціонування, взаємодії з читацьким загалом, впливу на різні читацькі аудиторії. Отже, біографіка, її проблеми мають розроблятися не в межах лише наукового дискурсу, а у найбільш широкому контексті усього суспільно-політичного і соціокультурного розвитку.

Власне, метою написання цієї книги автор бачить сприяння утвердженню більш широкого, всеохоплюючого погляду на біографіку як багатовимірне явище культури і науки, новому осмисленню (чи переосмисленню) його характеру, місця і значення в інтелектуальному й духовному житті українського суспільства, науковому, освітньому та культурно-інформаційному просторі, в особистісному світі досвіду, ідеалів і переживань наших сучасників. Йдеться про потребу багато в чому відійти від усталених уявлень, які нині вже відчутно перешкоджають розумінню живої практики наукової та літературно-художньої біографічної творчості, соціальних комунікацій, піднесення культури поширення біографічних знань. Автор робить спробу обґрунтування необхідності освоєння й застосування більш широких і комплексних підходів до проблем біографіки та поширення біографічних знань, ніж це можуть забезпечити нині значною мірою розрізнені, нескоординовані між собою дослідницькі зусилля вчених-істориків, політологів, літературознавців, культурологів, філософів, соціологів, психологів, наукознавців, педагогів та представників інших суспільних і гуманітарних дисциплін, а також тісно пов'язані з ними новітні інформаційно-комунікативні практики.

Новизна запропонованої нами постановки дослідницьких завдань полягає у перенесенні центру уваги з традиційних вже для української науки питань теорії і методики біографічних досліджень як напряму історичної науки, на вивчення проблем, котрі в Україні тривалий час невинновправдано залишалися поза сферою уваги вчених-соціогуманітаріїв. Серед них: механізми впливу еволюції суспільно-політичної, інтелектуальної і духовної атмосфери суспільства – в минулому і в сучасний період – на

загальне спрямування розвитку біографіки; зміни читацьких настроїв і очікувань під впливом соціально-культурних зрушень та їх значення для процесу трансформації світоглядних засад, ціннісних орієнтацій, тематичної спрямованості та видового й жанрового різноманіття біографічної продукції, еволюції добору характерних персонажів біографічних творів та способів комунікації з читацькими аудиторіями.

Важливим дослідницьким завданням є виявлення й осмислення характерних рис та національних особливостей української біографіки, функціонування біографічної інформації, її «звучання» в українському суспільстві, як одного з найважливіших сегментів національного культурно-інформаційного простору, з'ясування причин збереження суттєвих відмінностей сучасного вітчизняного біографічного дослідницького, видавничого та інформаційного простору від усталених традицій та новітніх тенденцій розвитку європейської і світової біографіки; обґрунтування форм, шляхів і методів освоєння та адаптації до українських умов передового світового досвіду розвитку біографіки, з урахуванням його відповідності завданням гуманітарного поступу України, розбудови суверенного національного інформаційного простору, консолідації українського суспільства. Окремим комплексом завдань є узагальнення здобутого в Україні досвіду інтеграції, систематизації, поширення й популяризації біографічних знань, заохочення інтересу громадян до професійних та аматорських біографічних і родовідних студій, промоції видавничої й інформаційної роботи. Значний практичний інтерес являє розширення уявлень про оптимальні шляхи, форми і методи більш дієвої і злагодженої роботи у зазначених напрямках наукових установ, закладів освіти, бібліотек, видавництв, ЗМІ.

Реалізуючи окреслені вище завдання, автор прагне зосередити увагу й на здобутках у їх теоретичній постановці та практичному розв'язанні Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як єдиного в Україні спеціалізованого академічного наукового підрозділу, який розробляє проблеми теорії і методики біографічних досліджень, інтеграції історико-біографічної інформації, поширення біографічних знань. Ця праця є невід'ємною частиною довготривалих напрацювань Інституту біографічних досліджень, значне місце у ній належить узагальненню творчих здобутків його вчених. Водночас,

вона є підсумком дослідницької роботи автора, час якої припадає на роки утвердження в Україні нової суспільної атмосфери, європейського цивілізаційного вибору, що справляє визначальний вплив на розвиток вітчизняної гуманітаристики. Початкові та проміжні результати досліджень – постановка проблем, робочі гіпотези, запропоновані теоретичні положення, оцінки, судження, методичні підходи до аналізу досягнень, невирішених проблем, завдань та перспектив розвитку біографічних досліджень в Україні, поширення біографічних знань, були оприлюднені нами у серії статей, опублікованих впродовж останніх років в «Українському історичному журналі»²⁶, «Бібліотечному віснику»²⁷, збірниках наукових праць «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica»²⁸, «Рукописна та

²⁶ Попик В. І. Biography – Біографіка – Біографістика – Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 124–138.

²⁷ Попик В. І. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка». *Бібліотечний вісник*. 2015. № 2. С. 3–9. http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2015_2_3; Його ж. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 3. С. 3–11. http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2015_3_3.

²⁸ Попик В. І. Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 9–41. http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2015_12_4; Його ж. Знакові постаті національної історії та культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14. С. 8–28. <https://doi.org/10.15407/ub.14.008>; Його ж. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 132–150. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>; Його ж. Здобутки і завдання провідного осередку вітчизняної біографістики: до 25-річчя інституту біографічних досліджень. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 27–53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027>; Його ж. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 15–32. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2020_19_4; Його ж. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>; Його ж. Леся Українка в національному інформаційному просторі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 19–38.

книжкова спадщина України»²⁹, «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»³⁰, «Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики»³¹, матеріалах наукових конференцій, у розділах колективних монографій, зокрема «Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України» (2015)³², «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання» (2016)³³, «Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні» (2016)³⁴; «Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності» (2016)³⁵; «Історична

²⁹ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічне дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 25. С. 233–244. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

³⁰ Попик В. І. Нові обрії інтеграції національного науково-інформаційного простору. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 11–25. Режим доступу : http://nr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2015_41_3.

³¹ Попик В. І. Джерела з біографістики, родинної історії та генеалогії у глобальних інформаційних мережах. *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики* : зб. наук. праць. 2015. Вип. 26–27. С. 97–112. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sidptm_2015_26-27_10.

³² Попик В. І. Організація протистояння використанню історико-культурної проблематики в інформаційній агресії проти України *Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України*: монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 19–56.

³³ Попик В. І. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки в роки незалежності України *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : моногр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2016. С. 62–95; Його ж. Традиції і сучасні здобутки бібліотечної біографіки / Там само. С. 96–118.

³⁴ Попик В. І. Проблема знакових постатей національної історії та культури в консолідаційних процесах інформаційного простору України. *Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні*: монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 155–186.

³⁵ Попик В. І. Інформаційне протистояння пропаганді російського нарративу історії Сходу і Півдня України. *Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності* : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 145–170.

біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи» (2019)³⁶; «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)» (2019)³⁷; «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності» (2019)³⁸.

У той же час, праця, яка пропонується нині на суд читачів, зовсім не є простим підсумком, зведенням раніше напрацьованих і опублікованих автором результатів. Вона ґрунтується на принципово новому, відповідному духові нашого динамічного часу, з висоти здобутого нині досвіду, осмисленні багатого шляху розвитку української біографіки, її місця в суспільному, інтелектуальному і духовному поступі на різних історичних етапах, сучасного стану біографічних досліджень та справи поширення біографічних знань, а разом з тим – численних гострих нерозв'язаних питань, невідкладних завдань і перспектив на майбутнє. При цьому слід враховувати, що чимало з проблем, які набули сьогодні гострої актуальності, постали на порядок денний зовсім нещодавно. У попередні роки багато з них ще практично не усвідомлювалися, не артикулювалися в працях вітчизняних дослідників, отже, не ставали предметом наукового обговорення, теоретичної рефлексії. Цілковито природньо, що окремі запропоновані

³⁶ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / В. Попик – автор та співавтор більшості розділів. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. 364 с.

³⁷ Попик В. І., Любовець Н. І. Розробка теоретичних та науково-методичних проблем біографістики, історико-біографічні дослідження Інституту біографічних досліджень. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)* : монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2019. С. 309–320. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589>.

³⁸ Попик В. І., Любовець Н. І., Яценко О. М., Котлярова Т. В. Історико-біографічні дослідження, розбудова електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2002–2019)* : колект. монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. С. 127–206.

автором висновки й положення, відповіді на поставлені життям питання, можуть бути сприйняті у науковому співтоваристві, як дискусійні. Зважаючи на це, автор висловлює сподівання, що ознайомлення вчених-гуманітаріїв, насамперед, дослідників-біографістів, а також літераторів і журналістів, фахівців інформаційної справи з запропонованою працею сприятиме активізації так необхідного нині творчого обговорення проблем вітчизняної біографіки.

КУЛЬТУРНІ, НАУКОВІ ТА СУСПІЛЬНІ ВИМІРИ ВІТЧИЗНЯНОЇ БІОГРАФІКИ: ПОГЛЯДИ З МИНУЛОГО І СУЧАСНОСТІ

Біографіка як яскраве й багатовимірне явище культури і науки, її місце і роль в освіті, у суспільному житті, в процесах національного розвитку, у справі збереження й передачі пам'яті народу, його досвіду і традицій між поколіннями давно стали об'єктом наукової рефлексії. У численних дослідженнях кількох поколінь зарубіжних і вітчизняних вчених розкрито різні аспекти розвитку світової і української біографіки – історію зародження й еволюції видів і жанрів біографічної літератури, зміни світоглядних та інформаційних парадигм, еволюцію творчих напрямів, збагачення форм біографічного письма, поєднання й взаємодії у наш час друкованої та електронної біографічної інформації.

Проте, сучасна доба вимагає серйозного переосмислення здавалося б усталених уявлень, насамперед, аналізу відчутних змін місця і ролі біографіки у суспільстві, його запитів до біографічного знання, взаємодії авторів-дослідників, видавців, а також усіх, хто працює у сфері поширення біографічного знання, з читачами та широкою громадською аудиторією. Серед проблем, які потребують нині особливої уваги українських дослідників-біографістів, рівною мірою – і науковців, і літераторів та журналістів, також освоєння багатющого досвіду світової науки і культури, який у наш час кардинально змінює самі уявлення про біографіку, зробивши її надбанням культури, інтелектуального та духовного життя мільйонів людей, залучаючи до біографічної/автобіографічної творчості найширший людський загал.

1.1. Що таке біографіка: спроба окреслення феномену

Поняття «біографіка» й споріднені з ним, часто вживані у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі як майже тотожні – «біографія», «наукова біографія», «біографістика», «біографознавство», англійські «biography» та «life writing» належать до числа таких, у які численні дослідники вкладають занадто багато доволі відмінних, суперечливих між собою смислів.

У вітчизняній теоретичній думці, а відповідно і у всьому окресленому нею полі дослідницької, видавничої та інформаційної діяльності, існує серйозне протиріччя між розумінням *біографіки*, яка до того ж здебільшого повністю ототожнюється з *біографістикою*, то як окремого великого, багато у чому – самостійного спрямування гуманітарної науки і культури, то – у значно вужчому плані – просто як спеціальної (раніше побутував ще більш «дискримінаційний» термін – «допоміжної») історичної дисципліни, повністю підпорядкованої своїми завданнями та методологією історичному дискурсу. Зрозуміло, що подібні діаметрально протилежні засадничі принципи визначають абсолютно різні підходи до самої постановки та вирішення проблем щодо сутності біографіки, її місця у науці і культурі, призначення та завдань розвитку.

Донині на цьому ґрунті і в Україні, і за її межами поволі точиться перманентна дискусія – часом з серйозними аргументами, здебільшого ж – доволі схоластичного плану, побудована на довільному цитуванні наукових авторитетів. Її незмінними гаслами є: уточнення термінології, більш чітко визначення дисциплінарної приналежності біографіки задля розвитку теоретико-методологічних засад науки. Проте, вже десятки років науковці оперують здебільшого одними й тими ж аргументами, посилаються на одні й ті самі праці своїх попередників – особливо часто на опубліковану на початку 90-х рр. 20 ст. монографію українського вченого А. Л. Валевського¹ та його розлогу статтю, засновану на матеріалах автореферату кандидатської дисертації², а також на праці російського дослідника

---

¹ Валевский А. Л. Основания биографии. Киев : Наук. думка, 1993. 111 с.

² Валевский А. Л. Биография как дисциплина гуманитарного цикла. *Лица*. Биографический альманах. Вып. 6. СПб., 1995. С. 32–49.

І. А. Беленького, які вийшли друком так само ще на рубежі 20–21 ст.³ На жаль, справжнього прирощення наукового знання в процесі таких обговорень майже не відбувається, навпаки, спостерігається навіть певне вихолощення багатьох принципових положень, що містяться у згаданих ґрунтовних працях, які значною мірою зберегли своє теоретичне значення до нашого часу. При цьому якимось забувається, що проблеми наукової термінології, дисциплінарної організації науки мають обговорюватися не абстрактно, не заради лише розвитку самого теоретичного знання в розумінні уточнення його поняттєвої, термінологічної основи, а саме у тому плані, як їх розуміння й ті чи інші тлумачення сприяють (чи навпаки суттєво гальмують) вирішення назрілих завдань поступу науки і культури – тобто у тому вигляді, як вони в реаліях постають нині у нашому суспільстві й вимагають свого розв'язання.

Об'єктивною причиною термінологічної сум'ятиці й ототожнення різнорідних понять, що стосуються біографічних досліджень, літератури та інформації, є не лише і не стільки багатовимірність, багатогранність феномену, який за ними стоїть, але також і складність упорядкування теоретичного інструментарію науки, який склався історично. Справа полягає у тому, що визначальні поняття й відповідна їм основна термінологія, а також пов'язаний з нею величезний пласт похідних термінів, усталелися в науці у різні часи, є відображенням домінування за них різних наукових парадигм, зокрема й суттєво відмінних поглядів на сутність біографічної літературної та наукової творчості, суспільне призначення і способи поширення біографічного знання. Згодом майже усі теоретичні розбудови і відповідна їм термінологія пережили істотні трансформації, зміни внутрішнього змістового наповнення, і це ще більш ускладнює ситуацію.

Особливий вплив на усталення згаданої вище термінології, її витлумачення й на саму практику вживання справили ті дослідницькі праці, які змогли у той чи інший час знайти більш широке і схвальне сприйняття у інтелектуальному співтоваристві й започаткували певні естафети наслі-

³ Беленький І. А. *Биографика. Отечественная история: энциклопедия*: В 5 т. – Т. 1: А–Д. М. : Большая Российская энциклопедия, 1994. С. 211–212, 234.; Его же. *Биография и биографика в отечественной культурно-исторической традиции // История через личность: Историческая биография сегодня* / под ред. А. П. Репиной. – М. : Круг, 2005. С. 37–54.

дування, при цьому далеко не завжди критичного. У цьому теж є чимало суб'єктивного і навіть випадкового. Тому можна з впевненістю стверджувати, що «одноголосного» сприйняття термінології, яка окреслює сферу біографічних досліджень, літератури та біографічної інформації не існувало ніколи. Навряд чи можна очікувати її усталення і у близькій перспективі. Наукові поняття не є «священною коровою», їх утверджують і змінюють люди, при цьому надто часто керуючись не об'єктивними вимогами наукового і культурного поступу, а прагненням надати якоїсь теоретичної новизни (хоча б у термінології) своїм дистертаційним працям.

Проте, існують і чинники об'єктивного характеру. На нашу думку, набагато важливіша роль в утвердженні й використанні наукової термінології належить не авторитетові окремих вчених, а насамперед характерним особливостям національних традицій ставлення до біографічних досліджень, до самого розуміння значення, ролі й місця біографічного знання в суспільстві, які в системі гуманітарної культури різних народів і різних історичних епох завжди відчутно різнилися між собою за своїми світоглядними засадами, теоретико-методологічними підходами й самим масштабом осмислення явищ. Наприклад, з погляду забезпечення вирішення конкретних утилітарних наукових, інформаційних, або ж ідеологічних, виховних чи пропагандистських завдань, як це було за радянських часів, а у наш час – з принципово інших ідейних позицій розуміння ролі біографічного знання в утвердженні національного патріотичного самоусвідомлення громадян, консолідації суспільства в роки незалежності України, або ж у вимірах всеосяжного розуміння масштабів інтелектуальних і духовних процесів, що відбуваються в житті європейських народів. Це все доволі відмінні між собою площини бачення сутності проблем і завдань біографіки.

Якщо ж трохи відволіктися від маси неузгодженостей у понятійних рядах, нагромаджених навколо біографіки як об'єктивно існуючих, так і надуманих термінологічних проблем, то для усіх є ніби зрозумілим, що йдеться насамперед про широке коло досліджень та літератури різних жанрів і форматів, котрі присвячені висвітленню життя й діяльності діячів минулого і наших сучасників. З минулих століть це проблемно-тематичне коло здебільшого окреслювалося на теренах Російської імперії поняттям *«біографія»*, запозиченим з європейської практики і дуже близьким за сво-

їм змістовим наповненням до англійського *«biography»* та його відповідників у мовах інших народів Заходу. Сучасні дослідники цієї проблематики, спираючись на аналіз енциклопедичних видань 19 ст., фактично підтверджують, що визначальним у них був саме термін *«біографія»*. Зазначене є цілком зрозумілим, тому що весь понятійний ряд того ж «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона» був майже повністю запозиченим у європейської науки. Але при цьому не звертається увага на відсутність впродовж дуже тривалого часу жорсткого підпорядкування *«біографії»* завданням історичної науки, а лише окремим її методичним вимогам – насамперед, щодо достовірності викладу фактів. Натомість більше йшлося про вимоги «знання біографом людського серця», вивчення «процесів духовно-морального розвитку особистості» – тобто завдання, притаманні у нашому сучасному розумінні переважно не історичній, а літературній, белетристичній біографіці. Розвиток європейської позитивістської науки підкорив біографіку завданням вивчення історичних процесів лише наприкінці 19 ст. Проте, йдеться, зрозуміло, про загальну картину, а не про творчість окремих дослідників-біографів, які завжди знаходили в собі здатність виходити далеко за окреслені домінуючими уявленнями обрії. Ще на початку 20 ст. відомий російський історик М. І. Кареев (1850–1931) рішуче виступав проти тенденції до «персоніфікації історії», під якою він розумів використання життєписів окремих людей у якості простих «ілюстрацій» до загальної картини суспільного розвитку. Натомість М. І. Кареев наголошував на можливості принципово різних підходів до вивчення й висвітлення біографій – відповідно до дослідницьких та читацьких інтересів, наприклад, біографій вчених, митців, в центрі яких знаходиться їх власний творчий шлях, здобутки.

У 20 ст. на зміну *«біографії»* в науковому, видавничому й бібліотечному вжитку в СРСР утвердився термін *«біографіка»*, якого загалом європейська й світова наука практично не використовує. Справа при цьому полягала не у простому пристосуванні поняття до вимог російської наукової термінології задля позначення дослідницької дисципліни. За цим стояла кардинальна зміна світоглядної парадигми погляду на природу й призначення біографічних студій.

Історія цього «повороту» є повчальною. Поява самого терміну *«біографіка»* була пов'язана насамперед з прагненнями російського вчено-

го-психолога М. О. Рибникова (1880–1961) розгорнути систематичне, всебічне вивчення біографій представників широкого людського загалу з метою збереження й передачі з покоління в покоління нагромадженого ними життєвого досвіду і навичок – в ім'я, як він це розумів, формування вільної, свідомої, творчої особистості нового світу. Ці ідеї були обгрунтовані М. О. Рибниковим у самому стислому тезовому вигляді у праці «Биографический институт» (М., 1918), у поданих до Наркопросу пропозиціях щодо його організації, розвинуті у опублікованій у 2020 р. книзі «Биографии и их изучение», яка містила узагальнення результатів дослідження життєвого шляху робітників і службовців. Згодом вони знайшли подальше опрацювання у книжці «Изучение биографии. Темы семинария, указатель литературы» (М., 1922), та у наукових статтях наступних років⁴, де поступово вже втрачали свою загальну широку соціальну й гуманітарну спрямованість і все більше підпорядковувалися завданням власне психологічної науки – сфери безпосередніх професійних зацікавлень вченого. Дослідження за допомогою «біографічного методу» М. О. Рибников вважав дієвим інструментом систематичного вивчення «душевного життя», психології «середньої людини», індивідуальних відмінностей людей, гендерної психології, що є важливим для виховання творчих здібностей, сильної особистості. Отже, від початку термін «біографіка» використовувався зовсім не в плані розвитку біографічних студій як напряду історичної науки, а, насамперед для окреслення практик заохочення написання й збирання біографій в феноменологічному плані. Тобто, йшлося про біографіку як важливе й багатопланове спрямування соціогуманітаристики. Хоча, на думку М. О. Рибникова, дослідження великих масивів біографій особистостей «різних часів, народів, класів, станів» може виявитися дуже плідним для вивчення історії, але, так само, і для економічної науки, педагогіки, історії культури і побуту, техніки, історії науки⁵. На подібних

---

⁴ Рыбников Н. А. Психология и биографии. *Психология*. 1929. Т. 2. Вып. 2. С. 215–226; Его же. Автобиографии как психологические документы. *Психология*. 1930. Т. 3. Вып. 4. С. 440–458.

⁵ Рыбников Н. Биографический метод в психологии. *Психология и дети*. Научно-популярный журнал. 1917. № 6–8. С. 1–14. [Перепечатка в издании: *Развитие личности*. 2010, № 2. С. 230–243. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biograficheskiy-metod-v-psihologii>].

позиціях стояли у 20-х роках вчений широкого соціогуманітарного профілю І. Т. Філіппов (1888–1927) ⁶, відомий лінгвіст і літературознавець Г. О. Винокур (1896–1947) ⁷, яких в плані історичному цікавила типологія проявів людської індивідуальності. Власне – це було на зорі зародження того широкого антропоцентричного дослідницького напрямку, який впродовж 20 ст. пройшов у світі кілька етапів розвитку і нині становить справді загальний суспільний феномен, реалізований насамперед у вигляді поширення «life writing» – професійної й приватної аматорської біографічної творчості – «записування життя», його подій і уроків, з метою осмислення життєвого шляху як видатних діячів, так і звичайної «пересічної» людини.

Однак, на відміну від демократичних країн, в СРСР у перші післяреволюційні десятиліття, насамперед, через становлення тоталітарного режиму, прагненням М. О. Рибникова та його однодумців не судилося справдитися. Запроваджене у науковий обіг рибниківське поняття «біографіка» поступово набуло значною мірою протилежного змісту і за своїм наповненням стало позначенням традиційних історико-біографічних досліджень, включно з їх теоретичними та методичними проблемами. Видавці й бібліотекарі теж вживали термін «біографіка», але професійно використовували здебільшого поняття «біографічна література», «personalia».

У працях радянських вчених-істориків, на відміну від досліджень представників інших соціогуманітарних наук – філософів, літературознавців, культурологів, наукознавців, які дотримувалися здебільшого значно більш широких поглядів, відбулося подальше звуження поняття *біографіки* до трактування її як однієї з суто *історичних «допоміжних дисциплін»*. Як не парадоксально, але при цьому у багатьох публікаціях останніх десятиліть історики – і російські, й українські, ретроспективно започаткування такого бачення пов'язують саме з іменами М. О. Рибникова, І. Т. Філіппова та Г. О. Винокура, хоча це, безперечно, є прямим перекрученням фактів.

Однак, існує й інший бік справи. Він полягає у тому, що загалом, тенденція до «привласнення» історичною наукою біографічних досліджень і літератури виявилася у світі ще у 19 ст. До цього – ще з часів античнос-

⁶ Филиппов И. Т. К вопросу о науке биографии. *Известия Северо-Кавказского гос. ун-та*. Ростов-на-Дону, 1926. Т. 8. – С. 89–92.

⁷ Винокур Г. О. *Биография и культура*. М. : Гос. Академия худож. наук, 1927. 86 с.

ті і Відродження вони все таки вважалися більше приналежними до літератури, белетристики. В утвердженні у радянській науці 20 ст. розуміння біографіки як частини історичної науки, свою роль, безперечно, відіграли й впливи ряду провідних течій зарубіжної філософської, соціологічної й історичної думки, зокрема, французької школи «Анналів». Але варто зважати й на те, що вітчизняне наукове співтовариство більшу частину 20 ст. було значною мірою ізольованим від процесів, які відбувалися у світовій гуманітаристиці, мало про них досить непевні, уривчасті уявлення. Отже, витоки офіційно впроваджуваних поглядів на біографічні дослідження як на суто «допоміжний» напрям історичної науки, покликаний забезпечувати «ілюстрування» історичного процесу прикладами з життя і діяльності окремих осіб, їх біографіями, слід шукати перш за все не у зарубіжних впливах, а у ідеологічних постулатах комуністичного режиму. Вони, у свою чергу, були генетично пов'язані з віковим державницько-тоталітарним спрямуванням російської світоглядної культури. Радянська, а потім вже і нова, сучасна, російська історична наука фактично ніколи не відмовлялася від ідей глобального «закріпачення» людини-«гвинтика» історією, притому – історією суцільно «одержавленою», навіть сприймаючи від кінця 20 ст. з Заходу віяння «біографічного повороту» історії, «нової біографії» тощо. Тому розмови про відображення у сучасній біографіці гуманістичних ідеалів цінності людини, її життя, особистості, досвіду, переконань, у російській гуманітаристиці набули доволі суперечливого характеру – подекуди декларативного, а подекуди й болісного, протестного.

Не можна залишати поза увагою те, що таке розуміння місця й ролі біографіки у старій і новітній російській науці продовжує опосередковано справляти вплив і на багатьох сучасних українських дослідників. Авторів цих рядків вже доводилося у ряді праць, у найбільш концентрованому вигляді – у статтях, опублікованих у 19 та 20 випусках збірника «Українська біографістика»⁸, викладати свої міркування стосовно того,

⁸ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика* = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 15–32. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015> ; Його ж. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>.

що подібні методологічні підходи, які пропонуються у непоодиноких новітніх публікаціях, засновані на неподоланих до цього часу стереотипах тоталітарного мислення і, зрозуміло, не відповідають реаліям сьогодення, очікуванням суспільства, самому духові нашого часу, який вимагає від дослідників вільного, незашореного мислення. Говорити нині про проблеми сучасної біографіки, спираючись на теоретичні уявлення, вироблені для неї наукою 20 ст. у межах історичної науки або окремих розрізнених і на практиці незрідка мало сполучних між собою наукових дискурсів – окрім історичного, ще й філософського, літературознавчого, культурологічного, соціологічного, політологічного, психологічного тощо, стає все важче. Визначені ними досить різнохарактерні підходи до біографіки/біографістики – то як до історичної дисципліни, що вивчає теорію і методологію біографічних досліджень, «біографічний метод» пізнання історії та культури минулих епох, то як до наукового спрямування загальногуманітарного значення, більше не в змозі забезпечити цілісний погляд на сучасну біографіку – звісно, якщо її розуміти у прийнятих в усьому світі вимірах «*biography*», тобто як важливий багатовекторний напрям науки і культури, а отже не можуть бути надійним орієнтиром для розуміння її завдань та перспектив подальшого розвитку. У кращому випадку теоретичні напрацювання вітчизняних вчених минулих десятиліть зберігають своє значення з погляду дослідницьких завдань окремих наукових дисциплін. Однак при цьому закономірно постає питання стосовно того, чи не перетворюються часом такі вузько дисциплінарні уявлення на відчутне гальмо для загального оновлення теорії і методології, постановки принципово нових широких мультидисциплінарних дослідницьких та інформаційних завдань, які можна розв'язувати лише об'єднуючи зусилля представників різних галузей знань, а крім того, обов'язково, ще й із зусиллями тих, хто працює поза межами суто наукових за своїми формами і методами практик – літературних, художніх⁹.

На нашу думку, в українській соціогуманітаристиці доби незалежності «історичне» розуміння біографіки продовжує існувати не лише як

---

⁹ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 16–17. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>.

данина традиції, яка бере початок одночасно з багатьох різнорідних джерел. Йдеться, насамперед, про впливи дореволюційної російської історіографії, але певною мірою – також і концептуальних поглядів М. С. Грушевського, який вважав головним пріоритетом вітчизняної соціогуманітарної науки утвердження цілісної концепції української історії і усе підпорядковував саме цій меті. Тому-то біографіку він теж розглядав перш за все як органічну частину історичної науки.

Проте, значно більшу роль відіграли догмати заідеологізованого «історичного мислення» радянської доби, що постійно витісняли «на узбіччя» більш широкі альтернативні погляди філософів, культурологів, літературознавців та літературних критиків, котрі все ж таки розглядали біографіку як важливе надбання гуманітарної науки й культури в цілому. Слід зважати й на впливи, які проявили себе впродовж останніх десятиліть. Мова, перш за все, про поширений в сучасній науці дисциплінарний принцип організації знання, який здобув в українській гуманітаристиці вагомі позиції не стільки завдяки європейським впливам, скільки, значною мірою, віянням російської історіографії, яка нині обстоює і пропагує його, причому у своїй, досить своєрідній рецепції¹⁰.

Поряд з тим, не можна не зважати, що у процесі утвердження уявлень про підпорядкування біографіки завданням історичної науки в сучасній Україні виявився також і вплив багатьох суб'єктивних чинників, які доволі цікаво окреслюють проблеми розвитку української соціогуманітаристики і шляхи їх розв'язання. Згадаємо, що на тлі розгортання процесів новітнього українського національного відродження на самому початку 1990-х рр. у вітчизняному науковому співтоваристві, насамперед серед фахівців-істориків, визріло прагнення до інституціалізації пошукової й теоретичної роботи в галузі біографічних студій. Оскільки відродження біографічної дослідницької та видавничої роботи відбувалося після тривалої й болісної для національної науки і культури перерви, закономірно виникла ідея створення базового спеціалізованого академічного наукового осередку, який би розгорнув і координував роботу в галузі біографічних досліджень – таким був стиль мислення того часу. Головним завданням у цій сфері на той час вважалося створення фундаментального Українського біографіч-

---

¹⁰ Там само. С. 17–18.

ного словника. Організований у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 1994 р. Інститут біографічних досліджень, започаткований у 1996 р. його друкований орган — збірник наукових праць «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» швидко утвердилася у пріоритетності саме історико-біографічної спрямованості своєї діяльності та публікацій. Значною мірою це відбулося не лише через переважання у його складі фахівців-істориків із притаманними їм професійними інтересами, теоретичними й методичними уявленнями та дослідницькими підходами, але й через офіційне зарахування загальних напрямів наукової діяльності НБУВ, дисертаційних праць її фахівців, за тодішньою номенклатурою спеціальностей ВАК України, до історичних наук, поряд із «соціальними комунікаціями». Принагідно зауважимо, що в державах, які суверенізувалися після розпаду СРСР, дисциплінарна приналежність бібліотечних досліджень визначилася по-різному. В Україні вона теж нині переглядається — тут окреслився певний перехід від історичних дисциплін до широкого культурологічного спрямування, що може в майбутньому опосередковано вплинути й на загальні офіційні вимоги щодо дисциплінарної визначеності біографічних досліджень, розробок з бібліографії та біобібліографії в бібліотечних установах. Якби не згадані вище обставини, то справа з інституціоналізацією спеціалізованого наукового підрозділу біографічних досліджень у НБУВ, зосередженого насамперед на проблемах біографічної та біобібліографічної інформації й визначенням їх дисциплінарного профілю, гіпотетично цілком могла б розвиватися й дещо іншими шляхами¹¹.

Чверть століття тому офіційне закріплення історичного профілю як провідного для біографічної справи спрямувало зусилля засновника й першого директора Інституту біографічних досліджень д-ра іст. наук, проф. В. С. Чишка (1951–2003) на те, щоби теоретичний науковий напрям соціогуманітаристики, покликаний вивчати проблеми розвитку біографіки, позиціонувався й утвердився в Україні як спеціальна історична дисципліна — *«біографістика»*. Саме з його праць цей термін, який зрідка застосовувався й раніше в радянській науці, але із зовсім іншим смисловим навантаженням, набувши нового змісту, й поширився у науковому обігу. Отже,

¹¹ Там само. С. 18.

у всьому цьому, поряд із об'єктивними обставинами, значною мірою спрацював і суб'єктивний чинник – ініціатива В. С. Чишка, як яскравого лідера, організатора, який не лише зумів зібрати навколо себе колектив однодумців, а й знайти підтримку серед провідних учених-гуманітаріїв. Визначення профілю біографічних досліджень як насамперед історичних, серед розмаїтого діапазону соціогуманітарних наук, вважалося тоді найбільш доцільним, оскільки відповідало формальним критеріям дисциплінарної організації наукового знання. Хоча багатьом ученим, а й самому В. С. Чишку в першу чергу, було зрозуміло, що справжні обшири біографіки є міждисциплінарними і навіть виходять далеко за межі власне наукових дисциплін — до сфери творчого літературного й мистецького пошуку¹².

Варто, однак, звернути увагу на те, що означене «унормування» набуло значення не лише для Інституту біографічних досліджень НБУВ, а справило певний вплив на весь розвиток біографічних досліджень в Україні. Багато у чому воно на десятиліття наперед визначило переважну спрямованість теоретичних розробок у галузі біографічних досліджень саме в межах історичного дискурсу. На користь історичній науці, але значною мірою й на шкоду іншим напрямам гуманітарних наук, а загалом — комплексному розумінню проблем біографіки. Із цього приводу варто згадати відоме прислів'я: «Як корабель назвеш, так він і попливе». Зауважимо, зокрема, що у збірнику «Українська біографістика» через цю обставину впродовж цілої чверті століття відчутно недостатньо друкувалися вчені-літературознавці, мистецтвознавці, філософи, психологи, педагоги: збірник, на жаль, не відповідав визначеному для них за фахом профілю публікацій, що має особливе значення при захисті дисертаційних робіт. А вони могли б внести чимало нового й корисного в розвиток теорії і практики біографічних досліджень. Красномовним свідченням цього були змістовні, оригінальні виступи багатьох вчених – філософів, літературознавців, представників інших наукових напрямів, на конференціях і започаткованих інститутом щорічних Біографічних читаннях, які незмінно за своєю проблематикою, порушеними проблемами виходили далеко за межі, окреслені історичним профілем «біографістики»¹³.

---

¹² Там само. С. 19.

¹³ Там само. С. 19.

Зрозуміло, важливу роль у закріпленні дисциплінарного статусу біографічних досліджень відіграв традиційно притаманний історичній науці високий рівень теоретичних напрацювань. Українські історики, насамперед історіографи, джерелознавці, а також бібліографи, праця яких в Україні до самого останнього часу відносилася до галузі історичної науки, спираючись на здобутки попередніх десятиліть, зокрема, матеріали «загальносоюзних» дискусій про біографіку та наукову біографію початку 70-х рр. 20 ст., виявилися на першому етапі розгортання роботи найбільш підготовленими до широкого обговорення методологічних та методичних проблем біографічних досліджень, зокрема, їх світоглядних засад, понятійного ряду, термінологічної системи, а також творчого інструментарію історико-біографічних студій, який, зрозуміло, багато в чому спирається саме на загальний всебічно розвинутий інструментарій історичної науки¹⁴.

Водночас, важливим чинником стали й впливи західної історичної науки, до різночасових, у тому числі й новітніх, досягнень якої вітчизняні дослідники чи не вперше одержали змогу так широко долучитися. Впродовж останніх десятиліть 20 ст., після згасання доби «Анналів», домінування інтегральних соціально-економічних концепцій «історії без людини» стало відчутно поступатися у європейській науці спробам осягнення минулого саме крізь призму людських, суб'єктивних чинників, особистісного і неповторного. У широкому спектрі проблематики нового антропологічного спрямування історичної науки постали мікроісторія з її інтересом до окремої «маленької» людини, гендедерні студії та «жіноча історія», феномен історичної пам'яті¹⁵. Згодом ці процеси знайшли продовження у так званому «біографічному повороті». Європейська і світова наука почала широко використовувати цілий комплекс надбань біографіки – «біографічний метод», так звану «нову біографіку», «нову біографічну історію» для вирішення своїх дослідницьких завдань. Однак, залучити біографіку на допомогу зовсім не означало для західних істориків повністю підпорядкувати її своїм інтересам, тим більше – оголосити суто історичною дисципліною.

¹⁴ Там само. С. 19–20.

¹⁵ Яковенко Н. Іступ до історії. Київ: Критика, 2007. С. 209–216.

З цього погляду, притаманна багатьом представникам пізньої радянської і сучасної російської історичної науки та їх послідовниками на українському ґрунті специфічна вузько дисциплінарна рецепція «біографічного повороту» та інших визначальних явищ у розвитку гуманітарних досліджень у світі на зламі 20 і 21 століть, прагнення розглядати їх виключно в дискурсі історичної науки, значною мірою пояснюється своєрідним накладанням нового, вперше для себе відкритого, на усталені вже давні стереотипи радянського і нові – пострадянського, посттоталітарного мислення.

Заради справедливості слід відзначити, що загалом, впродовж останнього десятиліття в українській історичній науці було чимало зроблено для осмислення можливостей застосування нових цікавих форм і напрямів біографічних студій, зокрема й «нової біографіки», «нової біографічної історії», «біоісторіографії» для вивчення минулого¹⁶. Особливо примітним теоретичним проривом у цьому плані став підготовлений Інститутом історії України НАН України спеціальний випуск альманаху теорії та історії історичної науки «Ейдос» за 2014–2015 рр., повністю присвячений різноманітним вимірам сучасних історико-біографічних досліджень¹⁷. Однак, на жаль, далі ця творча ініціатива не продовжилася у розгортанні більш широкого міждисциплінарного діалогу за участю представників інших напрямів соціогуманітаристики.

Безумовно, долучення українських істориків-біографістів до багатьох надбань європейської і світової історичної науки останніх десятиліть принесло їм чималу користь. Але сприйняття цих новацій виключно крізь призму дисциплінарного дискурсу обумовило й певні обмеження теоретико-методологічних засад їх досліджень. Формальна приналежність «біографістики» до числа спеціальних історичних дисциплін закономірно визначила й розгляд теоретичних та методологічних проблем біографіч-

¹⁶ Попова Т. Н. Биоисториография в структуре современного биографизма. *Харківський історіографічний збірник*. 2017. Вип. 16. С. 194. URL : <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/11888/11257> ; Ее же. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия. *Человек в истории и культуре*. Одесса, 2018. С. 540–563.

¹⁷ Колесник І. Передмова. «Нова біографічна історія» як метод. *Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 7–13.

них досліджень майже виключно крізь призму усталених канонів історичної науки. Тому серед українських істориків біографіка й нині розуміється переважно як *метод пізнання минулого* через індивідуальне, а не шлях до осмислення людської особистості, що значно більше відповідало б духові сучасної європейської й світової науки і культури. Саме історико-центричну ситуацію засвідчили численні розробки, публікації, а також виступи українських вчених на рубежі 20–21 ст. на конференціях у Харкові, Львові, Одесі та за кордоном. Як наслідок, справжнього творчого діалогу між вітчизняними істориками-біографістами й представниками інших гуманітарних наук і творчих професій, за великим рахунком, до цього часу так і не відбулося, хоча потреба у цьому – величезна. У них – інше бачення завдань біографіки, постановка принципово відмінних проблем, інший дослідницький інструментарій та форми і методи біографічних реконструкцій. Варто звернути увагу й на те, що часто використовуваний істориками «біографічний метод» (як такий, що спрямований на дослідження історії) широко застосовують і представники інших наук – соціології, психології, психіатрії тощо. Але там його змістове наповнення є по-суті протилежним: він слугує вивченню людини, особистості в багатьох її як позитивних, творчих, так і кризових виявах¹⁸.

Досить поширеним «біографічний метод» є у літературознавстві, історії літератури, де за його допомогою дослідники аналізують зв'язок письменницької творчості з особистістю авторів, їх життєвим шляхом, середовищем, у якому вони знаходилися, настроями доби, здійснюють пошук у фактах письменницьких біографій витоків окремих сюжетів і образів. На думку літературознавців, вже перша спроба дати систематичний огляд розвитку вітчизняного красного письменства – «Нариси історії української літератури ХІХ століття» М. І. Петрова позначена створенням творчих портретів письменників з широким використанням біографічного методу¹⁹.

¹⁸ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. – С. 20. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>.

¹⁹ Александрова Г. Перша авторська версія нового українського письменства. *Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия.* / Передмова і примітки Г. А. Александрової. Київ : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2008. С. 13.

Говорячи про вітчизняні наукові практики останніх десятиліть, не можна не згадати також про оригінальну альтернативу суто історичному розумінню біографіки/біографістики, яка була пов'язана з прагненням до утвердження інтегративної соціогуманітарної наукової і навчальної дисципліни – «Українознавства». Визнаний вчений-теоретик д-р. іст. наук, проф. Я. С. Калакура пропонував виокремити у її структурі особливий концентр «Україна – постаті», обґрунтовуючи це тим, що українознавство є наукою насамперед про українську людину, український етнос і українську націю, її менталітет, про український світ у конкретно-історичному, філософському, етнографічному, демографічному, природничо-географічному, правничому, соціально-економічному, ментально-психологічному, культурно-духовному та інших зрізах. У той же час, наполягаючи на необхідності комплексних міждисциплінарних підходів до вивчення особи, використання методів інтелектуальної біографії, психології, культурології, Я. С. Калакура визнавав, що українознавче і біографічне дослідження – не тотожні. Завданням українознавчих підходів є осягнення через життя й діяльність конкретної людини певного відрізка українських реалій, цілого покоління тієї чи іншої епохи, періоду з позицій методики вивчення багатофакторних явищ²⁰.

Вітчизняні філософи й літературознавці, культурологи, наукознавці, плідно працюючи в галузі біографічних досліджень і збагачуючи їх теоретичні засади та творчий арсенал як власними відкриттями, так і здобутками світової соціогуманітаристики, що далеко виходять за межі історичного пізнання, до певного часу значно меншою мірою переймалися проблемами самоідентифікації в дисциплінарному просторі. Для них, як також і для всіх причетних своєю творчою діяльністю до біографіки (літераторів, журналістів, митців, видавців, фахівців з соціальних комунікацій) завжди було і є цілком очевидним, що біографіка є навіть не міждисциплінарною галуззю знань, а особливою сферою, багатоаспектним явищем науки і культури, успішний розвиток якого потребує цілісних, синтетичних підходів. Зазначимо у зв'язку з цим, що, на нашу думку, світова наука не випадково не послуговується так поширеним нині в Україні, а тепер вже

---

²⁰ Калакура Я. «Україна – постаті» як концентр українознавства. *Українознавство*. 2013. № 3–4. – С. 10.

все більшою мірою і у Росії, поняттям «*біографістика*» для виокремлення особливої дисципліни, тим більше, спеціально-історичної, як «монопольно» відповідальної за біографічні дослідження. У системі наукової культури Заходу (а нині і Сходу) і тематичний напрям публікацій, і дослідницька діяльність, і теоретичні студії над нею позначаються, як ми вже наголошували, здебільшого одним синтетичним за своїм змістовим наповненням терміном «*biography*», що відповідає усталеній традиції їх комплексного, всебічного розгляду з використанням теоретичних напрацювань і творчого інструментарію найрізноманітніших наукових дисциплін. Більше того – такі підходи засвідчують, що немає різкого розмежування між науковою біографікою, художньою творчістю й інформаційною сферою, однаково причетними до нагромадження, опрацювання (лише різними методами, у різних формах) та поширення біографічних знань ²¹.

У вітчизняній науці серйозну спробу теоретично обґрунтувати подібне синтетичне розуміння біографіки не як історичної дисципліни, а широкого спрямування гуманітаристики зробив ще наприкінці 20 ст. О. А. Валевський. У своїх працях, присвячених філософському осмисленню сутності біографічного знання, він послуговувався терміном «*біографіка (або наука про біографію)*», наголошуючи при цьому на загальногуманітарному значенні її як науки, що розробляє теорію і методологію біографічного письма, вивчає особливості його різноманітних практик ²². Більше того, О. А. Валевський розглядав біографіку як окремий особливий тип гуманітарного знання, метод пізнання культури інших епох ²³, що суттєво зближує його погляди з європейськими і світовими уявленнями про «*biography*».

У зв'язку з викладеними міркуваннями доречним буде повернутися до опублікованої в середині 90-х років 20 ст. першої великої теоретичної пра-

²¹ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика* = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. – С. 20–21. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015> ; Його ж. *Biography – Біографіка – Біографістика – Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 124–138.

²² Валевский А. Л. Основания биографии. Киев : Наук. думка, 1993. 111 с.

²³ Валевский А. Л. Биография как дисциплина гуманитарного цикла. *Лица* : Биограф. альманах. Москва; Санкт-Петербург . Феникс; Atheneum, 1995. № 6. С. 32–33.

ці, підготовленої в Інституті біографічних досліджень НБУВ – монографії В. С. Чишка «Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України»²⁴. Варто зазначити, що вона так само, як і праці О. Л. Валевського, стала спробою окреслити проблеми біографічної традиції у науці і культурі не лише тільки в межах історичного дискурсу, але у значно більш широкому інтелектуальному і культурному просторі. У ній було обгрунтовано ідею необхідності аналізу закономірностей і етапів розвитку вітчизняної біографіки в загальному контексті становлення й еволюції європейської та світової як наукової, так і художньої, перш за все – літературної біографічної творчості. В. С. Чишко розглядав біографіку як науку про людину, що залежно від різної мети створення біографії може інтегрувати у собі дані різних галузей знань²⁵. Інша справа, що праця, позначена дуже широкою постановкою проблем, які належать до різних галузей гуманітарних і соціальних наук, з'явилася на світ в «оболонці» докторського дисертаційного дослідження, написаного за чітко визначеною історичною спеціальністю. Насправді ж, неспішне прочитання згаданої книжки В. С. Чишка, на жаль, єдиної, яку йому за своє коротке життя судилося написати, може засвідчити: у ній йдеться далеко не лише про завдання осмислення історії за допомогою біографічних досліджень, але й про розвиток і збагачення вироблених упродовж віків традицій осягнення феномену людського життя, й відповідно – форм і методів творення біографій у світовій і вітчизняній науці та культурі, зокрема, у художній літературі. В останні роки життя творчі думки В. С. Чишка були зосереджені навколо проблематики можливостей дослідження засобами біографіки людської долі, особистості, індивідуальності у вирі буття. Це саме той напрям, який зближує історичне пізнання не лише з філософським, але й широким культурологічним дискурсом²⁶.

Сталося одначе так, що після передчасної смерті В. С. Чишка у 2003 р., у вітчизняній теоретичній науковій думці все більше почала давати про себе

---

²⁴ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 239 с.

²⁵ Там само. – С. 10.

²⁶ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 22. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>.

знати тенденція до максимальної «історизації» біографічних досліджень, навіть певного протиставлення праць, підготовлених відповідно до канонів історичної науки, творам представників інших напрямів соціогуманітаристики, а тим більше – літераторів, краєзнавців, журналістів. За нашою оцінкою, саме з цим явищем було пов'язане й доволі стрімке поширення в українській історичній науці поняття «*біографістика*» на всю сферу біографічних досліджень та біографічної літератури. Воно ж, як уже йшлося раніше, було запроваджене В. С. Чишком до наукового вжитку насамперед для означення спеціальної історичної дисципліни теоретичного й методичного спрямування, хоча і в його працях теж траплялося певне не зовсім чітке «розширене» трактування біографістики, ототожнення її з біографікою як сумою результатів усієї наукової та літературної творчості. Сьогодні в Україні існує кілька наукових видань, у назві яких позиціонується термін «біографістика». Однак серед них насправді лише збірник наукових праць Інституту біографічних досліджень НБУВ «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» систематично друкує матеріали з теорії та методики історико-біографічних досліджень. Але його профіль нині вже насправді набагато ширший й більше відповідає комплексній проблематиці *biography* в європейському й світовому розумінні. До речі, саме в цьому зв'язку провідні вітчизняні культурологи вже неодноразово порушували питання щодо доцільності перейменування збірника на «Українську біографіку». Однак, назва збірника вже встигла стати своєрідним брендом, увійшла до бібліотечних каталогів та численних світових наукометричних баз. Змінити її нелегко було б і за чинними в Україні формально-бюрократичними процедурами. Однак проблема залишається...²⁷

І нині спостерігаємо, як термін «*біографістика*» використовується в Україні, та вже й поза її межами для окреслення усієї сукупності результатів біографічних досліджень у всіх їхніх виявах, до того ж у його найбільш «монопольному» потрактуванні, тобто майже виключно в межах історичного дискурсу. Найновішим за часом свідченням цього стало, зокрема, проведення 2019 р. у Чебоксарах (РФ) наукової конференції «Парадигми російської історії крізь призму біографістики». Але й поняття «*біографіка*» у напрацюваннях провідних російських дослідників – І. А. Белень-

²⁷ Там само. С. 22–23.

кого, І. Ф. Петровської, А. П. Репіної, О. Б. Вахрамєєвої, опублікованих впродовж останніх десятиліть уже в багатьох варіантах, майже не виходить за межі такого ж усталеного суто історичного за дисциплінарними підходами розуміння. І все це було б нічого, якби таке вузькодисциплінарне бачення не поширювалося би істориками на всі інші сфери й напрями біографічних досліджень. Ці суперечливі впливи виразно відчуваються й у працях окремих сучасних українських істориків²⁸. У пошуках виходу із цієї ситуації Т. М. Попова (Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова) оперуючи історичними поняттями «біографізму», «біографії», «біографіки» визнає, що «ймовірно, слід розмежовувати біографію як тип гуманітарного знання та соціокультурний феномен і форми біографічної рефлексії», які, на її думку, «все більше спрямовуються нині на шляхи дисциплінаризації» (*переклад наш – В. П.*)²⁹. Зважаючи у той же час на культурологічну традицію більш «широкого» розуміння біографіки (А. Л. Валевський, І. Л. Беленький та ін.), Т. М. Попова зазначає, що під нею «в сучасній літературі розуміють систему філософсько-методологічних, історіографічних, історико-культурних, рецептурних знань і уявлень про окремі біографічні жанри, про смисл, завдання та можливості біографічного мислення і пізнання, про методи біографічної реконструкції» (*переклад наш – В. П.*)³⁰. У новітніх своїх ґрунтовних монографіях – «Життєпис вченого-історика на перехресті історіографічних традицій. Теорія. Методологія. Практика» (2017)³¹ та «Дисциплінарний образ науки: під-

²⁸ Попова Т. Н. Биографистика: к проблеме дисциплинарного статуса. *Парадигмы российской истории сквозь призму биографистики* : материалы Всерос. науч. конф. (Чебоксары, 30 апр. 2019 г.). Чебоксары : ИД «Среда», 2019. С. 8–11. URL: https://phsreda.com/ru/article/32613/discussion_platform.

²⁹ Попова Т. Н. Биоисториография в структуре современного биографизма. *Харківський історіографічний збірник*. 2017. Вип. 16. С. 193. URL : <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/11888/11257>; Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 22. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>.

³⁰ Т. Н. Попова. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия. *Человек в истории и культуре*. Одесса, 2018. С. 561.

³¹ Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика – Одесса: Бондаренко М. А., 2017. 456 с.

ходи й поняття» (2019)³² Т. М. Попова, окреслюючи проблеми сучасної біографіки, не раз наголошує, що у неї йдеться саме лише про історичну науку, історико-біографічні студії. І у цьому вона, на нашу думку, права – теоретичні розбудови і, відповідно, термінологія, що використовується в працях істориків, стосуються насамперед методологічного арсеналу їхніх досліджень і далеко не повною мірою можуть виходити за межі власне історичної проблематики³³.

Отже, поняття «біографіка» та «біографістика» багатьма вченими здебільшого ототожнюються, що вносить плутанину не лише у наукову термінологію, але, значною мірою, і у саме розуміння мети й спрямованості біографічних досліджень, сутності біографічного знання. Споріднені між собою терміни дійсно відображають близькі, але ж і суттєво відмінні один від одного за змістовим наповненням поняття — різні іпостасі проблематики, пов'язані з біографічною дослідницькою діяльністю та літературною біографічною творчістю й інформаційною роботою і їх науковим осмисленням.

На наш погляд, «біографіка» в сучасній українській науковій термінології має найбільшою мірою співвідноситися з англomовним «*biography*», що є давнім, ще з попередніх століть традиційно поширеним у всьому світі поняттям, яке у гуманітаристиці в найбільш узагальнюючому вигляді позначає не лише сам феномен біографії (життєвого шляху, життєпису), але й усі без винятку прояви та спрямування біографічної літератури — наукової, довідкової, художньої, non-fiction, life writing, публіцистичної, політичної, документальної, мемуарної, книжок для дітей та юнацтва тощо.

Однак, з одним принциповим уточненням. У зарубіжній практиці «*biography*» традиційно охоплює також і усю сферу наукових студій над ними, включно з теоретичними та методичними розробками. Зважаючи на це, сучасна світова наука виробила дуже розгалужені додаткові термінологічні ряди. Така потреба постала і перед українською наукою. Ми згадували вже, що з розвитком наукової термінології, після появи на зламі 20 і 21 століть праць В. С. Чижка, в українській науці ці дослідження відійшли

³² Попова Т. Дисциплінарний образ науки: підходи и понятія. Одеса : Бондаренко М. А., 2019. 392 с.

³³ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 23. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>

до царини *«біографістики»*, як спеціальної дисципліни теоретико-методологічного спрямування. Пізніше цей термін був підхоплений науковцями і у деяких інших країнах – саме через назрілу потребу диференціювати біографіку як суму надбань наукової та літературної біографічної творчості і, з іншого боку, теоретичне опрацювання їх досвіду, сучасного розвитку, проблем і перспективних завдань. У цьому плані зазначимо, що співвідношення між *«біографікою»* та *«біографістикою»* можна умовно порівняти з тим, що існує між *«природою»* та *«природознавством»*.

Біографістика в наш час потребує подальшого всебічного розвитку за усім своїм предметно-тематичним обширом, саме як теоретико-методологічна дисципліна, а не досить поширена нині в літературі підміна поняття *«біографіка»*, що не є, на нашу думку, коректним з наукового погляду.

Загалом же варто звернути увагу на те, що попри усю значну теоретичну глибину й професійну майстерність новітніх досліджень проблем біографіки, а також біографістики, як спеціальної теоретико-методологічної дисципліни, нових напрямів і течій в історичній біографіці, прагнення провідних учених-істориків до творчого освоєння арсеналу ідей світової історичної науки, її *«поворотів»* до біографічної проблематики, загальна спрямованість цих напрацювань позначена певною замкненістю на тому, що належить власне до *«ремесла історика»* – професійних, дисциплінарних зацікавлень, і не виходить за коло академічних інтересів їх відносно вузького фахового співтовариства. Звичайно, не можна заперечувати вагомий позитивний вплив теоретичних напрацювань останніх років на розвиток вітчизняної історичної біографіки. Здійснений Інститутом біографічних досліджень НБУВ комплексний аналіз її стану, проблем та перспектив розвитку засвідчує, що вона збагатилася численними працями першорядного значення. За своїм розмахом, проблемно-тематичним діапазоном, жанровою різноманітністю, теоретико-методологічними підходами новітня українська історична біографіка набагато перевершує зроблене впродовж усього 20 століття ³⁴. Водночас загальною проблемою розвитку біогра-

---

³⁴ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол. : В. І. Попик (голов. ред.) та ін. Київ : НБУВ, 2019. 364 с.

фічних досліджень в Україні, яка виходить за межі історичної біографіки і охоплює весь її тематичний діапазон, залишаються її відчутні розбіжності зі світоглядними орієнтирами та загальними спрямуваннями світової і європейської біографіки. Світова біографіка, власне – *biography* – у своєму розвиткові далеко відійшла від зосередженості на напрямках, визначених принципами історичної науки. Вона використовує широкі універсальні підходи, обумовлені багатовимірністю завдань дослідження людського життя. Особливо це проявляється в її нових спрямуваннях, насамперед таких як «life writing» – *писання чи записування життя*, дослідження біографічної та автобіографічної творчості, позначених інтересом до життя й досвіду звичайних людей, осмислення ними свого шляху (що є знаменням і найхарактернішою рисою сучасної гуманітаристики)³⁵.

Тому не можна обходити увагою те, що зосередження вітчизняних фахівців-істориків на своїх професійних проблемах призвело до певної «самоізоляції» їх від багатьох надзвичайно цікавих і результативних творчих пошуків колег – філософів, літературознавців, мистецтвознавців, наукознавців, майстрів літературно-художньої біографіки й біографічної публіцистики, хоча за багатьма напрямками «пальма першості» нерідко перебуває нині саме в останніх. Іноді доводиться навіть визнавати, що «розмова йде різними мовами». Упродовж десятиліть незалежності України поза межами, визначеними вітчизняною історико-біографічною наукою, відомими вченими – літературознавцями і культурологами І. М. Дзюбою³⁶, М. В. Поповичем³⁷, Т. І. Гундоровою³⁸, О. С. Забуж-

³⁵ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 24. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>

³⁶ Дзюба І. М. Тарас Шевченко : життя і творчість. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 720 с.

³⁷ Попович М. В. Григорій Сковорода : філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.

³⁸ Гундорова Т. Франко – не каменярь. Мельборн : Університет ім. Монаша. Відділ славістики, 1996. VIII, 151 с.; Її ж. Франко не Каменярь. Франко і Каменярь. Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Інститут Критики. Київ : Критика, 2006. 352 с.; Її ж. *Femina Melancholica* : стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. Київ : Критика, 2002. 272 с. Її ж. Невідомий Іван Франко : грані Измарагду Київ : Либідь, 2006. 360 с.:

ко³⁹, С. Д. Павличко⁴⁰, Є. К. Нахліком⁴¹, А. С. Генералюк,⁴² філософами І. В. Голубович⁴³, В. І. Менжуліним⁴⁴ зроблено вагомий внесок у теоретичне осмислення проблем біографічного знання, створення праць першорядного наукового значення. Дослідження цих та інших вчених залишаються широко згадуваними в публікаціях істориків, але вони в реаліях їх дуже мало використовують у теоретико-методологічному плані. На нашу думку, багато в чому й консервація елементів «лінійного життєпису» у біографічних дослідженнях непоодиноких українських істориків, а також сама структурна побудова їх за традиційними зразками дисертаційних робіт, що вже не сприймається у наш час вимогливими читачами, пов'язана саме з замкненістю на канонах, успадкованих від історичної науки попередніх десятиліть⁴⁵.

Варто звернути увагу також і на те, що в сучасних дискусіях, у теоретичних працях учені-історики не ставлять під сумнів думки своїх колег-філософів щодо широкого загальногуманітарного профілю біографіки. На них посилаються, їх охоче цитують, однак, очевидним є те, що таке цитування має здебільшого формальний, свого роду «ритуальний» характер. Через численні міждисциплінарні «перегороджі» згадані загальнометодичні напрацювання так і не стали основою для реальної розбудови синтетичних дослідницьких спрямувань, комплексних підходів,

³⁹ Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine* : Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 638 с.

⁴⁰ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм : складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 328 с.

⁴¹ Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш : особистість, письменник, мислитель : у 2 т. Київ : Український письменник, 2007.

⁴² Генералюк А. Універсалізм Шевченка : взаємодія літератури і мистецтва. Київ : Наук. думка, 2008. 544 с.

⁴³ Голубович І. В. Біографія: силует на фоні Humanities : методологія аналізу в соціо-гуманітарному знанні. Одеса : ФЛП Фридман А. С., 2008. 367 с.

⁴⁴ Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія. Київ : НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с. URI : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10979>.

⁴⁵ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 24–25. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>

становлення нових змістовних дискурсів, які б відповідали сучасному діапазону, проблемам і завданням не лише біографічних досліджень, а й інтеграції та поширення біографічних знань у тому вигляді, у якому вони постають нині і відповідають запитам суспільства. Для прикладу: і в Україні, і у сусідніх країнах на теренах колишнього СРСР нині захищається чимало дисертацій із біографічної проблематики. Водночас не лише ці кваліфікаційні праці, а й усі попередні журнальні публікації до них мають бути жорстко припасовані до паспортних вимог відповідних спеціальностей, публікуватися в зареєстрованих за ними фахових виданнях. Можна стверджувати, що якби не це, то значною мірою й сама постановка проблем, і ракурси розгляду постатей минулого в багатьох дослідженнях могли б бути іншими, можливо – набагато цікавішими. Як швидко відбудуться назрілі позитивні зрушення — поки що важко сказати. На практиці ж нинішня ситуація все більшою мірою сприятиме переміщенню справді оригінальних біографічних студій у простір вільної від дисциплінарних обмежень інтелектуальної біографіки: як *non fiction*, так і літературної, літературно-публіцистичної. Тому серйозні, написані за всіма науковими канонами праці теоретичного спрямування створюються і обговорюються у високопрофесійному, але занадто вузькому колі наукового співтовариства самі по собі, а величезний обшир біографічних досліджень різноманітної спрямованості, форм і жанрів живе й розвивається поряд, цілком незалежно, значною мірою стихійно – теж сам по собі. І дає вагомі результати. За таких умов, усе частіше твори біографічної літератури високого інтелектуального рівня, написані не-істориками, а отже, вільні від заформалізованості відповідно до обов'язкових вимог і правил історичної науки, посідають перші місця серед симпатій освіченої читацької публіки. Хоч і для історичної науки в цьому теж є відчутний позитивний елемент, тому що така повсякчасна конкуренція стимулює й високопрофесійних істориків швидше відмовлятися від створення «лінійних» біографій, шукати й знаходити нові теми, опановувати сучасні творчі підходи, яскраві і переконливі форми біографічного письма. Прикладів цьому чимало. Вітчизняна історична біографіка змінюється останніми роками буквально на очах ⁴⁶.

⁴⁶ Там само. С. 24–25.

Окреслені нами проблеми добре відомі вченим, але до останнього часу майже не посідали належного місця у працях та дискусіях фахівців, які вивчають теоретико-методологічні проблеми біографічних досліджень.

Вихід з цієї колізії, очевидно, слід шукати в дещо іншій площині, ніж пропонують прибічники суто історичної, з погляду дисциплінарної класифікації, належності біографіки/біографістики. Ключем, на наш погляд, має стати визнання того, що біографіка в її сучасних реаліях більше не може розглядатися лише як науковий напрям, спосіб пізнання, «приписаний» до однієї з соціогуманітарних наук. Тобто, біографіка (або «біографістика») має право називатися історичною дисципліною в межах самої лише історичної науки, відповідно до її дослідницьких інтересів. Однак ці визначення не відображають її характеру загалом. Сучасна біографіка не може вважатися і загальногуманітарною дисципліною – цей вимір для неї нині теж є завузьким. Справа полягає у тому, що вона є багатовимірним явищем, яке об'єднує не лише дослідницькі, а й творчі практики, видавничу та інформаційну роботу, глибоко пронизує всі напрями науки (не лише соціогуманітарної) і культури, впливає на суспільну свідомість, сферу освіти й виховання, художню творчість. До неї належить і діяльність бібліотек у галузі інтеграції й опрацювання джерел біографічної та біобібліографічної інформації, і формування електронних історико-біографічних ресурсів – колекцій, архівів, цифрових бібліотек ⁴⁷.

У найбільш узагальненому плані біографіку, на наш погляд, варто розглядати як важливий феномен інтелектуальної і духовної культури суспільства, що охоплює разом сферу наукових досліджень, різноманітні спрямування та форми літературної й аматорської біографічної та автобіографічної творчості, видавничої та інформаційної роботи, біографічний складник соціальних комунікацій, культурно-мистецького життя, простір поширення біографічних знань. Таке широке, комплексне розуміння біографіки виходить далеко за межі існуючих наукових уявлень і класифікацій. Воно може бути незвичним для багатьох учених, перш за все, зрозуміло, істориків. Але саме такі підходи найбільше відповідають реаліям сучасного життя, суті й

---

⁴⁷ Там само. С. 25–26. Його ж. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 150. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>.

призначенню біографіки, її функціонуванню в інтелектуальному й духовному житті суспільства, у світі науки, культури, освіти, у національному інформаційному просторі. Саме тому Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського давно вже ґрунтує свою теоретичну й практичну діяльність на такому комплексному розумінні. Осмислення нових наукових, культурних та соціокомунікативних проблем, постановка в їх межах дослідницьких, організаційних та інформаційних завдань, вироблення і застосування для їх розв'язання широких міждисциплінарних і міжгалузевих наукових та культурологічних підходів – усе це перебуває в руках учених, працівників культури та інформаційної сфери. Оновлення теоретичних уявлень про біографіку є конче важливим для адекватного сучасним реаліям розуміння її місця й значення в сучасному світі, а також для освоєння нових форм біографічної творчості й поширення біографічних знань як важливої частини гуманітарної культури суспільства ⁴⁸.

1.2. Історичний досвід та сучасні проблеми української біографіки у дослідженнях та публікаціях вітчизняних вчених

Осмислення витоків, багатовікового шляху розвитку, досвіду і традицій вітчизняної біографіки, її сучасного стану, завдань і перспектив подальшого поступу є особливо корисним і повчальним у наш час, коли відбуваються епохальні зміни у всіх сферах суспільного життя, в світоглядних, соціокультурних, комунікативних засадах людського існування. У наші «плинні часи» глобальних криз і потрясінь, невизначеності майбутнього, особливо загострюється увага до внутрішнього світу людини, до індивідуальності, а з нею – й інтерес до життєвого шляху і досвіду представників минулих поколінь, і не лише до знакових постатей історії та культури, діячів, які залишили у них значний слід, але й до «звичайних» людей, до родинної історії, до власного «коріння».

⁴⁸ Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика* = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 26–27. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015> ; Його ж. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 150. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>.

Для дослідників-біографістів – представників різних галузей соціо-гуманітарних наук, а також літераторів, публіцистів, кінематографістів, дотичних до біографічної творчості, особливий інтерес становить осягнення змін характеру і форм рефлексії суспільства щодо проблем особи, особистісного розвитку, життєвого шляху як відомих діячів, так і «пересічної людини», їх досвіду і цінностей. Впродовж століть вони знаходили вияв у формуванні різноманітних напрямів, форм, методів збору, систематизації й поширення біографічних матеріалів, в розвитку жанрів біографічної літератури, а також у характерних ознаках трансформації місця біографіки, її ролі і значення у державному й громадському житті, у приватному побутуванні, в еволюції особливостей біографічного письма, у розширенні аудиторії побутування біографічних знань, зростанні суспільного інтересу до них.

Проблематика історичного поступу та збагачення досвіду вітчизняної біографіки, її значення, ролі у суспільно-політичному житті, піднесенні гуманітарної культури, в процесах становлення і утвердження української національної самосвідомості і національної ідеї, далеко не одразу виокремилася в Україні у спеціальний тематичний напрям з широкого діапазону загальноісторичних та літературознавчих досліджень, історіографічних та джерелознавчих праць, проте вона давно вже посіла помітне місце у наукових студіях провідних вітчизняних вчених. Практика біографічних досліджень, «збирання імен», написання біографічних праць різних жанрів і форматів, безумовно, випереджала на українських теренах теоретичне осмислення цих процесів. Загальні методологічні і методичні засади розвитку наукової та літературної біографічної творчості вітчизняних дослідників були окреслені, головним чином, новітніми досягненнями тогочасної європейської науки, а значною мірою, також – досвідом напрацювань вчених провідних імперських центрів науки і культури – Москви та Санкт-Петербурга, у яких чільне місце завжди посідали вчені – вихідці з України. Для розвитку біографіки на Західноукраїнських землях важливе значення мали впливи університетської науки та видавничої практики країн Центрально-Східної Європи.

Поряд з тим, чимало загальних методологічних положень, принципів оцінок, думок, фактів, які мають безпосередній стосунок до предмету нашого дослідження, містить спадщина класиків української

науки 19 – початку 20 ст. Виключне значення для розвитку української біографіки та осмислення здобутків і проблем її зростання мало обстоювання у багатьох працях М. І. Костомарова (1817–1885) її ціннісних світоглядних національно-патріотичних спрямувань. Важливі у методологічному й джерелознавчому плані спостереження й висновки з проблем дослідження української біографіки та тісно спорідненої з нею генеалогії, особливостей їх розвитку за умов наступу російського самодержавства на права і привілеї нащадків старої козацької старшини, залишили О. М. Маркович (1790–1865)⁴⁹, О. М. Лазаревський (1834–1902)⁵⁰. Значний вплив на піднесення теоретичного підґрунтя української біографіки справила багатогранна науково-дослідна та археографічна діяльність В. Б. Антоновича (1834–1908) – провідника Київської археографічної комісії, родоначальника Київської історичної школи. Він чимало зробив для утвердження наукових засад «збирання імен» українських діячів і чи не першим, ще у 1874 р. виступив з ідеєю створення національного біографічного словника. Згодом він намагався втілити її у життя, зібравши навколо себе плеяду талановитих дослідників, серед яких були О. Я. Кониський (1836–1900), І. М. Каманін (1850–1921), В. І. Щербина (1850–1936), М. С. Грушевський (1866–1934), М. П. Василенко (1866–1935), О. І. Лотоцький (1870–1939), С. О. Єфремов (1876–1939)⁵¹. Значний інтерес з погляду аналізу теоретико-методологічних засад української довідкової біографіки становить опублікована у 1886 р. в «Киевской старине» стисла програмна стаття відомого українського етнографа і громадського діяча П. С. Єфименка, присвячена обґрунтуванню засадничих принципів програми підготовки біографічного словника діячів України⁵².

⁴⁹ Лазаревский А. Александр Михайлович Маркович. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1898. Т. 4. С. 75.

⁵⁰ Лазаревский А. Генеалогический самообман. *Очерки, заметки и документы по истории Малороссии*. Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1895. Т. 2. С. 1–2.

⁵¹ Ляшко С. М. З історії гуртка В. Б. Антоновича по укладанню українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ucrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 2. С. 262. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_54

⁵² Ефименко П. С. Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе. *Киевская старина*. 1886. Т. 14, № 4. С. 805–809.

Важливе місце питання щодо значення біографічних джерел для вивчення національної історії, відображення у біографічних творах процесів політичного і суспільного життя займали у працях М. С. Грушевського, перш за все в його фундаментальній «Історії України – Руси». У цьому історичному десятитомнику та п'ятитомній «Історії української літератури» М. С. Грушевського, у багатьох інших працях вченого вагоме місце належало детальному аналізу історичних, ідейних, стилістичних засад різних видів, форм і жанрів біографічної й тісно спорідненої з нею агіографічної літератури, дослідженню характерних рис давніх пам'яток вітчизняної біографіки – літописних фрагментів біографічного характеру, «Повчання Володимира Мономаха», агіографічних творів, зокрема Києво-Печерського Патерика, князівських поминальників, в також повістей, мемуарної літератури пізніших століть, наприклад – спогадів Божка Баики про його поїздки до Москви на початку 17 ст.

Значимим внеском у теоретико-методологічне осмислення завдань української довідкової біографіки стали в роки Української революції та наступне десятиліття напрацювання Постійної комісії УАН-ВУ-АН для складання біографічного словника діячів України (Біографічної комісії), насамперед пов'язані з іменами академіка Д. І. Багалія (1857–1932), В. А. Модзалевського (1882–1920) та М. М. Могилянського (1873–1942), які повернуті з забуття і ґрунтовно досліджені вже у наш час С. М. Ляшко⁵³.

Біографічні твори українських авторів розглядав в якості важливих історичних джерел та історіографічних пам'яток відомий історик і бібліограф Д. І. Дорошенко (1882–1951) у опублікованому ним в 1923 р. «Огляді української історіографії»⁵⁴. Чимало цінних зауваг як загального методологічного, так і конкретно-історичного плану, важливих для розуміння шляхів і особливостей історичного розвитку української біографіки на Батьківщині та впродовж 20 ст. – і на еміграції – у наукових та

---

⁵³ Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського Київ : НБУВ, 2003. 688 с.

⁵⁴ Дорошенко Д. Огляд української історіографії: держав. школа: Історія. Політологія. Право. Київ. 1996. XXX, 255 с.

культурних центрах української діаспори, містили праці провідних вчених української діаспори різних поколінь – Н. Д. Полонської-Василенко (1884–1973), Ілька Борщака (1894–1959), І. Лисяка-Рудницького (1919–1984), О. Прицака (1919–2006), А. Жуковського (1922–2014), В. Маркуся (1922–2012), Я. Пеленського (1929–2022), Р. Шпорлюка (нар. 1933), М. Богачевської-Хом'як (нар. 1938), О. Субтельного (1941–2016), Ф. Сисина (нар. 1946) і, особливою мірою, глибокі критичні та історіографічні огляди Л. Винара (1932–2017)⁵⁵.

Цінні для розуміння проблем теорії й методології, а також історичного досвіду розвитку біографічних досліджень в Україні факти, спостереження, міркування та висновки зібрано у працях останніх десятиліть 20 – початку 21 ст. вітчизняних вчених старшого покоління. У численних публікаціях Ф. П. Шевченка (1914–1995), Я. Р. Дашкевича (1926–2010), В. Г. Сарбея (1928–1999), М. В. Поповича (1930–2018), Я. Д. Ісаєвича (1936–2010), І. Ф. Кураса (1939–2005), І. М. Дзюби (1931–2022), Я. С. Калакури (нар. 1937) йдеться як про оцінку творчого доробку дослідників різних поколінь, так і про перегляд усталених стереотипів радянської історичної науки, літературознавства та інших дисциплін. Помітну роль у цій справі відіграли й дослідження ряду відомих вчених середнього покоління, творчий шлях яких, розпочавшись в Україні, продовжився згодом у зарубіжних наукових центрах, де вони мали змогу швидко освоїти сучасний досвід світової науки, насамперед – В. В. Кравченка (нар. 1957), С. М. Плохія (нар. 1957), С. О. Єкельчика (нар. 1966).

Після здобуття Україною у 1991 р. незалежності першим з нових світоглядних позицій започаткував вивчення історичного досвіду світової і вітчизняної біографіки та української біографічної традиції В. С. Чишко

⁵⁵ Винар Л. Десятиліття Українського Історичного Товариства (1965–1975). *Український історик*. 1975. № 01–02. С. 45–46; Його ж. Думки про «Українського історика» і сучасний стан української історичної науки. *Український історик*. 1978. № 1–3. С. 5–29; Його ж. 3 нагоди 25-ліття Українського Історичного Товариства, 1965–1990. *Український історик*. 1990. № 1–4. С. 104–107; Його ж. Українське Історичне Товариство та розвиток української історіографії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: Історичні науки. Вип. 15. Нац. ун-т «Острозька академія», Українське Історичне Товариство. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. С. 330–343.

(1951–2003)⁵⁶. Він міцно інтегрував її у європейський та світовий контекст гуманістичних цінностей, наголосив на актуальності для сучасної української біографіки вироблених поколіннями дослідників демократичних, народознавчих засад, необхідності представлення нею усього розмаїття політичних, соціальних, етнокультурних складових минулого України.

З перших років центр уваги вчених заснованого В. С. Чишком Інституту біографічних досліджень НБУВ, які вивчали розвиток вітчизняної біографічної традиції крізь віки, зосередився переважно на дослідженні окремих його етапів, проблемах еволюції форм і методів біографічних студій, збагачення досвіду інтеграції й репрезентації історико-біографічної інформації, становлення нових тематичних дослідницьких напрямів та відповідних їм видів і жанрів історико-біографічних публікацій. С. М. Ляшко створила серію праць з історії української біографічної довідкової справи впродовж другої половини 19 – першої половини 20 ст.; (в межах колишньої Російської імперії та СРСР), розвитку методичних прийомів систематизації та подання даних у енциклопедіях, біографічних словниках і довідниках, значення досвіду попередників, який становить інтерес на сучасному етапі розбудови вітчизняних ресурсів біографічної інформації – як друкованих, так і електронних⁵⁷. У цьому плані особливе значення мають її дослідження історії діяльності та теоретичної й методичної спадщини Біографічної комісії УАН-ВУАН (1918 – початок 30-х рр. 20 ст.)⁵⁸.

В. І. Попиком опубліковано серію концептуальних узагальнюючих праць з проблем історичного досвіду розвитку української біографіки,

⁵⁶ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України Київ: БМТ, 1996. 240 с.

⁵⁷ Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-і рр. XIX – 40-і рр. XX ст.) : Нариси історії. Запоріжжя: Дике Поле, 2006. 88 с. ; Її ж. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике поле, 2010. 288 с.

⁵⁸ Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Київ : НБУВ, 2003. 688 с.; Ляшко. С. М. Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України (1919–1933): сучасний контекст. *Українська біографістика = Biographistica Ucrainica* : зб. наук. праць. Київ., 2019. Вип. 18. С. 14–26. <https://doi.org/10.15407/ub.18.014>.

утвердження у ній народознавчих, демократичних, націєтворчих світоглядних засад та її цілком оригінальних і самостійних питомих рис, незалежних від впливів зарубіжних традицій⁵⁹, місця української біографіки в гуманітарній культурі народів слов'янського світу⁶⁰, відображення у ній поліетнічного розмаїття українського суспільства, історичних і культурних зв'язків з народами зарубіжних країн⁶¹, критичного використання вітчизняною біографікою зарубіжного досвіду і джерел, позначених багато у чому неприйнятною для українства рецепцією минулого та його постатей⁶², еволюції дослідницьких парадигм у новітній українській біографіці⁶³, сучасного стану, невирішених проблем, завдань та перспектив подальшого поступу⁶⁴,

⁵⁹ Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХ століття. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 4. С. 8–40. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2008_4_2.

⁶⁰ Попик В. І. Проблема історичних і культурних взаємозв'язків слов'янських народів у довідково-біографічній літературі слов'янського світу. *Українсько-македонський науковий збірник*. Вип. 3. Київ, 2008. С. 198–214.

⁶¹ Попик В. І. Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 18–29. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1996_1_6; Його ж. Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2009. Вип. 5. С. 7–49. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2009_5_2.

⁶² Попик В. І. Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники і довідники, як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 6. С. 7–39. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2010_6_2.

⁶³ Попик В. І. Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 8. С. 7–26. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2011_8_2

⁶⁴ Попик В. І. Здобутки і завдання провідного осередку вітчизняної біографістики: до 25-річчя інституту біографічних досліджень. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 27–53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027>; Його ж. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>

а також окремих її тематичних напрямів, таких як розвиток вітчизняної довідкової біографічної справи⁶⁵, біографіка української науки⁶⁶.

Т. І. Ківшар було започатковано теоретичні й методичні розробки з нового дослідницького напрямку – бібліотечної біографіки⁶⁷, О. В. Бугаєвою – з музичної біографіки⁶⁸. Н. П. Марченко опубліковано серію праць з теоретичних та методичних питань представлення біографічних знань у виданнях для дітей та юнацтва⁶⁹.

Особливого значення набувають розгорнуті впродовж останніх років А. І. Буряк дослідження з проблем збагачення творчого інструментарію вітчизняної біографіки, освоєння здобутків європейської й світової біографіки, впровадження нових форм і методів конструювання біографічних наративів, комунікації з читацькими

---

⁶⁵ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. 518 с.

⁶⁶ Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 132–150. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>

⁶⁷ Ківшар Т. І. Бібліотекознавча біографістика як розділ галузевої біографістики. *Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка*. Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство. 2010. Вип. 2. С. 10–20; Її ж. Українська бібліотечна біографіка 20 – поч. 21 ст.: етапи й тенденції розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 8. С. 98–148. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2011_8_5

⁶⁸ Бугаєва О. В. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича : монографія / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 388 с.

⁶⁹ Марченко Н. П. Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 173–195. <https://doi.org/10.15407/ub.18.173>; Її ж Презентація біографічного знання в сучасних українських біографічних виданнях для дітей і підлітків. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 53–68. <https://doi.org/10.15407/ub.19.053>

аудиторіями⁷⁰. Проблематику шляхів актуалізації мемуарної складової вітчизняної біографіки в умовах розвитку цифрової гуманітаристики (ДН), зокрема, застосування нових форм інтеграції спогадів-інтерв'ю у базах даних та оприлюднення їх в інформаційних мережах плідно вивчає Н. І. Любовець⁷¹.

Широкий спектр проблематики досліджень і дискусійних питань з окремих напрямів біографічних досліджень, які знайшли впродовж останніх десятиліть відображення на сторінках продовжуваного наукового збірника Інституту біографічних досліджень НБУВ «Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica*» – провідного вітчизняного видання з теоретико-методологічних проблем біографістики, історії розвитку та сучасної практики біографічних досліджень в Україні було проаналізовано Н. П. Марченко та В. В. Патик⁷². Важливою спробою узагальнення здобутків у розробці різних напрямів історико-біографічних досліджень впродовж років незалежності стала підготовлена вченими Інституту біографічних досліджень НБУВ колективна монографія «Історична біогра-

⁷⁰ Буряк А. Реконструкції жіночих образів у контексті культурно-національних трансформацій мнемонічного простору. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ: НАН України, Ін-т історії України, 2015. Число 26–27. С. 25–40. URI: <http://resource.history.org.ua/issue/sid/2015/26>; Її ж. Інсталяція як біографічний конструкт: Гнат Павлович Житецький. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Київ, 2017. Вип. 15. С. 13–42. <https://doi.org/10.15407/ub.15.013>; Її ж. Українська біографіка «плинних часів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. првць Київ, 2020. Вип. 19. С. 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>

⁷¹ Любовець Н. І. Видавничі серії українських мемуарів у контексті соціальних комунікацій. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. првць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 101–120. <https://doi.org/10.15407/ub.19.101>; Її ж. Сучасні трансформації мемуарного простору : загальний та локальний виміри. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 172–189. <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>; Її ж. Спогади-інтерв'ю : до історії жанру. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.). Київ, 2020. С. 496–500.

⁷² Марченко Н. П., Патик В. В. «Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica*»: фіксація та трансформація біографічного дискурсу в Україні. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. првць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 165–195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165>.

фіка в Україні» (2019)⁷³, а також розділи з проблем досвіду історико-біографічних досліджень до колективних узагальнюючих праць, виданих до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського^{74, 75}.

Важливе місце у вивченні досвіду та розвитку теоретико-методологічних засад вітчизняної біографіки посідають генеалогічні та просопографічні дослідження. Вагомий внесок у вивчення історії й визначальних тенденцій студій з генеалогії князівських родів України й усієї Східно-Центральної Європи належить Л. В. Войтовичу, який ретельно проаналізував у історіографічному та джерелознавчому плані напрацювання кількох поколінь вчених⁷⁶. Не менше значення має серія праць В. В. Кривошеї, присвячених родоводам козацької еліти і шляхти⁷⁷. Ґрунтовною працею, яка суттєво розширила в методологічному плані розуміння можливостей просопографічних досліджень – в плані вивчення «колективної біографії» представників великих соціальних та етнопонаціональ-

⁷³ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін.; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; Київ : НБУВ, 2019. 364 с.

⁷⁴ Попик В. І., Любовець Н. І., Яценко О. М. Розробка теоретичних та науково-методичних проблем біографістики, історико-біографічні дослідження Інституту біографічних досліджень. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)*. Київ: НБУВ, 2019. С. 309–319.

⁷⁵ Попик В. І., Н. І. Любовець, Яценко О. М., Котлярова Т. В. Історико-біографічні дослідження, розбудова електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності*: колективна монографія. / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. Київ : НБУВ, 2019. С. 127–206.

⁷⁶ Войтович Л. В. Генеалогія династії Рюриковичів. Київ, 1990. 227 с.; Його ж. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. Київ : Наук. думка, 1992. 119 с. Його ж. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль : іст.-генеалогічне дослідження. Львів. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. 649 с.

⁷⁷ Кривошея В. В., Корнієнко М. П. Національна еліта Гетьманщини: персональний склад і генеалогія. 1648–1782 рр. Київ : ІПіЕНД НАНУ, 1998. Ч. 1–2.; Кривошея В. В. Козацька старшина правобережних полків (1648–1678 рр.). Київ : ІПіЕНД НАНУ, 2000. 104 с.; Його ж. Генеалогія українського козацтва : нариси історії козацьких полків. 2-ге вид., доп. Київ : Вид. дім «Стилос», 2002. 389 с.; Його ж. Українська козацька старшина Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації. 2-ге вид., доп. Київ : Вид. дім «Стилос», 2005. 257 с.

них груп, стала монографія В. В. Томазова, присвячена грекам-хіосцям в Україні⁷⁸.

Окремо слід відзначити внесок у вивчення досвіду вітчизняної біографіки, як в плані дослідницької діяльності, так і в напрямі інтеграції та поширення й практичного використання біографічних знань, вчених провідних наукових бібліотек України, якими нагромаджено вагомий науково-методичний досвід пропаганди здобутків діячів науки, сільського господарства, освіти, медицини. Йдеться, насамперед, про напрацювання Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України⁷⁹, Національної медичної бібліотеки України⁸⁰ і, особливою мірою, Національної сільськогосподарської бібліотеки України НААН України, де під керівництвом її очільника, акад. НААН В. А. Вергунова розгорнуто систематичні дослідження персоналій діячів вчених-аргариїв та представників багатьох галузей природознавства⁸¹.

У той же час, зусилля багатьох вчених-істориків закладів вищої освіти та академічних інститутів зосереджуються на розробці теоретичних питань

⁷⁸ Томазов В. Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.): між традиціями національного самозбереження і практиками соціокультурної адаптації / НАН України. Ін-т історії України. Київ : ІУ, 2020. 354 с.

⁷⁹ Василь Олександрович Сухомлинський : до сторіччя від дня народження : біобібліогр. покажч. / упоряд. : О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська та ін. ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Твори, 2018. 395 с. (Серія «Видатні педагоги світу»; вип. 12); Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 283–295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283>.

⁸⁰ Незабутні лікарі Києва : до ювіл. дат проф. Ун-ту Св. Володимира Ю. Маціона, Ф. Мерінга, Є. Афанасьєва, К. Трітшеля : біобібліогр. нарис / уклад.: Г. І. Мамедова, Л. Є. Корнілова. Нац. наук. мед. б-ка України; Київ : Нац. наук. мед. б-ка України, 2018. 100 с. (Серія «Товариство київських лікарів в особах»).

⁸¹ Шляхами мудрості : патріархи вітчизняної аграрної науки : збірник / наук. ред. В. А. Вергунов ; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ : Аграрна наука, 2015. 142 с.; Вергунов В. А. С. Л. Франкфурт та Україна (до 150-річчя від дня народження. Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. Київ : Компринт, 2016. 259 с. : іл. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 95); Його ж. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність. До 100-річчя від дня створення : нарис. / Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ : Аграрна наука, 2017. 463 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 100).

місця біографіки та біографістики в історичній науці, у загальному поступі історіографічного процесу, імплементації новітніх досягнень світової історичної науки, її теоретико-методологічних «поворотів», осмисленні в межах історичного дискурсу феномену «інтелектуальної біографії»⁸². У цьому ключі стану і перспективам розвитку вітчизняної біографістики присвячена праця В. В. Бездрабко, у якій багато місця відведено питанням розширення її джерельної бази, необхідності подальшої розробки термінології науки як категорії пізнання⁸³. До зазначених проблем зверталася у своїх працях також Н. І. Черниш – дослідниця досвіду та сучасних завдань розвитку вітчизняної енциклопедичної та біобібліографічної словникової справи⁸⁴.

Серйозною проблемою для справи піднесення теоретико-методологічних засад біографічних досліджень в Україні залишається те, що наголошуючи у самому загальному плані на підпорядкованості їх поступу, як важливої складової гуманітарної науки і культури, основним етапам історичного процесу, науковці й нині ще недостатньо звертаються до спеціального, тонкого аналізу зв'язку еволюції біографіки з тим, що прийнято називати «духом часу» – його світоглядним й ціннісним забарвленням, своєрідною «аурою» доби, впливами соціально-культурних і соціально-психологічних зрушень. Осмислення зазначених проблем, безумовно, вимагає виходу за межі суто історичного дискурсу. Нині наукове співтовариство все більше звертає увагу на цей недолік і докладає зусиль для його подолання.

Ще від першого десятиліття 21 ст., з часу після Помаранчевої революції, зростає інтерес дослідників до визначальних світоглядних, філо-

⁸² Ващенко В. В. Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання наукових біографій в українській історіографії. *Ейдос*: альманах теорії та історії істор. науки. 2009. Вип. 4. С. 481–486; Андреев В. «Інтелектуальна біографія» історика: експлікація поняття. *Ейдос*: альманах теорії та історії істор. науки. Київ, 2010/11. Вип. 5. С. 333–347; Колесник І. Передмова. «Нова біографічна історія» як метод. *Ейдос*. Альманах теорії та історії історичної науки. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 7–13.

⁸³ Бездрабко В. В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*. 2016. Вип. 14. С. 29–49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029>.

⁸⁴ Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 2. С. 26–30. Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_2_4; Її ж. Нариси з історії української енциклопедичної справи : монографія. Львів : Піраміда, 2018. 348 с.; Її ж. Подвижники енциклопедичної справи : монографія. Львів : Піраміда, 2020. 164 с.

софських, культурологічних, соціопсихологічних проблем, які визначають загальну спрямованість і завдання подальшого розвитку вітчизняної біографіки, насамперед в плані освоєння нею цінностей європейської й світової гуманітарної культури. Оpubліковано низку ґрунтовних філософських праць – зокрема, вже згадувані нами монографії І. В. Голубович «Біографія силует на фоні Humanities : методологія аналізу в соціогуманитарному знанні» (Одеса, 2009), І. В. Менжуліна «Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні» (Київ, 2010).

Серйозної уваги потребує недостатньо розроблена до цього часу проблематика суспільно-політичного, інтелектуального, духовного звучання біографіки в житті українського суспільства в історичному минулому, на зорі національного відродження України як незалежної держави, і у наш час. Необхідними є системні дослідження проблем побутування біографічної літератури у соціумі, її сприйняття різними читацькими аудиторіями, ефективних практик поширення біографічного знання в суспільстві, його вмілого використання у освіті й вихованні, у справі відродження історичної пам'яті народу, піднесенні особистісної культури громадян, консолідації українського суспільства, у відстоюванні політичних інтересів України, в утвердженні у свідомості громадян гуманістичних цінностей та європейських інтеграційних пріоритетів, у протистоянні «гібридній війні» і воєнній агресії, розв'язаній РФ проти нашої держави у 2014 р. Проблеми читання біографічної літератури знайшли до цього часу лише фрагментарне й опосередковане висвітлення у дослідженнях з проблем книгознавства та бібліотекознавства⁸⁵, поширеності біографічних видань на українському книжковому ринку, біографічної літератури non fiction⁸⁶.

⁸⁵ Ковальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ–початок ХХІ ст.): Монографія. Київ, КНУК, 2005. 252 с.

⁸⁶ Зелінська А. А. Проблемний аналіз українських книг біографістики. *Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати*. 2016: матеріали міжнар. наук.-практич. конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 року). Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2016. С. 102–103; Ї ж. Біографічні видання як трендовий сегмент української книги non-fiction. *Перспективи розвитку сучасної науки : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 6–7 травня 2016 року)*. У 2-х ч.. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. ІІ. С. 106–108; Ї ж. Ринок української біографічної книги в 2005–2009 рр.: основні статистичні показники. *Вісник Книжкової палати*. 2016. Вип. 12. С. 9–13. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_12_3

Впродовж останніх років розробка цієї проблематики – саме в розрізі аналізу нових форм і методів інтеграції біографічних знань, збагачення творчого арсеналу дослідницької роботи, використання досвіду біографічних досліджень та пропаганди знань, розгорнулася в Інституті біографічних досліджень НБУВ: з'явилися постановочні розвідки і ґрунтовні статті Л. І. Буряк, В. І. Попика, Н. І. Любовець, Н. П. Марченко, І. І. Стамбола, які багато у чому зовсім по-новому окреслюють поле теоретичних і методичних пошуків сучасної української біографіки.

Нарешті, новим напрямом дослідницької роботи українських вчених, породженим стрімким розвитком електронних комунікацій, формуванням національного мережевого інформаційного простору стало вивчення стану, проблем, завдань та перспектив подальшої розбудови електронних інформаційних ресурсів з біографіки та суміжних з нею галузей. Ця проблематика знайшла висвітлення у колективній праці «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації» (2016)⁸⁷, у відповідних розділах вже згадуваної нами монографії «Історична біографіка в Україні» (2019)⁸⁸. Різні аспекти її продовжують напрацьовуватися у наукових публікаціях вчених Інституту біографічних досліджень НБУВ О. М. Яценка, О. А. Верніка, Ю. В. Вернік, Н. П. Філіппової, О. О. Босенка.

Поряд з теоретико-методологічними, історіографічними, джерелознавчими та історико-біографічними працями, присвяченими окремим постатям вітчизняної історії та культури, дуже важливими для осмислення багатовікового історичного поступу вітчизняної біографіки й довідкової біографічної справи є численні ґрунтовні праці в галузі бібліографії та біобібліографії, які виступають своєрідним ключем для наукового аналізу і, багато у чому, його джерельною базою.

---

⁸⁷ Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Київ : НБУВ, 2016. 272 с. URI: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.

⁸⁸ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / ;редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін.; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського Київ : НБУВ, 2019. 364 с.

З величезного обширу бібліографічних праць – тематичних покажчиків і довідників, для мети нашого дослідження першорядне значення мають насамперед ті, які не лише слугують для пошуку публікацій, але є основою для систематизованого представлення всього процесу розвитку дослідницької й видавничої діяльності, у найбільш концентрованому вигляді репрезентують як теоретико-методологічні напрацювання вчених, біографічні праці по окремих персоналіях або групах персоналій, так і коло довідкових та документальних видань з досліджуваної нами проблематики, в деталях розкривають набуток вітчизняних вчених за її окремими напрямками, історичними періодами, а також у розрізі діяльності провідних наукових установ, дослідницьких центрів, наукових видань.

Серед бібліографічних видань, найбільш інформативних саме для мети нашої роботи – осмислення шляхів розвитку біографічних досліджень, визначальних етапів їх поступу, проблемно-тематичного діапазону, найсуттєвіших досягнень, слід особливо відзначити фундаментальні покажчики змісту журналу «Киевская старина» – укладений на початку 20 ст. І. Ф. Павловським однотомник⁸⁹ та двотомник, підготовлений вже у наш час на більш високих методологічних засадах М. Г. Палієнко⁹⁰; бібліографію англомовних видань з українознавства, укладену Богданом Винаром у 1990 р.⁹¹; а також бібліографію «Записок» Наукового Товариства імені Шевченка», створену зусиллями НТШ у Львові й опубліковану у 2003 р. до 130-річчя Товариства завдяки фінансовій підтримці НТШ в Америці⁹²; покажчик змісту «Літературно-наукового вістника» (1898–1932), укладений Б. Ясінським, затверджений до друку Видавничою Комі-

⁸⁹ Павловський И. Ф. Систематический указатель журнала «Киевская старина» (1882–1906). Полтава : Полтав. Ученая Архив. Комиссия, 1911. 219 с.

⁹⁰ Палієнко М. «Киевская старина» (1882–1906) : систематичний покажчик змісту журналу. Київ : Темпора, 2005. 680 с.; Ї ж. «Киевская старина» (1882–1906): хронологічний покажчик змісту журналу. Київ : Темпора, 2005. 480 с.

⁹¹ Wynar B. S. Ukraine : a bibliographic guide to English-language publications. Englewood, Colorado, U.S.A: Ukrainian Academic Press, A Division of Libraries Unlimited, Inc., 1990. XIII, 406 p.

⁹² Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Томи I–CCXL (1892–2000). / Уклад. В. Мейхер. Комісія Бібліографії і Книгознавства. Львів, 2003. 739 с.

сією НТШ Америки і опублікований у Києві у 2000 р.⁹³; а також покажчик змісту журналу «Український історик» за 1963–1997 роки⁹⁴. Значний інтерес становить також опублікований на сайті Української Вільної Академії Наук у Нью-Йорку повний перелік її книжкових публікацій з 1951 по 2019 рр. (<https://uvan.org/publications/publications-1951-2009/>), серед яких чимало важливих історико-біографічних праць, книжкових видань спогадів та епістолярію.

Бібліографія праць вітчизняних вчених в галузі біографки, біобібліографії та споріднених наукових дисциплін широко представлена у бібліографічних покажчиках видань наукових установ та закладів вищої освіти, на їх інтернет-сайтах, а також у друкованих та електронних покажчиках публікацій періодичних та продовжуваних видань у галузі гуманітарних наук. Особливе значення серед них має підготовлена до 70-річчя Інституту історії України НАН України – одного з головних центрів біографічних досліджень в Україні, колективна праця з бібліографією його основних видань за 1936–2006 рр. та докладними біобібліографічними довідками про співробітників за весь цей період⁹⁵. Багато цінних матеріалів з питань розвитку біографічних досліджень в Україні та на еміграції увібрали в себе покажчики, укладені Науковою бібліотекою Львівського національного університету імені Івана Франка в межах започаткованого у 1999 р. видавничого проекту «Українська біобібліографія. Нова серія». Крім того, чимало суттєвої для нашого дослідження інформації міститься у підготовленій С. І. Білоконем «Довідковій книзі з культурної спадщини України» (2009)⁹⁶, у довіднику «Українські метабібліографічні посібники (кінець 19

⁹³ Літературно-науковий вістник: Покажчик змісту. Том 1–109 (1898–1932). / Уклад. Б. Ясінський. Київ; Нью-Йорк: Смолоскип, 2000. 543 с.

⁹⁴ Покажчик змісту за роки 1963–1997 *Український історик : журнал історії і українознавства*. Т. XXXVI. 1999. Вип. 1 (140). 177 с. Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен. Вип. 1 (140). 177 с.

⁹⁵ Інститут історії України НАН України. 1936–2006 / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Ін-т історії України. Київ.: ПУ, 2006. 818 с. (Розділ: Бібліографія основних видань 1936–2005 / Упорядн. О. В. Юркова. С. 701–787).

⁹⁶ Білокінь С. І. Довідкова книга з культурної спадщини України: Метабібліографія, зміст біографічних та інших словників тощо. Роб. зошит. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. 514 с.

– початок 21 ст.)» (2011)⁹⁷, у створеній бібліографією НБУВ Л. М. Гутник та Т. А. Галькевич метабібліографії «Науковці України ХХ–ХХІ століть» за проєктом, започаткованим Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України (ІЕД)⁹⁸.

Вагомий аналітичний та інформаційний потенціал в розрізі історико-біографічних досліджень мають бібліографії праць відомих вчених України та української діаспори. Серед них помітне місце займає опублікована Д. Штогриним бібліографія праць одного з провідних вчених-істориків української діаспори Л. Винара, у творчості якого поряд з глибокими працями теоретико-методологічного значення та історіографічними дослідженнями вагоме місце посідали біографічні студії, присвячені відомим історичним постатям та вченим України⁹⁹.

Важливим джерелом для нашого дослідження виступають також рецензії на видання історико-біографічного спрямування та аналітичні бібліографічні огляди й стислі бібліографічні нотатки, опубліковані у різні роки вченими в Україні і на діаспорі, – як ретроспективні, так і присвячені новим науковим, публіцистичним та літературним виданням. Вони цінні насамперед тим, що звертають увагу на чимало рідкісних книг та журнальних публікацій, які іноді у наступний час залишалися поза пильною увагою дослідників, а також незрідка, вже самим добром рецензованих праць й згадуваних публікацій дають їм певну оцінку, з погляду наукового та творчого співтовариства. Чимало подібних рецензій, стислих оглядів та нотаток було згадано у томах «Бібліографії Записок Наукового товариства імені Шевченка», на сторінках «Українського історика». До числа таких публікацій, належить, зокрема, бібліографічний огляд Л. Биковського,

⁹⁷ Українські метабібліографічні посібники (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): наук.-допом. бібліогр. покажч. третього ступеня / авт.-уклад. О. Л. Промська ; наук. ред. В. О. Кононенко ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка. М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України», М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т ; Київ, 2011. 120 с.

⁹⁸ Науковці України ХХ–ХХІ століть : метабібліографія / уклад.: М. Г. Железняк та ін. Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України; Київ: [Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України], 2010. 475, [1] с.

⁹⁹ Штогрин Д. Бібліографія праць Любовимира Винара. Український історик. 1981. № 1–4. С. 25–59.

присвячений публікаціям української мемуаристики в часописі «Український історик» (1974)¹⁰⁰.

Проблеми бібліографування біографічної літератури та праць українських вчених з біографіки, біографістики та споріднених наукових напрямів посідають важливе місце у діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ. Від самого початку 21 ст. його вченими Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець (Мельник) та О. М. Яценком було розгорнуто систематизацію джерел української біографіки й видання їх ґрунтовних бібліографічних покажчиків. Вже опубліковані нині п'ять випусків серії «Джерела української біографістики» охоплюють час від середини 19 ст. до 2013 р.¹⁰¹. Суттєвим доповненням до них, особливо щодо видань останнього часу є бібліографічні покажчики рекомендаційного плану, вміщені у згаданій вже колективній праці «Історична біографіка в Україні» (2019), де на с. 289–356 наведено перелік близько п'ятисот найбільш важливих дослідницьких праць та археографічних публікацій років незалежності, а також у монографії «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та

¹⁰⁰ Биковський Л. Мемуаристика на сторінках «Українського історика». *Український історик*. 1974, № 01–03. С. 41–43. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Bykovskiyi_Lev/Memuarystyka_na_storinkakh_Ukrainskoho_Istoryka/

¹⁰¹ Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко, Т. В. Куриленко. Київ : НБУВ, 2004. 365 с. (Джерела української біографістики ; вип. 1); Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матер. до бібліогр. (2001–2003 рр.) / Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. Київ : НБУВ, 2006. 204 с. (Джерела укр. біографістики ; вип. 2); Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013) / О. М. Яценко, Н. І. Любовець. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Київ, 2015. 469 с. (Сер. «Джерела укр. біографістики ; вип. 3); Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2004–2010) / Авт.-укладачі Ю. В. Вернік, Т. В. Котлярова, Н. І. Любовець, В. В. Патиц, Н. П. Філіппова, О. М. Яценко. Київ : НБУВ, 2019. 404 с. (Серія «Джерела української біографістики»; вип. 4). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003966>; Книжкові джерела української біографістики (2010–2013) : науково-бібліографічне дослідження / О. М. Яценко (кер. авт. кол.), Ю. В. Вернік, Т. В. Комарянська, Н. П. Філіппова. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Київ, 2021. 625 с. (Серія «Джерела української біографістики»; вип. 5).

науково-бібліографічної діяльності. (2000–2019)» (2019), у якій міститься показчик «Книжкові видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в галузі національної бібліографії, довідкової бібліографії та біографістики»¹⁰². Нарешті, значний інтерес для дослідницької аналітичної роботи становить згадуваний нами вже укладений Н. П. Марченко та В. В. Патик бібліографічний показчик матеріалів, надрукованих у збірнику «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» впродовж 1996–2018 рр.¹⁰³.

У наш час важливим джерелом як бібліографічної, так і повнотекстової інформації є також електронні ресурси установ, наукових і культурних центрів, дослідницьких осередків, електронні бібліотеки. В процесі дослідження автор широко використовував електронні каталоги, бази бібліографічної, наукометричної та реферативної інформації, персоналій НАН України, розбудовані Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, її повнотекстові ресурси, перш за все, представлені у електронній бібліотеці «Україніка», інституційному репозитарії НБУВ, електронному архіві «Наукова періодика України», персональних електронних архівах та цифрових колекціях. Виключною повнотою оприлюднення історико-біографічних видань та історичної наукової періодики, продовжуваних збірників, а також зручністю організації доступу, відзначається також електронна бібліотека, розгорнута Інститутом історії України НАН України. В окремих випадках нам послуговувалися також електронні публікації бібліотеки «Культура України», створеної Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого, ряду університетських бібліотек.

Не менший інтерес для нашого дослідження становило використання матеріалів великих, визнаних науковцями й широким читаючим зага-

¹⁰² Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності: колективна монографія / В. І. Попик (відп. ред.). НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. С. 211–236.

¹⁰³ Марченко Н. П., Патик В. В. Показчик матеріалів, надрукованих у збірнику «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» за 1996–2018 рр. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 299–337. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2019_17_22.

лом недержавних електронних бібліотек: «Diasporiana» (адреса в Інтернеті: diasporiana.org.ua), «Ізборник» (<http://litopys.org.ua>), «Чтиво» (<https://chtyvo.org.ua>), ресурсу «Читомо» (chytomo.com) та ряду інших.

Предмет і завдання нашого дослідження обумовили комплексне використання у ньому методів соціогуманітарних наук, заснованих на принципах історизму, об'єктивності. Сам характер матеріалу висунув на перший план критичний аналіз напрацювань широкого кола вітчизняних і зарубіжних вчених різних часів, ретельне вчитування у тексти багатьох принципово важливих біографічних видань, які попередниками незрідка опрацьовувалися лише поверхово, у суто ознайомчому плані. При цьому автор намагався особливо зважено поєднувати методи герменевтики, які передбачають осмислення наукових і культурних явищ та процесів у реаліях тієї чи іншої історичній доби, без модернізації, без застосування до них осучаснених вимог і оцінок, що дозволяє зрозуміти їх у питомих закономірностях власного розвитку, з поглядом на них з висоти сучасного досвіду. Останнє є теж вкрай важливим, оскільки дозволяє бачити зв'язок часів, виявляти характерні риси розвитку наукової та видавничо-інформаційної традиції, впливи попередніх поколінь дослідників на сучасні процеси.

КЛАСИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІКИ

Вітчизняна біографіка має багатовікову історію, давні традиції. Роль і місце її в житті українського суспільства на усіх етапах його поступу крізь віки у збереженні і передачі наступним поколінням історичної пам'яті, формуванні свідомості та обороні прав представників різних соціальних верств, у відстоюванні національних інтересів та захисті державницьких пріоритетів, забезпеченні потреб освіти, науки, культури, управління, інтелектуальних і духовних запитів наших співвітчизників впродовж віків зазнавали значних сутнісних трансформацій.

У доволі відмінних політичних та суспільних ситуаціях за різних історичних епох пріоритети вітчизняної біографічної справи, розуміння збирачами біографічних матеріалів, авторами й укладачами життєписів, різного роду документів, зводів, замовниками їх створення, а також тими, хто їх зберігав, читав і поширював, завдань, цілей і форм інтеграції та презентації біографічної інформації, способів її використання, а відповідно – й кола провідних персонажів біографічних творів, актуальної проблематики досліджень, відчутно змінювалося.

При цьому йшлося не лише про розвиток вже існуючих та появу нових форм і способів збирання, опрацювання, систематизації біографічних матеріалів, провідне значення тих чи інших видів документів, літературних жанрів, у яких уклалися та публікувалися результати здійснених напрацювань, нагромадження досвіду та зібраних масивів даних, піднесення дослідницької майстерності. Повсякчасною була еволюція самих глибинних

світоглядних парадигм вітчизняної біографіки, її засадничих цінностей, ідейної й політичної спрямованості. Тому все, що стосується української біографіки в її історичному поступові, вимагає для свого розуміння подвійної «оптики» – з позиції певних віддалених від нас часів – тобто без жодної модернізації, а водночас – і з висоти нашого часу, що є не менш необхідним для осмислення характерних рис та загальної спрямованості процесів і явищ минулого, а головне – здобуття важливого для сучасності і для майбутнього досвіду.

Кожна історична доба по-своєму поціновує здобутки попередніх часів, виходячи з власних уявлень та пріоритетів. В умовах сповненого драматизму історичного шляху України ставлення до вітчизняної біографічної традиції, досягнень українських біографів завжди визначалося переважно суспільно-політичними процесами, загальною спрямованістю їх розвитку. Впродовж тривалого часу, з позицій протилежних і непримиренних між собою суспільних таборів біографіка розглядалася, з одного боку, як важливий чинник збереження пам'яті про визначних діячів минулого в ім'я формування національної свідомості, згуртування патріотичних сил усіх частин України, боротьби за відродження Батьківщини, з іншого – як простір утвердження імперської тоталітарної ідеології, пригнічення національного руху, протистояння «українському сепаратизмові» в царській Росії та «проявам українського буржуазного націоналізму» в радянський період. Зі здобуттям Україною у 1991 р. незалежності, в основу осмислення новітніх завдань, а відповідно до цього – й усієї ретроспективи розвитку вітчизняної біографіки, були покладені гасла розбудови суверенної державності, відновлення історичної пам'яті народу, «повернення незаслужено забутих і замовчуваних імен», формування нового національного пантеону героїв – як важливих підойм національного відродження.

У наш час, коли період утвердження державності і національного відродження у тому ще, значною мірою, посткомуністичному, пострадянському розумінні, яке вкладалося у ці поняття на рубежі століть, в цілому завершився, хоча й не приніс багато у чому належних очікуваних результатів, пріоритети поглядів на проблеми інтелектуального й духовного поступу українського суспільства вимагають суттєвого переосмислення. Зазначене повною мірою стосується й оцінок минулого, сучасного та майбутнього вітчизняної біографіки. Тому, не применшуючи її ролі і значення

у справі національного розвитку, боротьби за самоствердження України як самостійного суб'єкта історичного процесу, правомірним є також подивитися на історичний шлях української біографіки з позицій інтелектуальних і духовних запитів, інтересів та очікувань наших сучасників, а також з погляду європейського й світового цивілізаційного й культурного поступу, інтеграції України у його процеси, утвердження у ній позицій громадянського суспільства, гуманістичних ідеалів, людиноцентричних поглядів, осмислення свободи і самодостатності особистості.

Зрозуміло, такий погляд з висоти набутого нині історичного досвіду, не є і не може бути «істиною в останній інстанції». Обов'язком кожного покоління було, є і завжди залишатиметься ґрунтовне переосмислення минулого, сторінки якого розкриваються все новими й новими гранями. Для нашого часу таке «перепрочитання» важливе тим, що допомагає ясніше бачити сучасні завдання і перспективи на майбутнє. Разом з тим, минуле не можна намагатися «модернізувати», підлаштовуючи під наше розуміння з позицій сьогодення, багато у чому воно – самодостатнє, не потребує нашого «втручання».

Тому метою цього розділу нашої праці є аналіз багатомірного шляху вітчизняної біографіки не лише під кутом зору його загальної обумовленості процесами політичного й соціального розвитку українського суспільства, як це зазвичай було прийнято у працях багатьох дослідників, але й крізь призму його власних закономірностей, цінностей, поглядів і стереотипів, у широкому контексті багатомісних інтелектуальних та духовно-культурних зрушень, що відбувалися у минулому, характеру й особливостей сприйняття та освоєння дослідниками й видавцями засад європейської біографічної традиції, принципів інтеграції, поширення і функціонування біографічних знань у суспільстві. Такий підхід дає можливість простежити в часі не лише зміни суспільно-політичної обумовленості й тематичної спрямованості біографічних досліджень та публікацій, але й виявити більш тонкі «внутрішні» закономірності розвитку вітчизняної біографічної традиції, збагачення окремих складових її досвіду, а водночас – зосередити увагу на «вузьких місцях» і невирішених проблемах, причинах і наслідках складання цілої низки негативних стереотипів, які й нині багато в чому стримують поступ української біографіки, а тому вимагають подолання.

В якості робочої гіпотези розділу автор пропонує погляд на визначальне спрямування багатомікового історичного розвитку вітчизняної біографічної традиції як безперервний рух від первісного панування у ній патерналістських, в основі своїй східно-візантійських традицій до утвердження ідеалів громадянського суспільства, європейських цивілізаційних цінностей людиноцентризму, свободи й цінності особистості.

2.1. Біографіка старих часів: від доби Київської Русі до витоків Українського національного відродження

Шлях вітчизняної біографіки від її становлення за доби Київської Русі й до витоків Українського національного відродження, тобто – кінця 18 – самого початку 19 ст. пролягає крізь кілька історичних етапів вітчизняної історії – самостійних періодів, які в традиції української народознавчої історіографії свого часу одержали назву Княжої, Литовської, Польської, Козацької доби, у сучасній європейській науці визначаються переважно як середньовіччя і рання модерна доба.

З погляду ж визначальних характеристик та внутрішніх закономірностей розвитку самої біографіки як суспільного, наукового й культурного феномену зазначені періоди об'єднує цілий ряд спільних рис. Тому, хоча впродовж них й відбувалися доволі значні якісні зміни, це робить можливим, для цілей нашого дослідження, розгляд їх як певної цілісності. Йдеться, насамперед, про виразно початковий етап становлення біографіки на вітчизняних теренах, зародження й формування власної традиції під значними впливами як східної, візантійської та балканської, так і західної, перш за все – привнесеної з країн Центрально-Східної Європи. Іншою рисою було тривале домінування в українській біографіці патерналістських церковних та державницьких засад, пов'язаних з ними форм і жанрів біографічних творів. Становлення суто світської біографіки, так характерної для європейської культури пізнього середньовіччя і Ренесансу, дуже тривалий час відбувалося на українських теренах в оболонці старих традиційних уявлень. Віджилі церковні форми біографічного письма давалися навзніжки ще й у 18 ст. З іншого боку, Козацька доба з її першим в історії України національним відродженням, виразно позначила становлення

вітчизняного біографічного ранньомодерного нарративу у його європейських формах.

Визначальні риси найбільш давніх пам'яток вітчизняної біографіки – біографічних фрагментів давньоруських літописів та агіографічних творів, зокрема Києво-Печерського Патерика, відчутно світських за своїм духом і змістовим характером церковних князівських поминальників та некрологів, а також літературних творів – таких як «Повчання Володимира Мономаха», послань, повістей знайшли докладне висвітлення у дослідженнях багатьох відомих українських вчених-істориків та дослідників літератури тієї доби, зокрема – М. С. Грушевського, В. М. Перетца. На особливу увагу у цьому плані заслуговують п'ятитомна «Історія української літератури» М. С. Грушевського, та інші його праці, що містять глибокий аналіз історичних, ідейних, стилістичних засад різноманітних видів, форм і жанрів біографічної та тісно спорідненої з нею агіографічної літератури.

За радянських часів, через гоніння проти української науки дослідження цієї проблематики зосередилося майже виключно у Росії. У працях Д. С. Лихачова¹, Ю. М. Лотмана² й багатьох інших вчених містяться надзвичайно цінні матеріали і спостереження. Однак, як і вся література Давнього Києва, біографіка тієї пори була «привласнена» російською історією і культурою, примусово вилучена з культурного надбання українського народу. Процес її повернення, вивчення, наукової публікації по-справжньому розпочався лише з перших років незалежності України.

У найбільш концентрованому вигляді проблеми становлення української біографічної традиції як самостійного й оригінального явища знайшли узагальнення у монографії В. С. Чишка, який першим за доби незалежності порушив питання про те, що її витоки слід шукати у часах Київської Русі³. Проте, й він розглядав розвиток цієї традиції ще значною

---

¹ Лихачев Д. С. Человек в литературе Древней Руси. М. : Наука, 1970. 180 с.

² Лотман Ю. М. Литературная биография в историко-культурном контексте : (к типологическому соотношению текста и личности автора). Лотман Ю. М. *О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы*. СПб. : Искусство-СПб, 1997. С. 804–816.

³ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 240 с. [Розділ: «Біографічний жанр в українських землях від найдавніших часів до ХІХ ст.: історичні види біографії». С. 95–107].

мірою поза визначенням її місця і звучання у житті тогочасного суспільства, переважно лише в плані жанрової еволюції літературно-біографічної та історико-біографічної творчості, а також, певною мірою, аналізу досвіду, здобутого у накопиченні й систематизації біографічної інформації про співвітчизників. Пізніше В. І. Попик, значною мірою спираючись на напрацювання В. С. Чижка, багато у чому переосмислив висловлені ним положення і оцінки, суттєво розширив уявлення про проблемно-тематичний і жанровий діапазон української середньовічної та ранньомодерної біографіки, а також її функціонування – побутування й практичне використання у суспільстві, сприйняття ним ⁴.

Пам'ятки вітчизняної біографіки, пов'язані з Давнім Києвом та його ідейною спадщиною у наступних століттях – життєписні фрагменти літописів та історичних хронік, князівські поминальники, житійні зводи, відчутно позначені домінуванням державницько-політичного та церковного ідеологічного спрямування, що несло на собі відбиток духу авторитарного «візантійства». Вони поєднували у собі риси нормативного трактування історичних подій і постатей з функцією актуального у державному й суспільному плані довідкового інформаційного ресурсу про них. За спостереженнями Д. С. Лихачова, література давньоруської доби, насамперед літописна, мала вельми офіційний характер, містила лише і саме ті подробиці, які вважалися значимими, а також напрацювала певні трафарети зображення князів та церковних діячів ⁵. Тим не менш і створена у Києві на самому початку 12 ст. «Повість временних літ», і наступні літописи, які хронологічно її продовжили, не лише зберегли для нащадків упорядкований за роками перелік імен київських володарів та пов'язаних з ними

⁴ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. 518 с. [Розділи: «Ранні етапи формування ресурсів довідкової біографічної інформації на Східноєвропейських землях». С. 140–150; «Українська національна біографічна традиція і особливості процесу становлення та розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації в Україні». С. 193–236]; Його ж. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2020. Вип. 25. С. 233–244. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>

⁵ Лихачев Д. С. Человек в литературе Древней Руси. М. : Наука, 1970. 180 с. С. 25–26.

подій, але й представили безліч докладних розповідей, біографічних фактів, яскравих просопографічних замальовок не лише про князів, наприклад, Олега та його смерть, Ігоря, Ольгу, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, їхнє найближче оточення, але й про багатьох інших історичних персон. Наступний за часом створення Київський літопис, що охопив події від початку княжіння Володимира Мономаха (1113 р.) й до самого кінця 12 ст., увібрав більше десятка описових, спеціально укладених за єдиною схемою біографічних нарисів про окремих київських князів, авторство яких пов'язують з ім'ям конкретної особи – боярина Петра Бориславича⁶. Ще більш наповненою докладними і яскравими біографічними нарисами та просопографічними характеристиками досить широкого кола історичних постатей стала третя, остання частина Руського літопису за Іпатіївським списком – так званий Галицько-Волинський літопис, який охопив події від 1201 по 1292 рр. Отже, вже завдяки першим загальнодержавним літописам вітчизняна історія одержала не лише хронологічні, але і яскраві людські виміри⁷.

Окрім зазначених головних літописних зводів, численні місцеві літописці, а також повчання, послання й повісті, що поступово набували все більшого поширення і суттєво збільшували діапазон вітчизняної біографіки, не дивлячись на певну втрату ними нормативності, неточність, а подекуди й недостовірність наведених даних, безперечно, становили для свого часу той ресурс біографічної інформації про життя й діяльність князів, представників їхніх родин, інших впливових світських та церковних осіб, який активно використовувався в практичному плані у державному, суспільному житті, церквою та панівними верствами.

У той же час, за Давньоруської доби з'явилися й особливі види структурно уніфікованих біографічних нарисів, з певними обов'язковими змістовими елементами, відомі в науковій літературі як «князівський некролог» та тісно пов'язана з ним посмертна «похвала», що включалася як

---

⁶ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – Київ : БМТ, 1996. С. 96–98.

⁷ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 141–142.

до некрологів, так і до церковних житій канонізованих князів. Згодом, у 17–18 ст. на основі такої «протоформи історичної біографії», як характеризував її В. С. Чишко, постав жанр українських панегіриків, а від нього пізніше визначився шлях і до наукової біографічної статті⁸. І для дослідників наступних поколінь, і для нашого часу так само, створені за тих часів види документів залишилися головними, а в більшості випадків – єдиними джерелами біографічних і генеалогічних даних про давньоруських князів та їхнє оточення.

Іншим важливим спрямуванням давньої вітчизняної біографіки була агіографія – створення та поширення і використання у церковному, суспільному й приватному ужитку житій окремих святих та їх зводів, систематизованих у патериках та мінеях. Оцінка житійної літератури, значення її текстів як біографічних творів та історичних джерел вже давно стала предметом гострих наукових дискусій. Свого часу відомий російський історик В. Й. Ключевський (1841–1911) наголошував на невисокій цінності житій святих як джерела власне достовірної біографічної інформації. Його думка ще у дореволюційній Росії стала хрестоматійною, а в радянські часи на ній з притиском наголошували з ідеологічних міркувань⁹. В. С. Чишко у монографії, яка вийшла друком у 1996 р., все ще слідуючи цим традиціям, беззаперечно поділяв скептичні оцінки В. Й. Ключевського¹⁰.

Пізніші напрацювання з цієї проблематики вітчизняних і зарубіжних вчених обумовлюють необхідність суттєвої зміни акцентів. Автор цих рядків, спираючись, зокрема, на авторитет Ю. М. Лотмана, звертає увагу на те, що житія святих не дивлячись на всю свою умовність і «трафаретність», визначену самим жанром і уявленнями доби, здебільшого є єдиними, тобто унікальними джерелами відомостей про канонізовану історичну особу. «Житіє трафаретне, але поведінка святого індивідуальна», – зазна-

---

⁸ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. С. 96–100.

⁹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 143.

¹⁰ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. С. 53–54.

чав Ю. М. Лотман (*переклад наш – В. П.*), наводячи як яскравий приклад зафіксовану житієм «дивну» поведінку молодого Феодосія Печерського, яка не вкладалася у мирські уявлення і норми свого часу¹¹. На нашу думку, житія вітчизняних святих, принаймні ті, що належать до раннього періоду, й не зазнали ще ретельного редагування відповідно до рішень московських церковних соборів 16 ст. (а таких збереглося близько сорока), несуть у собі цінну достовірну біографічну та просопографічну інформацію. У них стандарти церковної традиції, пов'язані передусім з повчальництвом, виразно поєднувалися із зародковими елементами реалістичної біографії пізнішого часу¹². Треба враховувати також, що по-суті, канонізація особи й складання її житія були на той час виявом найвищої оцінки й пошанування її пам'яті в очах співвітчизників. З цього погляду, повчальним буде дещо несподіване порівняння з суспільною канонізацією багатьох діячів 20 ст. (наприклад – героїчних учасників воєнних подій), що супроводжувалася складанням та публікацією їх офіційних житій-біографій. Тому закономірно постає питання – які з цих творів – давні чи новітні «житія» стоять ближче до життєвих реалій і якою мірою різного роду «неточності» кидають тінь на канонізовану особу?

З церковною житійною традицією, витоки якої у країнах Середземномор'я сягають перших століть християнства, пов'язано перекладання та створення на українських теренах власних, певним чином систематизованих і формалізованих збірників, які можна вважати церковною передтечею світських біографічних словників – Патериків, стислих Синаксарів, або *Прологів*, а також розлогих Міней (у церковнослов'янській традиції – Четьох Міней) – свого роду енциклопедій християнського світу, у яких за днями року, пов'язаними з іменами святих, представлено величезний обсяг житійних матеріалів. Укладання оригінального Києво-Печерського Патерика, який нараховував спочатку кілька десятків житій-біографій

---

¹¹ Лотман Ю. М. Литературная биография в историко-культурном контексте : (к типологическому соотношению текста и личности автора). *Лотман Ю. М. О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993). История русской прозы. Теория литературы*. СПб. : Искусство-СПб, 1997. С. 805.

¹² Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 143–144.

святих 11–13 ст., зокрема, Феодосія Печерського, Агапіта-лікаря, і Аліпія-іконописця, а згодом суттєво доповнювався, здобув кілька редакцій, а починаючи від 1635 р. – й чимало книжкових видань, знаменувало собою поглиблення інтеграції Київської Русі до християнського світу, прилучення до його цінностей, утвердження власної вітчизняної біографічно-агіографічної традиції. Києво-Печерський Патерик по-праву вважається нині визначною пам'яткою давнього вітчизняного письменства, його «золотою книгою» за визначенням М. С. Грушевського. По суті він є унікальним за своїм духовним, історичним, культурним, літературним значенням зібранням життєписів канонізованих у далекому минулому Церквою наших співвітчизників¹³.

Величезний проміжок часу, що віддаляє нас від Давньоруської доби, ворожі навали й трагічні руйнування, що призвели до втрати більшої частини літературної спадщини, значною мірою перервали процеси інтелектуального й духовного зростання суспільства, зумовили настання «темних віків» вітчизняної історії, не дають нам вповні зрозуміти, яке місце займало на той час біографічне знання у свідомості людей, як воно поширювалося і як «функціонувало» у різних суспільних верствах.

Відсутність достовірних документальних свідчень щодо реального поширення за часів Київської Русі книжності й читання обумовила існування у науковій літературі численних припущень, гіпотез, непевних спроб історичних реконструкцій. Існують уявлення, що рівень насиченості українських теренів рукописною книгою, а отже і поширеність читання, були на порядок нижчими, ніж у сусідніх країнах Європи. Тим не менш, відчутні зміни у обсягах, організації й структуруванні біографічної інформації, насиченості її яскравими епізодами та просопографічними деталями, літературній стилістиці оповідей, що спостерігаються у літописах та інших документах впродовж 11–13 ст., є свідченням не лише майстерності авторів, але й зростання інтересу до біографічних наративів з боку тодішньої читацької аудиторії, тобто їх суспільної затребуваності.

---

¹³ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. С. 100.

Прийнято вважати, що головними осередками книжкової культури, перекладання з іноземних мов, створення оригінальних творів, редагування, зберігання, читання рукописів церковного й світського змісту були у ті далекі віки монастирі. У той же час, є підстави говорити й про поширеність збирання та читання літературних творів при князівських дворах, серед представників панівної суспільної верхівки. На користь цього свідчить, зокрема, розповсюдження рукописів Прологів та Четьїх-Міней, за самою своєю природою призначених для позацерковного, приватного домашнього читання.

Про поширення у світському середовищі ще за часів Київської Русі збирання й систематизації документів родовідного характеру, а також і життєписів окремих князів свідчать посилення на них, що збереглися у деяких пізніших, 15 – початку 16 ст. місцевих українських літописах та литовсько-білоруських літописних збірниках¹⁴. Свого часу відомий дослідник української генеалогії Л. В. Войтович звернув увагу на те, «наскільки великої ваги надавали своїм родовам навіть дуже дрібні князі і наскільки ці родоводи були близькими до дійсності»¹⁵. Зазначене загалом є свідченням переміщення центру збирання історичних документів, а серед них і історико-біографічних свідчень, особливо після монгольської навали, з розореного і занепалого Києва до окремих князівських центрів, становлення нових локальних культурних осередків, посилення їх впливу на розумове життя аграрної периферії, де у помістях зосереджувалася земельна аристократія¹⁶.

За доби литовсько-польського панування, у 14 – першій половині 17 ст., а особливо – від часу зародження наприкінці 15 ст., козацтва, його становлення як провідної соціально активної, націєтворчої верстви

---

¹⁴ Полное собрание русских летописей. Т. 35. Летописи белорусско-литовские / сост. и авт. предисл. Н. Н. Улащик ; Ин-т истории АН СССР. М. : Наука, 1980. С. 20, 37, 79, 118.

¹⁵ Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.) : склад, суспільна і політична роль : іст.-генеалогічне дослідження. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. С. 24.

¹⁶ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 147–148.

українського народу, фокус життя зосереджувався вже переважно не у державному, а в суспільному середовищі, позбавленому жорсткої централізації «зверху». Загальна картина соціуму щільно наповнилася яскравими особистостями, – вже не лише представниками князівської верхівки та церковними ієрархами, а чимдалі – все більше й людьми з різних соціальних верств – шляхтичами, городянами, купцями, козаками та їхніми ватажками. Природньо, відчутно іншими стали й ставлення до особи, індивідуальності, поширені в суспільстві уявлення про якості, добрі і злі вчинки, честь, гідність, здобутки людини, пошанування її пам'яті. Ці духовно-культурні зрушення у наш час знайшли цікаве відображення у серії новаторських за своїми підходами праць відомої дослідниці українського середньовіччя і, насамперед, ранньомодерної доби, Н. М. Яковенко¹⁷. Дух часу, що змінив уявлення про відображення людської особистості у історичних та біографічних документах, визначальною мірою обумовив утвердження пріоритету партикулярного, вільного від вимог влади погляду на особу, визнання як вищих її чеснот внутрішньої незалежності, самодостатності. Цим позначені вітчизняні пам'ятки різноманітних біографічних жанрів як світського, так і церковного походження.

Усе це стало виявом кардинальних зрушень, які відбувалися у світоглядній культурі і політичній свідомості не лише панівних верств суспільства, але й значно більш широкого в соціальному плані загалу. Вони засвідчували поступове розмивання старих, позначених ідейним впливом східної візантійської автократії, уявлень про наперед визначене місце особи у побудованих за патерналістськими принципами ієрархіях, знаменували собою рух у напрямі утвердження в Україні європейських суспільних засад, заснованих на принципах корпоративного єднання вільних у своєму виборі, відповідальних за свою долю особистостей. У цьому процесі, спричиненому змінами у соціальній структурі суспільства, а тому й сповненому драматизмом і жорсткою боротьбою, кристалізувалася ментальність українців, як молодої нації, що утверджувала себе на теренах Східної Європи і знайшла втілення у козацькому ідеалі.

---

¹⁷ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. 2-е. Київ: Критика, 2008. 472 с.; Її ж. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. Київ: Критика, 2002. 416 с.

Трансформації, які все більш відчутно прискорювали рух українського суспільства на шляхах від глибокої середньовічної архаїки до світанку ранньомодерної доби, дали поштовх значимим змінам у розвитку усіх напрямів гуманітарного знання, культури. Час перебування українських земель під литовським і польським пануванням позначений для вітчизняної біографічної справи не стільки поступовим розвитком її традицій і передачею набутого досвіду, скільки швидкими якісними перетвореннями. Її розвиток продовжився на суттєво відмінних від усталених за часів Давньої Русі світоглядних, суспільно-політичних, культурних, інтелектуальних засадах.

У нових умовах відчутний зв'язок з виробленими у попередні століття формами біографічного письма – літописними, житійними, родовідними ще тривалий час зберігався, особливо у творах, пов'язаних з консервативним церковним та аристократичним середовищем. У 17 ст. відбувся навіть своєрідний «ренесанс» місцевого монастирського літописання, але при цьому воно зазнало й суттєвої еволюції, наповнилося якісно новим змістом. Зазначене яскраво виявилось у створенні на Чернігівщині, ймовірно Захарією Копистенським (р. н. невід. – 1627) визначної пам'ятки української культури – Густинського літопису, що явив собою своєрідну перехідну форму від усталеної зі старих часів лінійної літописної оповіді до історіографічних праць Ранньомодерної доби. Представлена у ньому низка біографічних нарисів про давніх київських, а також литовських та польських князів і церковних діячів була позначена елементами наукового структурування й уніфікації викладу. Так само, новизною систематизації біографічних матеріалів відзначався й упорядкований на початку 17 ст. у Києві компілятивний рукописний збірник, відомий у вітчизняній історіографічній традиції під назвою «Літописці Волині і України»^{18, 19}.

І у 15, 16 і навіть 17 століттях в Україні продовжували упорядковуватися родоводи старих князівських династій давньоруського походження, які зберігали на місцях свій вплив і станові привілеї. Литовські та польські

---

¹⁸ Дорошенко Д. Огляд української історіографії: державна школа : Історія. Політологія. Право. Київ : Українознавство, 1996. С. 19.

¹⁹ Мыщык Ю. А. Украинские летописи XVII века : уч. пособие / Днепропетровск, 1978. – С. 35–72.

хроніки й інші документи офіційного походження, монастирські літописи та церковні синодики-поминальники так само освячували першість князівських родів. Проте, поряд з тим, як якісно нове явище, вже з самого початку 15 ст. на українських та сусідніх білоруських і литовських землях поступово розгорнулося збирання й систематизація матеріалів з історії та генеалогії родів не лише середньої, але й дрібної шляхти. У 16 та першій половині 17 ст. вони знайшли відображення у ґрунтовних гербовниках, упорядкованих польськими дослідниками Б. Папроцьким (бл. 1543–1614), С. Окоцьким (1580–1653), А. Кояловичем-Віюком (1609–1677)²⁰. Не без польських впливів в Україні серед нащадків давніх шляхетних родів, а зовсім швидко й серед козацької верхівки, яка формувалася й прагнула до соціального й політичного самоствердження, почали утверджуватися уявлення, що пов'язували суспільний статус людини, її пошанованість, шляхетність походження з її власною самостійністю й самодостатністю, воєнними подвигами, місцем у адміністративних ієрархіях, здобутим багатством, а також із заслугами предків, але вже поза зв'язком з милістю до них верховної влади. Ці суто європейські за своєю світоглядною основою уявлення докорінно розходилися з системою цінностей, яка вже міцно утвердилася на той час у сусідній Московії, і до якої змушені будуть згодом з великими моральними втратами присосовуватися нащадки гордих і самостійних козаків²¹.

Вже з 14, а ще більшою мірою, у 15–17 століттях, соціальні зміни обумовили значно більш щільне, ніж за давньоруських часів, «залюднення» українського часопростору іменами. Безліч їх, часто без спеціальних життєписів і, здебільшого, навіть без елементарних біограм, зафіксовано у численних літописах і хроніках; грамотах та актах – духовних, майнових, судових, городських і земських; у документах Литовської, Коронної і Мазовецької метрик, а також синодиках – поминальниках, що велися

---

²⁰ Войтович А. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль : іст.-генеалогічне дослідження. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. С. 9, 78.

²¹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 148–149, 194.

у монастирях та церквах, у листуванні²². Поряд з тим набули розвитку нові жанри біографічного письма, наприклад, суто приватної за характером, але надзвичайно цінної як історичне джерело мемуарної літератури. В якості яскравої пам'ятки такого роду М. С. Грушевський в «Історії української літератури» згадував записки київського патриція Богдана, або Божка, Бозька Балики, сина київського вїта Яцка про його подорож до Москви у 1612 р., під час її польської окупації («Смутного часу»)²³.

Значне і яскраве піднесення української біографіки Ранньомодерної доби започаткували кардинальні зрушення у суспільній свідомості і культурі, обумовлені вікопомними подіями Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Принципово новим явищем у інтелектуальному й культурному житті стала поява «козацьких літописів» та близьких до них за формою творів – хронік і діаріушів (щоденників). Породжені духом буремного часу, ці цілком світські, прагматичні у розкритті історичних подій твори, наближені за своїми визначальними рисами до історико-публіцистичної літератури європейського зразка, заступили собою і остаточно витіснили на узбіччя традиційне монастирське літописання. Головним і найбільш відомим з них літописам – Самовидця, створеним, ймовірно, Романом Ракушко-Романовським (1622/23–1703) наприкінці 17 ст.²⁴, й більш пізнім – Григорія Грабянки (р. н. невід. – бл. 1738)²⁵ та Самійла Величка (1670 – бл. 1728)²⁶ присвячено величезну кількість наукових публікацій. В ракурсі нашого дослідження слід зазначити, що в сукупності козацькі літописи, хроніки та ді-

²² Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль : іст.-генеалогічне дослідження. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. С. 22–23, 26–77.

²³ Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 5. Кн. 2 / Упоряд. О. В. Дідух; Приміт. С. К. Росовецького. Київ : Либідь, 1995. С. 301.

²⁴ Літопис Самовидця / Ред. кол. : А. Д. Скаба (відп. ред.), І. О. Гуржій, В. А. Дядиченко. АН УРСР. Інститут історії. Київ : Наукова думка, 1971. 175 с.

²⁵ Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки : пер. із староукр. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. 143 с.

²⁶ Величко С. Літопис / Ред. кол. : В. Смолій (відп. ред.), Т. Таїрова-Яковлева (відп. ред.), Г. Боряк, А. Бовгиря, Л. Дубровіна, Д. Ципкін. НАН України. Інститут історії України; Санкт-Петербурзький державний університет. Центр вивчення історії України. Київ : Кліо, 2020. 1016 с.

аріуші увібрали в себе величезну кількість унікальних, у тому числі ніде більше не зафіксованих у документах біографічних відомостей про українських гетьманів, їхнє найближче оточення – практично усіх видатних українських полководців та державників Козацької доби, а також про досить широке коло інших відомих діячів тогочасної історії. Саме козацькі літописці й автори щоденників окреслили для майбутнього широке коло імен, які згодом опинилися в центрі ґрунтовних історичних праць. Втім, якщо твір Самовидця становив насамперед опис подій та їх провідників і учасників, то про Григорія Грабянку і Самійла Величка з впевненістю можна стверджувати, що їх праці все-таки були вже спробою історичного дослідження²⁷.

Літописові Г. Грабянки виразно притаманні елементи не лише літературно-публіцистичного, але й історіографічного осмислення подій, людських вчинків на основі використання широкого кола джерел. Елементами критичного наукового пошуку позначені докладені Грабянкою до Літопису систематизовані реєстри гетьманів, «що були ще перед Хмельницьким» та тих, «що були після смерті Хмельницького», «полковників з обох берегів Дніпра, що відомі на час Хмельницького», з характерною приміткою, яка свідчить про наявність принципів відбору: «крім тих, що належать до інших народів, крім польських підданих, що своєю охотою воювали, крім кошового (з Військом низовим Запорізьким та його полковників): це ті, що числились у реєстрі Хмельницького»²⁸.

У створених Самійлом Величком докладних, багатих на яскраві деталі, блискучих за літературним стилем оповідях, наприклад, про Богдана Хмельницького, Івана Виговського, вже цілком можна простежити спорідненість української біографіки Ранньомодерної доби з розлогими, так само мало ще структурованими й уніфікованими нарисами західноєвропейських біографічних словників і збірок 18 – першої, а почасти навіть і другої половини 19 ст., присвячених визначним політичним та державним діячам. Дослідницький, науковий характер праці С. Величка засвідчує до-

---

²⁷ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 195–196.

²⁸ Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки : пер. із староукр. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. С. 131–142.

лучення до неї численних додатків: «полковники живі» і «забиті полковники»; списків учасників підписання важливих міжнародних угод; а також спеціальних біографічних довідок і статей (наприклад, про Петра І з оцінкою його внутрішньої та зовнішньої політики)²⁹.

Значною мірою поява на українському ґрунті таких серйозних і новаторських за своїм характером праць стала можливою завдяки ознайомленню освічених українців зі здобутками європейської історичної та біографічної літератури, зокрема – збірниками біографій видатних діячів, які впродовж 17 ст. набули значного поширення у країнах як Західної, так і Центрально-Східної Європи, і мали наслідування у Речі Посполитій, під владою якої знаходилася на той час українські землі. Зокрема, ще задовго до Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, у 1631 р., вийшла друком збірка «Полководці сарматів» Шимона Старовольського (1588–1656), у якій серед понад 130 біографій визначних воєначальників – поляків, литовців, давніх русичів та українців, були представлені князі Володимир Святославич, Костянтин Іванович і Костянтин Костянтинович Острозькі, Роман Острозький, Михайло Глинський, Михайло і Дмитро Вишневецькі³⁰. Вплив європейської літератури на стиль та характер прозового біографічного письма, яке у 17 ст. ставало в Україні дедалі більш поширеним, вітчужно позначився і на трансформації відомих ще з давньоруських часів посмертних «похвал» та «князівських некрологів», які В. С. Чишко свого часу визначав як «протоформу історичної біографії», що заклала основи побудови біографічної статті за єдиною схемою та з певним змістом, у жанр українських барокових панегіриків, дуже численних у 17–18 ст.^{31, 32}.

---

²⁹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 196.

³⁰ Starovolski S. Sarmatae bellatores. Galli : Henricym. Crithiym, 1631. 243 p.; перевидання: Starowolski S. Wojownicy sarmaccy. / przełożył, wstępem poprzedził i przypisami opatrzył Jerzy Starnawski. Warszawa : Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979. 293, 3 s.

³¹ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. С. 98–100, 104.

³² Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 198.

Розвиток в Україні традицій світської, партикулярної літературної творчості, поєднавшись з прагненням освічених представників козацької старшини осмислити драматичні події Хмельниччини, Руїни та поступового занепаду Гетьманщини, своє власне місце й долю Батьківщини у складних перипетіях історії, сприяв справжньому сплеску з останніх десятиліть 17 ст., й особливо – у 18 ст. ведення приватних родинних хронік та щоденників-діаріюшів, зародженню автобіографічно-мемуарного жанру. Його доволі ранньою пам'яткою став вперше опублікований у «Киевской старине» у 1885 р. уривок, що зберігся, з «Автобіографії» священника-мандрівника першої половини 18 ст. Іллі Турчиновського, відомий відтоді у літературі під традиційною назвою «Житіє і страданіє своє в пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству»³³. Найбільш відомими, як неординарні явища писемної культури того часу, стали щоденники (записники) Михайла Мовчана (р. н. невід. – після 1742)³⁴, Петра Апостола (1728–1757)³⁵, величезний за обсягом «Діаріуш» Якова Марковича (1696–1770), що охопив майже півстоліття історії Гетьманщини³⁶, та щоденники офіційного, службового та, окремо, приватного характеру, які впродовж десятиліть вів Микола Ханенко (1693–1760) – урядовець Генеральної військової канцелярії (частини їх згодом опубліковані у різних виданнях)³⁷. Ці документи не лише містять унікальну за значимістю історичну джерельну інформацією, але є водночас оригінальними творами біографічного/автобіографічного жанру³⁸.

³³ Автобиография южнорусского священника 1-й половины XVIII ст. *Киевская старина*, 1885, Т. XI, С. 321–332.

³⁴ Антонович В. Б. Прилуцкий полковой асаул Михайло Мовчан и его записная книга. *Киевская старина*, 1885, № 1. С. 321–332.

³⁵ Дневник Петра Даниловича Апостола (май 1725 г. – май 1727 г.) / Публикация А. Л. . [Лазаревський.] *Киевская старина*, 1895. Т. 50. № 7/8. Отд. 2. С. 100–155.

³⁶ Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. Ч. 1–3. Киев, 1993–1997; Дневник Якова Марковича [Ч. 4]. *Жефела до історії України-Руси*. Т. 22. Київ–Львів, 1913.

³⁷ Дзюба О. М. Вихованці Києво-Могилянської академії: українські мемуаристи Я. Маркович та М. Ханенко (перша половина XVIII ст.). *Український історичний журнал*. 1916. № 3. С. 64–87. URL : <http://resource.history.org.ua/issue/journal/2016/3>.

³⁸ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 198–199.

Твори козацьких літописців, щоденники учасників і свідків Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, драматичних подій Руїни та часів Гетьманщини кінця 17–18 століть утвердили незалежне, патріотичне спрямування української біографіки, що демонструвало становлення національного самоусвідомлення суспільства, його провідної козацької верстви, загальне тяжіння України до європейської духовної та інтелектуальної традиції.

Нагадаємо, що усе це відбувалося в часи жорсткого одержавлення родовідної та документно-біографічної справи, підпорядкування її інтересам державної політики та адміністративного управління в сусідній Московській державі, яка з другої половини 17 ст. крок за кроком все більше поширювала свій ідеологічний диктат і на Україну. Безумовно, зазначені обставини не могли не справляти негативний вплив на суспільне життя та інтелектуальну атмосферу. Прояви цього були очевидними і у досліджуваній намі сфері біографічної творчості. Вони наклали свій відбиток на загальну ідейну спрямованість, а також – в плані біографіки – на потрактування діяльності, оцінки численних персоналій легендарних та історичних очільників Давньої Русі, Литви й Московського царства, польських воєвод в Україні, козацьких гетьманів та київських митрополитів у «Синописі» Інокентія Гізеля (бл. 1600–1683). Недарма ця праця енциклопедичного характеру, яка однією з перших почала утверджувати великодержавну ідеологію «єдиної Русі», впродовж наступного 18 ст. витримала понад 25 перевидань, залишаючись чи не головною книгою-підручником з історії у Російській імперії. Так само до сфери чужої настроям українського суспільства імперської культури швидко відійшли складені Феофаном Прокоповичем (1681–1736) родоводи великих князів і царів московських, хоча й вони ще несли на собі відбиток патріотичної Києво-Могилянської книжної традиції. Українська національна біографіка у своєму подальшому розвитку пройшла, так би мовити, повз них, а от на формування традицій російської історичної науки, зокрема, на праці М. В. Ломоносова та В. М. Татіщева, спадщина Гізеля і Прокоповича справила неабиякий, багато у чому – визначальний вплив. Напроти вагу ім, глибокий слід у вітчизняній інтелектуальній культурі, залишила глибоко патріотична за своїм характером «Хроніка з літописців стародавніх» Феодосія Софоновича (поч. 17 ст. – 1677) – синтетична праця,

побудована у формі окремих історико-біографічних нарисів, фактичним матеріалом якої, до речі, щедро скористався й Інокентій Гізель, але надавши йому свої ідейні потрактування^{39, 40}.

Тенденція до певної консервації ідейних і літературних форм, напрацьованих Києво-Могилянською традицією, разом з поступово все більшим поєднанням їх з монархічною ідеологією московського православ'я, яскраво виявилася у історичній долі чотиритомних Четьїх Міней – унікальної і талановито укладеної праці українського і російського богослова Дмитра Гуптала (митрополита Димитрія Ростовського, 1651–1709). Зібрання житій святих Вселенської православної церкви, яке віддзеркалило екуменічні ідеї Києво-Могилянського спрямування православ'я, було, безумовно, кроком вперед від закостенілості їх редакції, здійсненої ще у середині 16 ст. за Московського митрополита Макарія. Однак, енергійне насаджування Четьїх Міней у Російській імперії у 18 ст. в якості чи не головної, найвищої за своїм значенням книги для середніх суспільних верств і народного читання, в час, коли у Європі на порозі була вже світська доба Просвітництва, а тим більше у 19 ст., коли за свідченням Ф. М. Достоєвського, вони продовжували відігравати велику роль у духовному житті російського народу⁴¹, виглядало вже анахронізмом⁴².

Словнена пафосом боротьби за визволення України від чужоземного гноблення, самоствердження козацтва, як провідної націєтворчої верстви українського народу, а разом з тим – ідеями гідності й самодостатності людини-борця, біографіка героїко-драматичної доби Козач-

---

³⁹ Мицик Ю. А., Кравченко В. М. Вплив «Кройніки» на українську та російську історіографію XVII – XVIII ст. // Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх. Київ: Наук. думка, 1992. 336 с.

⁴⁰ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 196–198.

⁴¹ Коржевский В. О значении Четви-Миней св. Димитрия для русского народа [Электронный ресурс]. // Рус. неделя. 07.07.2006. Режим доступа: <http://rusk.ru/st.php?idar=324751>, свободный. – Название с экрана.

⁴² Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 146.

чини другої половини 17 – початку 18 ст. знайшла безпосереднє продовження в наступні десятиліття, позначені все більш потужним адміністративним та ідеологічним наступом московського самодержавства на свободи і вольності України. Виявом внутрішнього духовного спротиву, збереження і зміцнення патріотичних настроїв у середовищі української козацької старшини став дедалі зростаючий інтерес до славного минулого Гетьманщини та персоналій її героїв. Одначе, це явище було доволі суперечливим. Поряд із поступовим визріванням перших паростків модерного, у його європейському розумінні, патріотичного самоусвідомлення, значну роль у ньому відігравали й консервативні настрої козацької старшини. Давалися навзнаки її прагнення до збереження в умовах нових політичних реалій старих станових привілеїв, особливо у зв'язку з серйозними зазіханнями на них з боку царської влади, яка неодноразово ініціювала кампанії «чисток», намагаючись обмежити занадто широке й вільнотне на її погляд, коло привілейованого стану в Україні. На нашу думку, саме з урахуванням цих реалій «обмежувальної» політики царату, а не лише оцінки з позицій утвердження привілеїв козацько-старшинської еліти, варто розглядати практику укладання реєстрів старшини всіх рангів, насамперед, бунчукового та військового товариства, докладних послужних списків. Їх перегляди супроводжувалися чималими зловживаннями і здирицтвом, політичним і адміністративним тиском. Перед лицем непереможних, з погляду більшості представників тодішньої козацької еліти обставин, значним було прагнення до досягнення певного компромісу з імперською владою через підтвердження нею нового для української практики дворянського статусу старшини, який би зрівняв її в правах з «великоросійським» панівним станом, зокрема, відкрив би шляхи до успішної кар'єри на державницькому поприщі. Зазначені устремління були чи не першим, а на практиці – найбільш важливим стимулом до повсюдного розгортання енергійних розшуків «доказових» документів, які могли б засвідчити давнє шляхетне походження старшинських родин. Свідченням цього стали й численні фальсифікації, виявлені вже пізніше. О. М. Маркович (1790–1865), вивчаючи історію чернігівського дворянства довів, що при розборі прав на дворянство незрідка подавалися такі свідчення, які з погляду науки ніяк не можуть бути визнані достовірними, і що лави дворянського стану ін-

тенсивно поповнювалися за рахунок нащадків реєстрових козаків⁴³. До укладання сумнівних родоводів, за висновком провідного вітчизняного вченого у галузі генеалогії О. М. Лазаревського (1834–1902), був причетний навіть такий серйозний і авторитетний дослідник, як Гр. А. Полетика (1725–1784), котрий намагався у такий спосіб виручати з біди своїх земляків⁴⁴. У той же час, занурення у старовину, докладне ознайомлення нащадків славних козацьких родин, які поступово перетворювалися на звичайних обивателів, мешканців своїх сільських маєтків, повітових та губернських міст, з історією і героїчними справами попередніх поколінь, все більше ставало чинником формування національно-патріотичних переконань. Упродовж усього 18 ст. процес цей розгортався поволі, але приніс вагомі суспільні результати. Найперше, він сформував серед найбільш освічених представників українського суспільства як важливий напрям їх громадянської активності, «збирання імен» – систематичні заняття пошуком і упорядкуванням генеалогічних та біографічних матеріалів, реєстрів різних категорій діячів минулого. Розпочалося збирання біографічних даних про найвидатніших діячів Коизацької доби, пов'язаних з ними документів, портретних зображень. Д. І. Дорошенко у «Огляді української історіографії» звернув увагу на те, що при рукописному списку «Літопису» С. Величка, який колись належав Гр. Полетиці, була добірка мініатюрних портретів гетьманів^{45, 46}.

Напрацьовані на середину 18 ст. іменні ряди визначних українських діячів та біографічні матеріали про них прислужилися основою для представлення їх персоналій у виданій російським письменником-просвітителем М. І. Новиковим (1744–1818) у 1772 р. праці «Опыт исторического

⁴³ Лазаревский А. Александр Михайлович Маркович. *Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии*. Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1898. Т. 4. С. 75.

⁴⁴ Лазаревский А. Генеалогический самообман. *Лазаревский А. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии*. Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1895. Т. 2. С. 1–2.

⁴⁵ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. Київ : Українознавство, 1996. С. 28–29.

⁴⁶ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 202–203.

словаря о российских писателях»⁴⁷. У ній, нехай і у стислому довідковому вигляді, без єдиної структури гасел, у дещо різних форматах, без зазначення точних дат життя, до загального науково-інформаційного обігу було введено імена як знаних у наш час, так і зовсім мало відомих нині українських діячів, церковних і світських, причому не лише померлих, але й живих на час публікації новиковського словника. Прикладом характеру, інформаційної насиченості, стилю подання біографічних матеріалів може слугувати довідкова стаття про Лазара Барановича (1620–1693)⁴⁸:

Баранович, Лазарь, епископ Черниговский, сочинял стихи, которые приложены к книге *Руно орошенное*, напечатанной церковною печатью в Чернигове 1683 года; плач о преставлении Царя Алексея Михайловича, и приветствие Царю Федору Алексеевичу, стихами, в 1676 году; также сочинил прозою две книги: первая, *Трубы словес*, напечатана в Киеве 1674 года; а вторая: *Меч духовный*, печатана в Киеве же 1686 года: обе сии книги содержат в себе поучительные слова, сказанные сим Епископом: о других его сочинениях нет никакого известия⁴⁹.

Однак, особливою мірою зусилля «збирачів імен» прислужилися у справі створення узагальнюючих праць з історії України, які стали першими спробами представлення й осмислення її минулого на засадах тогочасної європейської науки. Рукопис «Краткое описание о козацком малороссийском народе и о военных его делах», підготовлений П. І. Симоновським (бл. 1717–1809) у 1765 р., містив докладні історико-біографічні розділи «О первом гетьмане князе Ружинском», «О гетьмане Подкове», «О гетьмане Наливайке», «О разных гетьманах», «О гетьмане Хмельницком». Укладене в основі своїй у ще у 30-х роках 18 ст. «Краткое описание Малороссии»

---

⁴⁷ Новиков Н. Опыт исторического словаря о российских писателях, из разных печатных и рукописных книг, сообщенных известий и словесных преданий собрал Николай Новиков. СПб., 1772. 264 с.

⁴⁸ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 235–236. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>

⁴⁹ Новиков Н. Опыт исторического словаря о российских писателях, из разных печатных и рукописных книг, сообщенных известий и словесных преданий собрал Николай Новиков. СПб., 1772. С. 12–14.

або «Краткая летопись Малыя России с 1506 по 1776 год...» (вперше опублікована 1777 р.), видані В. Рубаном (1742–1795) «Краткие политические и исторические сведения о Малой России» (1773), мали в якості додатків науково упорядковані переліки українських гетьманів та генеральних старшин, полковників та церковних ієрархів. Укладене впродовж 1778–1787 рр. О. Рігельманом (1720–1789) рукописне «Летописное повествование о Малой России и ея народе и козаках вообще»⁵⁰ та енциклопедична за своїм змістом праця О. Шафонського (1740–1811) «Черниговского наместничества топографическое описание, с кратким географическим и историческим описанием Малыя России» (1786 р.) включали навіть короткі біографії найбільш значимих в історії гетьманів (Богдана Хмельницького, Юрія Хмельницького, Івана Брюховецького, Петра Дорошенка, Дем'яна Многогрішного, Івана Самойловича, Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського)⁵¹. Щоправда, окремі з зазначених праць були опубліковані відомим українським вченим-істориком, професором Московського університету О. М. Бодяньським (1808–1877) лише у 40-х роках 19 ст., але ж вони вже впродовж десятків років були добре знайомі українській громадськості у рукописних списках і справили значний вплив на формування національно-патріотичного самоусвідомлення покоління, яке вийшло на суспільну арену за доби Українського національного відродження⁵².

Кінець 18 – початок 19 століть стали підсумком тривалого розвитку вітчизняної біографічної традиції від Доби Київської Русі до часів поступового згасання політичного потенціалу Гетьманщини. Визначальною

⁵⁰ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. Київ: Українознавство, 1996. С. 31, 33, 61, 63.

⁵¹ Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание, с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами, в Чернигове, 1786 года / изд. М. Судиенко. Киев: Унив. тип., 1851. С. 47–48, 58, 62, 70–71, 90, 97–98.

⁵² Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 202–203; Його ж. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 233–244. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>

рисую її еволюції за більш ніж шестисотліній період стала кардинальна зміна місця й значення біографіки, її ролі у суспільстві. З атрибуту князівської влади і церковної ієрархії, який забезпечував реалізацію ними державницьких, ідеологічних та релігійних функцій, вона чимдалі перетворювалася на суспільну, а поряд із тим також і на приватну справу, значною мірою незалежну від державної влади та Церкви. У цьому процесі все більше визначалася її підпорядкованість не лише захисту інтересів та привілеїв панівних соціальних верств, але й спрямованість на утвердження політичного й культурного самоусвідомлення нової «козацької нації».

Біографіка Козацької доби була пронизана пафосом самоствердження незалежної, діяльної, самодостатньої особистості, козацтва, як провідної верстви народу, України, як Батьківщини, утвердження ідей людської гідності й героїзму патріотів. Саме цим була обумовлена її спрямованість на «збирання імен» українських діячів, систематизацію відомостей про життя й діяльність неординарних особистостей – представників різних соціальних верств і сфер суспільного життя. Суб'єктивно, в свідомості авторів історико-біографічних праць, їх інтерес полягав у захисті й обґрунтуванні прав козацької старшини, на соціальний статус яких впродовж всього 18 ст. російське самодержавство розгортало все більш жорсткий наступ. Об'єктивно – вже тоді, на зорі свого становлення, новочасна українська біографіка ставала важливим рушієм окреслення і виборювання національних інтересів.

2.2. Біографіка доби Українського національного відродження (кінець 18 – початок 20 ст.)

2.2.1. Становлення української біографіки на європейських засадах науки і культури Нового часу в першій половині 19 ст.

Від самого кінця 18 ст., коли розпочалося розгортання першого етапу Українського національного відродження – як сукупності всеохоплюючих процесів формування модерної національної патріотичної свідомості, осмислення й утвердження принципово нових інтелектуальних і духовних обріїв та запитів суспільства, запліднених ідеями європейського Просвітництва, Великої французької революції, Романтизму, права народів на націо-

нальне самоствердження, українська біографіка послідовно, крок за кроком, почала перетворюватися на невід'ємну й важливу частину цього руху.

На жаль, початковому періоду становлення української біографіки на європейських наукових засадах, який припадає на самий кінець 18 і перші десятиліття 19 ст., раніше майже не приділялося особливої уваги і він тривалий час не здобував належного висвітлення у науковій літературі. Можна відзначити хіба що цінність окремих згадок про розвиток біографічних студій в Україні, пов'язаний переважно з започаткованим ще у 18 ст., «збиральництвом імен» та включенням їх до перших узагальнюючих праць, присвячених вітчизняному минулому, які були наведені відомим істориком та бібліографом Д. І. Дорошенком у опублікованому ним в 1923 р. «Огляді української історіографії»⁵³.

В. С. Чишко, який першим після здобуття Україною незалежності спеціально звернувся до вивчення української біографічної традиції, говорячи про період, коли процеси Українського національного відродження лише починали розгортатися, зосереджував увагу головним чином на загальних зрушеннях, що відбувалися у першій половині 19 ст. у історичній науці в Росії та в Україні, яка почала саме у цей період розвиватися на широкій джерельній базі. Зазначене, на його думку, найбільшою мірою й створило передумови для поглибленого вивчення біографічних матеріалів. До проблем суспільно-політичного, інтелектуального, духовного звучання біографіки в житті українського суспільства на зорі національного відродження В. С. Чишко ще не звертався. Окремі біографічні публікації українських вчених перших десятиліть 19 ст. він конспективно згадував, але не надав їм належної оцінки як паросткам нового національно-культурного самоусвідомлення. Реальні першопчатки розвитку наукових біографічних досліджень в Україні В. С. Чишко фактично пов'язував вже з часом після заснування у 1843 р. Тимчасової комісії для розгляду стародавніх актів (Київської археографічної комісії) – тобто, фактично з серединою 19 століття⁵⁴.

---

⁵³ Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. Київ: Українознавство, 1996. С. 59–69.

⁵⁴ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 108.

Ця думка на певний час утвердилася в новітній українській історичній науці. Показовим є те, що розгорнувши на самому початку 21 ст. систематичне вивчення джерел української біографіки й видання їх ґрунтовних бібліографічних покажчиків, вчені Інституту біографічних досліджень НБУВ Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець (Мельник) та О. М. Яценко так само окреслили її історію лише починаючи від середини 19 ст. У обширному історичному нарисі, що відкривав перший випуск біобібліографічної серії «Джерела української біографістики» (2004)⁵⁵ було зазначено з цього приводу наступне: «Друга половина XIX ст. була для України часом зародження та становлення наукової біографістики, зокрема розвитку таких її напрямів, як історико-біографічні нариси та словниково-біографічні видання»⁵⁶. Нині, з висоти набутого досвіду, є цілком очевидним, що головною причиною такого потрактування став загальний, початковий ще на той час, рівень знань про особливості розвитку вітчизняної біографіки до середини 19 ст. (хоча згадувана вище монографія В. С. Чишка, у якій міститься окремі матеріали щодо цього, вже знаходилася у науково-інформаційному обігові). Певну роль відіграла також і недостатня напружаність принципів методичних підходів, що й обумовило кілька не зовсім вдалих (з сучасного погляду) рішень, прийнятих тоді творчим колективом упорядників «Джерел української біографістики». Бібліографічний пошук було зосереджено по-перше, лише на книжкових виданнях, випущених безпосередньо на українських теренах, або в українській діаспорі, по-друге, обов'язково наявних у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ще одним недоліком стало невключення до покажчика видань, присвячених одній окремій, або двом особам. Окрім того, поза увагою були залишені й мемуари, великі масиви яких, на думку упорядників, вимагали спеціального окремого опрацювання в майбутньому⁵⁷. Неврахування принципово важливих для розуміння шляхів розвитку вітчизняної біографіки публікацій різного формату, як книжкових, так і у

---

⁵⁵ Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Авт.-укладачі Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко, Т. В. Куриленко. Київ : НБУВ, 2004. 365 с. (Джерела української біографістики ; вип. 1).

⁵⁶ Біографічні дослідження в Україні (середина XIX – XX ст. // Там само. – С. 9.

⁵⁷ Від авторів // Там само. – С. 6, 7.

збірниках та журналах, випущених у світ у Москві та Санкт-Петербурзі, містах, які відігравали у 18 – середині 19 ст., роль провідних центрів української гуманітарної культури за межами Батьківщини, не могло не призвести до суттєвого збіднення репрезентації спрямувань дослідницької роботи того часу, її тематики, знакових праць української вчених, загального обшину біографічних публікацій впродовж тривалого історичного періоду. При цьому особливою мірою слід зважати на те, що розвиток біографічної справи у провідних російських центрах на той час значною мірою був пов'язаний саме з діяльністю у них відомих українських вчених. Україна у цьому плані не була поодиноким. Усі бездержавні слов'янські народи за доби Національного відродження теж стикалися з подібними явищами, а тому залишати їх поза розглядом є неправильним.

Зазначені недоопрацювання колективу упорядників першого випуску в цілому дуже важливого і корисного покажчика, який започаткував серію «Джерела української біографістики», висувають на порядок денний важливу загальну методологічну проблему: що є первинним і визначальним. На наше глибоке переконання, біобібліографія повинна керуватися загальними аксіологічними і джерелознавчими уявленнями вітчизняної гуманітаристики, як це було в традиціях М. С. Грушевського і цілої плеяди видатних українських вчених, які, здійснюючи свої дослідження, зробили поряд з тим величезний внесок у розвиток бібліографічної справи, а не диктувати гуманітаріям свої формальні принципи й обмеження щодо добору та систематизації матеріалів.

Власне, від середини 19 ст. вела відлік розвитку української наукової біографіки й Н. І. Черниш, яка розглядала проблему крізь призму поступу біобібліографічної словникової справи⁵⁸. На наш погляд, значно більш коректними виглядають висновки С. М. Ляшко, яка спочатку теж вважала рубежем 60-і роки⁵⁹, але згодом у монографії «Українські біографічні довідкові видання XIX – XX століття: історичні та теоретико-методичні засади» визначила часом генези не наукової біографіки в цілому, а більш

---

⁵⁸ Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 2. С. 27. Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_2_4

⁵⁹ Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-і рр. XIX – 40-і рр. XX ст.): Нариси історії. Запоріжжя: Дике Поле, 2006. 88 с.

– конкретно *української біографічної довідкової справи на етнічних українських землях* другу чверть 19 ст., пов'язавши її передусім з біографічними працями Євгенія Болховітінова, Д. М. Бантиша-Каменського, М. І. Костомарова, а згодом і їх наступників⁶⁰. Зазначене уточнення можна прийняти лише частково, тому що довідкова біографічна справа існувала в Україні й раніше, хоча й не у вигляді підготовки і видання звичних нині читачам біографічних збірників, довідників і словників, а в інших історично обумовлених формах упорядкування й функціонування довідкових ресурсів – у літописах і хроніках, агіографічних зводах та поминальниках, синопсисах, різного роду реєстрах та генеалогічних розписах. І, крім того, заради більшої коректності, слід зауважити, що праці Євгенія Болховітінова, Д. М. Бантиша-Каменського та інших вчених першої половини 19 ст. виходили друком поза межами України, і чи не чи не більшою мірою належали до сфери імперської науки і культури, а не питома української національної – такими тоді були реалії. Принаймні, не вони, за нашими спостереженнями, в цілому визначили подальше магістральне спрямування української біографіки в цілому, як підпорядкованої національним патріотичним ідеалам частини українського інтелектуального, культурного і суспільно-політичного набутку. Принциповий перегляд уявлень про витоки ранньомодерної й модерної біографіки, а також про час утвердження української біографічної літератури на наукових засадах новочасної європейської науки було здійснено лише на початку другого десятиліття 21 ст. В. І. Попиком⁶¹.

Загальна картина історичного поступу української біографіки, починаючи від середини – другої половини 19 ст., коли розпочався новий, якісно більш високий етап її розвитку, а також у перших, дореволюційних десятиліттях 20 ст., у її основних етапах, тенденціях, подіях науко-

---

⁶⁰ Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике Поле, 2010. С. 14, 17–18.

⁶¹ Попик В. І. Становлення української довідкової біографіки : від Козацької доби до витоків Національного відродження. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 1 С. 33–42. Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2012_1_5; Його ж. Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 3 С. 21–31. Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2012_3_4.

вого життя, іменах і працях відомих вчених-біографістів, знайшла значно більш ґрунтовне висвітлення у вітчизняній історіографії, переважно вже у роки незалежності. Цьому періодові присвячені великі оглядові публікації Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець (Мельник) та О. М. Яценка, монографічні дослідження й численні статті В. С. Чишка, С. М. Ляшко, В. І. Попика. Однак, на жаль, усього тематичного й жанрового діапазону української біографіки, що заслуговує на вивчення, вони не охопили, зосередившись, значною мірою, на проблематиці довідкової біографічної справи. Втім, вона-то й займала у біографічних дослідженнях тієї доби вельми поважне місце, особливо беручи до уваги те, що одним з головних завдань українських вчених тривалий час було, та й нині ще якоюсь мірою залишається, саме «збирання імен».

Зважаючи на недоцільність широко переповідати вже добре відомі з опублікованих праць факти, автор вважає за необхідне зосередитися тут переважно на їх новому осмисленні з висоти сучасного досвіду, оцінці з позицій науки новітньої інформаційної доби, інтелектуальних і духовних запитів нашого часу.

На нашу думку, не варто піднесення вітчизняної біографіки за доби Українського національного відродження штучно відокремлювати від першопочатків цього процесу за останніх десятиліть 18 ст. Свого часу ще Д. І. Дорошенко у «Огляді української історіографії» переконливо продемонстрував органічний зв'язок між двома століттями⁶². Міцні підвалини для наступного поступального розвитку української біографіки були закладені саме впродовж останніх десятиліть 18 ст., коли загалом визначився перехід від успадкованих з минулого хронікально-літописних форм біографічного письма до початків освоєння вироблених європейською наукою і культурою Нового часу жанрів біографічних наративів. Аматорське «збирання імен», збагачуючись новітнім звхідноєвропейським науково-методичним досвідом, поступово переростало тоді у професійну справу. Інтенсивний пошук та систематизація біографічних матеріалів, а також родинних, родовідних документів, упорядкування

---

⁶² Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. Київ: Українознавство, 1996. С. 34–72.

реєстрів різних категорій персонажів минулого сформували джерельну базу для створення узагальнюючих історичних праць. На цій ниві наприкінці 18 ст. активно працювали відомі своїм професіоналізмом дослідники-ентузіасти – Г. А. Полетика (1725–1784), О. Ф. Шафонський (1740–1811), В. Г. Рубан (1742–1795), Я. М. Маркович (1776–1804). Діяльність А. І. Чепи (бл. 1760 – після 1822), а також доля напрацьованого ним загалом належить вже двом століттям. Згодом, у першій половині – середині 19 ст. традиції попередніх поколінь продовжили українські історики-аматори О. І. Мартос (1790–1842), О. М. Маркович (1790–1865), М. А. Маркевич (1804–1860) та інші. Відомо, що за задумом П. І. Кеппена (1793–1865), його молодший брат Костянтин Кеппен наприкінці 20-х років 19 ст. у Харківському університеті здійснив підготовчу роботу – формування реєстру з 240 імен для створення словника письменників Слобідської України⁶³. За прикладом Кеппенів розгорнулася робота зі збирання іменних списків та бібліографії для подібних словників у Полтавській та Подільській губерніях⁶⁴.

Чи не найбільшою мірою безпосередній зв'язок й складне переплетіння старого і нового – ідей епохи Просвітництва 18 ст. (знаменованого в Україні паростками нового національно-патріотичного світобачення на тлі згасання традицій Козаччини) і європейського Слов'янського відродження першої половини 19 ст., тісно пов'язаного з Романтизмом, доби, яка в історію нашої Батьківщини увійшла як перший етап Українського національного відродження, виявився у історико-біографічній творчості митрополита Євгенія Болховітінова (1767–1837). У підготовлених ним, причому частково – у Києві, «Словаре историческом о бывших в России писателях духовного чина греко-российской церкви»⁶⁵ та «Словаре русских

⁶³ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 236. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

⁶⁴ Березюк Н. Петр Иванович Кеппен (1763–1864) – один из первых русских библиографов и разносторонних ученых (к 220-летию со дня рождения). *Бібліотечний форум України*. 2013. № 2 (40). С. 42–49.

⁶⁵ Болховитинов Е. А. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина грекороссийской церкви : в 2 ч. СПб. : Тип. Н. Греча, 1818. Ч. 1–2.

светских писателей, соотечественников и иностранцев, писавших о России»⁶⁶ (кожен у двох частинах), систематично представлено біографічні дані й писемну творчу спадщину більш як 120 діячів української культури – це майже втричі більше, ніж у згаданому раніше словнику М. І. Новикова. По-суті, це була перша, хоча й доволі стисла за характером – у форматі словника, професійна репрезентація діячів України, які витворили впродовж віків її інтелектуальний і духовний потенціал. При цьому, що дуже важливо, діяльність значної частини нових введених до інформаційного обігу персоналій припадала на самий кінець 18 – початок 19 ст. Ці риси відповідали характерові і основним тематичним спрямуванням тодішньої європейської словникової біографічної справи, насамперед – німецької, французької, англійської. І якщо перший з болховітінівських словників, присвячений письменникам – церковним ієрархам, з погляду нашого часу, позначений певним консерватизмом, то напротивагу йому другий, персоналіями якого виступають представники різних соціальних верств, сфер діяльності, спрямованості інтересів, об'єднані лише за ознакою наявності у них друкованих чи рукописних праць, несе на собі відчутний відбиток ідеології не лише Просвітництва, але вже й, якоюсь мірою, хоча й дуже обережно – Слов'янського відродження, у тому розумінні, що розкриває широку панораму здобутків українців на Батьківщині й поза її межами. У цьому словнику представлені політики, урядовці та дипломати, військові діячі (наприклад, теоретик і практик військово-морської справи П. Гамаля) вчені та педагоги: історик В. Рубан, ботанік і лікар Н. Амбодик-Максимович; композитори М. Березовський та Д. Бортнянський. Характерною рисою біографічного письма Болховітінова виступає прагнення показати багатоманітність інтересів історичних персонажів, їх внесок у різні сфери життя (таким є, зокрема: дипломат, журналіст, поет і фольклорист С. Богданович)⁶⁷.

---

⁶⁶ Болховитинов Е. А. Словарь русских светских писателей соотечественников и чужестранцев, писавших о России, служащий дополнением к Словарю писателей духовного чина, составленному митрополитом Евгением : в 2 т. М. : Унив. тип., 1845. Т. 1–2.

⁶⁷ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 237–238. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

Створені Є. Болховітиновим біографічні словники певною мірою поступалися за своїм рівнем новітнім західноєвропейським словниками перших десятиліть 19 ст. – а то була доба, коли саме словникова практика залишалася ще головним спрямуванням розвитку біографіки. У них доволі сильно відчувається все таки тяжіння до застарілої традиції німецьких словників діячів науки і літератури 18 ст. У той же час, вони демонстрували, порівняно з зовсім архаїчним вже (навіть з погляду читачів перших десятиліть 19 ст.) новиковським словником (1772 р.), принципово більш ґрунтовну методологію дослідницької роботи, застосування значно досконалішого творчого інструментарію. Вони позначені високим інтелектуальним рівнем аналізу творчої спадщини не лише діячів минулих століть, але навіть і сучасників. Болховітинов запровадив структуровані й наповнені, в міру наявності матеріалів, конкретними даними життєписи, часто з зазначенням дискусійних і недостатньо з'ясованих моментів⁶⁸. Так, стаття, присвячена Лазарю Барановичу, на відміну від досить стислої довідки, яку зміг подати свого часу про нього у своєму словникові Новиков, детально розповідає про віхи біографії архієпископа, його головні твори⁶⁹. Наведемо уривки з неї для порівняння статті, написаної Болховітиновим, з текстом зі словника Новикова (див. стор. 103):

ЛАЗАРЬ Баранович, архиепископ Черниговский и Новгородский, блюститель кафедры митрополитов Киевских, был с 1650 по 1655 г. ректором Киевской Академии и игуменом Братского, а потом Кирилловского монастыря. Въ 1657 г. марта 8-го хиротонисан он в Яссах сперва во епископа Черниговского, а в 1668 г., октября 8-го пожалованъ от Восточныхъ Патриархов архиепископом, с дозволеніем служить в Саккосе; скончался в Чернигове 1695 г. Сей пастырь был в свое время славен ученостию и защищеніем Православной веры. Особливо когда Польские иезуиты около половины XVII века начали нападать на Православные Малороссийские и Заднепровские Церкви спорными и бранными сочинениями, то он много и сам писал и

---

⁶⁸ Там само. С. 238.

⁶⁹ Болховитинов Е. А. Лазарь Баранович. *Болховитинов Е. А. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина грекороссийской церкви* : в 2 ч. СПб. : Тип. Н. Греча, 1818. Ч. 1. С. 369–371.

ободрял других писать в защиту Православия. Из сочинений его известны: 1) *Животы, или Жития Святых*, напеч. на польском языке в Киеве в 4 д. л. 2) *Трубы словес* или поучения на праздники Господские, Богородичные и различных святых всего лета, напеч. в Киеве 1674 г. и вторично 1679 г. 'в лист, с картинами 3) *Благодать и истинна Христова* [...] напеч. в Чернигове 1680 г. в листъ 4) *Слово благодарственное Господу Иисусу Христу*, напеч. въ Подане 1680. въ 4 д. л. 5) *Новая мера старой веры*, напеч. на польском языке в Новгороде-Северскомъ 1676 г., а въ Чернигове 1679 г. въ 4 д. л. 6) *Меч духовный иже есть глагол Божий* и проч., состоящий в поучительных словах на воскресные и праздничные дни всего лета, напеч. в Киеве 1666 г. в лист, а 1686 г. в 4 д. л. 7) *Разговоры о вере и житии святых*, на польскомъ языке, напеч. в Киеве 1671 г. Он много писал и стихами, изъ коих несколько напечатано 1685, 1691, 1697, и 1702 годов с беседами и нравоученнями при книге *Руно орошенное*, в Чернигове. [...]. Также есть польскими стихами сочиненная им книга о *случае жизни человеческой*, напеч. въ Чернигове 1678 года. [...].

З погляду на мету нашого дослідження, особливо варто звернути увагу на сприйняття Є. Болховітіновим України, її історичних, політичних та культурних реалій. Загальне поважне ставлення митрополита Євгенія до проблематики, пов'язаної з українською старовиною, її старожитностями та персоналіями, внесок у започаткування їх наукової розробки давно обумовили інтерес до його творчого шляху з боку українських вчених і визнання ними спадщини Євгенія Болховітінова невід'ємною частиною нашого національного надбання. Важливим свідченням цього стала створена у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського фундаментальна праця Є. В. Рукавіциної-Гордзієвської⁷⁰. У той же час, не будемо забувати, що становлення особистості й світогляду митрополита Євгенія відбулося ще за катерининської доби. Він не виокремлював українців з «загальноросійського» загалу, до речі, на відміну від представників інших слов'янських народів – сербів, болгар і навіть білорусів, котрі так само як і українці знаходилися під владою Росії. Але у той же час, у створених ним

---

⁷⁰ Рукавіцина-Гордзієвська Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітінов) : Біобібліографія. Бібліотека. Архів / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; Нац. акад. наук. України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2010. 856 с. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001962>

словниках відсутні так характерні для пізніших російських видань (і майже обов'язкові й дотепер) тенденційність та прямі замовчування фактів, пов'язаних з українськими сторінками діяльності персонажів. В процесі роботи над біографічними словниками Є. О. Болховітінов не лише використовував широке коло опублікованих раніше джерел, але й провадив пошук матеріалів у численних приватних архівах, а також збирав автобіографії відомих сучасників, зокрема українців. Як зазначала Є. В. Рукавіци-на-Гордзієвська, лише особистій пошуковій роботі Є. О. Болховітінова ми зобов'язані, наприклад, згадці у словнику світських письменників (1845), поряд з відомими й знаними на той час діячами, про зовсім мало відомого поета козака С. Климовського, автора пісні «Їхав козак за Дунай», яка згодом стала вважатися народною, оскільки рукописна спадщина поета до наших днів не збереглася^{71, 72}.

У той же час, оцінюючи місце спадщини Є. О. Болховітінова у розвитку біографіки, слід зазначити, що вона згодом поступово майже повністю відійшла до надбання російської культури, не залишивши після себе в Україні вагової традиції. Та інакше й не могло бути. Достатньо нагадати, що освічені українці ще за життя митрополита Євгенія з великим інтересом читали й поширювали у списках «Історію Русів», а публікація повного видання болховітіновського словника світських письменників прийшлася власне вже на роки творчого злету Тараса Шевченка і переддень створення діячами Кирило-Мефодіївського товариства «Книги буття українського народу» – першого програмного маніфесту українського національного руху.

Загалом, біографічні словники у Російській імперії, як і в багатьох країнах Заходу, в перших десятиліттях 19 ст. продовжували відігравати чи не головну роль в ознайомленні освічених людей з постатями діячів попередніх часів, хоча великих багатотомних національних біографічних зводів на той час ще не було. Вони почали з'являтися у країнах Європи значно пізніше, за винятком лише Франції та Німеччини. Інші жанри біографіч-

---

⁷¹ Там само, С. 43–44.

⁷² Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 238. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

ної літератури – збірники життєписів, наукові дослідження та літературні біографічні твори теж ще не набули значного поширення.

Через це вагому роль у репрезентації суспільству знакових імен діячів України відіграло саме систематизоване представлення їх біографічних даних та творчої спадщини у російських словниково-енциклопедичних виданнях. Насиченим українськими іменами, причому – з різних сфер суспільного життя, став укладений авторитетним професійним істориком українцем Д. М. Бантишем-Каменським (1788–1850) п'ятитомний «Словарь достопамятных людей русской земли»⁷³, особливо його друге, доповнене видання⁷⁴. Ця праця Д. М. Бантиша-Каменського ґрунтувалася на доволі широкій джерельній базі, у тому числі – на неопублікованих документах. Зокрема, він використовував матеріали, зібрані у попередні десятиліття українськими дослідниками А. І. Чепую, Я. М. Марковичем та іншими. Наукові засади словника, підготовленого вченим, були близькими до вимог тодішньої європейської науки, хоча він був позначений і певними досить прикрими лакунами у доборі персоналій. Безперечним науковим здобутком Д. М. Бантиша-Каменського в галузі української біографіки стали вміщені у його словнику докладні життєписи політичних діячів Василя та Віктора Кочубеїв, Олексія та Кирила Розумовських, князя Олександра Безбородька; церковних ієрархів Стефана Яворського, Іоасафа Кроковського та Іосифа Ільницького, єпископа Ніжинського-Українського Мефодія, вченого-медика й біолога Нестора Амбодика-Максимовича; композиторів Максима Березовського та Дмитра Бортнянського; художника Антона Лосенка, а також представників роду Каменських – Амвросія Зертис-Каменського, Степана Костянтиновича Зертис-Каменського, Івана та Миколи Миколайовичів Бантишів-Каменських. Вельми показовим є те, що серед українських діячів у його словнику представлені й не дуже бажані для тодішньої влади постаті гетьманів Івана Мазепи та Павла Полуботка. Втім, зазначене не було винятком. В упорядкованому

⁷³ Бантыш-Каменский Д. Н. Словарь достопамятных людей Русской земли, содержащий в себе жизнь и деяния знаменитых полководцев, министров и мужей государственных, великих иерархов православной церкви, отличных литераторов и ученых, известных по участию в событиях Отечественной истории : в 5 ч. М. Тип. А. Семена, 1836. Ч. 1–5.

⁷⁴ Бантыш-Каменский Д. Н. Словарь достопамятных людей Русской земли, составленный Бантыш-Каменским. СПб., 1847. Ч. 1–3.

Д. М. Бантишем-Каменським ще у 1814 р. напівофіційному виданні реєстру кавалерів головних російських імператорських орденів⁷⁵ Іван Мазепа значився другим за переліком серед удостоєних вищої державної відзнаки – Ордена св. апостола Андрія Первозванного, лише зі стислою суто інформаційною приміткою, що у подальшому він був позбавлений цієї нагороди. Симптоматично, що трохи пізніше Д. М. Бантиш-Каменський опублікував окремою книжкою ґрунтовний біографічний нарис «Життя Мазепи» – сповнений драматизму й досить неоднозначний з погляду тодішнього офіційного бачення історичних реалій^{76, 77}.

Як певний узагальнюючий підсумок пошукової роботи багатьох дослідників тієї доби значний інтерес становлять також надруковані М. А. Маркевичем у 5-му томі його «Истории Малороссии» (1843)⁷⁸ додатки, ретельно вивірені ним за різними джерелами й систематизовані, зокрема, – «Гетманы обеих сторон Днепра Малороссии и Войска Запорожского», «Список генеральной старшины» (генеральні обозні, судді, підскарбії, писарі, осаули, хорунжі, генеральні бунчужні); списки полковників, як тих, що були за Богдана Хмельницького, так і після нього по окремих полках, а також списки всіх митрополитів, які титулувалися «Київськими»; ігуменів і архімандритів Києво-Печерської лаври, очільників і ректорів церковних навчальних закладів у Києві, а також ієрархів Чернігівської єпархії; уніатських митрополитів, римо-католицьких єпископів у Києві⁷⁹.

⁷⁵ Бантыш-Каменский Д. Н. Историческое собрание списков Кавалерам четырех российских императорских орденов : Св. Апостола Андрея Первозванного, Св. Великомученицы Екатерины, Св. Благоверного Великого Князя Александра Невского и Св. Анны с самого учреждения оных до установления в 1797 году Орденского Капитула. М.: Тип. Н. С. Всеволожского, 1814. 336. с.

⁷⁶ Бантыш-Каменский Д. Н. Жизнь Мазепы. Сочинение Бантыша-Каменского с портретом и снимком подписи. М. : Тип. Августа Семена, 1834. 95 с.

⁷⁷ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 238–240. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

⁷⁸ Маркевич Н. История Малой Росиии / Н. Маркевич. М. : Тип. Августа Семена, 1843. Т. 5. 345, IV с. [Приложения : VII. «Роспись правителей Малороссии от 882 года по 1796»; VIII. «Таблица гетманов»; IX. «Список генеральной старшины».].

⁷⁹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 204–205.

Однак загалом це, пов'язане з ідеалами «малоросійського» автономізму, поширеними в середовищі козацької старшини, спрямування української біографіки, в центрі якого знаходилося «збирання імен», аматорське складання родоводів, незрідка доволі сумнівних, систематизація матеріалів й укладання біографічних словників та збірників, поступово відходило вже на другий план. На противагу йому у перших десятиліттях 19 ст. розгорнулося становлення принципового нового за своїми світоглядними засадами героїко-романтичного патріотичного спрямування української гуманітаристики, у тому числі й біографіки, заплідненого ідеями національного відродження слов'янських народів. Перші паростки його, позначені щирим захопленням народною творчістю, що оспівувала яскраві характери й відвагу козацьких ватажків, знайшли відображення у публікації народних дум та балад. Особливою мірою це виявилось у виданнях, пов'язаних з початковим, так званим «Харківським» періодом Українського національного відродження⁸⁰.

Серйозним поштовхом для піднесення інтересу до біографій реальних героїв Козацької доби стало поширення від кінця 20-х років у численних списках визначної пам'ятки української історичної думки кінця 18 – початку 19 ст. – «Історії Русів», яка, по суті сформувала патріотичну національну самосвідомість цілого покоління української інтелігенції – нової активної суспільної верстви, становлення якої якраз почалося за тої пори. До тих, хто був вихований на ідеях «Історії Русів», належав і Тарас Шевченко. Цей твір, найбільш вірогідними авторами якого вважають Григорія Полетику (1725–1784) та його сина Василя (1765–1845), і щодо якого в українській історіографії існує величезна література, став справжнім маніфестом окремішності історичного шляху України від чужої їй за своїм духом Московії і витворив піднесений емоційний образ Батьківщини, визначних політичних та військових діячів Козацької доби⁸¹.

⁸⁰ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 240–241. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

⁸¹ Попик В. І. Становлення української довідкової біографіки : від Козацької доби до витоків Національного відродження. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 1 С. 39. Режим доступу: http://bv.nbu.gov.ua/doc/bv_2012_1_5

Значною мірою саме завдяки цим впливам, молоді патріотично налаштовані українські інтелектуали сміливо запропонували свої уявлення про пантеон національних героїв. Їх завдання в умовах розгортання процесів національного відродження, поширення волелюбних ідей романтизму, бачилося перш за все у відновленні пам'яті про сповнені звитяги сторінки історії України, зосередження уваги співвітчизників на постатях визначних очільників та учасників боротьби українського народу за незалежність у часи Козаччини. Праця у цьому напрямі вимагала використання зовсім інших жанрових форм, перш за все – написання спочатку перших стислих історико-біографічних розвідок, підготовки документальних публікацій, які б вводили до суспільного, культурного та науково-інформаційного обігу нові, зовсім невідомі раніше дані, надалі – створення більш широких наукових біографічних нарисів й напрацювання ґрунтовних історико-біографічних монографічних досліджень.

Саме у цьому плані Д. І. Дорошенко свого часу у «Огляді української історіографії» звернув особливу увагу на публікацію у 30-х роках 19 ст. зовсім молодим ще тоді славістом І. І. Срезневським (1812–1880) серії біографічних нарисів⁸², зокрема: «Палій»⁸³, «Виговський і Пушкар»⁸⁴, «Іван Барабаш»⁸⁵, «Мартинець» (Брюховецький)⁸⁶. Унікальні історико-біографічні матеріали було опубліковано І. І. Срезневським також у 3-й книзі «Запорозької старовини» («Виговський і Пушкар», «Юрій Хмельниченко», «Брюховецький і Морозенко», «Самойлович і Мазепа», «Палій»)⁸⁷. Кількома роками пізніше М. А. Маркевич (1804–1860) надрукував у журналі «Маяк», що видавався у Санкт-Петербурзі, засновані на зібраних ним

---

⁸² Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. Київ: Українознавство, 1996. С. 78–80, 86.

⁸³ Срезневский И. Палий. *Сын Отечества*. 1834. Т. 42. Ч. 164, отд. 2. С. 413–426.

⁸⁴ Срезневский И. Выговский и Пушкар: 1657–1658. *Сын Отечества*. 1834. Т. 46. Ч. 168, № 17. С. 258–274.

⁸⁵ Срезневский И. Иван Барабаш. *Московский наблюдатель*. 1835. Ч. 1. С. 597–611.

⁸⁶ Срезневский И. Мартынец. *Московский наблюдатель*. 1835. Ч. 5. С. 133–151.

⁸⁷ Запорожская старина: в 2 ч. Ч. 2, кн. 3: [Сказания летописцев и предания о лицах и событиях в Украине и Запорожье от смерти Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы] / изд. И. И. Срезневский. Харьков, 1838. 168 с.

грунтовних матеріалах історико-біографічні нариси, присвячені Тимошу Хмельницькому, Барабашу та Мазепі⁸⁸. Створення у наступному десятилітті М. О. Максимовичем (1804–1873) великих журнальних історико-біографічних нарисів «Исследования о гетмане Петре Конашевиче Сагайдачном» («Московитянин», 1843) та «Сказания о гетмане Петре Сагайдачном» («Киевлянин», 1850) вповні окреслило вже формування нового для вітчизняної науки важливого дослідницького напрямку – систематичної ґрунтовної розробки життєписів славетних борців за долю України, заснованої на критичному аналізі значного джерельного матеріалу, обґрунтуванні нових оцінок та підходів на суто науковій основі⁸⁹. Саме ці праці вповні засвідчили наближення української біографіки до рівня новочасної європейської науки, успішне освоєння вироблених нею методологічних принципів і видавничих форм⁹⁰.

Перші, поки що нечисленні наукові історико-біографічні публікації, що відобразили загальні настрої доби розгортання процесів Українського національного відродження, надовго утвердили в українській біографіці в якості головного персонажа національного пантеону свій власний, різьке несхожий з постатями російської або польської біографічної літератури, тип героя – борця за суспільні інтереси, діяльної, сильної, незалежної й волелюбної особистості. Це справило визначальний вплив на весь подальший розвиток як історичного, так і літературно-художнього напрямів вітчизняної біографіки.

Власне, витоки героїко-романтичного спрямування вітчизняної художньої біографіки належать до тієї ж доби. Вони яскраво виявилися у поетичній творчості поета-декабриста К. Ф. Рилєєва (1795–1826), усім своїм життям і вільнолюбивими поглядами пов'язаного з українською

---

⁸⁸ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України Київ : БМТ, 1996. С. 107. [В. С. Чишко помилково назвав автора Марковичем].

⁸⁹ Ісаєнко О. М. Постать гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного в працях українських істориків першої половини ХІХ ст. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. політологія, 2015, Вип. 13–14. С. 77–84. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2015_13-14_11

⁹⁰ Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 241. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.

землею. Ними пронизані уривки його історичних поем «Наливайко», «Мазепа», які збереглися. Оpubлікована, хоча й у сильно цензурованому вигляді, поема Рилєєва «Войнаровський», присвячена яскравому образу борця за свободу України – племіннику і найближчому сподвижнику гетьмана Мазепа, викликала схвальні відгуки української патріотичної громадськості.

Але чи не більшою мірою становлення української романтичної літературної біографіки пов'язане зі створеною у 1838 р. ще зовсім молодим на той час М. І. Костомаровим (1817–1885) історичною драмою «Сава Чалий». Присвятивши її, власне не самій лише постаті легендарного гайдамаки, а в широкому плані – осмисленню трагізму долі співвітчизників з їх сильними і яскравими характерами в гострих перипетіях вітчизної історії, автор навіть символічно переніс дію своїх «драматичних картин» у буремне для України 17 століття.

В широкому плані можна стверджувати, що 30–40 роки 19 ст. знаменували початок становлення на теоретико-методологічних засадах новочасної європейської науки української національної біографічної школи з цілком визначеними власними національно-патріотичними світоглядними орієнтирами. Утвердження її засадничих народознавчих, демократичних принципів, разюче протилежних загальному монархічному, елітарному спрямуванню біографічної літератури держав, під пануванням яких знаходилися українські землі, відбувалося часом у жорсткому ідейному протистоянні. Полеміка з російськими, а також з польськими опонентами, яка виникла на цьому ґрунті, обумовила зрештою гостре й принципове відстоювання М. І. Костомаровим права українців самостійно, виходячи з власного світобачення, визначати героїв своєї національної історії й давати незалежну від нав'язуваної зі сторони оцінку їхнім діянням. Досліджуючи історію розвитку української національної біографічної традиції, В. С. Чишко спеціально наголосив на цьому, як на одному з ключових моментів її ідейного утвердження на самосійних, національно-патріотичних позиціях⁹¹. Суспільні зрушення середини 19 ст. сприяли об'єднанню навколо біографічних досліджень

---

⁹¹ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. С. 108–109.

зусиль вчених, літераторів, журналістів, видавців, усіх хто працював на ниві пропаганди ідей і спадщини визначних співвітчизників – від Сходу до Заходу України, а також у провідних центрах української науки і культури поза межами Батьківщини.

Тривалий історичний період від завершення Козацької доби і витоків Українського національного відродження наприкінці 18 ст. до європейської Весни народів 1848 р., сповнений епохальними політичними, світоглядними й соціально-культурними зрушеннями, став часом становлення модерної української біографіки. У ці десятиліття визначився її характер як самобутнього й самостійного стосовно зовнішніх ідейних впливів напряму розвитку вітчизняної гуманітарної науки і культури, тісно пов'язаного з самою серцевиною національного руху, боротьбою українства за самоствердження в колі інших європейських народів. Українська біографіка знайшла свого головного героя, напрацювала оригінальні видавничі форми публікації матеріалів, утвердилася як важлива складова інтелектуального й культурного поступу у боротьбі за національні інтереси.

Водночас, вона почала інтенсивно освоювати вироблені європейською наукою методологічні принципи дослідницької роботи, жанрове різноманіття публікаційних форм. Саме ці здобутки стали надійним підґрунтям для швидкого й широкого розгортання історико-біографічних студій та літературної біографічної творчості, стрімкого розширення їх проблемно-тематичного діапазону у середині – другій половині 19 ст. як на Наддніпрянщині, так і на Західних землях України.

Відтоді біографічне знання як складова національного самоусвідомлення її гуманітарної культури незмінно відіграло в житті українського суспільства особливу роль. У умовах бездержавного, поневоленого існування, необхідності постійного протистояння імперському нівелюванню і боротьби за збереження власного духовного вогнища, українська біографіка посіла місце у самій серцевині національного життя, стала важливою берегинєю історичної пам'яті, вмістилищем знакових образів Батьківщини, народних ідеалів, традицій і моральних цінностей.

2.2.2. Біографіка середини 19 – перших десятиліть 20 ст. як чинник патріотичного піднесення, інтелектуального і духовного зростання українського суспільства

Розглядаючи поступ української біографіки впродовж доби високого піднесення Українського національного відродження – у середині – другій половині 19 та на початку 20 ст., насамперед, варто окреслити загальні умови, характерні ознаки часу, які визначали характер, тематику і спрямованість дослідницької та видавничої роботи у галузі української біографіки, а також суспільний інтерес до неї.

Ця доба позначена бурхливими соціально-економічними й суспільно-політичними зрушеннями, які призвели до значних ідейних, світоглядних, культурних змін в житті суспільства в усіх частинах України, що знаходилися під владою як Російської імперії, так і під пануванням Австро-Угорської монархії. Попри усі відмінності, обумовлені характером політичних режимів, соціальних умов, особливостями традицій інтелектуального й духовного життя, а отже й суттєвими різницями у постановці й вирішенні першочергових завдань, котрі поставали перед громадськістю, представниками наукової та культурної еліти на Сході і Заході, відчуття національної єдності України, спільність розуміння мети національного поступу в боротьбі за утвердження суб'єктності Батьківщини у європейському цивілізаційному просторі, невпинно зростали. Ці чинники визначали спрямованість процесів розвитку гуманітарної науки і культури, формування інтелектуальної самостійності нації.

Вже на середину 19 ст. соціальні зміни, пов'язані з розвитком міського життя, освіти, науки і культури, утвердженням різностанової («різночинної»), інтелігенції як нової верстви, котра чимдалі відчутніше перебирала на себе функції головного осередку інтелектуального життя, значимі за своїми духовними наслідками впливи польського національного руху, а також «Весни народів» 1848 р. і процесів європейського Слов'янського відродження обумовили формування якісно іншої, ніж у першій половині століття, суспільної атмосфери. Виразні прояви цього визначилися не лише у загальному піднесенні українського національного життя на Галичині, де воно здобуло відчутний простір свободи. Вони відчувалися і в українських землях, підвладних Російській імперії, ще за

миколаївської доби, задовго до скасування кріпосництва й розгортання «доби великих реформ».

Університети – Львівський на Галичині, Харківський, Св. Володимира у Києві, ліцеї – Ніжинський та Рішельєвський (у Одесі), а також вищі навчальні заклади Росії, Австрії, Угорщини, Польщі, у яких здобуло освіту чимало українців, виховали покоління мислячих людей. Чимало з них стали активними читачами історичної й біографічної літератури патріотичного спрямування.

Визнання російським царатом, в душі його ідеологічної тріади – «самодержавие, православие, народность» – права на народознавчі студії, а також певної корисності для імперських політичних інтересів досліджень з історії боротьби за визволення України – «Малоросії» від польського панування, тривалий час – до самої середини 60-х років 19 ст. – досить успішно використовувалися українськими вченими-гуманітаріями для легітимізації патріотичної спрямованості своїх досліджень. Однак жодним чином не варто говорити про їх підтримку з боку держави, панівних верств, церковних властей, подібну до того справді значного піклування, яке відчувала на собі, і чимдалі більше, російська офіційна наука у здійсненні своїх дослідницьких проєктів, спрямованих на обґрунтування величі Російської імперії, «провідної ролі» її культури у розвиткові всіх слов'янських народів.

Поступ української гуманітаристики, зокрема, біографіки, як її важливої складової, ґрунтувався майже виключно на патріотичних, громадянських ініціативах та особистих подвижницьких творчих зусиллях доволі вузького кола представників інтелектуального співтовариства, не маючи при цьому якогось сприяння з боку офіційних установ – і в Російській імперії, і на землях, де панувала Австро-Угорська монархія. За бездержавних умов існування України вже сама відсутність у окремі періоди прямих цензурних та адміністративних гонінь розцінювалася науковим і літературним творчим співтовариством як ідеальні умови для дослідницької та видавничої роботи. Ці обставини дійсно відчутно різнилися від тих, в яких знаходилася реалізація цілого ряду російських історико-біографічних проєктів монархічного, проімперського спрямування, ідейно й фінансово залежних від влади. Варто нагадати, що розгортання величезної багаторічної роботи над багатотомним фундаментальним «Русским биографическим словарем» було задеклароване у 1876 р. (саме у рік Ем-

ського едикту, і це не було простим співпадінням!) безпосередньо Олександром III і відтоді знаходилося під пильною опікою царського двору та близького до нього офіційного «Русского исторического общества». Натомість ситуація, у якій змушена була розвиватися українська біографічна дослідницька справа, впродовж десятиліть обумовлювала досить скрутні матеріальні та видавничі умови роботи, а тому змушувала обмежуватися переважно «малими» формами публікацій (тематичні добірки біографічних статей у періодичних виданнях, есе, некрологи).

До останньої третини 19 ст. уявлення про постаті українського минулого, навіть про орієнтовну чисельність діапазону персоналій, які можуть становити загальний суспільний і науковий інтерес, були за багатьма важливими тематичними напрямками все ще досить приблизними. Тому одним з найважливіших завдань українських дослідників-біографів продовжувало залишатися «збирання імен» співвітчизників. Розв'язання його й далі здійснювалося шляхом заповнення лакун в іменних рядах, розширення проблемно-тематичного кола персонажів біографічних праць за рахунок представників найрізноманітніших сфер суспільного життя. У цей пошуковий процес від самої середини 19 ст. включилося чимало дослідників з багатих своїми козацькими патріотичними традиціями Чернігівщини, Київщини, Полтавщини, а також з наукових центрів Росії – О. М. Бодяньський (1808–1877), П. І. Бодяньський (1809–1867), Г. М. Геннаді (1826–1880), Г. О. Милорадович (1829–1905), С. І. Пономарьов (1828–1913), В. Є. Бучневич (1860–1928) та інші, які систематизували й опублікували дані про численних мало відомих діячів минулого⁹². У 80-х рр. таку роботу розгорнули також подружжя Єфименків на Харківщині – Петро Савич (1835–1908) і Олександра Яківна (1848–1918)⁹³. Пізніше, вже на початку 20 ст., до історико-біографічних розшуків долучився краєзнавець з Чернігівщини В. Ф. Резниченко (Різниченко) (1892–1938)⁹⁴.

---

⁹² Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 113–114.

⁹³ Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя: Дике поле, 2010. С. 25–26, 29.

⁹⁴ Білокінь С. Краєзнавець і патріот Батурина Василь Різниченко. *Сергій Білокінь (Київ). Персональний сайт історика України*. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Riznychenko.html>

Зазначені завдання загалом можна було цілком успішно вирішувати в межах «малих» видавничих форм – включно з публікаціями словникових матеріалів та стислих біографічних статей по окремих персоналіях у місцевих газетах. Однак, загалом, це посприяло й тривалій консервації в українській біографіці жанрів короткої розвідки, популярного історико-літературного нарису на шкоду ґрунтовним науковим дослідженням⁹⁵.

Але водночас, і у такій ситуації обмежених можливостей, цінною залишалась відносна незалежність українських дослідників від прямого ідейного диктату владних інституцій у вигляді «замовлення», яке б визначало тематику й спрямованість досліджень та публікацій. Проте, з іншого боку, цей диктат повною мірою виявлявся у вигляді цензурних заборон, особливо після айдання т. зв. Валуєвського циркуляру 1863 р. та в часи особливо жорсткого застосування владою сумнозвісного Емського едикту 1876 р., спрямованих на викорінення української мови зі сфер науки, освіти і культури. Пізніше ці документи мали своїм продовженням затягування з дозволами на видрук видань, які містили історико-біографічні публікації, наприклад, чергових чисел російськомовної «Киевской старины».

У сучасній вітчизняній літературі повсякчас наголошується, що в умовах царської Росії українська наукова громадськість чималою мірою зуміла використати для своєї патріотичної народознавчої діяльності створені урядом в Україні освітні та наукові інституції. Власне, загально визнаним є те, що і заснований у 1804 р. Харківський університет, і організований у 1834 р. у Києві Університет св. Володимира стали тією академічною основою, на якій відбулося становлення на засадах новочасної європейської науки й освіти української наукової еліти і широке розгортання нею українознавчих студій. Однак, ці установи в реаліях 19 ст. не можна у цьому плані й занадто ідеалізувати. Вони засновувалися загалом задля вирішення протилежних національним інтересам українського народу,

---

⁹⁵ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 209.

стратегічних для царського самодержавства завдань «обрусення края» і у багатьох відношеннях діяли у цьому плані досить ефективно. Подібні ж завдання щодо викорінення небажаних для російського царату ідейних рухів серед шляхти у «колишньому польському краї» – на Правобережжі, підтвердження його здавна «истинно русского» характеру ставилися свого часу й перед створеною при Університеті св. Володимира у 1843 р. Тимчасовою комісією для розбору давніх актів (Київською Археографічною комісією).

Тому перетворення їх на інтелектуальні центри українського національно-культурного руху стало справжнім громадянським подвигом патріотичної налаштованої наукової еліти й було досягнуто нею в процесі як гострих ідейних протистоянь, так і дипломатичних зусиль та важких вимушених компромісів, а часом і певної обумовленої обставинами непослідовності, конформізму. Зазначимо тут принагідно, що великою мірою подібною дуже тривалий час була ситуація й навколо Львівського університету, в якому, не дивлячись на значно вищий ступінь політичних свобод на Галичині, українська громадськість лише силою рішучого організованого й послідовного натиску тільки наприкінці 19 ст. змогла відвоювати право на повномірний розвиток українознавчих досліджень.

Зусиллями Київської Археографічної комісії, провідних українських вчених, які об'єдналися навколо неї – М. О. Максимовича (1804–1873), В. Б. Антоновича (1834–1908), М. І. Костомарова (1817–1885), пізніше – О. М. Лазаревського (1834–1902), В. І. Щербини (1850–1936), М. Д. Іванишева (1811–1874), М. П. Василенка (1866–1935) та інших було зібрано, опрацьовано й опубліковано у багатотомному «Архиве Юго-Западной России», зокрема, у його 4-й частині – «Актах о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России»⁹⁶, а також у інших видавничих проектах величезну масу насичених біографічною інформацією документів, які зовсім по-новому поставили питання «залюднення» української історії.

---

⁹⁶ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 4, т. 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России / [предисл. М. Юзефовича и ст. В. Антоновича]. Киев: Тип. Е. Федорова, 1867. LV, 62, 460 с.

Зведений покажчик імен до видань Київської Археографічної комісії, виданий у 1878 р., нараховував понад вісімсот сторінок^{97, 98}.

Пізніше, паралельно з цією інституцією запрацювали й інші дослідницькі центри. Унікальним громадським науковим осередком, що від самого свого заснування у 1873 р. одразу яскраво заявив про українофільську спрямованість своїх дослідницьких та видавничих інтересів, став Південно-західний відділ Російського географічного товариства у Києві, який через це й зазнав вже у 1876 р. розгромної ліквідації, а його активні діячі М. Драгоманов та П. Чубинський – вигнання з України. Хоча біографічними студіями його учасники на той час безпосередньо через РГТ і від його імені не займалися, сама постановка дослідницької українознавчої проблематики справила вплив на їх подальший розвиток.

Власне, тоді ж, на рубежі 1872–1873 рр., розпочало свою діяльність й Історичне товариство Нестора-Літописця при Київському університеті св. Володимира. У роботі його в перші десятиліття брало участь чимало відомих вчених України старшого і середнього покоління, до кола наукових інтересів яких більшою чи меншою мірою належали біографіка та генеалогія – історики В. Б. Антонович (1834–1908), О. М. Лазаревський (1834–1902), М. Ф. Володимирський-Буданов (1838–1916), В. С. Іконніков (1831–1923), В. І. Щербина (1850–1936), літературознавець М. П. Дашкевич (1852–1908), а згодом, вже на рубежі століть – Д. І. Багалій (1857–1932), В. Л. Модзалевський (1882–1920). Трохи пізніше, у 1876 р. було засноване Харківське історико-філологічне товариство при університеті. У ньому активно співпрацювали вчені історики – О. Я. Єфименко (1848–1918), Я. П. Новицький (1847–1925), Д. І. Багалій, який з початку 80-х рр. пов'язав своє життя з Харковом і вивченням історії Слобідської України, дослідник історії запорозького козацтва та життя його відомих провідників Д. І. Яворницький (1855–1940), Д. П. Міллер (1862–1913), відомий своїми працями з

---

⁹⁷ Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе (с 1843 по 1877 год). Т. 1. Имена личные / сост. И. П. Новицкий. Киев : Тип. К. Н. Милевского, 1878. XXX, 832 с.

⁹⁸ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 209–210.

біографіки. Позиціонуючись на той час як нейтральні у політичному плані й лояльні до влади, ці товариства продовжували десятиліттями працювати, майже не зазнаючи адміністративних утисків. Внесок вчених, які входили до цих організацій, у розвиток української гуманітаристики і, зокрема, біографіки ніким з сучасних дослідників не заперечується – він за багатьма напрямками є вагомим. Однак, обидва згадані товариства, за виключенням окремих нетривалих періодів своєї діяльності так і не змогли утвердитися вповні в якості провідних центрів української гуманітарної науки.

Найвищі досягнення української історичної біографіки останніх десятиліть 19 – початку 20 ст. у новітній українській літературі прийнято пов'язувати з діяльністю заснованого у 1882 р. журналу «Киевская старина», який став унікальним явищем у вітчизняній науці і культурі за своєю патріотичною спрямованістю, інтелектуальним рівнем, широтою діапазону літературної, історичної, етнографічної проблематики. Значною мірою це було обумовлене тим, що на відміну від видань, які виходили під егідою державних університетів, «Киевская старина» була незалежним часописом, заснованим громадськістю й підтримуваним приватними пожертвуваннями та передплатниками.

У ньому поряд з цінними джерелами до біографічних студій – документами приватних архівів, щоденниками, спогадами, листуванням, некрологами, біобібліографіями систематично друкувалися численні історико-біографічні та генеалогічні розвідки В. Б. Антоновича (1834–1908), О. М. Лазаревського (1834–1902), П. С. Єфименка (1835–1908), П. О. Терновського (1838–1884), І. П. Новицького (1844–1890), О. І. Левицького (1848–1922), В. П. Горленка (1853–1907), М. Ф. Сумцова (1854–1922), Д. І. Багалія (1857–1932), які здебільшого взагалі були першими серйозними публікаціями про відомих діячів доби Козаччини та старовинні козацько-старшинські родини⁹⁹.

---

⁹⁹ Важливим пошуковим інструментом до цього величезного сукупного розподіленого ресурсу біографічної інформації є систематичні та хронологічні покажчики «Киевской старины»: Павловський І. Ф. Систематический указатель журнала «Киевская старина» (1882–1906). Полтава : Полтав. Ученая Архив. Комиссия, 1911. 219 с.; Палієнко М. «Киевская старина» (1882–1906): систематичний покажчик змісту журналу. Київ : Темпора, 2005. 680 с.; Ї ж. «Киевская старина» (1882–1906): хронологічний покажчик змісту журналу. Київ : Темпора, 2005. 480 с.

Проте, зануреність історико-біографічної проблематики у далеке минуле, її певна «антикварність», обумовлені самою тематичною спрямованістю журналу, не були абсолютними. «Киевская старина», безумовно, виступала на суспільній арені звернутою обличчям до сучасності, своїми публікаціями з найбільш актуальних проблем історії України, українсько-російських відносин, відповідала потребам становлення інтелектуальної й духовної самостійності українського суспільства, завданням національного розвитку, протистояння уніфікаційному тиску самодержавства. Значний інтерес становлять також опубліковані на сторінках «Киевской старины» некрологи, присвячені відомим вченим та громадським діячам.

Зрозуміло, несприятливі суспільно-політичні обставини загалом відчутно позначилися на розвиткові української біографіки другої половини – кінця 19 ст., навіть до самого часу революції 1905–1907 рр., яка нарешті змогла відчутно змінити суспільну атмосферу, усунути чимало цензурних перешкод. Політичні утиски перш за все зумовлювали необхідність постійного «ритуального», в інтересах протистояння цензурним нападам, наголошення на лояльності персонажів української біографіки стосовно російських державницьких інтересів. Окрім того, й сама необхідність друкувати праці, присвячені українським діячам, російською мовою неминуче спрацьовувала на приниження їх значення, зведення національного звучання публікацій до рівня регіональної проблематики України як Малої Росії, частини імперії Романових, нібито такої самої, як російське Поволжя, Північ, Урал чи Сибір.

Неодноразово, впродовж останніх десятиліть 19 ст., а ще більшою мірою – на початку 20 ст., українські вчені, беручи участь у підготовці «загальноросійських» видань – універсальних енциклопедій, біографічних словників та збірників, також вимушені були значною мірою поступатися їх вимогам, що знаходило вияв у використанні офіційно прийнятої на той час в царській Росії історичної та політичної термінології, специфічних тлумачень та оцінок; певних заідеологізованих штампів, що стосувалися України та імен її діячів.

В міру культурного, інтелектуального, суспільно-політичного самоствердження українства, посилення його взаємного відштовхування з російським національним рухом, який в останній третині 19 ст. так само перебував на стрімкому піднесенні, але розвивався у зовсім інших ідейних спрямуваннях, чужих європейському духу гуманізму, прав народів на самоствердження, розвиток національної культури – як все більш агресивна правомонархічна ідеологія захисту імперських інтересів і придушення інших народів, біографіка закономірно ставала одним з напрямів цього протистояння.

Шлях українського національного піднесення був позначений все більшим прагненням вчених-гуманітаріїв позбутися проявів як нав'язаного ззовні, так і обумовленого їх власною «внутрішньою цензурою», більш-менш прийнятної для влади трактування постатей минулого в дусі «малоросійства» й перейти до відкритого й яскравого окреслення їх значення як діячів української національної історії і культури. Проте, на зростання українського національного руху, одним з важливих виявів якого було формування власного національного пантеону достойників, російська влада, офіційна наука та видавнича справа з останньої третини 19 ст. все більше відповідали майже повним замовчуванням української проблематики, а отже – і національної приналежності більшої частини імен української історії, науки та культури. При цьому «фігура замовчування» мала тенденцію до переростання у репресивні, заборонні заходи. Розгром безпосередньо після видання у 1876 р. Емського едикту Південно-західного відділу Російського географічного товариства був лише одним з перших серед них за часом.

На ґрунті ідей самоствердження України як самостійного суб'єкта європейського й світового цивілізаційного процесу, які все більше зміцнювалися на той час у свідомості української патріотичної громадськості, у середині 70-х років 19 ст. почала обговорюватися необхідність створення національного біографічного словника, подібного до тих, які вже готувалися на той час у багатьох зарубіжних країнах, і який планували підготувати у царській Росії. На думку відомої дослідниці довідково-біографічної

справи С. М. Ляшко вперше із цією ідеєю ще у 1874 р, виступив В. Б. Антонович¹⁰⁰. У 1886 р. у «Киевской старине» було опубліковано стислу програмну статтю відомого українського етнографа і громадського діяча П. С. Єфименка, присвячену обґрунтуванню засадничих принципів такого видання¹⁰¹. Ця декларація, безперечно, мала непересічне значення для розвитку не лише української біографіки, але й гуманітаристики загалом, знаменувала певний етап утвердження інтелектуальної самостійності українства, як європейської нації. Однак, свого часу автор цих рядків вже висловлював свої міркування стосовно того, що дещо перебільшувати розмах задуму П. С. Єфименка, як це робили у 70-х рр. 20 ст. І. І. Корнейчик, у 90-х – В. С. Чишко¹⁰², а у першому десятилітті 21 ст. – С. М. Ляшко¹⁰³, теж не варто. У статті П. С. Єфименка ще не йшлося про створення фундаментального національного біографічного зводу. За своїми концептуальними підходами, зокрема, запропонованим поєднанням в одній книзі біографій померлих і сучасників, такий словник багато в чому мав наслідувати західноєвропейським зразкам ще першої половини – середини 19 ст., хоча на зміну їм у зарубіжному світі вже йшли багатотомні історико-меморіальні «національні біографії» і водночас, паралельно з ними – окремі словники з біографічними відомостями про знаних сучасників.¹⁰⁴ Але в Україні треба було з чогось починати і у цьому плані завдання було визначено П. С. Єфименком своєчасно і правильно.

¹⁰⁰ Ляшко С. М. З історії гуртка В. Б. Антоновича по укладанню українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 2. С. 262. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_54

¹⁰¹ Єфименко П. С. Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе. *Киевская старина*. 1886. Т. 14, № 4. С. 805–809.

¹⁰² Чишко В. С. Біографічна традиція та наука біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. С. 115–116.

¹⁰³ Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-ті рр. XX ст.) : нариси історії. Запоріжжя : Дике поле, 2006. С. 9–10; Її ж. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. – Запоріжжя : Дике поле, 2010. С. 29–30.

¹⁰⁴ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 211–212.

У 90-х роках 19 ст. підготовчі роботи до створення словника українських діячів було розгорнуто так званим «гуртком В. Б. Антоновича», до складу якого входили О. Я. Кониський (1836–1900), І. М. Каманін (1850–1921), В. І. Щербина (1850–1936), Г. А. Берло (1859–1942), М. С. Грушевський (1866–1934), М. П. Василенко (1866–1935), К. М. Мельник (Мельник-Антонович, 1859–1942), О. І. Лотоцький (1870–1939), С. О. Єфремов (1876–1939). Однак відсутність не лише сприятливих політичних умов, а й організаційних та фінансових можливостей не дала змоги втілити цей проект у життя, поступово призвела до його згортання. І все ж, реальним його результатом, на думку С. М. Ляшко, стало формування цілої плеяди дослідників, які на хвилі Української революції змогли продовжити цю працю у створеній в 1918 р. Біографічній комісії УАН–ВУАН¹⁰⁵.

У останні десятиліття 19 ст. неможливість розгортання на землях, підвладних Російській імперії, плідної масштабної роботи з розбудови української національної науки і культури, україномовної видавничої справи, змусила шукати шляхи перенесення її важливих напрямів на Галичину, де відносно ліберальний політичний режим імперії Габсбургів, не дивлячись на польське домінування в усіх сферах життя, все ж залишав значно більше можливостей для української національної справи. Заснування у 1873 р. у Львові за ініціативою українців Наддніпрянщини – письменника О. Я. Кониського (1836–1900) та громадського і культурного діяча Д. П. Пильчикова (1821–1893) й меценатської підтримки з боку графині Є. І. Милорадович (з Скоропадських, 1832–1890) Товариства імені Шевченка, а потім перетворення його у 1892 р. на Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) – загальнонаціональну наукову інституцію національно-патріотичного спрямування, позначило рішучі кроки інтелектуального українства до забезпечення вільного розвитку української науки та друку.

Однак і на Галичині умови були такими, що змушували зосереджувати наявні, не дуже на той час великі сили і можливості на найбільш важливих, пріоритетних напрямках. Біографіка, тим більше довідкова, за багатьох об'єктивних і суб'єктивних обставин не належала на той час до їх

---

¹⁰⁵ Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. XIX – 40-ті рр. XX ст.): нариси історії. Запоріжжя: Дике поле, 2006. С. 15.

числа. Значною мірою саме через це реалізувати справу видання вітчизняного біографічного словника, перенесши її до Львова, не вдалося, хоча сподівання щодо цього були ¹⁰⁶. Вельми показовим, на наш погляд, є і той факт, що в узагальнюючому огляді розвитку українознавства, написаному М. С. Грушевським, який чимало років працював на Галичині і впродовж 1897–1913 років осоловав НТШ, серед інших дослідницьких напрямів – історії, етнографії, правознавства, літературознавства, біографічні студії і видання взагалі не згадуються ¹⁰⁷. Є підстави стверджувати, що такі погляди М. С. Грушевського відображали загальне ставлення інтелектуального співтовариства до пріоритетності в часі завдань української гуманітаристики. Не випадково відомий галицький історик і бібліограф І. О. Левицький (1850–1913) здобув підтримку НТШ саме на підготовку та видання двотомної фундаментальної «Галицько-руської бібліографії XIX століття...», ¹⁰⁸ а згодом і її тритомного продовження, хронологічно доведеного до самого 20 ст. ¹⁰⁹, та той час, як створення задуманого ним поряд з бібліографією біографічного словника діячів Прикарпатської Русі кінця 18 – 19 ст. було відкладене на тривалий час і в результаті так і не завершене ¹¹⁰.

З висоти досвіду нашого часу стає цілком зрозумілим, що справа полягала зовсім не у недооцінці М. С. Грушевським значення біографіки як одного з провідних спрямувань вітчизняної соціогуманітаристики. Причина полягала саме у визначенні пріоритетів за умов суттєво обмежених можливостей. Головне суспільне, політичне національно-патріотичне

---

¹⁰⁶ Там само. С. 11.

¹⁰⁷ Грушевский М. С. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. СПб. : Общественная польза, 1914. С. 1–37.

¹⁰⁸ Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзгляднением русских изданий в Угорщине и Буковине. 1801–1886 : в 2 т. Львов : Тип. Ставропигийского ин-та, 1888–1895.

¹⁰⁹ Левицький І. Е. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900 : у 3 т. Львів : Т-во ім. Шевченка, 1909–1911.

¹¹⁰ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 213–214.

завдання вітчизняної науки Грушевський на той час вбачав в утвердженні й просуванні у широкий світ напрацьованої ним нової загальної концепції історії українського народу як окремого, самостійного суб'єкта європейської історії. З ім'ям вченого, зі створеною ним фундаментальною багатотомною «Історією України-Руси» пов'язане й принципово нове бачення минулого Батьківщини – саме як колективної біографії українського народу – рушія, творця історії. Саме М. С. Грушевський поклав початок системному й дуже масштабному «залюдненню» вітчизняного минулого у наукових працях. Розвиваючи демократичні традиції відчизняної гуманітаристики, він першим став використовувати у своїх працях таку велику масу згадок та біографічних матеріалів про численних представників практично усіх соціальних верств населення. У цьому «багатоголосі» української історії чи не найбільшою мірою реалізувалося народознавче спрямування української історіографії. Достатньо нагадати, що покажчик імен до сучасного фототипічного перевидання багатотомної «Історії України-Руси», укладений під керівництвом д-ра істор. наук, проф. Я. Р. Дашкевича у Львівському відділенні Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, становить окремий додатковий том¹¹¹.

Не буде перебільшенням стверджувати, що як визначний історик і один з фундаторів соціологічної науки в Україні, Грушевський понад сто років тому прозорливо побачив нові тенденції й спрямування розвитку біографіки у майбутньому – як наукового напрямку, покликаного дати суспільству не лише образи визначних співвітчизників, а сформувані масштабний «колективний портрет» українського народу.

З цього погляду, навряд чи варто вважати, ніби М. С. Грушевський відстоював жорстке підпорядкування вітчизняної біографіки завданням висвітлення української історії, а масове залучення їм на сторінки своїх праць імен було спрямоване лише на «ілюстрування» минулого «типovими» прикладами. Навпаки, Грушевський створював картину вітчизняної історії в її живих обличчях, прагнув до вивчення реалій минулого через людську діяльність. «Залюднення минулого» схематичними, позбавленими

---

¹¹¹ Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 2000. Т. 11 : Покажчик імен / уклад. М. М. Капраль, Я. О. Федорук. 520 с.

внутрішнього наповнення поодинокими постатями, які пронувалися авторами історичних праць як носії певних «класових інтересів», політичних настроїв тощо, з'явилося у вітчизняній історичній науці пізніше, у радянські часи, і до кінця не подолане ще й нині. Тому «ретроспективно» пов'язувати такі підходи з іменем М. С. Грушевського зовсім не варто.

Навпаки, на нашу думку, слід говорити про напрацьований вченим досвід все більш масштабного збирання та використання імен у наукових працях, представлення подій минулого як повнокровного і багатоаспектного процесу функціонування соціуму – через людську волю і діяльність. Саме такий досвід поступово, завдяки ідейному й методологічному впливові М. С. Грушевського, етап за етапом, поширився у 20 ст. на Сході і Заході України, згодом – і в українській діаспорі. Перші задумані й хоча б частково реалізовані у вигляді підготовки біографічних словників проекти такого плану охоплювали від кількох сотень до тисяч імен.

За первісним задумом вже згадуваного раніше відомого історика й бібліографа І. О. Левицького, упорядника фундаментальної «Галицько-руської бібліографії ХІХ століття», біографічний словник діячів Прикарпатської Русі кінця 18 – 19 ст. мав би охопити у шести томах до двох тисяч персоналій. За життя автора вдалося реалізувати лише невеличку частину цього проєкту¹¹²,¹¹³. У наш час зібрані ним матеріали, які охоплюють дані про понад 3 500 осіб, опрацьовуються і публікуються науковцями Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника¹¹⁴.

---

¹¹² Левицкий И. Е. Прикарпатская Русь в ХІХ-м веке в биографиях и портретах ее деятелей с увзгляденьем замечательных людей, которых 1772 г. застав при жизни. Написав на подставе автобиографичных записок и архивально-библиотечных материялов Иван Ем. Левицкий. Львів : Тип. Ставропиг. ин-та, 1898–1901. Т. 1., – Вып. I. С. 1–56; 1899. Вып. II. С. 57–112; 1901. Вып. III. С. 113–168; 1901. Вып. IV. С. 169–224.

¹¹³ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 213–214.

¹¹⁴ Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : анот. покажч. арх. док. / упоряд., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб ; вступ. ст. М. М. Романюка ; наук. ред. М. М. Романюк ; віп. ред. Л. В. Сніцарчук ; наук. консулат. Л. І. Ільницька. Львів, 2012. Т. 1 : А–Б. 355 с.

Більш щасливою виявилася доля унікальних авторських словникових дослідницьких проєктів, здійснених на початку 20 ст. на Наддніпрянській Україні. Створений І. Ф. Павловським (1851–1922) фундаментальний словник славетних полтавців у трьох частинах¹¹⁵, опублікована Г. О. Милорадовичем (1839–1905) двотомна «Родослівна книга Чернігівського дворянства»¹¹⁶, а також чотири томи (до літери «С») «Малороссийского родословника» В. Л. Модзалевського (1882–1929), видрукувані впродовж 1908–1914 рр.¹¹⁷, суттєво поповнили джерельну базу української науки. П'ятий том праці В. Л. Модзалевського, на основі рукопису, який зберігся в фондах НБУВ, було підготовлено до друку у 1996–2004 рр.¹¹⁸. Зазначені поодинокі ще на той час словниково-біографічні та генеалогічні проєкти важливі для нас тим, що окреслили значимі для розвитку біографіки 20 та 21 ст. напрями пошукової та систематизаторської роботи.

Тривалий час українській біографіці суттєво не вистачало ґрунтовної монографічної розробки ключових персоналій вітчизняної історії і культури, які б вповні відповідали і зростаючим інтелектуальним запитам співвітчизників, і рівню тогочасної європейської гуманітаристики загалом.

Розвиваючи дослідницькі традиції, напрацьовані попередниками у 30–40-х роках, у другій половині 19 ст. важливий у методологічному й історіографічному плані внесок в утвердження академічних засад

---

¹¹⁵ Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века : с портр. Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1912. 239 с.; Его же. Первое дополнение к Краткому биографическому словарю учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1913. 86 с.; Его же. Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители: опыт краткого биографического словаря Полтавской губкрнии с половины XVIII в. с 182 портр. Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1914. XV, 294 с.

¹¹⁶ Милорадовичъ Г. А. Родословная книга Черниговскаго дворянства. СПб., 1901. Т. I–II.

¹¹⁷ Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Киев : Изд. авт. Тип. Т-ва Г. А. Фронцевича и К°, 1908–1914. Т. 1–4.

¹¹⁸ Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник / Укр. генеалогічне т-во ; НАН України, Ін-т рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т історії України ; ред. кол. Г. В. Боряк, В. В. Томазов ; упоряд. : В. В. Томазов, С. В. Шурляков. Київ ; СПб. : Изд. ВИРД, 1996–2004. Т. 5, вип. 1–5.

систематичної розробки персоналій діячів української історії зробив М. І. Костомаров. Значну роль у цьому відіграла його тривала робота над монографією, присвяченою визначальній постаті вітчизняної історії – гетьману Богдану Хмельницькому, опублікованій спочатку в одній книзі (1857), невдовзі суттєво розширеній і виданій у двох томах (1859), а у 1876 р. – у трьох. В. С. Чишко, наголошуючи на особливому значенні цієї та інших праць М. І. Костомарова для розвитку української біографіки, звертав особливу увагу на органічне поєднання вченим глибокого наукового критичного ставлення до джерел та історіографічних напрацювань попередників з тонким психологічним та історико-етнографічним аналізом особи в контексті національного характеру та вітчизняного історичного процесу. Цими рисами позначені і його дослідження про гетьманів Виговського та Юрія Хмельницького, Івана Мазепу та його прибічників, Павла Полуботка¹¹⁹.

Значну роль у становленні цілісного історичного погляду на діячів різних епох в плінні історичного процесу відіграла опублікована М. І. Костомаровим впродовж 1873–1888 рр. тритомна праця «Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей», значна частина якої була присвячена саме діячам України – її Княжій доби та Козаччини. Недарма пізніше, зважаючи на це більшість її матеріалів було перевидано у 1918 р. у Львові під назвою «Історія України в життєписах головніших її діячів»¹²⁰. До неї увійшли, зокрема, біографічні нариси про київських князів Володимира Святого; Ярослава Володимировича; Володимира Мономаха, преподобного Феодосія Печерського; князів Данила Романовича Галицького; Константина Константиновича Острожського; гетьмана Зіновія-Богдана Хмельницького та його наступників, Івана Мазепу, діячів Церкви – Петра Могилу, Лазара Барановича; Епіфанія Славинецького, Дмитра Туптала. За ґрунтовністю дослідження й повнотою охоплення у ньому матеріалу з історичними монографіями М. І. Костомарова

¹¹⁹ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 109.

¹²⁰ Костомаров М. І. Історія України в життєписах визначних її діячів: З портретом автора на спомин 100-літніх его народин. / Переложив Олександр Барвінський; 2-е вид., ілюстр. Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка. 1918. [2], 493, [2] с.

наприкінці 19 ст. можна порівняти лише двотомну фундаментальну працю відомого церковного історика, професора Київської духовної академії С. Т. Голубєва (1848–1920), присвячену визначному діячеві Української церкви митрополиту Петру Могили та його сподвижникам¹²¹.

Серед інших, не дуже численних монографічних праць українських вчених, присвячених діячам Княжої та Козацької доби, які вийшли друком наприкінці 19 ст., найбільш відомою вважається книжка Д. І. Яворницького (1855–1940) про славетного героя української історії кошового отамана Війська Запорозького Івана Сірка¹²². Проте, це не єдине спеціальне видання вченого, присвячене провідникам українського козацтва. Ще у 1887 р. Д. І. Яворницький опублікував окремою брошурою історико-біографічний нарис про останнього кошового отамана запорожців Петра Калнишевського (спочатку надрукований у журналі «Дон») ¹²³. Пізніше, теж ще у дореволюційний період, в «Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии» побачила світ велика праця Д. І. Яворницького «Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний»¹²⁴.

Впродовж другої половини, а особливо – останніх десятиліть 19 ст. широке розгортання процесів національного відродження, розвитку національної ідеї та утвердження інтелектуальної самостійності українського суспільства закономірно обумовили суттєве розширення діапазону досліджень української біографіки, поставили в центр її постаті провідних діячів вітчизняної культури та науки Нового часу. Завдяки цьому суто історична проблематика, яка до того часу майже повністю панувала у працях українських вчених, знайшла суттєве доповнення у розвиткові літературознавчої біографіки. Це спрямування за самим своїм характером

---

¹²¹ Голубев С. Т. Киевский митрополит Петръ Могила и его сподвижники : (опыт исторического исследования). У 2 т. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкаго; Тип. С. В. Кульженко. 1883–1898.

¹²² Эварницкий Д. И. Иван Дмитриевич Сирко. Славный кошевой атаман войска запорожских низовых козаков. СПб: Тип. И. Н. Скороходова, 1894. 163 с.

¹²³ Эварницкий Д. И. Последний кошевой атаман войска запорожских низовых козаков Петр Иванович Калнышевский. Новочеркасск: Тип. А. А. Карасева, 1887. 16 с.

¹²⁴ Эварницкий Д. И. Гетман Петр Конашевич Сагайдачный *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*. 1913. Вып. 9. С. 1–58.

відчутно різнилося від традиційного історико-біографічного: воно органічно поєднало у собі вивчення життєвого шляху українських письменників і поетів з глибоким критичним аналізом їх творчості, жанрових та естетичних засад, вивченням загального розвитку літературного процесу.

Піднесення літературознавчої біографіки чималою мірою посприяло відходу від зосередження майже виключно на героїчних постатях минулих століть, загальному зміщенню акцентів у дослідженні персоналій на вивчення життєвого шляху й осмислення творчої та суспільної спадщини діячів близького минулого – від початку 19 ст., яким належав визначний внесок у поступ національної справи, піднесення української культури.

У другій половині 19 ст. завдання розбудови пантеону знакових імен України, як одного з найважливіших елементів національної свідомості, закономірно поставили в центр його постать Тараса Шевченка. Від цього часу патріотичне самоусвідомлення кількох поколінь українців ґрунтувалося саме на синкретичному сприйнятті ідей Великого Кобзаря, його жертвовного служіння Україні й трагізму людської долі як символу української національної справи. Саме завдяки віддзеркаленню образу Шевченка в звитяжних і трагічних долях багатьох інших співвітчизників, це створило ситуацію, коли їх біографії почали набувати в українській культурі значення більшого, ніж просто опис життєвого шляху, символічного, відчутно сакралізованого змісту¹²⁵.

І на Наддніпрянщині, й на Західних землях України першорядне місце у біографічних студіях та публікаціях закономірно посіла шевченкознавча проблематика. Власне, витoki шевченкознавства й шевченківської біографіки беруть початок ще від численних публікацій, присвячених творчості Великого Кобзаря та полеміки навколо неї – за життя поета і в перші роки після його смерті. Чимало важливих шевченківських документів і матеріалів біографічного плану побачили світ ще на початку 60-х років на сторінках часопису «Основа», а згодом – цілої низки інших видань.

Знаменним є і те, що у 1865 р. ще зовсім молодий польський журналіст і літературний критик Гвідо де Батталья (1846–1915) видав у Львові

---

¹²⁵ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 348–349.

польською мовою критико-біографічний нарис про Тараса Шевченка, в якому відніс «народного, і одночасно, національного співця» до числа найбільших поетів світу¹²⁶. Нарис став першою на Галичині книжкою про Кобзаря. У наступні роки ця прониклива й гостро публіцистична праця широко використовувалася не лише українськими, але й зарубіжними біографами, що чимало сприяло ознайомленню з шеченківською творчістю європейської громадськості. Значимість книжки Батталі полягала також у її спрямованості на пошук порозуміння між поляками і українцями.

У 1886 р. у 3 та 4 числах «Киевской старины» відомим українським бібліографом М. Ф. Комаровим (1844–1913) було вперше надруковано бібліографічний покажчик матеріалів до вивчення життя і творчості Шевченка. Збирання й систематизація матеріалів про життєвий шлях Тараса Шевченка відкрили шлях публікації цілісних популярних біографічних нарисів, виданих у 80-х роках М. К. Чалим (1816–1907) – «Жизнь и произведения Тараса Шевченка» (Київ, 1882) та В. П. Масловим (1841–1880) – «Тарас Григорьевич Шевченко» (Москва, 1887).

Серед не дуже численних історико-біографічних публікацій, здійснених Науковим товариством імені Шевченка у Львові, була започаткована у першому ж томі його «Записок» (1892) О. Я. Кониським (1836–1900) серія біографічних нарисів про Шевченка: починаючи від «Дитинного віку Шевченка» (1892)¹²⁷, яка мала продовження у наступні роки¹²⁸. Ці та інші шевченкознавчі студії О. Я. Кониського, опубліковані

¹²⁶ Battaglia G. Taras Szewczenko, życie i pisma jego. Lwów : Nakładem redakcji «Tygodnika naukowego», 1865. 57 s.

¹²⁷ Кониський О. Я. Дитинний вік Т. Г. Шевченка. Критично-біографічний нарис. *Записки Товариства імені Шевченка*. Львів, 1892. Т. 1. С. 87–123.

¹²⁸ Кониський О. Я. Парубочий вік Т. Г. Шевченка до викупу з крпацтва, 1829–1838. Критично-біографічний нарис. *Записки Товариства імені Шевченка*. Львів, 1894. Т. 3. С. 1–28; Його ж. Тарас Шевченко в арешті (5 квітня – 23 червня р. 1847). Критико-біографічний нарис. *Записки Товариства імені Шевченка*. Львів, 1895. Т. 5. С. 1–26; Його ж. Тарас Шевченко на першому засланні (1/13 червня 1847 – 17/29 жовтня 1850). Критично-біографічний нарис. *Записки Товариства імені Шевченка*. Львів, 1896. Т. 6. С. 1–62; Тарас Шевченко в останні часи свого життя (7 вересня 1859 до 26 лютого 1861 р.). Критично-біографічний нарис [з додатком двох планів хат, присланих Шевченком, С. 6, 8] *Записки Товариства імені Шевченка*. Т. XVI. Львів, 1897. Кн. II. С. 1–70.

у «Записках НТШ» та інших виданнях, стали основою для його великої двотомної праці «Тарас Шевченко-Грушівський: хроніка його життя», опублікованої у 1898–1901 рр. У 1894 р. в «Записках НТШ» було надруковане також ґрунтовне тематичне дослідження О. Колесси «Шевченко і Міцкевич»¹²⁹.

Матеріали, присвячені окремим сторінкам та епізодам біографії Великого Кобзаря систематично друкуватися наприкінці 19 ст. на сторінках «Киевской старины». Велике значення для розвитку шевченкознавчих досліджень мав вихід у світ у 1903 р. окремою книжкою значно доповненого, доведеного до перших років 20 ст., фундаментального бібліографічного покажчика М. Т. Комарова¹³⁰.

Шевченкознавча література, головним чином популярного плану, призначена для широкого кола читачів видавалася українськими авторами і у Росії – у Санкт-Петербурзі, в Москві. У 1894 р. у відомій російській демократичній, просвітницькій за своїм ідейним спрямуванням «Біографічній бібліотеці» Ф. Ф. Павленкова у Петербурзі вийшов друком російською мовою біографічний нарис, написаний літератором, лікарем за фахом В. І. Яковенком (1857–1923) – «Шевченко Т. Г., его жизнь и литературная дѣятельность».¹³¹ Двама роками пізніше у Москві опубліковано біографію Тараса Шевченка для юнацької аудиторії¹³². У 1911 р. в Москві до виставки, присвяченої п'ятдесятиріччю від дня смерті Тараса Шевченка, було видано друком її каталог¹³³.

У той же час, зважаючи на значення постаті Тараса Шевченка для національного згуртування українського суспільства, російська влада

¹²⁹ Колесса О. Шевченко і Міцкевич. Про значіне впливу Міцкевича в розвою поетичної творчості та в генезі поодиноких поем Шевченка. Порівнююча студія. *Записки Товариства імени Шевченка*. Львів, 1894. С. 36–152.

¹³⁰ Комаров М. Т. Шевченко в литературе и искусстве. Бібліографическій указатель матеріалов для изученія жизни и произведений Т. Шевченка. Одесса, 1903. 140 + 4 с.

¹³¹ Яковенко В. И. Шевченко Т. Г., его жизнь и литературная дѣятельность. Біографическій очерк // Биографическая библиотека. Издание Ф. Павленкова. СПб., 1894. 95 с.

¹³² Григорова Е. Н. Т. Г. Шевченко, біографія для юношества. М., 1896. 34 с. + 4 рис.

¹³³ Каталог Шевченковской выставки в Москве по поводу пятидесятилетия со дня его смерти 1861 26/II 1911. С приложеніем 4 снимков с его рисунков. М., 1911. 27 с. + 4 карты.

всіляко перешкождала вшануванню його пам'яті. Апофеозом цього курсу стала, як відомо, заборона святкування 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Отже, боротьба навколо українських імен, розпочавшись ще наприкінці 19 – початку 20 ст., носила гострий і принциповий характер й була важливою частиною загального процесу самоствердження української нації.

Саме це визначало увагу, яка приділялася у той період й іншим постатям творців української літератури. У 80-х роках 19 ст. М. І. Петровим (1840–1921) було здійснено першу в історії вітчизняного літературознавства спробу створити цілісний нарис історії нової української літератури – саме як «української», а не «малоруської», хоча він і приділяв дуже значну увагу проблемам міжлітературних впливів¹³⁴. Його праця, побудована на поєднанні аналізу питомих рис і особливостей виокремлених автором етапів розвитку літературного процесу з характеристиками творчості окремих письменників, вмістила чотири десятки стислих біографічних нарисів про відомих, а також і мало відомих нині українських літераторів, починаючи від І. П. Котляревського й до живих сучасників М. І. Петрова – представників «новітньої» на той час української літератури – Марка Вовчка, Панаса Мирного, Марка Кропивницького, Леоніда Глібова, Степана Руданського, Михайла Старицького.

Серед інших видатних діячів української культури, освіти і науки, життєвому шляху та спадщині яких наприкінці 19 – на початку 20 ст. були присвячені спеціальні дослідження й документальні матеріали, опубліковані у книжковому форматі – Іван Котляревський¹³⁵, Панько Куліш¹³⁶,

---

¹³⁴ Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия. Киев: в Тип. И. и А. Давиденко, 1884. IV, 457, XV с.

¹³⁵ Пачовский М. Сотні роковини народного письменства Руси-України. Памяти Івана Котляревського. // Книжочки "Просьвіти". Львів, 1898. Ч. 221–222. 64 с. ; Стешенко И. Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ украинской "Энеиды". Критическая біографія. Киев, 1902. 48 с.

¹³⁶ Гринченко Б. П. А. Кулиш, біографическій очерк. Чернигов, 1899. 43 с.; Маковой О. Панько Омелькович Куліш, огляд його діяльності. Львів, 1900. 170 с.; Шенрок В. П. А. Кулиш. Биографический очерк. Киев, 1901. 255 с.

Володимир Антонович¹³⁷, Анатоль Вахнянин¹³⁸, Іван Манжура¹³⁹, Михайло Драгоманов¹⁴⁰.

Високопрофесійна вітчизняна літературознавча біографіка, в дещо інших своїх іпостасях – есеїстичній, літературно-критичній, біобібліографічній, знайшла своє відображення на сторінках «Літературно-наукового вістника» (далі – ЛНВ) – видання НТШ, яке виходило, з перервами, у Львові та у Києві з 1892 по 1932 рр. Цей журнал, як відзначав В. Дорошенко у 1948 р. з нагоди його 50-річчя, «відіграв величезну роль в історії української літератури й журналістики»¹⁴¹. Він відобразив практично весь діапазон громадського, літературного й наукового життя доби, розкрив перед своїми читачами широку панораму не лише українського, але й усього європейського культурного, літературного, наукового поступу. Симптоматичним є те, що вагоме місце на сторінках ЛНВ належало біографіці. У журналі знайшли яскраве відображення біографічні портрети як великих українців минулого, так і дуже багатьох відомих сучасників – і живих на той час діячів, і тих, хто зовсім нещодавно пішов у засвіти. Для прикладу можна згадати про публікації М. С. Грушевського, присвячені Богданові Хмельницькому («Богданові роковини [250-ліття смерті Хмельницького і значення його для України]». 1907. Т. 39.), Тарасові Шевченку («В сорок восьмі роковини Шевченка: слово на Шевченковому святі у Львові, дня 17 лютого ст. ст.». 1909. Т. 46), некрологи по В. Б. Антоновичу (1908. Т. 42), П. Г. Житецькому (1911. Т. 54), М. В. Лисенку (1912. Т. 60), І. С. Нечую-Левицькому (1918. Т. 69), його виступ, присвячений пам'яті Лесі Українки на засіданні НТШ у 1913 р.

---

¹³⁷ Томашівський С. Володимир Антонович. Його діяльність на полі історичної науки (з нагоди ювілею). Львів, 1906. 67 с.

¹³⁸ Вахнянин Анатоль. Спомини з життя (Посмертне видання) / Зладив К. Студинський. Львів, 1908. 138 с. + портрет.

¹³⁹ Быков Н. Ив. Ив. Манжура, украинский этнограф и поэт (1851–1893). Екатеринослав, 1910. 25 с.

¹⁴⁰ Листи М. Драгоманова до редакторів російського соціально-революційного видання «Впередь» (1876–1878). Львів, 1910. 58 с.

¹⁴¹ Дорошенко В. «Літературно-науковий вістник». *Ясінський Б. Літературно-науковий вістник: Показчик змісту*. Т. 1–109 (1898–1932). / Наукове товариство імені Шевченка. Київ – Нью-Йорк: Смолоскип, 2000. (Філологічна секція. Т. 213). С. 527.

(1913. Т. 64), великий біографічний нарис про Наталію Кобринську (1900, Т. 9. Ч. 2). О. С. Грушевський впродовж 1907–1908 р. надрукував у ЛНВ нариси «Сучасне українське письменство в його типових представниках», що увібрали, зокрема, літературні портрети Ганни Барвінок, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Олександра Кониського (Т. 37), Івана Франка (Т. 39), Наталі Кобринської, Андрія Чайківського. Тімотея Бордуляка (Т. 41), Антіна Крушельницького, Бориса Грінченка, Богдана Лепкого, Дениса Лукіяновича, Леся Мартовича, Михайла Грушевського, Олени Пчілки, Ольги Кобилянської, Осипа Маковея (Т. 42), Модеста Левицького, Василя Стефаника, Володимира Винниченка, Михайла Коцюбинського (Т. 43).

Також і Галицькою «Просвітою» чимало робилося на той час для видання науково-популярних нарисів про діячів української та інших слов'янських культур у серії «Книжочки «Просвіти». Водночас величезна маса публікацій біографічного плану, критичних нарисів, оглядів, а часом і перших стислих розвідок про дуже широке коло українських діячів, зокрема до їх ювілеїв, а також некрологів, спогадів систематично публікувалася як у наукових виданнях – «Чтениях в Историческом обществе Нестора-летописца» (Київ, 1879–1914), «Записках НТШ» (Львів, з 1890 р.), «Трудах Полтавской ученой архивной комиссии» (1905–1917), «Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии» (1904–1915) науково-педагогічному журналі «Учитель» (1889–1914), так і в серії популярних брошур «Бібліотека «Ниви», у тодішній періодиці, зокрема, у журналі «Наша школа», що видавався у 1909–1914 та 1916–1918 рр. зусиллями «Учительської громади» (Львів) та Товариства вчителів вищих шкіл ім. Сковороди (Чернівці), у таких авторитетних серед української громадськості газетах, як провідний галицький часопис «Діло», що видавався у Львові з 1880 р., у досить поміркованому за своїм спрямуванням «Руслані» (Львів, 1897–1914), у чернівецькій щотижневій громадсько-політичній газеті «Народний голос» (1909–1915), ілюстрованому щотижневому літературному додатку до газети «Буковина», котрий виходив у 1895–1919 рр. у Чернівцях; на Наддніпрянщині – у губерських та єпархіальних відомостях, а у роки революції 1905–1907 рр. та перед Першою світовою війною – в україномовних виданнях, які нарешті почали виходити на українських землях в Російській імперії – газетах «Рада» (Київ,

1906–1914), «Сніп» (Харків, 1912), часописі молодшої української поступово-демократичної інтелігенції «Українська хата» (Київ, 1909–1914), катеринославських «Дніпрових хвилях» (1910–1913), а також у часописі «Украинская жизнь», який у 1912–1917 рр. видавався українською громадою у Москві за редакцією С. Петлюри та О. Саліковського. Незрідка використовувалися для висвітлення українських персоналій відомі й читаемі в Україні російські видання, насамперед ті, які подавали доволі неупереджену інформацію про Україну та її діячів, наприклад «Журнал Министерства народного просвещения», «Вестник Европы», «Исторический вестник», «Русское богатство», «Русская мысль». Свідченням наукової, інформаційної та громадської значимості таких публікацій було, зокрема, систематичне рецензування та подання інформації про них на сторінках кожного випуску «Записок НТШ».

Картина розвитку української біографіки не буде повною, якщо не згадати її літературно-художнє, белетристичне спрямування, призначенням якого українські літератори вважали популяризацію вітчизняної історії у яскравих образах її діячів. Зразком для такої літератури багато у чому слугувала європейська історична пригодницька романістика. Зазначимо у зв'язку з цим, що тема України з її героїчною Козаччиною теж була відомою в європейській літературі ще з 18 ст.

На ґрунті захоплення героїкою минулого постали різноманітні за жанрами твори літературно-біографічного спрямування П. Куліша, у яких реальні персонажі і драматичні обставини їх життя тісно переплетені з художнім вимислом – романи «Михайло Чернишенко, або Малоросія вісімдесят років тому» (1843), «Чорна рада» (1857), його «Драмована трилогія» – «Байда, князь Вишневецький», «Цар Наливай» (про С. Наливайка), «Петро Сагайдачний», створена вірогідно у 80-х роках. Цей тематичний ряд продовжила повість М. Костомарова «Чернігівка», белетризовані історико-біографічні твори І. Нечуя-Левицького «Унія і Петро Могила», Д. Мордовця «Сагайдачний», Б. Грінченка «Іван Виговський, його життя і діла», В. Будзиновського «Хмельниччина в Галичині», «Гадяцькі постулати і гетьман Виговський», «Наші гетьмани». Цілу галерею написаних у популярній формі біографічних портретів провідників запорозького козацтва – Івана Сулими, гетьмана Сагайдачного, Костя Гордієнка-Головка створив у своїх книгах А. Ф. Кашенко (1858–1921).

* * *

Загалом, в усій сукупності процесів свого розвитку, досягненнях і невирішених проблемах біографіка часів Київської Русі, литовського та польського нанування, Козацької доби постає перед нами як невмируща класична спадщина суспільного життя, науки і культури минулого, завершена і самодостатня. Вона заслуговує на ретельне вивчення і вдячне пошанування з боку нащадків, але не визнає до себе критики і не потребує дискусій.

Величезний напрацьований у далекі століття матеріал назавжди увійшов до скарбниці вітчизняної науки і культури. Закладені впродовж століть традиції, видозмінюючись і розвиваючись, продовжили своє життя у наступому. Що ж стосується теоретичного і методичного досвіду, здобутого поколіннями дослідників та видавців, то він, повною мірою відігравши свою роль, здебільшого вже відійшов у минуле, має нині переважно суто історичне значення для розуміння шляхів і закономірностей еволюції історико-біографічної та літературно-біографічної справи. Життя, потреби та інтереси суспільства у наш час настільки змінилися, що практично використовувати старі форми й методи роботи, творчі підходи в сучасних умовах майже не можливо. Подібні спроби, яких було чимало у перші роки незалежності України, коли йшлося практично про відродження вітчизняної біографіки з руїн і дослідникам 90-х років 20 ст. треба було на щось спертися в досвіді і традиціях попередників, переконливо довели необхідність напрацювання принципово нових теоретичних засад вітчизняної біографіки, заснованих на усьому досвіді сучасної світової науки і культури.

Однак, це жодною мірою не применшує значення напрацювань дослідників-біографістів, видавців та поширювачів біографічних знань попередніх століть – вони є спадщиною, яка утворює право сучасних українців пишатися багатовіковими традиціями національної науки і культури.

Доба Українського національного відродження, процеси якого визначили головне змістове наповнення тривалого «українського 19 століття» – від самого кінця 18 ст. до перших дореволюційних десятиліть 20 ст., стала часом становлення й розвитку української модерної національної самосвідомості і національної ідеї, а з ними – інтелектуальної самостійності нації, піднесення національної гуманітарної науки і культури у їх

вимірах, співзвучних тогочасному поступу європейської й світової цивілізації.

У першій половині 19 ст. в цілому завершився процес утвердження української біографіки на позиціях європейської науки Нового часу. Визначилися її світоглядні засади, а також героїко-романтичний тип центрального героя, пов'язані з ідеалами свободи й відданості Батьківщині. У другій половині – наприкінці 19 ст. ідейний зміст української біографіки помітно збагатився. Її проблемно-тематичний діапазон, коло персонажів значно розширилися. Стрімко зріс інтерес до неординарних постатей з усіх суспільних верств, що визначався лише визнанням особистого внеску достойника в історію і культуру України. У поле зору дослідників і видавців потрапили вже сотні і навіть тисячі імен співвітчизників – діячів культури, літератури і мистецтва, освіти і науки, суспільно-політичного і національно-визвольного рухів. Відбулося формування національного пантеону знакових імен, центральне місце у якому посів образ Великого Кобзаря.

На початок 20 ст. вітчизняна біографіка постала як одна з важливих частин української гуманітарної наукової думки і національної культури, органічно поєднана з самою серцевиною національного самоусвідомлення. Демократичні, народознавчі засади визначали її оригінальність, несхожість зі спрямуваннями біографічної справи держав, до складу яких входили на той час українські землі. Сформованій впродовж 19 – на початку 20 ст. культурі біографічної думки й біографічних знань судилося відіграти важливу роль у політичному і громадянському самовизначенні кількох поколінь свідомих українців у наступні буремні десятиліття.

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІКА «ЧЕРВОНОГО СТОЛІТТЯ»

Розвиток української біографіки впродовж сповненого для нашого народу великих потрясінь і випробувань «Червоного» 20 століття, яке є коротшим від календарного і, власне, у своїх політичних і соціокультурних реаліях охоплює період від Української революції 1917–1921 рр. до здобуття Україною незалежності у 1991 р., все ще чекає на своє ґрунтовне осмислення.

У багатьох відношеннях напрацьоване у 20 ст., особливо за доби Української революції 1917–1921 рр. та Розстріляного відродження 20-х – початку 30-х, згодом – у часи так званої «відлиги» початку 60-х років, а також чимало зі створеного українськими вченими поза межами Батьківщини, на еміграції, закономірно сприймається сучасними українцями як класична спадщина вітчизняної науки – безпосереднє продовження кращих здобутків минулого. Але доля цих надбань – численних наукових праць, життєписів наших співвітчизників – в інтелектуальному житті сучасного українського суспільства є зовсім іншою, ніж спадщини попередніх століть, яка все таки вже відішла в минуле, стала частиною історії. На відміну від них, яскраві надбання вітчизняної біографіки 20 ст. не втрачають своєї гострої актуальності, продовжують по-особливому жити в розумі і серці наших сучасників, з ними не припиняється інтенсивний духовний діалог. Більш того – незрідка ця спадщина «кровоточить», озивається до нас своїми майстерно створеними образами, нагадує про гіркі людські втрати, нездійснені творчі задуми, про втрачені рукописи і документи, неопубліковані до цього часу праці. Коли видатний український культуролог академік НАН України

М. В. Попович (1930–2018) назвав свою книгу історичних есеїв-роздумів «Червоне століття»¹, а в останньому прижиттєвому її виданні – «Криваве століття» («Кровавый век», Харков: Фолио, 2016). він, безперечно мав на увазі не лише драматизм подій новітньої історії, але й болісній трагізм того діалогу, який нащадки ще довго вестимуть з минулим.

Як і весь шлях поступу гуманітарної культури і науки, розвиток вітчизняної біографіки був позначений впродовж 20 ст. яскравими досягненнями і начинаннями, а водночас, перерваними традиціями, величезними втратами – людськими і інтелектуальними, а незрідка – й вимушеним зосередженням творчої думки на тому, як зберегти й донести суспільству хоча б частину результатів здійснюваних досліджень, підлаштувавши їх до цензурних вимог радянських ідеологічних інстанцій. У сфері біографіки, над якою дамокловим мечем десятиліттями тяжіли як визначені владою переліки «ворогів народу», «українських буржуазних націоналістів» та інших «заборонених імен», так прямі утиски проти дослідників, це відчувалося особливо гостро. Виснажуючим для вітчизняної гуманітаристики було також відсторонення творців української біографіки від тих інтелектуальних процесів, які відбувалися у 20 ст. у європейській і світовій науці та культурі, від можливостей широкого ознайомлення з новітнім зарубіжним досвідом, не кажучи вже про його врахування й використання.

Метою цього розділу нашої праці є окреслення основних спрямувань і центрів розвитку вітчизняної біографіки на Батьківщині й поза її межами на доволі відмінних між собою, більш або менш драматичних етапах історії 20 ст., аналіз характерних особливостей біографічної творчості різних поколінь дослідників, розмаїття розбудованих ними проблемно-тематичних напрямів, освоєних жанрів біографічних праць, а також місця біографіки у інтелектуальному й духовному житті українського суспільства та наших співвітчизників за кордоном. При цьому першорядним своїм завданням автор цих рядків бачить виявлення і осмислення всього того, що є із спадщини 20 ст. найбільш важливим для української біографіки наших днів, зберігає і навіть примножує свою значимість у драматичні «плинні часи» кризового розвитку, глобальних політичних, соціально-економічних і духовно-культурних зрушень та інформаційної революції, які докорінно змінюють усталені уявлення про минуле і його зв'язки з нашою добою.

---

¹ Попович М. Червоне століття. Київ: АртЕк, 2005. 888 с.

3.1. Від Української революції 1917–1921 рр. до завершення Другої світової війни

3.1.1. Доля української біографіки на Батьківщині: протистояння патріотичного українознавчого та комуністичного дискурсів

Розвиток української біографіки 20 століття як на Батьківщині, так і в наукових та культурологічних центрах діаспори до цього часу досліджений доволі фрагментарно, насамперед у розрізі найбільш яскравих своїх проявів, а також окремих тематичних напрямів, досвід і уроки яких становлять найбільший інтерес для сучасної вітчизняної науки і культури.

Основи сучасних напрацювань у вивченні шляхів поступу вітчизняної біографіки впродовж 20 ст. з позицій науки незалежної України було закладено В. С. Чишком². У подальшому автори спеціальних монографічних досліджень тривалий час зосереджували свою увагу майже виключно на проблематиці більш вузькій – розвиткові вітчизняної довідкової біографічної справи. Грунтовними і детальними, заснованими на аналізі значних обсягів вперше залучених до наукового обігу архівних документальних матеріалів, а також численних історико-біографічних видань є, насамперед, праці С. М. Ляшко, присвячені спочатку діяльності та теоретичним науковим напрацюванням Біографічної комісії УАН-ВУАН³, а пізніше – більш широкому колу проблем розвитку української біографічної довідкової справи впродовж тривалого історичного періоду⁴. Досить стисло, оглядово цю проблематику висвітлено також у монографії В. І. Попика⁵.

² Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 240 с. [Розділ: «Історико-біографічні дослідження в Україні: 1918 – початок 90-х років ХХ ст. С. 117–128].

³ Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / упоряд. С. М. Ляшко. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2003. 688 с.

⁴ Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ – 40-ті рр. ХХ ст.) : нариси історії. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 88 с.; Її ж. Українські біографічні довідкові видання ХІХ–ХХ століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике поле, 2010. 288 с.

⁵ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ, 2013. 518 с. [розділ «Українська національна біографічна традиція і особливості становлення та розвитку ресурсів довідкової біографічної інформації в Україні». С. 212–224].

У другому десятилітті 21 ст., насамперед на сторінках збірника «Українська біографістика», почали з'являтися окремі змістовні, хоча й дуже розрізнені за тематикою розвідки, що стосувалися доволі широкого діапазону проблем історії біографічних студій та видавничої роботи в Україні – С. М. Ляшко⁶, А. І. Буряк⁷, Н. І. Любовець⁸ та в осередках української діаспори впродовж усього 20 ст., їх визначальним рисам⁹, окремим тематичним дослідницьким напрямом, зокрема, біографіці діячів мистецтва¹⁰, бібліотечній біографіці¹¹, окремим вченим, які впродовж 20 ст.

⁶ Ляшко С. М. З історії української біографічної довідкової справи: біографічні довідкові видання 1920–1930-х рр., які не побачили світу. *Наукові праці НБУВ*. Київ, 2013. Вип. 37. С. 568–601; Її ж. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 42–81. <https://doi.org/10.15407/ub.12.042>; Її ж. Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України (1919–1933): сучасний контекст. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 14–26. <https://doi.org/10.15407/ub.18.014>.

⁷ Буряк А. І. Комеморативні практики у діяльності Історичної секції Всеукраїнської Академії наук. *Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць*. Київ : Укр. ін-т нац. пам'яті, 2012. Вип. 2. С. 109–126. Режим доступу; <https://old.uinpr.gov.ua/zbirnyk>; Її ж. Образ В. Б. Антоновича у контексті комеморативних практик ХХ століття. // Там само. 2012. Вип. 3. С. 345–371. Режим доступу; <https://old.uinpr.gov.ua/zbirnyk>; Її ж. Українська академічна біографіка : винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій початку ХХ ст.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 18–36. <https://doi.org/10.15407/ub.17.018>.

⁸ Любовець Н. І. Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 4. С. 267–282. Режим доступу: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2008_4_21.

⁹ Індиченко Г. В. Співпраця українських та австрійських учених у створенні «Австрійського біографічного словника». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 312–325. <https://doi.org/10.15407/ub.12.312>.

¹⁰ Гончаренко М. І. Біографічні словники художників України: досягнення та можливості. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 7. С. 358–366. Режим доступу: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2010_7_19.

¹¹ Ківшар Т. І. Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 8. С. 98–148. Режим доступу: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2011_8_5; Її ж. Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 9. С. 25–64. Режим доступу: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2012_9_3.

на Батьківщині, а ще більш – за її межами, на вимушеній еміграції, доклали чимало зусиль до розвитку біографіки та біобібліографії, зокрема, – М. М. Могилянському (1873–1942)¹², О. С. Грушевському (1877–1942)¹³, Н. Д. Полонській-Василенко (1884–1973)¹⁴, М. Голубцю (1891–1942)¹⁵, Д. Гусару-Струку (1940–1999)¹⁶, Є. Онацькому (1894–1979)¹⁷, М. І. Ясинському (1889–1967)¹⁸ й багатьом іншим.

Доба Української революції 1917–1921 рр. дала могутній поштовх процесам національно-культурного відродження, піднесенню інтересу до минулого і традицій українського народу, його духовних цінностей, поста-

¹² Ляшко С. М. Керівничий Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України М. М. Могилянський : досвід просопографічного дослідження. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 6. С. 136–179. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2010_6_8; Її ж. Автобіографічні матеріали Михайла Могилянського : (з фондів Інституту рукопису НБУВ). *Пам'ятки України : історія та культура*. Київ, 2013. № 9. С. 16–21; Її ж. М. М. Могилянський – «останній лідер» Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України (1923–1933). Там само. Київ, 2013. № 9. С. 34–41; Іваницька С. Г., Ляшко С. М. Михайло Могилянський як співтворець шевченківського комеморативного канону. Там само. Київ, 2014. № 1. С. 18–23.

¹³ Шихненко І. М. Олександр Сергійович Грушевський – біоісторіограф. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 4. С. 260–266. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2008_4_20.

¹⁴ Ляшко С. М. Літописці Української академії наук : Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 56–77. <https://doi.org/10.15407/ub.17.056>.

¹⁵ Цимбала О. С. Біографічні дослідження у науковій спадщині Миколи Голубця. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 10. С. 479–493. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2013_10_32.

¹⁶ Яценко О. М. Данило Гусар Струк — вчений-енциклопедист української діаспори (матеріали до біобібліографії). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2005. Вип. 3. С. 336–347. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2005_3_54.

¹⁷ Демченко Т. П., Іваницька С. Г. Проблемно-тематичний діапазон біографічних нарисів Євгена Онацького (на прикладі збірки «Портрети в профіль»). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 13. С. 204–220. <https://doi.org/10.15407/ub.13.204>.

¹⁸ Петрикова В. Т. Біографічна традиція у науковій спадщині М. І. Ясинського: сторінки історії української біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 16. С. 193–206. <https://doi.org/10.15407/ub.16.193>.

тей діячів історії та культури як їх носіїв. Закономірним на цьому тлі стало відродження ідеї підготовки національного біографічного словника, організація з метою роботи над ним за ініціативою Д. І. Багалія (1857–1932), А. Ю. Кримського (1871–1942), Г. Г. Павлуцького (1861–1924), Є. К. Тимченка (1866–1948) у 1918 р. Постійної комісії для складання «Словника діячів української землі» (Біографічної комісії) у складі новоствореної Української академії наук. Зібрані Комісією матеріали, які частково збереглися у фондах Інституту рукопису НБУВ, ретельно вивчені, систематизовані і опубліковані С. М. Ляшко. Вони дозволяють говорити про те, що започаткований Біографічною комісією проєкт був значно більш масштабним від дореволюційних, мав би охоплювати кілька тисяч персоналій. Комісією, головним чином зусиллями академіка Д. І. Багалія та В. Л. Модзалевського (1882–1920), були напрацьовані основні теоретичні та методичні документи щодо реалізації проєкту, розгорнуто роботу з формування реєстру імен словника, збору до нього біографічних матеріалів. Проте, в умовах утвердження тоталітарного режиму, утисків і агресивної «критики» з боку владних інстанцій, діяльність Біографічної комісії було поступово згорнуто, а у 1933 р. її остаточно ліквідовано¹⁹.

Згодом, вже у роки незалежності України, навколо діяльності Біографічної комісії УАН-ВУАН поступово сформувалася історіографічна легенда, основою якої стало трактування її як головного на той час наукового центру біографічних досліджень та оцінка її напрацювань як таких, що у повній мірі не втратили свого значення, а тому з успіхом можуть бути використані для підготовки сучасного друкованого національного біографічного зводу²⁰. Значною мірою, саме базуючись на такому розумінні, В. С. Чишко обґрунтовував місце і значення створеного у 1994 р. у складі НБУВ Інституту біографічних досліджень як прямого й безпосереднього продовжувача справи Біографічної комісії УАН-ВУАН.

¹⁹ Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України [Вступна стаття] *Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933: Документи. Матеріали. Дослідження* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; авт.-упоряд. С. М. Ляшко. Київ: НБУВ, 2003. С. 13–34; Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя: Дике поле, 2010. С. 42–48.

²⁰ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 117–119.

Пізніше С. М. Ляшко на основі зібраних нею великих обширів матеріалів розкрила значно більш широку, складну, багатобарвну і драматичну картину розвитку української довідкової біографіки за доби Розстріляного відродження. Біографічна довідкова справа стала тоді важливою складовою вітчизняної гуманітаристики. У цьому напрямі поза структурою Біографічної комісії УАН-ВУАН у 20–30-х рр. працювали й інші професійні дослідники та цілі наукові колективи. Загалом, за висновками С. М. Ляшко, на той час в радянській частині України сформувалися два центри біографічних досліджень – Київський, представлений науковими силами УАН-ВУАН та Харківський, що знаходився під егідою Наркомосу УРСР²¹.

Індивідуальні дослідження вчених, як причетних до робіт Біографічної комісії УАН-ВУАН, так і тих, що працювали без якогось зв'язку з її діяльністю, значною мірою так само були спрямовані на «збирання імен» відомих і мало відомих співвітчизників, померлих і живих, представників різних сфер науки, освіти та культури. Публікації років Української революції та Розстріляного відродження являли собою результати їх копітких багаторічних пошуків.

Аналіз сукупності реалізованих і нереалізованих довідкових біографічних проєктів 20-х років, засвідчує, що вітчизняним науковим співтовариством вже на той час усвідомлювалася важливість розбудови і наукового використання великих, багатотисячних інформаційних масивів персоналій. Ф. А. Ернст (1891–1942), один з провідних мистецтвознавців і музейників тієї доби, який брав участь у роботі Біографічної комісії як редактор відділу діячів мистецтв, зміг опублікувати історико-біографічні нариси про київських архітекторів 18 ст. як частину напрацьованих ним матеріалів до словника українських архітекторів²². Згодом літературознавець та мистецтвознавець П. М. Попов (1890–1971), працюючи в межах започаткованого Українським науковим інститутом книгознавства проєкту створення словника діячів української книги, видав грун-

²¹ Ляшко С. М. З історії української біографічної довідкової справи: біографічні довідкові і довідкові видання 1920–1930-х рр., які не побачили світу. *Наук. праці НБУВ*. Київ, 2013. Вип. 37. С. 596.

²² Ернст Ф. Київські архітекти XVIII віку. *Наше минуле*. 1918 (Липень-серпень). Ч. 1. С. 98–118; Окреме видання: Київські архітекти XVIII віку. Київ : Печатня Вид. «Друкарь», 1918. 23 с.

товні матеріали до довідника вітчизняних граверів²³. Вповні завершити його автором на той час не вдалося і частина праці так і залишилася у рукописі²⁴. Так само, на другу половину 20-х років припадає публікація в Одесі видатним українським бібліографом Б. М. Комаровим (1882–1975) матеріалів до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів, упорядкування яких свого часу розпочав ще його батько, засновник одеської «Просвіти» М. Ф. Комаров (1844–1913)²⁵. У Києві О. О. Тулуб (1866–1938), який з 1923 р. був нештатним постійним співробітником Біографічної комісії, оприлюднив напрацьовані ним матеріали до словника псевдонімів українських письменників²⁶.

У той же час, значним досягненням вітчизняної біографічної справи, певною мірою навіть – знаковою подією, яка окреслила великі потенційні можливості української біографіки на перспективу, став вихід у світ у 1928 р. підготовленого О. М. Лейтесом і М. Ф. Яшеком під егідою Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка у Харкові унікального за повнотою й широтою охоплення діапазону літературного життя України словника «Десять років української літератури»²⁷. Впродовж останніх десятиліть про нього чимало сказано у працях з історії літератури та біографічної довідкової справи. Видання, яке мало стати однією з книг три томної комплексної літературно-критичної праці, присвяченої її розвитку після 1917 р., увібрало імена 1486 українських літераторів усіх ідейних і творчих спрямувань. З них ледве десята частина згадувалася пізніше

²³ Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів. / Укр. Наук. Ін-т книгозн. Київ. Окрліт, 1926. 137, [5] с.; Те саме: дод. 1. Київ: Київ. Окрліт, 1927. 33, [1] с.

²⁴ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 119.

²⁵ Комаров Б. М. Матеріали до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів. Головним чином за рукописними матеріалами М. Комарова. *Записки українського бібліографічного товариства в Одесі*. Одеса, 1928. Ч. 1. С. 5–16.

²⁶ Тулуб О. Матеріали до словника псевдонімів українських письменників. *Записки історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 1928. Кн. 16. С. 223–234.; Його ж. Словник псевдонімів українських письменників: (матеріали). Укр. акад. наук. Київ: Друк. Укр. акад. наук, 1928. 34 с.

²⁷ Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917–1927): Т. 1 Біо-бібліографічний / за ред. С. Пилипенка; Інститут Тараса Шевченка. Київ: Держвидав України, 1928. XVIII, 672 с.

у радянських словниках українських письменників²⁸. Саме у словнику О. М. Лейтеса і М. Ф. Яшека вперше поряд з відомими письменниками постали ті, кого пізніше назвуть поколінням «Розстріляного відродження», і серед них: В. Еллан (Блакитний), М. Хвильовий, Г. Косинка, Г. Епик, М. Драй-Хмара, В. Свідзинський, М. Йогансен²⁹.

Поряд з раніше знаними у науці словниковими проектами, які вдалося тоді повністю або хоча б частково реалізувати, С. М. Ляшко було виявлено цілу низку біографічних довідкових видань, яким не пощастило за умов наступу тоталітарного режиму вийти друком. Зокрема, окрім відомого вже науковцям так і не здійсненого біобібліографічного «Словника українських письменників», підготовку якого було започатковано ще у 1918 р. харківським видавництвом «Час», а потім фактично заново розгорнуто у 20-х рр. М. А. Плеваком (1890–1941), така ж доля спіткала «Словник Шевченкових знайомих», який колектив науковців Київської філії Інституту Тараса Шевченка на чолі з В. В. Міяковським (1888–1972) та М. М. Новицьким (1892–1964) планував випустити у світ вже у 1930 р. С. М. Ляшко віднайдено також рукопис підготовленого В. І. Кривусівим (Борецьким) (1884 – бл. 1932) та П. О. Козицьким (1893–1960) «Словника українських діячів музичного мистецтва». Відомо, що Ф. Л. Ернстом напрацьовувався проєкт довідника українських музейників та меценатів. М. М. Биховцем (1894–1937) було підготовлено і у 1931 р. подано до видавництва «Українська радянська енциклопедія» рукопис українського біобібліографічного словника діячів культури і мистецтва «За 400 літ». Хоча й аматорський за своїми підходами, але наповнений надзвичайно цінною, з погляду нашого часу інформацією, він, однак, одразу ж був відхилений не через недостатній методичний рівень, а як «політично шкідливий»³⁰. До числа нереалізованих довідкових біографічних проєктів С. М. Ляшко справедливо віднесла також розгортання під керівництвом

²⁸ Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике поле, 2010. С. 51–52.

²⁹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ, 2013. С. 217.

³⁰ Ляшко С. М. З історії української біографічної довідкової справи: біографічні довідкові і довідкові видання 1920–1930-х рр., які не побачили світу. *Наук. праці НБУВ*. Київ, 2013. Вип. 37. С. 583–590.

М. О. Скрипника роботи над багатотомною «Українською радянською енциклопедією», оскільки вона мала увібрати великий біографічний матеріал³¹.

Значного розвитку набули на той час й біографічні дослідження літературознавчого спрямування. Перше місце серед них належало працям, присвяченим життю і творчості Тараса Шевченка. Вийшли друком наукові дослідження П. П. Филиповича (1891–1937) «Шевченко і декабристи» (1926), «Шевченко і Плещеев» (1929), а також «Шевченко в приватному листуванні» (1926) та інші О. К. Дорошкевича (1889–1946). Видавалися й популярні книжки про Кобзаря, насамперед В. Д. Коряка (1889–1937): «Тарас Шевченко» (Харків, 1919–1920, п'ять перевидань), «Життя Тараса Шевченка» (Харків, 1929, 1930).

У той же час, особистість і творчість Лесі Українки, яка вже в часи Української революції і національного піднесення 20-х років була визнана патріотичною громадськістю однією з найвищих вершин української культури, символом самоствердження нації, ключовою постаттю в інтеграції України до світового модерного культурного простору, привернула дослідницьку увагу цілої плеяди талановитих представників молодого покоління українських літераторів та літературознавців – М. Зерова (1890–1937)³², А. Музички (1886–1966)³³, М. Драй-Хмари (1889–1939)³⁴, Л. Підгайного (1899–1950)³⁵. У другій половині 20-х рр. плідно розгорнув лесезнавчі студії також ще зовсім молодий П. Одарченко (1903–2006) – в майбутньому один з провідних дослідників творчості Лесі Українки на еміграції. До свого арешту у серпні 1929 р. він встиг опублікувати в Україні понад десяток наукових розвідок, високо оцінених М. Зеровим,

---

³¹ Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике поле, 2010. С. 52–55.

³² Зеров М. Леся Українка. Критично-біографічний нарис. Харків; Київ : Книгоспілка, 1924. 68 с.

³³ Музичка А. Леся Українка: її життя, громадська діяльність і поетична творчість. [Одеса]: Державне видавництво України, 1925. 108 с.

³⁴ Драй-Хмара М. О. Леся Українка : життя й творчість. [Київ]: Держ. вид-во України, 1926. 156 с.

³⁵ Підгайний Л. Леся Українка Популярний критично-біографічний нарис. / за ред. Я. Савченка. Харків; Київ : Держ. вид-во України, 1929. 83, [5] с., [1] арк. портр. (Популярні нариси про українських класиків).

Г. Майфетом (1903–1975), Б. Якубським (1889–1944), С. Єфремовим (1876–1939)³⁶. Напрацювання українських лесезнавців доби «Розстріляного відродження» утвердили беззаперечне визнання Лесі Українки однією зі знакових постатей культури України. Видавалися її твори, вони увійшли до шкільних програм. Саме завдяки цьому у наступні десятиліття тоталітарний режим вже не зміг замовчувати її ім'я, а змушений був лише вдаватися до маніпуляцій щодо близькості її поглядів до ідеології робітничого класу та міфологізації творчості поетеси з метою інтеграції її до комуністичного канону.

Впродовж 20-х рр. побачили світ кілька різних за своїм характером та ідейною спрямованістю праць про Михайла Коцюбинського – С. Єфремова («Михайло Коцюбинський» Київ; Ляйпціг, 1920); В. Д. Коряка («Поет української інтелігенції М. Коцюбинський. 1913–1923. Харків, 1923; «Життя М. Коцюбинського». Харків, 1929); С. Козуба («Молодий Коцюбинський. Харків, 1927).

Наприкінці 20-х рр. підготовка численних літературознавчих праць, присвячених як письменникам 19 ст., так і сучасникам, розгорнулася особливо широко. Вони виходили у світ як окремими виданнями, так і на сторінках журналів, насамперед, «Червоного шляху». Це були праці іноді зовсім різних форматів, з суттєво відмінними дослідницькими підходами. Наприклад, написана І. Ткаченком книга про Панька Куліша являла собою докладний біографічний нарис, побудований за хронологічною канвою, поєднаний з проблемно-тематичними розділами, присвяченими різним спрямуванням літературної, наукової, освітянської та громадської діяльності Куліша³⁷. Майже одночасно вийшли у світ дослідження про талановитого молодого сучасника – Павла Тичину, у яких поет був представлений Ф. Майфетом³⁸ та В. Юринцем (1891–1937)³⁹ зовсім не життєписом, а його інтелектуальною біографією – творчими пошуками. Тоді ж

³⁶ Яворівський В., Жулинський М., Дзюба І. Петро Одарченко [Некролог]. *Слово і час*. 2006. № 4. С. 95–96.

³⁷ Ткаченко І. П. О. Куліш : критико-біограф. Нарис. Харків : Книгоспілка, 1927. 72 с.

³⁸ Майфет Ф. Матеріали до характеристики творчості П. Тичини. Харків : Держ. вид-во України, 1926. 70 с. (Критична бібліотека).

³⁹ Юринець В. Павло Тичина: Спроба критичної аналізи. Харків : Книгоспілка, 1928. 116 с. (Критика й теорія літератури).

надруковано книжку В. Самуся, присвячену постатям В. Чумака, А. Заливчого, Г. Михайличенка⁴⁰ – молодих літераторів, які стали тоді для української літератури «першими хоробрими» – борцями, героями і жертвами у боротьбі за свободу України. Власне, вже на час виходу книжки до цієї пам'ятної трійці в публіцистиці додалося четверте ім'я – В. Елана⁴¹. Виключний інтерес становлять біографічні статті, підготовлені М. А. Плеваком до двотомної «Хрестоматії нової української літератури», яка вийшла друком у 1923 р.⁴², призначеної для вивчення і популяризації українського письменства серед широкого загалу.

Значний інтерес як пам'ятки літературно-критичної і, водночас, біографічної літератури тієї досить драматичної за накалом ідейного протистояння доби, становлять науково-популярні книжки та брошури, розраховані на широкий читацький загал, опубліковані харківським видавництвом «Український робітник» у серіях «Критична література» та «Масова літературно-критична бібліотека». Важливою новацією серед них стали праці, присвячені творчості молодих літераторів, зокрема, книжки Ю. Лавріненка (1905–1987) – майбутнього відомого дослідника літератури «Розстріляного Відродження»: «Блакитний-Елан» (1929)⁴³, «Василь Чумак» (1930)⁴⁴, «Творчість Павла Тичини» (1930)⁴⁵.

Впродовж 30-х рр., як до періоду масових репресій, так і в умовах їх непевного «затишшя», що настало перед самим початком війни, літературознавча біографіка в УРСР вже не мала можливості проявити себе чимось значимим. Втрати серед фахівців були настільки великими, що

⁴⁰ Самусь М. Трое... Василь Чумак, Андрій Заливчий, Гнат Михайличенко : критико-біографічні нотатки. / За ред. В. Юринця. Харків : Книгоспілка, 1928. 53, [1] с. (Критика й теорія літератури).

⁴¹ Олійник Ф. Чотири постаті (З приводу роковин смерті А. Заливчого, Г. Михайличенка, В. Чумака й В. Елана). *Зоря*. 1926. № 24. грудень. С. 23–25.

⁴² Плевако М. А. Хрестоматія нової української літератури. Т. 1: Перша пол. XIX ст.; Т. 2 : Від початку 80-х років XIX ст. до останніх часів. Харків : Кооп. В-во РУХ., 1923. 528 с.

⁴³ Лавріненко Ю. Блакитний-Елан : біогр.-крит. Нарис. Харків : Укр. робітник, 1929. 62 с. (Масова літературно-критична бібліотека).

⁴⁴ Лавріненко Ю. Василь Чумак. Харків: Укр. робітник», 1930. 77 с. (Масова літературно-критична бібліотека).

⁴⁵ Лавріненко Ю. Творчість Павла Тичини. Харків : Укр. робітник, 1930. 80 с. (Масова літературно-критична бібліотека).

ніякі «комсомольські призови» молоді на наукову і видавничу роботу їх замінити не могли. Та й більшість українознавчих дослідницьких напрямів було призупинено. Продовжувалося виконання лише деяких з них, які більшовицькій владі були вигідні з тих чи інших ідеологічних міркувань, але – лише в межах дозволеного. У той час було видано кілька праць, присвячених, за тодішньою офіційною термінологією, письменникам-демократам, зокрема, – М. Коцюбинському⁴⁶.

На тлі різноманітних літературних біографічних жанрів 20–30-х рр. – автобіографій, спогадів, публіцистичних біографічних нарисів, а також історичної прози, яка набувала в радянській Україні все більш пригніченого ідеологічними вимогами характеру, справжньою подією, унікальним літературно-художнім явищем стала поява інтелектуальної романізованої біографічної прози Віктора Петрова (Домонтовича, 1894–1969). Його творами «Аліна і Костомаров» (1929) «Романи Куліша» (1930) зачитувалася молодь, студентство. З-під пера Домонтовича у наступні роки вийшла ціла низка блискучих філософських белетризованих біографій діячів світового мистецтва, науки, а також яскравих персонажів вітчизняної історії, які знаходилися у пошуку свого життєвого вибору на драматичному розриві часів (оспівані у літературі романтичної доби герої – Сава Чалий, В. Ржевуський – «Ревуха»⁴⁷). Домонтович став першим в Україні, хто піднявся тоді на рівень тогочасної європейської романізованої біографії, бурхливе піднесення якої було пов'язане з іменами Андре Моруа, Стефана Цвейга, Юрія Тинянова.

На жаль, інтелектуальній лінії біографічної прози, співзвучній тогочасним пошукам європейської і світової літератури, в умовах радянської України вже не залишалось тоді місця. Відроджуючись поволі після розгрому українського письменництва, літературна історична біографіка самого кінця 30-х років, а потім і воєнної доби вимушено зосередилася на постатях народних героїв минулого, явивши собою по-суті белетризовану історію класової боротьби (повісті «Кармелюк» В. Кучера (1940), «Іван Богун» Я. Качури

⁴⁶ Хвиля А. Михайло Коцюбинський, 1864–1934. Харків : Худож. літ., 1935. 54, [1] с., [1] арк. портр.; Стебун І. І. Михайло Коцюбинський : життєвий і творчий шлях : крит.-біогр. нарис. Вид. 2. Київ : Держ. літ. вид-во, 1939. 172 с.

⁴⁷ Ляшко С. М., Тимченко В. М. Вацлав Ржевуський у пошуках ідентичності (за біографічним нарисом В. Петрова-Домонтовича «Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти»). *Українська біографістика = Biographistica Ucrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 160–172.

(1941), «Олекса Довбуш» І. Єрофєєва (1945), так само як і опублікований вже у повоєнне десятиліття «Семен Палій» Ю. Мушкетика (1954)⁴⁸).

Значно менше уваги в сучасній українській науці приділяється розвитку впродовж 20–30-х років біографіки так званого історико-революційного спрямування, тобто літератури, позначеної протилежним українській національній біографічній традиції – тоталітарно-комуністичним дискурсом. Впродовж перших десятиліть незалежності України відмова дослідників від історико-партійної, комуністичної проблематики була цілком зрозумілою. Навіть і нині, після Революції Гідності 2014 р. і повсемісного руху за подолання тоталітарної спадщини, що одержав у публіцистиці влучну назву «Ленінопад», відчувається, що час для серйозного критичного аналізу цього напрямку вітчизняної біографіки 20–30-х років ще не вповні настав. Лише в міру того, як посттоталітарний, посттравматичний синдром, прагнення просто відкинути ідеї, образи й імена, пов'язані з радянською добою, будуть відходити з суспільної свідомості в минуле, поступово утвердиться розуміння того, що й ця спадщина теж потребує переосмислення. Без цього важко зрозуміти суспільну атмосферу доби, сподівання і духовні трагедії наших співвітчизників у перші десятиліття радянської влади. На увагу заслуговують як історико-біографічні напрацювання дослідників революційного руху 20-х років, так і нагромаджений ними досвід запровадження нових форм збирання й систематизації матеріалів, розвитку теоретичних і методичних засад біографіки, вдосконалення процесів підготовки праць та видавничої роботи – зрозуміло, з урахуванням і прискіпливим аналізом й усього того негативу, який над ними тяжів.

Розгорнута в Україні у 20-х роках 20 ст. понад двадцятьма «істпартами» – місцевими осередками загальносоюзної Комісії з історії Жовтневої революції та РКП(б) – робота з вивчення історії революційного руху і громадянської війни, так само, як і одночасна праця численних дослідницьких колективів з написання історії заводів і фабрик, розкрили принципово інші зрізи осягнення відносно далекого й зовсім близького за часом минулого, сприяли охопленню біографічними студіями принципово нової проблема-

⁴⁸ Кара Т. С. Українська історична повість першої половини ХХ століття у дзеркалі критики і літературознавства. *Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту*. 2014. Вип. 3. С. 254.

тики, представників інших, ніж були традиційно об'єктом вивчення українознавства, соціальних верств суспільства, виходу на незнані раніше кількісні виміри введених до інформаційного обігу нових імен. Усе це вимагає нового осмислення, не може бути просто відкинутим у забуття, бо містить у собі серйозні й гіркі уроки, які наше суспільство повинно глибоко засвоїти.

Напрацьовані й почасти опубліковані істпартами у 20-х роках 20 ст. дані по величезній кількості вперше введених до науково-інформаційного обігу імен, зібрані ними «масові» біографічні матеріали стосовно учасників революційного руху і громадянської війни становлять значний інтерес для деталізованого аналізу персонального складу діячів різних поколінь. Пізніше значну частину їх було репресовано, а імена вилучено з історії. Тому інформаційний потенціал публікацій 20-х років багато у чому є вищим за розрізнені й доволі вибіркові дані по офіційно «дозволених персоналіях», оприлюднені у наступні десятиліття в різних історико-революційних меморіальних виданнях в Україні та у центральних видавництвах СРСР.

Цей важливий досвід «збирання імен», осмислення долі кількох поколінь учасників і свідків революційних подій, здобутий в умовах, коли тоталітарна репресивна система ще тільки «набирала обертів», зберігалася ще певна свобода збору та інтерпретації матеріалів, є дуже повчальним. На той час він багато у чому мимовільно продемонстрував альтернативну офіційній більшовицькій пропаганді картину політичних процесів в країні і їх сприйняття сучасниками. Значною мірою саме через це репресії сталінського режиму проти дослідників історико-партійної проблематики у 30-х роках були не менш жорстокими, ніж проти вчених-українознавців традиційного для України народозначого спрямування.

Імена абсолютної більшості діячів революційного руху, які походили з України, або брали участь у подіях на українських землях, введені у 20-х – на початку 30-х рр. до інформаційного обігу на сторінках унікального за своїм інформаційним значенням «загальносоюзного» багатотомного біобібліографічного словника «Деятели революционного движения в России»⁴⁹, а також численних збірників та періодичних видань, що виходили

---

⁴⁹ Деятели революционного движения в России : био-библиогр. словарь от предшественников декабристов до падения царизма / под ред. : Ф. Я. Кона, Б. П. Козьмина, В. И. Невского, И. А. Теодоровича. Всесоюз. о-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев ; М., 1927–1928. Т. 1, вып. 1–2 ; М., 1929–1932; Т. 2, вып. 1–4 ; М., 1933–1934; Т. 3, вып. 1–2 ; М., 1931–1933. Т. 5, вып. 1–2.

друком в Україні, впродовж наступних десятиліть ніколи вже не згадувалися у жодних публікаціях. Окремі праці та спогади офіційно «дозволені» ветеранів революційного руху й більшовицької партії, які вперше побачили світ у відносно вільній атмосфері 20-х років, почали перевидаватися вже після XX з'їзду КПРС в суттєво «урізаному» цензурованому вигляді.

Відкритою, майже не напрацьованою на наш час в українській науковій літературі, залишається й проблема місця вітчизняної біографіки в суспільному, інтелектуальному й культурному житті у міжвоєнний період, побутування біографічної літератури серед різних верств населення, її сприйняття, читацьких зацікавлень і оцінок. Стосовно початку й середини 20-х років у пресі, в щоденниках та у пізніших спогадах діячів науки і культури, інших документах різного роду, трапляються ще опосередковані свідчення про твори біографічної літератури, їх читання, певний суспільний резонанс. Від кінця 20-х перед дослідниками постає вже суцільна картина «критики» і «самокритики», статей, рецензій і відгуків у пресі, сповнених звинувачень у «націоналізмі» і «соціал-фашизмі» на адресу авторів історичних і літературних творів. Представники наукової і творчої інтелігенції, свідомо частина студентства читала україніку і спілкувалася з приводу прочитано все більш приватно, у вузькому середовищі. Серед широкого читаючого загалу, очевидно, до певного часу заохочувалося переважно читання біографічних нарисів про діячів революційного руху, героїв громадянської війни – допоки хвиля репресій не перекрыла і цей напрям читання. Загальною тенденцією було також витіснення української книжки на узбіччя під натиском книги російськомовної. О. П. Довженко у своєму «Щоденнику» у 1942 р. з боєм писав, що перед війною навіть у деяких інститутських бібліотеках не було для студентів жодної книжки Тараса Шевченка.

3.1.2. Біографіка 20-х – початку 40-х років на Західній Україні та на еміграції

Поразка Української революції 1917–1921 рр. обумовила від'їзд багатьох представників політичної, наукової та освітянської еліти на Західноукраїнські землі, а ще більшою мірою на еміграцію – до країн Центральної і Західної Європи. Однак говорити про рішуче перенесення центру інтелектуального життя українства, розвитку гуманітарних наук і, зо-

крема, біографіки поза межі України у міжвоєнний період було б певним перебільшенням. Для цього у української еміграції ще не було на той час належних сил. Цей феномен у повній мірі проявився лише після Другої світової війни, вже з новою хвилею вимушених переселенців.

У 20–30-х роках подвижницькі зусилля наукової громадськості на Західній Україні та на еміграції лише певною мірою могли компенсувати те, що не можливо ставало реалізувати на Великій Україні під радянською владою. Доволі обмеженими були матеріальні ресурси, відсутнім доступ до архівних документальних та й багатьох друкованих джерел. За таких умов значним успіхом стало видання «Української загальної енциклопедії» («УЗЕ»), відомої в науковій літературі також як «Коломийська енциклопедія»⁵⁰. Започаткування її та вихід у світ першого тому, вороже зустрінуті офіційними колами в УСРР (як нібито й зовсім ніякої і не енциклопедії), тим не менш в умовах ще не згорнутої «українізації» висунуло на порядок денний питання щодо підготовки «Української радянської енциклопедії».

Біографічні дослідження та публікації різних жанрів і форматів готувалися у 20–30-х роках членами Наукового товариства імені Шевченка у Львові. НТШ систематично організовувало зібрання, присвячені вшануванню пам'яті видатних діячів науки, культури, літератури, відзначенню ювілеїв знаних сучасників. Провідну роль у визначенні тематичного спрямування та теоретичного рівня публікацій з біографічної проблематики у міжвоєнний час продовжували відігравати «Записки НТШ». Впродовж 20-х років у них постійно друкувалися біографічні статті, нариси, документальні публікації, численні некрологи, рецензії та бібліографічні замітки про нові біографічні видання, підготовлені вченими як на самій Галичині, так і одержані з радянської України, а також від науковців, які вже перебували на той час на еміграції у країнах Центральної та Західної Європи. Серед авторів були представники різних поколінь: О. Барвінський, Б. Барвінський, Я. Гординський, С. Єфремов, В. Щурат, К. Студинський, М. Возняк, І. Борщак, І. Крип'якевич, П. Пелех, М. Василенко, І. Брик, М. Кордуба, В. Біднов, В. Дорошенко, М. Грушевський, М. Андрусак, В. Л. Левицький, С. Наріжний. У 30-х роках коло основних авторів історико-біогра-

⁵⁰ Українська загальна енциклопедія : Книга Знання : у 3-х т. / за ред. І. Раковського. – Львів, Коломия, 1930–1935. Т. 1–3.

фічних публікацій «Записок НТШ» залишалося практично тим самим. До нього більш активно приєдналися Л. Луців, Л. Білецький, Д. Чижевський, М. Рудницький. Звертає на себе увагу високопрофесійна, на рівні європейської науки, проблемна спрямованість публікацій на розробку важливих аспектів творчої спадщини найбільш відомих вітчизняних діячів, практично повна відсутність «лінійних» життєписів. У той же час, все більшою мірою відчувалася й вже не зовсім співзвучна новітній драматичній добі зануреність «Записок НТШ» у давні віки – зокрема й щодо біографічних публікацій. Наприклад, помітною була зосередженість на постатях доби литовського та польського панування, Козаччини. Перерване напередодні Другої світової війни (том CLV (155-й), 1937) видання у Львові «Записок НТШ» змогло відновитися у Німеччині, у Мюнхені, в 1948 р. Відтоді й тематична їх спрямованість і змістове наповнення, й саме коло авторів почали поволі змінюватися.

У 20 – на початку 30-х рр. традицію публікації історико-біографічних та літературно-біографічних праць продовжив і «Літературно-науковий вістник». У 20-х роках особливо плідно співпрацював у ньому в цьому напрямі В. Біднов. Він був одним з тих, хто чи не найбільше надрукував у ЛНВ саме біографічних матеріалів: про О. Кониського (1925, Т. 87), Д. Антоновича (1927, Т. 94), Д. Яворницького (1925, Т. 88), О. Лазаревського (1927, Т. 93), С. Смаль-Стоцького (1926, Т. 89). Ним опубліковані також «Спомини про Адріана Каченка; некролог, біографічні дані та характеристика творчості (1858–1921)» (1923, Т. 80), «Спомини про академіка Миколу Петрова; з нагоди сорокалітніх роковин видання його “Очерковъ истории украинской литературы XIX ст.” (1924, Т. 85). Грунтовні історико-біографічні та літературно-біографічні публікації, рецензії, огляди творчості сучасних письменників та вчених, некрологи на сторінках ЛНВ належали В. Дорошенку, Д. Дорошенку, М. Євшану, М. Кордубі, О. Маковею, М. Павлику, С. Русовій.

Меншою мірою біографіка була представлена на Галичині у цей період окремими книжковими виданнями. Серед важливих праць першої половини 20-х років варто згадати брошуру Д. Донцова, присвячену Лесі Українці⁵¹. Тоді ж була видрукувана до десятих роковин від дня смерти

⁵¹ Донцов Д. Поетка українського Рісорджименто (Леся Українка). Львів: Вид. Донцових, 1922. 35 с.

Лесі Українки книжка Ю. Тищенка-Сірого⁵². Проте, не дивлячись на досить скрутні умови, українські науковці виношували великі плани на майбутнє. Відомо зокрема, що на початку 30-х рр. у Львові Є. Ю. Пеленський (1908–1956) мав наміри розпочати роботу над біобібліографічним «Словником сучасних західно-українських письменників»⁵³.

Серед біографічних видань передвоєнної пори, які багато у чому є підсумком тривалого шляху політичного поступу галицького громадянства та його визначних представників, слід назвати, перш за все, опублікований відомим політичним і громадським діячем, багаторічним депутатом австрійського парламенту та Галицького Сейму, прем'єр-міністром Західно-Української Народної Республіки, членом НТШ Костем Левицьким (1859–1941) двотомник «Українські політики», у якому зібрано понад п'ятдесят політичних портретів галицьких діячів⁵⁴.

Поза межами України, на еміграції центрами багатопрофільних наукових українознавчих студій, серед яких хоча й далеко не першорядне місце належало також біографіці, стали заснований у 1921 р. у Відні, тоді ж переміщений до Праги, а згодом, у 1945 р., до Мюнхена Український вільний університет⁵⁵, а також організовані у Празі в 1923 р. Український високий педагогічний інститут імені М. Драгоманова та Українське історично-філологічне товариство, створений там же двома роками пізніше, у 1925 р., Музей визвольної боротьби України. З Прагою у міжвоєнний період пов'язана діяльність багатьох відомих вчених, які залишили праці у галузі біографіки та тісно споріднених з нею історіографії та біобібліографії, зокрема, Д. В. Антоновича (1877–1945), Д. І. Дорошенка (1882–1951), Л. Т. Білецького (1882–1955), С. Й. Смаль-Стоцького, (1859–1938), В. О. Біднова (1874–1935), А. І. Яковліва (1872–1955), С. П. Наріжного (1898–1983).

⁵² Сірий Ю. Леся Українка: Короткий нарис на спомин десятиліття з дня смерти поетеси (1913–1923). Київ; Прага; Львів: Накладом видавництва «Чорномор» 1923. Друкарня В-ва «Чорномор». Каліш. Табор інтернованих № 10.

⁵³ Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя: Дике поле, 2010. С. 80.

⁵⁴ Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. Ч. 1–2. Львів, 1936–1937.

⁵⁵ Віднянський С. Заснування та діяльність Українського Вільного університету – першої української високої школи за кордоном (1921–1945). *Український історичний журнал*. 1993. № 11–12. С. 68–80.

Одним з провідних діячів Музею визвольної боротьби України. С. П. Наріжним у 30-х – на початку 40-х рр. на основі величезного обшину зібраних матеріалів (понад 1 млн документів іа речей, які містили величезний обсяг інформації про українських діячів) вже під час Другої світової війни вдалося опублікувати перший том ілюстрованої 830 документальними світлинами книги-меморіалу, присвяченої культурницькій діяльності української еміграції та іменам її подвижників⁵⁶. Матеріали другого тому його праці на основі авторських рукописів було видано лише через багато років – вже у незалежній Україні⁵⁷.

Історико-біографічній та біобібліографічній тематиці належало певне місце також у дослідницькій та навчальній роботі Української господарської академії у Подєбрадах (1922–1935 рр.), Українського наукового інституту у Берліні (1926–1945), в працях якого у різні роки брали участь Д. І. Дорошенко, З. Ф. Кузеля (1882–1952), Б. Д. Крупницький (1894–1956), М. Д. Антонович (1916–2005). У 30-х рр. українські вчені на еміграції доклали зусиль і до підготовки матеріалів до цілого ряду довідкових видань, які виходили у різних країнах Європи⁵⁸, хоча біографіка представлена у них меншою мірою.

Найбільш значимий внесок у розвиток української біографіки серед усіх установ українського зарубіжжя у міжвоєнний період було зроблено вченими Українського наукового інституту у Варшаві. Впродовж десятиріччя його існування – фактично з 1928 р. до самого початку Другої світової війни тут були здійснені наукові публікації документів та досліджень про гетьманів Івана Мазепу («Мазепа. Збірник», Ч. 1–2, Варшава, 1938) та Пилипа Орлика (Крупницький Б. Д. Гетьман Пилип Орлик. Огляд його політичної діяльності. Варшава, 1928), зокрема, вийшли друком два томи його «Діарія»; а також видано праці про Григорія Сковороду⁵⁹, Тараса

⁵⁶ Наріжний С. Українська еміграція : культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага : [б. в.], 1942. Ч. 1. 232 с. : іл. (Студії Музею визвольної боротьби України ; Т. 1).

⁵⁷ Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / Упоряд. Л. Яковлева. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. 272 с.

⁵⁸ Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике поле, 2010. С. 80.

⁵⁹ Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. / За ред. С. Смаль-Стоцького. Варшава: Праці українського наукового інституту. Друкарня НТШ у Львові, 1934. 224 с.

Шевченка ⁶⁰, Михайла Драгоманова ⁶¹, Олександра Потебню ⁶², опубліковано спогади О. І. Лотоцького – цінне джерело відомостей про події з історії українського національного руху та про його знаних діячів ⁶³. В процесі розгорнутої інститутом підготовки Повного видання творів Тараса Шевченка, П. І. Зайцевим (1886–1965) було створено великий біографічний нарис про Кобзаря, наклад якого надруковано 1939 р. у Львові, але одразу ж знищено радянськими військами, які увійшли до міста. Ця книга, що не втратила свого наукового значення дотепер, побачила світ лише у 1955 р. ⁶⁴, згодом неодноразово перевидавалася.

Не дивлячись на відчутну обмеженість сил і можливостей, а отже й вимушену зосередженість дослідницької проблематики на доволі вузькому колі постатей українського минулого, що значною мірою було обумовлено й ступенем доступності/недоступності в умовах еміграції до джерел, у 20–30-х роках українськими вченими було зроблено помітний внесок у продовження і розвиток традицій української біографіки. На жаль, усі ці праці увійшли до українського науково-інформаційного простору на Батьківщині лише у роки незалежності.

⁶⁰ Смаль-Стоцький С. Шевченко. Інтерпретації. *Праці Українського наукового інституту*. Т. 25. Варшава, 1934. 240 с.

⁶¹ Архів Михайла Драгоманова. Т. 1: Листування Київської Старої Громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.) / Український науковий Інститут. Варшава, 1938. 446 с. (Праці Українського наукового Інституту. Т. XXXVII).

⁶² Чехович К. Потебня – український мислитель-лінгвіст. Варшава, 1931. 187 с.

⁶³ Лотоцький О. Сторінки минулого. Варшава, 1932. 277 с.; Репринтні перевидання: Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 1. Репринтне видання Української Православної Церкви в США, 1966. 289 с.; Те саме, Ч. 2. Репринтне видання Української Православної Церкви в США, 1966. 488 с.; Те саме, Ч. 3. Репринтне видання Української Православної Церкви в США, 1966. 396 с.; Те саме, Ч. 4. В Царгороді. Репринтне видання Української Православної Церкви в США, 1966. 178 с.

⁶⁴ Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк; Париж; Мюнхен, 1955. 400 с. – (Бібліотека українознавства. Ч. 4.)

3.2. Українська біографіка другої половини 20 століття на Батьківщині та в діаспорі

3.2.1. Розвиток біографічних досліджень у наукових та культурно-освітніх осередках української діаспори

Після завершення Другої світової війни піднесення української біографіки як однієї з найважливіших складових національної гуманітарної культури, розпочалося не на Батьківщині, а саме на Заході – як на основі закладених у 20–30-х роках зусиллями українських вчених традицій, поповнення їх лав представниками нової хвилі політичної еміграції, так і завдяки формуванню у цей час у країнах Західної Європи нової суспільної атмосфери інтелектуальної і духовної свободи, що рішуче покінчила зі спадщиною тоталітаризму. Тому, не дивлячись на вкрай складні обставини перебування українських емігрантів у країнах Західної Європи в умовах розрухи і невизначеності, матеріальної скрути, а також далеко не гостинні у перші повоєнні роки обставини для нових переселенців на Американському континенті, розгорнувся процес перегрупування творчих сил, формування й розгортання діяльності нових наукових та культурологічних осередків, значно більш потужних, ніж у попередні міжвоєнні десятиліття. Кількісне зростання української спільноти за рахунок нової хвилі політичної еміграції серйозно посприяло як посиленню потенціалу наукових та культурно-освітніх центрів, громадських осередків, так і формуванню масової аудиторії зацікавлених, патріотично налаштованих читачів.

Перші повоєнні ініціативи наукової громадськості пов'язані з Німеччиною, де на той час опинилося найбільше українських емігрантів. У 1945 р. до Мюнхена змогла перебратися з Праги частина професорів та студентів Українського вільного університету і він відновив тут свою наукову й навчальну діяльність, за кілька років здобувши офіційне визнання з боку владних інституцій⁶⁵. Серед викладачів з'явилися нові обличчя, зокрема, П. Одарченко, який читав курс лекцій про Лесю Українку.

---

⁶⁵ Віднянський С. Заснування та діяльність Українського Вільного університету – першої української високої школи за кордоном (1921–1945). *Український історичний журнал*. 1993. № 11–12. С. 68–80.

За підтримки заснованої у 1945 р. у баварському місті Авгсбурзі Української вільної академії наук (УВАН), яка проголосила себе спадкоємницею високих наукових і патріотичних традицій української академічної науки 20-х років, а впродовж наступних років стала основою для створення окремих організацій УВАН у США і Канаді, вченими української діаспори було продовжено цілий ряд напрацювань, започаткованих ще в період між двома світовими війнами. Біографічним студіям належало серед них вагомe місце. Так, авторитетним дослідником-біографістом Б. Д. Крупницьким у 40–50-х роках було опубліковано нові праці, присвячені відомим українським державним і політичним діячам – гетьманам Івану Мазепі⁶⁶, Пилипу Орлику⁶⁷, Данилові Апостолу⁶⁸

Іншим центром організації дослідницької та видавничої роботи, наукових комунікацій між представниками різних поколінь стало з перших повоєнних років Наукове товариство імені Шевченка. Після розпуску його у 1939 р. радянськими властями у Львові, вже у 1947 р. збори членів НТШ у Мюнхені, скликані за ініціативою проф. В. М. Кубійовича (1900–1985), відновили його діяльність у Європі. У наступні роки НТШ розгорнуло її також у США, Канаді та Австралії.

Біографіка цілком закономірно посіла у ті найважчі для української еміграції роки вагомe місце у науковому й культурному житті не лише інтелектуального середовища, а й більш широкого загалу. Навіть за дуже обмежених можливостей, урочиста піднесеність відзначення дат, пов'язаних з іменами Тараса Шевченка, Івана Франка, інших визначних діячів України, організація присвячених їм конференцій, академічних вечорів, доповідей, а також незрідка безпосередньо поєднаних з ними культурно-мистецьких заходів, безперечно, була відображенням прагнення до загального згуртування доволі розпорошених сил наукових осередків і ама-

⁶⁶ Крупницький Б. Д. Мазепа в світлі психологічної методи. *Мазепа та його доба*. Українська Вільна Академія Наук. Серія: Українська історія. Збірник 1. Ч. 1. Авгсбург: Накладом Т-ва Прихильників УВАН, 1949. 12 с.

⁶⁷ Крупницький Б. Д. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742): його життя і доля / Вст. ст. О. Оглоблина. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1956. 78 с.

⁶⁸ Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба. Накладом Товариства Прихильників Української Вільної Академії Наук. УВАН. Серія: Українська історія II, Монографії, Ч. 2. Авгсбург, 1948. 192 с.

торських громадсько-культурних організацій еміграції навколо головних символів національного життя. Важливою складовою вшанування пам'яті великих українців при цьому виступала публікація біографічних нарисів, а ще більшою мірою – проблемних статей як у наукових часописах і збірниках, зокрема – «Україна: українознавство і французьке культурне життя» (Париж, засн. 1949 р.) та авторитетних громадсько-політичних виданнях, так і у газетній періодиці – «Українських вістях» (Німеччина, засн. 1945 р.). При цьому «малі форми» біографічних публікацій повоєнної доби були позначені устремлінням до глибокого переосмислення нових реалій життя в світлі гуманістичного світобачення великих провідників українського духу. Саме наприкінці 40-х рр. в еміграційній періодиці з'явилася низка статей Ю. Лавріненка, Ю. Дивнича, В. Петрова, У. Самлука, в яких Тарас Шевченко розкривається як виразник української духовної самостійності, національних і морально-етичних цінностей, який справив величезний вплив на народну свідомість⁶⁹.

Проблемно-тематичний діапазон українознавчих, зокрема, пов'язаних з біографікою та суміжними з нею напрямками гуманітаристики студій, став у післявоєнний час значно ширшим, ніж у попередній міжвоєнний період. Показово, що тоді ж, у 1947 р. у Німеччині зусиллями М. О. Міллера (1883–1968), Є. П. Архипенка (1884–1959), Я. І. Пастернака (1892–1969) та О. П. Оглобліна (1899–1992) було створено «Українську Родовідну Установу», започатковано видання збірника «Рід та Знамено». Ця ініціатива засвідчила визрівання у середовищі вчених-гуманітаріїв розуміння необхідності переходу від етапу вивчення окремих персоналій відомих діячів минулого до збору й систематизації біографічних матеріалів про численні родини, соціальні групи. Не дуже тривала, на жаль, діяльність першого осередку генеалогічних досліджень прислужилася у подальшому створенню у США у 1963 р. «Українського Генеалогічного і Геральдичного товариства» (УГТТ), засновниками якого стали О. П. Оглоблін, А. І. Винар (1932–2017) та Р. М. Климкевич (1920–1993) Симптоматично, що ці кроки до широкого розгортання родовідних досліджень, тісно пов'язаних з проблематикою Козаччини, відродженням історичної пам'яті українського народу, а тому практично повністю заборонених в радянській Україні, були з ентузіазмом зустрінуті українською громадськістю. Впродовж

---

⁶⁹ Луцій С. Невідомі сторінки еміграційної Шевченкіани. *Слово і час*. 2009, № 8. С. 13–17.

наступного п'ятиріччя до УГТГ приєдналося понад 150 вчених з 14 країн, насамперед США, Канади, Великої Британії, Австралії, Аргентини, Італії, Німеччини, Франції. Головна увага була зосереджена на дослідженні родоводів відомих козацьких та гетьманських родів. Оскільки УГТГ за відсутності фінансових можливостей не змогло організувати власну науково-видавничу роботу, праці його членів згодом публікувалися головним чином в «Українському історичному товаристві» та інших виданнях Українського історичного товариства⁷⁰.

Так само, спочатку у Німеччині, в Мюнхені, а потім – з 1951 р. у Сарселі – містечку поблизу Парижа, де Європейський осередок НТШ здобув свій постійний осідок, було започатковано один з найбільш відомих видавничих проєктів українських науковців за межами Батьківщини – створення під керівництвом Зенона Кузели (1882–1952), Володимира Кубійовича (1900–1985), а пізніше – Аркадія Жуковського (1922–2014), тритомної систематичної та десятитомної абеткової «Енциклопедії Українознавства» (так звані «ЕУ-1» та «ЕУ-2»). Біографіці, постатям української історії і культури у цих працях належало дуже велике місце.

Значення цього масштабного науково-видавничого проєкту, який одразу здобув високу оцінку міжнародної, а вже у роки незалежності – й вітчизної громадськості, полягало у якнайширшій і всебічній репрезентації світові України як самостійного суб'єкта світового цивілізаційного поступу. Упорядники ЕУ-1 та ЕУ-2 прагнули до подання на їх сторінках відомостей про якомога ширше коло визначних співвітчизників, нехай навіть на шкоду докладності вміщених матеріалів. Представлене ними зведення стислих біографічних даних про вітчизняних діячів історії та культури стало на той час найчисленнішим і в разі перевищувало кількість «дозволених» на той час в Україні імен⁷¹. Видання «Енциклопедії Українознавства» не лише сприяло збереженню пам'яті про тих, чиї імена замовчувалися у СРСР, а й

⁷⁰ Мазепа О. Українське генеалогічне і геральдичне товариство як осередок генеалогічних і геральдичних досліджень у діаспорі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Вип. 15 / Національний університет «Острозька академія», Українське Історичне Товариство. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. С. 392–400.

⁷¹ Романів О. Довгий тернистий шлях українства до самопізнання. *Енцикл. українознавства : словникова частина. Перевидання в Україні*. Львів, 1993. Т. 1. С. X–XVI, 1–4.

примушувало радянське керівництво вкрай неохоче, але потроху відмовлятися від політики суцільних заборон і привідкривати простір для реалізації енциклопедичних та словникових проєктів в Україні, дозволяти, хоча й досить «дозовано», повернення багатьох імен до наукового й культурно-інформаційного обігу. Насамперед, у середині 50-х рр. це обумовило повернення до вже двічі призупиненого у минулому проєкту створення «Української радянської енциклопедії», а на початку 60-х рр. – започаткування підготовки чотиритомної «Радянської енциклопедії історії України».

Принагідно, доречним буде згадати, що практично одночасно з «Енциклопедією Українознавства», у Аргентині професором Є. Д. Онацьким (1894–1979) було одноосібно підготовлено авторську «Українську Малу Енциклопедію» (Буенос-Айрес, 1957–1967), яка існує у двох видавничих варіантах – у 8 та 16 книгах. Однак в плані представлення українських імен вона суттєво поступається «ЕУ» – власне, персоналіям у ній відведено мало місця.

З Францією, Парижем 50-х років пов'язана, крім підготовки «Енциклопедії Українознавства», реалізація й інших дослідницьких та видавничих проєктів, чільне місце у яких належало біографіці. Окремі з них завдячують тісній співпраці українських інтелектуалів Івана Кедрина (1896–1995), Івана Кошелівця (1907–1999), Юрія Шевельова (1908–2002), Івана Лисяка-Рудницького (1919–1984), Богдана Осадчука (1920–2011) з редакцією польського опозиційного комуністичному режимові літературно-політичного часопису «Kultura», очолюваного визначним публіцистом і громадським діячем другої половини 20 ст. Єжи Ґедройцем (1906–2000), діяльним прихильником українсько-польського порозуміння. Важливим результатом цього співробітництва стала підготовка Ю. Лавріненком (1905–1987) відомої антології поезії, прози, драми та есеїстики «Розстріляне Відродження» (1959), яка здобула на той час значний суспільний резонанс, а впродовж останніх десятиліть неодноразово перевидана в Україні ⁷². Згодом, у 1969 р. так само за підтримки Єжи Ґедройця у Бібліотеці

---

⁷² Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. Наєнка М. К. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2001. 794 с.; Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей / Упорядкув., передм., післям. Ю. Лавріненка; Післямова Є. Сверстюка. Київ: Смолоскип, 2008. 976 с.: портр.

журналу «Kultura» побачила світ книга, яку зазвичай називають «дисидентською антологією» – збірник документів про українських правозахисників, укладений І. Кошелівцем⁷³.

Помітну роль у розвитку біографіки високого інтелектуального спрямування судилося відіграти й заснованому у 1961 р. у Мюнхені часопису «Сучасність», який у наступні десятиліття посів особливе місце у суспільній думці та культурному житті українців за межами Батьківщини. Головним завданням журналу, навколо якого згуртувалася велика когорта провідних діячів української еміграції, стало осмислення місця України, проблем і перспектив її суспільного життя, збереження вогнища національної культури на новітньому етапі світового поступу. Зазначене обумовило підпорядкованість публікації на його сторінках біографічних статей та нарисів, документальних матеріалів та спогадів завданням постановки й розкриття вузлових проблем суспільно-політичних та соціокультурних процесів недавнього минулого і сучасності, літературно-мистецького життя крізь аналіз діяльності, творчих здобутків та поглядів найбільш значимих постатей української історії та культури.

Гострий проблемний характер, широкий тематичний діапазон та національно-патріотичну світоглядну спрямованість біографічних матеріалів «Сучасності» (яких було небагато, але друкувалися вони буквально у кожному числі часопису), вже в перший рік (1961) випуску було визначено публікаціями І. Лисяка-Рудницького «Вячеслав Липинський: історик, політичний діяч і мислитель» та О. Семененка «Наркомюст Скрипник» (№ 6), І. Кошелівця про інтелектуальну трагедію академка Олександра Білецького (№ 9), автобіографії Д. Антоновича (№ 1), статті П. Одарченка «Під знаком Зерова» (№ 2).

У наступні роки, переважно у рубриці «Історія літератури, критика, мистецтво, культура», меншою мірою – «Суспільство, історія, політика, економіка», а також у розділах критики та бібліографії побачили світ численні проблемні статті і публікації П. Одарченка, присвячені духовному зв'язку Тараса Шевченка і Лесі Українки (1962, № 4), творчості Лесі Українки в оцінці Івана Франка (1963, № 2) та в рецепції радянської літератур-

---

⁷³ Koszeliwec I. *Ukraina 1956–1968 : Dokumenty*. Paryż : Instytut literacki, 1969. 270 s. (Biblioteka «Kultury». Seria Dokumenty, T. 169).

ної критики (1963, № 4), науковій діяльності Михайла Драгоманова (1972, №№ 7–8); Н. Попіль про головні події життя Михайла Коцюбинського (1963, № 3), Ю. Герича про Олександра Олеся (1964, № 12), Б. Кравціва про Миколу Зерова (1964, № 2; 1865, № 6); Е. Райса з аналізом поезії Михайла Драй-Хмари (1965, № 7), О. Филиповича, присвячені життю і творчості Тодося Осьмачки (1967, № 1) та Юрія Клена (1967, № 10), Миколи Зерова (1971, № 3); Н. Корнієнко про Леся Курбаса (1969, № 6), Г. Костюка про творчість Володимира Винниченка (1971, № 7–11); Б. Олександрів про Максима Рильського – «офіційного і справжнього» (1964, № 9), Д. Струка про Рильського як неокласика (1965, № 11), стаття Д. Ребет (1965, № 2) та спогади І. Майстренка про Володимира Сосюру (1965, № 5).

Від самого кінця 60-х років, коли у суспільній атмосфері виразно окреслилися нові надії і обриси майбутніх перемін, посилає увага «Сучасності» до проблем соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку України, шляхів боротьби за розв'язання національного питання. На сторінках часопису почали з'являтися ґрунтовні дослідження та публікації матеріалів про вітчизняних теоретиків національно-державного будівництва (Є. Пизюра про В. Липинського, 1969, № 9), економічного розвитку України (Л. Коваля про М. Туган-Барановського, 1969, № 4–6). Відтоді ж «Сучасність» широко розгорнула оприлюднення документів і матеріалів представників українського опозиційного руху – І. Дзюби, М. Гориня, І. Кандиби, Л. Лукяненка, Є. Сверстюка, М. Коцюбинської, Л. Костенко та інших, які згодом стали цінним біографічним джерелом для розуміння їх суспільної позиції, боротьби проти тоталітаризму, матеріалів про переслідування в УРСР правозахисників та діячів культури – В. Чорновола, В. Стуса, І. Чендея, В. Мороза, І. Світличного, В. Федоренка, М. Осадчого, В. Некрасова, інформацій про арешти, судові процеси, ув'язнення та заслання, трагічну загибель-вбивство А. Горської, акції міжнародної громадськості на підтримку українських діячів.

Від середини 70-х років кількість біографічних публікацій «Сучасності» відчутно зросла, особливо в плані розкриття численних персоналій українських письменників, представників вітчизняного культурно-мистецького руху, вчених-гуманітаріїв, аналізу їх творчості. При цьому у практику все більше входив принцип комплексного, багатовимірного висвітлення різних напрямів діяльності особи. Так, у 1976 р. до 100-річчя від дня народження Сергія Єфремова у кількох числах часопису було опу-

бліковано цілу низку присвячених йому статей провідних вчених українського зарубіжжя Ю. Бойка, Г. Грабовича, Г. Костюка, П. Одарченка. До співпраці у «Сучасності» серед багатьох провідних інтелектуалів, в різні роки були залучені відомі історики В. Кубійович, І. Лисяк-Рудницький, В. Маркусь, О. Прицак, Р. Шпорлюк, літературознавець Ю. Лавріненко.

З першого повоєнного десятиліття дослідницьку та видавничу роботу в галузі біографіки розгорнули організації УВАН у США та Канаді, НТШ у Америці. Не вдаючись до аналізу певних конкурентних стосунків між НТШ та УВАН на Американському континенті, зазначимо, що цими організаціями спільно здійснено чимало важливих для української біографіки видавничих проєктів. Серед численних томів «Бібліотеки українознавства», виданих під егідою осередків НТШ в різних країнах, зокрема, згадане вже фундаментальне дослідження П. І. Зайцева «Життя Тараса Шевченка» (Нью-Йорк; Париж; Мюнхен, 1955), праця І. Й. Сохоцького (1895–1977) «Історичні постаті Галичини ХІХ і ХХ ст.» (Нью-Йорк, 1961)⁷⁴, видання до 100-річчя смерті Тараса Шевченка (Філадельфія, 1962), праця Т. Кобзея (1895–1972) про Василя Стефаника (Торонто, 1966)⁷⁵, англomовні видання, присвячені Іванові Франку (Нью-Йорк, 1975)⁷⁶ та С. Й. Смаль-Стоцькому (Нью-Йорк, 1970)⁷⁷, дослідження М. І. Сосновського (1919–1975) «Дмитро Донцов: політичний портрет» (Нью-Йорк – Торонто, 1974)⁷⁸.

Під егідою УВАН у США (The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.) починаючи від 1951 р. було опубліковано чимало праць історико-біографічного та літературно-біографічного спрямування, які

⁷⁴ Сохоцький І. Історичні постаті Галичини ХІХ – ХХ ст. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1961. 247 с. Т. 8 (Бібліотека українознавства / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; ч. 8).

⁷⁵ Кобзей Т. Великий різьбяр українських селянських душ [В. Стефаник]. / Наукове Товариство ім. Шевченка Бібліотека Українознавства Т. 21. Торонто: “Снятинщина”, 1966. 254 с.

⁷⁶ Yasyk N. Ivan Franko: His Thought and Struggles. N. Y., 1975, Vol. 38. 113 p.

⁷⁷ Dushnyck, Walter, ed. Professor Roman Smal-Stocki and His Contributions to the Ukrainian Nation. Collected Papers.... New York, Shevchenko Scientific Society, 1970. 67 p. Vol. 17.

⁷⁸ Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью-Йорк; Торонто : Наукове товариство імені Шевченка, 1974. 418 с. (Бібліотека українознавства. Т. 33)

стали вагомим внеском у розвиток української гуманітаристики. У цьому плані одним з перших ґрунтовних видань УВАН став видрукований у 1952 р. збірник, присвячений Михайлу Драгоманову, у якому вміщено статті П. Моселя, В. Дорошенка, П. Дорошенка, П. Одарченка, М. Стахіва, С. Драгоманіва, І. Лисяка-Рудницького⁷⁹. Серед видань УВАН наступних років матеріали загиблого в Україні ще напередодні війни відомого літературознавця та бібліографа М. А. Плевака (1890–1941) з біографіки та біобібліографії⁸⁰, дослідження яскравих постатей вітчизняної історії і культури: Д. Дорошенка про гетьмана Петра Дорошенка⁸¹, О. П. Оглобліна, присвячене одному з представників початкового етапу українського національного відродження О. Лобисевичу⁸², І. Соневицького про композитора Артема Веделя⁸³, В. Павловського про художника В. Г. Кричевського⁸⁴, Г. Костюка про В. Винниченка⁸⁵.

Важливе місце у науково-видавничій діяльності УВАН від самого початку і до сьогодні належить археографічним публікаціям листування, щоденників і документів видатних діячів України: гетьмана Івана Мазепи, Пантелеймона Куліша⁸⁶, етнографа і фольклориста Федора Вовка⁸⁷, дер-

⁷⁹ Rudnytsky Ivan L., ed. Mykhaylo Drahomanov: A Symposium and Selected Writings. New York: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., 1952. 225 p. (The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. Vol. 2, № 1 (3), Spring 1952). <http://www.ditext.com/drahomanov/title.html>

⁸⁰ Плевако М. А. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали. / ред., бібл. та примітки Г. О. Костюка. Нью-Йорк; Париж. 1961. 808 с. (УВАН; Серія 3 нашого минулого, Ч. 2).

⁸¹ Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко : огляд його життя і політичної діяльності / ред. Василь Омельченко. Нью-Йорк, 1985. 712 с.

⁸² Оглоблин О. Опанас Лобисевич 1732–1805. Мюнхен : "Дніпрова хвиля", 1966. 100 с. (УВАН ; Історична Секція)

⁸³ Соневицький І. Артем Ведель і його музична спадщина. Нью-Йорк, 1966. 180 с. (УВАН, Музикологічна секція)

⁸⁴ Павловський В. Василь Григорович Кричевський : життя і творчість. Нью-Йорк, 1974. 222 с.

⁸⁵ Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба : дослідження, критика, полеміка. Нью-Йорк, 1980. 283 с. (УВАН.. Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка)

⁸⁶ Куліш П. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / ред. Юрія Луцького; передмова Юрія Шевельова. Нью-Йорк, 1984. 326 с.

⁸⁷ Федір Кіндратович Вовк (1847–1918): дослідження, спогади, бібліографія : до 150-ліття з дня народження вченого / ред. Марко Антонович. Нью-Йорк, 1997. 382 с. (Джерела до новітньої історії України, Т. 4.

жавного і військового діяча УНР Симона Петлюри⁸⁸, письменника і політичного діяча Володимира Винниченка⁸⁹, архівного епістолярію з історії літератури, суспільного життя та громадської думки другої половини 19 – перших десятиліть 20 ст.^{90, 91}. Відомим виданням, яке і нині незмінно привертає до себе увагу читачів, став збірник автобіографій видатних українців 19 ст. «Самі про себе»⁹².

У виданнях УВАН та працях її членів значне місце належить й літературознавчому напрямку біографіки. З УВАН впродовж багатьох років була тісно пов'язана творча доля П. В. Одарченка – літературознавця, знаного дослідника творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки, автора численних праць про Павла Грабовського, Володимира Винниченка, Олену Пчілку, Миколу Куліша, Михайла Драгоманова, Григорія Чупринку, Василя Симоненка та інших українських письменників. Перу П. Одарченка належало біля ста досліджень, присвячених Тарасові Шевченку, серед яких книги «Поетична майстерність Т. Г. Шевченка» (1954), «Світова слава Шевченка» (1964), «Тарас Шевченко і українська література» (1994), понад вісімдесят праць про Лесю Українку, зокрема, статті й коментарі до видань її творів, ґрунтовна монографія «Леся Українка» (1994). За науковою редакцією П. Одарченка до 100-річчя від дня народження Лесі Українки вийшов у світ укладений її молодшою сестрою О. П. Косач-Кривинюк (1877–1945) фундаментальний літопис життя і творчості поетеси⁹³. Біографічні праці

⁸⁸ Симон Петлюра: Статті, листи, документи. Т. 1. Нью-Йорк, 1956. 480 с.; Т. 2. Нью-Йорк, 1979. 627 с. (спільно з Бібліотекою ім. Симона Петлюри в Парижі).

⁸⁹ Винниченко, Володимир. Щоденник / ред., вступ. ст. і примітки Григорія Костюка. Т. 1. 1911–1920. Едмонтон ; Нью-Йорк, 1980. 499 с.; Т. 2. 1921–1925 / ред. Григорій Костюк; упоряд. текстів і примітки Олександра Мотиля. Нью-Йорк, 1983. 700 с. (УВАН. Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка ; спільно з Канадським Інститутом Українських Студій).

⁹⁰ Матеріали до історії літератури і громадської думки : листування з американських архівів 1857–1933 / ред. Богдан Струмінський і Марта Скорупська, вст. ст. Марк Раєв і Марта Скорупська. Нью-Йорк, 1992. 813 с. (Джерела до новітньої історії України, Т. 3).

⁹¹ Остап Луцький і сучасники : листи до О. Кобилянської й І. Франка та інші забуті сторінки / під ред. Юрія Луцького. Нью-Йорк; Торонто, 1994. 206 с.

⁹² Самі про себе : автобіографії видатних українців XIX століття / ред. Юрія Луцького. Нью-Йорк, 1989. 327 с.

⁹³ Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчості. Нью-Йорк, 1970. 923 с.

П. Одарченка як дослідника української культури зібрані у його книзі «Видатні українські діячі» (1999).

Членом УВАН, журналістом і письменником Володимиром Біляївим (1925–2006) впродовж багатьох років було опубліковано у різних виданнях чимало нарисів про визначних українських поетів, письменників та літературознавців, зокрема, Івана Багряного, Григорія Костюка, Євгена Маланюка, Петра Одарченка, Тодося Осьмачку, з якими йому довелося особисто спілкуватися у країнах Європи, в Австралії та США. У 2003 р. велика збірка підготовлених ним літературних портретів західної діаспори «На неокраїнім крилі...» була опублікована на його батьківщині в Донецьку⁹⁴.

На відміну від УВАН у США, Канадською організацією Ukrainian Free Academy of Sciences in Canada основну увагу було зосереджено на дослідженнях української спільноти у цій країні. Впродовж 1949–1961 рр. за її підтримки видавалася біобібліографічна серія «Українські вчені». Чималий біографічний доробок залишив по собі відомий вчений-історик та бібліограф, член УВАН в Канаді і її президент у 1983–1986 роках М. Г. Марунчак (1914–2004), автор численних досліджень з історії українців у Румунії, Чехословаччині, Польщі, Югославії, багатотомників, присвячених діаспорі у Канаді, «Біографічного довідника до історії українців Канади»⁹⁵.

У 1965 р. до кола провідних наукових осередків української діаспори приєдналося Українське історичне товариство (УІТ), очолюване до 1981 р. О. П. Оглобліним, а згодом Л. Винаром, до його смерті у 2017 р. Генеза цієї міжнародної організації, яка зародилася у США, потім швидко створила свої осередки у Німеччині, Канаді, Франції, Австралії, інших країнах, а з 1990 р. і в Україні, була пов'язана з колом прихильників провідного наукового часопису діаспори «Український історик», в якому й опубліковано найважливіші праці членів УІТ. Серед видань УІТ з біографіки

---

⁹⁴ Біляїв В. На неокраїнім крилі... Штрихи до літературних портретів західної діаспори / Український культурологічний центр, Донецьке відділення наукового товариства ім. Шевченка. Донецьк : Східний видавничий дім., 2003. 348 с.

⁹⁵ Біографічний довідник до історії українців Канади / упоряд. М. Г. Марунчак. Віппіпер : Накладом УВАН у Канаді, 1986. 735 с.

особливе місце належить книжковим серіям «Грушевськіана» (з 1968 р.), «Мемуаристика» (з 1970 р.), «Епістолярні джерела грушевськознавства» (з 1997 р.), «Українські вчені», «Оглобляна» (з 2000 р.). У різні роки УІТ опубліковано в «Українському історичному» або здійснено книжкові видання історико-біографічних досліджень О. П. Оглобліна, Н. Д. Полонської-Василенко, Л. Биковського, Т. Мацьківа, А. І. Жуковського, М. Антоновича, Л. І. Винара, М. Ю. Брайчевського та інших провідних українських вчених⁹⁶. Зі здобуттям Україною незалежності УІТ розгорнуло реалізацію спільних видавничих проєктів з НТШ та академічними інститутами і університетами в Україні.⁹⁷ З Українським історичним товариством та «Українським істориком» невід’ємно пов’язана діяльність Л. І. Винара, як одного з найбільших в українській діаспорі дослідників розвитку вітчизняної історичної науки, автора численних праць про її визначних представників – В. Б. Антоновича, М. С. Грушевського, Н. Д. Полонську-Василенко, О. П. Оглобліна, І. П. Крип’якевича.

Першим науковим осередком, що здобув у США високий академічний статус, стала у 1968 р. кафедра українознавчих студій Гарвардського університету (м. Кембрідж, Массачусетс), яка у 1973 р. увійшла до складу створеного університетом Українського наукового інституту (Harvard Ukrainian Research Institute). Того ж року широко відомий в майбутньому українській громадськості історик, іноземний член НАН України з 1992 р., О. М. Субтельний (1941–2016) захистив у цьому інституті дисертацію, присвячену стосункам Пилипа Орлика з Кримським ханством і Османською імперією. Трохи пізніше, у 1981 р. О. Субтельний надрукував у видавництві Колумбійського університету написану в тому ж методологічному ключі монографію «Мазепинці: український сепаратизм XVIII ст.». У 1994 р. її

---

⁹⁶ Винар Л. Десятиліття Українського Історичного Товариства (1965–1975). *Український історик*. 1975. № 01–02. С. 45–46; Його ж. Українське Історичне Товариство та розвиток української історіографії. // *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*: Історичні науки. Вип. 15 / Нац. ун-т “Острозька академія”, Укр. істор. т-во. Острог : Вид. Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2010. С. 330–343.

⁹⁷ Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність (1965–1991) / Нац. ун-т “Острозька академія”, Ін-т досліджень української діаспори, Укр. істор. т-во. Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2010. 672 с.

було перевидано в Україні⁹⁸. Ці та інші праці гарвардських українців відобразили загальну спрямованість біографічних досліджень вчених нової генерації не на продовження традиції «лінійних» життєписів, а вивчення певних актуальних для сучасного розуміння минулого проблемних ситуацій, контекстів діяльності достойників нації. Зазначене відповідало визначальним тенденціям розвитку світової історичної науки і біографіки зокрема. Саме в такому розумінні біографічна проблематика знайшла відображення й на сторінках заснованого О. Й. Пріцаком (1919–2006) та І. І. Шевченком (1922–2009) у 1977 р. друкованого органу інституту «Harvard Ukrainian Studies», а також у книжкових виданнях Гарвардської серії українських студій (Harvard Series in Ukrainian Studies), зокрема, працях Дж. Грабовича з історії української літератури («Toward a History of Ukrainian Literature», 1981); «Шевченко – міфотворець» («The Poet as Mythmaker» (1982). Фр. Сисіна (нар. 1946) «Між Польщею та Україною: дилема Адама Кисіля» («Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil» (Г986).

У другій половині 70-х років українознавчий центр, подібний гарвардському, було створено і в Едмонтоні – Канадський інститут українських студій (КІУС, Canadian Institute of Ukrainian Studies) при Альбертському університеті. Одним з засновників його став знаний вчений-історик І. П. Лисяк-Рудницький (1919–1984), відомий не лише своїми історіософськими та історіографічними працями, але й дослідженнями політичних поглядів та діяльності М. П. Драгоманова⁹⁹, В. К. Липинського, О. Т. Назарука, творчості письменника Миколи Хвильового. КІУС став широко відомим діяльністю створеного при ньому у 1989 р. Центру досліджень історії України ім. Петра Яцика, очоленого Фр. Сисіним – відомим дослідником Козацької доби та її діячів, а також – завдяки здійсненому впродовж 1984–1993 рр. 5-томному англomовному перевиданню створеної свого часу осередком НТШ у Європі абеткової «Енциклопедії Україноз-

---

⁹⁸ Субтельний Орест Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / Пер. з англ. В. Кулика. Київ : Либідь, 1994. 240 с.

⁹⁹ Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик // Mykhaylo Drahomanov: A Symposium and Selected Writings, The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., Vol. II, Spring, 1952, No. 1 (3), pp. 70–130.

навства» («Encyclopedia of Ukraine»), що було важливим кроком для ознайомлення з Україною англомовного світу. Проте, найважливішою рисою дослідницької діяльності КІУСу, яка багато у чому ґрунтувалася на традиціях, напрацьованих у попередні десятиліття Канадською організацією УВАН, стала значна зосередженість на вивченні української діаспори у світі і перш за все, у Канаді, у історію і культуру якої переселенці з України зробили вагомий внесок. Звідси – велика увага до вивчення персоналій, систематизації та публікації матеріалів як про визначних українців, так і про велике коло представників політичної і трудової еміграції.

Загалом, посилення інтересу до життєвого шляху звичайної людини, трудівника, прагнення до осмислення людських доль, збереження пам'яті про свідків і учасників бурхливих подій світової історії, стало впродовж останніх десятиліть 20 ст. одним з найважливіших трендів світової біографіки. У цьому розумінні біографіка української діаспори все більше інтегрувалася у цей загальний потік. Справою «збирання імен» українців і у Канаді, і у США у другій половині 20 ст. почали займатися чимало осередків, насамперед, громадських. Так відомий український бібліограф, журналіст і літературознавець Д. М. Штогрин (1923–2019) ще у 70-х роках склав і видав за підтримки Асоціації промоції українських студій ґрунтовний довідник відомих американців українського походження¹⁰⁰. Відтоді ж значний внесок у справу увічнення пам'яті численних борців за незалежність України у 40-х роках 20 ст. здійснено виданням багатотомного документального «Літопису УПА» – його так званої «Основної серії», за редакцією проф. П.-Й. П. Потічного, заснованої у 1973 р. в Канаді колишніми вояками УПА. «Нова серія» цього багатотомника, яку було започатковано у перші роки незалежності спільно з академічними установами України, а також тісно пов'язані з нею інші книжкові серії, насамперед – «Події і люди», «Бібліотека УПА» продовжують видаватися дотепер – вже на Батьківщині. Чергові томи значною мірою побудовані на матеріалах українських архівів, які відкрилися нині для дослідників. Загальний обсяг цього друкованого меморіалу, що охоплює багато тисяч імен, ста-

¹⁰⁰ Ukrainians in North America : A Biographical Directory of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada / ed. by Dmytro M. Shtohryn. Champaign : Association for the Advancement of Ukrainian Studies, 1975. XXIV, 424 p.

новить понад 130 томів. Подальшу роботу над ним з 2017 р. вже повністю перенесено в Україну.

Відповіддю на певне «згасання» пам'яті про діячів, здобутки та ініціативи попередніх поколінь української діаспори у світі, у 80-х роках 20 ст. стало розгортання роботи над підтриманим НТШ у Америці проектом створення багатотомної енциклопедії, присвяченої українцям, розкиданним долею по всьому світові. Значні обсяги матеріалів до нього були зібрані Редакцією «Енциклопедії української діаспори» у Чикаго на чолі з проф. В. В. Маркусем (1922–2012). Однак, реалізувати результати багаторічної підготовчої праці вдалося лише частково, вже у часи, коли Україна здобула незалежність. 4-й том «Енциклопедії української діаспори» (Австралія–Азія–Африка), підготовлений в основі своїй чикагською Редакцією ЕУД, завдяки зусиллям київських вчених чл.-кор. НАН України В. Б. Євтуха та д-ра істор. наук, проф. В. П. Трощинського побачив світ у 1995 р. в Україні»¹⁰¹. Згодом у Нью-Йорку та Чикаго вийшов друком 1-й том «ЕУД» у трьох книгах, присвячений українцям у США. Решту запланованих томів «ЕУД», про українців Канади, Південної Америки, Західної, Центрально-Східної Європи та «країн колишнього СРСР», на жаль, так і не вдалося підготувати. Проте, у 2013 р. за ініціативою установ НАН України було випущено у світ наявні матеріали до «Енциклопедії української діаспори», напрацьовані дослідниками у пострадянських країнах. Не дивлячись на незавершеність праці, вона, безумовно, стала певним здобутком у розкритті людського потенціалу української діаспори. В опублікованих томах ЕУД містяться стислі життєписи багатьох знаних у зарубіжному світі українців – представників різних професій і сфер суспільного життя. До енциклопедії увійшли біографічні статті як про тих, хто народився в Україні, а потім сам чи з батьками емігрував, так і про тих, хто народився вже в країні еміграції, зі згадками про їхніх батьків, дідів, а то й прадідів. Отже, в ЕУД охоплено представників усіх чотирьох хвиль української еміграції¹⁰².

¹⁰¹ Енциклопедія української діаспори Т. 4 (Австралія – Азія – Африка) / голов. ред. В. Маркусь Наук. т-во ім. Шевченка, НАН України ; Київ; Нью-Йорк; Чикаго; Мельборн; 1995. 250 с.

¹⁰² Іщенко О. С., Савченко О. В. Про «Енциклопедію української діаспори». *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 12. Київ : Академперіодика, 2015. С. 132–135.

Дуже важливим є те, що біографіка в більшості країн розселення української діаспори ніколи не замикалася у її суто академічних дослідницьких і видавничих вимірах. На тлі загального інтересу у країнах Заходу до родинної історії, родоводів звичайних людей, українськими дослідниками, науковцями, журналістами, численними громадськими й культурологічними осередками, їх друкованими виданнями, а нині також – електронними репрезентаціями чимало зроблено для поширення біографічних знань серед широкого загалу українців. Значна роль у цьому плані належить організації відзначення ювілеїв та пам'ятних дат, пов'язаних з видатними діячами і подіями історії України, виданню популярної літератури, збірників та літературно-мистецьких альманахів, українських історичних календарів, журнальної і газетної періодики. Їх особливе значення полягає у збереженні генетичної пам'яті про Україну, поваги до її історії і культури, інтересу до сучасного розвитку серед нових поколінь українців, які вже досить міцно інтегровані до життя зарубіжних країн.

3.2.2. Українська біографіка другої половини 20 століття на Батьківщині

Перервані сталінськими репресіями українознавчі традиції вітчизняної біографіки почали поступово відроджуватися у радянській Україні по завершенню Другої світової війни, але справді серйозних обрисів цей процес зміг набути лише за доби так званої «відлиги» після XX з'їзду КПРС, коли твердині тоталітарного ладу в СРСР вперше відчутно похитнулися. Проте, і втрати, понесені українською інтелектуальною спільнотою, і продовження в умовах химерного «відродження ленінських норм» загального партійного курсу на денационалізацію і русифікацію України робили поступ української біографіки нестійким і надто «дозованим», вразливим, навіть якщо порівнювати стан справ з іншими республіками колишнього СРСР.

Впродовж першого повоєнного десятиліття біографічні публікації в Україні загалом були дуже малочисельними. Над ними продовжували тяжіти вироблені у роки війни традиції радянської військово-патріотичної пропаганди. Автори біографічних нарисів, головним чином, брошур, розрахованих на широкий читацький загал, змушені були тривалий час

обмежувалися переважно тематикою борців за визволення України від іноземного гноблення та учасників антифеодальної боротьби і революційного руху. Але й це було значно більшим, ніж дозволене у 30-х роках і давало можливість публікувати окремі історико-біографічні нариси про легендарних героїв Козацької доби.

Шевченкіана, яка за своїм націотворчим значенням по-суті ще з 19 ст. визначилась як центральний, визначальний напрям української гуманітаристики, навколо якого традиційно формується весь її науковий дискурс, починала розроблятися у повоєнні десятиліття в умовах дуже жорстких ідеологічних обмежень. Особливо негативний вплив справляла у цей час зростаюча хвиля російського/радянського великодержавного шовінізму, офіційна ідеологія утвердження провідної ролі «великого російського народу», його культури у розвиткові усіх народів СРСР. Це знайшло вияв і у відомих тезах до 300-річчя «возз'єднання» України з Росією (1954), наклало тяжкий відбиток на атмосферу відзначення Шевченкових ювілеїв. Імперативні ідеологічні настанови змушували науковців підходити до висвітлення шевченківської проблематики майже виключно крізь призму ідей спільної боротьби революційних демократів України і Росії проти царату і кріпосництва. Власне, ця тенденція не лише збереглася, але й посилилася після XX з'їзду КПРС. Так майже без змін було й у другій половині 50-х, і на початку 60-х рр. в працях українських авторів, виданих у центральних видавництвах СРСР^{103, 104} та в Україні^{105, 106}, так залишилося, коли розгорнулася підготовка до широкого відзначення 150-річчя від дня народження Великого Кобзаря. По-суті, у цьому ключі у 1964 р. вчені Інституту історії АН УРСР були змушені підготувати колективну працю, присвячену історичним поглядам Тараса Шевченка¹⁰⁷. Ті самі ідеї вимушено довліли і над

---

¹⁰³ Дмитерко Я. Д. Общественно-политические и философские взгляды Т. Г. Шевченко. М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1954. 172 с. [2-е изд., доп.]

¹⁰⁴ Назаренко И. Д. Общественно-политические, философские и атеистические взгляды Т. Г. Шевченко. М. : Соцэкгиз, 1961. 272 с.

¹⁰⁵ Головаха І. П. Т. Г. Шевченко і російські революційні демократи 50–60-х років XIX ст. Київ : Академія наук УРСР, 1953. 152 с.

¹⁰⁶ Гуржій І. О., Сарбей В. Г. Т. Г. Шевченко – революціонер-демократ. Київ, 1961. 47 с.

¹⁰⁷ Історичні погляди Т. Г. Шевченка / редкол. : І. О. Гуржій (відп. ред.) та ін. АН УРСР. Ін-т історії; Київ : Наук. думка, 1964. 244 с.

відомою книжкою Г. Марахова «Т. Г. Шевченко в колі своїх сучасників. Словник персоналій»¹⁰⁸, де він тлумачився фактично як діяч російсько-го революційно-демократичного руху, учень і послідовник М. Чернишевського. Принципову незгоду з такими трактуваннями могли за тодішніх умов висловити лише представники української діаспори, зокрема Л. Лиман на сторінках «Сучасності»¹⁰⁹. Відтоді мусило пройти ще десять років, перш ніж українська суспільна і наукова думка в часи «перебудови» вивільнилася від подібних «совецьких» ідеологічних догматів.

Згадані негативні тенденції відчутно позначилися і на літературно-художній Шевченкіані післявоєнної доби. Вона мусила бути доволі поміркованою. Це можна сказати навіть про кращі художні твори, які з'явилися до 150-річчя Кобзаря, наприклад, відому книгу Зинаїди Тулуб про перебування Тараса Шевченка на засланні – «В степу безкраїм за Уралом» (1964).

Тим не менш, тимчасова лібералізація політичного режиму після ХХ з'їзду КПРС посприяла якщо не глибокому перегляду світоглядних «класових», «партійних» ідейних засад вітчизняної наукової біографіки, то, принаймні, розширенню проблемно-тематичного діапазону історико-біографічних досліджень. Чи не першими сміливими зверненнями до імен провідних діячів української науки і культури минулого стала у той час публікація вченими Інституту історії АН УРСР праць, присвячених творчій спадщині видатних істориків М. І. Костомарова (Л. К. Полухін)¹¹⁰, О. М. Лазаревського (М. І. Марченко, Л. К. Полухін¹¹¹, В. Г. Сарбей¹¹²). Втім, дуже показовим є те, що безпосереднього продовження ці творчі дослідницькі ініціативи у наступні роки майже не мали і це красномовно засвідчує загальну ідейну атмосферу, яка тяжіла над дослідниками, крихкість і нестійкість «відлиги» кінця 50-х – початку 60-х років.

¹⁰⁸ Марахов Г. Т. Г. Шевченко в колі своїх сучасників. Словник персоналій. Київ : Дніпро, 1976. 150 с.

¹⁰⁹ Лиман Л. Суспільно-інтелектуальне середовище Т. Шевченка. *Сучасність*. 1978. Ч. 3. С. 112–114.

¹¹⁰ Полухін Л. К. Формування історичних поглядів М. І. Костомарова: До критики буржуазно-поміщицької історіографії на Україні. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. 124 с.

¹¹¹ Марченко М. І., Полухін Л. К. Видатний історик України О. М. Лазаревський. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. 44 с.

¹¹² Сарбей В. Г. Історичні погляди О. М. Лазаревського. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 192 с.

Загальна закритість радянського суспільства не сприяла широкій репрезентації у біографічній літературі постатей видатних українців, тим більш, справі «збирання імен», масового введення/повернення їх до науково-інформаційного обігу. Навіть пріоритетна з ідеологічного погляду історико-біографічна інформація про діячів революційного руху, комуністичної партії та держави ретельно дозувалась і публічно, у відкритих джерелах, до самих 90-х років 20 ст., подавалася у дуже далекому від реалій їх життя вигляді. Запрограмована вузькість фактологічної бази біографіки для осмислення проблем суспільного розвитку цілком відповідала догматичному стилю мислення, за панування якого людина і результати її діяльності були радше символами, необхідними для простого ілюстрування історії в душі наперед визначених ідеологічних постулатів. Тому-то й джерельна цінність, в плані придатності для наукового аналізу масового біографічного матеріалу, численних видань, присвячених чи не головній темі біографіки радянської доби – учасникам Другої світової війни, насамперед героям Радянського Союзу, так само, виявляється недостатньою – і через дуже вузький кількісний діапазон персоналій, і завдяки жорсткому домінуванню над реальним біографічним матеріалом ідеологічних кліше та стереотипів, які іноді повністю нівелювали реальну особистість – об'єкт біографічного опису. Особливо наочним це стало нині, коли в незалежній Україні реалізовано чимало масштабних видавничих та електронних інформаційних проєктів, присвячених героям і жертвам воєн та політичних репресій.

У той же час, в умовах суспільного піднесення – починаючи ще від «відлиги» кінця 50 – початку 60-х років, а також і в наступний період, коли воно почало вже поступово відступати під новим (останнім вже за радянських часів) натиском комуністичного режиму, не дивлячись на значні ідеологічні обмеження в Україні було підготовлено й видано низку ґрунтовних видань, які визначили відчутне розширення джерельної бази біографічних знань. За тодішніх умов це було вкрай важливим досягненням патріотичної громадськості – і для розвитку усіх соціогуманітарних наук, і для освіти та культури, суспільного життя в цілому, оскільки окреслювало більш широкий, ніж раніше, діапазон офіційно визнаних, а отже, запроваджених до інформаційного обігу імен.

Вагомим внеском у розвиток української науки і культури стала реалізація масштабного проєкту багатотомної «Української радянської ен-

циклопедії» (УРЕ). Відновлення роботи над нею, започаткованої, а потім швидко припиненої ще у 30-х роках 20 ст., було, безперечно, «підштовхнуто» виходом у світ у діаспорі тритомної систематичної «Енциклопедії українознавства» (ЕУ-1) і широким розгортанням роботи Європейського осередку НТШ у Сарселі (Франція) над томами її абеткової частини (ЕУ-2). Більше того, в тодішніх реаліях суспільно-політичного життя СРСР саме це чи не найбільшою мірою посприяло й започаткуванню праці над енциклопедіями у інших союзних республіках.

Перше сімнадцятитомне видання УРЕ (1959–1965)¹¹³ – фундаментального національного енциклопедичного зводу, випущеного на Батьківщині, українською мовою, безумовно ще більш переконливо, ніж самі лише діаспорні енциклопедії, засвідчило суб'єктність України – держави члена ООН – у світовому співтоваристві. З виходом у світ кожного чергового тому УРЕ поверталася або заново запроваджувалися до відкритого, широкого суспільного науково-інформаційного і культурного обігу велика кількість українських імен.

В очах української громадськості на Батьківщині це було великим досягненням. І висока позитивна оцінка УРЕ діячами науки і культури (принаймні публічна) як відчутного інформаційного прориву, досягнутого в репрезентації України і її визначних імен, особливо на тлі попередніх десятиліть репресій проти усього українського, є цілком зрозумілою. Хоча уся картина боротьби й цензурних утисків навколо підготовки УРЕ, відбору або відкидання «дозволених/недозволених» імен, була на той час добре відомою досить широким колам наукової і творчої інтелігенції. Співвітчизниками за кордоном, які мали можливість більш реально оцінювати радянські видання і відкрито висловлювати своє ставлення до них, «УРЕ» оцінювалася більш скептично. Суттєвим недоліком першого видання «УРЕ» стала відчутна заідеологізованість і дозованість інформації, недопущення на сторінки енциклопедії принципово важливих для розуміння української історії і культури подій та особливо – імен діячів, офіційно затаврованих як «зрадники», «вороги народу», «буржуазні націоналісти». З цього погляду кількісний діапазон представлених в «УРЕ» імен був значно вужчим, ніж у виданих Європейським осередком НТШ «ЕУ-1» та «ЕУ-2».

¹¹³ Українська радянська енциклопедія : в 17 т. / голов. ред. М. Бажан. Київ : Укр. рад. енцикл., 1959–1965.

Крім того, було зрозумілим, що Україна на той час гостро потребувала насамперед фундаментального зводу українознавчих знань, а «УРЕ» була побудована не як українознавча, а універсальна за змістом енциклопедія, і у цій підміні й полягала уся суть. Адже матеріали універсального змісту на той час вже були широко представлені у великих «загальносоюзних» енциклопедичних зводах. «УРЕ» в багатьох випадках лише скорочено їх повторювала, не маючи при цьому можливості подавати власне українську, багато у чому відмінну світоглядну рецепцію світових цивілізаційно-культурних процесів. Що ж стосується власне українознавчих матеріалів, особливо – по персоналіях, то за відведеними їм обсягами, а у принципових моментах і за методологічним та науково-інформаційним рівнем, «УРЕ» набагато поступалася діаспорним енциклопедіям.

З погляду представлення в «УРЕ» біографічних матеріалів слід особливо загачити, що в силу універсального характеру видання українські персоналії значною мірою «розчинилися» серед маси зарубіжних діячів, насамперед – і це було наперед визначено встановленими ідеологічними інстанціями спеціальними квотами – порівняно з непропорційно більш значною чисельністю представлених російських імен. У цьому контексті не можна не зазначити також, що подекуди й сама тональність репрезентації українських достойників ніби мимовільно була спрямована на окреслення їх як другорядних, менш значимих, порівняно з російськими. До того ж чимало відомих українських вчених, діячів освіти і культури, позиціонувалися в «УРЕ» як «російські» або «радянські», в кращому випадку – як «російські і українські».

Пізніше друге, дванадцятитомне перевидання «УРЕ», томи якого виходили друком з 1974 по 1985 роки ¹¹⁴, що офіційно розумілося на той час, як розраховане на більш широку «загальносоюзну» читацьку аудиторію, не розширило, і взагалі мало чим доповнило перше видання, швидше – багато у чому зредукувало його змістове й ідейне наповнення. Воно, по-суті, лише посилило тенденцію до відображення українського світу, його культури, персоналій як чогось певною мірою вторинного, або «невід'ємної складової частини» стосовно багатовікової історії та постатей Росії та її наступника – СРСР, котрі у такому розумінні закономірно охоплювали й

---

¹¹⁴ Українська радянська енциклопедія : в 12 т. 2 вид. Київ : Укр. рад. енцикл., 1974–1985. Т. 1–12.

усю проблематику, пов'язану з іншими народами цих багатонаціональних імперій. Не випадково друге видання «УРЕ» вже не здобуло, та і не могло здобути, якогось суспільного резонансу. Загалом, як у першому, так і у другому виданнях й близько не було того яскравого духу вільнодумства, який давався навзаки у багатьох тогочасних російських виданнях, наприклад, у випущеній у Москві «Філософській енциклопедії». Остання була на той час серед інших видань найбільш сміливою, по-новому розкривала широкий діапазон суспільно-політичної та культурологічної проблематики, зокрема, й іменний ряд, пов'язаний з Україною¹¹⁵. З висоти сучасного досвіду, особливо помітною на сторінках обох видань УРЕ, є штучна ізольованість України, її діячів від європейських і світових історичних та культурних процесів, віянь, впливів, співробітництва, що суперечить історичним реаліям.

Слід враховувати також, що універсальні енциклопедії за самою своєю природою покликані розкривати усі сфери людської діяльності через найважливіші досягнення, найбільш відомі імена. У світовій практиці вони завжди окреслюють перспективні вектори розширення наукової і видавничої діяльності. Тому в Україні кінця 50-х – першої половини 60-х років відкриття більш вільного дослідницького та інформаційного простору, започатковане виданням «УРЕ» закономірно висунуло на порядок денний питання про необхідність підготовки галузевих енциклопедій та біографічних словників, довідників, цілеспрямованої розробки багатьох персоналій у статтях, дисертаціях, монографіях. В атмосфері певної невизначеності на початку 60-х років 20 ст. щодо можливих шляхів подальшого суспільно-політичного розвитку, коливань між зумовленим патріотичними настроями української громадськості очікуваннями, творчими пориваннями яскравого молодого покоління «шістдесятників» з одного боку і прагненням партійної номенклатури покласти край демократичному піднесенню й «зростанню українського націоналізму» з іншого, сформувався певний простір для реалізації багатьох назрілих українознавчих проєктів, зокрема й спрямованих на розкриття багатющого вітчизняного творчого людського потенціалу. Тій добі був притаманний вимушений, дуже нестійкий компроміс, навколо меж якого повсякденно точилася боротьба за кожен

¹¹⁵ Философская энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. В. В. Константинов. М. : Сов. энцикл., 1960–1970. Т. 1–5.

книжку, наукову статтю або публіцистичний нарис, кожне окреме дозволене/недозволене ім'я, між патріотично налаштованою демократичною громадськістю – науковцями, літераторами, журналістами та, з іншого суспільного табору, – партійними ідеологічними й підпорядкованими ним цензурними та каральними органами.

На цьому ґрунті постійного «тертя» й вимушених компромісів став можливим вихід у світ, зокрема, такого великого видання, як п'ятитомний біобібліографічний словник «Українські письменники. (Київ, 1960–1965); хоча до нього увійшли імена лише невеличкої частини добре відомих на той час вітчизняним літературознавцям імен. До найважливіших праць довідкового біографічного спрямування належали укладений П. М. Жолтовським (1904–1986) «Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XVI–XVIII ст.»¹¹⁶ та підготовлений академічний «Словник художників України»¹¹⁷, які досить суттєво доповнювали коло персоналій першого видання «Української радянської енциклопедії». Наприкінці 60-х років було опубліковано також створений О. І. Деєм (1921–1986) «Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)»¹¹⁸. Не дивлячись на значні ідеологічні обмеження, зазначені та ціла низка інших праць біографічного спрямування все-таки вирізнялися своєю унікальністю для радянської доби, високим науково-методичним рівнем і кількістю представлених імен як видатних діячів, так і маловідомих учасників історичних подій та культурно-мистецьких процесів минулого¹¹⁹.

Окреме місце у вітчизняній довідковій біографіці кінця 60-х років, відчутно позначеного вже розгортанням нового ідеологічного наступу комуністичного режиму, посідає підготовлена зусиллями колективу вчених Інституту історії АН УРСР чотиритомна «Радянська енциклопе-

¹¹⁶ Жолтовський П. М. Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XIV–XVIII ст. *Матеріали з етнографії та мистецтвознавства*. Київ. : Наук. думка, 1963. Т. 7–8. С. 189–232.

¹¹⁷ Словник художників України. / за ред. М. П. Бажана (відп. ред.) та ін. Київ : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1973. 272 с.

¹¹⁸ Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ : Наук. думка, 1969. 557 с.

¹¹⁹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ, 2013. С. 219–221.

дія історії України» (1969–1972 рр.). Це видання теж стало результатом свого роду компромісу між прагненням науковців створити фундаментальний ресурс ґрунтовної й точної, вивіреної на джерелах, наукової інформації, який би охоплював широке коло проблем вітчизняної історії та пов'язаних з ним імен і жорсткими вимогами правлячого режиму щодо втілення у енциклопедії, в заголовок якої недарма першим було винесено визначення «радянська», нормативних, єдино прийнятних трактувань української історії, заснованих на так званих «класових підходах» та ідеях боротьби проти «українського буржуазного націоналізму». З огляду на непрості перипетії внутрішнього розвитку історичної науки в Україні, правильним буде оцінити видання «РЕІУ» як важливий історіографічний факт своєї доби. Воно стало значним досягненням вітчизняних науковців другої половини 60-х – початку 70-х років 20 ст. – власне, періоду, коли черговий, останній в радянській історії, погром української історичної науки вже розгорнувся. Створена вченими праця широко використовувалася науковцями, освітянами, усіма, хто цікавиться вітчизняним минулим, впродовж багатьох десятиліть, аж поки їй не прийшли на зміну підготовлені в роки незалежності України нові наукові видання, які ґрунтувалися вже на принципово більш високих методологічних засадах, правдивому, народознавчому, патріотичному ставленні до минулого Більшовщини. Проте, з іншого боку, правильною була й принципова оцінка, дана «РЕІУ» вже невдовзі після її виходу у світ одним з провідних вчених-історіографів української діаспори Любомиром Винаром: «Це видання може служити клясичним прикладом партійної історії, в якій немає місця на об'єктивні дані про історичні події і історичних діячів» і яке є свідченням глибокої кризи, що охопила українську історичну науку»¹²⁰. За його висновком, притаманні «РЕІУ» непереборні, дійсно кризові суперечності дуже сильно позначилися і на відборі персоналій, і на оцінках їх діяльності. У цій енциклопедії зовсім відсутні згадки про багатьох ключових діячів українського національно-культурного та національно-визвольного рухів, проте в дусі «пролетарського інтернаціоналізму» та «радянського патріотизму» широко й систематично представлені імена рядових героїв – представників усіх

¹²⁰ Винар Л. Десятиліття Українського Історичного Товариства (1965–1975). *Український історик*. 1975. № 01–02. С. 9–10.

національностей СРСР, які брали участь у визволенні території України від вімецько-фашистських загарбників ¹²¹.

Принципово більш високим за своїм ідейним рівнем і патріотичним звучанням, а відповідно, й за оцінками, здобутими серед вітчизняної та зарубіжної громадськості, став виданий вже у 70-х роках, хоча й у досить скороченому, відповідно до вимог правлячого режиму і його московських наукових консультантів варіанті, двотомний «Шевченківський словник». Ця фундаментальна праця, задумана від початку як чотири томна «Шевченківська енциклопедія», підготовлена під керівництвом академіка Є. П. Кирилюка (1902–1989) ¹²², стала знаковою подією для всієї української гуманітаристики. Власне, на той час вона була першим енциклопедичним виданням, присвяченим одній визначній особі, на теренах СРСР. Особливе значення «Шевченківського словника» для української біографіки полягало у науковій систематизації матеріалів про дуже широке коло персоналій, з якими була пов'язана людська доля і творчість Великого Кобзаря. У той же час, певна незавершеність задуму присвяченого Тарасові Шевченку енциклопедичного зводу обумовила повернення до цього проєкту в роки незалежності й підготовку, вже на значно більш широкому колі джерел і матеріалів нової, шеститомної «Шевченківської енциклопедії», а також розбудову масштабного електронного «Шевченківського порталу».

У ті ж часи, на самому зламі 60–70-х років, було завершено великий науковий проєкт, який справив значний вплив на розвиток української біографіки й багато у чому визначив подальші перспективи її поступу та проблемно-тематичні спрямування наукових інтересів численних учасників. Величезний масив – багато тисяч імен співвітчизників з різних часів та соціальних верств населення – насамперед мало відомих до того часу діячів регіонального, місцевого рівня, рядових учасників і свідків драматичних подій історії вдалося зібрати й вперше залучити до науково-інформаційного обігу в процесі підготовки за ініціативою та під керівництвом знаного державного і наукового діяча академіка НАН України П. Т. Тронька (1915–2011) 26-томного енциклопедичного зводу «Історія

---

¹²¹ Там само.

¹²² Шевченківський словник : у 2 т. / відп. ред. Є. Кирилюк. Київ : Голов. Ред. УРЕ, 1976–1977.

міст і сіл Української РСР» (1969–1973). Це унікальне видання на усьому колишньому радянському просторі виразно виявило притаманне традиціям української гуманітаристики, настроям наукової й творчої інтелігенції прагнення «залюднити» історію й сучасність численними іменами співвітчизників. Воно стало помітним кроком до рішучого повернення – в майбутньому, вже у незалежній Україні, вітчизняному минулому його справді «людського обличчя».

Суцільне одержавлення наукової дослідницької та видавничої сфери слугувало насамперед забезпеченню жорсткого ідеологічного контролю за публікаціями, оцінками у них подій, людей, тенденцій суспільного розвитку. Для наукової та літературної біографіки, які в СРСР вважалися одними з особливо потенційно небезпечних для інтересів влади напрямами творчості, а тому й належали до числа найбільш «піднадзорних», це означало повну монополізацію партійними, каральними та підпорядкованими ним цензурними інстанціями справи дозволів і заборон щодо вивчення персоналій, оприлюднення документів і матеріалів, навіть просто згадок у публікаціях про величезну масу співвітчизників.

Особливо нетерпимим було ставлення владних інстанцій до індивідуальних творчих ініціатив окремих дослідників-біографістів, краєзнавців, спрямованих на відродження пам'яті про забутих і замовчуваних, репресованих діячів культури, розшук документальних свідчень про них, систематичне збирання матеріалів до біографічних словників та біобібліографій. У зв'язку з цим доречним буде нагадати, що звільнення зі сталінських таборів численних виживших політ'язнів далеко не означало навіть у 60-х роках їх повної політичної реабілітації, надання їм можливості творчої і громадської діяльності, простору для активних комунікацій. По усьому СРСР і в Україні так само, владними структурами робилося все можливе, для того, щоб максимально ізолювати їх від суспільства, залишити доживати свій вік наодинці зі своїми спогадами. В радянській Україні на це усе накладалося ще й маніакальне прагнення влади протистояти будь-яким проявам відродження національного руху, збереженню пам'яті про його діячів та активних учасників.

Болючі вияви політики боротьби з «буржуазним націоналізмом», «бездейністю» тощо давали про себе знати ще у 60-х роках, а з середини десятиліття, й особливо після 1968 р. – «Празької весни» у Чехословаччині

та подій в інших країнах «соціалістичного табору», набули особливої гостроти. Утисків і переслідувань почали зазнавати представники гуманітарної інтелігенції, зокрема й дослідники-біографісти, загалом далекі від відкритої політичної конфронтації з правлячим режимом.

Гірка доля зазнала створений літературознавцем і краєзнавцем В. Т. Полеком (1924–1999) ще на початку 60-х років «Біографічний словник письменників Прикарпаття». Наклад його одразу було знищено й ця та інші цінні для науки і культури праці вченого побачили світ лише у 90-х роках¹²³. Подією, яка мала свого часу значний резонанс в збуреному тодішніми політичними процесами середовищі патріотично налаштованої інтелігенції, став вихід у світ, а потім, дуже швидко, заборона за «націоналістичний ухил» і вилучення з книготорговельної мережі та бібліотек, спільної книги літераторів С. Плачинди та Ю. Колісниченка «Неопалима купина»¹²⁴. Вміщені у ній навіть подекуди у чомусь наївні, романтичні літературно-біографічні повісті про вільнолюбиву Роксолану, відому київську меценатку Галшку Гулевичівну, композиторів Артема Веделя та Максима Березовського, церковного та політичного діяча й філософа Теофана Прокоповича, були яскраво позначені поклонінням їх відданості Батьківщині, а разом з тим – загальним духом несприйняття тоталітаризму, який віками руйнував українській світ, долі його кращих представників. У той же час, з висоти нинішнього досвіду, на прикладі згаданої «Неопалимої купини», не можна не відзначити, що утиски проти української біографіки боляче відобразилися на її розвиткові. Відсутність змоги на повний голос говорити про внесок діячів України у розбудову її культури, національного життя, їх яскраву креативність, вагомі творчі досягнення призвела, певною мірою, до підкресленого акцентування на їх пригніченості, зламаності життя, неможливості для українців – поза часовими мірами – повною мірою реалізувати свої таланти й покликання під тиском імперського «метафізичного зла». Зазначене відповідало настроям доволі розбурханого й незадоволеного інтелектуального читацького середовища, тому мало потаємний за тодішніх умов, але значний розголос. Вельми

¹²³ Полек В. Т. Біографічний словник Прикарпаття : зош. 1–17. Івано-Франківськ, 1993. 272 с.; Його ж.. Відомі педагоги Прикарпаття (до 1939 року) : біогр. Довідник. Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997–1999. Т. 1–2.

¹²⁴ Плачинда С., Колісниченко Ю. Неопалима купина. Київ : Вид. ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1968. 252 с. (Серія «Життя славетних»).

показовим є те, що ця світоглядна лінія потім ще тривалий час простежувалась в українській біографіці навіть у перших десятиліттях незалежності України як наслідок певного посттравматичного синдрому.

Ще одним прикладом розгортання жорстких гонінь проти української біографіки стали події 1971 року, коли вже майже наприкінці публікації (на літері «Ю») було зупинено друк у відносно мало відомому широкій громадськості відомчому бюлетені «Архіви України» словниково-біографічної «Літературної Полтавщини» письменника-краєзнавця П. П. Ротача (1925–2007). Ця унікальна за кількістю нових імен, введених у словниковий фонд (на той час вдалося опублікувати 577 персоналій)¹²⁵, праця у значно більш розширеному вигляді підготовлена нині за сприяння Полтавської обласної державної адміністрації до перевидання його сином О. П. Ротачем¹²⁶. Досить докладно перипетії з заборонами праць В. Т. Полека та П. П. Ротача були висвітлені в середині 90-х рр. В. С. Чишком¹²⁷ як хрестоматійні вже приклади переслідування біографічних досліджень через те, що вони нібито несли у собі політичну та ідеологічну небезпеку для радянського суспільства. При цьому слід зазначити, що на відміну від історії з книгою В. Т. Полека, яка на той час завершилася просто тривалою й принизливою для нього бюрократичною тяганиною за участю найвищих московських партійних та державних інстанцій, справа з «Літературною Полтавщиною» мала для її автора, який знаходився на той час під постійним наглядом КДБ, багаторічне й дуже болісне продовження у вигляді публічного шельмування в пресі як ворога народу, насамперед за його шанобливе ставлення до літераторів – представників української політичної еміграції.

Переслідування української біографіки з початком 70-х років все більш поширювалося і на її літературно-художнє спрямування, в якому, як ми бачили вже на прикладі «Неопалимої купини», яскраво проявлялися захоплення українською старовиною, її постатями, характерами,

¹²⁵ Ротач П. П. Доля «Літературної Полтавщини». *Українська біографістика* = *Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 141–143.

¹²⁶ Ротач П. П., Ротач О. П. Полтавщина літературна: Енциклопедичний біобібліографічний словник: У 3-х томах / За ред. О. П. Ротача. Вступні статті М. Г. Жулинського та М. І. Степаненка. Т. 1–2; Т. 3, ч. 1. Полтава: Дивосвіт, 2020.

¹²⁷ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 121–124.

моральними цінностями українського народу, прагнення досягнути його як самостійний суб'єкт світового цивілізаційного процесу, а не «молодшого брата великого російського народу».

Саме на цьому ґрунті постав у 1972 р. яскравий, сенсаційний феномен вельми контраверсійного літературно-художнього й історико-публіцистичного роману Івана Білика (1930–2012) «Меч Арея». Не вдаємося тут до аналізу історичних засад роману, в основу якого покладені давні історіографічні легенди, про які фахівцями чимало написано. З погляду літературно-художньої біографіки зазначимо, що сконструйований Іваном Біликом цілком вигаданий, міфологізований життєпис (біофікція) київського володаря Богдана Гатила, ототожнюваного ним з вождем гунів Аттілою, силою художнього слова автора одразу став в очах читачів не менш реальним, ніж, скажімо, Козак Мамай, уособленням вічності й невмирущості Українського Духу. В такому розумінні роман Івана Білика явився вагомим внеском у створення символічного літературно-біографічного образу Батьківщини, а його герой – одним з її впізнаваних, навіть – знакових міфологічних обличч. Саме завдяки цьому роман, не дивлячись на усі заборони, вилучення з бібліотек, знищення книжок, цькування тих, хто сприяв його написанню, справив помітний вплив на суспільну свідомість. Він, як і інші історичні твори талановитого письменника, багаторазово перевидавався за кордоном, а з 90-х років 20 ст. і в Україні, й до цього часу користується визнанням читачів.

Після виходу у світ «Меча Арея» Івана Білика, а також спроби відновлення у тому ж 1972 р. М. Ю. Брайчевським та П. П. Толочком журналу «Київська старовина», майже блискавично, після першого ж числа, закритого владою, дослідження давнього українського минулого і його відомих постатей опинилися під особливим контролем ідеологічних установ. З приходом восени 1972 р. на посаду секретаря ЦК КПУ з ідеології ортодоксального борця проти усіх проявів українського національного руху В. Маланчука, жорсткі заходи заборонного характеру проти українознавчих досліджень та публікацій, і чи не в першу чергу – історико-біографічного характеру, набули постійного, систематичного й відверто агресивного, навіть брутального характеру. Однак, на тлі масових арештів та переслідувань інакомислячих, звільнень з роботи окремих представників наукової та творчої інтелігенції, влада здебільшого не наважувалася надавати цьому широкого публічного розголосу,

принаймні поза різного роду «проробками» у академічному та творчому середовищі.

Спроби відомих істориків, бібліографів та біографістів, зокрема, І. Г. Шовкопляса (1921–1997), В. Г. Сарбея (1928–1999), О. М. Апанович (1919–2000), Я. І. Дзири (1931–2009) та й багатьох інших – у наукових установах, навчальних закладах та бібліотеках різних міст України, вийти за межі встановлених ідеологічних кордонів, повернути до науково-інформаційного простору імена відомих діячів науки і культури, незмінно викликали гостру реакцію влади. Про це за останні десятиліття чимало написано. Опублікована у 1971 р. монографія К. І. Гурницького, яка по-суті повернула імя А. Ю. Кримського до набутку української історичної науки¹²⁸ виглядає на цьому тлі швидше винятком, відлунням доби шістдесятництва. Дослідження персоналій діячів вітчизняної науки і освіти на той час вже не віталось. Майже півтора десятиліття – до самої середини 80-х років, не мав змоги опублікувати працю про історичні погляди М. І. Костомарова Ю. А. Пінчук. Порівняно менш відомим за інші прикладом була заборона співробітниці Інституту історії АН УРСР Л. Г. Москвич (дружині Я. І. Дзири, відомого вченого, який зазнавав на той час переслідувань з боку влади) на захист вже підготовленої нею дисертації та видання монографії, присвяченої видатному українському вченому-гуманітарію, президенту Української академії наук (1922 р.) акад. О. І. Левицькому (1848–1922), згадки про якого на той час були визнані неприпустимими. Працю Л. Г. Москвич було видано, у співавторстві з В. Г. Сарбеєм, вже в роки незалежності України¹²⁹. Зазначені обмеження стосувалися навіть пошуків матеріалів про українських діячів у центральних архівах та бібліотеках СРСР, публікацій праць про них у виданнях Москви та тодішнього Ленінграда, де політична цензура загалом лютувала значно меншою мірою. Так, більше п'ятнадцяти років, не без залучення до цієї справи «надійних рецензентів» з УРСР, не давали дороги монографії Є. М. Косачевської (1906–1994), присвяченій українському історичному, етнографу, фольклористу і літератору

¹²⁸ Гурницький К. І. Кримський як історик / Відп. ред. С. М. Пархомчук. АН УРСР. Ін-т історії. Київ : Наук. думка, 1971. 184 с.

¹²⁹ Сарбей В. Г., Москвич Л. Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.) : життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 150 с.

М. А. Маркевичу (1804–1860). Книга змогла вийти друком у Видавництві Ленінградського університету лише у часи «перебудови», у 1987 р.¹³⁰. Подібні приклади були непоодинокими.

Отже, радянські ідеологічні установи повною мірою відчували особливу небезпечність для правлячого режиму української біографіки, розуміли її великі можливості у справі відродження патріотичної історичної пам'яті народу, формування національної свідомості молодих поколінь. Прикрим результатом «повзучого» переслідування української біографіки в атмосфері останнього компартійного ідеологічного наступу 70-х – початку 80-х років 20 ст. стало відчутне скорочення цього наукового напрямку, за винятком, власне, лише історико-партійної тематики та праць, присвячених окремим визначним вченим в галузі точних і природничих наук, знаним у всьому світі, імена яких просто не можна було замовчувати і діяльність яких виглядала більш-менш політично нейтральною, або принаймні, могла бути представлена такою. На той же час, публікацій про відомих українських вчених у галузі гуманітарних і соціальних наук майже не було і їх просто не можна уявити у атмосфері того часу. Навіть у роки так званої «перебудови» середини-другої половини 80-х років переважна більшість імен наших співвітчизників, якими нині пишається Україна, все ще перебували під суворою забороною.

Окремою, дуже гострою проблемою, була ситуація з біографікою, присвяченою українським письменникам – науково-літературознавчою і літературно-художньою. На тлі замовчування майже чотирьох п'ятих імен українських літераторів, особливо – з доби 20 – 30-х років 20 ст., яка здобула влучну назву «Розстріляного відродження», правлячий режим не міг заборонити публікації книг про класиків української літератури. Він намагався лише всіляко обмежити її, жорстко контролювати ідейну спрямованість і змістове наповнення. Але сильною була й протидія цьому з боку громадськості, а водночас – значним тиск з боку української діаспори, яка постійно апелювала до думки світової спільноти.

Досить своєрідною і вельми показовою для розуміння суспільної атмосфери в Україні, її змін від часів «відлиги» 60-х до початку нового

---

¹³⁰ Косачевская Е. М. Н. А. Маркевич (1804–1860): Жизнь и деятельность украинского историка, этнографа, фольклориста и поэта. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1987. 286 с. : ил.

піднесення в роки так званої «перебудови», була ситуація з виданням науково-популярної, літературно-художньої біографіки. У заснованій вже в час відчутного згасання «відлиги» наприкінці 60-х років видавництвом ЦК ЛКСМУ «Молодь» серії літературних і науково-популярних біографій «Життя славетних», серед випущених впродовж десятиліття 34 видань знайшлося місце для книг лише про Лесю Українку (Костенко А., 1971), Івана Манжуру (Заремба В., 1972), Євгена Гребінку (Цибаньова О., 1972), Григорія Квітку-Основяненка (Ільєнко І., 1973), Івана Карпенка-Карого (Тобілевича) (Пільгук І. І., 1976), а також про радянського письменника Миколу Островського (Островська Р., 1976) та партійного публіциста, «борця проти українського націоналізму» Ярослава Галана (Беляєв В., 1974). Серед інших імен абсолютно переважали діячі революційного руху та військовики¹³¹. Отже, в серії, від початку за своїм задумом призначеній для «виховання підростаючого покоління», зовсім не було імен ні Тараса Шевченка, ні Івана Франка, так само як і Богдана Хмельницького й усього започаткованого ним ряду великих діячів, з якими пов'язане національне усвідомлення українського народу.

Вельми знаменним для характеристики атмосфери тих років, у якій доводилося працювати українським дослідникам-біографістам, стала поява спочатку українофобських доносів, згодом «упередженої, замовної, з відчутним кадебістським присмаком», за свідченнями сучасників, відкритої критики на сторінках «Радянського літературознавства» (1973, № 6) на адресу відомого й авторитетного вченого Леоніда Махновця за опубліковану ним у «Науковій думці» книжку «Григорій Сковорода. Біографія» (Київ, 1972). Це цькування не закінчилося навіть його звільненням у 1973 р. з академічного Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка і продовжилося у наступні роки утисками з боку владних інстанцій^{132, 133}.

¹³¹ Любовець Н. І. Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 4. С. 267–282. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2008_4_21.

¹³² Стенограма розмов з Ярославом Дзирюю 1988 р. Частина 2. / Запис С. Величенка. *Historians*. 20.06.14 URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/1201>.

¹³³ Панченко В. Енциклопедист: до 100-річчя від дня народження Леоніда Махновця. *ЛітАкцент*. 31.05.19. URL: <http://litakcent.com/2019/05/31/entsiklopedist-do-100-richchya-vid-dnya-narodzhennya-leonida-mahnovtsya/>

Саме тут буде доречним згадати потужну, високоінтелектуальну біографіку, створювану на той час вченими української діаспори.

Зауважимо також, що навіть у «загальносоюзній» видавничій серії «Жизнь замечательных людей» (ЖЗЛ), що виходила у Москві, життєписи визначних українців були представлені, як не парадоксально, більшою мірою, а окремі навіть перевидавалися неодноразово: книги про Богдана Хмельницького (К. Осипов, 1939, 1948), Григорія Сковороду (Ю. М. Лошиц, 1972), Тараса Шевченка (Л. Хінкулов, 1961, 1966), Марка Вовчка (А. Костенко, 1971), Івана Франка (Л. Хінкулов, 1961), Миколу Лисенка (О. Лисенко, 1960), О. П. Довженка (А. М. Марьямов, 1968).

Загалом, можна погодитися з Н. І. Любовець, яка спеціально досліджувала проблему біографічних видавничих серій, що, принаймні у 60–70-х роках науково-популярні видання, випущені в Україні, не принесли якихось якісних проривів у розвиток вітчизняної біографіки. Занадто вузьким було коло «дозволених» героїв, дозованою інформація, обов'язковим – наслідування методичних канонів, вироблених центральними видавництвами СРСР¹³⁴.

У той же час, наша оцінка серії «Уславлені імена», яка з 1977 р. продовжила «Життя славетних», є набагато більш позитивною. Книжки цієї серії виходили у вже значно більш сприятливій, хоча все ще й позначеній певними обмеженнями, суспільній атмосфері. Це створило кращі можливості для участі першорядних авторів, надало змогу майже повністю присвятити книжки серії яскравим діячам літератури, культури, мистецтва, науки. Жанрове урізноманітнення (у серії представлені художні романи й повісті, дослідницькі романи-біографії, біографічні есе) надало авторам більший простір для застосування цілого спектра художніх засобів побудови біографічних наративів, комунікації з читацькою аудиторією. У світоглядному та інтелектуальному планах «Уславлені імена» виявилися помітно вищими як від попередньої української серії «Життя славетних», над якою сильно довліли канони лінійного історико-біографічного письма, так і від багатьох видань московської ЖЗЛ, чимало з яких були відчутно позначені відвертим літературним ремісництвом. Принципова відмін-

¹³⁴ Любовець Н. І. Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 4. С. 277–278. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2008_4_21.

ність полягала, зокрема, у тому, що московське видавництво, випускаючи «ЖЗЛ» планувало свою широку тематичну просвітницьку програму розкриття через персоналії панорами світового розвитку, засновуючись при цьому на його російській/радянській комуністичній і імперській за своїм духом рецепції. Маючи підтримку ідеологічних інстанцій, воно мало змогу добирати під свої завдання доволі професійних, майстерних літераторів, чимало з яких були охочі писати на будь-яку тематику. Натомість у Києві та інших видавничих центрах ситуація була принципово іншою. Тут йшлося зовсім не про майстерне ремісництво, а навпаки, про справжнє подвижництво талановитих літераторів, про сміливі авторські ініціативи, актуальну українознавчу тематику, імена знаних співвітчизників, які незрідка доводилося рішуче відстоювати, «проштовхувати» рукописи, не дивлячись на іноді дуже значну протидію ідеологічних інстанцій.

В «Уславлених іменах», вже на самому закаті радянської доби вийшли друком біографічні твори високої майстерності, присвячені Григорію Сковороді (І. Драч, С. Кримський, М. Попович, 1984), Миколі Гоголю (М. Попович, 1989), Анатолію Свидницькому (А. Мацевич, 1984), Лесю Мартовичу (Р. Горак, 1991), Володимирі Короленку (Г. Ігнатенко, 1986), Іллі Рєпіну (С. Венгловський, 1988), Миколі Скрипнику (А. Мацевич, 1991), Мар'яну Крушельницькому (В. Рисинов, 1986), Миколі Трублаїні (М. Томенко, 1990), Юрію Яновському (С. Плачинда, 1987), Павлу Тичині (С. Тельнюк, 1979).

Вже за доби так званої «перебудови», з середини 80-х років, коли вповні дав про себе знати економічний занепад радянської тоталітарної системи та розпочалося піднесення опозиційних комуністичному режимові демократичних і національних рухів, ситуація у гуманітарній сфері почала поволі змінюватися. Біографіка тих часів не лише здобула значно більший простір для свого розвитку, але, що було чи не найголовнішим, знову стала важливою частиною суспільно-політичного життя, культурного поступу, боротьби за демократичні переміни, за національні інтереси. Біографічні публікації «перебудовних» років є яскравими документами тієї доби, вони розкривають нелегкий шлях утвердження в українському суспільстві демократичних і національних ідеалів.

Спротив владних партійних і державних інстанцій, зокрема, й тих, що безпосередньо здійснювали політичний, ідеологічний та цензурний

контроль, небажаним для них дослідженням і публікаціям, не лише про історичні події, але й по персоналіях видатних діячів минулого, був в Україні особливо впертим і організованим. Він продовжувався до самого часу розпаду СРСР. У дослідників не було доступу до багатьох принципово важливих архівних документів. Доходило й до того, що до Москви вивозилися важливі слідчі справи каральних органів, звіди ж надходили вказівки щодо знищення «зайвих» примірників заборонених книжок і журналів у спецфондах бібліотек (навіть влітку 1991 року!). Не дивлячись на це, патріотична громадськість, не задовольняючись дозованою «демократією» і «гласністю», поступово, часто у досить нелегкому ідейному протистоянні суспільних таборів, послідовно відвойовувала крок за кроком все більші можливості для справжньої свободи слова, дослідницької, видавничої, інформаційної роботи.

В суспільному житті визначилися глибокі зрушення, пов'язані з прагненням до утвердження гуманістичних, демократичних, національних цінностей. Вони закономірно обумовили кардинальне переосмислення вітчизняного минулого, висунули на порядок денний завдання відродження історичної пам'яті, повернення тисяч і тисяч заборонених і забутих імен учасників національного руху, борців за національне визволення, репресованих діячів української культури. Прагнення компартійних ідеологічних структур, які вимушено, неохоче поступалися своїми «принципами», обмежити цей процес дозованими кампаніями так званої «ліквідації білих плям в історії» та «повернення забутих імен», що на ділі означало реабілітацією порівняно вузького кола репресованих сталінським режимом керівних діячів коміністичної партії і радянської держави, було очевидним. Затверджена ними «зверху» програма історичних досліджень, що надавала пріоритетність у пошукових розробках та публікаціях «партійно-біографічному» жанру, була запізнілою і невідповідною новим суспільним реаліям спробою відродити позитивний, романтичний міф про «ленінські норми партійного і державного життя» та «ленінську гвардію». «Міняли Сталіна на Бухаріна» – саркастично писала з цього приводу відома російська літературознавиця Марієтта Чудакова, моральний авторитет якої у 80-х роках серед демократичної громадськості усієї величезної багатонаціональної держави був величезним. Проте, наміри обмежитися такого роду «підмінами» під натиском суспільства швидко зазнали краху. У вимушено санкціоновані владою кампанії зусиллями істориків і журналістів

було привнесено дух часу – відчутні елементи нового, гуманістичного, мислення. На порядку денному закономірно постало питання про відродження пам'яті про видатних діячів усіх політичних спрямувань. У той же час, українська громадськість крок за кроком повела боротьбу за розширення простору національної пам'яті, повернення з забуття імен величезної маси учасників національного руху, борців за незалежність України. На шпальтах газет, навіть на телебаченні, на громадських заходах і зібраннях точилася гостра полеміка з «владь предержавними» стосовно того, що вже «можна публікувати», а чого ще «не можна», про кого з діячів далекого і зовсім ще близького минулого настав час вільно говорити. Ця боротьба була позначена жорсткими й часто зовсім непристойними контрвипадами компартійних публіцистів у пресі проти пам'яті визначних провідників українського руху, супровожувалася залякуваннями з боку влади і скандальними протизаконними діями з боку правоохоронців. Так було, зокрема, під час пам'ятних людям старшого покоління подій, пов'язаних з перепохованням у Києві в листопаді 1989 р. в'язнів сумління Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого¹³⁵.

Ситуація у науковому середовищі напередодні 90-х років була доволі суперечливою. Наприклад, з одного боку, окремі консервативно налаштовані його представники звинувачували академічний Інститут археології, який почав «самочинно» перевидавати праці М. С. Грушевського з давньоруської історії, хоча цензурні «інстанції» вже не чинили цьому прямого спротиву. З іншого боку, в Академії за ініціативою наукової громадськості урочисто вшановували пам'ять видатного українського вченого-правника, громадсько-політичного і державного діяча, одного з ініціаторів створення Української академії наук М. П. Василенка (1866–1935), який на той час не був ще формально повністю реабілітований радянською владою. Точилися розмови, ніби документи слідчої справи НКВС про нього було вилучено і направлено на запит Генеральної прокуратури СРСР до Москви «для додаткового вивчення». «Неслухняних» істориків, літературо-

---

¹³⁵ Попик В. І. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки в роки незалежності України. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Київ : НБУВ, 2016. С. 63–64 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.

знавців, журналістів, після резонансних публікацій та виступів на конференціях та інших публічних зібраннях незрідка продовжували «викликати на розмови» до партійних інстанцій навіть у 1991 році. При цьому дуже показовим є, що в більшості випадків йшлося саме про відновлення пам'яті про діячів українського національного руху – ця тема належала на той час до найбільш гострих.

Заради об'єктивності слід зазначити, що відчутний стимулюючий вплив на українську наукову і творчу громадськість на той час справила й моральна та інтелектуальна підтримка української діаспори, а також приклади успішного відстоювання національних інтересів інтелігенцією країн Балтії (у тодішній термінології ще обов'язковим було вживання їх загальної назви в редакції – «радянських республік Прибалтики»), Білорусі, Грузії та Вірменії, де влада змушена була відкрити відчутно більший простір для відновлення історичної пам'яті, у тому числі – про замовчуваних і забутих діячів минулого. Дещо схожою була ситуація і в Росії, але насправді там «поступки громадській думці» значною мірою пояснювалися тим, що частина російського політикуму, особливо кола пов'язані з КДБ, вже обирала тоді курс на відродження імперського «веліччя Росії». Недарма поверненням до російського національного пантеону імен білогвардійських генералів опікувалися силові відомства і спонсорована ними преса. Їх імена вже «гриміли», на той час як в Українській РСР імена «петлюрівців» та інших «буржуазних націоналістів» продовжували залишатися під жорсткою забороною. Загалом, в Україні ситуація в цьому плані об'єктивно була набагато складнішою, тому що її терени усе ще продовжували розглядатися комуністичною владою як головне поле «боротьби з націоналізмом» – основною небезпекою для існування Радянського Союзу. Недарма традиційно майже половину політв'язнів у СРСР завжди становили саме українці і за часів «перебудови» їх почали звільняти останніми.

Демократичні зрушення доби «перебудови» усвідомлювалися суспільством як можливість розгортання боротьби за духовне відродження України, повернення Батьківщини до гуманістичних засад та демократичних традицій європейської цивілізації, позначених високою повагою до людини, незалежності її внутрішнього світу, визнанням цінності досвіду кожного людського життя. За цих умов після десятиліть «історичного безпам'ятства», забуття й замовчування імен провідників та учасників українського національного руху, репресованих діячів минулих поколінь,

почали швидко відроджуватися біографічні дослідження й публікації. Цей процес не зосереджувався більше, так би мовити, у сфері суто академічних досліджень, а набував все більшого поширення на усіх рівнях – у численних розвідках й популярних публікаціях науковців, літераторів, журналістів, дослідників-аматорів, публіцистиці відомих громадських діячів. В авторитетних столичних журналах та газетах і зовсім майже не відомих нині широкому загалові регіональних і місцевих виданнях, які згодом швидко припинили своє існування через економічну кризу. На той час йшлося перш за все про «пошук імен» співвітчизників, повернення їх з забуття, до історичної пам'яті широкого суспільного загалу.

Біографіка, біографічне знання, їх поширення, знову, як це було вже у другій половині 19 – у перші десятиліття 20 ст. набули в українському суспільстві великого суспільного значення, стали важливою частиною боротьби за утвердження патріотичного національного самоусвідомлення. Тим більше, що за нових умов аудиторія біографічного читання незрівнянно зросла в своїй чисельності. Українське суспільство на той час було дуже «читаючим». Його активну аудиторію складали не лише представники творчих професій, науковці, освітяни, студенти, але й широке коло інтелігенції – не тільки гуманітарної, але й численної тоді ще науково-технічної: інженери, спеціалісти – той суспільний прошарок, який за радянських часів виступав пасивним споживачем значних обсягів соціокультурної інформації, але згодом зазнав соціальної деструкції і пізніше вже не увійшов до нового читаючого «середнього класу».

Публікації середини – другої половини 80-х років, як, значної мірою й першої половини 90-х, особливо журналістські історико-публіцистичні есеї, незрідка були дуже вразливими з погляду медології, насамперед зважаючи на недостатній рівень у них критики й інтерпретації документів, доволі спрощене, поверхове трактування подій минулого. У більшості вони взагалі знаходилися поза межами історичної науки, з її погляду не привносили у інформаційний простір нового, дійсно обґрунтованого знання. Однак, їх принципово не можна оцінювати за тими критеріями, які використовуються нині для наукових напрацювань. Тоді йшлося зовсім не про науковість, вимоги часу були іншими. Кожна цікаво, гостро написана біографічна розвідка, стаття – газетна чи журнальна, читалася широким загалом, пробуджувала громадянську й національну свідомість співвітчизників, ставала резонансною подією у громадському

і культурному житті. Біографічні публікації років «перебудови» дуже часто ставали взагалі тими першими розвідками, які повертали до народної пам'яті численні заборонені й забуті імена, тим самим розкриваючи величезний людський творчий потенціал Батьківщини, пробуджуючи у читачів національну гордість. Саме завдяки ним дуже швидко розпочалося систематичне введення до наукового обігу величезної маси раніше заборонених і замовчуваних імен. Важливим досягненням років «перебудови» стало те, що зусиллями громадськості, журналістів, літераторів, науковців, їх загальна кількість зростає наприкінці 80-х рр. 20 ст. не менш як на три-чотири тисячі імен – фактично за рахунок скорочення «заборонних» списків, якими продовжували розпоряджатися каральні та цензурні органи. Для тих часів це було значною перемогою. Нині, на тлі видання численних біографічних словників, збірників та альманахів, формування електронних ресурсів біографічної інформації, є зрозумілим, що досягнутого тоді було ще дуже й дуже замало. Свобода публікацій до самого часу розвалу СРСР продовжувала залишатися досить відносною. Так, у виданому в 1988 р. біобібліографічному довіднику «Письменники Радянської України» імена багатьох репресованих літераторів взагалі ще не згадувалися, причини смертей письменників у 30-х рр. не зазначалися, хоча громадськості на той час вже багато чого було відомо¹³⁶. Світченням цього став вихід у світ вже у 1991 р. першого випуску збірника «З порога смерті», присвяченого українським письменникам – жертвам сталінських репресій¹³⁷.

Непевним, «перехідним» характером часу була обумовлена й не легка доля першого великого енциклопедичного проєкту, започаткованого академічним Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка у 80-ті роки – створення багатотомної «Української літературної енциклопедії». Її опубліковані книги дійсно увібрали в себе певну кількість нових імен вітчизняних і зарубіжних письменників, позначені новизною статті про літературні спрямування, видання тощо, загалом близько 6 тисяч гасел із запланованих 10 тисяч. У той же час, авторський колектив через ідеологічні та цензурні обмеження вимушений був залишити осторонь чимало

---

¹³⁶ Письменники Радянської України. 1917–1987. Біобібліограф. довідник. Київ : Радянський письменник, 1988. 719 с.

¹³⁷ З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій / Упоряд. О. Г. Мусієнко. Авт. кол. :Бойко Л. С. та ін. Київ : Рад. письменник, 1991. Вип. I. 494 с.

найяскравіших постатей та явищ літературного процесу, не мав ще можливостей ігнорувати усталені стереотипи радянських часів.

У методологічному плані головною перепоною для створення національної літературної енциклопедії, за визначенням акад. НАН України М. Г. Жулинського, була на той час жорстка вимога розглядати українську літературу виключно в широкому контексті літератури народів СРСР. На тлі суцільного замовчування заборонених українських письменників, до енциклопедії підлягали включенню імена літераторів з різних республік Радянського Союзу, «бо хтось із них колись написав якогось вірша про Україну, хтось згадав у своїй творчості Тараса Шевченка... І таким чином сама українська література губилася в тому колосальному потоці інформації про всі літератури народів СРСР і передусім про російську літературу. До того ж обов'язковою вимогою було показати зв'язок української літератури з російською». Давався визнаки й брак літературознавчих напрацювань – на той час ще не було вивчено численні джерела, насамперед архівні, в Україні, а особливо за кордоном, доступу до яких у українських дослідників не було. З огляду на ці обставини вже після виходу у світ першого тому стало очевидним, що видання не відповідає сучасним науковим критеріям»¹³⁸. У такому вигляді до здобуття Україною незалежності було видано два томи – до літери «К» Третій том, якоюсь мірою доопрацьований, побачив світ вже у 1995 р., коли в українській гуманітаристиці вже відбувалася кардинальна переоцінка цінностей¹³⁹. Тоді й стало остаточно зрозумілим, що цей проєкт вже не може бути продовжений – він остаточно відійшов у минуле, залишившись пам'яткою наукової думки і суспільно-політичної боротьби тієї бурхливої доби.

Отже, «перебудова» 80-х років лише частково привідкрила шляхи становлення нового, «людського бачення» вітчизняного минулого, переоцінки усталених стереотипів. Справжнє розгортання цієї роботи стало можливим лише завдяки здобуттю Україною у 1991 році незалежності.

¹³⁸ Жулинський М. Г. Про підготовку «Української літературної енциклопедії» у 5 томах. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 лютого 2018 року. Вісник Національної академії наук України. 2018. №. 4. С. 43.

¹³⁹ Українська літературна енциклопедія. 1-ий том. А–Г. Київ: Головна редакція УРЕ, 1988. 536 стор., іл., Т. 2. Д–К. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1990. 576 стор., іл.; Т. 3. К–Н. Київ: Українська енциклопедія, 1995. 496 с., іл.

* * *

Шлях української біографіки впродовж 20 століття – «червоного», або «кривавого», за висловом М. В. Поповича, сповненого великих сподівань, творчих досягнень і трагедій, вікопомних подій Української революції 1917–1921 рр., боротьби за національне піднесення у роки «Розстріляного відродження», тяжких випробувань голодоморів і воєн, подвижницького відстоювання представниками української інтелектуальної еліти на Батьківщині й на еміграції збереження вогнища української національної культури, її засадничих цінностей та імен, являє собою картину складну й багатопланову. Її розвиток відбувався паралельними потоками в Україні і в діаспорі, за неодноразових суттєвих змін політичних обставин й загальної суспільної атмосфери, в межах протилежних за своїм світоглядним наповненням, головними цінностями, знаковими іменами, які знаходилися в центрі дослідницької й публікаційної роботи, національно-патріотичного й комуністичного дискурсів.

Не дивлячись на тяжкі випробування часу, українська біографіка у 20 столітті зберегла й розвинула своє значення одного з провідних спрямувань вітчизняної гуманітарної науки і культури, що знаходиться біля самої серцевини національного буття. В часи після поразки Української революції 1917–1921 рр. та у наступні десятиліття наступу тоталітарного режиму на здобутки доби Розстріляного Відродження, вітчизняна біографіка, зусиллями кількох поколінь вчених, які працювали на землях Західної України у міжвоєнний період, а пізніше – зосередили свою діяльність у наукових та культурних осередках у країнах Західної Європи та Америки, продовжувала відігравати важливу культуротворчу та національно-консолідуючу роль

Протягом багатьох десятиліть, й донині науковими та видавничими центрами, створеними вченими української діаспори, зроблено значний внесок у справу збирання, систематизації й публікації біографічних та біобібліографічних матеріалів як про визначних діячів української історії та культури, визвольного руху, так і про численних представників політичної та трудової еміграції у різних країнах світу. Їх великою заслугою перед Батьківщиною стало збереження пам'яті й поширення інформації про достойників нації, імена яких незрідка було зовсім заборонено згадувати в Україні за радянських часів, а також ознайомлення світової громадськості з Україною як самостійним суб'єктом світового цивілізаційного процесу і

її величезним творчим людським потенціалом крізь віки. Під тиском дослідницької й публікаційної роботи наукових осередків діаспори владний режим в Україні неодноразово змушений був йти на поступки громадській думці, з незадоволенням привідкривати все більший простір для дослідницької роботи в Україні, погоджуватися на здійснення окремих важливих для української науки і культури дослідницьких проєктів. Згодом, у перші роки незалежності України ознайомлення науковців і освітян на Батьківщині з історико-біографічними напрацюваннями вчених діаспори сприяло загальному піднесенню вітчизняної гуманітаристики, прискорило відродження і широке розгортання біографічних досліджень.

У той же час, не слід применшувати й значення творчих здобутків вітчизняних вчених та літераторів, які працювали за радянських часів в Україні в умовах постійного ідеологічного тиску, обмежень щодо тематики та цензурних переслідувань. Слід враховувати при цьому, що переважна більшість імен визначних українців у роки радянської влади знаходилася під забороною, про них зовсім не можна було писати. Тим не менш, долаючи численні перешкоди, патріотично налаштовані дослідники робили сміливі спроби вийти за межі офіційно дозволеного. У неординарних випадках, спираючись на підтримку вітчизняної і зарубіжної громадськості, вони досягали у цьому вагомих результатів у розширенні спектру повернутих до науково-інформаційного та культурного обігу імен. Чималих здобутків було досягнуто також у вивченні й висвітленні діяльності найбільш відомих діячів науки, культури і мистецтва України, хоча дослідникам багато у чому доводилося йти на вимушені поступки й компроміси з вимогами офіційної ідеології. У цьому плані, досягнення українських біографістів з погляду вітчизняних реалій і оцінок, які давалися їм зарубіжною громадськістю, насамперед, вченими і громадськими діячами діаспори, можуть суттєво різнитися. Їх неспівпадіння, а багато у чому й протилежність, відображають усю складність і суперечливість процесу розвитку наукової та художньої біографічної творчості в умовах комуністичного тоталітарного режиму.

Досить непростою проблемою для розуміння з висоти сучасного досвіду є і оцінка напрямів вітчизняної біографіки, багатьох її масштабних проєктів, присвячених діячам революційного руху, радянської держави, «масовим», рядовим учасникам буремних подій 20 століття. З одного боку, вони відкрили нові пласти вітчизняного минулого, з іншого, – не

змогли вповні розкрити його через директивно нав'язану «зверху» крайню заідеологізованість, вибірковість у доборі висвітлюваних імен, трактуванні подій, вимушену спрощеність зображення представників минулих поколінь через схематизм, ставлення до біографічних матеріалів лише як до ілюстрацій історичного процесу в дусі наперед визначених ідеологічних постулатів. Зважаючи на це, людські долі багатьох неординарних діячів радянського минулого все ще чекають на нове прочитання, справжнє осмислення.

Останні радянські десятиліття, позначені піднесенням українського національного руху, особливо доба так званої «перебудови» 80-х років, принесли українській біографіці чимало вагомих здобутків. Однак розкрити повністю свій інтелектуальний і духовний потенціал вона змогла лише зі здобуттям Україною незалежності, утвердженням власної суверенної державності.

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІКА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

У роки незалежності України вітчизняними біографістами, як і представниками усіх спрямувань соціогуманітарної науки та літературно-художньої творчості, а також працівниками сфери соціальних комунікацій, безпосередньо зайнятими поширенням біографічних знань серед широкого суспільного загалу, зроблено не менше, ніж за усі попередні десятиліття й навіть століття. Біографіка фактично відродилася в Україні як важлива частина вітчизняної гуманітаристики, інтелектуального й духовного життя. Їй належить величезний внесок в утвердження нового розуміння національної ідентичності, піднесення національного самоусвідомлення мільйонів співвітчизників, справу політичної консолідації українського суспільства навколо знакових імен, які для людей різних поколінь стали невмирущими символами Батьківщини.

Після десятиліть вимушеного згортання, значного розмаху набули історико-біографічні, літературно-біографічні дослідження, біографічна публіцистика, з'явилися нові форми та жанри біографічних публікацій, що постали як на ґрунті творчого розвитку вітчизняної традиції, так і завдяки активному ознайомленню українських дослідників з сучасним світовим досвідом, його творчому застосуванню.

Справжній бум біографічних публікацій, поява принципово нових засобів інтеграції біографічної інформації та поширення біографічних знань у сучасних мережевих комунікаціях та медійному просторі свідчать про піднесення ролі біографічного знання у інтелектуальному й духовно-

му житті українців, зростання у суспільстві культури сприйняття біографічної інформації.

Зважаючи на це, зрозумілим є, чому у науковій публіцистиці, а також у багатьох працях аналітичного та історіографічного характеру, особливо підготовлених до різних ювілейних дат, розвиток соціогуманітарних досліджень, а в їх числі – й біографічних – в роки незалежності розглядається незрідка в єдиному часовому потоці, як немов би цілісний за своїм змістом та спрямуванням «новітній» або «сучасний» етап, позначений невинним піднесенням вітчизняної біографіки, її кількісним і якісним зростанням, все новими і новими здобутками у розширенні проблемно-тематичного діапазону наукових студій, збагаченні їх теоретико-методологічного рівня, посиленні суспільної віддачі.

Проте, більш детальне дослідження різних аспектів розвитку української біографіки в роки незалежності¹, а особливо, критичний аналіз процесів, які відбувалися у ній впродовж тридцятиріччя, здійснений автором цих рядків у працях останніх років, свідчить, що це далеко не так – справжня картина є значно складнішою і багатоманітнішою². На нашу думку,

¹ Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Київ : НБУВ, 2016. 272 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121> ; Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. 364 с.; Бездрабко В. В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14. С. 29–49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029> ; Марченко Н. П., Патик В. В. «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica»: фіксація та трансформація біографічного дискурсу в Україні. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 17. С. 165–195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165> ; Буряк Л. І. Українська біографіка «плинних часів»: пропозиція осмислення. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>.

² Попик В. І. Вітчизняна біографіка у роки незалежності України : здобутий досвід та невирішені проблеми. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.). Київ: НБУВ, 2021. С. 405–409. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116> ; Його ж. Біографіка у роки незалежності України : етапи становлен-

широкі узагальнюючі оцінки досягнень, що стосуються всієї новітньої доби, як єдиного потоку піднесення, є коректними лише в певних межах – з погляду загального протиставлення величезних здобутків років незалежності стагнації попередніх десятиліть. Насправді подібні дещо спрощені уявлення далеко не відповідають характерові й сутності тих складних і багато у чому суперечливих процесів, які відбувалися впродовж минулих років й позначені поряд зі високими злетами та проривними досягненнями, подекуди й тупцюванням на місці, а багато у чому й кризовими явищами, до подолання яких співтовариству біографістів ще належить докласти чимало зусиль.

В реаліях, в плані розвитку української біографіки, як зрештою й інших галузей соціогуманітаристики, усі тридцять років незалежності видаються дуже неоднорідними за своїм світоглядним, ідейним, теоретико-методологічним і змістовим наповненням. В хронологічному плані у цей період відчутно вирізняються окремі, сповнені особливим спрямуванням, проблематикою, дослідницькими підходами, етапи.

Перший з них – час загального відродження української біографіки на Батьківщині після відчутного занепаду за радянської доби, першопочаткового становлення її на нових світоглядних та методологічних засадах як важливої складової гуманітарної науки і культури держави, що здобула незалежність. Він припадає на 90-і роки 20 ст. – самий початок 21 ст., до Помаранчевої революції. Цей етап позначений ідеями відродження історичної пам'яті народу, відновлення у ній замовчуваних і незаслужено забутих імен численних діячів українського національного руху, борців за незалежність України, забарвлений героїко-романтичними ідеалами, великими надіями і сподіваннями. У науковому плані – це час багатьох сміливих починань, розгортання пошуків сучасних теоретико-методологічних засад, започаткування словникових та енциклопедичних проєктів нового покоління. У розрізі видавничої та інформаційної справи – доба стрімкого, почасти ще хаотичного поширення історико-біографічної інформації, широкого ознайомлення з нею громадськості.

ня, здобутки, невирішені проблеми, завдання та перспективи майбутнього розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 22. С. 13–38.

Другим етапом, за багатьма параметрами якісно відмінним від початкового, став час, який зовні, досить умовно, можна окреслити знаменними подіями суспільно-політичного життя України: від Помаранчевої революції 2004 р. – до Революції гідності 2014 р. Проте, правомірність такого поділу полягає не лише у звичній для суспільствознавства «прив'язці» періодизації до вагомих історичних віх. Вона не меншою мірою пов'язана також з визначальними «внутрішніми» закономірностями розвитку самої біографіки, як важливого феномену вітчизняної науки і культури. У ті роки відбулися суттєві зміни інтелектуальної й духовної атмосфери українського суспільства, воно почало «дорослішати», набувати нового досвіду, позбуватися невинуватих романтичних ілюзій. Ці впливи відчутно позначилися на розвиткові біографіки як сфери, надзвичайно чутливої до перемін у настроях, до нових поглядів та читацьких інтересів. Як результат, суттєво змінилася дослідницька проблематика, загалом іншим став центральний герой української біографіки. Швидко відбувся процес, який у 19 ст. зайняв кілька десятиліть – на зміну героїко-романтичним образам Козацької доби в центрі дослідницьких і читацьких зацікавлень опинилися діячі культури, науки, мистецтва, а їх постаті, замість поверховості й схематизму відображення почали набувати значної глибини і переконливості. Не менш важливий вплив на розвиток вітчизняної біографіки справила новітня інформаційна революція, досягнення якої почали стрімко входити в український простір десь ближче до середини першого десятиліття 21 ст. Цей час започаткував стрімке поширення в електронних мережах біографічної інформації, підніс значення історико-біографічних знань, сформував новий духовний феномен – повсякчасний напружений інтелектуальний і духовний віртуальний діалог наших сучасників з минулими поколіннями.

Третій, власне – сучасний етап розвитку української біографіки в роки незалежності, свідками якого ми нині є, був започаткований кардинальними зрушеннями у суспільному, інтелектуальному і духовно-культурному житті України останніх років. Він тільки-но розгортається на наших очах все новими своїми якісними характеристиками. Цей етап органічно поєднаний з попередім. Чимало важливих процесів і тенденцій, які беруть початок від першого десятиліття 21 ст., продовжують свій крок і нині, збагачуючись, набираючи нових форм. У цьому плані їх перебіг у

багатьох випадках і не варто розділяти чіткими кордонами. У той же час, новітній етап є суттєво відмінним за своїм характером, інтелектуальною й духовною спрямованістю. Визначальними його рисами є позначеність на усьому розвитку біографічних досліджень, видавничої та комунікативної діяльності завершення в цілому пострадянської доби, стрімке розгортання процесів звільнення від її болючих посттоталітарних, постколоніальних, посттравматичних синдромів, успадкованих від радянської доби стереотипів міфологізованої свідомості. Зростає інтерес до особистості у її «вічних», надчасових проявах, а водночас – до творчого, креативного потенціалу української людини, її здатності переможно протистояти викликам долі. Актуалізується пошук у досвіді та ідеалах попередніх поколінь нових духовних орієнтирів, життєво важливих для людини в драматичних умовах сучасного світового кризового розвитку і протистояння України російській агресії. Відбувається широке і вільне звернення вітчизняних дослідників-біографістів до здобутків європейської і світової біографіки, їх творче засвоєння, впровадження нових форм біографічного письма, новітніх медійних засобів поширення біографічних знань.

Метою нашого дослідження є всебічний і неупереджений аналіз всього шляху поступу вітчизняної біографіки впродовж тридцятиріччя незалежності, аналіз як її вагомих здобутків, так і гострих невирішених проблем, визначення завдань, які в світлі цього потребують першочергового розв'язання, а також окреслення певних перспектив на майбутнє.

4.1. Вітчизняна біографіка першого десятиліття незалежності

Витоки становлення сучасної вітчизняної біографіки пов'язані з кардинальним переосмисленням минулого Батьківщини, поверненням суспільства до національних цінностей і європейських гуманістичних, демократичних ідеалів. Ці процеси розпочалися ще у 80-х роках минулого століття за доби так званої «перебудови», але вповні розгорнулися лише зі здобуттям Україною незалежності. Шлях до утвердження національної державності закономірно пролягав через відродження історичної пам'яті народу, повернення з небуття багатьох тисяч незаслужено забутих і десятиліттями замовчуваних імен співвітчизників, спирання на знакові імена

провідників української національної ідеї, борців за свободу і незалежність Вітчизни. Зазначене обумовило загальну підпорядкованість біографічних досліджень завданню переосмислення історичного минулого з національно-патріотичних, державницьких і гуманістичних позицій, а отже й спрямувало їх розвиток, перш за все, як біографіки історичної, навіть, коли йшлося про літературно-біографічні студії. Втім, поки академічна і університетська історична наука в перші роки незалежності продовжувала «перебудовуватися», першопочаткове становлення новітньої української біографіки відбувалося значною мірою поза межами професійного середовища. На передній план у цьому процесі вийшли літератори, журналісти, громадські діячі, дослідники-аматори, які численними публікаціями привертати увагу до забутих і тривалий час замовчуваних імен, сприяючи тим самим поверненню розуміння вітчизняної історії як історії людей, «залюдненню минулого», або, як це ще називали тоді публіцисти, «поверненню історії її людського обличчя»³.

Значною мірою саме через опубліковані у ті роки різноформатні, здебільшого досить далекі від вимог професійного дослідництва перші біографічні розвідки, розпочалося систематичне введення або повернення до інформаційного обігу величезної маси імен наших співвітчизників. У той же час біографіка в розбурханому пристрастях суспільстві перетворилася на справжнє поле громадянських протистоянь, боротьби з ідейною спадщиною тоталітаризму. Постаті репресованих діячів минулого швидко ставали політичними символами, які кликали до рішучого наступу на усі залишки старого ладу. Насамперед завдяки цьому біографічні публікації 90-х років 20 ст., які здебільшого свідомо розглядалися їх авторами як засіб утвердження національної ідеї – через імена вітчизняних «апостолів правди і науки», незрідка ставали справді резонансними подіями суспільного життя, привертати увагу широкого громадянського загалу. Біографіка першого десятиліття незалежності була в цілому позначена відчутно публіцистичним, романтичним забарвленням, загалом – дуже далекою від

³ Попик В. І. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки роки незалежності України. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. Київ : НБУВ, 2016. С. 62–67 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121> ;

вимог ґрунтовної науки. Проте, її суспільно-політичне і культурне значення важко переоцінити⁴.

З висоти сучасного досвіду є цілком зрозумілим, що в світоглядному, ідейному плані процеси становлення нової біографіки були багато у чому досить суперечливими. Вони тісно пов'язані з розв'язанням гостро актуальної на зорі незалежності України проблеми конструювання нової моделі політичної національної ідентичності українського суспільства. З цього погляду біографіка розглядалася насамперед як важлива частина політики пам'яті. Її першорядне завдання вбачалося у тому, щоб актуалізувати пам'ять про принесені народом жертви, сприяючи тим самим формуванню нової суспільної атмосфери, здатної гарантувати неможливість повторення трагедій тоталітарного минулого. У цьому полягала сила біографіки першого десятиліття незалежності, але водночас й її вразливість. Певною мірою то була так само політизована, як і в попередні десятиліття, апологетична література, тільки вже «з іншим знаком». Серед науковців тоді набув популярності вислів, який відображав критичне ставлення до такого роду новацій: «поміняли плюси на мінуси». Тому й далеко не все з тих літ витримало перевірку часом. Особливо ж відчутними недоліками (яких повною мірою українська біографіка подекуди ще не позбулася й дотепер), виявилися в ті роки крім надмірної романтичної героїзації, значна етнізація національної історії, як історії нібито виключно українців, що дискримінувало представників інших етнічних груп населення і абсолютно не відповідало реаліям вітчизняного минулого й сучасності, а також одновимірне, схематичне зображення особистості; оцінка її діяльності переважно лише крізь призму проблематики українського національно-визвольного руху. Чимало біографічних публікацій різних форматів були відчутно позначені комплексом посттоталітарного травматичного синдрому – акцентуванням на втратах, на пригніченості людських доль героїв просто таки «метафізичним», містичним злом, привнесеним у їхнє життя політичними режимами сусідніх держав і, як результат, нереалізованістю творчих можливостей. Так незрідка створювався образ жертви, а не борця, який би навіть за непереборних обставин намагався протистояти їм, до кінця зберігав свою людську і національну гідність. Між тим,

⁴ Там само.

суспільний запит саме на такий образ вольової й самостійної української людини на зорі незалежності України був дуже великим, але він не був повністю реалізований. У чомусь це було продовженням «перебудовної» хвилі пасивного «відновлення пам'яті про забутих і замовчаних». З іншого погляду – повторенням того кола ідей, які були представлені колись згадуваним вже раніше збірником кінця 60-х років минулого століття «Неопалима купина»⁵.

Згодом пріоритети почали змінюватися. Політизована героїко-трагедійна газетно-журнальна біографічна публіцистика стала відходити на другий план, поступатися місцем більш «наукоємним» публікаціям. Безумовно, біографічна публіцистика є потрібним жанром, вона залишилася в арсеналі біографіки й надалі, але розвиток її був позначений відтоді вже більш інтелектуальними формами. Доволі застарілою, що позначилося на усіх без винятку жанрах наукової та літературної біографіки, була у 90-х роках й техніка біографічного письма, позначена поширеністю поверхових описових розвідок.

У тих формах, і за доволі обмежених можливостей, у яких тоді працювали й шукали шляхів публікуватися автори-біографісти, особливо у регіонах, усе це було неминучим. Тому незрідка відбувалося навіть повернення до архаїчних форм біографічних публікацій, перейдених вітчизняною практикою ще у 19 – на початку 20 ст. – стислих і поверхових компілятивних за своїм характером «лінійних» біографічних нарисів, літературно-біографічних есеїв. Для розвитку власне наукової біографіки, така ситуація, певною мірою, була виявом «холостого ходу», тупцювання на місці. Проте, місію поширення біографічних знань, виховання інтересу до них серед широкого читацького загалу такі популярні публікації значною мірою виконували, а тому загалом заслуговують на позитивну оцінку. Інша справа полягала у тому, що українознавча біографічна продукція на той час не завжди могла конкурувати з тією, що більш професійно опрацьовувалася російськими та «проросійськими» авторами – не у розумінні їх науковості – не про це мова, але – високої цільової адресної спрямованості, майстерності застосування методів психологічного впливу на читачів. Зорієнто-

---

⁵ Попик В. І. Пріоритети розвитку сучасної української біографістики: вчора, сьогодні, завтра. *Наук. праці. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. 2005. Вип. 14. С. 717–727.

вана на пропаганду ворожих Україні радянських та імперських цінностей російськомовна історико-біографічна література, у вигляді як книжкових, так і періодичних видань вже наприкінці 20 ст. здобула значного поширення, а у багатьох регіонах – домінування на українському інформаційному ринку. Цей первісний етап розгортання Росією «війни імен» як частини майбутньої «гібридної війни» проти України влада, наукові і освітні установи, ЗМІ, громадськість багато у чому просто «прогавили».

Певна «неповороткість», тяжіння до застарілих форм комунікації з читачем, невміння знаходити в минулому біографічні сюжети, які могли б зацікавити сучасну аудиторію, особливо – міську молодь, значною мірою виявилися вже на початку 21 ст., коли стала сходити нанівець перша хвиля романтичного захоплення українською старовиною. Поступово в очах вдумливих аналітиків визначилося як загрозливе явище порушення комунікації між дослідником-біографом та читацькою аудиторією. Власне, воно було типовим, чи не домінуючим явищем ще у радянські часи для суспільних наук та усієї сфери інформації й пропаганди, оскільки тоді автори працювали й публікувалися відповідно до затверджених планів, здебільшого особливо не переймаючись подальшою долею своїх творів, їх сприйняттям читачами. У новій суспільній ситуації безадресність багатьох біографічних публікацій, невідповідність їх запитам сучасного читача чи не вперше стала усвідомлюватися як гостра проблема. Над її розв'язанням науковому і видавничо-інформаційному співтовариству доводиться ще й нині чимало працювати.

Зазначені вади у розвитку вітчизняної біографіки кінця 20 – початку 21 ст. великою мірою пояснювалося ще й тим, що фактично відірвані впродовж багатьох десятиліть від самої можливості ознайомлення з сучасним європейським і світовим досвідом, вітчизняні дослідники-біографісти мали змогу спиратися переважно лише на теоретичні й методичні напрацювання українських гуманітаріїв кінця 19 – перших десятиліть 20 ст, особливо 20-х років – доби «Розстріляного Відродження», почасти – на здобутки біографістів української діаспори. Головним же джерелом професійної майстерності залишався, на жаль, переважно наборок старої російської і радянської біографічної школи, доволі значимий, однак відчутно позначений негативними стереотипами імперського, тоталітарного мислення, численними ідеологічними обмеженнями й багато у чому неприйнятною

для нас своєю специфічною рецепцією не лише української, але й світової історії та культури.

У перші роки незалежності в українській біографіці, особливо у її історичному спрямуванні, взагалі ще дуже відчутним був вплив радянських стереотипів. Знаходячись у попередній період під сильним тиском ідеологічних «інстанцій», не маючи належного доступу до багатьох необхідних їм архівних джерел, вітчизняні вчені-історики в новій ситуації просто не встигали досягнути всю масштабність суспільних змін і вповні скористатися тими вільними й широкими можливостями, які перед ними як дослідниками розкрилися. Свою роль відіграло й те, що переважна більшість вчених-соціогуманітаріїв закладів вищої освіти (за тодішньою термінологією – «вищих навчальних закладів») працювали на час здобуття Україною незалежності на кафедрах історії КПРС та наукового комунізму, у своїх поглядах були суттєво зв'язані стереотипами викладацької практики та захищених свого часу дисертаційних робіт. У більшості з них «у столі» було надто обмаль таких рукописів, які принципово не могли бути опубліковані у радянський час і давно чекали на видання. Для осмислення багатьох сторінок минулого й ґрунтовного напрацювання нових поглядів на них потрібен був певний час. До того ж у суспільстві, розбурханому політичними пристрастями, продовжувала точитися гостра ідейна боротьба і напрямок суспільного розвитку ще тривалий час залишався невизначеним.

Цим обумовлена була інерція випуску у першій половині 90-х років непоодиноких трохи «перелицьованих» на новий лад праць, присвячених тим же реабілітованим діячам комуністичної партії і радянської держави. У багатьох випадках було очевидним, що такі рукописи просто «залежалися» у роботі з останнього радянського десятиліття. Однак, «партійно-біографічна» проблематика згодом дуже швидко почала сходити нанівець. І суспільство в цілому, і самі дослідники втратили до неї інтерес як до «неперспективної». Окремі публікації апологетичного характеру, що з'являлися (й нині інколи ще трапляються!), сприймалися у новій суспільно-політичній атмосфері вже як анахронізм. Але результатом цього стало не лише звільнення від старого «багажу», але й забуття цілих періодів вітчизняної історії і пов'язаних з ними постатей. До осмислення цієї проблематики з висоти сучасного досвіду суспільного розвитку дослідники впродовж останніх років тільки-но починають повертатися.

Іншим прикритим результатом «масового» звернення суспільствознавців до історико-біографічної проблематики, стало ремісництво. На жаль, воно проявилось не лише в плані поширеного у кризові 90-і відвертого «заробітчання» з його поверховими, компілятивними підходами до матеріалу, але й у загальному привнесенні у біографічну дослідницьку і видавничу справу багатьох застарілих стереотипів, методологічних принципів, притаманних радянській науковій та науково-популярній літературі. Загалом, якоїсь системності в публікаціях, особливо у першій половині 90-х рр., годі шукати. У ті нелегкі для інтелігенції роки часто друкувалися не лише професіонали, а й зовсім випадкові автори, які писали на злобу дня, задля заробітку, а тому перш за все шукали сенсаційності. Для цього був певний ґрунт – стрімко започатковувалися і зникали різного роду популярні видання. Незрідка у них траплялися й «ура-патріотичні» зовсім «чудацькі» публікації.

У той же час, чимало проривних, справді новаторських проектів високого наукового рівня, які витримали перевірку часом і знайшли продовження в наступному, було реалізовано теж у перші роки незалежності. Власне, книга літературних портретів і добірок творчої спадщини українських письменників, імена яких було на довгі десятиліття викреслено з національного культурного життя – П. Куліша, Б. Лепкого, О. Олеся, Г. Чупринки, В. Винниченка, П. Савченка, М. Драй-Хмари, П. Филиповича, Г. Михайличенка, М. Хвильового, В. Поліщука, Є. Плужника, І. Сенченка, Б.-І. Антонича, В. Симоненка, В. Стуса, з якою і нині справедливо пов'язують народження новітньої літературознавчої біографіки незалежної України – «Із забуття в безсмертя» акад. НАН України М. Г. Жулинського, вперше побачила світ ще у «радянському» 1990 році⁶. У певному сенсі ця книга знаменувала відродження традиції, закладеної на початку 20-х років минулого століття підготовленою М. А. Плеваком двотомною «Хрестоматією нової української літератури»⁷, й продовженої наприкінці

⁶ Жулинський М. Г. Із забуття – в безсмертя : (сторінки призабутої спадщини). Київ: Дніпро, 1990. 446, [1] с. : фот.

⁷ Плевако М. А. Хрестоматія нової української літератури. Т. 1: Перша пол. XIX ст.; Т. 2: Від початку 80-х років XIX ст. до останніх часів. Харків: Кооп. В-во РУХ., 1923. 528 с.

50-х опублікованою у Парижі Ю. Лавріненком за сприяння Єжі Гедройця антологією «Розстріляне Відродження».

Загалом, у перші роки незалежності вітчизняні літературознавці та культурологи значно більш активно, ніж професійні історики зреагували на падіння ідеологічних перепон та появу принципово нових можливостей вільного й широкого переосмислення та розкриття літературного та культурно-мистецького поступу України крізь віки, репрезентації його персоналій.

Водночас, прикметним для першого десятиліття незалежності стало те, як багато провідних академічних і університетських вчених старшого і середнього покоління одразу органічно увійшли в процес переосмислення минулого, зокрема й підготовки та публікації праць про його визначних діячів. До цієї плеяди належали акад. НАН України П. Т. Тронько, члени.-кореспонденти НАН України Ф. П. Шевченко, П. С. Сохань, а також вчені, громадянське й наукове становлення яких припало на 60 – початок 70-х рр. ХХ ст. – професори Я. С. Калакура, В. Г. Сарбей й багато інших, які у радянські часи змушені були зовні дотримувалися певних ідеологічних канонів, але мали власні тверді громадянські, інтелектуальні, духовні патріотичні переконання, в міру можливого на той час, реалізовували їх, незрідка наражаючись на гостре несприйняття їхніх дій «верхами».

Стрімке якісне й «кількісне» піднесення вітчизняної біографіки почалося десь вже ближче до середини 90-х рр., коли до історико-біографічних, літературознавчих, наукознавчих, культурологічних досліджень стали широко звертатися вчені провідних академічних інститутів та університетів усіх регіонів України. Вони привнесли у історико-біографічну справу свої великі знання, справді глибоке розуміння різних історичних епох, вагомий теоретико-методологічний досвід, високу культуру наукового пошуку та використання джерел, виваженої інтерпретації фактів. Першим етапом цієї роботи стало написання науковцями численних статей, присвячених окремим персоналіям та наукових біографічних нарисів різного формату, що друкувалися в «Українському історичному журналі», новій «Київській старовині», згодом – «Пам'яті століть», інших історичних та літературознавчих журналах, біографічних збірниках («Українська біографістика») та культурологічних альманахах («Хроніка 2000»).

Яскравою подією, що справила помітний вплив на розвиток вітчизняної біографіки, стала публікація єдиним виданням численних праць різних років з багатющої історико-біографічної спадщини визначного українського вченого-гуманітарія Я. Р. Дашкевича (1926–2010), чимало з яких вперше побачили світ, або були надруковані без цензурних виїмок та перекручень радянських часів⁸.

Чимдалі, почали все більше з'являтися не лише статті з історико-біографічної проблематики, але й створені з використанням великих масивів документальних матеріалів ґрунтовні монографічні праці, у яких історичні події подано і проаналізовано через життєвий шлях десятків і сотень людей, мало відомі до того факти з їх біографій⁹, а поряд з тим – і монографії, присвячені окремим визначним громадсько-політичним та державним діячам, митцям, вченим, освітянам. Провідну роль у розвитку цих досліджень відіграли праці вчених Інституту історії України НАН України акад. НАН України В. А. Смоля¹⁰, В. Г. Сарбея та Л. Г. Москвич¹¹,

⁸ Дашкевич Я. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури / Львів, від-ня ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. 2-ге доп. вид. Львів : Літ. агенція «Піраміда», 2007. 808 с.

⁹ Нариси з історії українського національного руху: колект. монографія. / Відп. ред. В. Г. Сарбей. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1994. 189 с.; Українське питання в Російській імперії. В 3-х ч. / Гол. ред. В. Г. Сарбей. Київ, 1999; Сарбей В. Г. Національне відродження України. НАН України, Ін-т історії України НАН України. Київ : Альтернативи, 1999. 336 с. (Серія «Україна крізь віки», Т. 9); Ковалюк Р. Т. Український студентський рух на західних землях. ХІХ–ХХ ст. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 424 с.; Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні. 1943–1946. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 403 с.; Матяш І. Б. Особа в українській архівістиці. Біографічні нариси. Держкомархів України, УДНДІАСД, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2001. 226 с.; Заремба С. З. Нариси з історії українського пам'яткознавства. Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПК. Київ : ТОВ «Вид-во Аратта», 2002. 204 с.

¹⁰ Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. Київ : Либідь, 1993. 502 с. (Наступні доповнені видання – 1995, 2009); Їх же. Богдан Хмельницький: хроніка життя та діяльності. Київ : Наук. думка, 1994. 262 с.

¹¹ Сарбей В. Г., Москвич Л. Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.) : життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 150 с.

О. І. Гуржія¹², Ю. І. Терещенка та Т. С. Осташко¹³, О. М. Апанович¹⁴, інших провідних наукових установ та закладів вищої освіти – Л. В. Матвеевої¹⁵, Я. І. Мельник¹⁶, М. П. Загайкевич¹⁷, С. Д. Павличко¹⁸, С. Х. Литвина¹⁹, І. Б. Матяш²⁰, І. В. Верби²¹, Т. Вихованця²².

Слідом за створеними відомими вченими монографічними працями, присвяченими визначним діячам вітчизняної історії, освіти, науки, культури почали з'являтися перші дисертаційні дослідження з біографічної проблематики, написані з сучасних світоглядних і теоретико-методологічних позицій. На рубежі століть у радах при установах Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України було захищено, зокрема: в Інституті історії України НАН України – кандидатські дисертації: Т. М. Лободою про життя і діяльність В. Г. Кравченка (1999), В. П. Швидким про О. Г. Лотоцького (2001), Т. В. Ткаченком про Г. П. Галагана» (2003); в Інституті української

---

¹² Гуржій О. І. Гетьман Іван Скоропадський. Київ, Ін-т історії України НАН України, 1998. 207 с.

¹³ Терещенко Ю. І., Осташко Т. С. Український патріот з династії Габсбургів. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. 165 с.

¹⁴ Федір Павлович Шевченко: історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина : Спогади та історіографічний аналіз / авт.-упорядн. О. М. Апанович; НАН України, Ін-т історії України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : [б.в.], 2000. 180 с.

¹⁵ Матвеева Л. В. Юліан Кулаковський. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ : Сти-лос, 2002. 484 с.

¹⁶ Мельник Я. І. З останнього десятиліття Івана Франка. Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т франкознавства, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів: [б. в.], 1999. 207 с.;

¹⁷ Загайкевич М. П. Михайло Вербицький: сторінки життя і творчості. Львів : Місіонер, 1998. 148 с.

¹⁸ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм : складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 328 с.

¹⁹ Литвин С. Х. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: Історіографія та джерела. Київ : Аквілон–Пресс, 2000. 464 с.

²⁰ Матяш І. Б. Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської. / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2002. 231 с.

²¹ Верба І. В. Олександр Оглоблін. Життя і праця в Україні. / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1999. 384 с.

²² Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2001. 78 с.

археографії і джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України: А. Є. Отаманенком про Д. М. Бантиша-Каменського (1999), О. Д. Василюком про В. Б. Антоновича (1999), О. І. Тарасенко про архієпископа Філарета (Гумілевського); в Інституті українознавства імені І. П. Крип'якевича НАН України: В. М. Зарубою про А. С. Синівського (1999), О. М. Шереметою про Володимира Гнатюка (2003); в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України: Я. І. Білас про митрополита Андрея Шептицького (2003); в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України: М. Р. Богач про Юрія Клена (1998); Н. Г. Баштовою про Григорія Костюка (2002). Перелічені дисертації були першими. Вони поклали початок широкому потокові ґрунтовних біографічних досліджень українських вчених-біографів нового покоління, сформованого вже у роки незалежності України.

Характерною прикметою часу, яка засвідчила посилення уваги до ретельного «збирання імен», їх систематизації, стало повсемісне розгортання на рубежі 20–21 ст. випуску біографічних та генеалогічних збірників, альманахів, словників і довідників різних видів – регіональних, галузевих, тематичних, або присвячених окремим установам, організаціям, навчальним закладам. Особливий інтерес серед них за своїм задумом, побудовою, змістовим наповненням становлять: серія збірників, присвячених діячам літератури й культури Полісся²³, історико-біографічні видання, які в іменах розкривають внесок міста Ніжина у розвиток вітчизняної освіти, науки і культури^{24,25}, біографічні словники-довідники членів Київської старої громади²⁶, галицьких правників – учасників українського національного руху від середини ХІХ ст. до 30-х рр. ХХ ст.²⁷, діячів Української Цен-

²³ Література та культура Полісся. Сер. : Історичні науки : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 1990–2014. Вип. 1–76.

²⁴ Калібаба Д. П. Відомі діячі культури, науки, політики Придесення. Чернігів : Просвіта, 1995. 144 с. (Б-ка «Сіверянського літопису»).

²⁵ Викладачі Ніжинської вищої школи = Преподаватели Нежинской высшей школы : біобібліогр. покажч. : у 3-х ч., 5 кн. / уклад. : А. В. Гранатович, Т. П. Скатерина ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, Фундаментальна б-ка. Ніжин, 1998–2002. Кн. 1–5.

²⁶ Побірченко Н. С. Короткий біографічний словник членів Київської старої громади (друга половина ХІХ-початок ХХ ст.). Київ : Освітня компанія «Інтелект», 1999. 72 с.

²⁷ Андрухів І. О., Арсенич П. І. Українські правники у національному відродженні Галичини 1848–1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 80 с.

тральної Ради²⁸, українських публіцистів, редакторів, видавців²⁹, священників – мучеників за віру³⁰, вчених-лікарів³¹.

Зростаючий обсяг повернутих до наукового й суспільно-політичного інформаційного обігу імен закономірно висунув на порядок денний необхідність систематизації матеріалів в процесі підготовки енциклопедичних зводів нового покоління, до якої з середини 90-х років почали вже приступати провідні наукові установи. Робота ця попервах здійснювалася розрізненими зусиллями, у вигляді пошукових проєктів. Чи не першою з'явилася на світ у завершеному вигляді однотомна «Мала енциклопедія етнодержавознавства» за редакцією академіка АПрН України Ю. І. Римаренка, біографічні матеріали якої були значною мірою компілятивними³². Інститутом історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка було підготовлено «Довідник з історії України», який спочатку з'явився у двох частинах, а згодом був перевиданий однією книжкою³³. У ті роки розпочалася довготривала праця вчених Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника НАН України під керівництвом чл.-кор. НАН України М. М. Романюка над продовжуваною серією біографічних довідників «Українська журналістика в іменах»³⁴. Тоді ж у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» колективом дослідників під керівництвом З. І. Хижняк було підготовлено унікальне видання, присвячене постатям вчених, викладачів

²⁸ Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради : біогр. довідн. НАН України, Укр. міжнар. комітет з питань науки і культури, Ініціативний комітет «Універсал». Київ : [б. в.], 1998. 254 с.

²⁹ Романюк М. М. Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти. Львів, 2002–2004. Кн. 1–2.

³⁰ Бендас С. М., Бендас Д. С. Священики – мученики, сповідники вірності. Ужгород : Закарпаття, 1999. 412 с.

³¹ Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: Біографічні нариси та бібліографія. Львів, 2002. 542 с.

³² Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. Ю. І. Римаренко та ін. Київ, 1996. 942 с.

³³ Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред. : І. Підкови, Р. Шуста ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т іст. досліджень. 2-е вид., доопр. і доп. Київ, 2002. 1135 с.

³⁴ Українська журналістика в іменах : матер. до енцикл. сл. / відп. ред. М. М. Романюк. Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1994–2014. Вип. 1–20.

і вихованців Києво-Могилянської академії, які уславили її за Козацької доби³⁵. Значну кількість імен державних діячів та вчених-правознавців увірнула підготовлена в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України під керівництвом акад. НАН України Ю. С. Шемшученка «Юридична енциклопедія»³⁶, останні томи якої побачили світ вже на початку 21 ст. У той же час у Києві вийшов друком також вже згадуваний нами раніше підготовлений спільно з вченими української діаспори 4-й том «Енциклопедії української діаспори»³⁷.

У другій половині 90-х років розгорнулася робота над фундаментальними багатотомними енциклопедичними зводами, у яких відчувалася гостра потреба і які в плані біографіки були покликані подати відомості про дуже широке коло діячів вітчизняної історії і культури. Інститутом історії України НАН України під керівництвом акад. НАН України В. А. Смолія було розпочато підготовку «Енциклопедії історії України». Національною академією наук України спільно з Науковим товариством імені Шевченка – започатковано проект «Енциклопедії сучасної України», який було задумано як безпосереднє продовження виданої у середині 20 ст. НТШ в Європі «Енциклопедії українознавства».

У той же час, створений у 1994 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Інститут біографічних досліджень під керівництвом В. С. Чишка розпочав підготовку національного біографічного зводу. Він мислився спочатку як друковане видання, а згодом, вже у першому десятилітті 21 ст. трансформувався у проект розбудови електронного «Українського національного біографічного архіву».

Поряд зі значними досягненнями у розвитку біографічної дослідницької та видавничо-інформаційної справи на рубежі століть визначився й ряд болючих проблем. Йшлося, насамперед, про пов'язану з посиленням у розвиткові України на той час олігархічно-кланових тенденцій, по-

³⁵ Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. : енцикл. вид. / ред. В. С. Брюховецький ; наук. ред., упоряд. З. І. Хижняк. Київ : КМ Академія, 2001. 735 с.

³⁶ Юридична енциклопедія : у 6-ти т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 1–6.

³⁷ Енциклопедія української діаспори. Т. 4 (Австралія – Азія – Африка) / Наук. т-во ім. Шевченка, НАН України ; голов. ред. В. Маркусь. Київ; Нью Йорк; Чикаго; Мелборн, 1995. 250 с.

яву особливого роду «парадної» презентаційної біографічної літератури. У ній химерно поєдналися риси нової доби з традиціями офіційних видань радянського часу. Головною метою випуску так званих загальнонаціональних «Золотих книг української еліти» та подібних до них розкішно видрукуваних регіональних видань, була, безперечно, легітимізація новоявлених політичних і економічних «еліт» шляхом долучення імен їх представників до пантеону визначних діячів української історії, науки і культури. Лише окремі з зазначених книг, завдяки залученню академічних науковців, зокрема, Інституту біографічних досліджень НБУВ, були підготовлені на досить поважному рівні, особливо, в частині, присвяченій діячам минулого, хоча на практиці видавці незрідка й не сприймали очевидних слушних міркувань та зауважень вчених. Серед серйозних видань варто згадати випущений компанією «Євроімідж» до 10-ї річниці незалежності України меморіальний альманах «Видатні діячі України минулих століть»³⁸, а також підготовлені на його основі більш розширені за кількістю імен видання (в частині діячів минулого)³⁹, зокрема двотомник «Народжені Україною»⁴⁰. У переважній же більшості подібні книги, з погляду завдань вітчизняної біографіки, на жаль, стали відвертою профанацією національних цінностей. Втім, в Україні ніхто цих книг поза вузьким колом представників влади, політикуму і бізнесу, не бачив, а інтелектуали української діаспори їх сприйняли як прояв суто «совецької» свідомості. Шкода, об'єктивно привнесена цією парадно-іміджевою «хвилею» у вітчизняну біографічно-інформаційну видавничу справу, полягала у відвертому запереченні навіть самої необхідності концептуальної визначеності й цілісності творчих підходів, а також у поширенні принципів компілятор-

³⁸ Видатні діячі України минулих століть = Outstanding Ukrainian Personalities of the Past : мемор. альманах / редкол. : В. Смолій, І. Драч, О. Шокало (голов. ред.) та ін. ; Компанія «Євроімідж», Ін-т історії України НАН України, Т-во «Україна-Світ», Ін-т біогр. досліджень НБУВ. Київ : Компанія «Євроімідж», 2001. 623 с. : іл. – («Золоті імена України»). Укр. та англ. мовами.

³⁹ Золота книга української еліти. Інформаційно-імідженвий альманах. У 6-ти т. Київ : Євроімідж, 2001. Золота книга української еліти = Golden Book of Ukrainian Elite : інформ.-імідженвий альманах : у 6 т. Київ : Компанія «Євроімідж», 2001. Т. 1–6. Укр. та англ. мовами.

⁴⁰ Народжені Україною : меморіальний альманах : у 2-х т. Київ : Євроімідж, 2002. Т. 1–2. (Золоті імена України).

ського ремісництва. За тими ж зразками, значною мірою запозиченими з практики російських видавничих бізнесових центрів, здійснювалися й численні перевидання нашвидкуруч скомпільованих біографічних збірників типу «100 імен», «300 імен». Майже усі вони, за рідкісними винятками, знаходилися цілком поза межами наукового біографічного книговидання. Більш того, їх особлива методологічна вразливість полягала у необгрунтованому доборі персоналій, штучній уніфікації біографічних статей, яка не відповідає потребам представлення діячів з різних сфер людської діяльності. Зазначені видання були абсолютно неспроможні репрезентувати національний пантеон достойників ⁴¹.

Щоправда, поступово видання подібної літератури перемістилося у площину суто рекламно-іміджевої діяльності. З величезного переліку томів такого роду, іноді обсягом до тисячі сторінок, який опубліковано нині Українською конфедерацією журналістів на веб-сайті «who-is-who.ua», видно, що найвище піднесення видавничої роботи у цьому напрямі припало на 2008–2012 рр., а згодом, зі зміною суспільно-політичної ситуації в країні, майже припинилося. Хоча й нині на зазначеному сайті міститься пропозиція до нових орденоносців та лауреатів опублікувати за відповідну плату матеріали про себе у черговому томі енциклопедії «Державні нагороди України» («Шкіряна тверда обкладинка із золотим тисненням (подарунковий ексклюзивний формат). Папір крейдований, глянцевиий, підвищеної білизни») ⁴².

Зрештою, навіть до провідних бібліотек такого роду видання незрідка не надходили, в Інтернеті не представлені. Загалом, в більшості вони від початку й не були розраховані на ринок, а переважно на «відмивання» грошей або задоволення амбіцій спонсорів, а нині – на комерційні засади випуску. Певну конкуренцію їм справляє й розвиток електронних ресурсів біографічної інформації. Читацькому загалу такого роду видання, за великим рахунком, виявилися не потрібними.

⁴¹ Попик В. І. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки в роки незалежності України. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : колективна монографія / В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: Київ : НБУВ, 2016. С. 68–71 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.

⁴² Восьмий том енциклопедії «Державні нагороди України». 2021-04-12 URL: <https://who-is-who.ua/main/news/347> 20.05.21

Стрімкий, але й дуже суперечливий поступ вітчизняної біографіки у першому десятилітті незалежності, в якому практика дуже часто випереджала рефлексію над нею вчених, коли виникало чимало спірних, гостро дискусійних питань, зумовив необхідність прискороного напрацювання проблем теорії і методики біографічних досліджень за багатьма їх напрямками. Їх розвиткові чимало посприяло й розгортання з 1994 р. діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ як академічного підрозділу, спеціалізованого на вивченні теорії і методики біографістики як спеціальної дисципліни гуманітарного циклу, і організація на базі інституту цілого ряду плідних дискусій і обговорень.

З напрацюваннями вчених-біографів, зокрема, із підсумками ініційованих у перші десятиліття незалежності Інститутом історії України НАН України, Інститутом біографічних досліджень НБУВ, кафедрами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова дискусій і обговорень у їх друкованих органах, багато у чому пов'язане послідовне утвердження у вітчизняній науці й суспільній думці теоретичних і методичних підходів, які нині здебільшого видаються вже самі собою зрозумілими і беззаперечними, але на зорі незалежності незрідка ставали предметом гострої, навіть непримиренної полеміки.

Йдеться, насамперед, про таку важливу для України проблему, як співвідношення етнокультурного і державницького, територіального підходів у розумінні її національної спадщини і людського потенціалу крізь віки. Ще в середині 90-х років 20 ст., обгрунтовуючи завдання створення національного біографічного зводу як справді повного, всеохоплюючого «колективного портрета» нації, й спираючись при цьому на досвід європейської науки, вчені Інституту біографічних досліджень В. С. Чишко, В. І. Попик, Н. П. Романова уявляли його як цілісну сукупність образів представників українського народу – етносу й основи політичної нації, інших етнічних спільнот України, а також українців й іноетнічних вихідців з нашої країни по усьому світові. Утвержені в процесі жорсткої полеміки з прибічниками суто етнізованих поглядів на українську націю, «етнічної чистоти» вітчизняної біографічної літератури, що були на той час вже рудментами старої національно-романтичної свідомості й відображали недержавницьке, а тому й неприйнятне

в умовах здобуття Україною державної незалежності світосприйняття, запропоновані Інститутом біографічних досліджень положення в підсумку набули більш широкого методологічного значення, ніж лише для формування біографічних довідкових видань. Знайшли обґрунтування, зокрема, принципи висвітлення у біографічних виданнях персоналій діячів неукраїнського походження шляхом органічного включення їх в широкий контекст життя українського поліетнічного соціуму або життєдіяльності громад етнічних меншин України⁴³. Слід зазначити, що в перші роки незалежності України багатьма, у тому числі й відомими вченими та громадськими діячами, такі погляди сприймалися як «непатріотичні», як продовження ідей радянського «інтернаціоналізму». Однак досить швидко напрацювання українських вчених-істориків, філософів, етнополітологів та культурологів утвердили у суспільній свідомості засади розгляду України як держави з поліетнічним і полікультурним населенням, що стало відчутною підтримкою принципової позиції Інституту біографічних досліджень. Багато у чому вони виявилися важливою відправною точкою для широкого розгортання мультидисциплінарних досліджень етнокультурних, етнополітичних та суспільно-політичних вимірів українського суспільства.

З таких позицій, генетично пов'язаних з поширенням в українському інтелектуальному середовищі саме на рубежі століть європейських гуманістичних ідей толерантності і мультикультуралізму, значна увага приділялася теоретичній постановці проблем історичних і культурних взаємодій з іншими народами й державами, міжкультурного діалогу, а також

⁴³ Попик В. І. Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 18–29. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1996_1_6; Попик В. І.; Романова Н. П. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 2. С. 18–34. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_5; Романова Н. До проблеми двокультурних явищ в українській біографістиці : З досвіду опрацювання реєстру Українського біографічного словника за матеріалами Польського біографічного словника. *Український біографічний словник : історія і проблематика створення* : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1997. С. 94–95.

реалій національного самоусвідомлення українців на Батьківщині й поза її межами в періоди бездержавного існування України. В комплексі зазначене, безумовно, стало методологічним внеском у справу осмислення феномену України в європейському та світовому цивілізаційному просторі.

Загальне позитивне значення для розвитку теорії і методології української соціогуманітаристики мала також активна участь вчених Інституту біографічних досліджень у послідовному й принциповому обстоюванні висунутих ще у середині 90-х рр. 20 ст. – саме в період гострих суспільно-політичних протистоянь – ідей безумовного визнання цілісності українського світу, вітчизняного історичного і культурного процесу у всіх його трагічних протиріччях, боротьбі суспільних класів і політичних сил, різноманітності й різновекторності соціальних і регіональних вимірів, незважаючи на усі часом драматичні прояви політичних, регіональних, релігійних суперечностей, здавна притаманне Україні значне етнічне, мовне, конфесійне та культурне розмаїття⁴⁴.

При цьому в працях вчених Інституту біографічних досліджень рідше наголошувалося на необхідності зосередження дослідницької уваги біографістів не тільки на постатях визначних діячів національно-культурного і національно-визвольного рухів, що було типовим для публікацій 90-х рр. 20 ст., але й на об'єктивному аналізі діяльності представників інших суспільних таборів. Йшлося не лише про потребу розвитку справді широкого дослідницького діапазону персоналій української біографіки – від князівських і аристократичних родів, ієрархів церкви до діячів революційного руху, від борців за національну незалежність до функціонерів радянського-партійного апарату; від провідних промисловців і підприємців до представників найбільш демократичних прошарків суспільства: селянства, рядового козацтва, купецтва, міщанства, робітників, народної інтелігенції, але й про утвердження – і не лише у біографіці, але й у соціогуманітарному знанні в цілому, засад непротиставлення одних соціальних груп іншим. Тим самим наголошувалося на необхідності відійти від успадкованих з минулих десятиліть заідеологізованих постулатів щодо поділу суспільства

---

⁴⁴ Чишко В. С. Основні принципи створення Українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1999. Вип. 2. С. 6–18. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_4

на «народ» і «не народ», оскільки лише взяті в сукупності представники різних верств і політичних таборів витворюють цілісний колективний образ народу України. Поза його межами, і це знайшло вияв у розробленій Інститутом біографічних досліджень «Редакційній інструкції Українського біографічного словника» (1996), могли розглядатися лише представники зарубіжних держав, які діяли на наших теренах виключно в їхніх, ворожих Україні політичних загарбницьких та колоніалістських інтересах⁴⁵.

Зазначені вимоги, що так само стали результатом творчої дискусії, формально стосуючись на той час лише засад створення Українського біографічного словника, набули загального методологічного значення для розвитку вітчизняної соціогуманітаристики, повною мірою зберегли свою актуальність і у наш час, особливо зважаючи на численні спроби зсередини і ззовні вносити розкол в українське суспільство.

Важливу роль в утвердженні й захисті загального демократичного і народознавчого спрямування новітньої української біографіки відіграло обґрунтування Інститутом біографічних досліджень його органічної відповідності світоглядним засадам, ментальності українського народу та віковим традиціям вітчизняної гуманітаристики, зв'язку біографічного знання з самою серцевиною національного самоусвідомлення, боротьбою українства за самоствердження в колі європейських народів. Принципові виступи Інституту біографічних досліджень проти проявів історично не притаманних українській біографіці етатизму та псевдоелітарності, а також рішуче обстоювання його вченими «права на біографію» не лише за знаними представниками різних сфер суспільного життя, яким належить власний оригінальний внесок у їх розвиток, а за всіма учасниками й свідками подій вітчизняної історії, стали тими важливими маркерами, які підтвердили вірність оригінальним національним засадам української біографічної справи, її самостійність та відпорність стосовно сторонніх ідеологічних впливів. Водночас вони визначили її органічну приналежність до сучасної європейської демократичної інтелектуальної й духовної біографічної традиції.

⁴⁵ Редакційна інструкція Українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 1996. Вип. 1. С. 50–58. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1996_1_9

4.2. Вітчизняна біографіка в роки від Помаранчевої революції до Революції гідності

Біографіка першого – початку другого десятиліття 21 ст. багато у чому розвинула спрямування, які визначилися ще у 90-х роках, але й принесла чимало принципово нового. Увага до проблематики тисячолітньої історії українського державотворення зумовила продовження видання літератури про давньоруських та українських князів, гетьманів та полководців Козацької доби, яке набуло значного розмаху. Цьому чимало посприяла наявність у українських вчених значних попередніх напрацювань, а також тривалої історіографічної традиції – на відміну від інших гострих проблем вітчизняного минулого, зокрема – вивчення персоналій діячів національного руху, для ґрунтовної розробки яких тільки-но тепер з'явилися сприятливі можливості.

Досить швидко виходили друком, а потім, незрідка, й перевидавалися монографічні праці та науково-популярні книжки акад. НАН України П. П. Толочка ⁴⁶, В. М. Рички ⁴⁷, чл.-кор. НАН України М. Ф. Котляра ⁴⁸, В. С. Александровича та Л. В. Войтовича ⁴⁹. З'явилася ціла бібліотека ґрунтовних спеціальних історико-біографічних монографій, присвячених Богдану Хмельницькому ⁵⁰. Дмитрові Вишневецькому ⁵¹, Петру Конашевичу-Сагайдачному ⁵², Івану Виговському ⁵³,

---

⁴⁶ Толочко П. П. Ярослав Мудрий. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 2002. 271 с. (Серія «Особистість і доба»).

⁴⁷ Ричка В. Княгиня Ольга. Київ : Альтернативи, 2004. 365 с.

⁴⁸ Котляр М. Ф. Данило Галицький : біогр. нарис. Київ : Альтернативи, 2002. 328 с. (Серія «Особистість і доба»).

⁴⁹ Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Біла Церква : Вид. Олександр Пшонківський, 2013. 234 с.

⁵⁰ Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Київ : Арій, 2013. 656 с. (Серія «Гетьмани України та їхня доба»)

⁵¹ Сергійчук В. І. Дмитро Вишневецький. Київ : Україна, 2003. 188, [4] с.: іл. (Серія «Українські державники»).

⁵² Гуржій О. І., Корнієнко В. В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Київ : Україна, 2004. 192 с.; Сас П. М. Чесний рицар Петро Конашевич-Сагайдачний. / НАН України. Ін-т історії України. Київ, 2012. 350 с.

⁵³ Мицик Ю. А. Гетьман Іван Виговський. Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ : КМ Академія, 2004. 83 с.

Петрові Дорошенку⁵⁴, Івану Брюховецькому⁵⁵, Івану Мазепі та його найближчому оточенню⁵⁶, Івану Скоропадському⁵⁷, Кирилові Розумовському⁵⁸. Завдяки своєму високому науковому рівню ця література, не дивлячись на позначеність багатьох праць дещо застарілим вже на той час «лінійним» способом біографічного письма, привнесла більш глибоке розуміння минулого України, а головне – закладених у далекі часи традицій її політичної культури, суспільних ідеалів, які, безперечно, продовжують справляти певний вплив і на сучасний розвиток.

Поряд з окресленими здобутками відчувалися і певні негативні явища. З висоти новітнього суспільно-політичного досвіду очевидною є забарвленість помітної частини історико-біографічних видань першого – початку другого десятиліття 21 ст. надмірною героїзацією та ідеалізацією політичних діячів минулого, проявами підкресленого, офіційного етатичного патріотизму, парадного трактування традицій українського державотворення. Ці явища, на нашу думку, були віддзеркаленням процесів утвердження у суспільно-політичному житті позицій кланово-олігархічних кіл та плутократичної бюрократії, становлення нового пануючого «політичного класу».

Загалом, українська біографіка змогла успішно подолати ці тенденції.

На перший план у ній почали виходити постаті діячів науки, культури, національного руху, насамперед – доби Українського національного відродження 19 ст., Української революції 1917–1921 рр., «Розстріляного Відродження» 20–30-х рр. 20 ст., які, на відміну від державців минулих

⁵⁴ Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: політичний портрет. Київ : Темпора, 2011. 632 с.

⁵⁵ Горобець В. Гетьман Руїни : Іван Брюховецький та Москва. Київ : Києво-Могилян. акад., 2017. 247 с.

⁵⁶ Павленко С. О. Іван Мазепа. Київ : Альтернативи, 2003. 414, [1] с. (Серія «Особистість і доба»); Його ж. Іван Мазепа як будівничий української культури. Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. 300, [2] с.; Його ж. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Київ : КМ Академія, 2004. 602 с.

⁵⁷ Гуржій О. І. Іван Скоропадський. Київ : Альтернативи, 2004. 312 с.

⁵⁸ Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.) : монографія : в 2 ч. М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ : ДАКККІМ, 2008. Ч. 1–2.

століть, не відійшли у минуле, і яким належить важливе місце у розумі й серці сучасних українців, з якими не переривається їх напружений духовний діалог «крізь часи». Цим переминам дуже посприяла Помаранчева революція 2004 р., котра суттєво змінила настрої суспільства, збагатила його загальну інтелектуальну атмосферу. Державницьке начало стало поступатися у свідомості широкого загалу місцем ідеалам громадянського суспільства. Це серйозно вплинуло і на інтереси та очікування продвинутої читацької аудиторії, і на проблемно-тематичну спрямованість вітчизняної біографіки, сам її характер, які почали відчутно змінюватися.

Досягнення української біографіки від цього часу були пов'язані не лише зі створенням великої кількості ґрунтовних біографічних нарисів, монографічних досліджень, документальних публікацій, узагальнюючих праць, розгортанням видання низки насичених персоналіями галузевих енциклопедій. Йдеться про поступове становлення принципово більш високого світоглядного, методологічного рівня розуміння значення біографіки для науки і культури, її місця і ролі у суспільному житті. Одним з найбільш важливих виявів цього стала еволюція самих уявлень про героїв – центральних персонажів вітчизняної біографіки. Суспільна атмосфера кінця 20 ст. закономірно визначила як національний ідеал їх відданість українській справі, зробила його головним і, по суті, безальтернативним мірилом значимості особи в історії і культурі, оцінювання усієї її діяльності, політичної, громадянської і творчої спадщини. Проте, така одиницірність у першому десятилітті 21 ст. вже стала проблемною – сучасний читач не приймає на віру застигли у своїх переконаннях, ідеалізовані образи. Тому дослідники стали докладати чимало зусиль для подолання певного схематизму подібної постановки проблем, намагаючись збагатити свої праці глибиною аналізу складних процесів ідейного становлення своїх героїв, їхніх пошуків, внутрішнього особистісного розвитку. Справжньою новизною задуму і творчих підходів була позначена книга львівського історика Я. Й. Грицака «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)»⁵⁹. Серед праць про діячів українського руху, опублікованих на той час, варто відзначити ґрунтовні дослідження про формування

---

⁵⁹ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ : Критика, 2006. 632 с.

світогляду, громадсько-політичну діяльність та драматичну людську долю представника покоління «тарасівців» – М. І. Міхновського (1873–1924)⁶⁰, а також монографію про відомого українського громадського діяча і мецената Є. Х. Чикаленка (1861–1929)⁶¹.

Численні дослідження, присвячені діячам доби Української революції 1917–1921 рр., не лише суттєво розширили уявлення про гостроту політичних процесів, які відбувалися, але й чи не вперше розкрили всю складність внутрішнього громадянського й психологічного вибору, драматизм доль їх учасників – представників різних суспільних таборів, зокрема, таких несполучних між собою діячів, як В. К. Винниченко⁶², С. В. Петлюра⁶³, полковник П. Ф. Болбочан⁶⁴, гетьман П. Скоропадський⁶⁵, В. Липинський⁶⁶. На жаль, зазначені дослідження майже не знайшли належного продовження у справді новому (а не апологетичному) прочитанні постатей політичних і державних діячів радянського часу. Подібних новаторських праць було видано небагато. Побачило світ підготовлене вченими Інституту історії України НАН України узагальнювальне видання, у якому представлені діячі усіх українських урядів 20 століття⁶⁷. Варто згадати,

⁶⁰ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово. Київ : Генеза, 2006. 320 с.

⁶¹ Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи: монографія. / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : Темпора, 2009. 544 с.

⁶² Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. Київ : Альтернативи, 2005. 376 с. (Серія «Особистість і доба»); Солдатенко В. Ф. Три Голгофи: політична доля Володимира Винниченка. Київ : Світогляд, 2005. 349 с.

⁶³ Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби. Київ : Світогляд, 2008. 621 с.

⁶⁴ Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан : трагедія українського державника. Київ : Темпора, 2004. 416 с.

⁶⁵ Реєнт О. Павло Скоропадський. Київ : Альтернативи, 2003. 304 с. (Серія «Особистість і доба»); Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина : історико-архівний нарис. Київ : [б. в.], 2003. 282 с.

⁶⁶ В'ячеслав Липинський та його доба : у 2-х кн. / упоряд. : Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ : Темпора, 2010.

⁶⁷ Уряди України у ХХ ст. : наук.-док. вид. / НАН України, Ін-т історії та ін. ; Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. Київ : Наук. думка, 2001. 607 с.

також працю Ю. І. Шаповала «Доля як історія»⁶⁸ та його монографію, присвячену П. Ю. Шелесту⁶⁹.

Вагомі результати здобуто українською біографікою у розробці проблематики науки – академічної й університетської, дослідженні персоналій видатних вчених, насамперед 20 ст., – доби, коли вітчизняна наука багато зробила для розбудови високого інтелектуального, науково-технічного й духовного потенціалу Батьківщини, коли завдяки їй Україна увійшла до кола найбільш розвинутих у науково-технічному плані країн світу. Основу цього наукового напрямку складає сукупність глибоких фахових напрацювань цілого ряду установ соціогуманітарного профілю НАН України – Інституту історії України, інститутів літератури імені Т. Г. Шевченка, української археографії імені М. С. Грушевського, сходознавства імені А. Ю. Кримського, енциклопедичних досліджень, держави і права імені В. М. Корецького, а також Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, багатьох академічних інститутів, які здійснюють дослідження в галузі природничих, точних та технічних наук, провідних університетів України⁷⁰.

Розвиток біографіки української академічної науки позначений як суттєвим розширенням діапазону введених до широкого наукового і суспільного обігу імен, так і, насамперед, новим, поглибленим прочитанням особистостей відомих вчених, виявленням замовчуваних раніше граней їх життєвого і творчого шляху, повчальних для нас епізодів боротьби вчених за розвиток вітчизняної науки, відстоювання ними принципів, науково обґрунтованих позицій у багатьох сферах життя в умовах жорстких ідеологічних і адміністративних обмежень, які негативно позначалися у радянський період історії на усій атмосфері наукової творчості.

⁶⁸ Шаповал Ю. Доля як історія. Київ : Генеза, 2006. 448 с.: іл.

⁶⁹ Шаповал Ю. Петро Шелест. Харків : Фоліо, 2013. 127 с. (Серія «Знамениті українці»).

⁷⁰ Докладне висвітлення ця проблематика знайшла у публікації: Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 132–150. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>.

Ще на зламі тисячоліть, а потім впродовж першого й другого десятиліть 21 ст. було опубліковано низку ґрунтовних досліджень, присвячених засновникам Національної академії наук України, її керівникам, провідним вченим. Вийшли друком численні праці про життя, шлях у науці і діяльність на чолі Академії видатного українського вченого Б. Є. Патона (1918–2020)⁷¹. З'явилися збірники біографічних нарисів про вчених окремих відділень НАН України⁷². На більш високому інформативному рівні продовжилося видання серії біобібліографій провідних вчених України. Окремим академічним установам соціогуманітарного профілю, завдяки наявності у них спеціалістів у галузі джерелознавства, біобібліографії, біографіки, підготовки словників і енциклопедій високого рівня, вдалося вийти на більш високий кількісний рівень презентації людського потенціалу науки – докладно реконструювати персональний склад своїх працівників за весь тривалий період їх функціонування, від заснування й майже до наших днів – і наших попередників, і сучасників.

Значний внесок у розвиток біографіки вітчизняної науки належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, яка є головним центром інтеграції, опрацювання й публікації джерел і матеріалів з історії вітчизняної науки, архівної документальної спадщини визначних вчених. Він втілений у випуску фундаментальних археографічних видань, насамперед підготовленої під керівництвом акад. НАН України О. С. Онищенко Інститутом архівознавства НБУВ багатотомної документальної серії «Історія Національної академії наук України», в опублікованих на цей час

⁷¹ Малиновський Б. М. Академік Борис Патон – праця на все життя. Київ : Наук. думка, 2002. 338 с. ; Походня І. К. Борис Евгеньевич Патон. Київ : ТОВ КММ, 2008. 40 с.; Борис Євгенович Патон : біобібліографія. / уклад.: Л. В. Беляєва, Л. С. Новосолова, Л. І. Тіманова та ін.; відп. ред.: І. К. Походня. НАН України. Ін-т електрозварювання ім. Є. О. Патона. Київ : Наукова думка, 2008. 623 с.; Галузинская В. С. Феномен Патона : портрет в інтер'єре двох столетий. Київ : Наук. думка, 2010. 61 с.

⁷² Відділення наук про Землю Національної академії наук України. Київ : [б. в.], 2003. 271 с. ; Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України. Історія та сьогодення Київ ; Чорнобиль : Ін-т проблем безпеки АЕС, 2008. 216 с. : іл.; Відділення механіки НАН України : іст.-біогр. довід. / НАН України. Київ : Академперіодика, 2015. 341 с. ; Відділення економіки НАН України : іст.-біогр. довід. Київ : Академперіодика, 2014. 242 с. ; Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України : іст.-біогр. довід. Київ : Академперіодика, 2015. 298 с.

книгах якої (від 1918 до 1965 р.) містяться дані про кілька тисяч відомих учених і рядових науковців академічних установ, а також у виданні численних бібліографічних довідників, путівників по особових архівних фондах визначних вчених Академії⁷³, наукових каталогів їх архівної спадщини⁷⁴, біобібліографій⁷⁵, рукописів заборонених раніше праць⁷⁶, ґрунтовних мо-

---

⁷³ Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / авт. та упоряд. : М. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. Б. Булгаков [та ін.]. Київ : НБУВ, 2017. 772 с.; Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; уклад. : О. С. Бояк та ін. ; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ : НБУВ, 2002. 768 с.

⁷⁴ Бодак О. П. Архів Михайла Брайчевського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису . Київ : НБУВ, 2007. 410 с. ; Архів українських філологів А. О. Білецького і Т. М. Чернишової у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Біографічне дослідження. Науковий каталог / Є. К. Чернухін; Т. С. Горбач, О. М. Купченко-Гринчук, В. Е. Лось ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 304 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/eg-0002124> ; Клименко І. В. Архів українського мистецтвознавця Б. С. Бутника-Сіверського (1901–1983) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Біографічне дослідження : науковий каталог. / відп.ред. С. В. Сохань. Київ : НБУВ, 2015. 464 с.

⁷⁵ Петро Тимофійович Тронько: Біобібліогр. покажчик / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Уклад. А. І. Тіманова; Гол. ред. кол. І. Ф. Курас. Київ : НБУВ, 2005. 193 с. (Серія «Біобібліографія вчених України»); Віктор Іванович Трефілов / Уклад.: О. М. Василенко, Л. М. Грицишина, В. В. Картузов; Відп. ред. О. С. Онищенко. НАН України. Ін-т проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2005. 211 с. (Серія «Біобібліографія вчених України»); Академік НАН України Лукінов Іван Іларіонович (1927–2004): біобібліогр. покаж. / уклад. В. А. Вергунов, Л. С. Боденчук ; наук. ред. О. С. Онищенко, В. А. Вергунов. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, УААН, Держ. наук. с.-г. б-ка.. Київ : [б. и.], 2009. 149 с. (Серія «Академіки та члени-кореспонденти НАН України для сільського господарства». Вип. 1).

⁷⁶ Істину встановлює суд історії : зб. на пошану Ф. П. Шевченка : в 2-х т. / упоряд. : С. Батуріна, Л. Дубровіна, І. Корчемна [та ін.]; відп. ред. Г. Боряк; Держ. ком. архівів України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису [та ін.]; Київ : [б. в.], 2004. (Серія «Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки». Вип. 10); Шевченко Федір Павлович. Історичні студії : збірка вибраних праць і матеріалів : до 100-річчя від дня народж. / упоряд. і комент. : С. Батуріна, С. Блащук, І. Корчемна, О. Ясь ; редкол. : В. Смолій (голова) [та ін.]; НАН України, Ін-т історії України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : ІУ, 2014. 700 с.

нографічних досліджень про життєвий шлях і спадщину діячів науки⁷⁷, у матеріалах сформованих впродовж останніх десятиліть електронних баз даних, колекцій та архівів⁷⁸.

Докладні матеріали з бібліографії вчених НАН України зусиллями науковців Інституту біографічних досліджень НБУВ Т. В. Куриленко, О. М. Яценка та Н. І. Любовець зібрано і опубліковано у ґрунтовних біографічних покажчиках серії «Джерела української біографістики»⁷⁹.

Їх доповнюють дані довідника «Науковці України ХХ – ХХІ століть», підготовленого співробітницями НБУВ Л. М. Гутник та Т. А. Галькевич в рамках видавничого проекту Інституту енциклопедичних досліджень НАН України⁸⁰.

Особливе місце у дослідницькій та видавничій діяльності вчених Академії і, насамперед, НБУВ посілає проблема «Володимир Іванович Вернадський і Україна» – доволі замовчувана впродовж попередніх десятиліть, коли його ім'я прийнято було однозначно відносити до числа «радянських» та «російських» вчених. Втім, справу повернення Україні її великого сина було розпочато ще у роки «перебудови». Вона започаткована наприкінці 20 ст. колективною працею, підготовленою під

⁷⁷ Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1934) / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Ін-т рукопису; відп. ред. Л.А. Дубровіна. Київ, 2008. 217 с.

⁷⁸ Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 136–140. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>.

⁷⁹ Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (середина ХІХ–ХХ ст.) / авт.-уклад. Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко. НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; Київ : НБУВ, 2004. 365 с. (Джерела укр. біографістики ; вип. 1) ; Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2001–2003 рр.) / авт.-уклад. Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. Київ : НБУВ, 2006. 204 с. (Джерела української біографістики ; вип. 2); Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013). / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Київ: НБУВ, 2015. 469 с. (Серія «Джерела української біографістики». Вип. 3).

⁸⁰ Науковці України ХХ–ХХІ століть: метабібліографія / Уклад. : М. Г. Железняк, Л. М. Гутник, Т. А. Галькевич; Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. Київ, 2010. 472 с.

керівництвом голови академічної комісії з вивчення наукової спадщини В. І. Вернадського акад. К. М. Ситника «В. І. Вернадський. Життя і діяльність на Україні»⁸¹, і згодом знайшла продовження у книгах «Вернадський і Академія»⁸² та «Володимир Вернадський: Людина. Громадянин. Учений»⁸³. У НБУВ ще на початку століття під керівництвом проф. В. Ю. Омельчука відділом національної бібліографії було підготовлено бібліографічний покажчик, присвячений великому вченому ХХ століття⁸⁴. До 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського бібліографію літератури про його життя й діяльність було перевидано у втричі збільшеному обсязі як 10-й том його «Вибраних наукових праць»⁸⁵. Серед книг створеної НБУВ за участі вчених Інституту історії України НАН України фундаментальної Вернадськіани – видання в ювілейній серії «Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського», присвячені його науково-організаційній діяльності в Україні у 1918–1921 рр., насамперед, створенню Української академії наук⁸⁶, а також публікація листу-

---

⁸¹ Ситник К. М., Апанович Є. М., Стойко С. М. В. И. Вернадский : жизнь и деятельность на Украине. Киев : Наук. думка, 1988. 382 с.

⁸² Ситник К. М., Шмиговська В. В. Володимир Вернадський і Академія. Київ : Наук. думка, 2006. 312 с. (Серія «Президенти АН України»).

⁸³ Ситник К., Бевз Т. Володимир Вернадський : Людина. Громадянин. Учений. Київ : Наук. думка, 2017. 368 с.

⁸⁴ В. І. Вернадський: Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : Бібліографіч. покажчик / Уклад.: Л. В. Беляєва, Л. С. Новосьолова та ін. наук. ред. В. Ю. Омельчук. НАН України. НБУВ; Київ, 2003. 260 с.

⁸⁵ Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / ред. кол. : А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. П. Волков [та ін.]; уклад : О. С. Онищенко, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич, Л. С. Новосьолова, В. Ю. Омельчук, Д. В. Устиновський НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського. Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України;. Київ : НБУВ, 2012. 603 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського; Т. 10).

⁸⁶ Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1. У 2 кн. / ред. кол.: О. С. Онищенко (голова), М. В. Багров, В. А. Смолій [та ін.]; уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Даниленко, С. М. Кіржаєв [та ін.]. НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України; Київ : НБУВ, 2011. (Вибрані наук. пр. акад. В. І. Вернадського).

вання з українськими вченими⁸⁷, щоденників⁸⁸. Безпосереднім продовженням цієї ювілейної серії стало видання «В. І. Вернадський і Україна: з листування», в якій додатково публікуються ще нові, невідомі раніше громадськості документи⁸⁹. Матеріали, зібрані у цих книгах, важливі для наукового і суспільного життя насамперед тим, що з великою переконливістю, на багатій документальній основі, повертають Україні по-стать її великого сина⁹⁰.

Діапазон досліджень персоналій діячів української науки 19 – початку 21 ст. за науковими напрямками, у проблемно-тематичному, хронологічному та регіональному вимірах загалом є дуже широким. У найбільш узагальненому вигляді він знайшов відображення у підготовленій Інститутом біографічних досліджень НБУВ колективній монографії «Історична біографіка в Україні» (2019)⁹¹.

⁸⁷ Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Кн. 1; Жн. 2, Ч. 1–2. / ред. кол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій, Г. В. Боряк, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна (заст. гол.), В. Ю. Афіані, В. Ю. Омельчук [та ін.]. Авт.-укл.: О. С. Онищенко, В. Ю. Афіані, О. Д. Василюк, В. А. Вергунов, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна, Л. М. Яременко [та ін.] НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Архів РАН; Київ: НБУВ, 2011–2012. (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 2).

⁸⁸ Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917–1921) / редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. А. Дубровіна [та ін.]; авт.-уклад.: С. М. Кіржаєв, О. В. Мемелова, В. С. Неополітанська, М. Ю. Сорокіна. НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Київ: НБУВ, 2011. 660 с. (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського, Т. 9).

⁸⁹ В. І. Вернадський і Україна: з листування. Кн. 1: А–І / авт.-упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко [та ін.]; редкол.: А. Г. Загородній (голова), О. С. Онищенко (заст. голови) [та ін.]. НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства; Київ: НБУВ, 2018. 572 с.

⁹⁰ Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 138–139. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>.

⁹¹ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи: колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2019. 364 с. [Розділ: Репрезентація персоналій діячів науки минулого, сучасних вчених і працівників освіти. С. 59–84].

У першому – на початку другого десятиліть 21 ст., і у цьому полягає найбільш характерна риса цього часу, смислові акценти української біографіки почали дедалі суттєво змінюватися. Вирішення першочергових завдань утвердження України як суверенної держави, національного відродження, повернення з забуття численних замовчуваних раніше імен, а також глибинні внутрішні процеси, що відбувалися у суспільно-політичному, соціальному, інтелектуальному й духовному житті українського суспільства, а особливо становлення нового покоління, яке виросло вже в умовах незалежності, обумовили необхідність подальшого розширення проблемно-тематичної спрямованості біографічних досліджень та публікацій, зміни самої системи покладених у їх основу цінностей. Пріоритет героїчних борців, а з ними і активних учасників драматичних подій вітчизняної історії, образи яких все таки були повернуті обличчям у минуле, поступився місцем ідеалу творчої, яскравої у своїй креативності собистості, яка не лише символізує зв'язок попередніх поколінь з сучасністю, але й рухає суспільство в майбутнє. Вітчизняна біографіка стала все більше позбуватися успадкованих від радянських часів та від літератури української діаспори жорстких стереотипів оцінювання постатей минулого крізь призму певних наперед визначених ідеологічних стереотипів, заснованих на різкому поділі їх на позитивні персонажі – «вірних синів України» і негативні – її ворогів і «зрадників», «зрусифікованих», «національно несвідомих» тощо. Почало втрачати значення й традиційне рангування діячів минулого – розподіл їх за узвичаєним діапазоном на більш або менш значимих. Натомість на перше місце все більшою мірою поставали критерії яскравості образів біографічної літератури, важливості досвіду персонажів для сучасної людини⁹².

Суттєво став змінюватися й сам стиль біографічного письма. Запровадження багатьма авторами нових на той час для української біографіки «нелінійних» прийомів, проблемного викладу матеріалів, все більш активне використання ними елементів просопографії дозволило зовсім по-новому розкривати персоналії – у всій багатомірності і суперечливості їх

⁹² Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика*. = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 154–155. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>.

характерів, складних і драматичних перипетіях життя й діяльності, динаміці особистісних внутрішніх змін. При цьому не можна не відзначити, що вітчизняна біографіка тим самим чималою мірою посприяла вивільненню гуманітарного знання в цілому від схематизму застарілих умоглядних поглядів.

Все більш численними ставали наукові праці, зразки інтелектуальної біографіки *non fiction*, художні твори, добротна біографічна публіцистика, присвячені долі й спадщині провідних діячів науки і культури, письменникам, митцям. При цьому сама тема служіння Батьківщині, національній справі як ідеалу українця, набула якісно іншого, менш пафосного і прямолінійного звучання. Вона перестала бути тією єдиною віссю, навколо якої конструювалися біографії. Це дозволило звернутися до відтворення образів людей минулих епох у всій їх складності й багатогранності, уникаючи того, що нині прийнято називати «забронзовілістю». Можна сказати, що тепер вже не лише історія відображалася у «людських вимірах» – їх було значною мірою повернуто самим особистостям, персонажам біографічних творів, образи яких все більше позбувалися одновимірності й схематизму.

Проблемно-тематичний діапазон персонажів вітчизняної біографіки значно розширився. Її головними героями стали, насамперед, високоінтелектуальні особистості – вчені, митці, освітяни, громадські і політичні діячі, борці за національне визволення, – люди, які своєю працею, активною громадянською позицією і самовідданим служінням справі зробили реальний внесок у розбудову Батьківщини, різних сфер її суспільно-політичного, державного, соціально-економічного і духовно-культурного розвитку. У той же час, більш чітко визначився відхід від схематичних і дещо спрощених поглядів на особистість, притаманних біографіці першого десятиліття незалежності. Новітні дослідницькі підходи увібрали в себе визнання багатовимірності, суперечливості й драматизму життєвого шляху діячів минулого, зумовили прагнення до «перепрочитання» їх біографій відповідно до інтелектуальних і духовних запитів нашої доби.

Чи не найбільше зазначені новації у розвитку біографічних досліджень впродовж першого десятиліття 21 ст. торкнулися біографіки діячів культури, літератури та мистецтва – дослідження життя, діяльності, світогляду, масштабу творчого обдарування, вивчення мистецької і літературної

спадщини українських поетів, письменників, драматургів, композиторів, диригентів, музикантів-виконавців, артистів балету, акторів театру і кіно. На відміну від вчених-істориків, які значно більшою мірою все ще дотримувалися встановлених у попередні десятиліття в науковій сфері канонів постановки дослідницьких проблем, визначення завдань, побудови своїх праць, їх стилітичного та мовного впорядкування, автори, які працювали у царині літературно-мистецької біографіки, почували себе більш вільно.

Значною мірою саме завдяки цьому цей дослідницький і видавничий напрям – самостійний, надзвичайно широкий і багато в чому відмінний за своїми засадничими принципами від біографіки історичної, досяг небачених у попередні десятиліття результатів і здобув гідну оцінку широкого суспільного загалу. Головні здобутки літературно-мистецької, культурологічної біографіки полягали, насамперед, у новому прочитанні спадщини і особистості вітчизняних митців, глибокому переосмисленні місця їх мистецьких пошуків у вітчизняному культурному процесі в контексті світових тенденцій розвитку художньої культури.

Глибокі світоглядні гуманістичні засади, нові інтелектуальні орієнтири у цьому важливому напрямі вітчизняної біографіки визначити своїми студіями та публікаціями вчені різних поколінь. У першому десятилітті 21 ст. з'явилася низка праць, які стали прикладом для широкого кола дослідників. У галузі літературознавчої біографіки значним здобутком став здійснений акад. НАН України М. Г. Жулинським ґрунтовний систематизований аналіз шляху української літератури у творчих постатях її найбільш яскравих представників – від Григорія Сковороди до Василя Стуса у книзі «Слово і доля» (2006)⁹³, яка за своїм характером, побудовою і призначенням для широкого читацького загалу багато у чому була продовженням видання «Із забуття в безсмертя» (1990). Власне, тоді ж академіки М. В. Попович та І. М. Дзюба опублікували свої глибокі дослідження про Григорія Сковороду⁹⁴ та Тараса Шевченка⁹⁵.

---

⁹³ Жулинський М. Г. Слово і доля. Київ : А.С.К., 2006. 640 с.

⁹⁴ Попович М. В. Григорій Сковорода : філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.

⁹⁵ Дзюба І. М. Тарас Шевченко : життя і творчість. Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. 720 с.

Водночас, значну роль в утвердженні нової системи цінностей відіграло й поширення у дослідницькому середовищі впливів європейського постмодернізму, які допомагали «деконструювати» усталені міфи і стереотипи, що ними так багата свідомість українського суспільства. Не дивлячись на дещо насторожену зустріч з боку частини творчого співтовариства, ідеї, ще на самому початку 21 ст. покладені в основу створених на біографічному матеріалі глибоких філософських та культурологічних праць С. Д. Павличко⁹⁶, Т. Гундорової⁹⁷, О. С. Забужко⁹⁸, багато у чому, хоча й з певним часовим інтервалом, визначили перспективні напрями поступу вітчизняної біографіки.

Почали з'являтися ґрунтовні й новаторські за своїми методологічними підходами наукові праці, які пропонували серйозне переосмислення природи художньої творчості українських митців на основі поглибленого дослідження особистості: монографія Л. С. Генералюк про нерозривну єдність духовних засад Тараса Шевченка, його художнього мислення і реалізації таланту⁹⁹; двотомне дослідження Є. К. Нахліка, присвячене Пантелеймонові Кулішу¹⁰⁰, розлогий біографічний нарис Н. І. Миронець про Олену Телігу, який розкрив чимало раніше невідомих або недостовірно витлумачуваних у виданнях попереднього часу сторінок її життя, творчості і боротьби¹⁰¹.

⁹⁶ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм : складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 328 с.

⁹⁷ Гундорова Т. Франко не Каменяр. Київ : Критика, 2006. 352 с. (Перше видання : Мельбурн, 1996); Її ж. *Femina melancholica* : Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 574 с.; Її ж. Невідомий Іван Франко : Грані Ізмарагду / Тамара Гундорова. Київ : Либідь, 2006. 358 с.

⁹⁸ Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine*: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 638 с. (Серія «Висока полиця»).

⁹⁹ Генералюк Л. Універсалізм Шевченка : взаємодія літератури і мистецтва. Київ : Наук. думка, 2008. 544 с.

¹⁰⁰ Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш : особистість, письменник, мислитель : у 2 т. Київ : Укр. письменник, 2007. Т. 1–2.

¹⁰¹ Миронець Н. «І злитись знову зі своїм народом» : біоґр. Нарис. *Теліга О. О краю мій... : твори, документи, біоґр. нарис*. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. С. 311–400.

Загальна тенденція до значного розширення кількісного і проблемно-тематичного діапазону постатей вітчизняних діячів у національному науково- та культурно-інформаційному просторі обумовила суттєве посилення уваги до необхідності систематизації їх іменних рядів й представлення у відкритих для широкого використання масштабних інформаційних ресурсах. Ця робота, тільки-но започаткована у 90-х роках, від самого початку 21 ст. набула продовження й розвитку у принципово більш широких масштабах. Її результатом стало представлення численних нових, здебільшого майже не відомих широкому загалові персоналій у галузевих та регіональних довідниках, біографічних словниках, нарешті – у ґрунтовних енциклопедичних зводах нового покоління, а також у електронних інформаційних ресурсах, які почали з'являтися в Україні саме у цей час. Ще у 2001 р. побачив світ 1-й том «Енциклопедії сучасної України», який, за задумом упорядників, покликаний був розкрити широку панораму розвитку усіх сфер життєдіяльності українського суспільства на великому часовому проміжку між останніми десятиліттями 19 та початком 21 ст.¹⁰², репрезентувати багатий креативний людський потенціал нашої країни. На жаль, і нині ця багатотомна праця, що вже більше двадцяти років готується Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України, залишається «напівдорозі» – станом на 2021 р. вона доведена лише до літери «О». Відсутність чіткого загального концептуального бачення багатотомника, на засадах якого позначаються драматичні перипетії сучасності, особливо гостро відобразилася у представленні персоналій діячів України – як померлих, так і живих – наших сучасників. Іменний ряд томів ЕСУ значною мірою формувався безсистемно, а тому має значні тематичні диспропорції і «перекуси» як у обсягах статей, так і у репрезентації різних сфер людської діяльності. Інформація, представлена по персоналіях кінця 20 – початку 21 ст. з прізвищами на перші літери абетки у багатьох випадках є вже безнадійно застарілою і не відповідає сучасним реаліям. Однак, не дивлячись на ці недоліки, завжди і скрізь взагалі притаманні друкованим енциклопедичним виданням, особливо, якщо їх чергові томи готуються тривалий час, ЕСУ зробила суттєвий прорив у представленні українських діячів.

---

¹⁰² Енциклопедія сучасної України / НАН України. Ін-т енцикл. досліджень. Київ, 2001–Т. 1–20.

Власне, у випущених друком томах ЕСУ статті, присвячені персоналіям, становлять більше половини загальної кількості гасел – понад 45 тисяч. Можна прогнозувати, що до завершення видруку усіх томів їх кількість майже подвоїться. Такої «залюдненості» не знає практично жодна енциклопедія. Принципово важливим є те, що поряд із відомими іменами, ЕСУ містить величезну масу таких, які раніше ніколи не вміщувалися у словниках, довідниках і науковій літературі взагалі. Вони взяті безпосередньо з першоджерел або ж запропоновані численними кореспондентами з регіонів, що є прогресивним методом формування слівників (реєстрів імен) енциклопедичних та довідкових біографічних видань. Навіть за сучасної доби домінування електронної інформації, в реаліях України представлення в ЕСУ мало відомих імен має велике значення, тому що включення особи до друкованого видання загальнонаціонального рівня підтверджує її значимість, стимулюючи поширення більш докладної інформації також у мережевих ресурсах. У цьому найбільше виявляється демократичний, народознавчий характер української енциклопедичної та словникової справи.

Натомість фундаментальна багатотомна «Енциклопедія історії України» (ЕІУ), робота над якою була започаткована під керівництвом акад. НАН України В. А. Смолія також ще наприкінці 90-х рр. 20 ст., й перший том якої було видано у 2003 р., нині вже завершена. За своїм теоретико-методологічним рівнем, збалансованістю охоплення усього діапазону історичної, зокрема й історико-біографічної проблематики, науковою обґрунтованістю та вивіреністю інформації, цей енциклопедичний звод став головним друкованим інтегрованим ресурсом історико-біографічної інформації в Україні. Характерною рисою цього видання, план-проспект якого в процесі підготовки кілька разів удосконалювався, є постійне, від попередніх до кожного наступного тому, збільшення обсягу й кількості біографічних статей, розширення тематичного діапазону персоналій. Загалом їх в ЕІУ представлено понад 7 тис.

Наполеглива пошукова робота, здійснена для повернення з забуття величезної кількості імен митців, яких не можна було згадувати понад півстоліття, твори яких не виконувалися, сприяла створенню низки довідкових видань, присвячених українським композиторам, співакам, піаністам, виконавцям, хорам та хоровим диригентам, хореографічному, естрадно-

му мистецтву, музиці українського кіно, народним виконавцям, музичній культурі різних регіонів України та української діаспори¹⁰³. Це відкрило шлях виданню Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України під керівництвом акад. НАН України Г. А. Скрипник багатотомної «Української музичної енциклопедії», випуск томів якої розпочався від 2006 року¹⁰⁴. Підготовка цього фундаментального зводу, задум якого з'явився у директора ІМФЕ акад. О. Г. Костюка (1933–2000) та відомого українського мецената і видавця М. Коця (1922–2011) (США) ще в перші роки незалежності України, продовжується й нині і ще далека до завершення. Серед інших вітчизняних енциклопедій «УМЕ» відчутно вирізняється надзвичайно деталізованим викладом матеріалів – біографічних даних та відомостей про творчу діяльність і мистецьку спадщину по кожній з численних персоналій. Необхідність таких підходів була, на думку вчених-музикознавців ІМФЕ, пов'язана з пошуковим характером багатьох статей, що являють собою мінідослідження, які вперше вводять до наукового обігу численні імена та факти¹⁰⁵.

¹⁰³ Музичний архів М. Д. Леонтовича : каталог / уклад. : Л. П. Корній, Е. С. Клименко ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, М-во культури і мистецтв України, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ : НБУВ, 1999. 114 с. (Серія «3 іст. муз. спадщини України») ; Нотографічний покажчик видань музичних творів М. В. Лисенка / укл. і авт. передм. О. П. Осадча ; ред. С. П. Костюк. НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; Львів : [б. в.], 2001. 418 с.; Муха А. Композитори України та української діаспори : довідник. Київ : Музична Україна, 2004. 352 с. ; Лисенко І. М. Співаки України : енцикл. вид. Київ : Знання, 2012. 639 с. : іл. ; Його ж. Українські співаки XI–XVIII ст. : енцикл. сл. Київ : Рута, 2015. 143 с. ; Галицька концертмейстерська школа : енцикл. довідник / укл. Т. Молчанова. Львів : Сполом, 2014. 174 с. ; Чеські музиканти в Україні : біобібліогр. сл. / уклад. В. М. Щепакін ; М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2005. 248 с.; Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники енцикл. довід. Львів : Галиц. вид. спілка, 2011. 315 с. ; Печенюк М. А. Музиканти Кам'янецьчини : біогр.-репертуар. Довідник. Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Хмельницький : Поділля, 2003. 479 с. ; Столярчук Б. Й. Митці Рівненщини : енциклопед. довід. Вид. 2-ге, доповн. й перероб. Рівне : О. Зень, 2011. 386 с.

¹⁰⁴ Українська музична енциклопедія / редкол. Г. А. Скрипник (гол.) [та ін.] ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, ІМФЕ, 2006–2018. Т. 1–5.

¹⁰⁵ Немкович О. Академічна «Українська музична енциклопедія» як резонатор провідних тенденцій розвитку і якісних змін в українській музикознавчій науці на межі ХХ–ХХІ століть. *Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії*. 2012. Вип. 12. С. 91, 94. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmyst_2012_12_14

Своєрідним продовженням цієї праці у наступні роки стала підготовка окремої енциклопедії, присвяченої Національній опері України¹⁰⁶.

В середині першого десятиліття 21 ст. у енциклопедичній справі відбулася ще одна знаменна, але, на жаль, майже не помічена широким загалом подія. У 2005 р. вийшов друком двотомник «Зарубіжні письменники: Енциклопедичний довідник» за редакцією Н. Михальської та Б. Щавурського, який увібрав понад 700 статей про письменників різних країн, народів та історичних епох. Поряд із згаданими раніше «Юридичною енциклопедією» та першими томами «Української музичної енциклопедії», це видання стало на той час одним з небагатьох, яке вишло за межі власне української національної проблематики. До того часу українське громадянство послуговувалося майже виключно російськими виданнями (наприклад, випущеним у Москві у 1997 р. двотомним біобібліографічним словником «Зарубежные писатели»), значно меншою мірою – європейськими та американськими довідковими виданнями, при тому, що значних масивів інформації в українському сегменті Інтернету теж іще не існувало.

На початку 21 ст. дуже гостро відчувалася необхідність підготовки фундаментальної енциклопедичної праці, присвяченої Тарасові Шевченку, над якою провідні українські літературознавці почали працювати ще десятки років тому. За радянських часів її так і не вдалося підготувати у задуманому обсязі, коли через протидію влади довелося обмежитися лише двотомним «Шевченківським словником», хоча він і у такому «урізаному» вигляді став визначною подією в інтелектуальному і духовному житті України.

У роки незалежності над збиранням і систематизацією матеріалів до Шевченківської енциклопедії працювали і наукові колективи, і окремі дослідники. Було запроваджено до наукового обігу величезний обсяг нових матеріалів, зокрема по персоналіях, які за старих часів не могли бути опубліковані. Достатньо згадати, що в цей період полтавським письменником і краєзнавцем П. П. Ротачем (1925–2007) одноосібно було підготовлено й опубліковано ґрунтовні праці «Від Удаю до Орелі. Сторінки полтавської Шевченкіани» (2000), «Від Яготина до Полтави: Тарас Шевченко і Пол-

¹⁰⁶ Національна опера України : енциклопедія: у 3-х т. Т. 1. Київ : Музична Україна, 2018. 352 с.

тавщина» (2002). Підсумком його подвижницької роботи стало видання двотомної фундаментальної праці «Полтавська Шевченкіана: спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії» (2005–2009).

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України під керівництвом акад. НАН України М. Г. Жулинського розгорнув роботу з підготовки фундаментальної «Шевченківської енциклопедії» ще від перших років незалежності. Початковий реєстр статей «Шевченківської енциклопедії» було створено у 1993 р., однак пробні робочі зошити для апробації підготовлених статей почали виходити лише у 2004–2005 рр.¹⁰⁷. Перші чотири томи «Шевченківської енциклопедії» було видано у 2012–2013 рр, останні ж два томи, які вирізняються від попередніх набагато більшими обсягами – 5-й і 6-й побачили світ вже після святкування 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, у 2015 р., за принципово нової суспільної ситуації¹⁰⁸.

Загалом, перше – початок другого десятиліття 21 ст. стали часом широкого розгортання наукової довідкової видавничої справи. У ті роки вийшло друком чимало галузевих біографічних словників і довідників, матеріали в яких представлені у значно більш широкому чисельному і проблемно-тематичному діапазоні, з залученням великої кількості мало відомих імен, що принципово не можливо здійснити в енциклопедичних зводах універсального характеру. Інститут історії України НАН України, який визначився як один з лідерів підготовки довідкової біографічної літератури, продовжуючи започатковану на рубежі століть серію «Українські історики»¹⁰⁹, випустив у кількох частинах біобібліографічний довідник «Українські історики ХХ ст.»¹¹⁰. Тоді ж, у 2006 р., до 70-річчя інституту було видано ювілейну працю, основну частину якої – майже 400 сторінок

---

¹⁰⁷ Шевченківська енциклопедія. Робочий зошит А: «А нумо знову віршувать» — Ашкаренко Григорій. Київ, 2004. 239 с.; Шевченківська енциклопедія. Робочий зошит Б: Бабенко Надія – Бядуля Змітрок. Київ, 2005. 263 с.

¹⁰⁸ Шевченківська енциклопедія: В 6 т. Київ : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. Т. 1: А–В. 744 с.; Т. 2: Г–З. 760 с.; 2013. Т. 3: І–Л. 888 с.; Т. 4: М–Па. 808 с.; 2015. Т. 5: Пе–С. 1040 с.; Т. 6: Т–Я. 1120 с.

¹⁰⁹ Вчені Інституту історії України : біобібліогр. довід. / Ін-т історії України НАН України. Київ, 1998. Вип. 1. 426 с. (Серія «Укр. історики»).

¹¹⁰ Українські історики ХХ ст. : бібліогр. довід. / голов. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України. Київ ; Львів, 2003–2006. Вип. 2, Ч. 1–3. (Серія «Укр. історики»).

– займає розділ «Personalia», який увібрав у себе статті майже про всіх наукових працівників за весь час існування установи ¹¹¹. Ця книга й донині є зразком підготовки суто наукових, без парадного презентаційного ухилу, ювілейних видань, присвячених науковим установам та їх працівникам. Починаючи від самого кінця 90-х років й дотепер видано й чимало словників та довідників, присвячених діячам культури, літератури та мистецтва ¹¹², путівників по їх особових фондах у архівах та бібліотеках ¹¹³. Спеціалістами Державного комітету архівів України було підготовлено й опубліковано ґрунтовний біобібліографічний довідник, присвячений діячам архівної справи України 19–20 ст. ¹¹⁴.

Поряд з випуском довідкової літератури високого академічного рівня значного розмаху набуло й видання книжок, призначених для широкого загалу, насамперед – учнівської молоді, для самоосвіти. За своїм форматом ці дуже численні й різні за своєю побудовою і науково-методичним рівнем книжки є переважно біографічними словниками та збірниками популярних біографічних нарисів. Частина з них випущена педагогічними видавництвами ¹¹⁵, частина належить до кола суто пізнавальної літератури, опублікованої видавництвами комерційними ¹¹⁶. З'явилися книжки, присвячені видатним українцям ¹¹⁷.

¹¹¹ Інститут історії України НАН України. 1936–2006 / відп. ред В. А. Смолій, Ін-т історії України НАН України. Київ, 2006. 818 с.

¹¹² Супронюк О. К. Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии : биобиблиогр. сл. Киев : Академперіодика, 2009. 252 с.

¹¹³ Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / упоряд. М. А. Гончарук та ін. ; ред. : М. Г. Жулинський, А. М. Полотай, С. А. Гальченко. Київ : [б. в.], 1999. 863 с.; Центр. держ. архів-музей літератури і мистецтва України : путівник. редкол. Г. Боряк (голова) та ін. ; упоряд. : М. Крячок, С. Куш, З. Сендикта та ін. Київ, 2003–2005. Вип. 1–2.

¹¹⁴ Українські архівісти (XIX–XX ст.) : біобібліогр. довідн. / упоряд. : І. Б. Матяш (кер.), С. А. Зворський, А. Ф. Приходько та ін. Київ Держ. комархів України, УНДІАСД, 2007. 752 с.

¹¹⁵ Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: Короткі біогр. нариси. Істор. та худож. портрети. Київ : Вища школа, 2002. 359 с.; Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України. Київ : Школа, 2005. 288 с.

¹¹⁶ 1030 видатних українців. Київ : Арій, 2006. 496 с.; Остапенко П. Усі видатні постаті історії України: Довідник. Київ : Торсінг, 2009. 352 с.; Видатні українці: довідник / ави.-упорядн. А. А. Клімов. Харків : Веста, 2010. 224 с.

¹¹⁷ Борисенко В. Українки в історії України. Київ : Либідь, 2004. 328 с. ; Хорунжий Ю. Шляхетні українки. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2004. 208 с.

Попри значні досягнення у створенні вітчизняних енциклопедій нового покоління, нагромаджений у перші роки 21 ст. досвід розгортання роботи над цими багатотомними друкованими виданнями виявив усю складність процесів їх підготовки, гострі проблеми, які призводили до затримок у роботі над черговими абетковими томами на цілі роки, що вступало у протиріччя зі швидким застаріванням матеріалів, а стосовно біографічної частини контенту – ще й необхідності постійного доповнення іменних рядів. У той же самий час, більш широке ознайомлення з новітніми тенденціями розвитку світової науково-інформаційної справи, у якій розпочалося повсемісне застосування новітніх інформаційних технологій, обумовило поступове утвердження ідеї трансформації проекту підготовки багатотомного друкованого «Українського біографічного словника», розгорнутої ще у 90-х роках 20 ст. Інститутом біографічних досліджень НБУВ, на розбудову фундаментального національного електронного історико-біографічного зводу, подібного за кількістю персоналій до тих, що вже побачили світ у багатьох зарубіжних країнах. Тим більш, що досвід формування окремих довідкових біографічних ресурсів, зокрема, презентаційних, галузевих, локальних в Україні вже було нагромаджено. Загалом, проблематика розбудови електронних ресурсів біографічної інформації, різноманітних за своїм призначенням і форматами, заслуговує на окремий розгляд. Далі їй буде присвячено спеціальний розділ.

4.3. Новітній етап розвитку вітчизняної біографіки

Покликані до життя Революцією гідності глибокі зрушення у суспільній атмосфері, інтелектуальному й духовному поступі українського громадянства, завершення в цілому пострадянського етапу розвитку, широке розгортання євроінтеграційних процесів закономірно справили свій вплив і на поступ вітчизняної біографіки та біографічної інформаційної справи. Поряд з продовженням і збагаченням змісту творчих та інформаційних процесів, започаткованих у першому – на початку другого десятиліття 21 ст., у останні роки з'явилося чимало нових явищ і тенденцій.

В атмосфері суспільного піднесення, а з іншого боку – складних випробувань, які випали на долю народу України, визначилися нові, значно

більш широкі теоретико-методологічні обрії осягнення вітчизняною соціогуманітаристикою багатоміжового шляху й досвіду, здобутого українською наукою, освітою і культурою впродовж віків, поглиблені підходи до аналізу їх сучасного стану, проблем та перспектив подальшого розвитку та розбудови національного гуманітарного простору у всій багатоманітності його складових. Виразно окреслилися можливості остаточного подолання застарілих стереотипів мислення, дієвого творчого освоєння надбань сучасної світової науки і культури.

Зазначене знайшло безпосередній вияв у сміливості постановки науковими колективами принципово нових дослідницьких завдань, а також, закономірно, у виході на нові рубежі енциклопедичної справи, покликаної у найбільш концентрованому концептуальному вигляді узагальнювати і репрезентувати суспільству новітні інтелектуальні надбання вітчизняної і світової науки. У новій суспільній ситуації фундаментальна десяти томна «Енциклопедія історії України» одержала своє продовження у випуску двох книг додаткового тому «Україна – Українці», підготовленого вченими Інституту історії України НАН України з урахуванням наукових напрацювань останніх років, досвіду, здобутого українським суспільством у переосмисленні подій минулого у їх перегуку з проблемами сучасного розвитку¹¹⁸.

Завершилося видання фундаментальної шеститомної «Шевченківської енциклопедії» (2015), удостоєної у 2017 р. Державної премії України в галузі науки і техніки. На основі вміщених у ній біографічних статей, науковцями відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України підготовлено й видано окремий том нової тематичної серії, який одержав назву «Шевченківська енциклопедія: Тарас Шевченко та його сучасники»¹¹⁹. Іменний ряд нової праці, порівняно з шеститомником, дещо розширено, він охопив 941 персоналію і відтворює широке коло спілкування Шевченка з однодумцями і близькими товаришами, його кон-

¹¹⁸ Енциклопедія історії України: Україна – Українці. У 2 кн. / редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич, В. Ф. Верстюк [та ін.]. НАН України. Ін-т історії України. Київ : Наукова думка, 2018–2019.

¹¹⁹ Шевченківська енциклопедія: Тарас Шевченко та його сучасники: енциклопедія / редакційна колегія : М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар, О. В. Боронь [та ін.]. Київ : Вид. Ліра-К, 2021. 608 с. : іл.

такти з багатьма особами, з якими він був особисто знайомий і зустрічався впродовж свого життя.

Знаковою подією у науковому житті став також вихід у світ підготовленого до друку вченими академічних літературознавчих інститутів та Інституту франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка фундаментального літопису життя і творчості Івана Франка, створеного великим патріотом України, переслідуваним за радянської влади літературознавцем і бібліографом М. О. Морозом (1923–2006)¹²⁰. На цій ґрунтовній основі стало можливим розгортання підготовки фундаментальної багатотомної «Франківської енциклопедії»¹²¹. Величезне значення для вивчення життя, творчості, людського спілкування, участі у суспільних і мистецьких процесах, має підготовлене до 150-річчя від дня народження Лесі Українки чотирнадцятитомне Академічне видання її творів, публікація у ньому її численних епістолярних документів та наукових коментарів вчених-лесезнавців. Нині розгортається робота над персональною літературною енциклопедією Лесі Українки.

Водночас в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України обговорюються теоретико-методологічні засади створення принципово нового видання «Української літературної енциклопедії». Ця праця, підготовку якої анонсував у своїй доповіді на засіданні Президії НАН України 14 лютого 2018 р. акад. НАН України М. Г. Жулинський, на відміну від енциклопедії, яку розпочали було готувати в часи «перебудови», покликана на основі величезного обсягу матеріалів, доступ до яких відкрився у роки незалежності, повернути з забуття сотень імен українських письменників і їх літературної спадщини, дати суспільству всебічне науково-об'єктивне уявлення про історичний рух української художньої літератури, творчий спадок письменників та діяльність дослідників-літературознавців – від найдавніших часів до наших днів. Йдеться, зокрема, про колосальний культурний пласт – імена і творчість письменників 13– початку 17 ст., яких

---

¹²⁰ Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка : У 3 т. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Ін-т Івана Франка НАН України, Ін-т франкознавства Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Львів : АРГОС, 2016–2017. Т. 1–3.

¹²¹ Франківська енциклопедія : у 7 т. / НАН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т Івана Франка. Львів : Світ. Т. I: А–Ж., 2016. 680 с.

в контексті української літератури раніше взагалі не можна було згадувати і про яких нічого не писали. Важливим завданням є узагальнення напрацьованих впродовж останніх десятиліть матеріалів про письменників доби Розстріляного відродження, переважна більшість яких були репресовані й знищені сталінським режимом. Нарешті, нова «Українська літературна енциклопедія» має у повному обсязі повернути до національної спадщини імена і творчість понад двохсот українських літераторів, зокрема, більш як шестидесяти романістів, які працювали після Другої світової війни на Заході, поза межами Батьківщини, про яких за радянських часів в Україні було заборонено говорити¹²².

Нове піднесення вітчизняної енциклопедистики стимулювало подальший розвиток галузевої довідкової біографіки. Цікавим прикладом у цьому плані стало видання підготовленого у НБУВ Л. В. Гарбар ґрунтового словника діячів української бібліотечної справи¹²³.

Зміни у суспільно-політичній атмосфері чималою мірою посприяли появі цілої низки ґрунтовних досліджень, присвячених персоналіям визначних діячів, які на основі залучення і систематизації багатьох нових або мало відомих раніше документів значно більш глибоко розкривають їх особистості, складні перипетії життєвого шляху, суспільної та творчої діяльності. Певною мірою у працях останніх років проявилось й те, чого українські дослідники, піддаючись стереотипам минулого, ще не наважувалися сказати на повний голос за часів режиму Януковича, та й у наступні роки, які теж відчутно були позначені рисами ще не подоланого остаточно авторитарного мислення.

Знаменною науковою і культурною подією став вихід у світ корпусних зводів документальної Шевченкіани: публікації у трьох книгах усіх збережених досі слідчих і наглядових справ Тараса Шевченка як цілісних діловодних комплексів поліційно-жандармського й військового відомств (у ньому 147 з майже 400 документів уперше введено до наукового обі-

¹²² Жулинський М. Г. Про підготовку «Української літературної енциклопедії» у 5 томах: Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 лютого 2018 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 4. С. 43.

¹²³ Гарбар Л. В. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.) матер. до біобібліогр. словника. Київ: НБУВ, 2018. 616 с.

гу)¹²⁴, а також, практично одночасно, двотомного «Епістолярію Тараса Шевченка»¹²⁵, в якому вперше зведено у хронологічному порядку понад п'ятсот листів Шевченка і його адресатів, які у своїй сукупності багато у чому по-новому розкривають грані біографії та творчості Великого Кобзаря.

Впродовж останніх років відчутно ширшим став діапазон досліджуваних персоналій діячів українського національного руху, доби «Розстріляного Відродження», багато з яких до самого останнього часу частково все ще залишалися «в тіні»¹²⁶. Праці про них набули високого методологічного рівня та майстерності біографічного письма, позбавлених стереотипів минулого авторських інтерпретацій у розкритті особистостей крізь призму часу. Зазначене стосується особливою мірою книг, присвячених визначним діячам Української Церкви – першому митрополиту Української автокефальної православної церкви Василю Липківському (1864–1937)¹²⁷, митрополиту Української греко-католицької церкви Андрею Шептицькому (1865–1944)¹²⁸, військовим капеланам УГКЦ 19–20 ст.¹²⁹

¹²⁴ Слідчо-наглядові справи Тараса Шевченка. Корпус документів (1847–1859). Метаграфовані тексти / Упоряд. : Г. Боряк, Л. Демченко, В. Шандра; Ред. кол. : В. Смолій (відп. ред.) [іа ін.]. Вступ. ст. : В. Шандра, Г. Боряк, Л. Демченко. НАН України. Ін-т історії України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; Центральний держ. іст. архів України, м. Київ; Нац. музей Тараса Шевченка. Київ : Арій, 2018. 880 с. ; Те саме. Факсиміле. У 2 кн. Київ : Арій, 2020.

¹²⁵ Епістолярій Тараса Шевченка. У 2 кн. Кн. 1. 1839–1857 рр. Кн. 2. 1857–1861. Харків : Фоліо. 2020. (Серія «Бібліотека української літератури»).

¹²⁶ Стамбол І. І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець : монографія. / ред., авт. передм. В. М. Хмарський ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Київ; Одеса, 2017. 296 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002186>; Шаповал Ю. Олександр Шумський : життя, доля, невідомі документи: дослідження, архівні матеріали. Київ; Львів : Україна модерна, 2017. 742 с. (Серія «Українські пропілеї»).

¹²⁷ Зінченко А. Л. Життя і служіння митрополита Василя Липківського. Київ : Дуліби, 2017. 335 с.

¹²⁸ Лещук І. Митрополит Андрей Шептицький. Львів, 2014. 172 с. ; Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів: Свічадо, 2014. 489 с. ; Сергійчук В. Українські державники: Андрей Шептицький. Вишгород, 2015. 440 с. (Серія «Українські державники»); Горак Р. Андрей Шептицький, Біографія. Київ : Апріорі, 2020. 896 с.

¹²⁹ Лицарі духа : військове капеланство УГКЦ XIX–XX століть у біографіях / Департ. військ. капеланства Патріаршої курії УГКЦ ; упоряд. о. Михайло Забанджала. Львів : Свічадо, 2018. 310 с.

Вийшла друком книга патріарха-предстоятеля Української греко-католицької церкви Любомира Гузара (1933–2017), яка розкриває погляди і діяльність Андрея Шептицького як провісника екуменізму¹³⁰. До цього ж кола видань належать і популярні книжки, розраховані на масового читача¹³¹. Розширився і став менш заполітизованим, в плані пріоритетності лише діячів національно-демократичного плану, діапазон представлених у науковій літературі постатей з різних суспільних таборів. З'явилися, зокрема, нові видання, присвячені останньому гетьманові України П. Скоропадському¹³².

Подальшого розвитку набуло співробітництво українських вчених і громадських організацій з науковими установами й видавничими центрами української діаспори в публікації творів визначних вітчизняних діячів, які довгі десятиліття змушені були жити й працювати за межами Батьківщини, а також матеріалів про учасників українського руху, героїв визвольних змагань 20 століття. В цьому плані до числа найбільш важливих публікацій останніх років належать перевидані в Україні спогади Юрія Шевельова (Шереха)¹³³. У той самий час, з 2017 р. випуск «Нової серії» багатотомного документального «Літопису УПА», заснованого ще у 1973 р. у Канаді проф. П.-Й. П. Потічним, який у роки незалежності вже тривалий час готувалася спільно з вітчизняними академічними установами, повністю перенесено в Україну.

Нова суспільна ситуація відкрила, нарешті, шляхи для вичерпної за повнотою публікації документів з питань, які тривалий час залишалися «недосказаними до кінця». Йдеться зокрема, про підготовлений журналістом і істориком Вахтангом Кіпіані збірник документів з архіву коли-

¹³⁰ Гузар Л. Андрей Шептицький митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Вид. 2-е. Жовква : Місіонер, 2015. 495 с.

¹³¹ Жаровська О. Йосиф Сліпий : [основ. етапи життя і служіння предстоятеля Укр. греко-католиц. церкви]. Львів : Свічадо, 2016. 45, [2] с. (Серія «Визначні постаті»).

¹³² Павло Скоропадський: «Крім негідників, усі підуть за мною». Київ : Парлам. вид-во, 2018. 368 с. (Серія «Політичні портрети»).

¹³³ Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і докруги) : Спогади. Кн. 1. В Україні. / передм. С. Вакуленко. – Харків – Нью-Йорк : Вид. Олександр Савчук, 2017. 728 с., 248 іл. (Серія «Слобожанський світ». Вип. 11).

шнього КДБ УРСР «Справа Василя Стуса»¹³⁴, вихід якого у світ здобув значний резонанс у суспільстві.

Зросла кількість серійних біографічних видань. Серед численних серій, в межах яких випущено за роки незалежності чимало як наукових праць, так і біографій та біобібліографій живих і померлих діячів освіти, науки і культури, впродовж останніх років почала помітно зростати частка науково-популярних, призначених як для широкого кола читачів, котрі цікавляться постатями минулого, так і для певних адресних аудиторій, наприклад, педагогів, лікарів. На першому місці серед них, як за чисельністю видань, значимістю постатей, яким вони присвячені, рівнем залучення провідних вітчизняних авторів, безперечно, знаходиться серія «Знамениті українці» харківського видавництва «Фоліо». Високу оцінку громадськості здобули видання серії «Визначні постаті» львівського видавництва «Свічадо». Останнім часом все більший авторитет серед українських інтелектуалів здобуває серія «Політичні портрети», започаткована Парламентським видавництвом. Численні популярні біографічні видання, присвячені як широко відомим в Україні постатям, так і мало знаним іменам діячів регіонального, місцевого звучання. виходять нині у серіях «Видатні українці» у Бібліотеці історичного клубу «Холодний Яр» (Київ), «PS» видавництва О. Гаркуші (Ужгород), «Легендарні імена» видавництва Ірини Гудим (Миколаїв), «Золоті імена Буковини» видавництва «Черемош» (Вижниця) та ряді інших. Новим явищем для українського книжкового репертуару стала поява нечисленних поки що науково-популярних видань – як non fiction, так і літературно-художніх творів, присвячених постатям зарубіжної історії та культури, зокрема, в серії «Ім'я на обкладинці», що виходить у Тернополі у видавництві «Навчальна книга – Богдан»¹³⁵.

Загалом, спроби самостійної, без традиційного для минулих часів транзитного посередництва російського видавничого та інформаційного простору, рецепції світової історії та культури, її провідних діячів у перекладній та оригінальній літературі, розрахованій як на дорослих читачів,

---

¹³⁴ Справа Василя Стуса : Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР. / уклад. В. Кіпіані. Харків : Віват, 2019. 688 с. : іл. (Серія «Історія та політика»).

¹³⁵ Перулайнен Л. Димитрій I (Лже): Нерідний цар. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 368 с. (Серія «Ім'я на обкладинці»); Її ж. Марина Мнішек. Імператриця смуту. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. 376 с.

так і для юнацтва, стали впродовж останніх років значно більш активними й цілеспрямованими. Це знаходить вияв, перш за все, у суттєвому розширенні репертуару випущеної в Україні літератури, перекладеної безпосередньо з мов оригіналів, яка раніше була у нас відомою лише за російськими виданнями. Серед подібних книг є і перевидання класики світової біографіки (наприклад, широко відомої книги Ірвінга Стоуна «Ван Гог. Жага до життя»¹³⁶) і мемуари відомих політичних діячів минулого і сучасності, зокрема, президентів зарубіжних країн – Карла Маннергейма¹³⁷, Бен-Гуріона¹³⁸, Франсуа Оланда¹³⁹, Барака Обама¹⁴⁰, або розповіді про етапи становлення та визначальні риси особистостей політичних лідерів^{141, 142}. Принципово новим явищем, що характеризує суттєву зміну у наш час читацьких (і, відповідно, видавничих) інтересів, запитаність літератури про яскравих креативних особистостей, є поява дуже численних перекладних видань, присвячених відомим у світі бізнесменам (наприклад, Девід Рокфеллер¹⁴³), винахідникам (Нікола Тесла¹⁴⁴), акторам, представникам шоу-бізнесу (Тіна Тернер¹⁴⁵), спортсменам (Роналду¹⁴⁶).

Нарешті – особливою, знаковою подією для процесу інтелектуального зростання українського суспільства після Революції гідності стало видання у Києві книги-заповіту визначного польського громадського діяча, борця проти тоталітаризму і палкого прихильника польсько-української співпраці, засновника й багаторічного редактора опозиційного комуністичному режимові літературно-політичного часопису «Kultura» Єжі Ґедройця

¹³⁶ Стоун І. Ван Гог. Жага до життя. Київ : Наш Формат, 2020. 488 с.

¹³⁷ Маннергейм К. Спогади. У 2 т. Київ : Наш формат, 2019–2020.

¹³⁸ Сегев Т. Бен-Гуріон. Держава за будь-яку ціну : Мемуари та щоденники. Харків: Фоліо 2020. 796 с.

¹³⁹ Оланд Ф. Уроки влади : Мемуари та щоденники. Харків: Фоліо, 2019. 448 с.

¹⁴⁰ Обама Б. Мрії мого батька. Історія про расу і спадок. Київ: Yakaboo Publishing 2021. 448 с.

¹⁴¹ Аксельрод А. Теодор Рузвельт. Харків : Віват, 2020. 240 с.

¹⁴² Трамп Мері Л. Слишком много и всегда недостаточно. Как моя семья создала самого опасного в мире человека. Киев: Форс Україна, BookChef 2020. 288 с.

¹⁴³ Рокфеллер Д. Мемуари. Київ : Наш Формат. 2018. 480 с.

¹⁴⁴ Тесла Нікола. Мої винаходи. Львів : Видавництво Старого Лева. 2018. 132 с (Серія «Біографії та мемуари»)

¹⁴⁵ Тернер Т. Історія мого кохання. Київ : Форс, BookChef 2019. 312 с.

¹⁴⁶ Балаге Г. Роналду. Львів: Вид. Старого Лева 2019. 432 с.

(1906–2000), який відіграв величезну роль у піднесенні демократичної свідомості на великому обширі країн цілої Центрально-Східної Європи ¹⁴⁷.

Зрозуміло, зазначена література, не є інтелектуальним продуктом українських дослідників, але сам добір для перекладу певних зарубіжних видань, серед їх величезних масивів, аналітичне оцінювання потенційного ринку, читацьких зацікавлень потребують чималих інтелектуальних зусиль. Крім того, є підстави говорити й про традиційно більш високий рівень вітчизняної перекладацької культури, ніж у російських виданнях, якими раніше здебільшого послуговувалося українське читацьке середовище. Перевидання творів зарубіжної біографічної літератури, підготовлених на високому творчому і редакційному рівні, безумовно, відіграє активну роль у формуванні сучасного вітчизняного книжкового ринку, інтелектуальних і культурно-освітніх інтересів та запитів читачів, а отже справляє величезний вплив і на розвиток тематичних, жанрових спрямувань української біографіки, вдосконалення форм біографічного письма, засобів конструювання біографічних наративів. Головне ж – подібні перевидання формують самостійну, відповідну світоглядним засадам українства, рецепцію досягнень європейської і світової культури.

Утвердження впродовж останніх років нових суспільних ідеалів обумовлює суттєві зміни загальної концептуальної спрямованості біографічної літератури. Від дискурсу людини як ілюстрації до історичних подій, своєрідної частини «історичного пейзажу», досліджень минулого за допомогою біографічного методу, вітчизняна наукова й літературна біографіка під впливом сучасних поцесів інтелектуалізації життя, демократичних перетворень, більш цілеспрямованого освоєння цивілізаційних цінностей та досвіду європейської й світової культури, все більше звертається до проблем цінності людської особистості самої по собі, розкриття її глибоких сутностей. Саме звідси походить зростання інтересу авторів-дослідників і читачів до внутрішнього духовного життя людини – і не лише визначних, харизматичних, публічних діячів, але й людини звичайної, як то кажуть, «пересічної», духовний досвід якої, сповідувані нею цінності й ідеали мають самостійне значення, посилення уваги до інтелектуальної

---

¹⁴⁷ Г'єдройць Єжи. Автобіографія у чотири руки / упоряд. та післямова Кшиштофа Пом'яна, пер. з польс. Лесі Лисенко. Київ: Дух і літера, 2015. 408 с. 56 с. іл. (Серія «Бібліотека протіву, бібліотека надії»).

біографії як духовної біографії особистості, до гендерної проблематики, до автобіографічної творчості, его-документів.

Знаменним явищем останніх років стало інтенсивне творче освоєння вітчизняними дослідниками та видавцями новітніх здобутків світової біографіки, що сприяє розширенню проблемно-тематичного діапазону біографіки та кола її героїв, урізноманітненню форм і творчих засобів біографічного письма, конструювання біографічних нарративів. Значний вплив воно справляє на еволюцію жанрів, форм і прийомів біографічного письма, розвиток таких напрямів біографічної творчості, як література *non fiction*, жіноча біографіка, біографічна література для дітей та юнацтва. Ці процеси, які нині знаходяться у динамічному розвитку, постійно розкриваються все новими й новими своїми гранями, заслуговують на окремий спеціальний розгляд, а тому їх багатоманітним проявам далі присвячено спеціальний розділ.

* * *

Неупереджений аналіз основних досягнень, спрямувань і етапів розвитку біографічних досліджень впродовж тридцятиріччя незалежності, переконливо свідчить, що біографіка, як один з провідних напрямів вітчизняної гуманітаристики, відродилася в Україні після десятиліть гонінь радянської доби фактично заново, на більш високих інтелектуальних, духовних, національно-патріотичних засадах. Її здобутки за останні десятиліття перевершують все, зроблене українськими біографами – науковцями і літераторами у попередні часи. Проте, усвідомлення цього не мусить обмежувати критичний аналіз складного й доволі суперечливого шляху її розвитку, багатьох кризових явищ і невирішених проблем, оскільки це є вкрай важливим для осмислення не лише сучасного стану, але й, головне, тенденцій еволюції української біографіки, її чергових завдань і подальших перспектив поступу.

У публікаціях останніх років автор цих рядків вже зазначав, що в плані розвитку біографічних досліджень та справи інтеграції й поширення біографічних знань завершене тридцятиріччя не було за своїми сутнісними характеристиками єдиним, цілісним за змістом і спрямуванням «новітнім» або «сучасним» етапом, позначеним невпинним піднесенням вітчизняної біографіки. Таке розуміння є припустимим в певних межах лише з погляду загального протиславлення його попередній, радянській добі, хоча в

плані розвитку науки і культури окремі радянські десятиліття були дуже неоднорідними¹⁴⁸.

Так само, не можна залишати поза увагою суттєві якісні відмінності у загальному світоглядному, теоретико-методологічному, проблемно-тематичному спрямуванні розвитку вітчизняної біографіки впродовж трьох десятиліть незалежності. Недостатнє осмислення і, як наслідок, неврахування кардинальних змін, які відбуваються у біографіці і її сприйнятті суспільством, особливо впродовж останніх років, в багатьох випадках, на жаль, обумовлює консервацію серед частини дослідників-біографістів застарілих уявлень, тематики, творчих підходів. Тому-то в сучасній українській біографіці і нині виразно відчувається певне «паралельне» існування згасаючих стереотипів радянської доби і нових проривних за своїм характером тенденцій, які утверджуються й виразно окреслюють її рух до освоєння цінностей світової гуманітаристики.

З висоти сучасного досвіду, розвиток української біографіки впродовж трьох десятиліть незалежності можна поділити на три якісно відмінні між собою за внутрішнім змістом і наповненням етапи, хоча й з досить умовно визначеними межами. Це є зрозумілим: нові тенденції визрівали і набували «критичної маси» поступово, старі стереотипи продовжують зберігати певну інерцію існування і у нових умовах – особливо у реалізації започаткованих раніше дослідницьких і видавничо-інформаційних проєктів.

Перший етап відродження й розвитку вітчизняної біографіки у незалежній Україні був пов'язаний з атмосферою її національно-державницького самоствердження, окреслення національної ідентичності, утворення національного пантеону знакових імен. Важливими рисами його стали прагнення відновити в історичній пам'яті народу забуті, замовчані і заборонені раніше імена співвітчизників, повернути Батьківщині постаті визначних її діячів, «привласнені» дискурсом «спільної», тобто – імперської історії.

Загальна героїко-романтична спрямованість української біографіки першого десятиліття незалежності обумовила визначення значимості особи в історії України насамперед в світлі її участі у боротьбі за націо-

---

¹⁴⁸ Попик В. І. Вітчизняна біографіка у роки незалежності України : здобутий досвід та невирішені проблеми. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.). Київ: НБУВ, 2021. С. 405–409. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>.

нальне визволення, утвердження української державності, в розвитку української національної культури. У цей час, значною мірою на основі напрацювань старої історико-біографічної школи 19 – початку 20 ст. та вчених української діаспори, було підготовлено чимало праць, покликаних вперше широко ознайомити читаючий загаль з основними постатями українського минулого. Було розпочато підготовку великих енциклопедичних і словникових зводів.

Важливим здобутком стало і започаткування з середини 90-х років розробки сучасних теоретико-методологічних засад біографічних досліджень, спрямованих на осмислення шляхів репрезентації людського потенціалу України в усій цілісності і багатоманітності проявів її суспільно-політичного та етнонаціонального розвитку, у зв'язках з народами Центрально-Східної і Західної Європи.

У той же час, біографіка першого десятиліття незалежності була відчутно позначеною використанням застарілих «лінійних» форм біографічного письма, схематизмом і спрощенням трактування образів співвітчизників, підпорядкуванням їх майже виключно завданням формування національно-патріотичного дискурсу, творенням нової страдницької, трагедійної та героїко-романтичної міфології, постколоніальним та посттравматичним синдромом.

Початок другого етапу розвитку української біографіки років незалежності, за багатьма параметрами якісно відмінного від першопочаткового періоду, можна віднести до першого п'ятиріччя 21 ст. Його розгортання було обумовлене впливом на вітчизняну гуманітаристику цілого комплексу доволі різноманітних чинників. Йдеться як про згасання романтичної хвилі суспільних настроїв в умовах утвердження олігархічно-плутократичного режиму, що призвело до прискорення громадянського змужніння українського суспільства і його інтелектуального середовища, гострих політичних протистоянь, так і про суто «внутрішні» процеси в розвитку української соціогуманітаристики. Останні обумовили суттєве піднесення її теоретико-методологічного рівня, а також прихід в Україну перших хвиль інформаційної революції і, відповідно, початок все більш широкого застосування у біографіці новітніх інформаційних технологій.

У ці роки розгорнулося формування різноманітних за своїм рівнем і призначенням ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації,

було реалізовано чимало ґрунтовних історико-біографічних видавничих проєктів. У той же час, суттєво змінилася дослідницька проблематика, іншим став центральний герой української біографіки. Швидко відбувся процес, який у 19 ст. зайняв кілька десятиліть – на зміну постатям Київської Русі і героям Козацької доби в центрі дослідницьких і читацьких зацікавлень опинилися діячі культури, науки, мистецтва, а їх постаті, замість поверхового схематизму відображення почали набувати справжньої глибини і переконливості.

Цей час знаменувався й стрімким поширенням в електронних мережах біографічної інформації, піднесенням значення історико-біографічних знань, постанням нового духовного феномену – віртуального, за допомогою мережевої інформації, діалогу наших сучасників з минулими поколіннями.

Третій, новітній етап розвитку української біографіки, свідками і учасниками якого ми є нині, започаткований кардинальними зрушеннями, що розгорнулися у суспільному, інтелектуальному й духовному житті України від 2014 року і набувають нині, зусиллями українського громадянства, все нових якісних характеристик. На біографіці – сфері надзвичайно чутливій до зміни суспільних настроїв, утвердження нових поглядів та читацьких інтересів, позначилося стрімке розширення простору інтелектуальної і духовної свободи, реальна інтеграція України до європейського і світового суспільного й культурного, наукового, видавничо-інформаційного простору.

Найбільш суттєвими ознаками новітнього етапу розвитку біографічних досліджень, видавничої, комунікативної справи стали ті, що пов'язані із завершенням загалом пострадянської доби з її болючими посттоталітарними, посттравматичними синдромами, успадкованими від радянських часів стереотипами міфологічної свідомості; а з іншого боку – зростанням інтересу до особистості у її «вічних», надчасових проявах, пошуком у досвіді та ідеалах представників попередніх поколінь духовних орієнтирів, життєво важливих для наших сучасників в умовах нинішнього кризового світового розвитку та випробувань, пов'язаних з російською агресією; широким і вільним зверненням вітчизняних дослідників-біографістів до здобутків європейської і світової біографіки, їх творчим засвоєнням, розвитком нових форм і прийомів біографічного письма, впровадженням новітніх медійних засобів поширення біографічних знань.

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННИХ ТА МЕДІЙНИХ
РЕСУРСІВ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розбудова електронних ресурсів біографічної інформації від самого рубежу 20 і 21 ст. стала принципово новим явищем у розвитку української біографіки, породженим новітньою інформаційною революцією. Цей процес розгортається з кожним роком у все нових, часом зовсім неочікуваних проявах, породжує проблеми, які донедавна зовсім ще не усвідомлювалися і не стали предметом наукового аналізу. Проте нині вже стає очевидним, що сучасні інформаційні технології, створюючи інноваційні за своїм характером форми і методи продукування, опрацювання й використання інформації, справляють чимдалі більший вплив на усі сфери соціогуманітаристики, зокрема й на розвиток біографічних та споріднених з ними досліджень, сферу поширення біографічних знань, сприяють зростанню інтересу до них серед широкого громадянського загалу.

Процеси розвитку ресурсів біографічної інформації обумовлюють необхідність поглибленого аналізу різних аспектів цього явища, проблем та завдань в галузі їх формування та використання, які постають перед дослідницьким й інформаційним співтовариством. Впродовж останнього десятиліття ці проблеми знаходять висвітлення у наукових дослідженнях вітчизняних вчених – як у загальному плані проблематики організації електронних ресурсів установ науки і культури електронних бібліотек, архівів та колекцій¹, так і більш конкретно – стосовно розвитку сфери

---

¹ Боряк Г. В. До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук: [за матер. доповіді на засіданні Президії НАН України

ретроспективної та сучасної біографічної інформації з питань науки, освіти та культури ². Особлива увага цій проблематиці приділяється у дослідженнях та публікаціях вчених Інституту біографічних досліджень НБУВ – вона є одним з важливих напрямів його розробок. Певні підсумки вже досягнутого, аналіз сучасних завдань та перспектив подальшого розвитку ресурсів біографічної інформації, а також різних теоретичних, методичних, організаційних та практичних технологічних питань їх вдосконалення висвітлено у авторській монографії та статтях В. І. Попика ³,

---

13 квітня 2011 р.]. 29 с. На правах рукопису [Електронний ресурс]. URL : http://histans.com/LiberUA/Voriak_stan_persp2012.pdf ; Лобузін К. В. Технології організації знань-ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: [б. в.], 2012. 249 с.

² Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 283–295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283>

³ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. 518 с. ; Его же. Роль библиотек в формировании электронных ресурсов биографической информации. *Библиотеки и политика открытого доступа к информации и знаниям* : Материалы VII Международных книговедческих чтений. Минск, 10–11 ноября 2011 г. Минск, 2011. С. 213–218; Його ж. Персоналії сучасників у мережі Internet як чинник розбудови відкритого суспільства, інтеграції України до світового інформаційного простору. *Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища*: кол. монографія. Київ : НБУВ, 2012. С. 217–243; Його ж. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації. *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 37. С. 547–567. Режим доступу: http://nr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2013_37_51; Його ж. Світовий досвід формування електронних ресурсів біографічної інформації та стан і завдання розвитку української мережевої біографіки. *Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища*: кол. монографія Київ : НБУВ, 2014. С. 245–277; Його ж. Електронні ресурси, присвячені Тарасові Шевченку, як відображення сучасного стану розвитку вітчизняного віртуального інформаційного простору. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2014. Вип. 11. С. 257–271. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2014_11_20; Його ж. Джерела з біографістики, родинної історії та генеалогії у глобальних інформаційних мережах. *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 26–27. С. 97–112. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sidptm_2015_26-27_10 ; Його ж. Леся Українка в національному інформаційному просторі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 19–38. <https://doi.org/10.15407/ub.21.019>

працях О. М. Яценка ⁴, Ю. В. Вернік ⁵, Н. П. Філіппової ⁶, колективних монографіях ⁷. Однак, належить ще багато зробити для того, щоб з цієї мозаїки розробок поступово склалося цілісне бачення проблеми у всій її багатоаспектності.

5.1. Розгортання процесів формування вітчизняних ресурсів історико-меморіальної та культурологічної біографічної інформації

Формування ресурсів біографічної інформації бере свій початок у світі й в Україні у останніх десятиліттях 20 ст., коли технологічні можливості були незрівнянно меншими, ніж нині. На той час ще не йшлося про

⁴ Яценко О. М. Представлення біобібліографічного матеріалу на персональних сторінках «Українського національного біографічного архіву»: принципи будови розділів, особливості організації, джерела наповнення. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 13. С. 250–268. <https://doi.org/10.15407/ub.13.250>. Його ж. Некролог як складова частина біобібліографічного ресурсу «Український національний біографічний архів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. – С. 300–308. <https://doi.org/10.15407/ub.18.300>.

⁵ Вернік Ю. В. Деякі аспекти організації віртуальної наукової лабораторії. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 377–391. <https://doi.org/10.15407/ub.12.377> ; Її ж. Інтернет як джерело біографічної інформації про сучасників. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14. С. 250–262. <https://doi.org/10.15407/ub.14.250>. Її ж. Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг»: динаміка змін інформаційного ресурсу. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 309–320. <https://doi.org/10.15407/ub.18.309>.

⁶ Філіппова Н. П. Формування репозитарію персональних бібліографічних покажчиків у складі «Українського національного біографічного архіву»: базові засади реалізації проєкту. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 339–352. <https://doi.org/10.15407/ub.20.339>.

⁷ Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації : проблеми формування й використання : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2016. 272 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121> ; Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : кол. монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. 364 с.

розбудову повнотекстових електронних бібліотек та архівів, які надавали б професійним дослідникам і загалу читачів/користувачів доступ до широкого кола монографічних досліджень та журнальних публікацій з біографіки, документальних джерел, а до того ж були б забезпечені складними інструментами пошуку у них необхідної інформації та оперування даними. Відповідно, призначенням перших електронних біографічних ресурсів було лише надання користувачам доступу до компактних блоків дуже стислої довідкової інформації про відомих діячів минулого. І перші українські електронні біографічні словники та довідники, і грандіозний зарубіжний проєкт «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» – «World Biographical Information System» (WBIS), реалізований на рубежі 20–21 ст. мюнхенським видавничим домом «К. Г. Заур» («K. G. Saur Verlag GmbH»), який складався з десятків національних та регіональних або регіонально-культурних біографічних архівів і охопив матеріали про більш ніж 5 млн осіб, однаковою мірою являли собою суму окремих текстів біографічних статей. Усі вони в готовому вигляді були запозичені з друкованих видань – словників та енциклопедій, представлених у форматах PDF або ж, для зручності використання, html та інших їм подібних. Найбільшою концептуальною вадою подібних ресурсів була повна прив'язка їх до вже опублікованих видань і, відповідно, застиглість і незмінність контенту, який не міг враховувати пізніших досягнень наукової думки. Тому, коли йшлося про відтворення в електронних версіях старих видань, то такі ресурси від самого початку становили, значною мірою, лише суто меморіальний, а для професійних дослідників – історіографічний інтерес. Хоча і це було для науково-інформаційної справи на той час новим і надзвичайно важливим, оскільки надавало доступ до іноді зовсім рідкісних і мало доступних словників, довідників та енциклопедій⁸.

В Україні початок формуванню електронних ресурсів біографічної інформації було покладено появою невеличких, розрізнених, часом – напівавторських за рівнем виконання словникових проєктів, покликаних задовольнити лише першочергові інформаційні запити. На рубежі 20–

⁸ Попик В. І. Всесвітня біографічна інформаційна система та завдання формування українського національного біографічного архіву. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2006. Вип. 16. С. 467–481.

21 ст. з метою подолання крайньої недостатності публічної інформації про державу, яка тільки-но здобула незалежність, стислі біографічні довідки про сотню видатних діячів національної історії та культури, запозичені з одного з науково-популярних видань (а вони видавалися тоді малими накладками і не були доступними широкому загалові), навіть було розміщено для загального ознайомлення на «Урядовому порталі» поряд з розділами «Державна символіка», «Загальні матеріали про Україну». У повному обсязі зазначені біографічні статті були представлені на той час і на «Українському об'єднаному порталі» – www.ukrpor.com.ua/encyklopaedia)⁹.

Зважаючи на зростаючі інформаційні запити суспільства, а також на прогрес інформаційних технологій, вже з перших років 21 ст. у багатьох країнах світу розгорнулося формування власних більш досконалих за принципами організації й функціональними можливостями, широтою охоплення матеріалів загальних і галузевих, проблемно-тематичних, регіональних біографічних і генеалогічних словників, енциклопедій, електронних архівів та бібліотек, що розбудовувалися на ґрунті досягнення національної історії і культури, так би мовити – зсереди, в її власних парадигмах.

Відбулося концептуальне перосмислення самого характеру ресурсів біографічної інформації. Становлення інформаційної парадигми суспільства знань з її вимогами щодо відкритості, доступності, оперативності, багатовимірності даних, творчої участі користувачів у формуванні нових знань, докорінно змінило співвідношення й характер взаємодії між різними складовими біографічної інформації, надзвичайно піднесло значення швидкості, потужності й евристичної ефективності інформаційних обмінів. Контент ресурсів біографічної інформації ставав все більш рухливим, пристосованим до постійного поповнення і уточнення. З'явилися можливості безпосередньої інтеграції до них текстів різноманітних наукових досліджень, документів, художніх творів, а також фото-, аудіо- та відеоматеріалів. Дещо пізніше почалася розбудова зв'язків з так званими *пов'язаними ресурсами* – самостійними тематичними електронними

⁹ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. С. 299–300.

бібліотеками, відкритими архівами, медійними матеріалами. Тим самим відкрилися шляхи до консолідації єдиного дослідницького й інформаційно-пізнавального простору. Будучи об'єднаними в єдине ціле, вони набували зовсім іншої інформаційної якості. На зміну одновимірній, завжди обмеженій за обсягом і змістовим наповненням інформації, як продукту доби друкарської, книжкової культури, прийшли принципово нові можливості досягнення багатоваріантного, свого роду «стереоскопічного» бачення як окремої особистості, так і цілих соціально-професійних груп і навіть поколінь через одночасне використання й порівняння в одному ресурсі, чи навіть в багатьох окремих електронних ресурсах, різночасових за написанням життєписів, досліджень, документальних публікацій. Все більшого значення набуває нині поповнення контенту біографічною інформацією (особливо сучасною), яка не має безпосередніх книжкових, друкованих аналогів. З іншого боку, читач/користувач ресурсів здобув широкі можливості для самостійної інтенсивної інтелектуальної й духовної взаємодії з різномірною інформацією – порівняння матеріалів, їх паралельного прочитання, ознайомлення з альтернативними поглядами. Це створило великий евристичний потенціал, слугує інтенсивному поширенню і примноженню знання.

Формування електронних ресурсів біографічної інформації в Україні загалом підпорядковано загальносвітовим тенденціям, але розпочалося дещо пізніше і відбувається до цього часу в умовах досить обмеженого ресурсного забезпечення, фактично – в межах окремих розрізнених проєктів. Суттєвою відмінністю стала також відсутність на перших етапах можливості створення великих довідкових ресурсів на основі використання текстів раніше виданих енциклопедій та окремих галузевих біографічних словників – здебільшого вони були мало прийнятними для нових часів за своїми ідеологічними засадами, спрямованими на пропаганду комуністичної ідеології, визначального значення російської культури для розвитку народів колишнього СРСР, боротьбу проти українського «буржуазного націоналізму», замовчували більшість імен діячів України, якими нині пишається наш народ. Робота над друкованими довідковими виданнями нового покоління, які б об'єктивно й відносно повно репрезентували людський потенціал Батьківщини

крізь віки і з яких можна було б запозичити матеріали для формування електронних ресурсів біографічної інформації, на початку 21 ст. ще тільки розгорталася.

На рубежі століть в Україні було зроблено перші кроки у цьому напрямі. Науково-дослідний інститут українського козацтва при Запорізькому державному університеті у 2001 р. опублікував в Інтернеті електронну версію «Енциклопедії українського козацтва», яка попри усі свої методологічні, фактологічні та редакційні недоліки містила чимало цінних історико-біографічних матеріалів¹⁰. Інститут історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка оприлюднив в мережі свій «Довідник з історії України»¹¹. Цю ініціативу підхопили й деякі інші заклади вищої освіти. Однак, для репрезентації історичного минулого України в постатях її відомих діячів цього, зрозуміло, було відчутно замало. Ситуація з представленням у інформаційному просторі їх персоналій кардинально змінилася у кількісному і якісному відношеннях лише з початком розгортання на веб-сайті Інституту історії України НАН України електронної версії «Енциклопедії історії України» (<http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>)¹². Однак, не слід залишати поза увагою й ті гострі проблеми, пов'язані зі співвідношенням між характером, завданнями та інформаційними можливостями друкованих та електронних версій довідкових видань, на які ми раніше вже звертали увагу. Зміст друкованих видань є незмінним. Внести до нього доповнення і уточнення, ввести нові персоналії можливо лише за умов здійснення перевидання. Більше того, підготовлені до друку рукописи, навіть зверстані вже чергові томи багатотомників, багато у чому встигають застарівати, ще не дійшовши до друкарського верстата. Такою є світова практика, тому у більшості зарубіжних країн нині майже повністю відмовилися від видання нових багатотомних

¹⁰ Енциклопедія українського козацтва [Електронний ресурс] / Запоріж. держ. ун-т. URL: <http://www.zsu.zp.ua/euk/main1024>.

¹¹ Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред. : І. Підкови, Р. Шуста ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т іст. досліджень. 2-е вид., доопр. і доп. Київ, 2002. 1135 с.

¹² Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. С. 303–305.

біографічних словників. Хіба що здійснюють репринтні перевидання старих – як історіографічних та культурних пам'яток¹³.

Аналіз контенту перших томів «Енциклопедії історії України», видання якої розпочалося ще у 2003 р., порівняння їх з наступними, переконливо засвідчує, що її авторський колектив з самого початку роботи зустрівся з проблемою швидкого застарівання інформації, що обумовлювало й неодноразові повернення до доопрацювання вже підготовлених матеріалів і, відповідно, затримки з виходом у світ чергових книг, і необхідність пошуків своєрідного «компенсування» недоліків і упущень у висвітленні подій та імен у наступних томах. На етапі швидкого приросту знань і, відповідно, зміни багатьох концептуальних аспектів, зазначене було неминучим і кваліфікований колектив авторів та редакторів-упорядників проблеми, які поставали, загалом розв'язав досить ефективно.

Публікація Інститутом історії України НАН України на його веб-сайті електронної версії «Енциклопедії історії України» у вигляді як повного відтворення книжкового видання в форматі PDF, так і в режимі подання окремих статей, стала значимим науково-інформаційним досягненням, суттєво змінила ситуацію в представленні біографічного сегмента наукової інформації. Вона відкрила потенційні можливості для поступового оновлення, в міру необхідності, всього її контенту. Виданням додаткових томів, чи «річників», як це бувало з друкованими енциклопедіями в минулому, назрілі інформаційні завдання доповнення і оновлення контенту вирішувати можна лише частково. Рано чи пізно упорядникам ЕІУ, як і інших подібних довідкових енциклопедичних та словникових проєктів доведеться скористатися можливістю суттєвого відокремлення електронних версій від друкованих і надання їм самостійного значення – в міру визрівання у науковому співтоваристві усвідомлення такої необхідності.

Особливо гостро зазначені проблеми постають у зв'язку з швидким застаріванням контенту «Енциклопедії сучасної України», яка готується Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України, зокрема, чи насамперед, щодо вміщених у ній персоналій. Не дивлячись на те, що на момент виходу кожного друкованого тому і оприлюднення його в Інтернеті

---

¹³ Попик В. І. Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т. 12. С. 193–107.

(адреса: <https://esu.com.ua/>) дані ЕСУ були справжнім кількісним і якісним проривом на шляху представлення людського потенціалу України 20 – початку 21 ст., чимдалі вони все більшою мірою не відповідають новим реаліям швидкоплинного часу. Достатньо звернути увагу на те, як репрезентовані у перших томах ЕСУ, випущених майже двадцять років тому, персоналії діячів останніх десятиліть минулого – початку нинішнього століття, тобто наших сучасників – живих, а частково вже, на жаль, і померлих. Вони ніби «замуровані» в часи виходу у світ друкованих томів, що закономірно незрідка відвертає користувачів від веб-сайту ЕСУ і обумовлює для них необхідність звернення до інших, динамічно поповнюваних ресурсів, насамперед, «Вікіпедії», нехай і не завжди точної та коректної у наведених фактах та оцінках.

Водночас, поряд із забезпеченням інформаційних потреб як науковців, так і широкого загалу довідковими біографічними матеріалами, на порядку денному постало питання про представлення у Інтернеті біобібліографії та повнотекстових публікацій біографічної літератури. У ситуації, коли провідні бібліотеки України тільки-но починали розгортання своїх масштабних електронних каталогів та колекцій бібліотек, вельми корисною виявилася низка паліативних спроб створення в межах окремих невеличких тематичних або локальних, місцевих інформаційних проєктів, ресурсів, спрямованих на подання найважливішої, з погляду їх упорядників, інформації про визначні історичні події та діячів минулого.

У цій важливій роботі на самому початку століття особливо відзначилася креативними ініціативами творча група «Мисленого дерева» під керівництвом відомого бібліографа-аматора та програміста М. І. Жарких. Ще з 1999 р. вона почала поширювати на компакт-дисках та розміщувати у Інтернеті свої змістовні інформаційні продукти історико-культурного, зокрема, історико-біографічного спрямування. Проголосивши своєю метою сприяння розвитку науки та освіти в Україні шляхом запровадження комп'ютерних технологій, група «Мисленого дерева» розгорнула формування віртуальних читальних залів наукової, освітньої та художньої літератури, випуск електронних видань, розробку з цією метою окремих спеціалізованих тематичних веб-сайтів¹⁴. Серед них на особливу згадку

¹⁴ Мислене дерево: Ми робимо Україну – українською! [Електронний ресурс]. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/>

в плані представлення даних про біографічні дослідження та публікації становить сайт «Знання про Україну: що і де читати» (<https://www.uknol.info/>), на якому у рубриці «Особи» (<https://www.uknol.info/uk/Persons.html>) подано рекомендаційну бібліографію по окремих персоналіях із описами книг і статей, анотаціями, які розкривають їх зміст та гіперпосиланнями на повні тексти доступних у Інтернеті праць. Зазначений ресурс і нині є повсякденно поповнюваним і активно використовуваним читачами: згідно представленої на ньому статистики, до анотованих бібліографічних матеріалів по найбільш запитуваних персоналях – гетьмана Богдана Хмельницького, М. С. Грушевського, О. М. Лазаревського станом на середину 2021 р. було вже понад 20 тисяч звернень.

Ресурси української електронної біографіки, розбудовувані у першому десятилітті 21 ст. з метою забезпечення освітніх і культурних потреб громадян, досить ефективно використовували різноманітні форми і методи представлення матеріалів, доступні їх упорядникам у системотехнічному та джерельному планах. Наприклад, значні обсяги біографічної інформації, науково-популярної за своїм характером, розрахованої насамперед на учнівську аудиторію, було оприлюднено на відомому освітньому веб-сайті «Бібліотека української літератури» (<https://www.ukrlib.com.ua/>) в рубриці «Біографії письменників та поетів». Важливою особливістю зазначеного сайту є організація на ньому доволі змістовної рубрики «Біографії письменників світу», яка за переліком імен набагато перевищує обсяги, визначені навчальними програмами і загальноосвітньої, і вищої школи. Незрідка ця інформація про вітчизняних і зарубіжних майстрів слова є справді дуже цінною, особливо про тих, хто є нашими сучасниками – її більше ніде не можна знайти у такому зручному доступі. Однак, певним недоліком зазначеного ресурсу є різнохарактерність подання інформації, відсутність посилань на джерела.

У той же час, не можна не зазначити, що чимало науково-популярних та освітніх ресурсів, створених командами, які працюють на громадських, або комерційних засадах, дещо псує розміщення на них біжучої реклами споживчих товарів. На нашу думку, якщо йдеться про фінансову підтримку проектів, більш раціональним було б надання на подібних сайтах місця для реклами максимально інтелектуально наповнених, наприклад,

навчальних, консультативних, видавничих, поліграфічних, інформаційних послуг та товарів. Зрозуміло, однак, що упорядникам ресурсів вирішувати ці питання не так легко.

З'явилася й ціла низка змістовних, розмаїтих за способами подання історико-культурологічної і, зокрема, біографічної інформації, ресурсів, створених окремими ентузіастами-дослідниками. За характером своєї побудови вони уособлюють здебільшого певний «перехідний» тип від сайтів, заснованих на поєднанні публікації текстів, які вийшли свого часу друком і нових, постійно додаваних матеріалів, як компілятивних так і тих, що стали результатом дослідницьких пошуків. Одним з найбільш цікавих прикладів цього став започаткований ще у 1998 р. краєзнавцем, нині відомим киевознавцем В. М. Лисенком багатопрофільний за змістом веб-сайт «1000 років української культури»¹⁵. Він особливо вирізняється оригінальним досвідом органічного поєднання представлення особистостей на загальному українському, місцевому краєзнавчому та приватному, родинному рівнях.

Помітне, хоча на нашу думку, дещо все ж таки й недостатнє, місце займає біографіка на регіональних та місцевих історико-краєзнавчих ресурсах: спеціалізованих веб-сайтах, електронних довідниках та енциклопедіях. Їх і до цього часу ще не так багато, усі вони досить різноманітні за своєю побудовою. Від суто аматорських проєктів їх принципово різнить тяжіння до систематичності у представленні матеріалів, подання вивіренних, значимих у науково-інформаційному плані даних.

Цікавими прикладами можливостей формування подібних ресурсів з погляду біографіки є історико-краєзнавчі ресурси, започатковані на Полтавщині. Серед них за масштабом і комплексним характером задуму особливе місце належить науково-видавничому проєкту енциклопедії «Полтавіка», розробником концептуальних засад і керівником реалізації якого є історик-краєзнавець і педагог О. А. Білоусько. На жаль, на цей час з 12 запланованих друкованих томів енциклопедії, які в сумі повинні дати комплексне уявлення про Полтавщину, опубліковано лише томи 12-й «Релігія і церква» (2009 р.), 9-й у двох книгах «Образотворче і декоративне

¹⁵ 1000 років української культури [Електронний ресурс]. URL: <http://1000years.uazone.net>

мистецтво» (2015). Підготовлено в рукописах також томи 7-й «Мова і література», 8-й «Архітектура» та у повному обсязі 6-й том «Освіта і наука» (видано друком лише його першу книжку (1917). Однак, для нас важливим є те, що напрацьовані до енциклопедії матеріали вже частково (постатейно) представлені у відкритому доступі в електронній версії «Полтавіки» (<http://history-poltava.org.ua/>). Відчувається, що цей новаторський за своїм світобаченням і змістовим наповненням ресурс суттєво розширює знання про Полтавщину, зокрема у тих аспектах, про які не мали змоги говорити автори виданої свого часу книги, присвяченої Полтавській області у 26-томній серії «Історія міст і сіл Української РСР». Поряд з зазначеним проектом, певною мірою навіть як альтернатива йому, продовжує поповнюватися матеріалами давно вже започаткований і розбудований на досить високому науково-методичному рівні, авторський веб-сайт краєзнавця Бориса Тристанова «Історія Полтави» (<http://histpol.pl.ua/>). Хоча й позначений певними стереотипами минулого, сайт знайомить своїх користувачів з надзвичайно цікавою інформацією, часом про зовсім забутих полтавців, особливо у розрізі історії Полтави як губерньського міста у 19 ст. – тобто з тією проблематикою, яка у наш час значною мірою залишилася поза увагою дослідників, але без якої наші уявлення про минуле залишаються неповними.

Розгортання комплексних електронних ресурсів, універсальних за охопленням різних сфер життя того чи іншого краю, міста, які на належному рівні розкривали б також їх людський потенціал крізь віки, все ще залишається для більшості областей України завданням на перспективу. Воно вирішується переважно на рівні розбудови окремих тематичних проєктів, наприклад, історико-краєзнавчих, літературознавчих, під егідою органів місцевого самоврядування, а також музеями, бібліотеками та закладами освіти.

Вітчизняна науково-популярна та пошукова мережева біографіка вже впродовж двох десятиліть активно розвивалася також у «малих формах», які найбільше відповідають завданням поширення біографічних знань серед широкого загалу – регіональними бібліотеками, музеями, архівами, освітніми закладами, інформаційними агенціями. Відсутність у цій сфері усталених канонів і загально визнаних методичних вимог та рекомендацій в поєднанні з величезною розмаїтістю самого характеру й змісту матеріалів

обумовлюють дуже значний діапазон застосованих авторами й упорядниками окремих ресурсів системотехнічних та композиційних рішень.

Значного поширення набула публікація на веб-сайтах бібліотек різних рівнів популярних біографічних статей та актуальної біобібліографії, організація складно структурованих, з елементами мультимедіа, віртуальних книжково-документальних виставок, присвячених життю та діяльності видатних діячів історії та культури, особливо з нагоди їх ювілеїв та пам'ятних дат. У багатьох випадках вони виходять нині вже далеко за межі традиційних бібліотечних виставкових експозицій і включають в себе не тільки електронні відтворення друкованих видань, документів, рукописів, портретів, але й пов'язані з діями минулого фрагменти художніх фільмів або історичних ігрових відеореконструкцій, запозичених з окремих культурологічних програм телебачення. Щоправда, незрідка бібліотеки подають на своїх веб-сайтах для користувачів вже добре відому інформацію з авторитетних видань. Однак, і у цьому випадку вони успішно виконують свої просвітницькі завдання, хоча сучасне життя й розвинуті інформаційні інтереси наших співгромадян, які звертаються до неї, вимагають нині значно більшого.

5.2. Розбудова персональних меморіальних біографічних сайтів, колекцій та е-архівів

Особливого значення нині набуває представлення в електронних ресурсах знакових імен вітчизняних діячів, які в свідомості українських громадян усіх поколінь виступають тими беззаперечними символами, у яких сконцентровані самі уявлення про Батьківщину. Недарма в сучасному світі повнота відображення у національному гуманітарному електронному інформаційному просторі ключових постатей вітчизняної історії і культури, з якими невід'ємно пов'язане самоствердження нації, державності, громадянського суспільства, вважається важливим показником якісного стану його розвитку. Світовий досвід, здобутий від останнього десятиліття 20 ст., переконливо засвідчив необхідність не лише присутності імен, творів, документальних матеріалів цих визначних діячів у ресурсах широкого тематичного спрямування, наприклад, історичного, літературознавчого,

культурно-просвітницького або краєзнавчого характеру, біографічних та біобібліографічних словниках і довідниках, але й важливість та високу ефективність у суспільно-політичному, інформаційному, культурно-освітньому й науковому плані створення окремих самостійних спеціалізованих меморіальних сайтів і порталів, а на більш високому рівні – фундаментальних персональних електронних архівів. Розбудова їх є у наш час чи не найбільш ефективним шляхом широкої пропаганди знакових імен. Насамперед тому, що користувачі електронних мереж не просто статично сприймають інформацію таких архівів, але мають змогу творчо працювати з нею, активно видобуваючи з них необхідні знання.

Значення персональних електронних меморіальних ресурсів визначних діячів, особливо е-архівів, як найбільш досконалої в конструктивному плані і насиченої різноманітною інформацією їх форми, не лише у відданні їм особливої шани. Воно полягає насамперед у тому, що на відміну від не завжди доступних звичайній людині друкованих видань, документів, мистецьких творів, подібні ресурси у концентрованому вигляді зберігають великі масиви важливої інформації про достойників нації, їхні особистості, ідеї, досвід і тим самим наближують їх до широкого загалу, відкривають можливість для інтенсивного духовного і інтелектуального діалогу наших сучасників з минулим. Важливою рисою таких ресурсів виступає їх потенційна здатність інтегрувати всю напрацьовану раніше історико-біографічну інформацію у найрізноманітніших її видових іпостасях, органічно вбирати в себе надбання рукописної та друкарської культури минулого.

В Україні одним з перших подібний персональний меморіальний електронний ресурс був започаткований вже згадуваною нами раніше творчою групою «Мисленого древа» у 2006 р. Освітньо-інформаційний проєкт під назвою «Я в серці маю те, що не вмирає: віртуальна енциклопедія життя і творчості Лесі Українки» було розбудовано на основі 12-томного видання творів Лесі України, здійсненого «Науковою думкою» ще у 1975–1979 рр., й нині вже, зрозуміло, принципово застарілого. Проєкт увібрав у себе також вибране листування Лесі Українки та фотогалерею. Електронна енциклопедія спочатку базувалася на загальному порталі «Мисленого древа» як окремий інтернет-проєкт (тодішня адреса в Мережі Інтернет: <http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/lesja/>). У ті ж роки

було здійснено й спробу реалізувати його як автономне видання на компакт-диску, проте воно, за висновком самих упорядників, з економічного погляду себе не виправдало¹⁶.

Незважаючи на, певною мірою, перехідний характер, обумовлений комп'ютерно-технологічними реаліями часів його започаткування, проєкт становив чималий культурно-інформаційний інтерес – власне був тоді головним, комплексним за змістом і найбільшим за обсягом ресурсом, присвяченим Лесі Українці. Цей проєкт, значною мірою, витримав перевірку часом і у модернізованому вигляді функціонує дотепер під назвою «Леся Українка: енциклопедія життя і творчості» (сучасна адреса в Інтернеті: <https://www.l-ukrainka.name/uk/>). Впродовж років він набув більш розгалуженої структури і поєднує нині біографію Лесі Українки, її творчу спадщину – вірші та поеми, драматичні та прозові твори, публіцистику, літературно-критичні статті, переклади, інші твори, фольклорні записи та епістолярій. Він вмістив вибрану бібліографію, а також змістовну електронну повнотекстову бібліотеку цінних і мало доступних нині в інший спосіб широкому загалу читачів літературно-критичних праць про Лесю Українку та її творчість. Зокрема, у ній, крім статті І. Франка «Леся Українка» (1898) та написаного М. Грушевським у 1913 р. некролога, підібрано чимало публікацій, насамперед, 20-х років – М. Драй-Хмари, Д. Донцова, А. Музички, А. Підгайного, Ю. Сірого, а також статті-коментарі до творів Лесі Українки С. Барика, О. Білецького, О. Бургардта, Є. Ненадкевича, А. Ніковського, П. Руліна, А. Харченка, І. Шаровольського, І. Ямпольського, запозичені упорядником енциклопедії Миколою Жарких з видання «Творів» поетеси, випущеного наприкінці 20-х років «Книгоспілкою». Подано й чимало текстів сучасних авторів, однак вибір їх видається доволі суб'єктивним і далеко не відображає головні досягнення вітчизняного й зарубіжного лесезнавства останніх десятиліть. Дуже важливо, що упорядники електронної енциклопедії життя й творчості Лесі Українки намагалися зробити її цікавою і практично корисною для досить широкого загалу читачів/користувачів, насамперед – студентів, педагогів, а також

¹⁶ Жарких М. Досвід електронного видання творів Лесі України. *Микола Жарких (Київ): Персональний сайт*. URL: <https://www.m-zharkikh.name/uk/ITechnologies/EEditionLesjaUkrainka.html>.

школярів та їхніх батьків. Про це, свідчить, зокрема, наявність на сайті енциклопедії окремого розділу, спеціально призначеного для школярів¹⁷.

У наступні роки авторським колективом «Мисленого древа» було розпочато також розбудову електронних енциклопедій життя і творчості Івана Франка (з 2010 р., <https://www.i-franko.name/>), з 2011 р. – Тараса Шевченка (<https://www.t-shevchenko.name/>), та Михайла Грушевського (<https://www.m-hrushevsky.name/>), які засновані на тих самих системотехнічних засадах і функціонують нині на окремих сайтах. Усі вони, безперечно, успішно продовжують виконувати свої культурно-просвітницькі функції. Наприклад, за статистичними даними, вміщеними на сайтах, станом на травень 2021 р. зі сторінок Шевченківської енциклопедії користувачами було здійснено понад 524 тис. завантажень текстів, з Франківської – 258 тис., з енциклопедії, присвяченої М. С. Грушевському – 127 тис. У той же час, слід визнати, що зазначені інформаційні ресурси відображають вже багато у чому застарілі, аматорські просвітницькі підходи, доба яких відходить у минуле. Чимдалі, тим більше вони потребуватимуть суттєвої модернізації, зокрема, чи у першу чергу – у концептуальному плані.

Шевченківська проблематики закономірно посіла перше місце у розбудові персональних меморіальних ресурсів – тематичних сайтів та електронних архівів. Роботу з їх формування фахівці і в Україні, і в діаспорі розпочали вже давно. Ще у 2002 р. ТОВ «Кобзар» (Київ) започаткувало тематичний портал (www.kobzar.info), покликаний зібрати воедино всю творчу спадщину Шевченка і комплекс матеріалів про нього. За творчим задумом його організатора О. Самойленка, цей інтегративний ресурс мав розкрити не лише постать Великого Кобзаря, але й, через призму подій і думок, дискусій (іноді, досить контраверсійних), пов'язаних з його ім'ям, широку панораму суспільно-політичного і культурного життя минулого України та її сучасності крізь призму Шевченкового слова і постаті Поета. Дійсно, претендуючи на комплексне охоплення Шевченкової проблематики, цей ресурс досить широко репрезентував літературну й малярську спадщину Кобзаря, представив, крім популярного біографічного нариса,

---

¹⁷ Попик В. І. Леся Українка у національному інформаційному просторі/ *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 24–25. <https://doi.org/10.15407/ub.21.019>

праці відомих шевченкознавців з різних аспектів життя і творчості Шевченка, відомих осіб з його оточення, а також розраховані на широкий загал матеріали про музеї, пам'ятники, присвячені образу поета кінофільми, театральні постановки. У той же час, надзвичайно талановито і естетично привабливо розбудований (особливо у новій версії сайту, створеній після 2009 р.), інтернет-ресурс «Кобзар» не зміг здобути у подальшому належного системного розвитку, а тому залишився дещо камерним, обмеженим за своїм інформаційним потенціалом і не став тією подією у вітчизняному інформаційному просторі, яка б відповідала масштабам творчості і особистості великого сина України. Проте, основні засади формування цього ресурсу дуже швидко стали предметом наслідування і безпосереднього повторення. С. А. Черновим було створено дуже подібний до згаданого інтернет-ресурсу за побудовою та змістовим наповненням сайт «Тарас Григорович Шевченко» (www.taras-shevchenko.in.ua). Так само дуже схожими між собою є науково-популярні ресурси «Тарас Шевченко» (www.taras-shevchenko.com.ua) і «Український поет та художник Тарас Шевченко» (<https://tarasshevchenko.at.ua/>). Усі вони, на жаль, значною мірою позначені духом «комерціалізації» інформаційного простору внаслідок розміщення реклами, але, вочевидь, саме вона забезпечує їм можливість існування.

Однак, попри певні недоліки, применшувати значення згаданих, по-суті, аматорських ресурсів, не слід. Навпаки, варто звернути увагу на їх чималі здобутки, високу патріотичну спрямованість, інтелектуальний рівень, сміливий пошук й використання багатьох вдалих у культурологічному, соціопсихологічному, інформаційному плані підходів та рішень, спрямованих на встановлення дієвої комунікації з користувачами ресурсів, ефективне донесення знань до самого широкого загалу і найперше, вочевидь, учнівської і студентської молоді. Особливо цінним є те, що упорядники ресурсів багато в чому йшли попереду «офіційної» науки. У згаданих ресурсах чи не вперше по-новаторські було поставлено багато гострих, актуальних питань зв'язку Тараса Шевченка з нашою буремною сучасністю, відгомону його спадщини у долях наступних поколінь¹⁸.

¹⁸ Попик В. І. Електронні ресурси, присвячені Тарасові Шевченку, як відображення сучасного стану розвитку вітчизняного віртуального інформаційного простору/ *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2014. Вип. 11. С. 259–260. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2014_11_20.

Наукові установи й організації тривалий час все ніяк не могли «підступитися» до вирішення назрілого завдання розбудови фундаментальних науково-інформаційних ресурсів, які б на загальнонаціональному рівні інтегрували всю творчу спадщину Шевченка і розкрили широку панораму здобутків вітчизняного і зарубіжного шевченкознавства. На наш погляд, поряд з різким скороченням рівня фінансування наукової і освітньої сфер, чи не найголовнішою причиною цього була відсутність у першому десятилітті 21 ст. у вітчизняного наукового та інформаційного співтовариства сучасних розвинутих концептуальних уявлень щодо призначення і ролі у національному інформаційному середовищі великих комплексних історико-меморіальних та біографічних ресурсів, самого способу їх функціонування. Відчутно бракувало й розуміння складності їх науково-інформаційних та культурно-освітніх завдань, потенційних соціокомунікативних можливостей і, відповідно, засад, форм, методів побудови, наукових вимог до внутрішньої архітектури, змістового наповнення, використання новітніх засобів навігації та поєднання різних інформаційних компонентів у єдине ціле. Негативну роль тривалий час відігравав також брак практичних навичок такої роботи, форм і методів консолідації у ній зусиль різних установ і спеціалістів, зокрема, вирішення організаційних і правових питань, пов'язаних із захистом національного надбання та прав інтелектуальної власності.

Проте, вже наприкінці першого десятиліття 21 ст. нова хвиля інформаційної революції, яка докотилася до України, а також нагромаджений українськими спеціалістами досвід почали суттєво змінювати ситуацію. Нарешті розгорнулася розбудова ґрунтовних – наукового і навчального призначення – ресурсів, присвячених Шевченку. До числа їх перших зразків належить, зокрема, «Електронна бібліотека творчості Тараса Шевченка», упорядкована спеціалістами Київського національного університету імені Тараса Шевченка до 190-річчя від дня народження Поета (<http://kobzar.univ.kiev.ua>), хоча за своїм характером і побудовою зазначений сайт належав ще до «перехідного періоду».

Готуючись до Шевченкового 200-річчя, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України розгорнув електронну версію фундаментальної багатотомної «Шевченківської енциклопедії» (<http://www.shevchsucl.kiev.ua>), яка становить визначний здобуток сучасного вітчизня-

ного шевченкознавства і практичний доступ до текстів якої має важливе науково-інформаційне значення.

Вже зовсім незадовго до ювілею Великого Кобзаря, у 2013 р., на урядовому рівні було підтримано висунуту Національним центром «Мала академія наук» ініціативу щодо розбудови фундаментального науково-освітнього «Шевченківського порталу». Рішення стосовно цього було оприлюднено у вигляді найбільш загальних, «розмитих», рекомендацій Гуманітарної ради при Президентові України. Відсутність попереднього концептуального відпрацювання проекту авторитетним науковим співтовариством, брак належного підкріплення його фінансовими та організаційними ресурсами, невідповідність запропонованих установам науки і культури моделей передачі упорядникам порталу документів, які є складовою національної спадщини і об'єктами, що за чинним законодавством охороняються правом інтелектуальної власності, на жаль, від самого початку дуже ускладнили справу створення нового інформаційного продукту. Слід зважити і на час, коли здійснювалася розробка, буремні події якого багато у чому стримували просування роботи¹⁹.

Спільними зусиллями Малої академії наук України, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Національного музею Тараса Шевченка, Інституту телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України, Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та інших залучених до роботи організацій поставлені завдання в цілому було вирішено. Портал Шевченка «Погляд крізь час» було відкрито для вільного доступу 9 березня 2014 р. (<http://kobzar.ua>). Він вперше серед усіх інших шевченкознавчих ресурсів став справжнім, у повному значенні цього поняття, персональним електронним архівом Тараса Шевченка.

У той же час, при всьому позитивному значенні цієї розробки для ознайомлення найширшого загалу з особистістю Великого Кобзаря та його творчою спадщиною, не можна не визнати, що портал виявився досить суперечливим за своєю побудовою і змістовим наповненням. По-суті, він продемонстрував чималі можливості майстерного пристосування до за-

¹⁹ Там само. С. 262–263.

вдань створення віртуального Шевченківського меморіалу значної кількості вже наявних «під рукою» у спеціалістів-інформатиків засобів, рішень та сервісів, часто для цього конкретного проєкту навіть «надлишкових», але без чіткого розуміння того, що ж в дійсності є важливим для користувачів. Особливою мірою це протиріччя між «фізиками» і «ліриками» виявилось у тому, що застосування упорядниками цілого ряду неоптимальних, з погляду світового досвіду, інформаційних та системотехнічних рішень, призвело до появи низки прикрих проблем з використанням контенту. На нашу думку, розробникам не вдалося зробити вповні «дружній» Інтерфейс, забезпечити ресурс зручними засобами інформаційно-методичної підтримки для користувачів. Він виявився для більшості з них занадто «трудомістким» у використанні, на психологічному рівні не пов'язаним з їхніми інформаційними запитами. Проте, вірогідно, такий наш погляд, заснований на реаліях сьогодення, є суб'єктивним. Портал, розрахований нині на досить продвинутих у застосуванні різноманітних сервісів користувачів, цілком можливо, стане з часом більш доступним для самого широкого загалу – в міру зростання необхідних для цього навичок роботи з базами даних, використання їх для здобування нових знань. Проте, і у такому, на жаль, далеко не оптимальному для користувачів вигляді, контент порталу, який вперше представляє у Інтернеті значну масу Шевченкових документів, рукописів, художніх малярських творів, наукових видань з шевченкознавства, становить виключний науковий, освітній, пізнавальний інтерес. Безперечно, важливим позитивним моментом є представлення на новому Шевченківському порталі багатющої аудіо– та відеоінформації про Кобзаря (записів художніх та документальних фільмів, радіопрограм, пісень на слова поета) у обсягах більших, ніж на інших Шевченківських інтернет-ресурсах²⁰.

5.3. Біографічні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У сучасному світі на перше місце не лише в інтеграції біографічної та біобліографічної інформації, але й у справі її розповсюдження, поширення

---

²⁰ Там само. С. 263–264.

біографічних знань, промоції біографічного читання виходять великі бібліотеки – насамперед національні, загальнодержавні, галузеві, а поряд з ними – також бібліотеки провідних наукових дослідницьких установ та університетів. Основою цього є саме функціональне призначення бібліотек як головних центрів національних та міжнародних наукових, освітніх і культурних комунікацій, а також розбудований багатьма поколіннями їх фахівців власний вагомий науковий потенціал, здатний забезпечувати на високому рівні систематизацію й опрацювання документальної спадщини, створення умов для здобування на її основі нових знань. Саме бібліотеки найбільшою мірою здатні забезпечувати відкритість, оперативну доступність та множинність, багатоваріантність і креативний потенціал інформації, розрахованої на різні групи користувачів. Вони втілюють той тип інформаційних комунікацій, який в інтелектуальному, духовно-культурному й соціально-психологічному плані є найбільш затребуваним читацькою/користувацькою аудиторією.

Інтеграція та поширення біографічних знань здавна є і надалі залишатиметься одним із найважливіших напрямів бібліотечно-інформаційної роботи. Власне, центром тяжіння, навколо якого обертається вся дослідницька та видавнича робота у галузі наукової й літературної біографіки, є бібліографічна діяльність бібліотек, яка становить серцевину їх інформаційних функцій. При цьому важливо пам'ятати, що власне *бібліографія*, як і наукова *біографіка* мають єдине коріння — вони історично виростили з *персональної бібліографії* (або *біобібліографії діячів науки і освіти*), що зародилася ще у Середньовіччі та набула розвитку за Нової і Новітньої доби. У наш час бібліотеки виступають у цій сфері ключовими осередками, оскільки об'єднують у своїй діяльності збереження та поповнення інформаційної бази біографіки (рукописні, книжкові та газетні фонди, інші документи на традиційних і сучасних електронних носіях), її систематизацію та розкриття змістового наповнення (каталоги, картотеки, колекції, бази даних), здійснюють біобібліографічне забезпечення біографічних досліджень та підготовки довідкових видань, значною мірою зосереджують у себе вивчення й публікацію творчої спадщини, архівів та бібліотек діячів науки, освіти і культури, формують електронні ресурси біографічної інформації, все більше пов'язані останнім часом із повнотекстовим представленням у електронних мережах документів та літератури за персо-

наліями. Саме бібліотеки є тими установами науки і культури, які взмозі дати суспільству найповніші науково вивірені уявлення про людські обриси світової і національної історії та культури, науки, освіти, зрештою — усіх сфер життєдіяльності, ґрунтуючись при цьому на охопленні дуже значних за чисельністю представлених персоналій, матеріалів. На відміну від архівних установ, фонди яких містять первинну інформацію, доступну за своїм характером для опрацювання лише фахівцям, бібліотеки володіють інформацією усіх рівнів і надають її нині все більшою мірою віддаленим користувачам своїх електронних ресурсів. Жодні інші наукові, освітні, культурні, інформаційні інституції не виконують і не можуть виконувати зазначених широких науково-інформаційних, комунікативних функцій (та й не ставлять перед собою подібних завдань у силу іншого профілю своєї діяльності). Нарешті, саме бібліотеки, завдяки своїй науковій і краєзнавчій роботі є дієвими центрами об'єднання зусиль установ та організацій, громадських осередків, окремих фахівців і аматорів біографічної дослідницької роботи, пропаганди спадщини й досягнень видатних співвітчизників, використання біографічних знань з культурно-освітньою метою, реалізації суспільно значущих історико-меморіальних проєктів. Особливе значення має нині формування провідними бібліотеками електронних ресурсів національної або галузевої чи регіональної бібліографії й біобібліографії, створення масштабних тематичних та персональних архівів і колекцій, баз даних. Ця тенденція є загальносвітовою. Важливими взірцями у цьому плані виступають нині досвід та масштабні електронні ресурси, створені в галузі біографіки, біобібліографії, родинної історії провідними бібліотеками США, Великої Британії, Франції, інших європейських країн. Їх досвід активно вивчається і використовується в Україні²¹.

Персональні меморіальні ресурси видатних українців – е-архіви і колекції значно більш високого – академічного рівня впродовж останнього десятиліття розбудовані у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського Інститутом інформаційних технологій за творчим задумом д-ра

²¹ Попик В. І. Традиції і сучасні здобутки бібліотечної біографіки. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації : проблеми формування й використання* : кол. монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2016. С. 96–99. URI: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>

наук із соц. комунікацій К. В. Лобузіної. До 150-річчя від дня народження великого вченого ХХ століття В. І. Вернадського, у 2013 р., створено принципово нову, порівняно з тією, що на порталі НБУВ існувала раніше, модель його персональної електронної колекції, яка поєднує подання про вченого довідкової біографічної та біобібліографічної інформації з представленням документів та повнотекстової бібліотеки творів В. І. Вернадського і досліджень про нього²². Зазначена розробка Інституту інформаційних технологій НБУВ стала згодом системотехнічною основою розгортання електронних архівів і колекцій інших видатних діячів України. Вже у наступному, 2014 р. за її зразком було створено меморіальну колекцію Тараса Шевченка (<http://www.irbis-nbuv.gov.ua>). Перевагою цього ресурсу, який репрезентував документи і матеріали, рідкісні видання з фондів НБУВ, стала динамічна побудова, здатність постійно змінюватися, нарощувати інформаційний потенціал. Розбудована на системоорганізуючій основі бази електронної бібліографії НБУВ, за допомогою новітніх засобів пошуку і систематизації, Шевченківська колекція надала читачам і віддаленим користувачам комунікаційних мереж доступ до електронних версій друкованих видань. У ній широко представлені прижиттєві та рідкісні видання творів Кобзаря (зокрема, й видання української діаспори), які з максимальною повнотою зібрані саме у фондах найбільшої бібліотеки України, література про життя Т. Г. Шевченка, бібліографічна Шевченкіана, тексти наукових досліджень шевченкознавців. Складовими електронної колекції стали також іконографічні документи, галерея фото- та відеоматеріалів. Автономними частинами колекції є тематичні електронні виставки, представлені на веб-порталі НБУВ, зокрема ті, що розкривають раритети Шевченкіани у фондах Інституту рукопису, відділів стародруків та рідкісних видань, зарубіжної україніки, газетних фондів, довідково-бібліографічного та комплексного бібліотечного обслуговування. Важливою інноваційною розробкою НБУВ є створена під керівництвом д-ра істор. наук В. Ю. Омельчука (1932–2021) та д-ра наук із соц. комунікацій К. В. Лобузіної електронна база бібліографії творів Тараса Григоровича

²² В. І. Вернадський. Електронна колекція : [Електронний ресурс]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=EA V&Z21ID=

Шевченка за 1840–2014 рр., виданих всіма мовами світу (понад 1800 записів), на основі якої підготовлено й опубліковано друковане видання та його повнотекстову електронну версію²³.

Поряд з тим, нові підходи до формування Шевченківської колекції були реалізовані у тому, що вона забезпечила оперативний доступ до численних матеріалів зі словників і енциклопедій, а також текстових і бібліографічних документів з інших електронних ресурсів, зокрема – й тих, що містяться на порталах і сайтах провідних зарубіжних бібліотек, наприклад, Бібліотеки Конгресу США і, насамперед, електронних бібліотек, таких, як «Світова цифрова бібліотека», «Європейська бібліотека», «Світовий каталог»; вітчизняних електронних бібліотек – згадуваної вже бібліотеки «Культура України» (Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого); «Diasporiana», а також наукових установ, наприклад, Наукового Товариства імені Шевченка у США.

Здобутий у реалізації зазначених проєктів науково-методичний і практичний досвід дозволив Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського спільно з інститутами історії України, української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Канадським інститутом українських студій університету Альберти (Канада), за участі Національної історичної бібліотеки України, Історико-меморіального музею Михайла Грушевського, Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові, Центрального державного історичного архіву України (м. Київ), Львівського та Одеського обласних державних архівів розгорнути на засадах партнерської співпраці формування е-Архіву Михайла Грушевського (<http://hrushevsky.pbuv.gov.ua/>). Водночас у створеному на порталі НБУВ спеціалізованому блоці електронних колекцій е-бібліотеки «Україніка» – «Видатні особи України» – формується персональна колекція «Леся Українка» – поряд з існуючою вже колекцією, присвяченою Тарасові Шевченку, та започат-

---

²³ Тарас Григорович Шевченко [Електронний ресурс] : бібліографія видань творів, 1840–2014 / редкол. : О. С. Онищенко (голова), В. І. Попик (заст. голови) [та ін.] ; авт. кол. : В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосолова, О. О. Фіклістова. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; Київ, 2014. 546 с. – ISBN 978-966-02-7165-4 (електронне видання): URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_lib/shev0000214/

кованими у 2020 р. колекціями «Григорій Сковорода», «Агатангел Кримський» та «Видатні жінки України». Значний інтерес становлять рубрики е-бібліотеки «Україніка» – «Біографістика» та «Персоналії». Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського за роки незалежності, а головним чином – впродовж останнього десятиліття, розгорнуто також широку мережу інших тематичних ресурсів історико-біографічної та біобібліографічної інформації. Розбудовано електронні бази, які фактично є путівниками по архівних та рукописних фондах видатних українських вчених та діячів культури.

Приклад успішно розбудованих Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського електронних архівів та колекцій переконливо свідчить, що саме великим бібліотекам з їх значними фондами, а також багатими методичними й практичними традиціями інтеграції, систематизації і представлення документів та матеріалів на різних видах носіїв, належить провідне місце у формуванні історико-меморіальних, біографічних інформаційних ресурсів. Напрацювання вчених НБУВ об'єктивно окреслюють перспективи створення у Бібліотеці електронних колекцій та архівів й інших визначних діячів української науки, освіти і культури – як представників попередніх поколінь, так і сучасників. Матеріали для таких персональних ресурсів вже збираються й систематизуються Інститутом інформаційних технологій НБУВ на новій основі у базі даних «Науковці», включений нещодавно до складу тематичного «Бібліотечного порталу Національної академії наук України» – LibNAS UA (<http://libnas.nbu.gov.ua>).

5.4. Розбудова «Українського національного біографічного архіву»

Утвердження у комунікативній діяльності бібліотек сучасної інформаційної парадигми з її визначальними вимогами щодо забезпечення наукових, освітніх і культурних потреб суспільства оперативними доступними найновішими, постійно оновлюваними даними, закономірно визначило подальшу долю великих бібліотечних біографічних та біобібліографічних проєктів. Інтегрована у них інформація має бути такою, що швидко й систематично, причому асиметрично, тобто в окремих своїх частинах, в міру їх готовності, оновлюється, є багатоваріантною, становить результат

насамперед найновіших досліджень і пошуків, поєднує в єдиному комплексі бібліографічні, довідкові, реферативні матеріали та масиви повнотекстових наукових і документальних публікацій.

Зазначене обумовило й трансформацію започаткованої Інститутом біографічних досліджень НБУВ ще у середині 90-х років 20 ст. роботи зі створення друкованого багатотомного «Українського біографічного словника» на розбудову масштабного електронного науково-інформаційного ресурсу – «Українського національного біографічного архіву» (УНБА). При цьому йшлося не лише і не стільки про «оптимізацію» й «синхронізацію» роботи інституту біографічних досліджень з науково-інформаційною діяльністю НБУВ в цілому за умов гострого дефіциту ресурсів, але насамперед також і про врахування новітніх загальносвітових тенденцій у сфері розвитку біографічної інформації. Новий час настійно вимагає заміни в якості її головного носія класичних друкованих багатотомних словників та енциклопедій, що зосереджують у собі знання фундаментальне й нормативно вивірене, але одномірне, «монументально-застигле», динамічно змінюваними, постійно оновлюваними на основі нового знання електронними ресурсами, які надавали б можливість зіставлення різноманітних альтернативних підходів і оцінок, забезпечували би «стереоскопічне», багатовимірне бачення репрезентованих персоналій. Доречним буде зауважити, що саме через неможливість безперервного оновлення інформації у друкованих виданнях впродовж останніх десятиліть у Європі і Америці, за винятком хіба що Італії та Польщі, у яких підготовка національних багатотомних біографічних словників розпочалася ще до Другої світової війни і де вони по-суті перетворилися на «довгобуди», вже відмовилися від створення нових великих друкованих біографічних зводів, надаючи перевагу мобільно поповнюваним, зі змінюваним контентом, електронним інформаційним базам довідкової біографічної інформації, поєднаним з повнотекстовими ресурсами.

Шлях від реалізації проєкту «Українського біографічного словника» до розбудови електронного архіву виявився в концептуальному, технологічному і науково-організаційному плані досить нелегким. Він не був простим продовженням започаткованої раніше практичної роботи з формування службових інформаційних баз «УБС». І нині цей проєкт постійно вимагає переосмислення реалій, породжених швидким

розгортанням все нових етапів інформаційної революції, вироблення й практичного впровадження принципово більш досконалих системотехнічних рішень, а також подолання стереотипів традиційних методів організації роботи з пошуку, інтеграції й систематизації джерел та редакційно-видавничої підготовки ресурсів, призначених для відкритого доступу.

Проблемам розбудови УНБА як фундаментального електронного науково-інформаційного біобібліографічного ресурсу на різних етапах роботи над ним було присвячено низку публікацій В. І. Попика, які відобразили первісне формування, в потім – суттєвий розвиток і вдосконалення різних аспектів концептуального бачення проєкту, постійну трансформацію уявлень про його призначення, місце й специфіку серед інших вітчизняних біографічних інформаційних ресурсів, еволюцію принципів структурної побудови²⁴. Одночасно, поряд з практичними напрацюваннями системотехнічного плану, з'явилися праці науковців Інституту біо-

²⁴ Попик В. І. Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т. 12. С. 193–107; Його ж. Пріоритети розвитку сучасної української біографістики: вчора, сьогодні, завтра. *Наук. праці. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. 2005. Вип. 14. С. 717–727; Його ж. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2005. Вип. 3. С. 15–27. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2005_3_3; Его же. Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. Научно-практич. и теоретический сб. Киев, 2006. Вип. 4. С. 26–36; Його ж. Всесвітня біографічна інформаційна система та завдання формування українського національного біографічного архіву. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. Київ, 2006. Вип. 16. С. 467–481. Його ж. Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2007. Вип. 19. С. 501–513; Його ж. Довідкова біографістика у електронному інформаційному просторі України. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. Київ, 2008. Вип. 22. С. 283–299; Його ж. Досвід формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : Зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 7. С. 13–45. Його ж. Концептуальні засади формування вітчизняних електронних ресурсів історико-біографічної інформації. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 28. С. 453–466.

графічних досліджень О. М. Яценка.²⁵, Ю. В. Вернік та О. Л. Верніка²⁶, С. В. Муріної²⁷ з окремих технічних та технологічних питань, засад організації роботи над базами даних УНБА, наповнення його контенту. Вони становлять інтелектуальне надбання цього творчого колективу. У наступні роки проблеми створення УНБА у найбільш концентрованому вигляді знайшли узагальнення у монографії В. І. Попика²⁸ та авторських розділах колективних праць «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографіч-

²⁵ Яценко О. М. Інформаційні технології в діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського із формування електронних біобібліографічних ресурсів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2006. Вип. 16. С. 437–448; Його ж. Створення електронної колекції іконографії з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2007. Вип. 19. С. 514–518; Його ж. Іконографічна складова електронного «Українського національного біографічного архіву»: пропозиції щодо технології опрацювання зображень. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 24. С. 292–298. Режим доступу: http://nr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2009_24_25; Його ж. Використання формалізованих методів при укладанні текстів для веб-сайта «Український національний біографічний архів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип. 9. С. 215–230. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2012_9_11.

²⁶ Вернік Ю. В, Вернік О. Л. Соціально-психологічні особливості проектування інтерфейсу користувача біобібліографічних веб-систем. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 24. С. 299–306. Режим доступу: http://nr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2009_24_26.

²⁷ Муріна С. В. Назви навчальних закладів – особливості організації даних в автоматизованій інформаційній системі «Український національний біографічний архів». *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 31. С. 520–526. Режим доступу: http://nr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2011_31_44; Її ж. Порівняльна характеристика кількісних параметрів персоналій «Української радянської енциклопедії», «Енциклопедії сучасної України» та бази даних електронного «Українського національного біографічного архіву». *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 523–531. Режим доступу: http://nr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2012_34_46.

²⁸ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. 518 с. [Розділ «Концепція та реалізація проєкту «Українського національного біографічного архіву». С. 373–406].

ної інформації : проблеми формування й використання» (2016)²⁹ та «Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи (2019)³⁰:

УНБА мислився на самому початку роботи над ним, в середині – другій половині першого десятиліття 21 ст., як електронна версія «Українського біографічного словника». В концептуальному плані йшлося про безпосереднє продовження в умовах сучасної інформаційної революції, розвитку комп'ютерних технологій та мережевих комунікацій європейської традиції підготовки й видання багатотомних національних біографічних словників, але у принципово інших формах, на новітніх інформаційно-технологічних засадах. Проте, на перше місце одразу вийшло розуміння того, що в основу роботи має бути покладене формування в процесі пошуку й повернення або першого введення до наукового обігу забутих і замовчуваних раніше імен, систематизації матеріалів, дослідницької та редакційної роботи, принципово нового за своїм характером оригінального інноваційного науково-інформаційного продукту, який не мав безпосередніх аналогів у минулому. Зазначені риси докорінним чином відрізняли УНБА від створюваних на той час у світі численних електронних біографічних словників і архівів, що являли собою просте «механічне» відтворення у електронних версіях вже готових, раніше опублікованих друкованих біографічних словників чи навіть цілих комплексів подібних видань. Отже, порівняно із вже існуючими на той час національними й міжнарод-

²⁹ Яценко О. М. Досвід біобібліографічної діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації : проблеми формування й використання* : кол. монографія. Київ : НБУВ, 2016. URI: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>. С 156–170; Його ж. Методичні та змістові засади формування персоналій в «Українському національному біографічному архіві». Там само. С 190–198; Вернік О. Л. Системотехнічне забезпечення організації інтегрованої системи ресурсів біографічної інформації «Українського національного біографічного архіву». Там само. С 171–189.

³⁰ Попик В. І., Яценко О. М., Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Науково-інформаційний проєкт Інституту біографічних досліджень «Український національний біографічний архів». *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : кол. монографія. Київ : НБУВ, 2019. С. 197–212; Попик В. І., Яценко О. М., Вернік О. Л. Концепція розбудови електронного «Українського національного біографічного архіву» (проєкт) // Там само. С. 239–288.

ними електронними ресурсами історико-біографічної інформації, УНБА за своїм задумом та засадничими принципами формування був принципово відмінним від них інноваційним інформаційним продуктом нового, другого вже покоління, заснованим на розбудові власних динамічно поповнюваних баз даних.

Нині вже забулося, що саму назву «Українського національного біографічного архіву» – з акцентуванням на визначенні «національний», було запропоновано ще й для того, щоби виокремити його з-поміж інших біографічних архівів першого покоління, сформованих вже на той час німецьким видавничим домом «Заур» на власний розсуд, без ґрунтовного врахування особливостей біографічних традицій окремих країн, на основі суто «механічного» запозичення текстів з наявних друкованих видань. На відміну від них, УНБА є цілком самостійним інформаційним продуктом і не входить до «Всесвітньої біографічної інформаційної системи» (WBIS), складові якої позначені тричленними назвами, наприклад: «Німецький біографічний архів», «Польський біографічний архів». Означення «національний» у своїх назвах усі ті електронні архіви не мали.

Розгортанню роботи над електронним УНБА суттєво посприяла наявність у Інституту біографічних досліджень НБУВ необхідних для такої непростой трансформації напряму його діяльності методичних і технічних напрацювань з цілого ряду питань, а також сформованих у попередній період електронних баз біографічної та бібліографічної інформації, які вже містили кілька десятків тисяч позицій. Лише підготовлений на їх основі пробний друкований Реєстр імен до УБС на літери «А» і «Б» нараховував понад 3 тис. імен³¹. Упорядкована інститутом бібліографія джерел української біографістики (від середини 19 по кінець 20 ст.), які могли бути використані у роботі, перевищила на той час 1 тис. назв³². Нині вона зроста майже вдесятеро.

---

³¹ Реєстр імен українського біографічного словника : літери А – Б / О. В. Бугаєва [та ін.] ; відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б. в.], 2008. 158 с. (Серія «Реєстр Укр. біографічного словника. Робочі зошити» ; вип. 1).

³² Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (середина XIX–XX ст.) / авт.-уклад. Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко ; голова редкол. О. С. Онищенко. НАН України, НБУВ, Київ : [б. в.], 2004. 367 с. (Джерела укр. біографістики ; Вип. 1).

Проте, процес перетворення зазначених інформаційних баз, що раніше розглядалися лише в якості суто робочого інструменту для накопичення матеріалів і забезпечення редакційної підготовки традиційних книжкових словникових та бібліографічних видань, на відкритий для користувачів ресурс виявився дуже непростим, трудомістким і тривалим. Адже, за нових умов змінювалася сама філософія збирання й використання біографічних матеріалів. Відбувався перехід до принципово нових уявлень про масштаби їх нагромадження. Якщо підготовка друкованих біографічних словників завжди передбачає здійснення жорсткого відбору персоналій за спеціальними, визначеними відповідно до обсягів кожного певного видання критеріями її важливості (рангами), то формування електронного ресурсу принципово нового типу, розрахованого на постійне поповнення, жодною мірою цим не обмежене, а тому визнає в якості визначального критерій інформаційної цінності та новизни даних, що додатково запроваджуються до інформаційного обігу. Зарубіжні біографічні архіви, які було створено на той час на основі оцифрування статей з друкованих словників, енциклопедій та довідників, а особливо динамічно поповнювані бази даних, зокрема за участі самих їх користувачів, насамперед – з генеалогії та родинної історії, що вже починали розгортатися в багатьох країнах, демонстрували приклади розбудови велетенських за розмірами ресурсів, які нараховували не те що десятки, а сотні тисяч, згодом – мільйони персоналій відомих і мало відомих представників минулих поколінь.

Іншою непростою в організаційному і технологічному планах проблемою стало те, що перетворення колишніх службових баз, призначених для роботи з підготовки друкованого біографічного словника на розгалужений багатопрофільний інформаційний продукт, який мав би включати крім суто довідкових даних по персоналіях також бібліографію, значні за обсягом пов'язані з ними повнотекстові бібліотеки дослідницьких статей, біографічних нарисів різних форматів, монографій, електронні версії історико-меморіальних документів, іконографію, різноманітні аудіо- та відеоматеріали, гіперпосилання на інші самостійні ресурси, вимагало дуже значних трудозатрат.

Концептуальне бачення створюваного УНБА, напрацьоване наприкінці першого десятиліття 21 ст. і узагальнене у згадуваній вже раніше монографії «Ресурси довідкової біографічної інформації» (2013), передбача-

ло формування зазначеного архіву як фундаментального інформаційного ресурсу та, водночас, дієвого дослідницького інструменту й комунікативного простору, покликаного методично забезпечувати і координувати роботу вчених-біографістів, спрямовувати їх зусилля на спільне вирішення найбільш актуальних завдань, зокрема – й реалізацію окремих тематичних проєктів. З цією метою, а також для обміну досвідом пропонувалося, зокрема, започаткування в структурі УНБА персональних сторінок дослідників, дискусійних рубрик³³.

На жаль, за цілої низки технічних, організаційних та фінансових негараздів втілити цей задум у життя в повному обсязі до цього часу не вдалося. Колектив науковців та бібліотечних фахівців Інституту біографічних досліджень продовжує наповнювати інформаційні бази УНБА. Основа електронного архіву, база «Персоналії» нараховує на кінець 2021 р. вже понад 85 тис. імен. На інформаційному порталі НБУВ розбудовано веб-сайт архіву (адреса в Інтернеті: biography.nbuv.gov.ua), який нині забезпечує відкритий доступ до значної частини інформаційних масивів, вже переміщених до нього зі службових робочих баз. Важливим досягненням є оснащення УНБА унікальною пошуковою системою, яка дозволяє дієво, за різноманітними пошуковими параметрами, оперувати наявними матеріалами. До багатьох персоналій під'єднано повні тексти біографічних статей з довідкових видань, наукових досліджень, біобібліографічні матеріали, іконографічні документи (там де їх вже вдалося виявити на цей час). Забезпечено зв'язок персоналій з електронним каталогом та іншими ресурсами НБУВ, а також вихід на пошук джерел в Інтернеті. Нині розгорнуто роботу з формування бази української іконографії, для якої вже зібрано з різних електронних джерел кілька десятків тисяч портретних зображень. Вона стане і органічною складовою УНБА, і може використовуватися також як окремий автономний інформаційний масив. Зазначене є надзвичайно важливим, тому що робота у галузі української іконографії

---

³³ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. 518 с. [Розділи: Концепція та реалізація проєкту «Українського національного біографічного архіву». С. 373–406; Формування єдиного дослідницького простору в галузі біографіки та використання його можливостей для здобуття нових знань. С. 407–417.].

– збирання зображень вітчизняних діячів, їх ідентифікація, систематизація та вивчення на сьогодні являє собою один з найменш розроблених напрямів української гуманітаристики.

За своїм призначенням, концептуальними засадами та змістовими й кількісними характеристиками УНБА є нині, по-суті, єдиним в Україні фундаментальним електронним науково-інформаційним історико-біографічним проектом загальнонаціонального рівня. Більш того, серед усіх представлених у національному інформаційному просторі різноманітних ресурсів історико-біографічної інформації, лише він має значні потенційні можливості для якісного розвитку, тобто освоєння принципово нових інформаційних та комунікативних, системотехнічних можливостей. Частково вони вже реалізуються шляхом поєднання УНБА з іншими ресурсами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: електронними каталогами, базами даних, електронними бібліотеками повнотекстових документів. Крім того, у ньому закладено можливості виходу на рівень Web 2.0, тобто перетворення на комплексний корпоративний проєкт.

5.5. Формування електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації бібліотеками, науковими установами, закладами освіти, архівами і музеями України

Впродовж останнього десятиліття активізувалася робота з розбудови баз біографічної та біобібліографічної інформації, формування електронних довідників, енциклопедій у багатьох провідних наукових та публічних бібліотеках України.

Як ґрунтовний науково-довідковий ресурс значний інтерес становить перш за все створена Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого електронна «Українська бібліотечна енциклопедія». Її розділ «Персоналії» (<https://ube.nlu.org.ua/rozdil/Персоналії>) станом на середину 2021 р. нараховує вже більше 150 статей про науковців, організаторів бібліотечної справи, бібліотечних фахівців-практиків України та української діаспори, діяльність яких вплинула на становлення та розвиток бібліотечної справи в минулому та у наш час. При цьому важливим є те, що контент УБЕ є рухомим, постійно доповнюваним, зокрема, новою бібліо-

графією, а також поєднаним з повнотекстовим представленням окремих праць та літератури по персоналіях, наявних у фондах різних бібліотек.

Значний інтерес для користувачів-професіоналів відповідних галузей становлять різноманітні проблемно-тематичні біографічні інформаційні ресурси, а також рекомендаційні бібліографії, підготовлені і розміщені на веб-сайтах фахівцями провідних галузевих бібліотек України: Державної науково-педагогічної імені В. О. Сухомлинського, Національної наукової медичної, Державної наукової архітектурно-будівельної імені В. Г. Заболотного. Вони поєднують у собі як електронні версії опублікованих бібліотеками видань, так і масиви інформації, створені безпосередньо в електронній формі.

Так само досить змістовними є електронні ресурси біографічної інформації, оприлюднені в різний час на веб-сайтах Одеської національної наукової бібліотеки, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, наукових бібліотек Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя.

Історико-біографічна та літературно-біографічна інформація широко представлена нині також в мережевих ресурсах бібліотек різних рівнів практично у всіх регіонах України. Характерним для їх роботи стало застосування інноваційних, розрахованих на привернення уваги читачів/користувачів форм, прийомів подання інформації. Особливий інтерес становлять підготовлені в результаті власної пошукової роботи працівників бібліотек матеріали про відомих земляків, зокрема, електронні книжково-документальні виставки, постійно оновлювана біобібліографія, що включає публікації з рідкісних, місцевих видань. В практиці роботи міських та обласних публічних бібліотек формування електронних ресурсів, особливо приурочених до ювілеїв та пам'ятних дат, дуже тісно пов'язується з організацією заходів живого безпосереднього спілкування з читацькою аудиторією. Форми подібних комунікацій бувають доволі різними – проведення ювілейних конференцій, зустрічей з авторами біографічних досліджень, видавцями, науковцями, тематичних лекцій, бесід, презентацій нових біографічних видань. При цьому все ширше застосовується оприлюднення як безпосередньо на бібліотечних, так і на інших регіональних та місцевих інформаційних веб-сайтах докладних звітів-інформацій про

зазначені події, включно з відеосюжетами. Тобто йдеться про перетворення організованих ними заходів також на віртуальні події, з якими може у різний час ознайомитися велике коло зацікавлених людей, що в сучасних умовах є дуже важливим інноваційним кроком.

Звичайно, ще далеко не усі з розгорнутих українськими бібліотеками електронних ресурсів біографіки вирізняються оригінальністю матеріалів і новизною підходів. Подекуди вони бувають відчутно позначені успадкованими з минулого стереотипами «культурно-масової роботи», проявами посттоталітарного, посттравматичного синдрому, що знаходить вияв у надмірній глорифікації обраних персоналій. Проте, в сучасних умовах ці вияви поступово відходять у минуле, тому що новий користувач налаштований вже на діалог з «живими обличчями минулого», позбавленими «забронзовіlosti». Що ж стосується певної застаріlosti підходів до системотехнічної організації електронних ресурсів, або недоліків існуючих інтерфейсів, які незрідка даються навзнаки, то це не є провиною бібліотечних працівників, які намагаються реалізовувати усі ті наявні технічні можливості, які є у їх розпорядженні. Швидше, йдеться про недостатність науково-методичного (та й матеріально-технічного) забезпечення справи з боку структур, відповідальних за розвиток інформаційної діяльності бібліотек.

Українська біографіка – як стара, класична, так і новітня, у найрізноманітніших її видових формах та жанрах (біографічні словники і довідники, наукові дослідження, спогади, мемуари, щоденники, листування, дослідження з генеалогії й родинної історії, літературні твори) досить широко представлена нині у формі повнотекстових документів в складі великих електронних бібліотек, як тих, що розбудовуються власне бібліотеками-установами, насамперед, провідними – Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського («Україніка» (<http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib/>), Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого («Культура України», <https://elib.nlu.org.ua/>), так і науковими установами – Інститутом історії України НАН України, а також бібліотеками університетів. Вони слугують, головним чином, забезпеченню дослідницьких і освітніх інтересів науковців, викладачів, студентів, аспірантів, інформаційних потреб закладів культури, громадських організацій та владних органів.

Найбагатша в Україні спеціалізована електронна бібліотека літератури з усіх галузей історичної науки створена на інформаційному порталі Інституту історії України НАН України (www.history.org.ua) під науково-методичним керівництвом чл.-кор. НАН України Г. В. Боряка. На жаль, вона не має спеціального розділу з біографіки («персоналії» тощо), але надає можливості знаходження потрібних публікацій за ключовими словами. Зрозуміло, це дещо ускладнює шляхи пошуку матеріалів, які містяться практично в усіх розділах. Так сталося, на нашу думку, тому, що ця електронна бібліотека розрахована насамперед на кваліфікованих фахівців і за своїми принципами побудови та інструментального забезпечення відповідає особливостям їх наперед визначених високопрофесійних інформаційних запитів.

Чималу роль у ознайомленні широкої громадськості з творами української біографіки відіграють відомі й популярні серед читаючої публіки електронні бібліотеки, які є самостійними інтернет-проектами – «Ізборник», «Чтиво», «Діаспоріана».

У репрезентації біографіки визначальна роль для успіху справи належить її структурному виокремленню у складі електронних бібліотек, або ж, як альтернатива, забезпеченню ефективних алгоритмів пошуку. При цьому можливим є застосування суттєво відмінних між собою принципів, але зрозумілим є те, що у сучасних умовах вони повинні ґрунтуватися вже не на засадах класичної бібліотечної класифікації, а на ефективній організації тематичних рубрик, найбільш відповідних читацьким/користувачьким інтересам та інформаційним запитам.

Наприклад, у розгорнутій НБУВ бібліотеці «Україніка» електронні версії біографічних видань зібрані у розділі «Біографістика», що відповідає, загалом, баченню проблеми з погляду саме дослідників-науковців, освітян, студентів, які здійснюють пошук необхідних їм матеріалів з метою опрацювання та здобуття нових знань. Тому йдеться, насамперед, про довідкову біографічну літературу, тексти наукових досліджень різних форматів та документальні публікації, матеріали з генеалогії, епістолярій та мемуарій, видання, присвячені окремим персоналіям. При цьому пошукова система, розбудована на високому інтелектуальному рівні можливостей, надає змогу виявлення потрібних книг та журнальних публікацій

через різні тематичні рубрики. Що ж стосується персоналій діячів минулого і сучасників (їх станом на травень 2021 р. представлено в «Україніці» вже понад 8 тисяч), то література по них, включаючи книжкові видання та, що є особливо важливим, дуже численні публікації у науковій періодиці, систематизована за тематичними рубриками, яких нині нараховується 40, наприклад: аграрники; видавці; вчені (загалом та за окремими галузями наук); військовики; князі, гетьмани; громадські, державні та політичні діячі; економісти; журналісти; медики; освітяни; митці; письменники; підприємці; представники української діаспори; релігійні діячі. Зазначена рубрикація не є остаточною, вона багато у чому вимагає вдосконалення, але загалом, наявність ґрунтовного попереднього цільового опрацювання масивів біографічної літератури і їх систематизації (поза загальною пошуковою системою НБУВ) ефективно зорієнтовує користувачів «Україніки», створює умови для цілеспрямованого пошуку і використання ними електронних версій повнотекстових документів.

Рубрики «персоналії», виокремлені у головних тематичних розділах електронної бібліотеки НБУЯМ «Культура України» (<https://elib.nlu.org.ua/>), насамперед таких, як «Українська революція: 1917–1921», «Мистецтво», «Література», «Розстріляне відродження», «Бібліографічні посібники» мають принципово іншу, освітянську, спрямованість, зорієнтовані на пізнавальні інтереси широкого читацького загалу, зосереджують увагу на представленні творчої спадщини найбільш відомих діячів України та літератури про них.

Знана й широко використовувана у наш час електронна бібліотека «Діаспоріана» (<https://diasporiana.org.ua/>), яка є проєктом зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції, надає вільний доступ до наукової літератури в галузі суспільних і гуманітарних дисциплін, на жаль, взагалі поки що не має у своїй рубрикації тематичних розділів «Біографіка», «Персоналії», хоча у ній біографічна література, видана науковими центрами, громадськими та культурологічними осередками української діаспори, представлена надзвичайно багатомасовою колекцією. Для порівняння можна зазначити, що розділ «Мемуари», який має до біографіки безпосереднє відношення, містить близько 750 позицій. Відсутність попереднього опрацювання документального масиву «Діаспоріани», який нараховує вже близько 21 тисячі електронних версій різноманітних видань, за одним

з найбільш затребуваних нині тематичних напрямів, надзвичайно утруднює пошук. Зазначене, на наш погляд, залишається серйозним завданням для колективу упорядників «Діаспоріани», яким впродовж останніх років багато зроблено для вдосконалення представлення її ресурсу, забезпечення його сучасними засобами навігації.

Електронна бібліотека «Чтиво» (<https://chtyvo.org.ua/>), що являє собою вільно поповнюване самими авторами та й усіма бажаними онлайнове зібрання україномовних видань найширшого тематичного діапазону, так само повністю залишає пошук біографічної літератури справою своїх читачів/користувачів. Зважаючи на виключну цінність контенту «Чтива», сформованого за принципом інтеграції неординарних публікацій, які становлять незрідка виключний інтерес не лише для шанувальників історії і культури, але й для фахівців, справжнім порятунком для зазначеного ресурсу стало оснащення його доволі досконалою пошуковою системою.

В переважній більшості інших електронних бібліотек біографіка до цього часу так само залишається не структурованою. Розділи «Біографіка», «Життєписи» або «Персоналії» у них відсутні, біографічна література розподілена переважно по рубриках історії, культурології, літератури і мистецтва. Внаслідок цього біографічна література «губиться» у них, що суттєво ускладнює пошук і використання інформації. В сучасних умовах це вже відчутно суперечить читацьким зацікавленням, зорієнтованим значною мірою саме на біографічну проблематику.

Історико-біографічна інформація посідає нині все більше місце у електронних ресурсах, створюваних архівними установами України. Вони є досить різноманітними за своєю тематичною спрямованістю, відображають широкий діапазон імен, подій і явищ минулого. Опубліковані в мережі електронні версії друкованих путівників по фондах українських архівів, а також різноманітні онлайнві покажчики надають можливість доступу до великих обсягів документів, присвячених як окремим персоналіям, так і групам персоналій. Проте, найбільший інтерес становлять масиви архівних документів, представлених онлайн. Їх кількість нині стрімко збільшується, відповідно до визначеного Державною архівною службою України курсу на прискорену діджиталізацію найбільш цінної і запитуваної частини документів Національного архівного фонду України.

Особливе місце серед них, відповідно до актуального суспільного запиту, належить матеріалам про долю наших співвітчизників у буремному «червоному столітті». У цьому плані на першорядну увагу заслуговує розбудований зусиллями центральних, відомчих та обласних архівів впродовж років незалежності комплексний ресурс «Український мартиролог ХХ ст.», що формується на основі систематичного опрацювання масивів документів численних архівно-слідчих справ репресованих громадян. Зведення сформованих архівами масивів даних до централізованої, доступної онлайн бази, що розгорнулося нині, відкриває інтелектуальний доступ до використання матеріалів про понад 80 тис. співвітчизників, які стали жертвами політичних репресій³⁴.

Систематично здійснюється оприлюднення у веб-ресурсах архівів даних про зміст особових фондів відомих державних, політичних і громадських діячів України. Значний інтерес для дослідників-біографістів і усіх громадян, які цікавляться родинною історією, становлять опубліковані на веб-сайтах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАК України) та багатьох обласних державних архівів онлайн-версії оцифрованих на цей час метричних книг. Веб-сайт Центрального державного електронного архіву України (<https://tsdea.archives.gov.ua/ua/>) цілеспрямовано актуалізує доступ до оцифрованих метричних книг Державного архіву Донецької області, Державного архіву в Автономній Республіці Крим, Державного архіву м. Севастополя, фонди та довідковий апарат яких залишаються на захопленій окупантами території.

На особливу увагу заслуговує також систематична робота з організації онлайн-доступу до оцифрованих архівних документів українських письменників, митців, діячів культури, здійснювана Центральним державним архівом-музеєм літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ). Впродовж останнього часу архівом за підтримки Українського культурного фонду розпочато розбудову нового масштабного електронного ресурсу – «Комплексної системи інформатизації ЦДАМЛМ України» (<https://ksi-csamm.archives.gov.ua/>). Система, яка знаходиться в стадії розгортання, надає все більше можливостей безпосереднього доступу як

³⁴ Український мартиролог ХХ ст. [Електронний ресурс] / Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/um.php>

до довідкового апарату архіву (покажчики імен, особових фондів), так і до цифрових копій документів, перелік яких розширюється, а також до пов'язаних ресурсів інших установ.

У той же час, слід зазначити, що оцифрування й публікація у відкритому доступі архівних документів, присвячених окремим персоналіям, а також групам персоналій, загалом ще не належить на нинішньому етапі до числа пріоритетів діяльності більшості вітчизняних архівних установ. Виняток у цьому плані становлять насамперед згаданий вже ЦДАМЛМ, академічні архівні підрозділи – інститути архівознавства та рукописів НБУВ і деякі інші наукові архівні осередки, що зберігають документи Національного архівного фонду України.

Невпинне зростання мережевої складової біографічної інформації, піднесення її ролі і комунікативних можливостей у справі поширення біографічних знань, по-новому ставить питання про необхідність подальшого розвитку й більш ефективного використання потенціалу вітчизняних музеїв у цій важливій роботі.

Значні результати у сфері поширення біографічних знань були напрацьовані впродовж останніх десятиліть головним літературно-меморіальним музеєм України – Національним музеєм Тараса Шевченка у Києві. На наш погляд, напрочуд вдалим і у концепуальному, і у практично-інформаційному плані ресурсом, став модернізований до 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря веб-сайт Музею (адреса і Інтернеті у 2014 р. : www.shevchenkomuseum.com.ua) та його Віртуальний архів (адреса у 2014 р. : <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=107>). Зазначений ресурс не був у повному розумінні, у всіх своїх складових, е-архівом. Він становив інформаційний комплекс, побудований у чіткій відповідності до функціональних завдань роботи Музею як культурно-просвітницької установи загальнонаціонального значення. Проте, він заслуговує на особливу увагу тим, що не лише розкривав зміст музейних експозицій, але й, виходячи далеко за їх межі, створював для усіх, хто з ним знайомився, одночасно інтегрований, цілісний і багатомірний образ Великого Кобзаря – Людини, Поета, Митця, Мислителя. У його 14 тематичних розділах для широкого науково-інформаційного використання було опубліковано унікальні документи з фондів

самого Національного музею Тараса Шевченка, що розкривали життєвий і творчий шлях Т. Г. Шевченка³⁵.

«Віртуальний архів Тараса Шевченка», як і весь сайт Музею був легким і зручним у використанні, прийнятним для віртуальних відвідувачів Шевченкового музею саме завдяки тому, що увібрав у себе величезний досвід культурно-просвітницької роботи, напрацьований колективом ушлякненого Музею. На жаль, з веб-сайтом Національного музею Тараса Шевченка і Віртуальним архівом нині у їх колишньому вигляді вже немає можливості ознайомитися. Серія віртуальних екскурсій по музейних експозиціях, представлена у Фейсбуку, є, безперечно новою і прогресивною формою комунікації, але поки що повністю замінити собою колишній електронний ресурс вона не зможе. Втім, це питання майбутнього, оскільки у новому інформаційно-комунікативному проєкті закладено значні потенційні можливості, які ще належить повною мірою реалізувати.

Загалом, зазначена тенденція до відчутного переміщення центру комунікації музеїв з їх сайтів у простір соціальних мереж виявилася останнім часом у роботі багатьох музейних установ, зокрема, літературно-меморіальних. На наш погляд, це не є вповні правильним, та й пов'язане на практиці не лише з освоєнням нових форм роботи, але й з відчутним браком у музеїв в сучасних умовах можливостей для підтримки великих інтернет-ресурсів. Інформаційні і комунікативні втрати, що виявляються при цьому, є і певним уроком, і проблемою, над якою українським музейникам ще доведеться серйозно розмірковувати. Нині звертає на себе увагу зокрема те, що доволі мало інформативними є формальні за своїм змістом веб-сайти багатьох літературно-меморіальних музеїв, зокрема, й музеїв великих українців – Івана Франка та Михайла Грушевського у Львові, від яких суспільство вправі очікувати значно більшої культурно-інформаційної віддачі.

Над вирішенням окреслених проблем фахівці-музейники нині інтенсивно працюють. Впродовж останнього часу національний інформаційний простір починає швидко збагачуватися важливими позитивними здобутками. Відзначення у 2021 р. 150-річчя від дня народження великої

³⁵ Віртуальний архів [Електронний ресурс] *Національний музей Тараса Шевченка*. URL : <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=107> [Станом до 2021 р.]

дочки українського народу Лесі Українки особливо стимулювало інтерес до проблем побудови і ефективності використання присвячених їй електронних ресурсів різних форматів, зокрема, й тих, що засновані її літературно-меморіальними музеями. Зазначене питання досліджував і автор цих рядків³⁶. Меморіальних музеїв Лесі Українки в Україні чотири – у місті Новоград-Волинському, де поетеса народилася, у селі Колодяжному Ковельського району Волинської області, де пройшли її дитячі та юнацькі роки, у Києві, в колишній квартирі Косачів, де вони мешкали у різні часи з 1890 по 1910 рр. (частина Музею видатних діячів української культури), а також у Ялті, де Леся перебувала у 1910–1912 роках. Здійснювана цими музейними закладами, а також Новоград-Волинським музеєм родини Косачів культурно-просвітницька діяльність, численні культурно-мистецькі ініціативи, здобули їм широке визнання серед вітчизняної та зарубіжної (не лише діаспорної) громадськості. Проте, сучасні умови, що силою обставин об'єктивно стимулюють розширення присутності установ науки і культури у віртуальному інформаційному просторі, виявили значні невикористані ще повною мірою до сьогодні можливості спілкування музеїв з різними категоріями своїх потенційних відвідувачів. Зокрема, це стосується Київського музею Лесі Українки, веб-сторінка якого (https://mvduk.kiev.ua/?page_id=31), як і сайт Музею видатних діячів української культури в цілому (<https://mvduk.kiev.ua/>), має ще переважно формально-інформаційний характер. Вирішення проблеми бачиться працівниками зазначених музеїв у інтенсивному освоєнні простору соціальних мереж. Доволі ефективним в культурно-інформаційному плані є і представництво Новоград-Волинського літературно-меморіального музею Лесі Українки у мережі Facebook (<https://m.facebook.com/ukrainkamuseum>). Воно насичене різноманітною, яскраво, в сучасному дусі, представленою інформацією про Лесю Українку, її рідних, знайомих, дослідників її творчості, а також новинами громадського та культурно-мистецького життя, пов'язаними з постаттю поетеси.

До останнього часу одним із кращих зразків інформаційного літературно-меморіального ресурсу залишався сайт Музею Лесі Українки у Ялті

³⁶ Попик В. І. Леся Українка в національному інформаційному просторі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 19–38.

(адреса в Інтернеті: <http://lesiaukrainka.crimea.ua/vstup.html>, нині вже не доступна), діяльність якого з 2014 р. фактично призупинена російськими окупантами: формально його будівлю «зачинено на ремонт». Творче досягнення упорядників віртуальної візитівки ялтинського Музею полягало насамперед у тому, що вони від початку спрямували його веб-сайт на динамічне відображення культурологічної і суспільної діяльності Музею, а не на формальне подання інформації лише про роботу установи та зміст експозиції. Йшлося про розкриття широкого кола проблем, пов'язаних з кримськими сторінками життя і творчості поетеси, а образу самої письменниці – у його нерозривному зв'язку з сьогоденням, насамперед, з українськими культурними ініціативами в Криму. Саме завдяки цьому та підтримці громадськості Музей і його сайт швидко перетворилися на дієвий осередок культурного життя національно свідомої української спільноти Криму. Нині колишній сайт Музею відключено через те, що «закончився срок действия хостинга». Певною мірою його функції перейняв на себе сайт «Музей Лесі Українки у Ялті» на порталі «Українське життя у Севастополі» (адреса в Інтернеті: <http://lesiaukrainka.ukrlife.org/kray.html>). На ньому збережено основну інформацію про Музей та матеріали про організовані ним у минулі роки культурно-мистецькі й суспільні акції. Однак, традиція його функціонування саме як осередку живого відображення подій і новин культурного процесу, через російську окупацію Криму, на жаль, перервалася.

Знаменним є те, що у сучасних умовах Музей Лесі Українки в Ялті все більше набуває в очах громадськості символічного значення – і у цьому плані залишається активним чинником суспільного і культурного життя. Обговорення його долі у пресі, на сторінках інтернет-видань («Голос Криму»³⁷, «Крим: реалії»³⁸), на радіо³⁹ акцентує увагу не лише на протистоянні російській анексії Криму – воно не меншою мірою актуалізує в

³⁷ Кочерга С. Ялтинський дім Лесі Українки. 21.10.20. [Електронний ресурс] *Голос Криму – культура*. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/rika-zhyttia/>. 02.03.21.

³⁸ В якому стані Музей Лесі Українки [Електронний ресурс, відео]. *Крим: реалії*. 25.02.2019. URL: <https://ua.krymr.com/a/video-v-yakomu-stani-musei-lesi-ukrainky/29789751.html>

³⁹ Музей Лесі Українки у Ялті закрили, російська влада каже – на ремонт, письменниці – назавжди [Електронний ресурс] *Радіо «Свобода»*. 15.03.2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27613859.html>

сучасному суспільстві образ Лесі Українки як однієї з головних знакових постатей нашої Батьківщини.

Осмислення нагромадженого досвіду функціонування веб-сайтів численних літературно-меморіальних музеїв України загалом, свідчить, що найбільш продуктивним для них є розширення їх тематичної спрямованості поза межі суто експозиційних та організаційних проблем музейницької роботи. Конче важливим у наш час видається представлення на них оригінальних дослідницьких напрацювань та документальних матеріалів, присвячених мало відомим широкому загалу сторінкам життя визначних діячів вітчизняної культури, їх зв'язкам з певним краєм, його знаковими постатями, значенню місцевого матеріалу у творчості, а також тому духовному відлунню, який митці залишили наступним поколінням краян: Леся Українка – на Волині, у Криму, у інших місцях, скрізь, де її слово і нині знаходить живий відгук. Важливе місце на музейних сайтах повинно належати хроніці пов'язаних з музеями подій культурного і громадського життя.

5.6. Реалізація комплексних історико-біографічних дослідницьких та інформаційних проєктів

Майже одночасно з оприлюдненням у Мережі електронних версій друкованих видань, або уривків і тематичних фрагментів з них, в Україні розгорнулася реалізація інформаційно-біографічних проєктів з актуальної, затребуваної суспільством історичної та культурологічної проблематики, заснованих на розбудові власних інформаційних баз того чи іншого рівня складності, які є «рухомими», здатними до динамічних змін контенту за рахунок його безперервного поповнення.

Серед них за суспільною значимістю та високими системотехнічними й організаційними підходами, докладністю довідкової інформації виділяється оприлюднений на порталі Головної редакційної колегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні», або, скорочено, «Національний банк репресованих» (<http://www.reabit.org.ua/nbr>), започаткований ще у перші роки незалежності за ініціативою та під науко-

вим керівництвом акад. НАН України П. Т. Тронька (1915–2011). Постійно поповнюваний, він на середину 2021 р. вмщував матеріали вже про понад 371,6 тис. репресованих. За кількістю введених у науково-інформаційний обіг імен зазначений ресурс у кілька разів перевершує раніше вже згадуваний «Український мартиролог ХХ ст.», проте у цих проєктів дещо різні завдання і, відповідно, структура, принципи наповнення контенту. За наявності даних у архівно-слідчих справах, «Національний банк репресованих» подає більш чи менш докладні відомості про місце і час народження; національність та соціальне походження; приналежність у різний час до політичних партій і рухів, громадських організацій; освіту, трудову, наукову, політичну, державну, громадську діяльність до арешту; останнє місце проживання та роботи; обставини, за яких особа була заарештована; висунуті проти неї звинувачення, дані про засудження певним каральним органом; термін покарання; зміст вироків (у тому числі – неодноразових); застосовані до родини репресивні заходи (арешт, вислання, конфіскація майна); подальшу долю засуджених (в яких таборах відбував термін покарання, ким працював після звільнення, де проживав); яким органом і коли було реабілітовано, а якщо особа загинула (померла), то з якої причини, коли, де похована; де і за яким номером зберігається архівно-слідча справа та інші документи. Створення цього інформаційного банку стало знаковою подією в житті суспільства, яке прагне покінчити з тоталітарним минулим, повернути з забуття імена закатованих сталінським режимом співвітчизників. У той же час і науково-інформаційна роль ресурсу є величезною, він є важливим джерелом для вивчення трагічних подій минулого, аналізу механізмів державного терору проти народу України.

Ще з першого десятиліття 21 ст. все більшого значення у розвитку вітчизняної біографіки, насамперед – в аспектах вдосконалення комунікації дослідників та видавців з широким загалом, промоції біографічного читання, поширення біографічних знань, почали набувати великі комплексні проєкти, переважно ініціативні, недержавні, які поєднують у собі видавничу й експозиційну складові, живе спілкування та використання мас-медіа. При цьому принципово новим явищем, обумовленим широким впровадженням інформаційних технологій й розширенням ємкості інформаційного середовища, стало тісне входження до національ-

ного наукового та культурно-інформаційного простору й актуалізація у ньому аудіовізуальних компонентів. Вони яскраво розкривають життєвий шлях та літературну й мистецьку, суспільно-політичну або наукову спадщину видатних діячів України. Кінофотофонодокументи разом з сучасним електронним відео у комплексних наукових, освітніх та культурологічних інформаційних проєктах не лише доповнюють друковане слово, дослідження науковців та літературні твори. Вони все більше стають принципово новою формою комунікацій, спрямованою на ефективне донесення до широкого людського загалу знань, художнього та естетичного досвіду.

Такі проєкти є не лише феноменами інтелектуального та культурного життя, як у більшості розвинутих і благополучних країн Заходу. У розбурханому українському суспільстві вони здебільшого позначені ще й відчутним суспільно-політичним забарвленням, а подекуди навіть й боротьбою між різними світоглядними баченнями минулого, сучасного і майбутнього України. Зазначене ще раз підтверджує безпосередню пов'язаність біографіки й біографічного знання у суспільстві, яке переживає значні трансформації, з самою серцевиною національного життя, з боротьбою за гуманістичні, демократичні цінності.

Пам'ятним є, як в ситуації загального зростання соціальної й політичної напруженості в країні, запущений в ефір національного телебачення у 2007–2008 р. телеканалом «Інтер» проєкт «Великі Українці», став безпосереднім поштовхом для розгортання в суспільстві доволі гострих дискусій, а згодом навіть і публічних акцій навколо проблеми знакових імен нашої Батьківщини. Залишати події, пов'язані з цим, поза увагою не слід, тому що це був фактично перший в історії нашої незалежної держави приклад такої справді масштабної «мобілізації» співгромадян щодо визначення ними власного національного самоусвідомлення в іменах і образах великих співвітчизників. Свого часу автор цих рядків звертався до детального аналізу досить повчальних подій, пов'язаних з реалізацією проєкту «Великі Українці» та суспільного резонансу навколо нього ⁴⁰.

---

⁴⁰ Попик В. І. Знакові постаті української історії та культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14. С. 8–28. <https://doi.org/10.15407/ub.14.008>

Загалом, за своїм задумом проєкт «Великі Українці» мав суто бізнесовий характер, був заснований на придбаному у британської компанії «BBC» ліцензійному медіа-форматі, який передбачав проведення ток-шоу, демонстрацію документальних фільмів про визначних діячів у поєднанні з інтерактивним опитуванням телеглядачів, а також постійним телефонним опитуванням громадян, стосовно того, які імена з вітчизняного минулого є найбільш значущими для них, кого вони вважають головними постатями вітчизняної історії – «великими українцями». У більшості країн, де у той самий час було реалізовано подібні проєкти, вони від самого початку перетворилися на доволі цікаві і корисні медіа-акції, які сприяли розширенню культурного кругозору громадян, активізували прагнення до розуміння проблем національного єднання і злагоди. Їх результати, за великим рахунком, нікого не здивували і не образили, хоча певні «тертя», насамперед, на рівні регіонального самоусвідомлення, подекуди й мали місце.

У той же час, організатори медіа-проєкту «Великі українці», на нашу думку, зробили серйозний прорахунок, не зрозуміли недоречність застосування створеного за принципово інших політичних, соціальних, культурних умов формату в країні з минулим, яке, образно кажучи, продовжує кровоточити. Загальнонаціональний консенсус навколо знакових постатей співвітчизників на той час далеко ще не склався – одні імена вшановували на Західній та у Центральній Україні, зовсім інші на її Сході та Півдні. З урахуванням цього необхідно було застосувати принципово альтернативні форми спілкування з широкою аудиторією, які сприяли б пошуку взаєморозуміння, а не підштовхували б до зростання суспільного протистояння, коли імена співвітчизників перетворюються на бойові прапори протилежних суспільно-політичних таборів.

Як результат, проєкт «Великі українці» викликав помітний протестний ажіотаж. На думку аналітиків, у голосуванні в ньому взяло участь не менше 250 тисяч чоловік, що у багато разів перевищує показники інших країн, де проводилися подібні конкурси. Однак, депутатські і урядові кола, які активно втрутилися на завершальних етапах у перебіг голосування, за допомогою застосування певних інформаційних технологій суто фіктивно «розкрутили» чисельність його учасників до нібито

2,5 млн ⁴¹. Ім'я Ярослава Мудрого, який займав у рейтингу четверту позицію, шляхом задіяння в останній день голосування приблизно 550 тисяч сфальсифікованих повідомлень, стрімко перемістили на першу: так тодішня влада боялася виходу на перше місце Степана Бандери, «голосування» за якого так само було «організованим». Фальшування результатів народного голосування викликало у суспільних колах гучний скандал, низку гострих заяв, зокрема з боку офіційного шеф-редактора проєкту Вахтанга Кіпіані, якого у останні дні голосування керівництво «Інтера» взагалі відсторонило від доступу до інформації про його перебіг: «Кілька десятків телефонів, номери деяких із яких відомі, і необмежені фінансові ресурси в останній день підмінили вибір всієї країни. Передбачити, що це буде настільки брутално, ніхто не міг», заявив В. Кіпіані ⁴². Неупереджений аналіз результатів рейтингу засвідчує, що за справжнім народним голосуванням перше місце у ньому, безумовно, посів Тарас Шевченко (офіційно – четверте). Далі, за ним до самого кінця сотні найбільш відомих українців, рейтинг доволі правдиво відобразив думку широкого загалу наших співвітчизників, рівень їх історичної і громадянської свідомості, культурні уподобання та зацікавлення на момент реалізації проєкту: Богдан Хмельницький, Валерій Лобановський, Вячеслав Чорновіл, Григорій Сковорода, Леся Українка, Іван Франко...⁴³

Проте, не можна не зауважити, що у нових вітчизняних реаліях відчутного провалу зазнала й сама ідея «рангування» імен, розподілу їх за «першою десяткою», «другою десяткою» і так далі. Хоча вона й підтримується сучасним шоу-бізнесом та комерційною видавничою практикою (досить невисокого ґатунку) у різних країнах, проте в цілому знаходиться повністю поза межами європейської інтелектуальної і культурної христ-

---

⁴¹ Бондаренко О. Сумніви щодо конкурсу «Великі українці» [Електронний ресурс]. *BBC Ukrainian.com*. URL : http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2008/05/080517_great_ukrainian_is.shtml (17.05.08)

⁴² Кіпіані В. Ярослав Мудрий переміг у «Великих українцях» завдяки маніпуляціям [Електронний ресурс] *Телекритика*, 18.05.2008. URL : <http://www.telekritika.ua/news/2008-05-18/38443>

⁴³ Попик В. І. Знакові постаті української історії та культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14. С. 18–19. <https://doi.org/10.15407/ub.14.008>

янської традиції. Інститут біографічних досліджень НБУВ неодноразово на цьому наголошував, навіть коли подібні проєкти вшанування «ста визначних українців» з'являлися на урядовому рівні, наприклад, у вигляді проєкту створення алеї скульптур біля Маріїнського палацу у Києві. Тим більше, не можна надалі слідувати старим «совецьким» стереотипам «рангування» відомих співвітчизників: хто перший, хто другий.

У той же час, до позитивних здобутків проєкту «Великі українці», і це дійсно є заслугою його творчої групи, на чолі з Вахтангом Кіпіані, належить створення змістовних історичних телефільмів та проведення телефілів просвітницького характеру, присвячених найбільш відомим діячам України. Це був перший системний вихід біографічної проблематики на телеекрани, на масову аудиторію. А вона була на той час значно ширшою, ніж тепер, коли місце телебачення замінили собою мережеві комунікації.

Здобутий у 2008 р. урок мав свої результати. Він багато у чому привчив організаторів заходів, пов'язаних з іменами видатних співвітчизників, до пошуку неконфліктних, прийнятних для різних суспільних груп, форм культурологічної, просвітницької роботи. Однак, на жаль, непродумане провокування конфліктних ситуацій продовжує інноді траплятися й нині.

Напротивагу згаданому не зовсім вдалому начинанню, у липні того ж 2008 р. з нагоди відзначення в Україні 1020-річчя Хрещення Русі в Українському домі у Києві було урочисто відкрито портретну виставку «Свята Русь-Україна» – експозиційну частину проєкту суспільно-політичного і культурно-просвітницького спрямування «Українці в світі». Його метою було привернення уваги громадськості до численних відомих і менш відомих постатей історії України, традицій її державності, діячів освіти, науки, медицини, культури і мистецтва, ролі вихідців з України у світових цивілізаційних процесах. Експозиція, у формуванні якої взяли участь провідні музеї та заповідники, бібліотеки й наукові установи України, відомі художники, дозволила вперше зібрати воєдино величезну портретну галерею співвітчизників – діячів минулого й сучасності – понад дві тисячі зображень. Більшість представлених портретів ніколи раніше не знаходилися у музейних експозиціях. Важливим принципом проєкту «Українці у світі» стало непротиставлення одних персоналій іншим, відсутність прагнення розділити їх на «перших» і «другорядних» – за концептуальним

баченням його ініціаторів, усі представлені, у своїй совокупності, виступали як знакові символи Батьківщини. Для мети нашого дослідження важливим є згадати, що створена одразу ж електронна версія цієї унікальної виставки була тривадий час представлена на веб-сайті «Українці в світі» (<http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/expositions/>).

Впродовж останнього десятиліття все більш значиме місце у національному гуманітарному інформаційному просторі належить комплексному проєктові відомого журналіста та історика Вахтанга Кіпіані – онлайн-овому суспільно-історичному, науково-популярному виданню «Історичне правда» (<http://www.istpravda.com.ua>), яке є дочірнім проєктом «Української правди», а також пов'язаний з ним серійній телепередачі. Від часу заснування до цього ресурсу було більше 21 млн звернень користувачів, що красномовно свідчить про суспільний інтерес і довіру до нього. За своїм задумом «Історичне правда» створювалася як майданчик для наукових і публіцистичних дискусій навколо проблем історичної політики та політики пам'яті. Метою проєкту стало створення навколо нього середовища небайдужих, громадянсько-активних людей. В розрізі цих завдань «Історичною правдою» зроблено вагомий внесок у справу ознайомлення широкого загалу з іменами і долями багатьох знаних, а також повернутих з історичного забуття співвітчизників, пов'язаними з ними гострими подіями і болючими сторінками історії. Йдеться, насамперед, про героїв і свідків подій Української революції 1917–1921 рр., учасників Визвольних змагань 40–50 років на землях Західної України, жертви репресій тоталітарного режиму – від покоління «Ростріляного відродження» до Василя Стуса. З погляду сучасності, особливо з урахуванням завдань наближення України до провідних трендів світової біографіки, не менш важливими є прагнення організаторів проєкту стимулювати у суспільстві піднесення культури біографічних знань, підвищення їх ролі у житті громадян, що знаходить вияв у підтримці вивчення звичайними громадянами своїх родоводів, збирання і збереження родинних архівів, написання сімейних історій. Телепередачі «Історичної правди» щотижня виходять на каналі «Еспресо». Проєкт знаходить численних прихильників на YouTube та сторінці Facebook.

Про зростання суспільної запитаності подібних комплексних проєктів, які активно поєднують у собі різноманітні способи комунікації з

читацькою/користувацькою аудиторією, свідчить і започаткування наприкінці 2019 р. в межах науково-просвітницького проєкту «Локальна історія» (Львів), поряд з однойменним журналом онлайн-платформи (<https://localhistory.org.ua/>). На її основі нині розгорнулося обговорення проблем використання цифрових інструментів для проєктів, пов'язаних з пам'яттю про минуле, формуванням онлайн-архівів, за своєю побудовою доступних і корисних не лише для дослідників-професіоналів, але й для широкого загалу. Здійснюється розбудова інтерактивної бази даних під робочою назвою «Жива історія», яка має оприлюднити, зокрема, свідчення очевидців про пам'ятні сторінки історії, уривки інтерв'ю, фотоколекції із можливістю тегування, «як у Facebook»⁴⁴. До 150-річчя від дня народження Лесі Українки створено інтерактивну мапу «Лесині маршрути» (<https://lesya-ukrainka.localhistory.org.ua/>). Принципово важливим є те, що «Локальна історія» безпосередньо поєднана з відеопроектом «Без Брому з Віталієм Ляскою», випуски якого представлені у YouTube, де незмінно постає широке коло особистостей – активних учасників і свідків подій минулого. Серед останніх найбільш пов'язаних з біографією сюжетів, які вийшли в ефір у 2021 р., варто особливо відзначити розповіді відомої дослідниці української іконографії Ольги Ковалевської «Козацькі портрети»⁴⁵.

Нового піднесення в умовах розвитку інформаційних технологій і становлення цифрової гуманітаристики (DH – Digital Humanities, або e-Humanities, e-Science, e-History), здобули практики збирання і використання у наукових дослідженнях спогадів-інтерв'ю, широко застосовувані у світі в усноісторичних студіях в межах соціальної історії та біографіки ще з 20-х років минулого століття. Нині цей напрям в Інституті біографічних досліджень НБУВ плідно розробляє Н. І. Любовець – саме в плані ви-

⁴⁴ Історія у цифрову добу: Експерти розповіли, як інтернет-технології допомагають популяризувати пам'ять про минуле [Електронний ресурс]. *Локальна історія*. 19.05.21. URL: <https://localhistory.org.ua/news/istoriia-u-tsifrovu-dobu-eksperti-rozpovili-ia-internet-tehnologiyi-dopomagaiut-popularizuvati-pamiat-pro-minule/>

⁴⁵ Ковалевська О. Козацькі портрети. 29 січня 2021 р. [Електронний ресурс]. *Без брому з Віталієм Ляскою*. Вип. 46. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/kozatski-portreti-olga-kovalevska>

вчення мемуаристики, як складової частини біографіки. За її висновками, сучасні можливості надзвичайно розширили як потенційне коло респондентів і тем, так і дослідників-записувачів інтерв'ю, якими можуть тепер бути не лише професійні історики. Завдяки громадським ініціативам в Україні з'явився ряд проєктів, спрямованих на інтеграцію й відкриття для широкого загалу мемуарного спадку співвітчизників⁴⁶. Результатом цього є суттєве розширення джерельної бази історичних досліджень. Однак, з погляду завдань власне біографіки, першорядного значення набуває на-самперед масштабне оприлюднення документальних свідчень у електронних мережах, як першоджерел, доступних для безпосереднього самостійного сприйняття і осмислення представниками різних поколінь.

У цьому плані величезного значення набуває нині також організація систематичного запису, збереження й широкого представлення у національному інформаційному просторі виступів, бесід, інтерв'ю, спогадів відомих діячів науки, освіти, культури України. А можливо, також, за їх згоди, і архівування персональних веб-сайтів, блогів, сторінок у соціальних мережах – усе це є безцінним надбанням, яке в певному плані стало у наш час своєрідною заміною епістолярному жанру, який у сучасних реаліях відчутно відходить на другі плани.

Нині започатковані ще у першому десятилітті традиції використання для поширення біографічних знань електронного інформаційного простору, блогосфери, соціальних мереж знаходять продовження на більш високому креативному рівні. Святкування 150-річчя від дня народження Лесі Українки, яке відбулося на початку 2021 р. в умовах жорстких карантинних обмежень, спрямованих на подолання пандемії, навіть несподівано для багатьох дало цій справі новий величезний поштовх. Чи не вперше у вітчизняній практиці були успішно впроваджені практики, раніше майже не використовувані.

Широке застосування засобів електронних комунікацій наочно показало, наскільки відчутно воно впливає на сприйняття здобутків вітчиз-

---

⁴⁶ Любовець Н. І. Сучасні трансформації мемуарного простору: загальний та локальний виміри. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 172–189. <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>.

няної культури, творчості визначних українців. Нові інформаційні реалії створили для зацікавлених співвітчизників можливості значно розширити уявлення про життя і творчість Лесі Українки – і завдяки здобутому вільному доступу у мережі Інтернет до окремих створених у різні роки за її творами художніх фільмів і театральних та радіовистав, записів її творів у виконанні відомих акторів, пісень на слова поетеси, документальних фільмів про неї (їх від середини 50-х років, а особливо у наш час відзнято вже чимало і окремі з них мають десятки тисяч переглядів на YouTube та в інших ресурсах), а тепер вже й записів телепередач, присвячених Лесі Українці, і завдяки можливості побачити й послухати лекції, бесіди відомих діячів культури та вчених-лесезнавців, їх виступи на наукових формумах та культурологічних заходах. Знаменно, що унікальний запис спогадів Ізидори Косач-Борисової, сестри Лесі Українки, зроблений 20 жовтня 1963 р. на конференції в Українській вільній академії наук у Нью-Йорку, оприлюднений у наш час на YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=m5CTLDKkva8>), станом на серпень 2021 р. зібрав вже понад 50 тис. переглядів⁴⁷.

Найбільш яскраве практичне втілення нові концептуальні підходи до організації комунікативних заходів з нагоди ювілею здобули у масштабному культурно-мистецькому й інформаційному проєкті «Леся Українка: 150 імен», реалізованому Міністерством культури та інформаційної політики України у Києві в Українському домі впродовж десяти днів з 25 лютого 2021 р. «Ми хотіли створити такий проєкт ювілейного року Лесі Українки, який би поєднав яскраві креативні рішення з глибоким змістом і дозволив різним аудиторіям переосмислити постать і творчість мисткині», – зазначала радник зі стратегічних комунікацій Міністерства культури та інформаційної політики України А. Павлова⁴⁸. Загальнонаціональне звучання цьому проєкту надало створення оригінального за побудовою, насиченого інформацією

⁴⁷ Попик В. І. Леся Українка в національному інформаційному просторі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 28–29. <https://doi.org/10.15407/ub.21.019>

⁴⁸ До ювілею Лесі Українки в рамках проєкту “Леся Українка: 150 імен” вперше презентовано повне зібрання творів письменниці у 14-ти томах [Електронний ресурс]. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mkp.gov.ua/news/5073.html>

сайту (<https://150imenlesi.org/>), який змістовно відобразив його головні спрямування, а також (і це чи не найголовніше!) надав можливості для вільного завантаження й подальшого поширення відео- та аудіоматеріалів.

Визначальною рисою ювілейного проєкту, як і багатьох раніше організованих Українським домом заходів, став його комплексний, динамічний і різновекторний характер. Він органічно поєднав у собі статичні експозиції «Лінія життя», «Образ», «Особисте», «Акценти», «Ілюстрації», «Гра», що представили понад 200 творів і артефактів: живописних та графічних робіт, ілюстрацій, афіш, скульптуру та фотографії з понад двадцяти музеїв та приватних колекцій з усієї України; з організацією простору для прем'єри новаторської за своєю образною мовою Re:post-опери «LE» режисера Владислава Троїцького та формації Nova Opera, в якій органічно поєднано музику, твори та архівні записи голосу самої поетеси; презентацією академічного 14-томного зібрання творів Лесі Українки; проведення книжкових виставок та лекцій науковців. В межах проєкту впродовж кількох днів було реалізовано інтелектуально-дискусійну програму Косач Talks. Важливим елементом проєкту стало зосередження на фокус-темах, які за задумом організаторів є ключовими для розуміння життя і творчості Лесі Українки з перспективи сьогодення. Програма проєкту увібрала в себе чимало інноваційних подій, оригінальних за задумом і особливо цікавих для молоді. При цьому усі заходи проєкту були представлені у вільному доступі на різних Інтернет-ресурсах, знайшли відображення у Facebook та Instagram. В ефірі проєкту (і у його інтернет-представництві) працювало «Радіо Lesya», де гостями і співрозмовниками виступили літератори, мистецтвознавці, представники Міністерства культури та інформаційної політики і Державного агентства України з питань мистецтва та мистецької освіти⁴⁹.

За широтою інформаційного представлення, відкритістю матеріалів, відео- та аудіозаписів, організованих громадських і культурологічних заходів для всієї України і світу, культурно-мистецький проєкт «Леся Українка: 150 імен» не має поки що аналогів у вітчизняній практиці. Він знаменував собою утвердження принципово нового рівня презентації

⁴⁹ Попик В. І. Леся Українка в національному інформаційному просторі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 32. <https://doi.org/10.15407/ub.21.019>

української культури та її імен у національному інформаційному просторі. Загалом, віднайдення організаторами ювілейних заходів нових, багато в чому ще незвичних яскравих засобів комунікації, засвідчує кардинальні зміни, що відбулися в суспільному і духовному житті України. Йдеться не лише про впровадження принципово нових форм «публічного» прочитання української культурної спадщини, її діячів, і актуалізації їх у сучасному суспільстві інформаційної доби, але й про вільне творче переосмислення їх здобутків, що говорить про вивільнення від міфів і стереотипів минулого, травматичних посттоталітарних синдромів, інтелектуальне й духовне оновлення, повернення до європейських гуманістичних цінностей.

В світлі цього актуальним завданням стало осмислення широкого кола проблем «життя культури», образів її визначних діячів у національному комунікативному просторі 21 століття. Набутий багатьма установами і організаціями, творчими колективами цінний досвід використання дистантних комунікативних технологій продемонстрував не лише свою суто ситуативну користність в умовах протиепідеміологічних заходів. Він виявив значні, не використовувані до цього часу повною мірою, можливості відчутного переміщення центру інтелектуального, творчого спілкування, дискусій за участю вчених, літераторів, громадських діячів, в площину відео- та аудіосегментів Інтернету, соціальних мереж, тобто – успішної організації живого й динамічного діалогу, дієвого поширення актуальної культурологічної і, зокрема, історико-біографічної інформації по усіх кутках України, що формує єдність національного інформаційного простору⁵⁰.

5.7. Презентація в електронних біографічних ресурсах креативного людського потенціалу сучасної України

Проголошений зі здобуттям Україною незалежності курс на розбудову відкритого демократичного суспільства, остаточне утвердження впродовж останнього десятиліття європейського цивілізаційного вибору нашої країни, визначають особливу важливість послідовного поглиблення інтеграції сфер науки, освіти і культури до світового інформаційного простору.

⁵⁰ Там само. С. 34.

Важливе місце у цьому рухові належить репрезентації інтелектуального, креативного людського потенціалу України. Зазначене завдання вирішується нині за допомогою цілого комплексу організаційних і технічних науково-комунікативних заходів. Його розв'язанню підпорядковані розбудова загальнонаціональних бібліометричних та наукометричних ресурсів, загальнодержавного Національного репозитарію академічних текстів, започаткування за рішенням Президії НАН України на базі НБУВ «Бібліотечного порталу Національної академії наук України», формування численних інституційних репозитаріїв наукових установ та закладів вищої освіти, електронних архівів, колекцій та бібліотек, присутність періодичних і продовжуваних видань та публікацій українських науковців і освітян у багатьох авторитетних світових інформаційних базах.

Слід особливо наголосити, що визначальною рисою такого роду ресурсів, і академічних, і університетських, присвячених персоналіям української науки й освіти, стало органічне поєднання у них матеріалів про видатних вчених минулого та наших сучасників. Зазначене є глибоко законним, оскільки саме такі підходи дозволяють прослідкувати тяглість історичного поступу вітчизняної науки, зв'язок між поколіннями вчених, становлення, розвиток наукових шкіл та колективів і трансформації їх традицій, еволюцію дослідницьких напрямів.

Першим досвідом загальнонаціонального значення у цьому напрямі було розгортання на самому рубежі 20 і 21 ст. на інформаційному порталі НБУВ (у старій його версії) бази даних «Наукові біографії вчених України». Вона містила докладні біографії діячів науки (хоча значною мірою й скомпільовані ще з старих радянських видань, а тому концептуально застарілі вже на той час), а також рекомендаційну бібліографію їх праць. Через технічну застарілість платформи згаданий ресурс швидко почав втрачати свою пріоритетність, але самою своєю появою окреслив нагальну необхідність формування більш досконалої загальнонаціональної інформаційної системи, покликаної широко й всебічно розкрити науковий потенціал країни, стан розвитку досліджень у розрізах окремих наукових напрямів, установ, регіонів.

Загалом, в нинішніх умовах репрезентація в електронних інформаційних мережах наших сучасників – як провідних вчених, так і більш широкого загалу представників дослідницьких установ, набуває все більш ак-

туального значення. Вона є необхідною як для аналізу наявного наукового потенціалу, дослідницьких напрямів, завдань і перспектив їх розвитку, так і для професійного самоствердження самих вчених, інформаційної підтримки розвитку вертикальних і горизонтальних комунікацій у науковому середовищі, забезпечення більш тісного входження українських вчених у європейський і світовий науково-інформаційний та дослідницький простір. Для вирішення зазначених завдань у наш час застосовується цілий ряд дещо різних за своїм цільовим призначенням підходів, які значною мірою конкурують між собою, але і взаємно доповнюють один одного. Усі вони знаходяться на перетині сучасної довідкової біографіки та наукової інформації, формування й використання постійно поповнюваних в автоматизованому режимі баз наукометричної та бібліографічної інформації. Йдеться, насамперед, про загальнодержавні за охопленням матеріалів бази даних науковців установ і закладів освіти усіх відомчих підпорядкувань, їх публікацій, розміщені на розгорнутому НБУВ інформаційному порталі «Наука України: доступ до знань», у базі «Бібліометрика української науки» (із статистикою цитувань, показниками індексів Гірша), в електронній бібліотеці «Україніка», а також в ряді інших біобібліографічних ресурсів, створених, насамперед, університетами, яких нині вже існує чимало, щоправда, у досить різному з погляду репрезентативності вигляді. База персоналій порталу «Наука України: доступ до знань» інтегрувала на середину 2021 р. дані вже більш як 147 тис. вчених – працівників дослідницьких установ і закладів вищої освіти, й продовжує поповнюватися, що є свідченням зацікавленості науковців усієї України у представленні у ній своїх здобутків. У той же час в базі «Бібліометрика української науки», яка формується у НБУВ на дещо інших системотехнічних і організаційних засадах, нараховувалося на цей же час більше 55 тис. персональних профілів. Принциповою рисою багатьох зазначених ресурсів є певні технічні можливості кореспондування їх з провідними світовими наукометричними та ідентифікаційними базами даних науковців, зокрема, ORCID. При усій незвичності для традиційної біографіки згаданих видів інформаційних ресурсів, вони значною мірою належать саме їй і є важливим джерелом для біографічних досліджень, досі ще належно не поцінованим. Йдеться, зокрема, про вивчення творчої долі й аналіз доробку окремих науковців, які знаходять детальне відображення не лише у переліках публікацій, але

й у відомостях про їх сприйняття (цитування) у науковому співтоваристві, а також у надзвичайно цікавих даних про співавторів наукових праць, які містять важливу інформацію про авторські колективи однодумців, котрі працюють над розробкою спільної або дотичної проблематики.

Нині визначилася необхідність і з'явилися більш продвинуті технологічні рішення для розв'язання цих нагальних завдань на принципово новій основі, з урахуванням зовсім інших, ніж були раніше, інформаційних реалій. Мета якнайширшого представлення персоналій вітчизняних вчених і їх творчого доробку посідає центральне місце у формуванні Інститутом інформаційних технологій НБУВ на принципово новій технологічній основі раніше вже згадуваної бази даних «Науковці». Нині вона стала частиною новоствореного «Бібліотечного порталу Національної академії наук України» – LibNAS UA (<http://libnas.nbuv.gov.ua>).

У той же час, розгортання баз і банків бібліографічної, наукометричної та стислої біографічної інформації по персоналіях вчених, які мають загальнодержавний або відомчий масштаб, лише частково вирішує проблему репрезентації українського наукового співтовариства. Існує назріла необхідність якнайширшої пропаганди наукових здобутків установ і вчених, формування розвинутої мережі вертикальних та горизонтальних зв'язків між дослідницькими колективами та окремими науковцями як всередині країни, так і на міжнародному рівні. Зазначене обумовлює важливість ефективно організованого у інформаційному плані, докладного, структурованого представлення науковців окремих установ, підрозділів, кафедр закладів вищої освіти на їх інформаційних порталах і сайтах, інтернет-сторінках, у блогах, в соціальних мережах.

Авторові цих рядків у різні роки, ще від самого початку розгортання в Україні відповідних інформаційних ресурсів, довелося неодноразово звертатися до аналізу й висвітлення зазначених проблем, вироблення рекомендацій⁵¹. Загалом, слід відзначити суттєве вдосконалення впродовж

---

⁵¹ Попик В. І. Персональні матеріали українських дослідників у мережі Інтернет. *Критерії визнання вченого.* / За ред. О. Ф. Коновця. Осередок Наукового Товариства імені Шевченка в Києві, Комісія історії науки і техніки НТШ. Київ, 2008. С. 60–71.; Його ж. Персоналії сучасників у мережі Internet як чинник розбудови відкритого суспільства, інтеграції України до світового інформаційного простору. *Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища:* кол. монографія. Київ: НБУВ, 2012. С. 217–243.

останнього часу представлення як наукових колективів, так і окремих вчених, їх наукових біографій і здобутків, спрямування наукових інтересів та публікацій, участі у виконанні значимих міжнародних та вітчизняних наукових проєктів як на офіційних ресурсах наукових установ та закладів вищої освіти, де вони працюють, так і на різноманітних фахових інформаційно-комунікативних платформах.

Доречним буде нагадати, що свого часу серед перших в Україні формування ґрунтовних відкритих ресурсів по персоналіях науковців розгорнули саме провідні установи Національної академії наук України: інститут електрозварювання імені Є. О. Патона, історії України, експериментальної патології, онкології і радіобіології імені Р. Є. Кавецького, електродинаміки, політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, Головної астрономічної обсерваторії НАН України. Особливо значний досвід у цьому напрямі роботи нагромаджено Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, що безпосередньо пов'язано як з самим профілем її діяльності, спрямованої на систематизацію й представлення інформаційних ресурсів, так і з величезним напрацьованим у цьому плані методичним та практичним досвідом. В наступному чимало академічних наукових установ НАН України і галузевих академій наслідували, а у чомусь навіть і розвинули на нових комунікативних засадах їхній досвід репрезентації у Мережі не лише напрямів своїх наукових досліджень, книжкових, періодичних та продовжуваних видань, але й персоналій співробітників, їх індивідуального творчого доробку. Щоправда, у переважній більшості випадків це торкнулось насамперед репрезентації провідних вчених, а не усіх членів наукових колективів, але з часом, в міру здійснення упорядниками ресурсів наступних напрацювань, така ситуація змінюється у напрямі все більшої відкритості.

Проте, як і раніше, аналіз змісту веб-сайтів багатьох інститутів НАН України, не кажучи вже про наукові установи інших відомств, засвідчує, що робота з представлення персоналій українських науковців здійснюється значною мірою все ще хаотично. І справа полягає не стільки у застосуванні різних модельних підходів до подання інформації – вони й мусять бути дещо різними, щоби адекватно відображати специфіку окремих наукових напрямів, традиції установ, зрештою, творчі знахідки організаторів сайтів. Йдеться, насамперед (і це типовий, загальний недолік), про те, що

в більшості такі ресурси не подають з належною повнотою усього діапазону конче необхідних для представлення вчених деталізованих даних: про здобуту ними освіту та підвищення в наступному кваліфікації (захист дисертацій, стажування у провідних вітчизняних та зарубіжних наукових центрах), приналежність до наукових шкіл, їхніх вчителів і учнів, основні етапи наукової біографії, сфери наукових інтересів, напрями досліджень та впровадження їх результатів, участь у реалізації великих міжнародних та національних наукових проєктів, представлення наукових результатів на престижних наукових форумах, здійснювану науково-методичну, науково-педагогічну (із зазначенням навчальних дисциплін та освітніх курсів) й організаційну роботу, членство в наукових товариствах та асоціаціях, громадських організаціях, нагороди, переліки основних опублікованих праць – за можливості з посиланнями до їх повнотекстових версій, нарешті – фото та контакти.

Особливо брак цієї вкрай необхідної для репрезентації вчених інформації відчувається у веб-ресурсах багатьох створених вже в роки незалежності недержавних закладів вищої освіти, хоча є очевидним, що впродовж останніх років у них робиться дуже багато для подолання зазначених недоліків. У той же час, старі класичні навчальні заклади України – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», і не лише вони, розгорнули портали і сайти окремих факультетів, сторінки кафедр та дослідницьких підрозділів, на яких доволі широко подано ґрунтовну інформацію не лише про професорів, а й про молодих викладачів та науковців (детальні наукові біографії, фото, бібліографія праць, матеріали стосовно наукових інтересів, контакти), що є дієвим прикладом для наслідування й використання досвіду такої роботи.

5.8. Представлення публічних осіб у інформаційному просторі як чинник розбудови відкритого суспільства

Не менш важливою ознакою утвердження європейського цивілізаційного вибору України, розбудови відкритого суспільства, є забезпечення

широкого доступу до інформації про персональний склад, етапи ділової біографії, сучасну діяльність представників державної влади, політикуму, бізнесу, громадсько-політичних організацій та об'єднань, експертного та журналістського середовища. Роль їх у суспільстві, яке розвивається нині в процесах безперервної гострої внутрішньої боротьби між демократичними та олігархічними тенденціями, є значною, а тому громадськість має право знати про них все, що дійсно належить до сфери публічної інформації – тобто виходить за межі захищеної законом від розголошення персональної інформації та обставин суто приватного життя. Останнє, за традиціями українського суспільства, повинно поважатися безумовно.

Етапи і визначальні особливості формування цього важливого й затребуваного суспільством сегмента вітчизняного інформаційного простору вже висвітлювалися нами раніше⁵². Загалом, слід відзначити, що формування друкованих і електронних ресурсів актуальної сучасної біографічної інформації розпочалося навіть раніше, ніж історико-меморіальної, ще у середині 90-х років, з появою перших можливостей її поширення на компакт-дисках та у електронних мережах – відкритих та локальних. Наявність попиту з боку зацікавлених політичних та управлінських структур, політикуму, ділових кіл, а з ним – і необхідних фінансових ресурсів, обумовили значно більші, ніж у упорядників історико-біографічних ресурсів, можливості збору та опрацювання матеріалів, системотехнічного забезпечення. Саме в царині актуальної сучасної біографіки першим в Україні було розпочато формування динамічно поповнюваних інформаційних баз, не пов'язаних напряму з друкованими джерелами.

На рубежі століть на «Урядовому порталі» й численних веб-сайтах органів державної центральної та місцевої влади, які дуже швидко розбудувалися і вдосконалювали свою конфігурацію, наповнювалися контентом, вже містився необхідний мінімум інформації про вищих осіб держави, народних депутатів, членів Уряду, високопосадовців, дипломатичний корпус.

⁵² Попик В. І. Персоналії сучасників у мережі Internet як чинник розбудови відкритого суспільства, інтеграції України до світового інформаційного простору. *Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища*: кол. монографія. Київ : НБУВ, 2012. С. 217–243.

Як і у попередні десятиліття, нині особливий інтерес становить інформація, вміщена на офіційному сайті Верховної Ради України (<https://itd.rada.gov.ua/>). Вона подає чимало суттєво важливих анкетних та фактологічних даних про депутатів, які всебічно характеризують їх діяльність, у тому числі поточну парламентську роботу, наприклад, дають можливість відслідковувати її в хронологічному плані (зокрема, містить оперативні дані про щоденну реєстрацію депутатів у сесійній залі, їх виступи, депутатські запити, законотворчі ініціативи тощо). Не так докладно, але у відповідності до реальних можливостей свого часу, представлена й інформація про депутатів усіх попередніх скликань, тобто, починаючи з I скликання 1990–1994 рр.

Водночас, відчутною і важливою у суспільному плані проблемою є те, що на сайтах представницьких органів та структур виконавчої влади усіх рівнів майже відсутні докладні біографії депутатів і урядовців – відомості про їх походження, освіту, життєвий та трудовий шлях, сходинки політичної й управлінської кар'єри. Зазначене є вадою принциповою, оскільки в багатьох випадках може вказувати на феномен «людей без біографії», якого традиції розвинутих демократій Заходу загалом принципово не визнають. Там вважається, що людина, приналежна до політикуму або до виконання відповідальних функцій у сфері державного управління й місцевого самоврядування, повинна бути від початку своєї кар'єри публічною особою, пройти усі етапи становлення: зокрема, від участі у студентському самоврядуванні, роботі у молодіжних організаціях, до здобуття досвіду й авторитету в діяльності політичних партій і організацій, участі у серйозних громадсько-політичних кампаніях на місцевому, регіональному рівні, а для відомих осіб – і становлення їх як громадських і політичних діячів, управлінців на обширі загальнонаціональному.

Брак належної інформації, її втаємничення або викривлення стали від перших років незалежності однією з тих обставин, які сприяли формуванню численних, конкуруючих між собою, здебільшого політично заангажованих сайтів та баз даних, включаючи й ті, що спеціалізувалися на поданні викривальної або й фейкової інформації. Зазначене є, безумовно, виявом незрілості вітчизняної демократії. Однак, і весь світовий досвід засвідчує, що політичний скандал є одним з неодмінних атрибутів демократичних процесів, в певному розумінні їх двигуном і регулятором, який зу-

пиняє вихід за межі прийнятих у суспільстві норм і правил громадсько-політичного і державного життя. Напевне, значною мірою саме як реакція на можливість поширення негативної і «викривальної» інформації, вже у першому десятилітті 21 ст. в Україні склалася традиція створення приватних персональних сайтів державних, політичних та громадських діячів, народних депутатів, які прагнули подати «від першої особи» власноручні варіанти докладної інформації про себе, свою діяльність та позицію з багатьох актуальних для суспільства проблем. Пізніше набула розвитку тенденція до переміщення особистої інформації громадських і політичних діячів, державних посадовців до соціальних мереж. Якою мірою б це усе не було пов'язано з олігархічними тенденціями в українському суспільстві, боротьбою кланів за свої інтереси, все одно поява важливої інформації про учасників суспільно-політичних та економічних процесів, причому – багатоваріантної – «за» і «проти», не може не сприяти поступовому зростанню відкритості суспільства. Співгромадяни, досвід і політична культура яких невпинно зростають, здобувають все більше можливостей самостійно знайомитися й оцінювати інформацію про тих, хто виступають учасниками публічних суспільних процесів. Не можна ж заперечувати, що масоване представлення діячів «пострадянської» політичної генерації перших десятиліть незалежності у пресі, в Інтернет-просторі, у різного роду телевізійних шоу тощо посприяло широкому ознайомленню з ними масового читача/глядача, формуванню негативної громадської думки і в кінцевому підсумку – зникненню більшості з них з політичної арени.

Проте, у сфері розвитку інформації про публічних осіб є й чимало суперечливих моментів. З часом процес поглиблення комерціалізації інформаційної справи обумовив повне або часткове закриття даних, які первісно знаходилися у цілком вільному доступі, хоча ця ж комерціалізація й створила необхідні умови для постійного вдосконалення практик інтеграції та репрезентації даних. Сама необхідність невпинного поповнення й оновлення, актуалізації даних зазначених ресурсів примусила їх власників і упорядників вкладати чималі кошти у використання найновіших програмних засобів та рішень, розбудову потужних інформаційних платформ. Завдяки цьому вдається забезпечувати високий динамізм наповнення та зміни контенту, формування складних інформаційних комплексів з широким залученням пов'язаних ресурсів,

застосуванням програмно-технічних можливостей автоматизованого наповнення інформацією.

Так, розбудований інформаційним видавництвом «К.І.С.» ще з 1993 р. один з перших в Україні Інтернет-довідник «Офіційна Україна сьогодні» (www.dovidka.com.ua), що становить у наш час безперервно оновлювану базу даних про кілька десятків тисяч осіб, поза передплатою надає нині лише пробний ознайомчий доступ до окремих персоналій. Для установ і організацій такі умови є цілком прийнятними, для пересічних громадян – створюють фактичну недоступність ресурсу. Але слід враховувати, що інформація зазначеної бази даних призначена нині насамперед для професіоналів – учасників політичного процесу, журналістів та аналітиків. Вона є дуже змістовною і практично корисною, оскільки заснована на ретельному моніторингу широкого кола інтернет-джерел. У ній подаються не лише біографічні довідки про урядовців різних рангів, але й відомості про їх персональні сайти; щоденники – у Живому журналі та інші, зокрема відеоблоги від «Телекритики»; акаунти в соціальних мережах, особисті блоги, зокрема колонки на «Українській правді»; численні додаткові досьє, зокрема, від «Кореспондента» та «Ліги»; бізнес-досьє від ProUA.com з відомостями про володіння акціями та зв'язок з підприємствами; фахові рейтинги від журналу «Фокус» та інші; інтернет-оцінювання, як от на «Владометрі» та на «ЛІГА. Рейтинг»; «прес-портрети» від Яндекс, «Ведомостей» та «Інфоротора»; «депутатські сторінки» нинішнього та попередніх скликань з історією голосувань, переходів між фракціями та законотворчою активністю; «виборчі історії» від ЦВК для кандидатів на президентство; вікі-сторінки⁵³. «Офіційна Україна сьогодні» увібрала в себе й раніше відкриті для усіх користувачів електронні структуровані довідкові ресурси «Політична Україна сьогодні», «Політичні журналісти і аналітики», «Лідери України» (біографічні матеріали про найвпливовіших бізнесменів, топ-менеджерів, юристів та журналістів).

На відміну від «Офіційної України», база даних «Персони», створена ресурсом «Liga.net», яка й нині продовжує залишатися у відкритому доступі, зосереджує увагу виключно на найвідоміших представниках

---

⁵³ Офіційна Україна сьогодні [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dovidka.com.ua/user/>

політичної та ділової еліти – як української, так і світової – кількох тисяч осіб⁵⁴. Її інформація є стислою, але зате – підготовленою на доволі високому аналітичному рівні. За своїм характером дуже подібною до неї була база «Люди : досьє» на ресурсі «Openbiz : источник деловой информации». Функціонує й цілий ряд інших, менш відомих і авторитетних баз, але здебільшого дещо застиглих за своїм контентом, недостатньо оперативно поповнюваних. Звертає на себе увагу й те, що науково-технічна, освітянська та культурна еліта країни представлена у такого роду ресурсах лише іменами своїх окремих найбільш відомих представників.

Загалом, впродовж останніх років бази біографічної інформації стали більш численними, але й дуже спеціалізованими, зорієнтованими вже не на подання біографічної інформації про певних осіб, а на їх просування в політичному та діловому житті.

5.9. Український сегмент Вікіпедії як ресурс біографічної інформації

Значна роль у репрезентації не лише представників минулих поколінь, але й наших сучасників, належить Вікіпедії, український сегмент якої експерти відносять до числа найбільш швидко зростаючих. Як ресурс, відкритий для практично вільної публікації матеріалів, україномовна Вікіпедія акумулює біографічні статті і довідки про діячів минулого й сучасності різного масштабу, доволі безсистемно, залежно від суб'єктивних намірів авторів.

Численні дописувачі українського сегмента «Вікіпедії», заповнюючи «нашвидкоруч» існуючі лакуни вітчизняного інформаційного простору, від самого початку активно використовували матеріали «Енциклопедії історії України», «Енциклопедії сучасної України», інших ґрунтовних довідкових видань як відправну основу. Проте, «Вікіпедія» одразу скористалася усіма перевагами новітніх інформаційних технологій (які здобули назву «вікі-технологій»), що забезпечило рішучий відхід від практики «статичної» побудови біографічних ресурсів на основі лінійного відтворення текстів друкованих видань. Українська «Вікіпедія» першою у

⁵⁴ Персони [Електронний ресурс]// Ліга. Досьє. URL : <http://file.liga.net/person/>

вітчизняному інформаційному просторі стала рухомою, продемонструвала здатність до динамічних змін контенту за рахунок його безперервного поповнення, а також до ефективної розбудови інтерактивних зв'язків між пов'язаними ресурсами. Проте, хаотичність розбудови біографічного сегмента «Вікіпедії», відсутність серйозних напрацювань щодо науково-методичних критеріїв його формування, аматорський спосіб організації підготовки матеріалів не дали можливості вповні реалізувати усі системотехнічні переваги вікі-технологій.

Як наслідок, аналіз змісту біографічних статей про відомих діячів України минулих віків незрідка виявляє відсутність у них згадок про важливі події їх життя, наукові й художні твори, брак посилань саме на найбільш авторитетні наукові праці. У той же час, в багатьох випадках спостерігається наведення гіперпосилань до другорядних джерел, чимало інших прикрих недоречностей, яких кваліфіковані спеціалісти – історики, літературознавці, бібліографи ніколи не припустилися б. В комплексі усі ці недоліки, свідчать, що «Вікіпедія», не дивлячись на її безперечне «підручне» довідкове значення як першопочаткового ознайомчого джерела відомостей, корисного для «входження в матеріал», не взмозі повноцінно замінити спеціалізовані ресурси біографічної інформації, що розбудовуються фахівцями на ґрунтовних науково-методичних засадах.

Нерівноцінним є й інформаційний рівень опублікованих матеріалів. На відміну від багатьох статей історико-біографічного плану, які є досить компліятивними і не користуються авторитетом серед професійних дослідників, довідковий матеріал про наших сучасників та співвітчизників, які відішли нещодавно, у багатьох випадках реально є дійсно цінним джерелом даних. Особливо – у порівнянні з давно опублікованими, а тому застарілими за своїм змістом книжковими виданнями – енциклопедіями, словниками та довідниками, або ж у випадках, коли про особу взагалі відсутня інформація у друкованих виданнях та електронних ресурсах. Крім того, Вікіпедія надає важливі для користувачів інструментально-технологічні можливості, насамперед за допомогою гіперпосилань, організації виходу на найрізноманітніші за видовими та змістовими характеристиками зовнішні ресурси, які суттєво доповню-

ють і розширюють уявлення про персоналію, іноді дозволяють побачити її у зовсім інших ракурсах.

На жаль, систематичні так звані «редагування» і «перегляди» статей представниками спільноти «Вікіпедії» як правило не призводять до внесення суттєвих корисних доповнень або виправлень до їх змісту. Ця справа знаходиться повністю в руках авторів, здебільшого випадкових, недостатньо кваліфікованих. Суттєвим недоліком «Вікіпедії» є і те, що вона незрідка замість подання точних і вивірених фактів привносить приховану чи відкриту рекламу й саморекламу окремих наших амбітних сучасників, тісно пов'язану з елементами мінливої політичної кон'юнктури.

У той же час, «Вікіпедія» стала гідним наслідування прикладом застосування складних системотехнічних засобів (вікі-технологій), які створюють принципово нові потенційні можливості для формування різноманітних ресурсів біографічної інформації, у тому числі й високого академічного рівня. Але у цій справі успіх залежить не лише не від технологічних можливостей, але й від рівня організації роботи наукових колективів, її належного теоретичного та науково-методичного забезпечення.

* * *

Здобутки української мережевої біографіки у активізації наукових досліджень, розширенні їх джерельно-документальної бази, створенні інструментальних засад для її використання, а з іншого боку – у поширенні ґрунтовної, вивіреної, правдивої, високої за своїм інтелектуальним та духовним рівнем інформації про діячів минулого, є вагомими й незаперечними. Сукупність усіх різнорідних за своїм призначенням і характером тематичних сайтів, баз і електронних архівів ще не набула цілісності як система національних ресурсів біографічної інформації. Однак, біографічна інформація у національному гуманітарному інформаційному просторі і сама по собі, і як частина його історичного, літературознавчого, культурологічного, наукознавчого, педагогічного сегментів відіграє нині все більш помітну роль у формуванні світоглядних орієнтирів наших співвітчизників усіх поколінь, спонукує їх до роздумів, переосмислення подій минулого і

сучасності. У той же час, електронна біографіка чималою мірою посприяла становленню принципово нового феномену – інтенсивного духовного діалогу наших сучасників з попередніми поколіннями, близького і емоційно забарвленого сприйняття їх життєвого досвіду, традицій та ідеалів, що є важливим стимулом до особистісного зростання наших співгромадян, свідомої розбудови ними власного життя.

Біографіка українського сегмента Інтернету жодною мірою не стала явищем, яке протистоїть здобуткам і традиціям друкованої – книжкової, журнальної, газетної продукції. Навпаки, відбулося їх органічне поєднання і взаємне доповнення новими якостями. Біографіка електронного інформаційного простору багато у чому продовжила й розвинула напрацьовані поколіннями дослідників традиції української біографічної дослідницької і видавничої справи, перш за все в плані вимог до її патріотичного, народознавчого, гуманістичного й демократичного світоглядного спрямування, а також щодо наукового й методичного рівня публікацій. Водночас, в принципово відмінних умовах, породжених інформаційною революцією, вона прийняла на себе вирішення широкого кола незнаних раніше проблем і розвинула чимало можливостей, які більше немає змоги реалізувати нині у формі випуску друкованої продукції таким чином, щоби це вповні відповідало рівню та складності сучасних вимог та завдань. Йдеться не лише про забезпечення швидкого й зручного досупу до матеріалів, а перш за все, про подання інформації, яка є результатом найновіших досліджень, при цьому – інформації комплексної, багатоваріантної, «стереоскопічної» за характером представлення персоналій, постійно оновлюваної й доповнюваної, в багатьох випадках – альтернативної за змістом, чого друкована продукція вже принципово не вміє дати. Безсумнівним є і потужний зворотній вплив сучасної електронної біографіки на друковану. Вона явилася альтернативою «одновимірній» за своїми підходами, «лінійній» біографіці, стимулювала піднесення біографіки *non fiction*, вільної від застарілих стереотипів традиційної науки, особливо у її надто заформалізованих «дисертаційних» проявах. Це справляє значний вплив і на академічне дослідницьке співтовариство – не дарма у творенні електронної біогра-

фіки в Україні провідне місце належить нині саме високопрофесійним дослідникам, перш за все – історикам і літературознавцям.

Мережева біографіка відіграє нині значну роль у поширенні біографічних знань, піднесенні культури їх сприйняття, донесенні як до порівняно вузьких цільових фахових аудиторій, так і до найширшого загалу відомостей про новітні дослідження, книжкові й журнальні публікації, важливі інформаційні події – конференції, круглі столи, зустрічі з дослідниками-біографістами, їх виступи, презентації нових біографічних видань. Використання цих можливостей є вкрай важливим сьогодні як на загальнонаціональному, так і на регіональному й місцевому рівнях, оскільки вони згуртовують інтелектуальні сили громад, сприяючи тим самим консолідації сучасного українського суспільства.

Знаменним є те, що зусиллями науковців, літераторів, журналістів, працівників бібліотек та інформаційних центрів, зокрема й мас-медіа, в доволі суперечливих за своїми проявами умовах розвитку інформаційного суспільства, збережено і розвинуто демократичні, гуманістичні засади, традиційно притаманні українській біографіці. На цьому слід особливо наголосити, зважаючи насамперед на те, що у сучасному світі спостерігаються й виразні тенденції до переміщення біографічної інформації у площину прикладного позанаукового знання, іноді досить спрощеного, часом суто розважально-скандального або політизованого.

Характерним явищем наших днів є освоєння українськими дослідниками, працівниками бібліотечних та інформаційних установ нових напрацьованих у світі ефективних форм та практичного досвіду інтеграції та репрезентації біографічної інформації, використання її у наукових, освітніх, культурно-просвітницьких цілях. Цей процес є доволі складним, особливо зважаючи на недостатню забезпеченість потреб гуманітарного інформаційного простору матеріально-технічними засобами та програмними продуктами, нескоординованість функціонування його окремих сегментів. У той же час, є очевидним, що чимало з цих недоліків успішно долаються завдяки зусиллям креативного фахового дослідницького та інформаційного співтовариства, громадських ініціатив. Особливо успішними останнім часом є результати в плані реалізації комплексних науково-інформацій-

них та культурологічних проєктів, які поєднують у собі видавничі та подієві комунікативні компоненти, представлення результатів у медійному просторі – на телебаченні, радіо, на спеціалізованих Інтернет-платформах, у YouTube, у блогах та соціальних мережах.

ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІКИ

Відзначаючи тридцятиріччя незалежності України, представники соціогуманітарних наук разом з усіма, хто причетний нині до розвитку біографічних досліджень та поширення біографічних знань – літераторами, журналістами, фахівцями видавничої й інформаційної справи, мас-медіа, архівістами та музейниками, підводять підсумки здобуткам у цьому важливому напрямі інтелектуального і духовного поступу, звертаються до аналізу невирішених проблем, розмірковують про перспективи та першочергові завдання на майбутнє.

Їх обговоренню останнім часом були присвячені важливі у методологічному плані доповіді вчених академічних установ і університетів на традиційних щорічних наукових форумах з проблем біографіки, біографістики, біобібліографії, формування ресурсів біографічної інформації, поширення біографічних знань – насамперед, організованих Інститутом біографічних досліджень XVII Біографічних читаннях «Біографіка: таємниці ремесла дослідника» (10 червня 2021 р.) та секції «Біографіка та біобібліографія – знаннєвий ресурс інтелектуального і духовного розвитку українського суспільства» Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями» (НБУВ, 7 жовтня 2021 р.). Аналізу стану вітчизняної біографіки, завданням подальшого розвитку її провідних спрямувань присвячені також підготовлена до 30-річчя незалежності України колективна монографія «Біографіка в Україні XXI століття : мозаїка контекстів і форм», серія

проблемних статей, опублікованих у останніх випусках фахового збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень НБУВ «Українська біографістика = *Biographistica Ucrainica*»¹, інших авторитетних вітчизняних та зарубіжних виданнях.

Критичне осмислення здобутого, прискіпливий погляд на нові тенденції у розвитку біографіки, в її сприйнятті суспільством, які тільки-но проявляються і починають набирати силу, нині є конче необхідними. Перш за все, тому, що сутність біографіки у сучасному світі, її місце, роль, значення, завдання суттєво змінюються. Це обумовлено і кардинальними зрушеннями у суспільному житті, і становленням нової особистості, яка готова діяти й самостверджуватися в умовах криз, невизначеності «плинних часів», зростання індивідуальної відповідальності людини за свою долю, реалізацію власного потенціалу. Іноді піднесення інтересу до біографічної інформації, біографічного знання досить прямолінійно пояснюють впливами процесів «загальної демократизації й гуманізації суспільства». В дійсності справа набагато складніше. І не лише тому, що зазначені процеси в жорстких реаліях початку 21 ст. знаходяться під великим питанням. Швидше, слід говорити про пошук людиною самої себе в умовах значного ускладнення суспільних відносин, кризового характеру сучасного драматичного і суперечливого світового розвитку.

У нового читача – нові запити. Для нього біографічне читання – вже не для самоосвіти, а для опанування досвідом, прикладами, для здобуття внутрішньої мотивації до саморозвитку, до самоствердження в житті. Саме це стимулює нині зростання інтересу до біографічного знання, спонукує наших сучасників до своєрідного «діалогу» з людьми попередніх поколінь – через друковані наукові, художні, публіцистичні видання, різноманітні за характером ресурси Інтернету, кіно та телебачення, музейні та виставкові експозиції, театр та арт-проекти.

---

¹ Зокрема, узагальнювальні проблемні статті автора цих рядків: Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика = Biographistica Ucrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>; Його ж. Біографіка в роки незалежності України : етапи становлення, здобутки, нерозв'язані проблеми, завдання та перспективи майбутнього розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ucrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 22. С. 13–38.

Ці світові тенденції співпали у часі зі кардинальними змінами у житті українського суспільства. Добіг свого кінця тривалий і суперечливий посттоталітарний період, з його безперервним оглядом у минуле, болісними постколоніальними й посттоталітарними травматичними переживаннями, прагненням до самозамкненості і традиціоналізму в ім'я збереження національної ідентичності перед зовнішніми для неї загрозами, пов'язаними з цим стереотипами мислення, творенням все нових міфів й симулякрів. Україна нині виходить на нові рубежі інтелектуального і духовного поступу.

Суспільні зрушення останнього десятиліття створили для розвитку біографіки, як одного з провідних напрямів сучасної вітчизняної гуманітаристики, принципово інші в якісному розумінні можливості і висунули перед нею незнані раніше вимоги. Політичний, інтелектуальний і духовний феномен Майдану, його світоглядний, етичний і естетичний досвід, про який вже чимало написано вітчизняними культурологами^{2,3}, а слідом за ним драматичні події розв'язаної РФ у 2014 р. війни проти України, доленосні, а у той же час, нелегкі для мільйонів українців своїми реаліями процеси євроінтеграції та одержання «безвізу» стали своєрідним каталізатором глибоких змін у свідомості наших співвітчизників, системі їх ідеалів та цінностей і, відповідно, у їхньому ставленні як до подій сучасності, так і до минулого і майбутнього.

Реалізація можливостей, які відкриваються в світлі цього перед українською біографікою, вимагає значного напруження інтелектуальних зусиль фахового наукового, освітянського та творчого співтовариства. Зважаючи на піднесення ролі і значення біографічних досліджень та поширення біографічних знань, це висуває принципово нові вимоги перед біографістами щодо подолання у їх професійній діяльності застарілих стереотипів минулого, освоєння нових форм і методів біографічного письма, напрацьованих світовою наукою та культурою, розвитку нових форм і

² Гундорова Т. Український Євромайдан: соціалізація і перформанс. *Критика*. 2019. № 11–12. С. 2–13.

³ Гранчак Т. Ю. Тарас Шевченко у соціокультурних вимірах Майдану. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2014. Вип. 11. С. 233–246. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2014_11_18

методів комунікації з читацькою аудиторією, врахування її інтелектуальних, духовних інтересів та інформаційних запитів.

6.1. Місце біографіки в інтелектуальному й духовному житті українського суспільства

Величезні зрушення у всіх сферах життя, обумовлені як складними й суперечливими світовими процесами глобалізації, інформаційної революції, кризовими реаліями сучасного економічного, політичного, соціального й культурного розвитку, настанням для усього людства так званих «плинних часів» невизначеності, так і епохальними змінами в розвитку українського суспільства, котре поступово вивільняється нині з «зачарованого кола» пострадянської дійсності, прагне до утвердження людської гідності, свободи і демократії, справляють всеосяжний вплив на інтелектуальний і духовний поступ, на усі сфери вітчизняної гуманітаристики, зокрема, і на біографіку⁴.

Усе це виступає каталізатором глибинних трансформацій як у загальному плані – на рівні суспільної свідомості, розуміння національної ідеї та громадянських ідеалів, утвердження європейського геополітичного вибору України, так і в розрізі самоусвідомлення кожного українського громадянина, його світоглядних цінностей, становлення нових соціально-культурних і соціально-психологічних очікувань від сучасності та майбутнього.

Значних перетворень при цьому зазнає внутрішній, суб'єктивний світ культури окремої особистості, який-то й формує її індивідуальний життєвий простір, складає його гуманітарну оболонку. Цей процес є суперечливим, часом важким і драматичним, тому що вагоме місце у ньому належить переосмисленню досвіду як представників минулих поколінь, так і тих наших сучасників, які були свідками і учасниками подій 20 ст. Для них це часом перетворюється на болісну переоцінку власного життя, поглядів, ідеалів, вчинків. Проте, закономірним результатом зазначених перемін стає загальне піднесення інтересу наших співгромадян до внутрішнього світу людини у всіх його не лише історичних, обумовлених характером і подіями тієї чи

---

⁴ Буряк Л. І. Українська біографіка «плинних часів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>

іншої доби, але й у «вічних», так би мовити, «надчасових» вимірах, до окремої особистості у всій суперечливості й драматизмі її проявів, життєвого шляху, долі, проблем самореалізації. Саме цим обумовлене нинішнє загальне зростання зацікавленості біографікою у її найрізноманітніших формах і жанрах, загалом – біографічним знанням, біографічною інформацією.

Біографічне знання, як ніколи, набуває сьогодні особливого значення для духовних пошуків і особистісного зростання наших сучасників, формування їх громадянських переконань та ідеалів, нових систем цінностей, життєвих стратегій, підтримки міжпоколіннєвої передачі моральних заasad, досвіду і традицій, забезпечення їх трансформації, утвердження уявлень про органічний зв'язок людини з рідною землею.

Тому-то біографіці – науковій, літературно-художній, публіцистичній, в усій різноманітності її форм і жанрів, включно з тими, що сформовані новітнім електронним інформаційним простором (наукові праці, публікація щоденників та мемуарів, епістолярію, документів, біографічна романістика, преса, інтернет-ресурси, телебачення, кіно, соціальні мережі, блогосфера тощо), нині об'єктивно належить все більше місце в інтелектуальному й духовному житті суспільства, у гуманітарній культурі, у внутрішньому особистісному світові культури окремої людини.

Читання біографічної літератури, ознайомлення з матеріалами ЗМІ, інтернет-ресурсами біографічної інформації, біографічними сюжетами мас-медіа та арт-проектів, займають у наш час все більше місце в задоволенні інтелектуальних і культурних запитів українських громадян, у освітніх практиках. Здійснені впродовж минулих років дослідження виявили становлення принципово нового соціально-культурного феномену – своєрідного інтенсивного «віртуального» духовного діалогу наших співвітчизників з людьми попередніх поколінь, що став можливим насамперед завдяки інформаційній революції, використанню новітніх комп'ютерних технологій, які забезпечують широку доступність історико-біографічних публікацій та ресурсів біографічної інформації⁵. наших співвітчизників

⁵ Попик В. І. Досягнення, проблеми і завдання сучасного етапу розвитку історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи. *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : кол. монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського . Київ : НБУВ, 2019. С. 19.

все більше цікавить життєвий шлях, досвід, здобутки, людські характери, принципи, традиції і моральні настанови знаних і відносно мало відомих представників попередніх поколінь і, не меншою мірою, їх власне родове «коріння», життя і людська доля їхніх дідів та прадідів.

Яскравим наочним свідченням цього стало впродовж останніх десятиліть розгортання поряд з професійними дослідницькими біографічними студіями численних аматорських розшуків документів та матеріалів, піднесення автобіографічної та мемуарної творчості. При цьому особливо відчувається, що біографіка швидко переміщується зі сфери суто наукової й літературної діяльності, професійних і читацьких інтересів відносно вузького кола фахівців та поціновувачів у самий центр соціально-культурних комунікацій у найширшому їх розумінні, посідає все більше місце у свідомості доволі широкого людського загалу, особливо – його активно читаючої частини.

Ця тенденція є світовою, пов'язаною з відчутним зростанням освітнього й культурного рівня людей, формуванням особистості нового типу – з розвинутими інтелектуальними і культурними запитами, індивідуальним, а не знеосібленим груповим самоусвідомленням, готовністю до активних дій в умовах швидкоплинних змін, прагненням до самореалізації у глобалізованому й високотехнологічному суспільстві. Вона все більше проявляється нині й в Україні. Безумовно, значну роль у цьому відіграє й загальний кризовий характер сучасного глобального розвитку, прояви якого гостро відчуються кожною мислячою людиною.

Піднесення загальної гуманітарної культури, а біографічне знання є її дуже важливим і необхідним елементом, виступає нині одним з першорядних чинників самоствердження особистості та її усвідомлення себе одночасно самостійним, окремим, відповідальним за свою долю суб'єктом і частиною національного організму й світового часопростору. Висока культура біографічного знання потрібна сучасній людині для того, щоби навчитися глибоко розуміти минуле і людські долі у його тодішніх, відмінних від наших, обставинах, і на цій основі краще усвідомити себе, осмислити свій власний шлях у складних перипетіях часу нинішнього і в перспективах майбутнього, які визрівають у наш час. Постійний діалог з минулим особливо важливий тим, що здатен допомогти мислячій людині осягнути, наскільки наше динамічне сьогодення різнить від тих реалій, в

яких жили люди попередніх поколінь і які вже не можуть бути «механічно» повторені нині. Зазначене є суттєвим для здобуття людиною своєрідної «константи» – психологічного відчуття «твердого ґрунту» – надійної опори у вирі суспільного розвитку, що охоплює минуле – створює зв'язок з попередниками, сучасність – як середовище багатогранних соціальних зв'язків і реалізації креативних можливостей, а також перспективи майбутнього – як життєвий простір, що розбудовується нинішніми поколіннями для нащадків. При цьому можливості, які забезпечує усвідомлення людиною себе особистістю в потоці поступу гуманітарної культури – національної і світової – «з минулого у майбутнє» не лише збагачують її духовно. Вони також створюють прихисток від того часом незрозумілого і несподіваного шквалу кардинальних перемін у всіх сферах життя – «шоку майбутнього», до протистояння якому відомий американський соціолог та футуролог Е. Тоффлер ще кілька десятиліть тому закликав людство готуватися, ретельно окультурюючи життєве середовище навколо себе, виробляючи дієві форми та гнучкі методи адаптації до майбутніх перемін⁶.

У світлі утвердження в сучасному житті принципово нових соціокультурних явищ та соціально-психологічних процесів, дослідникам-біографістам, видавцям біографічної літератури, працівникам інформаційної, зокрема, бібліотечної справи, освіти та культури, необхідно все більшою мірою враховувати у своїй роботі швидкі й значущі зрушення у духовній атмосфері українського суспільства. Життя настійно вимагає від них уважного погляду на проблеми біографіки не лише з позицій самого лише кваліфікованого, але досить вузького фахового творчого співтовариства, з урахуванням напрацьованих поколіннями попередників традицій і актуальних завдань національного поступу, а також особливих «професійних» закономірностей і вимог розвитку наукової та літературної творчості, але й все більшою мірою – рішучого виходу за межі суто «елітарного» бачення і «цехових» інтересів, що дає можливість осмислення проблем з позицій усього суспільства, широкого зацікавленого читацького/користувацького загалу, а точніше – навіть його окремих, несхожих між собою, різних за

⁶ Тоффлер Э. Шок будущего. Пер. с англ. / Элвин Тоффлер. М. : ООО Изд. АСТ», 2002. 557 с. [Часть 6. Стратегия выживания. С. 402–529].

інтересами цільових аудиторій, яким адресовано їхню наукову, літературну, інформаційну продукцію.

Зрозуміло, складність цієї проблеми у сучасних реаліях українського життя полягає у тому, що і призначення біографіки, й самé бачення минулого та його постатей незрідка по-різному розуміється представниками політичних, наукових та творчих еліт, професійними авторами історико-біографічних досліджень, частина яких (зовсім не обов'язково старша за віком), немов би не помічаючи змін, що відбуваються, продовжують жити ще ідеалами та досвідом попередніх десятиліть. Багато хто налаштований усе ще переважно на реалізацію завдань перших років незалежності – «відновлення пам'яті», «відродження і збереження традицій», глорифікацію героїв своїх творів. Зазначене породжує певне нерозуміння між тими хто пише, причому переважно для вузької фахової аудиторії та, з іншого боку, широким громадським загалом, колом продвинутих активних читачів біографічної дітератури, які бачать проблеми і завдання сучасної біографіки значно ширше. Вони, особливо молодь, шукають тепер у минулому насамперед живого перегуку з сьогоденням і погляду у майбутнє, чекають від біографів на принципово нові підходи, які допомогли б їм у освоєнні цінностей і досвіду попередніх поколінь – але вже не «для загальної освіти», а задля власної успішної соціалізації, визначення й реалізації своїх життєвих стратегій.

У ставленні до постатей минулого, уявленнях про головних героїв вітчизняної біографіки, як у дзеркалі, відображаються нині кардинальні зміни, що відбуваються у суспільстві, його інтелектуальних та духовних запитах, в уявленнях людей про суспільний ідеал. Криза патерналістського за своїм духом, постфеодального, за влучною характеристикою відомого українського соціолога Є. І. Головахи⁷, суспільства, яке значною мірою підпорядковувало своїм традиціоналістським уявленням і приписам людину, відкриває принципово нові обрії становленню особистості, вільної й відповідальної за свій власний життєвий вибір.

---

⁷ Головаха Є: «Якщо інтелектуальна еліта суспільства складе руки, то суспільство почне стрімко деградувати, і ми опинимся в пеклі». *Дзеркало тижня*. 20.11.2020, 17:30. URL <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/jevhen-holovakha-jakshcho-intelektualna-elita-suspilstva-sklade-ruki-to-suspilstvo-pochne-strimko-dehraduvati-i-mi-opinimosja-v-pekli.html>

На ці внутрішні зміни все більш виразно накладаються потужні глобальні соціально-психологічні впливи «плинних часів» – загальної невідомості, обумовленої світовою цивілізаційною кризою. При цьому, на тлі недостатньої готовності значної іще частини українського суспільства до сприйняття суперечливих процесів глобалізації, інформаційної революції, утвердження постіндустріального суспільства, у розумі й серці наших співвітчизників відбувається кардинальний, психологічно досить непростий перегляд світоглядних цінностей, формування нових життєвих очікувань і стратегій. Усвідомлення все більшої частини громадян нині позначене відходом від ідеалів суспільства, побудованого на дискредитованих реаліями життя патерналістських і популістських засадах домінування держави як гаранта «соціальної справедливості». На їх місце в думках і очікуваннях українців постають європейські ідеали відкритого демократичного суспільства, спроможного і, більше того, зобов'язаного реально підтримувати приватні ініціативи громадян, які готові до їх самостійної творчої реалізації в умовах глобалізації. З поправкою на тверезе розуміння нашими співгромадянами відсутності в Україні як нині, так і на тривалу перспективу якихось «рівних можливостей», це стимулює формування в свідомості активної частини соціуму ідеалів розбудови у самому собі сильної й самодостатньої особистості, з особливим акцентом на її індивідуальну відповідальність за власну долю й спроможність до наполегливого самоствердження у боротьбі проти численних життєвих перешкод через волю, знання і, головне – невпинні «внутрішні інновації». Це, у свою чергу, обумовлює формування нового ставлення до проблем особистості як в сучасному, так і у ретроспективному плані, до переосмислення досвіду попередніх поколінь, їхніх світоглядних цінностей та традицій, а отже – й нових пізнавальних, читацьких інтересів, у тому числі й зосереджених на історико-біографічній інформації як джерелі неоціненних знань і досвіду для конструювання й реалізації власних життєвих стратегій⁸.

Не слід вважати, що зазначене притаманне сучасному світобаченню лише успішних вже нині представників професій, пов'язаних з новітніми

⁸ Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 153. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>.

інформаційними технологіями, бізнесом, тобто соціальними прошарками, найбільш втягнутими у процеси, обумовлені світовою глобалізацією. Зовсім ні, – усе це особливою мірою є характерним і для свідомості мільйонів наших співвітчизників, представників різних соціальних верств, професій, освітніх і кваліфікаційних груп, які виїждять на роботу за кордон або наполегливо шукають для себе нові можливості в Україні, не здобувши ще при цьому якихось обнадійливих результатів.

Але, зрозуміло, на рівні виразно окресленої трансформації інтелектуальних і духовних запитів, зміни у свідомості найперше проявляються у відносно вузькому ще в Україні середовищі активно читаючої публіки – в університетському співтоваристві викладачів та студентів, серед представників творчих професій – науковців, літераторів, журналістів, працівників сфери соціальних комунікацій, фахівців у галузі наукоємних технологій, а також як кар'єрно успішної, так і тієї частини незадоволеної, схильної до протестної позиції молоді, яка здобувши вищу освіту, не має змоги в умовах неподоланої ще олігархічно-кланової системи реалізувати в Україні свій креативний потенціал. Характерною об'єднуючою рисою цих спільнот є прагнення їх представників до не лише зовнішніх позитивних змін – на рівні суспільства, але й серйозних внутрішніх інновацій – в плані власного інтелектуального, професійного, особистісного зростання.

Отже, в Україні, попри усі перешкоди, відбувається становлення людини нової формації, носія нових суспільних ідеалів, з широким і незашореним старими стереотипами світоглядом, самостійної, готової брати відповідальність за себе у свої руки. Вона покладається переважно на власні сили, на «інновації у собі», свідомо прокладає свої шляхи в драматичних умовах сьогодення. Саме ця частина наших співвітчизників і становить потенційне середовище читачів інтелектуальної, зокрема – біографічної літератури. Розбудовуючи в умовах суспільства, що змінюється, власну *нову ідентичність*, вони, особливо молоде покоління, готові шукати духовну опору не лише на ґрунті сучасності – у прикладах здобутків і перемог успішних, креативних людей, які «самі себе побудували», але також і в життєвому досвіді, моральних цінностях та традиціях попередників, їх здатності до відстоювання власних ідеалів, протистояння складним життєвим обставинам. Але у таких читачів закономірно формуються й принципово нові вимоги до біографічної літератури. Вони зацікавлено чекають

на твори, у яких яскраво репрезентований досвід активних представників попередніх поколінь, що за своїми смислами не відходить у минуле, а навпаки, актуалізується в умовах сьогодення, тобто – досвід, виразно звернутий обличчям до сучасності і майбутнього. Освоєння його потрібно їм не для простого задоволення освітніх інтересів (як це було за «застійних» радянських часів, коли люди були обмежені в можливостях практичної реалізації власного потенціалу), а для забезпечення динамічного внутрішнього розвитку, для самоствердження на обраному ними в житті шляху⁹.

Для розуміння плинності домінуючих в українському суспільстві ідейних та культурних орієнтацій, корисним і повчальним буде, з висоти тридцятиріччя незалежності України прослідкувати, як поступово змінювалися за цей час дослідницькі й читацькі інтереси, якої значної еволюції зазнав центральний герой вітчизняної історико-біографічної літератури.

Біографічне знання як важливий чинник формування національного самоусвідомлення здавна відіграло у інтелектуальному й духовному житті українського суспільства особливу, патріотичну, консолідуючу і мобілізуючу роль. В умовах бездержавного, поневоленого існування, необхідності постійного протистояння імперському нівелюванню, а потім і в перші роки незалежності України, сповнені боротьби за утвердження здобутої державності, вітчизняна біографіка закономірно висувала в якості своїх головних героїв провідників національного руху та визвольних змагань. Значне місце поряд з ними належало діячам культури, насамперед тим, які стали жертвами репресій тоталітарного режиму, імена яких поверталися тепер до скарбниці народної пам'яті. Основними критеріями оцінки значимості особи в історії і культурі, усієї її діяльності, політичної, громадянської і творчої спадщини за таких умов закономірно поставали відданість національній справі, служіння інтересам України. Цьому чималою мірою сприяло звернення до досвіду вітчизняної біографіки кінця 19 – перших десятиліть 20 ст., а також ідейні впливи наукових та культурологічних центрів української діаспори.

Проте, поступово смислові акценти української біографіки в розумінні суспільного ідеалу почали закономірно змінюватися. Цьому

---

⁹ Там само.

сприяло як вирішення першочергових завдань утвердження суверенної української державності, так і процеси, що відбувалися у суспільно-політичному, соціальному, інтелектуальному й духовному житті суспільства. В якості нового центрального героя біографічних досліджень і публікацій постала творча, креативна особистість, яка втілює у собі органічний зв'язок попередніх поколінь з сучасністю. Авторів і наукових праць, і художніх біографічних творів почали все більше звертатися до відтворення образів людей минулих епох у всій їх реальній складності та багатоплановості характерів і вчинків. Новацією став також посилений інтерес читачів до біографій наших неординарних сучасників.

Нині з суперечливими почуттями спостерігаємо, як суспільні зрушення останніх десятиліть відчутно відсунули у минуле з обрису зацікавлень широкого загалу героїчні постаті Козацької доби, борців за незалежність першої половини 20 ст., майже повністю і не завжди справедливо – діячів революційного руху і радянської історії, а також, значною мірою, і це дуже прикро, – імена незаслужено забутих й замовчуваних, або репресованих чи затаврованих свого часу співвітчизників, для відновлення пам'яті яких так багато робилося в перші десятиліття незалежності. Теза, яка буквально «висіла у повітрі» і була влітку 2020 р. дуже необачно й прямолінійно публічно озвучена депутаткою Іриною Верещук: «сьогодні історія, крім самих істориків, нікому не потрібна»¹⁰, на превеликий жаль, багато у чому відображає настрої, досить поширені у нашому суспільстві. Зрештою, те, що воно «перенаситилося» історією і постійне звернення до минулого з майже повним ігноруванням необхідності пильно вдивлятися у майбутнє, заважає рухові вперед, визнають вже і авторитетні історики-професіонали¹¹.

Зазначені реалії закономірно по-новому ставлять питання: що необхідно робити задля того, аби імена, здобутки, людський досвід, традиції

---

¹⁰ Бандери ніколи не буде у «пантеоні» національних героїв України – Верещук. [Електронний ресурс] *То є Львів*. 27.07.2020 15:33. URL: https://inlviv.in.ua/lviv/bandery-nikolyne-bude-u-panteoni-natsionalnyh-geroyiv-ukrayiny-vereshhuk?fbclid=IwAR1a2fPh26pEKL BsvJQ01_F5Kkqv5LWudjwkm0LkWf-aywyWCGHELwHIRls

¹¹ Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 155. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>

й моральні переконання діячів минулого, сповідувані ними цінності, їхнє розуміння своєї доби і погляд у майбутнє не залишилися поза духовним арсеналом сучасного українського суспільства? Яким повинно стати у наш час спрямування зусиль біографів щодо розвитку духовного зв'язку між нинішніми й минулими поколіннями, збереження й постійного переосмислення, нового прочитання їх цінностей, досвіду, традицій? Особливою мірою це стосується постатей тих епох, з якими нині відбувається дуже важливий для сучасного українського суспільства постійний інтелектуальний і духовний діалог – насамперед, доби Української революції 1917–1921 рр. та Розстріляного відродження 20 – 30-х рр. минулого століття. Але, зрозуміло, не лише їх.

Новий читач гостро потребує нового героя біографічної літератури, у якому було б втілено риси сучасного розуміння людського ідеалу. Зміни у доборі імен, які йому пропонуються нині авторами, на думку канд. істор. наук Н. П. Марченко (Інститут біографічних досліджень НБУВ), вже самі по собі є яскравими маркерами трансформації не лише культурно-історичної пам'яті спільноти, але й уявлень про ідеал людини та ідеал суспільний: поступове формування в країні нової ідентичності й нових суспільно прийнятних життєвих стратегій¹². Однак, зворотній зв'язок з читачем є поки що вкрай недостатнім. Читацькі запити і очікування, особливо в розрізі різних читацьких аудиторій, досліджуються сьогодні в Україні лише епізодично.

У цьому то й полягає велика проблема для творців і видавців біографічної літератури. Україна переживає нині справжній бум випуску книжкових видань про визначних діячів минулого і успішних сучасників, різноманітних біографічних публікацій у ЗМІ, розбудови електронних ресурсів біографічної інформації. Однак, (за винятком ресурсів, створюваних у Мережі професійним середовищем для вузького фахового спілкування), серед численних інтерв'ю, блогів, а також читацьких реплік у соціальних мережах, які формує найбільш продвинута частина читачів – людей середнього покоління й молоді, доволі мало зустрічається відгуків про сучасну

¹² Марченко Н. П. Нові герої біографічної книги для дітей в Україні (2014–2020 рр.). *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації*: матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.). Київ : НБУВ, 2020. С. 500–503.

українську біографічну літературу. Вона далеко не здобуває нині того широкого суспільного резонансу, який мала десь у 80-х – 90-х роках минулого століття, коли кожна цікава біографічна публікація ставала в очах громадського загалу справжньою подією. Причини цього потребують серйозної уваги з боку дослідників-біографістів.

Нові реалії висувають принципово інші, ніж раніше вимоги до усієї справи біографічних досліджень, біографічного книговидання, поширення біографічних знань – у всіх їх наукових і літературних формах та інформаційних форматах. Це суттєво сприяє поступовому відходу від укоріненого в минуле дискурсу «колоніальної» біографіки, що вимушена була лише ілюструвати постатями минулого історичний процес та подавати інформацію про особу в рідчій певних домінантних ідеологічних канонів. На жаль, доводиться констатувати, що ця звичка подекуди залишилася і дотепер, коли самі канони докорінно змінилися.

Сучасний читач очікує від біографів вже не шаблонного «ілюстрування» вітчизняної історії обличчями-прикладми провідників, борців і героїв, не схематичних образів і моралізаторства. Він зацікавлений у глибокому розкритті, представленні постатей минулого у всій їх повноті й природності, без «забронзовілої» статичності та ідеалізації, навпаки – у безперервному русі, у драматизмі життєвих колізій, у неминучих помилках і ваганнях, у складних суперечностях внутрішнього розвитку особистості, в невдоволенні самими собою, сумнівах і безкінечних пошуках, у невпинній «розбудові самого себе» – тобто у всьому тому, що є справді співзвучним для людини нашого часу. А головне – для усіх вже стає зрозумілим, що біографічна література повинна не повчати зверхньо, яким треба бути, не пропонувати нормативні зразки патріотичного мислення і поведінки, громадянської активності, а вміло і тактовно на яскравих прикладах мотивувати самого читача до внутрішніх змін, до особистісного громадянського, інтелектуального та духовного піднесення, професійного зростання, виховання у собі рис активного члена суспільства і новатора, борця, лідера, успішної у своїй справі людини. Біографічна книжка, публікація у ЗМІ, електронний інформаційний ресурс, позбавлені цього, все меншою мірою викликають довіру й інтерес з боку широкої читацької аудиторії і приречені чимдалі більше залишатися поза її зацікавленою увагою.

Тому-то ґрунтовні біографічні дослідження усталеного академічного формату, підготовлені відповідно до усіх канонів історичної науки, особливо якщо їх структурна побудова тяжіє до зразків дисертаційних робіт, вже не сприймаються у наш час вимогливими читачами, крім, звичайно, колег по ремеслу. Склалася ситуація, коли такі праці створюються і обговорюються у високопрофесійному, але занадто вузькому колі наукового співтовариства самі по собі, а величезний обшир біографічних досліджень різноманітної спрямованості, форм і жанрів живе й розвивається поряд, цілком незалежно, значною мірою стихійно — теж сам по собі. Відбувається поступове переміщення оригінальних біографічних студій у простір вільної від дисциплінарних обмежень історичної науки інтелектуальної біографіки: як *non fiction*, так і літературної, літературно-публіцистичної.

6.2. Нові обрії поступу вітчизняної біографіки

6.2.1. Пошук оновлених методологічних орієнтирів. Перспективні спрямування теоретичних і методичних досліджень

Загальний характер і спрямованість розвитку біографіки в роки незалежності обумовлювалися, насамперед, завданнями утвердження України як суверенної держави, збагачення історичної пам'яті народу як основи національно-патріотичного самоусвідомлення громадян, а поряд із тим – багатьма специфічними особливостями власне наукового поступу та «внутрішніми» професійними, дисциплінарними проблемами, які залишилися вітчизняній гуманітаристиці «у спадок» від минулого і силою обставин не могли бути успішно розв'язані у попередні часи. Визначений усім комплексом зазначених обставин шлях мусив бути пройдений до кінця. Лише в міру вирішення його завдань у творчому співтоваристві на теоретико-методологічному рівні все активніше почали обговорюватися проблеми подолання певної обмеженості дослідницької проблематики переважно лише її національно-патріотичними вимірами, а також схематизму розкриття і надмірної глорифікації образів. В центрі уваги опинилися завдання урізноманітнення творчих підходів української біографіки, долучення до новітніх значущих для духовного розвитку суспільства

загальносвітових тенденцій поступу цього важливого напрямку гуманітарної науки і культури, які вповні визначилися наприкінці 20 – початку 21 ст.

Певне невдоволення як у колах професіоналів-дослідників, так і серед читачів, станом сучасної вітчизняної біографіки, пов'язане насамперед з тим, що у багатьох відношеннях вона тривалий час все ще продовжує інерційно рухатися в рідчизні старих народницьких, народознавчих уявлень і традицій, сформованих ще у другій половині 19 ст., ідей національного визволення й самоствердження, що надихали діячів Української революції 1917–1921 рр. та Розстріляного відродження, а потім були збережені і певною мірою «законсервовані» в інтелектуальному середовищі української еміграції впродовж 20 ст. На її розвиткові виразно позначилася загальна болісна проблема сучасного українського самоусвідомлення – його обернутість значною мірою обличчям до минулого, що не в змозі вже дати вичерпні відповіді на принципово нові, складні виклики сучасності. Ми вже наголошували на тому, що значною мірою саме зважаючи на це, у свідомості наших співвітчизників загальний пізнавальний інтерес до минулого поступово згасає і, навпаки, зростає зацікавленість у осмисленні сучасності, перспектив на майбутнє, які поки що видаються зовсім незрозумілими. Тому й посилюється увага до такого досвіду неординарних представників попередніх поколінь, який обернутий за своїми смислами насамперед до сучасності й до майбутнього, який здатен і нині бути опорою для наших співвітчизників у їх особистісному самоусвідомленні, розбудові власної долі. Проблематика досліджень історичного минулого через діяльність людей, постаті визначних діячів, тим більше, виховання на їх героїчних прикладах, починає відчутно поступатися місцем завданням осягнення людських доль, особистісного світу життя наших попередників і сучасників. А це – саме те, що знаходиться нині в центрі уваги європейської і світової гуманітаристики.

На нинішньому доленосному, але й дуже драматичному історичному рубежі, коли загальна атмосфера в Україні, її духовна аура й свідомість широкого загалу українців почали стрімко змінюватися, зазначене відкриває перед українською біографікою зовсім нові творчі обрії і висуває на порядок денний проблеми принципово більш високого рівня складності.

Тому-то в атмосфері гострої ідейної боротьби за утвердження європейського цивілізаційного вибору нашої Батьківщини, змагань за реальне

освоєння європейських гуманістичних цінностей, новітніх досягнень світової гуманітарної науки і культури, в інтелектуальному середовищі закономірно починають розгортатися творчі дискусії щодо подальших шляхів розвитку української біографіки, її багато у чому нового місця й ролі у духовному поступі суспільства, у формуванні нового типу особистості, завдань окремих тематичних, видових і жанрових спрямувань біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, вдосконалення форм і методів біографічного письма, комунікації з різними читацькими аудиторіями.

У наш час, значною мірою завдяки прискоренню утвердження у творчому середовищі європейських світоглядних орієнтирів, прийшло розуміння того, що складнощі, які впродовж минулих десятиліть незалежності поставали у освоєнні досвіду європейської й світової гуманітаристики, і які не подолані в повній мірі ще й зараз, генетично пов'язані зі спадщиною радянської доби. Йдеться не лише про ідеологічні обмеження та цензуру того часу, але й певну збереженість вже у роки незалежності, у трохи «перелицьованому» вигляді, ізоляціоністських світоглядних постулатів і консервативних стереотипів мислення, а також про значну обмеженість доступу до інформації про діяльність та досягнення зарубіжних наукових центрів, основні ідеї, тематичні напрями, форми їх роботи, визначальні наукові дискурси. Ситуація у цьому плані кардинально почала змінюватися лише впродовж останніх п'яти-семи років.

У перші ж роки незалежності багатьом українським науковцям ввижалось цілком достатнім повернення до напрацювань української науки кінця 19 – початку 20 ст., використання досвіду наукових центрів і осередків української діаспори, а також певне, але зовсім не кардинальне, переосмислення з позицій українських національних інтересів чималого теоретичного, методичного і практичного набутку російської біографіки – старої дореволюційної, радянської й новітньої. Російський досвід особливо довлів над українськими дослідниками – і безпосередньо, й через те, що досягнення зарубіжної соціогуманітаристики продовжували тривалий час «трансляватися» в Україну переважно саме через рецепцію їх російською наукою – численні книжкові видання та журнальні публікації, праці наукових конференцій. При цьому в окремих українських регіональних наукових і освітніх центрах така ситуація певною мірою продовжує

зберігатися й нині. Для її більш детального розуміння достатньо проаналізувати переліки посилань на джерела і літературу в працях багатьох українських дослідників.

У той же час, загальна вичерпаність усього цього ідейного арсеналу стала зрозумілою для багатьох українських академічних і університетських вчених вже у першому десятилітті 21 ст. Чималу роль у цьому відіграло їх практичне ознайомлення з діяльністю зарубіжних – європейських і американських дослідницьких центрів, участь у роботі представницьких міжнародних наукових форумів, поступове розширення доступу до друкованих видань, встановлення прямих творчих контактів та численні візити в Україну провідних вчених української діаспори й українознавців зарубіжних країн. Однак, суттєве обмеження на результати цього співробітництва накладало його зосередження переважно лише на українознавчій або, трохи ширше – слов'янознавчій тематиці.

Більш широке бачення проблематики новітньої європейської соціогуманітаристики, зокрема, важливих для розвитку української біографіки напрямів історичної науки, літературознавства, культурології, було притаманне на зламі століть і у першому десятилітті 21 ст. ще небагатьом провідним вітчизняним вченим. До їх числа належали, перш за все, – акад. НАН України Я. Д. Ісаєвич, який одним з перших на той час почав відстоювати необхідність осмислення минулого України в широкому контексті історичного та культурного поступу, взаємозв'язків країн Центрально-Східної Європи, Н. М. Яковенко, авторка відомого «Вступу до історії» (2007), що став для молодого покоління науковців маніфестом освоєння передової методології, львівський історик і публіцист Я. Й. Грицак, дослідниці української культури і літератури С. Д. Павличко, Т. І. Гундорова, О. Ф. Забужко, котрі сміливо втілювали нове розуміння проблем людини у своїх наукових та науково-публіцистичних працях.

Проте, процес ознайомлення більш широкого загалу вітчизняних вчених з досвідом європейської і світової гуманітаристики, виявився для вітчизняної біографіки та біографістики, як теоретичної дисципліни, досить непростим. Перш за все, це обумовлене ситуацією, коли різночасові за своєю генезою, послідовністю актуалізації, відмінні за світоглядним спрямуванням, а тому багатогалузеві у чому суперечливі, іноді навіть несполучні між собою, аспекти запозичуваного досвіду стали водночас, усі разом,

доступними для українських дослідників. Вони мусили швидко надолужувати усе те, від чого були значною мірою ізольовані впродовж багатьох десятиліть. Зрозуміло, одночасний вплив різномірної в концептуальному плані наукової інформації, не міг не провокувати еклектичність методичних підходів, певне надмірне захоплення тими новими для українських вчених ідеями, напрямками наукового пошуку, творчими прийомами, пік інтересу до яких у зарубіжному світі незрідка вже минув і які загалом встигли відійти до сфери історіографічних студій.

Очевидно, недостатнім розумінням швидкоплинності певних методологічних новацій і дослідницьких дискурсів у сучасному науковому поступі, змін його етапів, пов'язаних з ними визначальних ідей та завдань, значною мірою обумовлена й поширена серед українських науковців звичка змішувати воедино різночасові пласти здобутків зарубіжних, а також і вітчизняних вчених, особливо у працях, які позиціонуються як теоретичні, а також у історіографічних розділах дисертаційних робіт. Зазначене, на жаль, дуже утруднює ясне розуміння спрямованості та наступності розвитку наукової думки, а отже – й чітке визначення чергових завдань, актуальних дослідницьких проблем, на розв'язанні яких необхідно зосередити зусилля. Відставання у теоретичному осмисленні нового створює питоме середовище для збереження традиційних, багато у чому вже віджилих дослідницьких підходів.

Нові обрії, які відкриваються нині перед українською біографікою, настійно вимагають напруження теоретичної думки, виходу її на рубежі осмислення принципово нових явищ, тенденцій, форм і методів дослідницької, видавничої та інформаційної роботи. Зусилля у цьому напрямі поки що далеко не відповідають важливості й складності завдань, які постають перед творчим та інформаційним співтовариством. Вони є усе ще доволі розрізненими, недостатньо зосередженими на пріоритетних для гуманітарної науки і культури напрямках. В умовах стрімкого піднесення біографічних досліджень, зростання кількості публікацій, появи нових цікавих форм комунікативної діяльності видавництва, бібліотек, культурологічних центрів та осередків у сфері поширення біографічних знань, заохочення біографічного читання й аматорської біографічної творчості наших співгромадян, відчувається настійна необхідність більш глибокого й сучасного теоретичного осмислення та ґрунтовного методичного забез-

печення й підтримки процесів, що поступово «пробивають» собі шлях у життя. Необхідною є поглиблена рефлексія науковців над здобутим досвідом, досягненнями і новими проблемами, осмислення завдань та перспектив на майбутнє. Між тим, незрідка в і без того не дуже численних наукових публікаціях, присвячених проблемам теорії і методології біографічних досліджень, спостерігається зосередженість на проблематиці, яка є вже давно й достатньо опрацьованою, більше того, відійшла за своїм значенням у минуле. У попередніх розділах ми вже звертали увагу на триваючі десятиліттями, схоластичні за своїм характером дискусії стосовно термінології (співвідношення «біографії», «біографіки», «біографістики», «biography»), пріоритетності підпорядкування біографічних досліджень завданням історичної науки тощо. Нагромадження, коло за колом, все нових і нових публікацій з цієї проблематики, заснованих переважно на посиланнях на одних і тих самих наукових авторитетів, думки і спадщина яких при цьому трактуються досить довільно, створює тільки зовнішнє враження поступу теоретичної думки, а насправді лише відволікає наукові сили від розробки справді першочергових на наш час проблем.

Зважаючи на зазначену ситуацію, Інститут біографічних досліджень НБУВ, який до цього часу залишається, по суті єдиним академічним осередком в Україні, що здійснює розробку теоретичних і методологічних проблем розвитку біографіки, вже кілька років поспіль цілеспрямовано зосереджує свої зусилля на вивченні насамперед тих нових явищ, перспективних напрямів і тенденцій у дослідницькій, видавничій та інформаційній сферах, які значною мірою стануть провідними у майбутньому.

Наукова новизна розробок інституту, їх інноваційна спрямованість за самою постановкою завдань і дослідницькими підходами, полягає у рішучому перенесенні уваги з традиційних вже для вітчизняної біографістики, як спеціальної дисципліни гуманітарного циклу, питань теорії і фахових методик історико-біографічних досліджень, вдосконалення їх наукового інструментарію (чому приділялася основна увага у попередні роки), на вивчення проблем, котрі в Україні тривалий час залишалися майже поза сферою уваги вчених-гуманітаріїв, раніше ніколи у вітчизняній практиці не ставилися на порядок денний.

В центрі досліджень інституту нині знаходиться осмислення принципово нового місця й ролі біографіки, біобібліографії, формування ресурсів

біографічної інформації, комунікацій між творцями і споживачами здобутих результатів в інтелектуальному і духовному житті суспільства, яке у наш час дуже швидко змінюється за своїми сутнісними характеристиками й світоглядними засадами під впливом процесів глобалізації, політичних, соціальних і культурних трансформацій, інформаційної революції, формування нової духовної аури українського суспільства.

Йдеться про вивчення загальної картини й провідних тенденцій розвитку біографіки як сфери наукової і художньої творчості, комунікативної діяльності у всіх її найрізноманітніших, у тому числі, найновіших, не зовсім ще вповні усталених виявах, видавничих та інформаційних форматах, а також детальне з'ясування реального місця, ролі, характеру і особливостей побутування й глибинних механізмів функціонування біографіки та біографічної інформації як одного з найважливіших елементів національного культурно-інформаційного простору, в українському соціумі, реалій стану використання й сприйняття наукових досліджень, літературних біографічних творів та різних видів біографічної інформації у суспільстві загалом, і в середовищі різних соціальних, вікових, професійних груп населення, зокрема.

При цьому метою дослідницької роботи інституту є не тільки розвиток і збагачення теоретичних та методологічних уявлень як таких, а перш за все вироблення на цій основі дієвих практично-методичних рекомендацій стосовно вдосконалення дослідницького наукового та творчого літературного й культурно-мистецького процесів, видавничої, інформаційної, зокрема, бібліотечно-інформаційної діяльності, навчальної та виховної роботи, запровадження в суспільну практику найбільш ефективних в умовах сучасної України інформаційно-комунікативних стратегій поширення й пропаганди видавництвами, ЗМІ, бібліотеками, установами науки, освіти і культури біографічного знання.

Існує ціла низка «наскрізних» проблем біографіки, які рівною мірою стосуються її різних наукових, літературних та інформаційних напрямів, різних жанрів і форматів. Якою має бути сучасна біографіка: її головні герої і широке коло персоналій, що є найбільш необхідним нині для збагачення творчого арсеналу біографічного письма?

• Серед найважливіших теоретико-методологічних напрямів, які потребують нині розробки не лише зусиллями невеличкого наукового колективу Інституту біографічних досліджень, але й більш широкого наукового співтовариства біографістів усієї України, знаходяться проблеми збагачення і суттєвого розширення проблемно-тематичного та жанрового діапазону, вдосконалення творчого арсеналу біографічних студій, аналізу й підтримки нових ефективних форм і методів біографічного письма, засобів та алгоритмів конструювання біографічних наративів, способів донесення біографічного знання до різних читацьких аудиторій, впровадження раніше не використовуваних у вітчизняній практиці оригінальних авторських прийомів, які відкривають принципово нові можливості комунікації з читачем. Їх розробка має бути підпорядкована загальному дискурсові освоєння європейських гуманістичних цивілізаційних цінностей, досвіду новітніх досягнень європейської й світової науки і культури.

При цьому на повсякчасну увагу заслуговує з'ясування того, наскільки у вітчизняному інформаційному просторі успішно імплементуються, або навпаки, поки що не мають успіху і застосування, запозичені ззовні форми біографічного письма та пропаганди й поширення біографічного знання; у чому полягають і наскільки ефективно можуть бути застосовані специфічні для українського соціуму традиційні, напрацьовані вітчизняним досвідом, засоби конструювання й переповідання біографії.

Всебічного аналізу вимагають проблеми еволюції видів і жанрів біографічних творів, як наукових, так і літературних, публіцистичних, культурно-просвітницького, навіть інформаційно-розважального спрямування, які потроху теж починають з'являтися у вітчизняному книжковому та мережевому інформаційному просторі. При цьому на першочергову увагу заслуговують питання співвідношення між біографічними дослідженнями класичного академічного плану й новітньою інтелектуальною біографічною літературою *non fiction*, подальших перспектив їх паралельного і, значною мірою, взаємообумовленого розвитку. Особливий дослідницький інтерес становлять також співіснування і взаємовпливи між друкованою та електронною біографікою, а також біографікою у мас-медіа.

• В якості серйозної теоретичної проблеми постають нині процеси суттєвого переформатування історичних політичного й культурно-мис-

тецького пантеонів України, поступового переміщення «центру тяжіння» у наукових працях, художніх творах та літературі non fiction, у театральному і кіно-мистецтві, у новітніх арт-проектах від постатей *великих, провідних* діячів, імена яких є знаковими для національного життя, до тих, хто в нових реаліях життя є найбільш *цікавими і значущими* для сприйняття наших сучасників. Глибокого осмислення на науковому, а не лише на публіцистичному рівні, вимагають також процеси формування регіональних, місцевих та локальних пантеонів достойників, зокрема й на альтернативних, значною мірою навіть конфліктних стосовно усталених уявлень жителів інших частин України, засадах.

- В фокусі дослідницької уваги спеціалістів, які працюють у галузі теорії та методики біографіки, повинні знаходитися також завдання *нового прочитання* з висоти сучасного досвіду відомих і менш відомих особистостей минулого, їх життєвого шляху й суспільної, наукової, творчої спадщини, біографічного світу в цілому. Ця проблема існувала завжди, і нині над нею плідно, хоча і дещо розрізненими зусиллями, працюють історики, літературознавці, філософи, культурологи, представники інших наукових галузей, літератори. Однак, у цьому дослідницькому спрямуванні існує, з погляду біографіки, й чимало загальних методологічних питань, які вимагають спеціальних зусиль для вироблення і застосування вдумливих творчих підходів, тонкого інструментарію, що дозволить позбутися певних спрощень, впливів сучасної біжучої кон'юнктури.

- Важливим завданням є методична підтримка й сприяння впровадженню нових форм і методів конструювання біографії, творчих прийомів у так званій *галузевій біографіці* – дослідженнях персоналій, пов'язаних з окремими напрямками науки і техніки, культури й освіти, медицини, економіки, військової справи тощо, які незрідка вимагають доволі відмінних між собою творчих підходів. Рівень їх теоретичного забезпечення до цього часу залишається суттєво відмінним, чим значною мірою й пояснюється широкий діапазон розбіжностей між публікаціями, створеними на високому рівні інтелектуальної наукової й літературної, або non fiction біографіки й численними працями, які ще й досі побудовані на основі стереотипів лінійного біографічного письма, а тому випадають з сучасного біогра-

фічного дискурсу й становлять фактологічний інтерес лише для вузького кола представників окремих професій.

- Подальшого серйозного осмислення потребує справа обґрунтування шляхів і форм повернення до українського національного надбання й науково-інформаційного простору численних імен діячів, які вже тривалий час зараховуються іншими державами, народами та культурами до їх власної національної спадщини. Україна впродовж багатьох століть належить до числа країни, позначених високою міграційною мобільністю населення – так драматично склалися історичні умови її існування. Численні етнічні українці і вихідці з України працювали на чужині й зробили помітний внесок у розвиток інших держав, народів і культур, успішно соціалізувалися на чужині, в багатьох випадках мали подвійне етнокультурне самоусвідомлення, або й пройшли процес достатньо глибокої етнічної асиміляції й акультурації. Не забувати їх, повернути їх імена Україні є вкрай важливим, тому що зарубіжна пропаганда і навіть наукова література, як правило, замовчують або й агресивно заперечують тісний зв'язок багатьох із них з Україною, збереження ними контактів із українським середовищем, участь в українських громадських, політичних, наукових та культурницьких ініціативах, спрямованих на обстоювання українських національних інтересів, що створює вкрай збіднене уявлення про долі і спадщину наших співвітчизників.

На наше глибоке переконання, ця проблематика мусить розглядатися не в плані ідейно-політичних протистоянь, висунення звинувачень щодо неправомірності використання українських імен в пантеонах знакових постатей історії та культури інших народів і держав. Тут швидше необхідним є розуміння усієї складності та багатомірності міжетнічних і міжкультурних взаємодій, тобто – явищ обумовлених багатьма історичними й культурними чинниками недостатньо визначеними, «розмитими», множинністю і навіть плінністю етнокультурної самоідентифікації як окремих осіб, так і цілих груп в реаліях історичного минулого і сучасності. Приналежність тих чи інших здобутків багатьох діячів науки і культури національній спадщині різних народів у сучасній світовій науковій та суспільній думці є визнаним фактом і загалом не викликає гострих заполітизованих дискусій.

У цьому ж ключі на серйозну увагу заслуговують й засади переосмислення і повернення до національної пам'яті здобутків численних наших співвітчизників, фактично «викреслених» з національної пам'яті вже впродовж останніх десятиліть. Йдеться про те, що оцінювання особи виключно з позицій ставлення до національного питання, участі в українському національному русі призвело до необґрунтованого «забуття» величезної маси діячів, які жили й працювали в Україні за царських часів і радянської доби, усвідомлювали себе в парадигмах імперської/радянської спільноти, були російськомовними. Ігнорування їх імен не лише відчутно збіднює уявлення про людський потенціал нашої Батьківщини, але й слугує питомим середовищем для пропаганди одіозних ідей «руського міра», «Новоросії», «православного світу», «єдиного народу», «єдиного історичного і культурного простору» (в усіх їх варіаціях), які є важливими ідеологічними компонентами агресивної й підступної «гібридної війни» проти України. Отже, серйозним теоретичним завданням є нині пошук ґрунтовних, позбавлених радикалізму й взагалі, недоречної політизації, підходів до інтеграції більшості «нейтральних» у своєму ставленні до української мови, культури, національних проблем діячів до історичної спадщини України, у розвиток якої ними теж зроблено чималий внесок.

Загалом, сприяння подальшій політичній консолідації українського суспільства, пошукові безконфліктних шляхів національного порозуміння, зокрема, через утвердження загально прийнятого для жителів усіх частин України пантеону знакових імен, обґрунтування толерантного ставлення, в душі категорії *розуміння*, до регіональних пантеонів достойників, а разом з тим, участь у активному протистоянні ідеологічним диверсіям, використанню історико-культурної проблематики й так званої «війни імен» в інформаційній агресії проти України продовжує в сучасних умовах залишатися важливим завданням вітчизняних вчених-біографістів.

• Все більшої актуальності для вітчизняної біографіки набувають нині дослідження гендерної проблематики. Консерватизм українського суспільства, не дивлячись на високий статус у ньому жінки, традиційно обумовлював погляд на національну історію, культуру, її постаті поза гендерним дискурсом. Минуле України в цілому постає в образі чоловічому, але як це не парадоксально, чоловіки не мають у ньому ознак маскулітності,

а жінка в суспільному ідеалі здебільшого оцінювалася за наявністю у неї типово чоловічих рис характеру – як діяч, борець, людина сильної волі. Злам цих застарілих стереотипів потребує серйозної дослідницької роботи.

- Подальшої теоретичної розробки вимагають питання тематичної спрямованості та майстерності біографічної літератури для дітей та юнацтва, оскільки вона виступає не лише вагомим чинником формування у підростаючого покоління образу Батьківщини в іменах її достойників, але й слугує утвердженню в свідомості стійких уявлень про гуманістичні цінності, традиції нашого народу, національний менталітет і характер з їх елементами людської самостійності, виховання самодостатності, індивідуальної відповідальності особи за власну долю і долю країни, стимулює до внутрішнього інтелектуального та духовного зростання, подає приклади успішної соціалізації, реалізації власного творчого, креативного потенціалу.

- До кола значущої у політичному, соціокультурному і соціально-психологічному плані дослідницької проблематики належить з'ясування того, яким чином справа збирання, аналізу, систематизації й публікації історико-біографічної інформації, перетворення її на знаннєвий ресурс суспільства здатна найбільш ефективно спрямовуватися на зміцнення самоідентифікації українства як етнічної спільноти, політичної нації, держави, консолідованого культурного середовища в світі. За допомогою яких творчих та інформаційних засобів можливо на рівні цілеспрямованого застосування так званих «м'яких гуманітарних технологій» утверджувати в суспільстві ідеї нерозривного зв'язку між собою багатьох поколінь українців «крізь віки», а через них – відчуття укоріненості людини-громадянина в історичному й культурному середовищі на рівні усієї країни, її регіонів, або власної «малої батьківщини». У цьому плані подальших методичних напрацювань потребує справа підтримки й заохочення тісно пов'язаних з краєзнавством, вивченням локальної історії, так званою «усною історією» біографічних та родовідних досліджень як професійного так і аматорського, або й суто приватного характеру.

- Назрілим завданням є розгортання поглиблених досліджень читачьких/ користувачьких інтересів та тематичних запитів, уподобань

щодо жанрів біографічної літератури, форм представлення біографічної інформації серед різних вікових, соціальних, етнічних, регіональних груп населення сучасної України.

- Важливим у теоретичному й прикладному практичному плані є вивчення першочергових і перспективних завдань підвищення ефективності роботи бібліотек – наукових, публічних, масових як головних у наш час державних культурно-інформаційних осередків, у справі збирання, опрацювання, систематизації й цілеспрямованого поширення та пропаганди біографічної інформації, перетворення її на потужний знаннєвий ресурс інтелектуального і духовного розвитку українського суспільства.

- Подальшого розвитку на принципово більш високому теоретичному і методичному рівні потребують розробки, спрямовані на поглиблений аналіз і переосмислення з висоти досвіду новітнього етапу інформаційної революції концептуальних засад і практично-прикладних, насамперед, системотехнічних завдань, а також форм та методів організаційного забезпечення розвитку ресурсів друкованої і електронної біографічної та біобібліографічної інформації, підвищення їх інформаційного потенціалу, досягнення ефективною адресною спрямованості.

- Все більшого значення набуває осмислення і методичне опрацювання широкого кола проблем, пов'язаних з швидким формуванням принципово нових сегментів біографічної інформації та культурологічних комунікацій і дискусій навколо проблем біографіки, постатей відомих і призабутих діячів минулого, а нині, все більшою мірою, також і наших сучасників у соціальних мережах, блогосфері, аудіовізуальних та комплексних арт-проектах, у різноманітних формах «живого» спілкування. Тенденція до візуалізації біографічного знання у поєднанні з розвитком живого й динамічного діалогу, поза сумнівів, набуватиме все більшого значення й багато у чому визначатиме характер його сприйняття суспільним загалом.

- На серйозну увагу з боку українських науковців вже давно очікує цілий комплекс проблем, пов'язаних з місцем і значенням біографічної інформації у особистісному світі культури наших співвітчизників, їх

приватними зацікавленнями місцевою, локальною історією, її постатями, збиранням документів і матеріалів щодо власного родинного коріння, спогадів свідків минулого. Особливою мірою нині на методичну підтримку, сприяння та заохочення з боку наукового співтовариства заслугове розвиток в Україні поширеної нині у всьому світі практики писання (авто)біографій, – напряду біографічної творчості людського загалу, що одержав у світі назву «life writing» – «записування життя».

- Проблемою давно окресленою у загальному вигляді, але поки що дуже мало розробленою вітчизняними науковцями у теоретичному й практично-прикладному плані, залишається використання можливостей біографіки, напрацьованих нею результатів теоретичного та методичного характеру, а також створюваних нині завдяки впровадженню комп'ютерних технологій великих масивів даних історико-біографічної інформації, для розвитку соціогуманітарних досліджень. В більш широкому розумінні йдеться про те, що сучасна біографіка, спираючись на можливості, створені новітніми інформаційними технологіями, може привнести у розвиток соціогуманітарних наук в цілому.

У розв'язанні широкого кола окреслених вище проблем, впровадженні результатів здійснених теоретичних і методичних напрацювань впродовж останнього періоду вже досягнуто відчутних результатів. Проте, більшість із них потребують подальшої глибокої розробки, професійних обговорень і дискусій у фаховому дослідницькому співтоваристві.

6.2.2. Розширення проблемно-тематичного діапазону та кола персонажів вітчизняної біографіки, збагачення її творчого арсеналу

Впродовж перших десятиліть 21 ст. значно розширилися проблемно-тематичний діапазон української біографіки та коло її героїв. На зміну державцям давніх століть та діячів національного руху, в якості головних, центральних за своїм значенням персонажів у ній утвердилися, що невпинно підтверджується появою все нових ґрунтовних, талановито написаних книг, які здобувають суспільний резонанс, діячі культури, літератури й

мистецтва, науки та освіти. Тому, що саме цей пантеон достойників відповідає одночасно і особливостям вітчизняного історичного та культурного процесу, і характерові його сприйняття сучасним читаючим загалом. Натомість біографіка політичних, військових, релігійних діячів, представників промислових та ділових еліт минулого і сучасності, а так само й репрезентантів інших сфер людської діяльності, наприклад – техніки та інженерії, які, безперечно, повинні займати гідне місце у дослідницькій та видавничій справі, і надалі, очевидно, залишатиметься у читацьких інтересах дещо на других планах, знаходячи відображення переважно у виданнях, розрахованих на більш вузьке, здебільшого – профільне коло читачів, а також у довідковій літературі. Зауважимо, що цим вітчизняна біографіка традиційно відчутно різниться від біографіки багатьох зарубіжних країни – як географічно близьких до України, так і далеких.

Слід враховувати також, що коло персоналій, які викликають читацький інтерес, поступово все меншою мірою буде визначатися їх приналежністю до числа знакових імен, знайомих зі шкільної лави. Чимало з них поступово відходять до розряду «хрестоматійних». Значно більшого значення набуватиме запропоноване авторами інтелектуальне й духовне наповнення образів, відповідність героїв біографічних праць ідеалам нашої доби, наявність у біографічному творі своєрідного «перегуку часів». Зрозумілою є і потреба посилення цільової спрямованості видань до певних конкретно окреслених за своїми пізнавальними інтересами читацьких аудиторій. Зазначене є особливо важливим у ситуації, коли помітна частина вітчизняної біографічної продукції все ще залишається безадресною, тобто – незрідка не наповненою тими особливими смислами, на які вправі очікувати від неї ті чи інші групи читачів.

З метою розкриття величезного людського потенціалу України «крізь віки» науковим установам та видавництвам важливо стимулювати подальше невпинне розширення кола імен персонажів біографічної літератури, у тому числі – за рахунок постатей регіонального, місцевого звучання з так званих «другого» і «третього» рядів. На особливу увагу заслуговує також проблема повернення до надбання української історії та культурі численних імен етнічних українців і вихідців з України різних національностей, які працювали на чужині й зробили помітний внесок у розвиток інших держав, народів і культур. Окрім того, завданням особливої

складності, що вимагає серйозного і вдумливого розуміння, на важливості якого нам вже доводилося наголошувати кілька років тому у колективній праці «Історична біографіка в Україні», є пошук збалансованих, об'єктивних, позбавлених впливу біжучої політичної кон'юнктури підходів до конструювання біографій представників різних сфер життя українського суспільства за імперських і радянських часів. Багато з них відкрито або приховано конфліктували із панівними режимами, переважна ж більшість вимушено стояла на позиціях конформізму, зосередившись на плідній професійній діяльності. З досвіду і спадщини таких діячів, а серед них було чимало талановитих і результативних вчених, освітян, управлінців, інженерів, представників творчих професій, конче необхідно використовувати й репрезентувати все позитивне та корисне для сучасної незалежної України. Невиправдане знецінення їхнього внеску у створення економічного й науково-технічного потенціалу, інтелектуального та морального капіталу українського суспільства, на нашу думку, негативно впливає на свідомість наших співгромадян усіх поколінь, залишаючи уявлення про минуле Батьківщини неповними, збідненими¹³. На жаль, загострення політичної ситуації в Україні та навколо неї, що нагнітається впродовж останніх років, не посприяло розгортанню серйозної розробки зазначеної проблематики. В умовах, коли антиукраїнськими силами знову реанімуються експансіоністські ідеї «руського міра», «єдності російського та українського народів», фактична відмова України від частини своєї національної спадщини продовжує створювати питоме середовище для «присвоєння» численних імен її діячів до спадщини російської історії, науки та культури. Отже, подальша наукова розробка означеної проблеми залишається актуальною.

Для усього розмаїття вітчизняної біографічної літератури – наукової, художньої, публіцистичної, першорядним за значимістю у нових умовах комунікації з читачами є збагачення й урізноманітнення творчих методів біографічного письма, технік конструювання біографічних наративів, застосування найбільш дієвих засобів донесення біографічного знання до

---

¹³ Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : кол. монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. С. 247–248.

різних читацьких аудиторій, впровадження раніше не використовуваних у вітчизняній практиці оригінальних авторських прийомів, які відкривають принципово нові можливості комунікації з читачем.

Гострою проблемою залишається необхідність подолання застарілих стереотипів біографічного письма, зокрема, романтичної глорифікації персонажів, суцільного «позитиву» у їх зображенні, який вже не відповідає складній духовній ситуації постмодерну, або так званих «лінійних», хронологічно-описових підходів до створення життєписів; придатних лише для «ілюстрування історії» одновимірними, застиглими у своєму розвитку образами носіїв певних незмінних ідеалів, а не для репрезентації постатей діячів минулого як яскравих і неповторних особистостей – у всій їх складності й суперечливості, багатовимірній «стереоскопічності», у процесах громадянського і професійного становлення, драматичних пошуках, помилках і здобутках. Впродовж останнього часу ці завдання, насамперед, в плані їх постановки та теоретичного осмислення, стали предметом обговорення у фаховому співтоваристві¹⁴. Тому на особливу увагу з боку вчених істориків і літературознавців, філософів та культурологів, наукознавців і політологів, психологів та педагогів, фахівців з соціальних комунікацій заслуговують нині проблеми співвідношення й взаємодії і взаємовпливів в сучасній гуманітарній науці та культурі різноманітних – традиційних і новаторських форм та методів дослідницької роботи, репрезентації її результатів, подолання застарілих стереотипів «лінійного» біографічного письма, підвищення ефективності інформаційних комунікацій між авторами та їх аудиторією. Поглибленого дослідження вимагають питання провідних світоглядних орієнтирів, домінантних цінностей, стратегій визначення центральних персонажів, а також специфічних рис та особливостей, діапазону можливостей і певних обмежень нових видових та жанрових форм біографічних творів, беззаперечних здобутків та відчутних прорахунків вітчизняних авторів у різних спрямуваннях біографіки.

¹⁴ Буряк А. І., Ляшко С. М., Марченко Н. П., Попик В. І. Збагачення творчого арсеналу біографічного письма. Біографічна література non fiction. *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : кол. монографія / редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. – С. 99–108.

Актуальним завданням вчених і спеціалістів, які працюють в галузі теорії і методики біографіки є виявити, оцінити і зробити надбанням усього творчого співтовариства те, що є справді новим і становить інтерес для розвитку вітчизняної науки і культури, поширення біографічних знань. Чимало творчих новацій стають надбанням вітчизняної біографіки – наукової, поп fiction, літературно-художньої, публіцистичної, а також пізнавальної біографічної літератури та мережевої інформації саме завдяки їх осмисленню та методичній підтримці з боку наукового дослідницького співтовариства.

На часі також – ґрунтовне пропрацювання питання: як позбутися довліючої ще над багатьма дослідниками не відповідної духові нашого часу орієнтації на напрацювання радянської та російської (старої і теперішньої) біографіки, які подекуди негативно спрямовують і гальмують поступ дослідницької, видавничої та інформаційної роботи. Життя настійно вимагає збагачення професійного арсеналу вітчизняної біографіки на шляхах освоєння сучасного європейського й світового науково-методичного і творчого досвіду, а також впровадження запропонованих з його урахуванням українськими вченими нових оригінальних форм і прийомів біографічного письма.

У цьому плані впродовж останнього десятиліття вже з'явилося чимало цікавих напрацювань. Обґрунтуванню застосування нових творчих методів біографічного письма присвячені праці кандидатів іст. наук С. М. Ляшко та Н. П. Марченко (Інститут біографічних досліджень)¹⁵, вчених Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова проф. Т. М. Попової¹⁶, а також д.-ра філос. наук, проф. І. В. Голубович (спільно з канд. філос. наук, доц. Т. О. Крижановською з Міжнародного гуманітарного університету, Одеса)¹⁷. Значний інтерес як зразок їх майстерного втілення у дослідження

---

¹⁵ Ляшко С. М., Марченко Н. П. Довідкова біографістика в контексті соціогуманітарного знання ХХІ ст. *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 465–476. Режим доступу: http://nr.nbu.gov.ua/doc/nrnbuimviv_2012_34_41

¹⁶ Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса: Бондаренко М. А., 2017. 456 с.

¹⁷ Голубович І. В., Крижановська Т. О. Ірина Яківна Матковська: начерки до портрету в манері сфумато. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 55–67. <https://doi.org/10.15407/ub.20.055>

персоналій відомих вчених становить нещодавно видана праця Т. М. Попової, присвячена історіку, професору Новоросийского (Одеса) та Софійського університетів П. М. Біцилли (1879–1953)¹⁸. Чималий інтерес становлять розробки д.-ра істор. наук, проф. А. І. Буряк (Інститут біографічних досліджень) щодо методу «біографічної інсталяції», спрямованого на розкриття образу та біографії героя оповіді у її найсуттєвіших рисах і проявах шляхом створення багатовимірної й досить рухливої композиції, що складається з окремих часових, тематичних, смислових фрагментів¹⁹.

Досягненню нової якості українських біографічних видань особливо мірою сприяє нині швидка інтеграція України до європейського й світового наукового та культурного інформаційного простору, доступність текстів оригінальних зарубіжних видань, стрімке поширення перекладної літератури non fiction. Зазначене, на думку дослідників, не лише задає в сучасних умовах принципово вищу планку вимог до вітчизняної біографічної продукції, а й суттєво збагачує наукову лексику гуманітаристики, відкриває авторам поле інших смислів в осягненні постатей української та світової історії і культури. Надбанням останнього часу стали, зокрема, вже звичні тепер для української біографіки постколоніальні та гендерні дискурси, звернення до пояснення особи крізь призму розуміння «свій / чужий / інший», інтелектуальна біографія як біографія духовна²⁰.

Освоєння сучасного європейського досвіду сприяє запровадженню замість традиційного в минулому «лінійного», хронологічно-описового письма, проблемного подання матеріалів, неординарній розстановці смислових акцентів, застосуванню ефективних прийомів виокремлення

¹⁸ Попова Т. Н. Петр Михайлович Бицилли: портрет в манере «сфумато». Одесса: Бондаренко М. А., 2021. 560 с.

¹⁹ Буряк А. І. Інсталяція як біографічний конструкт: Гнат Павлович Житецький. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 15. С. 13–42. <https://doi.org/10.15407/ub.15.013>

²⁰ Буряк А. І., Ляшко С. М., Марченко Н. П., Попик В. І. Збагачення творчого арсеналу біографічного письма. Біографічна література non fiction. // *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи*: кол. монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2019. С. 100.

основних, суттєвих моментів, фактів, які найбільшою мірою розкривають риси особистості, іноді досить складні й суперечливі перипетії життєвого й творчого шляху особи, її доробок як у плині певної історичної доби, так і, що є особливо важливим, з висоти сучасного досвіду.

Дуже суттєвий вплив на зміну характеру і спрямованості дослідницької й видавничої роботи справляє у наш час утвердження завдяки Інтернету нової мережевої інформаційної парадигми. Цей вплив поширюється не лише на сферу електронних ресурсів, але, значною мірою, і на традиційне книговидання. Автори наукових і літературних біографічних досліджень мають виходити нині з того, що конкуренція електронних ресурсів з їх легкою доступністю, а головне – багатоваріантністю інформації й можливістю її постійного оновлювання та запрошення користувачів до співпраці у її створенні й використанні, певною мірою знецінила традиційну друковану біографіку з притаманним їй «назавжди завершеним» і «одновимірним» характером текстів.

Конкуренція друкованої і електронної біографіки суттєво впливає на очікування читачів і, відповідно, настійно змінює вимоги до біографічної книжки, самі уявлення про її характер та побудову, а тому спонукує до значних змін, пошуку нових форм і смислів. Нові реалії визначають можливість і бажаність представлення у друкованих працях різносторонньої й різнопланової інформації та альтернативних поглядів і оцінок, поєднання у одному виданні різних форматів подання матеріалів, наприклад – наукових досліджень, спогадів, щоденників, епістолярію, інших документів. Отже, сучасна інформаційна парадигма настійно потребує представлення різнопланового і багатовимірного, свого роду «стереоскопічного» погляду на особу, факти й події її біографії, звучання їх на тлі як реалій певної доби, так із висоти набутого сьогодні досвіду, причому незрідка одночасно в межах різних наукових, суспільних, культурологічних дискурсів. Зазначене вимагає не лише комплексного використання джерел у розбудові електронних ресурсів, але також повною мірою врахування нових вимог і можливостей при створенні наративів, призначених для друку – вони вже не можуть бути такими самими, як за докомп'ютерної доби.

З огляду на зазначене, особливо вдалою виглядає здійснена останніми роками за діяльної участі вчених Національної бібліотеки України іме-

ні В. І. Вернадського підготовка серій комплексних наукових і документальних видань, біобібліографій, присвячених видатним вченим 20 століття – В. І. Вернадському, М. М. Боголюбову, Б. Є. Патону. Вони органічно поєднали у собі історико-біографічні нариси, науково-аналітичні розділи, публікацію численних документів та матеріалів, спогадів, досить різноманітних за своїм характером і ракурсами оцінок особи сучасниками. Застосування такої мозаїчної структури дає змогу авторам та упорядникам вибудовувати з різнорідних за змістом і характером «пазлів» цілісні образи своїх персонажів, репрезентувати особи у всій притаманній їм багатоплановості й багатогранності. Більше того – вести своєрідний діалог із читачами, психологічно залучати їх до співтворчості в конструюванні й осмисленні образів визначних особистостей ²¹:

Підготовка такого роду видань є досить ефективною в плані урізноманітнення шляхів і форм комунікації з читацькою аудиторією, зокрема, в царині популяризації науки та її провідних діячів, про яких писати для широкого читацького загалу шляхом застарілого «лінійного» викладу матеріалів було б дуже складно, зокрема й через те, що наукова проблематика, пов'язана з конкретними дослідницькими напрямками, викладена у традиційний описовий спосіб, була б мало зрозумілою поза вузьким фаховим співтовариством. Подібні творчі підходи є не менш плідними також і для розкриття особистостей та творчої спадщини діячів культури і мистецтва, інших сфер життя українського суспільства.

Інститутом біографічних досліджень чимало зроблено в плані як теоретичного обґрунтування, так і практичного відпрацювання та популяризації нових оригінальних форм і методів підготовки праць з історико-біографічної тематики. Йдеться, зокрема, про впровадження свого роду експериментальних за характером моделей комплексних біографічних досліджень за персоналіями, що органічно поєднують у собі найрізноманітніші компоненти: біографічні нариси, дослідження творчої спадщини,

---

²¹ Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 132–150. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>

археографічні публікації документів, спогадів, біобібліографію. Вони передбачають широке представлення на суд читачів відмінних між собою оцінок, альтернативних потрактувань фактів і подій. Зазначене важливе насамперед тим, що створює ефект не одновірного, завершеного, а саме «стереоскопічного» погляду на особу, її думки і вчинки, тим самим спонукаючи читачів до роздумів і співтворчості з авторами – самостійного аналізу викладених фактів, пошуку причин і пояснень багатьох з них.

Такою «багатовимірністю» змісту і смислів було позначене підготовлене д-ром іст. наук, проф. Т. І. Ківшар комплексне видання, присвячене Лесі Петлюрі, дочці Симона Петлюри, яке на унікальних документальних джерелах розкрило мало до цього часу відомі сторінки її життя, літературної творчості, стосунків з батьком, обставини, пов'язані з його трагічною загибеллю та долею родини у наступні роки²². Подібним прикладом «стереоскопічного» бачення людської долі стала також підготовлена в Інституті біографічних досліджень НБУВ канд. іст. наук С. М. Ляшко книга, у якій вона представила на розгляд читачів зібрані воєдино різночасові, подекуди досить відмінні за трактуваннями окремих сюжетів, варіанти автобіографій вчених-гуманітаріїв, написаних за доби Розстріляного відродження в умовах поступового наступу тоталітарного режиму, тобто в атмосфері, яка примушувала людей з року в рік задля уникнення небезпеки суттєво «коригувати» відомості про себе²³.

Багатоплановим поєднанням форм і засобів конструювання біографічного нарративу позначена й підготовлена спільними зусиллями д-ра іст. наук, проф. А. І. Буряк та канд. іст. наук В. В. Патик праця «Гнат Павлович Житецький: біографічний ескіз в інтер'єрі архівних документів і наукової спадщини», що знайомить читачів з широким колом документальних матеріалів, епістолярною та науковою спадщиною відомого інтелектуала, вченого, педагога, одного з засновників та першого керівника відділу

---

²² Петлюра Л. Народе мій, улюблений / підгот., передне слово, упоряд., життєпис та комент. Т. І. Ківшар ; ред. кол. О. С. Онищенко [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2009. 668 с.

²³ Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук : До 100-річчя Національної академії наук України. Київ : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2018. 532 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002183>

рукописів Всенародної (Національної) бібліотеки України²⁴. Загалом, використання епістолярію для розкриття образів яскравих особистостей минулого, побудови біографічних наративів у наш час відчутно зростає. У дослідженнях вчених Інституту біографічних досліджень це знайшло відображення у виданні канд. іст. наук І. І. Стамболом книги листування відомого громадського і державного діяча, літератора Івана Липи (1865–1928)²⁵, публікації д-ром іст. наук, проф. Л. І. Буряк великих уривків з епістолярного діалогу відомого українського історика у США і Канаді Івана Лисяка-Рудницького (1919–1984) з його матір'ю Міленою Рудницькою (1892–1876)²⁶.

Важливою для справи модернізації сучасної української наукової практики новацією є звернення до просопографічного дослідження окремих соціокультурних груп з метою створення на цій основі їх багатовимірної і багатокомпонентної колективного портрета. Вирішуючи це надзвичайно складне в теоретико-методологічному, джерелознавчому, історіографічному і практично-методичному плані завдання, яке вимагає міждисциплінарних підходів і комплексного використання інструментарію багатьох соціогуманітарних наук – соціальної історії, генеалогії, антропології, культурології, етносоціології і етнопсихології, демографії, д-р іст. наук В. В. Томазов (співробітник Інституту історії України НАН України та Інституту біографічних досліджень НБУВ) підготував ґрунтовну працю, присвячену представникам впливової у 18 – на початку 20 ст. етносоціальної спільноти Півдня України – династіям греків-підприємців, громадських діячів, меценатів, що походять з острова Хіос²⁷.

²⁴ Буряк Л. І., Патик В. В. Гнат Павлович Житецький: біографічний ескіз в інтер'єрі архівних документів і наукової спадщини. Київ: Парламентське видавництво, 2021. 624 с.

²⁵ Листування Івана Липи (1892–1922) / упор. І. Стамбол. Київ: Темпора, 2020. 576 с.

²⁶ Буряк Л. І. Діалог у листах: з епістолярію Івана Лисяка-Рудницького та Мілени Рудницької *Український історичний журнал*, 2019, № 4, С. 157–207. <http://resource.history.org.ua/issue/journal/2019/4>

²⁷ Томазов В. В. Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.): просопографічний портрет етносоціальної спільноти. Київ, Ін-т історії України НАН України, 2020. 354 с.

Значна увага в Інституті біографічних досліджень приділяється нині осмисленню теоретичних та методичних питань освоєння українською біографікою нових творчих методів, спрямованих на досягнення принципово більш високого рівня комунікацій між авторами-дослідниками і їх читацькою аудиторією. Йдеться, зокрема, про обґрунтування Л. І. Буряк запровадження в науковий дискурс оригінальних форм та методів, власне, – технік біографічних реконструкцій, які дають змогу авторам та читачам їх творів сфокусуватися на найістотнішому, особливому, найважливішому для розуміння постатей окремих діячів минулого. Запропонований нею творчий прийом, названий «біографічною інсталяцією», заснований на тому, щоби виявити, відібрати і представити читачеві у концентрованому вигляді окремі, але особливо важливі і яскраві факти, події, риси героя оповіді, які найбільш виразно розкривають його особистість, ідеали, вдачу, психологію, життєвий шлях, внесок у суспільну справу. Така інсталяція, на думку Л. І. Буряк, подібно до мистецької, передбачає створення багатовимірної й досить рухливої композиції, що складається з окремих часових, тематичних, смислових фрагментів, «пазлів», які висвітлюють постать ученого, громадського чи культурного діяча у найрізноманітніших ракурсах, разом утворюючи при цьому цілісну переконливу картину²⁸.

Об'єктом ґрунтовних досліджень все більше стає місце (авто)біографії у сучасному науково-публіцистичному дискурсі, розмаїття форм її презентації. За висновками Л. І. Буряк, звернення до (авто)біографічних матеріалів здатне в цілому значно більш реалістично розкрити складний життєвий світ людини, ніж дослідницькі біографії, у своєму концептуальному плані дуже значною мірою підпорядковані домінуючому у суспільстві історико-біографічному дискурсу – до цього часу ще переважно національно-патріотичному, історико-героїчному. Зазначене стосується не лише діячів минулого, постаті яких незрідка значною мірою міфологізовані і спрощені вибудуванням біографічним нарративом. Особливою ж мірою пріоритетність автобіографії, увага і довіра до неї серед читацької аудито-

---

²⁸ Буряк Л. І. Інсталяція як біографічний конструкт: Гнат Павлович Житецький. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2017. Вип. 15. С. 13–42. <https://doi.org/10.15407/ub.15.013>

рії пов'язана зі значним зростанням у наш час інтересу до життя, поглядів та позицій відомих сучасників, насамперед – публічних інтелектуалів, від яких суспільство очікує смислових меседжів, важливих для самоусвідомлення читачів, запрошення до роздумів і плідного діалогу з багатьох питань людського буття за нашого часу²⁹. Додамо також, що з погляду широкого читацького загалу, нині йдеться про інтерес не лише до високих інтелектуалів. Об'єктом зацікавлень, особливо серед молодіжної аудиторії, цілком може бути й життєвий світ загалом «середніх», проте успішних у певних галузях людей, які не виходячи в цілому за межі звичайних уявлень, можливо, лише застосовуючи сміливі і нестандартні рішення, досягли відчутних успіхів, «розбудували самих себе», реалізували власний креативний потенціал. Їхній досвід стає прикладом і об'єктом наслідування. Біографіку в розрізі зірок масової культури ми тут не розглядаємо і залишаємо «поза дужками». Вона надто є об'єктом розбудови симулякрів і різного роду маніпулятивних стосовно масової свідомості практик. Однак, це зовсім не означає, що вона сприймається такою досить широкою аудиторією. Але це вже – предмет інших спеціальних досліджень.

Сучасній автобіографії притаманна поліфонія форм репрезентації. До традиційних оповідей нині все більше додаються щоденники та книги-розмови, які тяжіють до публіцистичного жанру біографічної есеїстики, а також спогади-інтерв'ю, що можуть розглядатися як різновид мемуаристики або як усні історичні практики. Цікавим і плідним для розвитку вітчизняної біографічної есеїстики явищем стала, на думку Л. І. Буряк, синергія українського і польського культурних контекстів, адже у Польщі, на відміну від України, цей жанр є популярним, поширеним і має давню традицію та напрацювання. Впродовж останніх років появу книг-інтерв'ю відомих українських публічних інтелектуалів – Юрія Андруховича, Ярослава Грицака, Оксани Забужко, Йозефа Зісельса ініціювали відомі польські журналісти – Павел Смоленський та Іза Хруслінська³⁰.

²⁹ Буряк Л. І. (Авто)біографія в сучасному науково-публіцистичному дискурсі: поліфонія презентацій. *Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм* : кол. монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. Київ : НБУВ, 2021. С. 40–64.

³⁰ Там само.

У той же час, друковані видання починають все більше поступатися місцем мережевій біографіці. В Україні теж утверджується жанр інтелектуального інтернет-інтерв'ю, який набуває розвитку в межах біографічно орієнтованих дослідницьких та інформаційних проєктів, розрахованих на підготовлені цільові аудиторії. Чи не найбільш відомий з них – «Життєписи історії», започаткований Міжнародним інтелектуальним часописом «Україна модерна» на гребені піднесення інтелектуальної свободи після Майдану 2014 року. Починаючи від першого за часом інтерв'ю д-ра іст. наук, проф. С. В. Кульчицького (2016) і до наших днів «Життєписи історії» представили понад п'ятдесят розповідей відомих вітчизняних і зарубіжних вчених-істориків та гуманітаріїв широкого плану (зокрема, Івана-Павла Химки, Феодосія Стебля, Романа Шпорлюка, Марти Богачевської-Хом'як, Надії Миронець, Ярослава Грицака, Наталії Яковенко, Павла Магочія, Сергія Плохія, Френка Сисіна, Зенона Когута, Федора Турченка, Тімоті Снайдера, Тамари Гундорової, Леоніда Зашкільняка, Володимира Кравченка, Марини Гримич, Сергія Єкельчика). Вони не лише розповідають про їх власний шлях осмислення вітчизняного минулого, наукові здобутки, але й яскраво розкривають особистості, багатий внутрішній світ вченого³¹. Аналізуючи концептуальні засади «Життєписів історії», Л. І. Буряк звертає увагу на майстерність використання у ньому різних моделей біографії, застосування широкого спектру біографічних маркерів (гендер, родина, освіта, оточення, статус, вік, етнічна приналежність, (само)ідентифікації, емоційні рефлексії, наукові інтереси тощо)³².

На жаль, «Життєписи історії» залишаються до цього часу в Україні явищем поодиноким, чий приклад і чималий напрацьований досвід поки що не знайшли гідного продовження у біографічних інтернет-інтерв'ю з діячами інших галузей науки і культури. Рух у цьому плані відбувається, значною мірою – в межах досить розповсюджених нині інтернет-інтерв'ю

---

³¹ Життєписи історії: відверті розмови про шлях у науці. [Електронний ресурс]. *Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис*. URL : <https://uamoderna.com/jittepis-istory/lifestories>.

³² Буряк Л. І. (Авто)біографія в сучасному науково-публіцистичному дискурсі: поліфонія презентацій. *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* : кол. монографія / редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2021. С. 40–64.

з представниками творчого, мистецького, та й наукового середовища, а також політикуму, ділової та управлінської еліти. Особистісні, біографічні аспекти у них більшою чи меншою мірою присутні. Але в цілому проблемно-тематична спрямованість спілкування інша. У той же час, загальні тенденції розвитку такого роду комунікацій свідчать, що елементи (авто)біографічної самопрезентації набуватимуть з часом все більшого значення, особливо через прагнення розповісти про власний набутий досвід і досягнення. Однак, у цьому плані існують і значні обмеження, й певні небезпеки. Там, де закінчується інтелектуальна складова, незрідка починається простір політичної та ділової реклами, наступального самоствердження або й самовиправдання особою власних вчинків, відстоювання особистих і групових інтересів. Такого роду інтернет-інтерв'ю, навіть за умови насиченістю їх власне біографічними даними, можуть бути лише документальною базою для дослідження. Елемент спілкування, саморозкриття цікавої особистості, живої передачі досвіду, на який завжди очікує читацька аудиторія, у таких випадках значною мірою втрачається.

Поряд з біографічними інтерв'ю, матеріали яких доступні у текстовому вигляді на інтернет-ресурсах, поволи зростає й український сегмент аудіовізуальних інтерв'ю – бесід, розповідей. Власне, інформаційна, змістова складова їх може бути меншою, ніж текстових матеріалів. У той же час, ефект безпосереднього, емоційного сприйняття, піднесене відчуття своєрідної співпричетності до подій, про які розповідають виступаючі, перетворюють такі інтерв'ю-оповіді на важливі в інтелектуальному і духовному плані події. Ми вже згадували, що унікальний запис розповіді – теж свого роду інтерв'ю – Ізидори Косач-Борисової, про свою сестру Лесю Українку, зроблений ще у 1963 р. у Нью-Йорку і оприлюднений до 150-річчя від дня народження поетеси на YouTube (<https://www.youtube.com/watch?v=m5CTLDKkva8>), станом на серпень 2021 р. зібрав понад 50 тис. переглядів.

Значний інтерес викликають й численні інші розміщені на YouTube та інших ресурсах розповіді про пережите як тих відомих співвітчизників, що вже відійшли у засвіти, так і наших сучасників. Прикладом надзвичайно змістовних, насичених іноді майже невідомими широкому загалові фактами спогадів, можуть слугувати інтерв'ю та бесіди відомого громадського і державного діяча, народного депутата України першого скликання,

першого посла України у РФ Володимира Крижанівського, опубліковані на YouTube. Нині, до 30-річчя Незалежності на основі узагальнення їх різночасових тематичних фрагментів підготовлено книгу спогадів В. П. Крижанівського «Ми знову здобули державність. Спогади першого посла незалежної України в Росії» (Київ: Темпора, 2021), упорядковану науковцем Інституту біографічних досліджень НБУВ І. І. Стамболом.

Відчутним недоопрацюванням в організації українського національного інформаційного простору, яке вимагає якнайшвидшого подолання, залишається розпорошеність подібних біографічних сюжетів – спогадів-інтерв'ю, розповідей, бесід у інтернет-просторі. Лише коли цей значимий для національної пам'яті інформаційний комплекс набуде систематизованого характеру, стане легко доступним для пошуку і використання, з'являться справжні підстави впевнено говорити про нього як справді важливе явище інтелектуального і духовного життя.

У той же час, місце біографічного інтерв'ю в житті сучасного суспільства є незмірно ширшим за простір елітарної інтелектуальної культури. Воно тісно пов'язано з розвитком в сучасних умовах в межах наукових спрямувань локальної історії та мікроісторії практик усної історичних польових досліджень. Матеріали особистих спогадів-інтерв'ю, отримані дослідниками в результаті бесід про життєвий світ людини в контексті важливих історичних подій, процесів, явищ, або шляхом цілеспрямованих опитувань носіїв інформації про здобутий ними суб'єктивний емпіричний досвід у вигляді аудіо– або відеозапису, стають справжніми історичними документами, новими першоджерелами для подальших наукових досліджень, дають можливість у наукових працях показати усе різноманіття й багатогранність життя, історичних процесів, людських долі³³. Отже, поєднання методів давно відомих українській науці усної історичних досліджень з новітніми технологіями і методиками цифрової гуманітаристики

---

³³ Любовець Н. І. Спогади-інтерв'ю : до історії жанру *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН Київ : НБУВ, 2020. С. 472–476. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003836>

лише впродовж останніх років дало можливість зібрати велику кількість надзвичайно цінних історико-мемуарних джерел у жанрі спогаду-інтерв'ю, зокрема про події Революції гідності, протистояння російській агресії, які без активних цілеспрямованих зусиль щодо їх збирання ніколи не були б зафіксовані.

Зокрема, в межах ініційованого Українським інститутом національної пам'яті (УІНП) проекту «Майдан: Усна історія», у реалізації якого взяли участь науковці Українського католицького університету (УКУ), Київського університету імені Бориса Грінченка, Дослідницького центру Східної Європи Бременського університету (Німеччина), Каунаського університету імені Вітаутаса Великого (Литва), активісти Фонду збереження пам'яті Майдану, волонтери із багатьох міст України, було записано кілька сотень аудіо- та відеоінтерв'ю з учасниками Євромайдану та їх опонентами, призначених як для здійснення в майбутньому наукових досліджень, так і для безпосереднього ознайомлення з ними широкого громадського загалу на Youtube каналі УІНП ³⁴.

На думку канд. іст. наук Н. І. Любовець, особливе значення будь-яких спогадів-інтерв'ю полягає у відображенні внутрішнього світу людини, її стереотипів, цінностей, страхів та надій, що відкриває можливості для дослідження історико-культурних трансформацій як окремої людини, так і суспільства в цілому та сприяє конструюванню історії на сучасних засадах. Водночас, аналізуючи нові явища у цій сфері в розрізі формування мемуарного нарративу, Н. І. Любовець звертає увагу на відчутне «перетікання» всього процесу з поля наукових досліджень і професійної журналістської діяльності, у середовище громадських ініціатив та масових комунікативних практик ³⁵. Новітні технічні засоби запису інтерв'ю відкривають практично необмежені можливості для суто аматорської роботи з реалізації проєктів найрізноманітніших за спрямуванням, масштабами і рівнем методичного

³⁴ Любовець Н. І. Сучасні трансформації мемуарного простору: загальний та локальний виміри. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 177–178. <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>

³⁵ Любовець Н. І. Мемуари як інформаційно-комунікативний ресурс : сучасний вимір презентацій. *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* : кол. монографія / редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; Київ : НБУВ, 2021. С. 65–93.

забезпечення. Зазначене об'єктивно висуває на порядок денний вимоги щодо спеціальної розробки фахівцями науково-методичних рекомендацій щодо записування аматорами й волонтерами інтерв'ю в межах громадських проєктів та ініціатив. З іншого боку, не дивлячись на поки що недостатню наукову підтримку справи, чи не вперше відкриваються можливості для розгортання масового записування спогадів-інтерв'ю широкого кола учасників і свідків подій як далекого вже минулого, так і сучасності.

Іншою проблемою, яка привертає до себе пильну дослідницьку увагу, є прояв у біографіці загальної тенденції до зростання місця і значення візуальної інформації у людському сприйнятті явищ як сучасного життя, так і подій та постатей минулого. В Україні впродовж останнього часу нагромаджено вже цікавий досвід представлення візуальних рядів фотодокументів та різноманітних художньо-документальних образів, що розкривають життя як окремих діячів, так і відомих в історії родин ³⁶. Звертаючи увагу на актуалізацію цієї проблематики у світовій науці, так званий «візуальний поворот» у соціогуманітаристиці, Л. І. Буряк наголосила на значенні публікацій колекцій світлин визначних діячів України, зокрема, Лесі Українки ³⁷; М. С. Грушевського ³⁸ для освоєння можливостей синтезу візуальних і текстових форм розповіді як формоутворюючих елементів біографічної реконструкції для створення переконливих образів, зрозумілих і прийнятних для сучасної людини, вже призвичаєної до візуального сприйняття ³⁹. На прикладі «зображальної біографії» Лесі Українки Л. І. Буряк переконливо довела, що цей важливий у

³⁶ Скоропадські. Родинний альбом : у 2-х кн. / упорядн. : Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ: Темпора, 2014. Кн. 1–2; Матійчук О. Життя у слові. Графічна біографія Рози Ауслендер. / Худ. оформлення О. Старанчук, О. Грищенка. Чернівці : Видавництво 21, 2019. 56 с.

³⁷ Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура. Київ: Темпора, 2013. 656 с.

³⁸ Панькова С., Кондаурова Г. *Facie ad Faciem: Ілюстрований життєпис Михайла Грушевського*. Київ : Либідь, 2017. 144 с.

³⁹ Буряк Л. І. Візуальний поворот у соціогуманітаристиці та перспективи українських біографічних студій. [Електронний ресурс, тези доповіді]. *Бібліотека. наука. комунікація. від управління ресурсами – до управління знаннями*. Міжнародна наукова конференція. Київ, 05–07.10.2021. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1159>.

психологічному, соціокультурному та мистецькому плані феномен є не менш значущим джерелом у реконструкціях їх біографічного світу, аніж творчість та епістолярій, і у поєднанні з джерелознавчою критикою дозволяє інтерпретувати візуальні образи як основу біографічного наративу. Так, на думку Л. І. Буряк, світлини Лесі Українки представляють одну із форм її самопрезентації та комунікації зі світом і з собою. «Вони постають своєрідним «повідомленням без коду», за допомогою якого поетеса прагнула передати невловимі вібрації внутрішнього стану душі, повідомити про себе те, що часом неможливо було висловити словами»⁴⁰. У той же час, за спостереженнями Л. І. Буряк, жанр візуалізованої біографії викликає у дослідницькому середовищі певну стриманість та настороженість, тому що попри певні переваги, візуалізована біографічна реконструкція не спроможна в повній мірі передати переживання героїв так глибоко, як це міг би зробити текст. Крім того, вважається, що зображення стимулює лише поверхове сприйняття, гальмуючи критичне мислення⁴¹. На нашу думку, це явище є тимчасовим, скороминучим. Швидкий розвиток мережевих історичних та культурологічних ресурсів, зокрема, науково-популярного, пізнавального характеру, наповнення їх візуальною інформацією дуже скоро заохотить серйозних дослідників до справи їх ґрунтовного наукового аналізу, коментування, інтерпретацій, поєднання з аналітикою та археографічними публікаціями документів, спогадів, епістолярію, притому, у яскравих і переконливих, далеких від догматичного «академізму» формах.

Характерною ознакою часу стало те, що все більша частка у біографічному книговиданні та інформаційних ресурсах друкованих і електронних ЗМІ належить тепер біографічним творам та матеріалам, створеним вже власне поза межами канону традиційних фахових наукових досліджень – художнім, художньо-публіцистичним, культурно-освітнім, навчальним, розрахованим на дитячу та юнацьку аудиторію. Значною

⁴⁰ Буряк Л. І. Біографічний світ Лесі Українки: поворот до візуального. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 21. С. 39.

⁴¹ Буряк Л. І. Візуальний поворот у соціогуманітаристиці та перспективи українських біографічних студій [Електронний ресурс, тези доповіді]. *Бібліотека. наука. комунікація. від управління ресурсами – до управління знаннями*. Міжнародна наукова конференція. Київ, 05 – 07.10.2021. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1159>.

мірою ця продукція позначена вдумливим використанням здобутків і досвіду новітньої світової біографіки. Серед неї особливе місце посідають твори інтелектуальної біографіки, насамперед ті, що належать до літератури *non fiction*.

Саме вона найбільше відповідає нині запитам сучасної продвинутої читацької аудиторії, яку вже не може задовольнити ні сухий «академічний» стиль ґрунтовних наукових біографічних праць, ні відчутна усередненість «ремісничої» біографічної белетристики, пам'ятна з багатьох видань радянської книжкової серії «Жизнь замечательных людей», ні дидактична й глорифікаційна спрямованість багатьох опублікованих у минулі роки життєписів відомих українців.

Знаменним у цьому плані є і наполегливе звернення дослідників, насамперед, літературознавців та істориків, до осмислення досвіду і традицій вітчизняної інтелектуальної прози, в основі своїй біографічної/ автобіографічної. При цьому в фокусі їх інтересів закономірно опинилася спадщина В. П. Петрова-Домонтовича (1894–1969), яка у багатьох своїх складових впродовж останніх десятиліть привертає до себе особливу увагу. Для біографістів з його творчістю – створеними письменником Домонтовичем романізованими біографіями Миколи Костомарова («Аліна і Костомаров» (1929), Панька Куліша – «Романи Куліша» (1930), незавершеною книгою про Марка Вовчка, повістями, присвяченими драматизму шляху і життєвого вибору Франсуа Війона, Гракха Бабефа, Ван Гоґа, яскравою і інтригуючою історико-біографічною белетристикою – нарисами про Саву Чалого, Вацлава Ржевуського та інших неординарних персонажів вітчизняного минулого, справедливо пов'язується становлення української інтелектуальної біографіки новітньої доби. В українській діаспорі, а від часу здобуття Україною незалежності, і на Батьківщині, одночасно з виданням літературної спадщини В. Домонтовича, опубліковано чимало праць, автори яких зверталися до аналізу біографічної складової його творчості. Вельми показовим став вихід у світ впродовж всього кількох років у різних містах України книг, присвячених інтелектуальній прозі вченого і письменника Віктора Петрова-Домонтовича (В. П. Агеєва)⁴², його авторській

---

⁴² Агеєва В. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ: Факт, 2006. 429 с.

свідомості (М. Гірняк)⁴³ та інтелектуальній біографії (В. М. Андреев)⁴⁴, людській долі (В. Брюховецький)⁴⁵.

Інтерес в плані вивчення інтелектуальної біографічної публіцистики В. Домонтовича становить опублікована науковцями Інституту біографічних досліджень С. М. Ляшко та В. М. Тимченко праця, присвячена його біографічному нарису «Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти», героєм якої стала непересічна особливість Вацлава Северина Ржевуського (Жевуський; 1785–1831), польського поета, письменника, філософа, музики, художника, дослідника-орієнталіста, перекладача з арабської, турецької та європейських мов, який увійшов в історію Польщі, України та країн Арабського світу. Дослідники переконливо довели органічність і невідчужуваність для творчості В. Домонтовича такого сюжету, оскільки в центрі його – глибока філософська драма зовнішніх і внутрішніх суперечностей існування особи на зламі епох, віднайдення власної ідентичності у непереможних обставинах – саме ті гострі й болючі питання, що постали у духовних пошуках цілого покоління української інтелігенції за драматичних обставин 20 ст. Більше того, ці проблеми, що знаходилися в центрі творчості письменника, набули особливого значення і у наш час – для українців четвертої хвилі еміграції, яка розпочалася з 1990-х років, а також і для тих, хто опинився на нині окупованих РФ українських землях, змушені жити у стані подвійної реальності і, як наслідок, – роздвоєної свідомості, і не лише жити, а й продукувати болісні світоглядні стереотипи на майбутнє⁴⁶.

В сучасних умовах поглиблені дослідження шляхів поступу української інтелектуальної біографіки конче потрібні для осмислення її досвіду, національних особливостей, місця в загальноєвропейському культурному поступі і водночас, її особливих завдань, обумовлених вітчизняними

⁴³ Гірняк М. Таємниця роздвоєного обличчя : авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича. Львів : Літопис, 2008. 286 с.

⁴⁴ Андреев В. М. Віктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ : Герда, 2012. 476 с.

⁴⁵ Брюховецький В. Віктор Петров: верхи долі – верхи і долі. Київ. Темпора, 2013. 168 с.

⁴⁶ Ляшко С. М., Тимченко В. М. Вацлав Ржевуський у пошуках ідентичності (за біографічним нарисом В. Петрова-Домонтовича «Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти»). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 160–172. <https://doi.org/10.15407/ub.18.160>

реаліями – як дороговказ для авторів. Їх значення полягає в окресленні дійсної висоти і важливості тих проблем, які повинні знаходитися нині в центрі сучасної української інтелектуальної біографіки, визначати її рівень. Не в останню чергу це необхідно і для протидії зростанню хвилі симулякрів псевдоінтелектуальної літератури, повз які не можна проходити. Вони час від часу нагадують про себе, що власне, у нинішні непевні, «плинні» часи, коли виникають спокуси для літературного успіху використовувати біжучу кон'юнктуру «актуальних» тем та настроїв книжкового ринку, є майже неминучим.

У наш час закладені в минулому традиції вітчизняної інтелектуальної біографічної літератури здобувають своє продовження з одного боку – у загальному піднесенні світоглядних, філософських засад художньої біографічної прози, рівня осмислень і узагальнень, у тісному переплетінні її з культурологічною есеїстикою, з іншого – у відчутному зростанні у біографіці значення інтелектуальної літератури *non fiction*, тобто – не-художньої, а такої, що не містить творчих художніх вимислів, фікцій, фантазій авторів, а спирається лише на факти.

Біографіку *non fiction*, на нашу думку, не слід спрощено трактувати як біографічну документалістику, або «різновид художньої літератури», змішувати її з біографічною публіцистикою, що обмежило б і викривило її сутнісне розуміння. Тим більш, не варто зараховувати до неї автобіографії, мемуари, щоденники, сповіді, листи, есеї, записні книжки, до чого схилиються деякі українські дослідники (Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін.), оскільки у зазначених жанрах біографічного письма насправді визначити співвідношення між фактом і фікцією на практиці буває дуже складно. З цього питання у наукових працях взагалі є чимало суперечливих думок⁴⁷, які ми не поділяємо.

Сутність і призначення сучасної біографіки *non fiction* полягає у високоінтелектуальному осмисленні персоналій діячів минулого і сьогодення, заснованому виключно на аналізі даних документальних джерел. Зазначимо у зв'язку з цим, що літературно-художня біографіка за своєю

---

⁴⁷ Варикаша М. М. Література *non-fiction*: поміж фактом і фікцією. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск XXIII. Ч. 3. С. 30, 33, 34.

природою так само заснована на використанні документів. Але тонка й на практиці іноді дуже рухлива грань між художньо-документальною біографікою та біографікою *non fiction* полягає у тому, що перша спрямована на створення художнього образу героя творчими засобами, що здебільшого вимагає широкого доповнення наявних документальних свідчень уявними подіями, вигаданими персонажами, обставинами, друга ж, – література *non fiction*, має на меті використання документальних джерел для осмислення і представлення читачам справжніх подій та обставин, життєвих реалій, пов'язаних з певною персоналією, конструювання життєпису у цілковитій відповідності до них. Жодних авторських вимислів тут в принципі не повинно бути, але різного роду гіпотези, здогадки та припущення, задекларовані саме як такі дослідниками, цілком мають право на існування, більше того, на винесення на суд читачів з метою спільного пошуку істини. Звичайно, і у цьому випадку «за дужками» залишається проблема добору й використання автором документальних джерел, на якому позначаються і його пошукові можливості та суб'єктивні уявлення щодо істинності та правдивості даних, якими він оперує, і домінуючий суспільний чи науковий дискурс, в площині якого здійснюється дослідження.

Саме певна недовіра щодо відповідності історичним реаліям створюваних біографами-літераторами художніх образів, психологічне прагнення до справжньої достовірності, до правдивого конкретного знання, притаманне сучасному читачеві, й обумовлює те, що чи не найбільш популярною серед продвинутого читацького загалу у наш час стає високоінтелектуальна біографічна література *non fiction*, яка у певному розумінні навіть «потісняє» художню біографіку. Принципові переваги цього спрямування в біографіці, заснованого як і чимало творів літературної біографіки на результатах наукових досліджень, використанні історично достовірних фактів і оригінальних документів, але без поєднання їх з літературно-художніми засобами творення образів героїв, авторськими домислами, полягають, значною мірою, у вивільненні їх авторів від вже застарілих у наш час «академічних» стереотипів, традиційних вимог до наукових історико-біографічних досліджень.

Зазначене відкриває для автора-дослідника значно більший простір комунікації з читацькою аудиторією, ніж власне написані за класичними канонами академічної науки історико-біографічні дослідження, надає

ширші можливості для гнучкого поєднання викладу документально достовірних історичних фактів з філософськими роздумами, представленням власних суб'єктивних поглядів, оцінок постатей минулого, висунення сміливих гіпотез і припущень щодо мотивації їх вчинків. Нові форми довірчого спілкування з читачами, запрошення їх до участі у осмисленні поставлених проблем роблять жанр біографічної літератури *non fiction* все більш принадним для авторів, внутрішньо підготовлених до використання новаторських форм письма, серед яких чимало і вчених-гуманітаріїв вищої кваліфікації, і для вибагливих читачів. Завдяки цьому українська біографіка впродовж останніх років збагатилася цілою низкою праць, присвячених найбільш яскравим і цікавим для наших сучасників постатям української культури, які стали помітною подією інтелектуального життя.

Яскравими здобутками інтелектуальної біографічної літератури *non fiction*, стали книжка Л. В. Ушкалова ⁴⁸, присвячена сучасному філософсько-культурологічному осмисленню постаті Григорія Сковороди, дещо провокативне за фабулою, майже детективне розслідування-дослідження П. М. Кралюка «Таємний агент Микола Гоголь», спрямоване на вивільнення постаті письменника від ідеологічних муляжів, старих і нових міфів ⁴⁹, написані Р. Д. Гораком у різні часи есе про письменницю Ірину Вільде, опубліковані у 2016 р. разом у книзі «Кинути каменем» ⁵⁰, праця В. П. Агеєвої – спроба нового прочитання постаті «(не)радянського» поета Миколи Бажана ⁵¹.

У той же час, непереборної межі між науковими працями і творами літератури *non fiction* не існує. Наприклад, нові синтетичні форми біографічного дослідження, побудовані на перетині ґрунтовної наукової біографіки, літературознавчих студій, літературної критики, філософської есеїстики та авторської публіцистики, використання в тексті «усної історії» й неопублікованого епістолярію продемонструвала підготовлена в Інсти-

---

⁴⁸ Ушкалов Л. Ловитва невловного птаха : життя Григорія Сковороди. Київ : Дух і Літера, 2017. 368 с.

⁴⁹ Кралюк П. Таємний агент микола Гоголь, або про що розповідає «Тарас Бульба». Львів : Вид. Старого Лева, 2016. 176 с.

⁵⁰ Горак Р. Кинути каменем : есеї про Ірину Вільде. Львів : Априорі, 2016. 540 с.

⁵¹ Агеєва В. Візерунок на камені. Микола Бажан: життєпис (не)радянського поета. Львів : Вид. Старого Лева, 1018. 496 с.

туті біографічних досліджень НБУВ праця Н. П. Марченко, присвячена нашому сучаснику – видатному українському дитячому письменнику Володимиру Рутківському (1937–2021)⁵².

Дуже близькою до жанру інтелектуальної біографіки *non fiction* є і таке ґрунтовне, здавалося б, суто академічне за своєю тематикою дослідження, як покладена в основу докторської дисертації монографія завідувача відділу Інституту архівознавства НБУВ А. І. Шаповала, присвячена постаті і науковій спадщині визначного вченого-українознавця, дослідника старої української рукописної та книжкової спадщини В. М. Перетца⁵³. Подібні праці наочно засвідчують можливість зближення й плідного поєднання підходів ґрунтовної академічної науки і новітніх форм інтелектуальної біографіки, відсутність між ними якихось неперехідних кордонів. У творчій конкуренції між академічною біографікою і інтелектуальною літературою *non fiction* є відчутний позитивний елемент: вона стимулює високопрофесійних істориків, літературознавців, наукознавців швидше відмовлятися від традиційних зразків «лінійних» описових і переобтяжених теоретичними викладками схематичних біографій, шукати й знаходити нові теми, нові проблемні акценти і фокуси зосередження уваги, опанувати сучасні творчі підходи, яскраві, переконливі форми біографічного письма. Прикладів тому чимало. Саме завдяки цьому вітчизняна наукова біографіка якісно змінюється останніми роками буквально на очах.

У той же час, створення справді глибоких історико-біографічних досліджень високого академічного рівня жодною мірою не втрачає свого значення. Їх завданням є опрацювання і науково коректне введення до суспільного інформаційного обігу великих масивів раніше не відомих документальних матеріалів, саме на основі яких тільки і стає можливим нове у концептуальному плані прочитання, переосмислення з сучасних позицій багатьох усталених уявлень.

⁵² Марченко Н. П. Володимир Рутківський: тексти долі : біоґр. нарис. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2014. 414 с.

⁵³ Шаповал А. Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел. / Відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 596 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003840>

У наш час жодною мірою не втрачають свого пізнавального й духовно-культурного значення і різноманітні напрями художньої та публіцистичної репрезентації образів співвітчизників у біографічній романістиці та інших прозових жанрах, в поезії та драматургії, нарисах та есеях, що публікуються у «товстих» журналах, збірниках та альманахах, на шпальтах газет, в інтернет-виданнях. Більш того, є усі підстави говорити про їх піднесення, зростання читацького інтересу – адже усі вони мають своє особливе призначення та цільову аудиторію.

Увага до цих напрямів сучасної біографічної творчості з боку дослідників теорії, методики, досвіду вітчизняної біографіки впродовж багатьох років була явно недостатньою. Вони плідно вивчаються, але переважно літературознавцями, журналістами, театрознавцями, – з позицій відповідних наукових галузей, без співвіднесення з дискурсом сучасної біографіки – її актуальної проблематики, тенденцій розвитку, завдань. Справа розвитку біографіки, збагачення її тематики та творчих засобів від цього, звичайно, втрачає. Тому останнім часом дослідженню зазначених проблем став приділяти увагу й Інститут біографічних досліджень – важливо досягнути її саме з позицій біографістики, як загальної для усіх напрямів біографіки теоретичної, методологічної дисципліни. Д-р філол. наук Г. А. Александрова нині плідно розгорнула дослідження характерних рис сучасного українського біографічного роману, його еволюції, появи оригінальних новаторських творчих форм. За її спостереженнями, під впливом трансформацій, які відбуваються в українському суспільстві, біографічна художня література нині суттєво змінюється, набуває незаних раніше якісних рис. Вона все відчутніше інтегрується в загальноєвропейські культурні процеси, у той же час залишаючись виразно залежною від домінуючих в українському суспільстві філософських поглядів та теорій, особливо, коли йдеться про знакові постаті в національній історії та культурі. Відтворення біографії митця, насамперед, письменника, а саме він є центральною постаттю новітньої художньої біографіки, все більше стає сферою сміливого творчого експериментування, що імпонує інтересам вибагливих читачів. Аналіз численних біографічних творів останнього часу – свого роду інтелектуальної повісті-детективу «Діоптра» (2007) П. Кралюка про Мелетія Смотрицького; філософсько-містичного, пригодницького за сюжетною фабулою роману В. Єшкілева про мандрі молодого Григорія Сковороди – «Усі кути Трикутника. Апокриф

мандрів Григорія Сковороди» (2011); книжок Р. Горака – повісті-есе «Твого ім'я не вимовлю ніколи» про Івана Франка (2008) та есе-біографії Василя Стефаника «Кров на чорній ріллі» (2010); роману В. Врублевської про Ольгу Кобилянську («Шарітка з Рунгу», 2007), романів М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші. Біографія, оркестрована на дев'ять голосів» (2012), П. Яценка «Нечуй. Немов. Небач» (2017), що заснований на забарвлених елементами фантастики епізодах з життя Івана Нечуя-Левицького, М. Лаюка «Залізна вода», присвяченого сучасному осягненню сторінок життя Лесі Українки (2021) й цілої низки інших сміливих новизною своїх творчих засобів художніх біографій, засвідчує, що відбувається відчутне переформатування канонічних форм, утворюються численні нові жанрові різновиди та модифікації⁵⁴. Тими ж характерними рисами позначені й інші сучасні біографічні твори, котрі виходять за межі суто літературно-художньої тематики, наприклад, інтелектуально-містичний роман П. Кралука «Сильні та одинокі», присвячений героям національно-визвольних змагань (2012).

Сучасний письменник-біограф все більше прагне відтворити не задокументовано точні, а сутнісні образи своїх персонажів, вдаючись при цьому іноді до дуже сміливого художнього вимислу, незрідка відкидаючи геть існуючі досі стереотипи побудови художньо-біографічного твору – достовірність зображення свого героя, фактографічну точність, відстороненість автора, герменевтичне проникнення в психологію особистості та реконструювання соціологічного контексту. Письменник незрідка вдається до вибудови фіктивного умовного життєпису, зображує паралельні реальності та підсвідомі стани. Предметом спеціальної уваги Г. А. Александрової стало дослідження нового для сучасної української літератури екзистенційно-психоаналітичного напрямку художньої біографіки, представленого творчістю Степана Процюка, автора низки опублікованих у 2010–2011 рр. «романів-психографій», «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко». За допомогою психоана-

⁵⁴ Александрова Г. А. Роман-біографія в українській літературі початку ХХІ ст. (рецепція образу В. Винниченка в біографічній прозі Степана Процюка: нові форми осмислення). *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* : кол. монографія / редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2021. С. 152–186.

лізу Степан Процюк зробив спробу по-новому представити у них постаті видатних українських письменників Василя Стефаника, Володимира Винниченка та Архипа Тесленка як живих людей з їхніми сумнівами і муками, відкинувши, за його словами, той «нафталін», що тягнеться ще з радянських часів соцреалістичного лакування дійсності⁵⁵.

Новітні дослідження д-ра філол. наук, проф. О. Є. Бондаревої (Київський університет ім. Б. Грінченка) засвідчують, що значна трансформація біографічного канону відбувається нині і в українській драматургії. На її думку, піднесення біографічної драми, в жанрі якої працюють нині десятки відомих авторів, за своєю спрямованістю на формування сучасної національної та культурної ідентичності не має аналогів у західній драматургії. Відбувається стрімке розширення біографічного пантеону національних героїв – до нього входять як замовчувані раніше постаті, наприклад, Івана Мазепи, Андрея Шептицького, Степана Бандери, так і, все більшою мірою – знакові імена діячів української культури – Григорія Сковороди, Олекси Новаківського, Володимира Винниченка, Леся Курбаса, Володимира Сосюри, Олени Телігі, Олександра Довженка, Василя Стуса. Здійснюється «розгерметизація» канонічних постатей – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, пропонуються принципово нові драматургічні версії їх біографій. Реалізується ідея про світове українство – відбувається переосмислення українських витоків Миколи Гоголя, Антона Чехова, Іллі Рєпіна, Василя Єрошенка, Квітки Цісик. У той же час, в українській біографічній драмі розвиваються й протестні стратегії, спрямовані на вивільнення від традиційно притаманного їй канону, що передбачав зображення головного персонажа, як цілісної, і унікальної у своїй раціональності постаті, свого роду еталона і зразка для наслідування. Погляд з позицій постмодерну робить його незрідка дуже суперечливим і неоднозначним. Паралельно відбувається пошук нової мови, нетрадиційних сюжетів, звернення до застосування інтертекстуальних та інтерсеміотичних стратегій⁵⁶.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Бондарева О. Є. Як сучасна українська драматургія трансформує біографічний канон. [Електронний ресурс, тези доповіді]. *Бібліотека. наука. комунікація. від управління ресурсами – до управління знаннями*. Міжнародна наукова конференція. Київ, 05–07.10.2021 URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1220>

Загалом зазначимо, що здійснюваний нині дослідниками творчого процесу у різних галузях літературно-художньої біографіки рішучий перехід від загального опису та констатації фактів, відзначення здобутків українських письменників на цій ниві, до постановки гострих питань й аналізу принципово нових і неоднозначних явищ, окреслення проблемних ситуацій, які лише зараз формуються на наших очах, є важливим, своєчасним і плідним для розвитку вітчизняної літературної біографіки і наукового осмислення її сучасного стану та перспектив на майбутнє.

Заслуговує на спеціальне вивчення, також чималий і дуже цікавий досвід публікаційної роботи у галузі художньої та публіцистичної біографіки, нагромаджений впродовж років незалежності вітчизняними журналами та газетами – як провідними, загальноукраїнськими, так і місцевими. Йдеться, насамперед, про численні, засновані на оригінальних дослідницьких матеріалах, напрацьованих відомими дослідниками, вченими, літераторами, біографічні нариси, опубліковані на шпальтах «Літературної України», «Дзеркала тижня», «Дня».

Гендерний дискурс сучасної вітчизняної біографіки, до започаткування якого ще з початку 21 ст. чимало зусиль доклали С. Д. Павличко, О. Ф. Забужко, Т. І. Гундорова, згодом, в плані теоретико-методологічного осмислення, Л. І. Буряк⁵⁷, набув нині значного розвитку в атмосфері утвердження в Україні європейського цивілізаційного вибору, відкритості до його засадничих цінностей. Значну роль у координації та сприянні розвитку досліджень жіночої та гендерної історії відіграє заснована у 2010 р. Українська асоціація дослідниць жіночої історії (УАДЖІ), інтегрована у своїй діяльності до відповідної міжнародної федерації.

Українські науковці і широкий читацький загал отримали впродовж останніх років значно більші можливості для ознайомлення як з новітніми досягненнями зарубіжних вчених у дослідженнях гендерної проблематики, зокрема, жіночої біографії й автобіографії, так і доступ до численних документальних матеріалів, які розкривають жіночий досвід бачення минулого.

⁵⁷ Буряк Л. І. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи: монографія. Київ: Національна академія управління, 2010. 368 с.

Зазначене стимулювало розробку нової дослідницької гендерної проблематики історичного спрямування, досить гострої за своїм суспільним звучанням. У 2018 р. на основі великої серії праць з біографічної феміністики та монографії, присвяченої долям українок у таборах ГУЛАГу⁵⁸ засновницею і очільницею УАДЖІ О. Р. Кісь було захищено у Львові докторську дисертацію «Повсякденне життя українських жінок у надзвичайних історичних обставинах середини ХХ ст.: гендерні аспекти досвіду та репрезентацій». Доволі близькою за розкриттям драматизму жіночої долі в екстремальних умовах стала й книга О. Стяжкіної про роки окупації⁵⁹.

Проте, центральне місце у гендерних дослідженнях закономірно посіла нині культурологічна проблематика і постаті видатних, талановитих українок. Одним з найкращих видань останніх років в цьому спрямуванні стала монографія А. Швець – комплексна інтелектуальна біографія, що розкриває різні виміри життєвого світу Наталії Кобринської⁶⁰. Значний інтерес становить також підготовлена УАДЖІ проблемна колективна праця «Українські жінки в горнілі модернізації»⁶¹.

Діяльну участь у гендерних дослідженнях беруть і науковці Інституту біографічних досліджень. За грантом Канадського інституту українських студій (КІУС) пров. наук. співр., д-р іст. наук, проф. Л. І. Буряк впродовж кількох місяців 2018–2019 рр. працювала у архівах та бібліотеках Канади (Едмонтон, Оттава) над дослідницьким проектом «Українські студії жіночих (авто)біографій у контексті міжнародного досвіду», виступила з лекціями у КІУС та НТШ на теми «Women's (auto)biographies as agents of sociocultural transformations in contemporary Ukrainian society» та «Сучасна палітра українського жіночого (авто)біографічного наратива: контексти, постаті, формат». Значний інтерес становить підготовлена Л. І. Буряк

---

⁵⁸ Кісь О. Українки в ГУЛАГу : вижити значить перемогти: монографія. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017. 288 с.; 2-е вид., доп. Дрогобич: Коло, 2020. 300 с.

⁵⁹ Стяжкіна О. Стигма окупації : радянські жінки у самобаченні 1940-х років: монографія. Київ : Дух і літера, 2019. 384 с.

⁶⁰ Швець А. Жінка з хистом Аріадни : Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах: монографія. / Інститут Івана Франка НАН України; Лекторій СУА з жіночих студій УКУ; ВГО «Союз Українок». Львів, 2018. 752 с.

⁶¹ Українські жінки в горнілі модернізації / під заг. редакцією Оксани Кісь. Харків: Видавництво КСД, 2017. 304 с.

як частина до майбутньої книги публікація листування визначної діячки українського жіночого руху Мілени Рудницької (1892–1976) з її сином – відомим істориком у США та Канаді Іваном Лисяком-Рудницьким⁶². На сторінках збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень «Українська біографістика» побачили світ его-документи, важливі для реконструкції біографії Варвари Житецької (1848–1920) – дружини визначного діяча українського національного руху Павла Житецького, матері Гната Житецького⁶³.

Важливою новацією, яка заслуговує на продовження, стало започаткування в 20-му випуску «Української біографістики» (2020) спеціальної рубрики «Жіночі (авто)біографії у просторі наукових студій і соціальних комунікацій». При цьому редакційною колегією було окреслено актуальне коло запропонованої до фахового обговорення проблематики: *Жіночі (авто)біографії, яких потребує сучасне суспільство; Зарубіжний досвід та українські практики у просторі жіночих (авто)біографій: методологія досліджень; Чи впливає стаття автора на зміст жіночої біографії?; Як досліджувати (авто)біографії жінок: соціологія, етика, психологія; Моделі (авто)біографічного нарративу: еволюція контекстів і форм; Комунікативний потенціал жіночого (авто)біографічного нарративу*. Значний інтерес становила публікація у збірнику поряд з працями вітчизняних вчених, серії статей польських дослідниць, які окреслили багато у чому відмінний від українського досвід постановки й висвітлення проблем жіночої біографії.

У той же час, не дивлячись на величезне чисельне переважання в українській біографіці минулого й сучасності праць, присвячених представникам сильної статі, справжнього розкриття в гендерному плані їхніх

⁶² Буряк Л. І. Діалог у листах: з епістолярію Івана Лисяка-Рудницького та Мілени Рудницької». *Український історичний журнал*, 2019, № 4, С. 157–207. Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/issue/journal/2019/4>; Її ж. Іван Лисяк-Рудницький: матеріали до біографії у вимірі оточення і часу. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 18. С. 67–94. <https://doi.org/10.15407/ub.18.067>

⁶³ Буряк Л. І. Один рік з життя жінки: штрихи до реконструкції жіночої біографії (з листів Варвари Семенівни Житецької до сина). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2018. Вип. 16. С. 15–44. <https://doi.org/10.15407/ub.16.015>

чоловічих рис, які за своєю природою є протилежними жіночості, а саме – маскулінності, що пов'язується з рисами психології і характеру, силою, владністю, мужністю, прагненням до успіху, витривалістю, твердістю у складних обставинах, по-суті, у вітчизняній літературі немає. Навпаки, відомі жінки в українській біографіці незрідка оцінювалися саме за наявність у них зазначених чоловічих звияжних рис – відомий приклад щодо Лесі Українки, як «єдиного мужчини», підхвачений радянською літературою, взагалі схильною до маскулінізації образу жінки, у цьому плані є класичним. Українська біографіка тільки-но почала відходити від цих стереотипів і остаточне подолання їх, глибоке розкриття всієї своєрідності «жіночого світу» залишається одним з її актуальних завдань. Принципово важливим здобутком у цьому плані є те, що гендерна проблематика здобуває останніми роками значного розвитку в біографічній літературі для дітей та юнацтва, отже нові підходи справляють все більший вплив на становлення світогляду підростаючого покоління.

Загалом, жіноча біографіка представлена нині все більш зростаючою кількістю наукових, художніх, документальних книжкових видань і журнальних публікацій. Вона все ще неоднорідна за своїм характером: позначена нині як доволі традиційними, так і проривними новаторськими підходами. На думку відомої дослідниці жіночої біографіки Л. І. Буряк, важливою особливістю, яка все більше привертає до неї увагу науковців і читацького середовища, стає реконструкція життя на межі публічного і приватного, репрезентація жіночих образів у всій багатоманітності їх соціальних ролей і зумовлених ними біографічних практик, що привносять широкий спектр емоцій, а отже – значно посилюють комунікативні можливості створюваних наративів⁶⁴. Тому особливої актуальності у дослідницькій та видавничій роботі набуває широка публікація жіночих спогадів, (авто)біографій, епістолярію, інших документальних матеріалів, які би в повній мірі розкривали своєрідність «жіночого світу», його несхожість з «чоловічим», особливе бачення жінками минулого і сучасного України.

---

⁶⁴ Буряк Л. І. Жіноча (авто)біографія як «крапля дощу» (Слово до читачів). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 12. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2020_20_4

Поряд з дослідженнями, значною мірою витриманими у класичних наукових канолах історичної науки⁶⁵ з'явилися праці, що відображають суттєві зрушення у творчих підходах, методах конструювання біографічних нарративів. Особливо значимим є духовний потенціал і суспільне звучання документальних публікацій, просвячених людській долі й спадщині таких яскравих особистостей як художниця Алла Горська (1929–1970), життя, подвижницька діяльність і трагічна смерть якою залишили глибокий слід у історії руху українських шістдесятників⁶⁶.

Жіноча біографіка в сучасному світі має й іншу іпостась, яку наші вітчизняні дослідники ще тільки починають відкривати для себе. Вона все більше спрямовується на розкриття можливостей жінки у розбудові свого життя, мотивуванні її до креативності у реалізації здібностей і талантів, стимулювання внутрішнього розвитку й збагачення особистості. Значну роль у ознайомленні української громадськості з новітніми досягненнями у цій царині відіграють нині перекладні видання. До кращих зразків такої якрової і справді мотивуючої літератури, що з'явилися в українському книжковому просторі останнім часом, належить, зокрема, книжка біографічних нарисів американської журналістки Грейс Бонні «Жіноча компанія. Поради й натхнення від 100 мисткинь і підприємниць»⁶⁷, визнана «Нью-Йорк Таймс» бестселлером, перекладена нині понад 40 мовами народів світу. Важливим є те, що подібне спрямування швидко набуває розвитку і в українській жіночій біографіці. Для порівняння можна навести приклад створення непересічних образів мисткинь у книзі літературознавчих біографічних нарисів Ганни Улюри «Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві», що являє собою строкату й водночас цілісну панораму жіночих голосів літературного Всесвіту – від давнини до сучасності⁶⁸.

⁶⁵ Петренко І. Єлизавета Милорадович (1832–1890) в українському суспільно-політичному русі: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2013. 151 с.; Її ж. Історик Наталія Мірза-Авакянц (1888–1940?): життя і наукова спадщина: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2014. 181 с.

⁶⁶ Горська А. Душа українського шістдесятництва. / Упор. Л. Огнева. Київ : Смолоскип, 2015. 712 с.

⁶⁷ Грейс Бонні. Жіноча компанія. Поради й натхнення від 100 мисткинь і підприємниць. / Пер. з англ. О. Журавльова. Київ : ArtHuss, 2020. 360 с.

⁶⁸ Улюра Г. Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві. Київ : ArtHuss, 2020. 464 с.

Важливою у науковому теоретичному, методичному та практично-організаційному плані проблемою є підтримка розвитку також тих напрямів біографічної творчості, видавничої та інформаційно-комунікативної діяльності, які покликані задовольняти інтереси й запити окремих цільових категорій читачів, котрі вимагають до себе особливої уваги. В першу чергу йдеться, безумовно, про дітей та юнацтво, у особистісному становленні й соціалізації яких не лише знайомству зі знаковими посталями вітчизняної історії і культури, але й загалом читанню біографічної літератури належить вагоме місце. Вона виступає одним з найважливіших джерел формування уявлень про людські долі, характери, виховує самостійність мислення і дії, спонукує до внутрішнього зростання, розвитку і реалізації власного життєвого потенціалу. Тому питання світоглядної спрямованості біографічної книжки та інших сучасних джерел біографічних знань, їх інформаційної й виховної значимості, майстерності написання, відповідності віковим особливостям сприйняття закономірно знаходяться в центрі творчих пошуків представників цілого комплексу наукових дисциплін, видавців, громадськості. Увага до збагачення дітей та юнацтва біографічними знаннями, виховання у них культури їх сприйняття, приносить відчутні позитивні результати. Серед багатьох інших дослідницьких і видавничих напрямів, розрахована на їх аудиторію біографічна книжка посідає одне з перших місць в плані успішного освоєння передового світового досвіду, застосування дослідницьких та видавничих інновацій. У них яскраво виявилася тенденція переходу від повчальної, дидактичної за характером літератури, побудованої на «виховуючих», «нормативних» прикладах до літератури захоплюючої, позначеної мотивуючою спрямованістю щодо внутрішнього особистісного зростання читачів, розвитку їх здібностей, якнайбільш повної реалізації власних можливостей, самостійності й наполегливості в реалізації власних життєвих сценаріїв. Впродовж тридцятиріччя незалежності школою і педагогічною громадськістю здійснено системні заходи щодо переорієнтації навчальних програм та підручників на осягнення учнями минулого України у його людиноцентричних вимірах – крізь призму особистого внеску провідних діячів і створення великого хрестоматійного ряду знаних співвітчизників. Це, на думку відомої дослідниці дитячого і юнацького біографічного читання канд. іст. наук Н. П. Марченко, має неоціненне значення для формування у підростаю-

чого покоління стійких емоційно забарвлених уявлень про Батьківщину та її знакові постаті, кристалізації національної самоідентифікації й наслідування читачами зразків, закладених у життєписах достойників, для власних цілепокладань і вироблення поведінкових алгоритмів, які утверджуються у свідомості людини в юному віці, у своїй основі залишаються незмінними впродовж усього життя⁶⁹. На етапі утвердження національної державності, подолання постколоніального синдрому, зазначені підходи відіграли вагомий роль у вихованні патріотичних переконань підростаючого покоління.

Проте, і внутрішній розвиток українського суспільства, й пришвидшення процесів його інтелектуальної та духовної інтеграції до європейського і світового простору впродовж останніх років, окреслили значно ширші обрії і завдання біографічної літератури для дітей та юнацтва. Їх вирішення вимагає дієвого поєднання заходів освітньої сфери з креативними зусиллями творчих еліт, книговидавців, розробників програмних продуктів, кіноіндустрії, індустрії розваг, дитячих та юнацьких бібліотек. І, зрозуміло, ґрунтовного науково-методичного забезпечення, зокрема промоції творчих напрацювань та біографічного читання, вмілого спрямування у цій сфері можливостей родинного виховання.

Дослідження, здійснювані впродовж останніх років свідчать про значні якісні зрушення у світоглядній і тематичній спрямованості й репертуарі дитячого та юнацького біографічного читання. За оцінками Н. П. Марченко, як завдяки відчутним змінам у духовній атмосфері суспільства, так і в результаті вдумливого використання здобутків та досвіду новітньої світової біографіки, в Україні відбувся, в цілому, помітний перехід від видань, присвячених глорифікації постатей вітчизняного минулого, до тих, що демонструють юним читачам через своїх персонажів зразки внутрішньої свободи і незалежності людини, яскравої особистісної самореалізації. Українська книжка нині вже вийшла за тематичні межі, закріплені шкільництвом у перші десятиліття незалежності, помітно відійшла від прямолінійного виховання читачів на основі глорифікації визначних

⁶⁹ Марченко Н. П., Попик В. І. Історична біографіка в освіті й вихованні, літературі для дітей та юнацтва. *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2019. С. 217–220.

постатей вітчизняного минулого, інтегрувала знакові імена європейської й світової культури, представила чимало неординарних творчих особистостей, які досягли значних успіхів у науці і культурі, політиці, бізнесі, спорті. Головне ж, сучасна українська книжка для дітей та юнацтва не нав'язливо, без нормативності і менторського повчання мотивує юнь до особистісного внутрішнього зростання, самореалізації, формування замолоду власних дієвих життєвих стратегій⁷⁰.

Цими рисами були позначені книжки вже першої у вітчизняній біографічній серії для дітей «Життя видатних дітей» київського видавництва «Грані-Т», яка продовжує виходити і нині. Поки ще не було напрацьовано достатнього вітчизняного досвіду, важливий поштовх у цій справі відчутною мірою задало перевидання українською мовою кращих зразків зарубіжної літератури. Серед них чи не найбільший резонанс здобули «Казки на ніч для дівчат-бунтарок» Франчески Кавалло та Елени Фавілі, випущені вже двома книжками видавництвом «#книголав» – стислі яскраві розповіді, призначені для цільової аудиторії дівчаток від 6 до 12 років про боротьбу й досягнення талановитих жінок минулого і сучасності – громадських діячок, вчених, політикинь та мисткинь – їхні історії, як притчі, надихають життєвими уроками сміливості й віри в свої сили. За своїм рівнем українським аналогом таких видань став випущений київським «Видавництвом» за підтримки Національного демократичного інституту ілюстрований двотомник «Це зробила вона» та «Це теж зробила вона» – розповіді про видатних українок, про яких, на думку авторів, варто знати з дитинства – від княгині Анни Ярославни до нашої сучасниці спортсменки Яни Клочкової. Книжки вітчизняних авторів, насамперед біографічних серій «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей» та «Видатні українці. Люди, які творили історію» київського видавництва «ІРІО» презентують юним читачам цілу галерею яскравих особистостей. Новими персонажами видань останніх років стали, зокрема українці Ігор Сікорський, Квітка Цісик, Валерій Лобановський, Кузьма Скрябін, Леонід Каденюк, зарубіжні діячі Нікола Тесла, Марія Кюрі, Коко Шанель, Стів

---

⁷⁰ Марченко Н. П. Презентація біографічного знання в сучасних українських біографічних виданнях для дітей і підлітків. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 19. С. 53–68. <https://doi.org/10.15407/ub.19.053>

Джобс, Ілон Маск. Значні зміни відбулися у гендерній зорієнтованості біографічної літератури для дітей та підлітків – у ній у кілька разів зростає кількість персоналій-жінок. Ці зрушення у гендерному плані, поряд з іншими, теж яскраво відображають інтеграцію України до європейського культурного простору. При цьому до звичних для української біографіки постатей мисткинь додалися діячки науки, політики громадського життя, бізнесу, спорту. Особливо прикметною рисою видань останніх років стали нові творчі підходи до формування наративів, які немов би запрошують читача до співтворчості⁷¹.

Для розвитку вітчизняної гуманітарної сфери ця нова література для дітей та юнацтва важлива ще й тим, що вона сприяє поступовій зміні читацьких запитів суспільства в цілому, що, без сумніву, суттєво вплине й на дослідницькі та видавничі плани тих, хто працює на дорослу аудиторію. Українській біографіці в цілому це дасть стимул пришвидшення переходу від парадигм «олюднення історії», «повернення вітчизняній історії людського обличчя», «повернення забутих і замовчуваних імен» до зосередження уваги на особистості.

6.2.3. Біографіка і завдання консолідації українського суспільства

Біографіці у наш час належить помітна роль у вирішенні завдань політичної консолідації суспільства, утвердження нової, державницької парадигми національної ідентичності, розбудованої як на засадничих цінностях і традиціях українського народу, так і на принципах інтеграції до українського національного надбання історичної та культурної спадщини всіх етнічних груп населення. Проблематика ефективних застосувань напрацювань вітчизняної біографіки у справі сприяння суспільній консолідації, зокрема, на шляхах вироблення і реалізації дієвої політики пам'яті як системи цілеспрямованих заходів держави, наукових, культурних і громадських організацій, утвердження прийнятних у загальнонаціональному масштабі і регіональних розрізах пантеонів знакових постатей, як яскравих і незаперечних національних символів, навколо яких можливе

⁷¹ Там само. – С. 53–68.

загальне духовне і патріотичне громадянське згуртування, обґрунтування і пропаганди ідей толерантного ставлення до явищ поліетнічності й полікультурності України, пошуків взаємного розуміння історичних і культурних взаємодій різних народів з представниками інтелектуальних еліт зарубіжних країн давно вже посідає чільне місце у дослідженнях вітчизняних вчених⁷².

Проблема знакових імен історії і культури, за якими стоїть певний усталений і упізнаваний широким загалом символічний зміст, своєрідних констант, символів, що єднають націю, уособлюють патріотичні і моральні ідеали, інтелектуальні й духовні цінності, досвід та традиції народу, як важливої складові національної пам'яті нині, після тридцяти років незалежності, все ще «знаходиться в русі», вимагає подальших кроків для її розв'язання. Зазначене обумовлене, на жаль, не лише успадкованими з минулого суттєвими соціальними й культурними відмінностями й традиціями окремих регіонів, але й тими протистояннями, насамперед навколо проблем цивілізаційного вибору України, які повсякчас підігриваються зовнішніми втручаннями.

Не дивлячись на це, спільними зусиллями інтелектуального співтовариства та держави, установ науки і культури, закладів освіти успішно сформовано й утверджено у свідомості громадян головний пантеон знакових імен України, канонізований, що є надзвичайно важливим, ще й зображеннями на банкнотах національної валюти, а віднині і монетах. До нього, поряд з Богданом Хмельницьким, Тарасом Шевченком, Григорієм Сковородою, Іваном Франком та Лесею Українкою, увійшли й абсолютно немислимі у такій ролі за часів комуністичного режиму князі Київської Русі Володимир Великий і Ярослав Мудрий, ретельно замовчувані

⁷² Попик В. І. Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2009. Вип. 5. С. 7–49. Режим доступу: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2009_5_2; Його ж. Знакові постаті національної історії та культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14 С. 8–28. <https://doi.org/10.15407/ub.14.008>; Його ж. Проблема знакових постатей національної історії та культури в консолідаційних процесах інформаційного простору України. *Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні* : монографія. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2016. С. 155–186.

у радянські часи гетьман Іван Мазепа, перший глава незалежної України визначний вчений-гуманітарій Михайло Грушевський. Суспільство ще не встигло повною мірою оцінити появу на новій банкноті зображення Володимира Вернадського – великого вченого 20 століття, яке багато у чому відкриває новий погляд на Український світ, звернений проти експансіоністських ідей «руського міра».

У той же час зусилля школи, установ культури, публікація численних біографічних збірників та альманахів впродовж дуже короткого часу – буквально за одне десятиліття, повернули до свідомості наших співгромадян величезний ряд знакових імен діячів з усіх сфер суспільного життя. Тим самим було подолано десятиліттями нав'язувані українцям уявлення щодо другорядності інтелектуального й духовного потенціалу України, обмеженості проблемно-тематичного діапазону її історії та культури.

Тим не менш, актуальним завданням наших днів продовжує залишатися неконфліктне, в дусі взаємного порозуміння, розв'язання проблеми альтернативних і регіональних пантеонів знакових імен. Вона не є якоюсь надзвичайною, а притаманна життю багатьох країн і народів, особливо тих, що віднедавна стали на шлях демократичного поступу. Зарубіжний світ знає чимало прикладів довготривалого одночасного співіснування протилежних за своїм світоглядним змістом пантеонів національних достойників: офіційних і, значною мірою альтернативних, «протестних» за характером персоналій рядів імен.

У цій ситуації на наукове співтовариство багато у чому лягає відповідальність за вироблення обґрунтованих і толерантних підходів, напрацювання пропозицій щодо подолання конфліктогенних ситуацій, визначальною ознакою яких має бути відмежування від впливів швидкобіжучої політичної кон'юнктури, прогнозування не лише безпосередніх, близьких за часом, але й віддалених позитивних і негативних наслідків рішень, що приймаються на державному, або місцевих рівнях, або реалізуються як громадські ініціативи. У здійсненні політики пам'яті дуже важливим є переконувати людей, а не ламати їх переконання, не створювати питомого середовища для суспільних конфліктів, певної радикалізації настроїв дезорієнтованої частини населення, які можуть бути використані недоброзичливцями України. Так, нині стає цілком очевидним, що своєчасна і необхідна у гострій політичній ситуації 2014 р. кампанія «ленінопаду»

– масового знесення по усій Україні пам'ятників діячам комуністичної партії та радянської держави, не супроводжувалася, на жаль, належною мірою утвердженням нових концептуальних засад пропаганди Українського світу в іменах його достойників. Для цього у тодішніх непростих умовах просто не вистачало часу, обміркованості, бачення тривалої перспективи. Однак, й до цього часу в цьому напрямі недостатньо зроблено для того, щоби замість віджилих символів тоталітарного минулого розгорнулася активна розбудова якісно нової за своїми ціннісними принципами знакової системи сучасної України, як суверенної, демократичної, європейської держави.

Імена відомих українців повинні об'єднувати суспільство, а не слугувати протиставленню одних ідей іншим. Тому вкрай важливо якомога далі відійти від огульного відкидання в забуття багатьох відомих постатей минулого, можливо, нехай навіть досить неоднотипних й суперечливих за своєю природою і тією спадщиною, яку вони залишили Україні. Зазначене стосується, насамперед, імен багатьох наших відомих співвітчизників – діячів радянської держави, яким належить незаперечний внесок у розбудову України 20 ст. з її потужною промисловістю, розвинутою наукою і культурою. Слід зважати, що непродумано роблячи спроби відкинути геть у забуття цілі пласти вітчизняного минулого і пов'язані з ними імена замість того, щоб дати їм дійсно глибоку, збалансовану і справді прийнятну для сучасного українського суспільства інтерпретацію, ми ризикуємо залишатися нацією з «частковою», «неповною» пам'яттю.

Загалом, слід ґрунтуватися на тому, що знакові імена, які уособлюють для співвітчизників Батьківщину, можуть бути як спільними для усього обширу нашої держави (й до досягнення цього слід докладати максимум зусиль), так и виразно окресленими певними історично сформованими особливостями менталітету, культури та традицій населення окремих регіонів. Подібний досвід гнучкого поєднання загального й регіонального у визначенні і пропаганді знакових імен співвітчизників досить ґрунтовно в теоретичному та методичному плані напрацьований у багатьох зарубіжних країнах і широко використовується в освітній та виховній діяльності, практиці просвітницької й масово-інформаційної роботи.

Особливого значення у цій ситуації набуває розвиток невпинного діалогу влади та наукового, експертного середовища з широким загалом,

бо саме він формує громадську думку. Суспільству необхідно мати пам'ять повну, нехай часом і дуже гірку, але повчальну – як пересторогу від нових помилок. Конче необхідно домагатися й того, щоби думка науковців і принципова позиція усього інтелектуального співтовариства все більш реально впливали на ставлення влади до вшанування пам'яті видатних діячів на усіх рівнях – загальнодержавному, регіональному, місцевому, усвідомлення владними структурами своєї відповідальності у цьому напрямі реалізації політики національної пам'яті. Йдеться, перш за все, про важливість поваги з їхнього боку до вироблених суспільством різноманітних соціально-комунікативних ритуалів спільного вшанування пам'яті визначних співвітчизників, земляків. При цьому відзначення ювілеїв і пам'ятних дат зовсім не обов'язково повинно супроводжуватися вирішенням господарських проблем пов'язаних з ними певних міст і населених пунктів, як це було прийнято в минулі десятиліття. Однак, в усіх цивілізованих країнах обов'язковим є публічне віддання шані і великим співвітчизникам, і знаним діячам регіонального рівня з боку очільників держави, краю. Обов'язком інтелектуалів є постійно нагадувати, пропагувати ці істини, інакше відстороненість влади від ритуалів пам'яті неминуче сприймається як відображення прірви, що існує між нею і громадянством.

Ще з першого десятиліття 21 ст., задовго до початку відкритої агресії РФ проти України, коли тільки стала набирати значних обертів пропаганда експансіоністських ідей «руського міра», українські дослідники звернули увагу на різке посилення використання у антиукраїнських інформаційних кампаніях Кремля історико-біографічної проблематики. Це явище, що пізніше здобуло назву «війни імен» і стало невід'ємною частиною «гібридної війни», спрямоване на те, щоби штучно «привласнити» значну частину визначних діячів України, а отже й оголосити усе пов'язане з ними частиною російської національної спадщини, позбавивши тим самим Україну власної історії та культури, що ставило б під сумнів засади її національної державності.

Починаючи від 2014 р. з'явилися праці українських дослідників, у яких окреслено маніпулятивність історико-біографічних сюжетів антиукраїнської інформаційної агресії у ЗМІ, медіа-просторі та запропонова-

но конкретні принципи протидії їй^{73,74}. Теоретичне опрацювання питань «війни імен» сприяло їх належному відображенню у численних публікаціях в пресі, виступах публіцистів у ЗМІ, на телебаченні, в інтернет-ресурсах з викриттями підступності російських пропагандистських кампаній. Ці контрпропагандистські заходи відіграли свою роль у скороченні російської пропаганди, адресованої безпосередньо до українських громадян.

Однак, нині стає все більш очевидним, що агресивне відродження в російській пропаганді ідей «єдності українців і росіян», численні провокативні акції останнього часу, пов'язані з проголошенням виключних прав Росії на імена не лише М. В. Гоголя, В. І. Вернадського, О. П. Довженка (що власне, було і раніше), але тепер і на Тараса Шевченка, як «вихованця Росії» й «російського письменника», не кажучи вже про численні імена інших відомих українців, які працювали у Москві, Петербурзі та інших повідних наукових і культурних центрах імперії, вимагає значно більш серйозного обґрунтування приналежності українських діячів Батьківщини, попри їх, безумовно, значимий внесок у розвиток інших народів і держав, якого українська інтелектуальна традиція зовсім не заперечує.

6.2.4. Розбудова національного біографічного інформаційного та дослідницького простору

Розвиток світової, а нині все більшою мірою – й вітчизняної біографіки більше не можливо уявляти поза представленням її досягнень у мережі Інтернет, розбудовою найрізноманітніших за призначенням, адресною

---

⁷³ Лизанчук В. В. Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2014. Т. 56. С. 13–21.

⁷⁴ Попик В. І. Організація протистояння використанню історико-культурної проблематики в інформаційній агресії проти України. *Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України* : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. С. 19–56; Його ж. Інформаційне протистояння пропаганді російського нарративу історії Сходу і Півдня України. *Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності* : монографія. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 145–170.

спрямованістю та форматами електронних ресурсів біографічної інформації, як присвячених діячам минулого, так і нерозривно пов'язаних з ними – в плані безперервності розвитку, продовження традицій – репрезентацією сучасного людського потенціалу України. Вони набувають нині все більшого значення для задоволення як суспільних – наукових, освітніх, так і індивідуальних пізнавальних інтересів та запитів наших співвітчизників.

Впродовж останнього десятиліття у цій сфері визначилися принципово нові явища. Сучасний етап технологічного розвитку процесів інформаційної революції перетворює цифрові ресурси з власне носіїв інформації на ефективний інструмент біографічних досліджень. Вони все більшою мірою стають невід'ємною складовою частиною цифрової гуманітаристики – Digital Humanities (DH), або e-Humanities – новітнього потужного напрямку науки і культури, дослідницької й інформаційної діяльності, що теоретично напрацьовує і активно використовує на практиці можливості інформаційно-комунікаційних технологій у дослідницькій і освітній діяльності, поширенні історико-культурних знань. В певному сенсі можна стверджувати навіть, що зростання суспільного інтересу до біографіки, постання своєрідного феномену, який здобув назву «віртуального духовного діалогу» між нашими сучасниками і людьми минулих поколінь стало можливим не лише завдяки організації швидкого оперативного доступу до історико-біографічної інформації про них, їх творчі здобутки, наукові публікації, мистецьку спадщину, а також, не меншою мірою, через появу призначених не тільки для професіоналів, але й для більш широкого загалу, ефективних засобів пошуку, систематизації, аналізу й інтерпретації документальних та дослідницьких матеріалів, баз і архівів інформації, здобування з них за допомогою високоінтелектуальних технологій нових знань в інтересах дослідника або користувача, який цікавиться історією і культурою.

Напрацювання попередніх років, які згадувалися нами у 5-му розділі цієї праці, не дають відповідей на багато питань, які нині тільки-но постають на дослідницькому обрії. Більш того, стає очевидним, що вони вже багато у чому потребують кардинального перегляду раніше окреслених дослідниками уявлень, насамперед в плані бачення перспектив, проєктів та рекомендацій, у зв'язку з дуже високою динамікою змін, що відбуваються у цій сфері – світоглядних, теоретичних, науково-методичних, і не

останньою мірою – технологічних та організаційних. У працях вітчизняних вчених з питань розвитку цифрової гуманітаристики – Digital Humanities (DH) незрідка йдеться все ще про формування ресурсів в межах парадигми Web 1.0, на основі представлення матеріалів раніше опублікованих довідкових видань. Та й можливості й завдання інтелектуального опрацювання електронних ресурсів біографічної інформації з метою здобування з них нових знань досліджуються ще вкрай недостатньо. Це цілком відображає реальний стан справ з розбудовою вітчизняних біографічних ресурсів.

У той же час, ще з самого початку другого десятиліття 21 ст. в Україні (лише трохи пізніше, ніж у зарубіжному світі), розгорнувся процес переходу від формування статичних, замкнених виключно на їх упорядників, сайтів ретроспективної біографічної інформації, створених в межах технологій Web 1.0, переважно шляхом оцифрування друкованих видань, до розбудови ресурсів нового покоління – заснованих на засадах Web 2.0, формування і використання яких здійснюється на основі інтерактивної взаємодії їх організаторів і упорядників з користувачами.

Значну роль у цьому процесі відіграє орієнтація упорядників окремих поки що історико-меморіальних ресурсів на зразки новітніх проєктів, присвячених сучасній актуальній біографічній інформації, яка репрезентує переважно діячів у сфері політики, представників владних та ділових структур, громадських організацій, ЗМІ, провідних науковців і освітян. Необхідність постійного поповнення та оновлення зазначених ресурсів обумовила використання їх розробниками найновіших програмних засобів та платформ, які забезпечують високий динамізм формування й зміни контенту, розбудову складних інформаційних комплексів з широким залученням пов'язаних сторонніх ресурсів, застосуванням програмно-технічних можливостей автоматизованого наповнення інформацією. У сфері представлення сучасного наукового потенціалу України це знайшло застосування у розвиткові баз персональної та наукометричної інформації, архівів, інституційних репозитаріїв, спеціалізованих комунікативних платформ, які органічно пов'язали персоналії вчених та освітян з бібліографічними ресурсами, повнотекстовими бібліотеками, офіційними веб-представництвами наукових установ та закладів вищої освіти.

На цьому ґрунті визначилася й тенденція до інтеграції воєдино у ресурсах, присвячених освітянам і науковцям, історико-меморіальної та,

одночасно, актуальної біографічної інформації стосовно наших сучасників, що дозволяє органічно репрезентувати тяглість наукових і культурних традицій, втілених у дослідницьких та культурно-мистецьких напрямках, розвиткові наукових і творчих угруповань, шкіл, творчих колективів, спадкоємності поколінь, продовженні та трансформації їх напрацювань.

У той же час, світова наука та інформаційна практика впродовж останніх років просунулися у згаданих напрямках значно далі. Новітній зарубіжний досвід окреслює для українських біографістів широкі перспективи ефективного використання сучасних інформаційних технологій не лише за такими провідними у світовій ДН дослідницькими напрямками, як аналіз текстів, первинної та статистичної персональної документації минулих століть, історичні дослідження, оцифрування даних, їх збереження та інтелектуальний аналіз, комплексне опрацювання великих цифрових колекцій, візуалізація історико-культурних реалій, творчої спадщини діячів минулого, пов'язаних з ними місць пам'яті тощо, але й пошуку додаткових різноманітних спеціальних застосувань відповідно до потреб конкретних дослідницьких наукових проектів.

При цьому проблемою є й сама постановка принципово нових пошукових завдань, до якої вчені-гуманітарії виявляються не завжди готовими, оскільки здебільшого ще далеко не уявляють усіх потенційних можливостей використання новітніх програмних цифрових інструментів. Ці обставини вимагають виходу вітчизняних дослідників-біографістів за коло традиційно окреслених напрямів, оволодіння ними методологічними міждисциплінарними підходами більш високого рівня. А крім того, зрозуміло, інтенсивного обміну досвідом, спільних фахових обговорень і дискусій у науковому співтоваристві соціогуманітаріїв та спеціалістів з інформаційної справи.

Швидкі якісні зміни, що відбуваються нині у сфері інформаційних технологій, становлення в Україні впродовж останніх років цифрової гуманітаристики (ДН), відкривають для справи інтеграції, опрацювання та використання ресурсів біографічної інформації принципово нові обрії. Це висуває на порядок денний завдання ґрунтовного переосмислення самої мети та концептуальних засад їх подальшої розбудови, застосування

інноваційних практично-прикладних, системотехнічних рішень, форм і методів організаційного забезпечення.

Йдеться, насамперед, про необхідність зосередження зусиль на здійсненні якісного переходу від створення окремих тематичних сайтів, цифрових колекцій біографічних видань, поповнюваних самими упорядниками баз даних та архівів, як носіїв відкритої для користувачів інформації, до розбудови великих комплексних ресурсів, переважно в формі інформаційних порталів, платформ, які слугували б одночасно потужними дослідницькими інструментами, здатними забезпечувати за допомогою програм високого інтелектуального рівня потреби складного й багатоваріантного фахового оперування контентом, здобування з нього нових знань відповідно до найрізноманітніших наукових та інформаційних завдань, що стоять перед вченими-гуманітаріями. На наше переконання, подальше просування саме у цьому напрямі, поєднане з реалізацією великих корпоративних проблемно-тематичних комплексних проєктів, має в перспективі забезпечити інтеграцію в Україні цілісного національного віртуального інструментального дослідницького простору у сфері біографіки, родинної історії, генеалогії, біобібліографії та суміжних з ними напрямів.

Потенційні можливості для такого якісного зростання в Україні є. Вони визначені як наявністю досить вагомих теоретичних і прикладних розробок у галузі інформаційних технологій, їх впровадженням у сферу гуманітаристики й формування ресурсів біографічної інформації (ретроспективних та присвячених нашим сучасникам), так і стрімким зростанням напрацювань у зазначених сферах у світовій науці й інформаційній практиці, пришвидшенням їх освоєння і адаптації вітчизняними фахівцями. При цьому важливим моментом виступає й поступове підвищення в середовищі самих вчених-гуманітаріїв, зокрема й біографістів, інтересу до використання нових інструментальних можливостей для формування ресурсів «вільного типу», запропонованих так званими «wiki-технологіями», заснованими на ідеології Web 2.0.

Для Інституту біографічних досліджень рух у напрямі розбудови цілісного національного біографічного інформаційного та дослідницького простору має пролягати першочергово через суттєве вдосконалення системотехнічної побудови та масштабування створеного ним

фундаментального академічного електронного науково-інформаційного ресурсу «Український національний біографічний архів» (УНБА), забезпечення його більш тісної інтеграції з системою повнотекстових, реферативних та бібліографічних інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а надалі – також інших вітчизняних і зарубіжних бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів.

Наступний етап, реалізацію завдань якого власне вже розпочато, передбачає перетворення УНБА на корпоративний проєкт на базі розгортання на його системотехнічній основі Віртуальної біографічної дослідницької лабораторії (ВБДЛ), що надасть змогу залучити до співпраці у наповненні і вдосконаленні контенту УНБА завдяки впровадженню інтерактивних форм роботи широке коло висококваліфікованих вчених і спеціалістів з вітчизняних та зарубіжних наукових установ і закладів освіти з використанням технологій Web 2.0.

Потреба у цьому була усвідомлена вже давно. Перші ґрунтовні публікації з проблем формування ресурсів біографічної інформації з застосуванням засобів віртуальної дослідницької лабораторії почали з'являтися майже десять років тому⁷⁵. Зазначене обумовлене тим, що для успішного опрацювання величезного зібраного для УНБА іменного ряду, який не має за своєю чисельністю аналогів в Україні (на кінець 2021 р. – понад 85 тис. імен), важливим є залучення кваліфікованих дослідників з усіх регіонів України, оскільки саме там у бібліотеках, архівах, музеях та приватних колекціях зберігаються в переважній більшості документи і матеріали по персоналіях, упорядковуються бібліографії праць, опублікованих у різні часи у малодоступних місцевих виданнях. Адже переважну більшість Реєстру імен УНБА складають імена майже не відомих нині, забутих або замовчуваних у минулому осіб, які попри усю трудоемність пошуку даних про

⁷⁵ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. 518 с. [Розділ: Формування єдиного дослідницького простору в галузі біографіки та використання його можливостей для здобуття нових знань. С. 407–417] ; Вернік Ю. В. Деякі аспекти організації віртуальної наукової лабораторії. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 377–391. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2015_12_22.

них заслуговують на пам'ять і пошанування у прийдешніх поколіннях. Що ж стосується імен відомих діячів історії та культури України, то здійснювати роботу упорядкування сторінок їх персоналій з належною ефективністю можуть лише високі професіонали – історики, літературознавці, культурологи, представники інших соціогуманітарних, а також природничих та точних і технічних наук, які добре знаються на предметі досліджень.

Реалізація проєкту ВБДЛ вимагатиме розвитку дієвої партнерської співпраці з вченими і фахівцями з установ різного відомчого підпорядкування, як на підставі договорів про співробітництво НБУВ з зацікавленими установами та організаціями; так і шляхом персонального запрошення фахівців високої кваліфікації до можливої спільної роботи над окремими проєктами, зокрема і на основі виконання спільних досліджень за грантами від вітчизняних і зарубіжних фондів та організацій. Загалом, ця робота має здійснюватися виключно на засадах неодмінної особистої зацікавленості вчених у дослідженні окремих персоналій, поширенні відомостей про них, а також у розміщенні на веб-сайті УНБА опублікованих ними у наукових або культурологічних виданнях результатів власних напрацювань.

Одним з практичних кроків до розгортання ВБДЛ Інститут біографічних досліджень вважає можливість започаткування при УНБА, за ініціативою канд. наук із соц. комунікацій Н. П. Філіппової, Репозитарію персональних біобліографічних покажчиків діячів науки і освіти, що дозволило б залучити до формування цього важливого інформаційного ресурсу безпосередньо зацікавлених вчених та укладачів біобібліографій з усіх регіонів України.

Власне, залученню нових учасників сприяє сам спосіб формування контенту УНБА, який передбачає можливість його безперервного доповнення і оновлення у будь-якій окремій частині (новими персоналіями, а також присвяченими їм текстами публікацій, електронними відтвореннями документів, фото-, аудіо- та відеоматеріалами тощо), у залежності лише від появи нових даних і напрацювань про ту чи іншу особу. При цьому й обсяги матеріалів по окремих персоналіях, на відміну від книжкових видань, не є наперед обумовленими – вони визначаються саме наявністю віднайдених або напрацьованих дослідниками матеріалів. Колектив вчених Інституту біографічних досліджень зможе здійснювати для такого

широкого діапазону робіт науково-методичні, координаційні та комунікативні й, частково, редакторські функції.

Подальший розвиток діяльності ВБДЛ повинен забезпечити перетворення УНБА на дієвий дослідницький інструмент, що дозволить об'єднаними зусиллями вчених і творчих колективів реалізовувати на його основі різноманітні проблемно-тематичні пошукові та науково-аналітичні проекти. Особливо принадними й перспективними для постановки й вирішення принципово нових за рівнем складності дослідницьких завдань є закладені у сучасних технологіях можливості не лише використання класичних вже «перехрестних посилань» між розрізненими базами даних, але й, насамперед, виявлення за допомогою їх дослідницького інструментарію потенційних зв'язків та ліній перетинання між окремими персоналіями, які за допомогою інших засобів просто неможливо відстежувати⁷⁶. На наше переконання, розгортання роботи ВБДЛ, перетворення за її допомогою УНБА на дослідницький інструментальний проєкт високого рівня, сприятиме піднесенню науково-методичного та координаційного впливу Інституту біографічних досліджень НБУВ на загальний розвиток вітчизняного біографічного дослідницького простору, а також розбудові на сумісних у науково-методичному плані засадах тісно пов'язаних з УНБА галузевих, регіональних, місцевих, локальних архівів біографічної інформації.

При цьому слід спеціально зауважити, що врахування сучасних загальносвітових тенденцій еволюції біографічної справи та шляхів розвитку українського національного науково-інформаційного простору вносить дуже суттєві корективи як до загального концептуального бачення його історико-біографічного сегменту в цілому, так і місця, ролі, а отже й перспективних спрямувань подальшого формування і функціонування УНБА. Свого часу, у початковий період роботи над розбудовою УНБА, на тлі відчутного браку в Україні джерел ґрунтовної історико-біографічної інформації, зазначений електронний архів якийсь час розумівся його упорядниками чи не як «головний» загальнонаціональний інформаційний ресурс, покликаний за своїм призначенням інтегрувати всі напрацювання

⁷⁶ Вернік Ю. В. Світовий досвід розбудови інформаційних біографічних систем у глобальній мережі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 327–338. <https://doi.org/10.15407/ub.20.327>

вітчизняної довідкової біографіки, зібрати воєдино імена відомих і мало-відомих співвітчизників.

З висоти сучасного досвіду не можна не побачити у цьому відлуння стереотипів мислення вже минулої доби, коли біографічна інформація у радянському суспільстві жорстко контролювалася, рангувалася – залежно від нормативно визначеної «значимості» та політичної оцінки діяльності тієї чи іншої особи, дозувалася, або й незрідка потрапляла під заборону. Вже у першому десятилітті 21 ст., особливо після суспільних зрушень, викликаних Помаранчевою революцією 2004 року, з утвердженням засад демократизму й відкритості, відмова від ідей централізації та уніфікації функціонування окремих сегментів інформаційної сфери, а разом з тим – стрімке піднесення науково-дослідницької та видавничої біографічної справи, прискорення впровадження новітніх інформаційних технологій закономірно обумовили значну диверсифікацію біографічних інформаційних проєктів. Швидко почали розбудовуватися численні відмінні за своїми методичними та конструктивними особливостями, обсягами, орієнтаціями на різні цільові аудиторії, ресурси біографічної інформації. У той же час утвердження парадигми Web 2.0, поява можливостей розвинутих інтерактивних зв'язків між окремими тематично пов'язаними ресурсами, обумовили необхідність серйозного переосмислення місця, ролі УНБА серед численних вже нині ресурсів історико-біографічної інформації – загальнонаціональних, регіональних, місцевих, локальних; галузевих, проблемно-тематичних, відмінних за рівнем і призначенням, а отже й за науково-методичними засадами, принципами побудови – академічних, суспільно-політичного і освітнього характеру, культурологічних, пізнавальних. Об'єктивно постало питання більш сучасного визначення пріоритетів його подальшого розвитку.

Зважаючи на це, подальше формування ресурсів УНБА повинно відбуватися, на наш погляд, як в плані загального «асиметричного» наповнення їх новою інформацією – іменами і даними, що з'являються в інформаційному обігові в результаті опрацювання літературних та документальних джерел, появи нових досліджень, присвячених окремим персоналіям або групам персоналій, так і, головним чином, завдяки організації роботи ВБДЛ, шляхом зосередження зусиль партнерських колективів науковців на розробці окремих найбільш важливих у науковому й культурному плані

перспективних напрямів. До їх числа об'єктивно належать історія науки, розвиток відомих наукових шкіл, навчальних закладів, творчих мистецьких груп і спрямувань, представлені як у персоналіях видатних діячів науки, освіти і культури, так і їх широкого оточення, великих колективів, зокрема, учнів, послідовників, партнерів. Зрозумілим і закономірним при цьому є те, що здобуті результати досліджень можуть і повинні бути представлені також на веб-ресурсах установ та організацій, навчальних закладів, які братимуть участь у реалізації спільних проектів. Значне місце у цьому може належати також обміну між веб-сайтами посиланнями на пов'язані ресурси.

Іншим важливим напрямом, який на думку вчених Інституту біографічних досліджень, міг би на тривалу перспективу стати основою тісної співпраці багатьох бібліотек, музеїв, інших закладів культури, громадських дослідницьких осередків, є започаткування спільного систематичного збирання історико-біографічної інформації у так званих «народних архівах». Йдеться про формування та упорядкування на місцях колекцій спогадів, щоденників та епістолярію широкого загалу співвітчизників, інших матеріалів, що належать до так званої «усної історії», з метою збереження та упорядкування документальних фондів, які є важливим свідченням епохи.

Досвід подібної роботи в Україні вже нагромаджено в процесі збирання спогадів про трагічні події колективізації та Голодомору 1933 року. Цікавим він є і у багатьох інших зарубіжних країнах, де організовувалися навіть конкурси на написання рядовими громадянами спогадів про буремні події 20 століття, свідками яких їм довелося бути. Чимало спогадів та документальних матеріалів зібрано й українськими емігрантами – у країнах Західної Європи, Америки, Тихоокеанського регіону це всіляко підтримується й заохочується різними громадськими організаціями й просвітницькими осередками, зокрема і в річичі так званого «life writing» («записування життя» – фіксації і осмислення його подій), яке набуває впродовж останніх десятиліть все більше прихильників.

Не меншого значення набуває в сучасних умовах і систематизація тієї документальної спадщини українського мемуарію, яка вже опублікована, або зберігається у рукописному вигляді у фондах численних бібліотек та

архівів. Під керівництвом завідувачки відділу Інституту біографічних досліджень канд. істор. наук. Н. І. Любовець теоретично обґрунтовано і вже започатковано роботу зі створення всеохоплюючого ретроспективного Реєстру українських мемуарів, щоденників, епістолярію, який у подальшій перспективі, в міру можливого, має бути поєднаний у своєму електронному варіанті з повнотекстовими публікаціями. Лише таким шляхом у сучасних умовах є можливим зорієнтувати дослідників і шанувальників минулого у розмаїтому обширі мемуарів як цінних джерел вітчизняної біографіки⁷⁷. Зазначене дозволить зберегти для нащадків пам'ять про дуже широке коло свідків і учасників історичних подій минулого, перш за все – на локальному, місцевому рівні.

6.2.5. Можливості і завдання біографіки у розвиткові соціогуманітарних досліджень

Озброєна вагомим теоретичним і методичним досвідом та інструментальними можливостями новітніх інформаційних технологій щодо інтеграції й опрацювання великих масивів ретроспективної біографічної інформації, здобування на основі їх аналізу нових знань, сучасна вітчизняна біографіка все більш успішно починає позбуватися успадкованої нею від старих часів традиційної «допоміжної» функції описового ілюстрування наперед визначеного бачення історичного процесу прикладами з життя й діяльності відомих особистостей.

Швидке – буквально впродовж одного-двох десятиліть – нагромадження у вітчизняній друкованій біографічній літературі та електронних ресурсах величезної маси нових, раніше майже не відомих дослідникам імен і пов'язаних з ними подій, обставин та фактів, тобто реальної правди

---

⁷⁷ Любовець Н. І. Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 12. С. 359–376. <https://doi.org/10.15407/ub.12.359> ; Її ж. Український мемуарій в інформаційному просторі: досвід та перспективи. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : кол. монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Київ : НБУВ, 2016. С. 199–221.

історії в обличчях її активних творців і простих свідків, а також поява нових сміливих потрактувань та висновків, які багато у чому суперечили усталеним концептуальним уявленням про минуле, стереотипам сприйняття реалій українського життя, справило відчутний вплив на поступ соціогуманітарних досліджень в цілому, безумовно посприяло їх «перезавантаженню». Українська біографіка доби незалежності самою практикою свого розвитку, здобутими результатами, чималою мірою допомогла звільненню вітчизняної науки з тенет заідеологізованого й догматичного розуміння радянським суспільствознавством ідей абсолютного домінування соціально-економічних чинників у історичному розвитку, які по-суті не залишали місця волі, інтересам, самовиявленню окремої особистості. Зрозуміло, зазначені ідеї у 20 ст. мали у всьому світі значне поширення не лише під впливом марксизму, але й ряду інших теоретичних напрямів суспільної думки, зокрема, в історичній науці – відомої французької школи Анналів. Однак, на Заході подібні уявлення поступилися місцем більш багатоаспектним методологічним підходам, пов'язаним з гуманізацією науки, визнанням першорядного значення у історичному розвитку людини і її діяльності, ще в останні десятиліття 20 ст. Українські науковці одержали змогу ступити на шлях їх перегляду лише на рубежі століть. І у цій ситуації, на нашу думку, бурхливий розвиток біографічних досліджень чималою мірою посприяв успішному засвоєнню ними нових уроків.

Є всі підстави говорити про те, що в умовах широкого ознайомлення українських вчених, починаючи з 90-х років, з новітніми надбаннями європейської та світової теоретичної думки, пошуків ними нових власних орієнтирів у розумінні минулого й сучасності, злет біографічних досліджень справив загальний позитивний вплив на вітчизняну соціогуманітаристику, здійснивши масове «залюднення» вітчизняного часопроростору. Це явище одержало у науковій публіцистиці оцінку як «повернення вітчизняній історії людського обличчя». Тим самим було започатковано створення потужного інформаційного ресурсу біографічних даних для широкого розгортання на його основі найрізноманітніших досліджень по всьому діапазону соціальних та гуманітарних дисциплін.

Досягнення біографіки об'єктивно змушували вчених змінювати фокус бачення багатьох проблем, позбуватися умоглядного теоретизування, звертатися до аналізу конкретних явищ крізь призму суб'єктивного людського

сприйняття. Зазначене не могло не підштовхувати українських гуманітаріїв до наполегливих самостійних методологічних пошуків, а також посприяло, хоча й дещо запізненому, зверненню вітчизняних істориків до обговорення питань так званих «біографічного повороту», «нового біографізму», «мікроісторії», які знаходилися в центрі уваги світової науки вже тривалий час.

Загалом, новації у біографічних дослідженнях чималою мірою справили стимулюючий вплив на загальну активізацію теоретичних і практично-прикладних розробок не лише в історичній науці, але й в усьому доволі широкому спектрі тою чи іншою мірою пов'язаних соціальних і гуманітарних дисциплін – літературознавстві, наукознавстві, філософії, психології, педагогіці, соціології, політології, а також у галузі соціальних комунікацій, що охоплює інформаційну, видавничу, бібліотечну діяльність, журналістику, медіа, проблеми мережевого спілкування.

Отже, біографіка набуває у наш час значення самостійного напрямку вітчизняної гуманітаристики, який не лише керується її загальними настановами, але й сам привносить до неї нові смисли, утверджує її людиноцентричний зміст, сприяючи тим самим руйнуванню старої догматичної «систематизації» минулого. Вітчизняна біографіка, без сумніву, справляє все більш помітний вплив на загальний розвиток соціальних і гуманітарних наук. Вона перетворюється на помітний чинник розвитку теорії і методології, піднесення світоглядних засад, методичної культури соціогуманітарних досліджень, збагачення їх проблемно-тематичної спрямованості.

Варто у цьому зв'язку нагадати значення напрацювань Інституту біографічних досліджень та організованих ним ще на зламі 20 і 21 ст., на основі оперування великими масивами історико-біографічної інформації, дискусій, які багато у чому стали відправною точкою для розгортання в Україні мультидисциплінарних досліджень загальних історичних, етнополітичних, етнокультурних вимірів українського соціуму і утвердження концептуального розуміння цілісності українського світу, вітчизняного історичного і культурного процесу у всіх його трагічних протиріччях, драматичних проявах політичних, регіональних, релігійних протистоянь, не дивлячись на здавна притаманне Україні значне етнічне, мовне, конфесійне та культурне розмаїття. У цьому розумінні внесок вчених-біографістів у вивчення як на матеріалах окремих персоналій, так і масивів біографічних даних, проблем історичних і культурних взаємодій з іншими народа-

ми й державами, міжкультурного діалогу, поширення гуманістичних ідей толерантності і мультикультуралізму, набув загального методологічного значення для справи осмислення феномену України в європейському та світовому цивілізаційному просторі.

Саморефлексія щодо нового місця, значення і потенційних можливостей біографіки в системі напрямів гуманітарної науки і культури, її зв'язків і взаємовпливів з їх різними галузями, обумовила звернення до розробки на сучасному теоретичному рівні цілісних філософських поглядів на її проблеми («історико-філософська біографістика» В. І. Менжуліна)⁷⁸, а також більш чи менш послідовні спроби декларування правомірності існування низки так званих «галузевих біографістик» – наукознавчої, педагогічної, сільськогосподарської, медичної, музичної тощо. На наш погляд, йдеться не стільки про обґрунтування необхідності цілком окремих за своїми теоретичними підходами дисциплін, скільки про визнання самої важливості біографічних досліджень для розвитку відповідних галузей соціогуманітаристики, наявності дослідницького простору для застосування їх інструментарію.

В сукупності підготовлені впродовж тридцятиріччя незалежності біографічні словники, універсальні та галузеві енциклопедії, довідники, документальні меморіальні серії, розбудовані електронні бази і архіви біографічної інформації утворили потужний документальний ресурс, який вперше у великих масштабах розкрив справжній, надзвичайно широкий, яскравий і багатогранний діапазон імен діячів України, активних учасників та свідків подій її багатовікової історії. Це не могло не справити значний, поки що не оцінений до кінця, вплив не лише на наукову сферу, але й на всю інтелектуальну і духовну атмосферу суспільства в цілому.

Саме завдяки «щільному залюдненню» минулого на зміну образу України як країни окремих поодиноких геніїв на тлі нібито нечисленного й другорядного оточення, який впродовж багатьох десятиліть намагалася

---

⁷⁸ Менжулін В. І. Історико-філософська біографістика: провідні тенденції та віхи становлення. Київ, 2012: *Наукові записки НаУКМА*. Т. 115. Філософія та релігієзнавство. С. 18–25.

насаджувати в головах широкого загалу українців ідеологічна пропаганда система тоталітарного режиму, забороняючи навіть згадувати переважну частину імен, котрими нині пишається наш народ, Батьківщина постає тепер в очах сучасних поколінь як повнокровна європейська держава і нація з величезним людським потенціалом крізь віки. Розгортання масштабних ресурсів біографічної інформації відіграло у цьому величезну роль. Без перебільшення можна стверджувати, що жодними іншими заходами, крім поіменного розкриття й вшанування на усіх рівнях – загальнонаціональному, регіональному, місцевому, локальному, пам'яті, без перебільшення багатьох десятків і сотень тисяч імен співвітчизників, такого позитивного результату досягти ніколи б не вдалося.

З іншого боку, розбудовані масиви даних є важливими не лише для актуалізації за їх допомогою інформації історико-біографічного плану, необхідної для утвердження сучасного людиноцентричного розуміння історії. Не меншою мірою їх значення полягає у тому, що вони відкрили перед вченими принципово новий дослідницький простір з незаними раніше якісними характеристиками. Розвиток цифрової гуманітаристики – ДН, заснованої на використанні у соціогуманітарних дослідженнях високоінтелектуальних технологічних методів інтеграції та обробки інформації, роботи з «великими даними» створив широкі можливості для перетворення інформаційних ресурсів – баз та архівів даних, спеціалізованих порталів, платформ, мереж на ефективні дослідницькі інструменти, призначені для оперування великими масивами біографічних даних, їх аналізу та здобування на цій основі нових знань. Особливий інтерес при цьому становить змога здійснення просопографічних досліджень на основі комплексів даних по різних групах людей, відібраних за різноманітними параметрами (хронологічними, ознаками соціальної, конфесійної, професійної приналежності, за місцем народження, навчання, проживання, активної діяльності тощо)⁷⁹. Подібні дослідження вже нині досить широко здійснюються у зарубіжних країнах, щоправда поки що здебільшого в межах порівняно

---

⁷⁹ Вернік Ю. В. Світовий досвід розбудови інформаційних біографічних систем у глобальній мережі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 327–338. <https://doi.org/10.15407/ub.20.327>.

вузьких, локальних за своїм тематичним характером, проєктів, зокрема, на прикладах окремих місцевостей, навчальних закладів.

Важливість такого спрямування для ретроспективного вивчення українського суспільства у його різноманітних та різночасових виявах є безперечною. Опрацювання масового біографічного матеріалу може бути основою для поглибленого вивчення «колективної біографії», тобто – створення «колективного портрета» представників великих і малих соціальних та професійних груп, регіональних спільнот, аналізу динаміки становлення, утвердження в центрі суспільного життя нових поколінь, трансформації їхніми зусиллями й подальшої передачі цінностей і традицій. Наприклад, використання значних масивів даних «колективної біографії» дозволяє на великому матеріалі розкривати наступництво між попередніми й наступними поколіннями, зокрема, у розвитку наукових шкіл, закладів освіти, дослідницьких і творчих колективів та мистецьких напрямів.

Світовий досвід дослідницької роботи засвідчує, що подібні дослідження можуть успішно розвиватися на основі новітніх науково-аналітичних методик, насамперед, за умови нагромадження й використання напрацьованих матеріалів у електронній формі. Зважаючи на це, особливого значення набуває нині розбудова масштабних електронних баз та банків історико-біографічної і сучасної актуальної біографічної інформації, придатних не лише для швидкого й зручного використання їх фактичних даних у практично-прикладних освітніх, суспільних та культурологічних цілях. Не менш важливим є забезпечення створюваних ресурсів розроблюваними на основі сучасних високоінтелектуальних інформаційних технологій рішеннями, здатними задовольняти різноманітні складні пошукові та аналітичні потреби фахівців за допомогою спеціальних продвинутих засобів інтеграції та структурування даних, підтримки зв'язків інформаційних баз зі сторонніми пов'язаними ресурсами, ефективного оперування матеріалами та їх опрацювання з метою здобуття на цій основі нових знань відповідно до все нових різноманітних дослідницьких завдань, які висуває на порядок денний сучасна наука.

Варто звернути увагу й на те, що зазначені можливості вже нині ефективно реалізуються у світі, і в Україні також, у багатьох авторитетних базах актуальної біографічної інформації, присвяченої сучасникам – представникам владних і ділових структур, політикуму, громадських та

творчих організацій, ЗМІ. Вони все більше використовуються також і у ресурсах, призначених для розкриття людського потенціалу науки і освіти. Однак рівень їх застосування в сфері репрезентації біографічної інформації історико-меморіального спрямування залишається все ще відчутно нижчим. Про це свідчить, зокрема, певна обмеженість пошукових, а особливо – аналітичних засобів згаданих вище електронних ресурсів, присвячених жертвам політичних репресій, голодоморів та воєн. У цьому плані відставання від продвинутих зарубіжних розробок є ще досить відчутним і вимагає якнайшвидшого надолуження. У той же час, маємо підстави сподіватися, що ближчим часом ситуація у цій сфері в Україні суттєво зміниться в напрямі розвитку евристичних можливостей подібних ресурсів – вирішення дослідницьких завдань з метою здобуття нових знань.

Однак для цього конче необхідним є не лише піднесення рівня технічного та програмного, а також фінансового забезпечення розбудови і використання ресурсів біографічних даних меморіального плану. Недостатній розвиток досліджень на їх основі пов'язаний також з певним браком на цей час серед вітчизняних вчених-соціогуманітаріїв концептуальних уявлень стосовно реальних можливостей та потенційних напрямів наукових розробок, завдань, які можуть бути вирішені на основі наявної джерельної бази за допомогою комплексного застосування принципово нових сміливих евристичних підходів й більш тонкого дослідницького інструментарію, створеного розвитком інформаційних технологій, невизначеністю проблематики, на якій доцільно зосередити зусилля.

Зважаючи на це, питання проблемно-тематичних напрямів і конкретних дослідницьких завдань, які можуть ставитися й вирішуватися на цій основі, розробки і застосування конкретних аналітичних пошукових методик опрацювання «масової» біографічної інформації, як такої, що має історико-меморіальний характер, так і пов'язаної з сучасниками, настійно вимагають спеціального ґрунтовного опрацювання. Свого часу автор цих рядків відзначав потребу у визначенні кола вагомих показників, які можуть застосовуватися для наукового аналізу біографічних фактів. Йдеться, насамперед, про дані про соціальне та етнічне походження, освіту і виховання, родинне та близьке оточення, зв'язки особи, напрям її діяльності, громадянську позицію, етнокультурну, політичну самоідентифікацію, характерні прикмети життєвого шляху.

Нині стало цілком очевидним, що це – лише загальні, базові показники, а кожне конкретне тематичне дослідження обумовлює необхідність розробки їх спеціальних систем, зокрема й формалізованих у вигляді тематичних баз даних, застосування яких здатне розширити евристичні можливості наукових проєктів, краще сфокусувати їх на визначених пошукових завданнях. Лише тоді можна по-справжньому очікувати, що оперування «масовим» біографічним матеріалом буде здатне вивести на широкі статистичні, соціологічні, культурологічні узагальнення.

До числа тематик доволі складних, але важливих для дослідницького опрацювання на основі великих вибірок біографічних даних, належить, зокрема, з'ясування ситуації у сфері політичних, етнонаціональних, соціокультурних, мовних характеристик та культурних орієнтацій певних соціальних груп в реаліях українського поліетнічного і полікультурного соціуму за різних історичних епох й суспільно-політичних ситуацій, їх еволюції і «плинності» в часі, в динаміці зміни поколінь, у регіональних вимірах. Сьогодні повинно йтися, зокрема, про можливість цілеспрямованого збору і аналізу даних, які в ретроспективній динаміці здатні розкрити розвиток політичного вибору та етнонаціональної самоідентифікації не лише окремих осіб, але й великих суспільних груп і цілих поколінь, виявити чинники свідомих та/або ситуативних змін людьми власних громадсько-політичних, етнокультурних, мовних орієнтацій, непевність («розмитість») або множинність і суперечливість їх виявів у часі, за різних політичних режимів та в суттєво відмінній суспільній атмосфері, у просторі – на Батьківщині, або за її межами – у іноетнічному та інокультурному – толерантному, демократично налаштованому, або навпаки, агресивному, позначеному ідеями тоталітарного мислення, національної виключності середовищі, мінливість їх під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних (особистісних) чинників, особливо з огляду на нелегкі реалії минулих століть, часто пов'язані для наших співвітчизників з обставинами непереборними, а також з «крутими зламами» історичних епох.

Безсумнівний інтерес становить, наприклад, вивчення мовно-культурних орієнтацій за різних історичних епох і в різних поколіннях представників окремих родин й більш широкого загалу українського дворянства, купецтва, міщансько-ремісничого та робітничого середовища; урядовців вищої, середньої та нижчої ланки; священнослужителів,

військовиків; освітян і науковців, студентства, осіб «вільних професій» – правників, журналістів, лікарів, інженерів; широких верств інтелігенції в цілому; а за радянської доби – також представників партійної й господарської номенклатури різних рівнів⁸⁰.

Особливий інтерес становить вивчення соціокультурних характеристик груп, статус яких зазнав значних змін, наприклад, вихідців з сільської місцевості у містах, добровільних та примусових переселенців, людей, які тривалий час перебували в ув'язненні й на засланні і тому подібне. Результати таких досліджень можуть чималою мірою посприяти подоланню усталених заідеологізованих стереотипів, одновимірних оцінок соціокультурних процесів, поглибленню уявлень про історичні реалії розвитку українського суспільства, пошукові нових підходів до розв'язання багатьох болючих проблем, які залишилися нашій країні від минулого.

Важливими теоретико-методологічними й практично-методичними орієнтирами у цій справі можуть слугувати як зарубіжні розробки, так і евристичні можливості, вже напрацьовані на сьогодні упорядниками й дослідниками-користувачами тих вітчизняних баз та банків інформації, котрі накопичують матеріали про наших сучасників.

На наш погляд, дослідження, засновані на оперуванні значними масивами структурованих біографічних даних, в комплексі з аналізом більш широкого кола різноманітних документів і матеріалів, життєвого шляху окремих людей, відкривають неабиякі можливості для вивчення впливу на різні за обраними параметрами та характеристиками соціальні групи, навіть цілі покоління, багатоманітних виявів економічних, політичних, соціальних, культурних процесів, що відбувалися на окремих етапах історичного розвитку українського суспільства. Зрозуміло, такі розробки вимагають комплексного застосування методів політології, соціології, психології, культурології, релігієзнавства, статистичного аналізу, використання інструментарію генеалогії та просопографії.

---

⁸⁰ Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2013. [Розділ: Формування єдиного дослідницького простору в галузі біографіки та використання його модливотні для здобуття нових знань. С. 411–414].

Йдеться, зокрема, про вивчення притаманних у різні часи представникам певних груп населення характерних рис укладу й традицій родинного життя та міжпоколінневих стосунків, особливостей передачі між ними світоглядних цінностей і традицій, «конфліктів поколінь», аналіз змін їх соціального та професійного статусу і майнового стану, загального освітнього рівня, плинності в часі ідейних імперативів та політичних настроїв, суспільної активності, культурних і мовних пріоритетів. Виходячи з реалій історичного минулого України, особливий інтерес становлять можливості вивчення етнокультурних процесів і міжкультурних зв'язків та взаємовпливів, що є вкрай важливим для неупередженого розуміння розвитку міжетнічних і міжкультурних, міжконфесійних взаємодій в українському суспільстві, подолання на цій основі політизованих історичних міфів та стереотипів.

Отже, внесок біографіки у прискорення переходу вітчизняної соціогуманітаристики на рубежі 20 і 21 ст. від догматичних і позначених ще стереотипами радянських часів досліджень соціально-економічної історії як історії боротьби ідей – до історії людей, людської діяльності та інтересів, а отже – проблем особистості, які до цього впродовж багатьох десятиліть не привертали до себе належної уваги, є безсумнівним.

Є підстави сподіватися, що здобуті українською біографікою за роки незалежності позиції не будуть втрачені, навіть в умовах, коли сучасний кризовий розвиток обумовлює все більше переміщення фокусу інтересів і світової, і вітчизняної науки до проблем соціальних, на шкоду власне гуманітарному знанню. У світі, на жаль, знову відчутно посилюється тенденція до вивчення людини не як унікальної особистості, а переважно лише як соціальної істоти. На щастя, у той же час, спостерігаємо й зростаючу протидію цим процесам, що виявляється у поглибленні інтересу не лише інтелектуального креативного співтовариства, але й широкого громадянського загалу, який є читачем біографічної літератури й користувачем ресурсів біографічної інформації, до проблем людської індивідуальності, внутрішнього суб'єктивного світу уявлень, переживань, цінностей і особистісних устремлінь.

6.2.6. Шляхи піднесення в українському суспільстві культури біографічних знань

Соціокультурні процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, активно висувають в центр дослідницької уваги фахівців багатокomпонентний комплекс проблем, пов'язаних зі зростанням ролі біографіки, біографічного знання у групових та особистісних освітніх і культурних інтересах та зацікавленнях наших співвітчизників. Йдеться про теоретичну й практично-методичну розробку питань підвищення культури сприйняття біографічних знань різними категоріями населеннями, а також заохочення біографічного читання, аматорських дослідницьких ініціатив громадян в галузі біографічного краєзнавства, пошуків власного «коріння» – родинної історії та генеалогії, розвитку їх самостійної (авто)біографічної творчості, спрямованої на осмислення свого життєвого шляху – практики «писання», або «записування життя», що одержала у сучасному світі назву «life writing», нарешті вирішення завдань ефективної суспільної промоції видавничої та інформаційної роботи в галузі біографіки й споріднених з нею напрямів.

Актуальність цих завдань особливо зростає в умовах нелегких випробувань, які постали нині перед Україною, що настійно вимагає від науковців вироблення і впровадження в практику дієвих «м'яких» гуманітарних технологій, спрямованих на зміцнення національно-патріотичного самоусвідомлення й громадянської солідарності українців, утвердження соціального оптимізму, консолідацію суспільства на основі гуманістичних, демократичних ідеалів, традицій та цінностей. На нашу думку, поширення у суспільстві біографічних знань, сприяння піднесенню культури їх сприйняття і побутування серед співгромадян, може й повинно відігравати більш значну роль в утвердженні у свідомості найширшого людського загалу відчуття нерозривного зв'язку між собою багатьох поколінь українців «крізь віки», а через нього й – глибокого розуміння власної, особистої укоріненості в історичному й культурному середовищі в обширі усієї країни, її окремих регіонів, своєї «малої батьківщини», причетності до їх минулого й сьогодення і нерозривного зв'язку з ними.

Загалом, наукові, культурологічні, бібліотечно-інформаційні та громадські ініціативи можуть принести значні результати справі пропаганди

серед самого широко загалу, представників усіх поколінь, професій, регіонів інтересу до біографіки, захоплення біографічного читання, стимулювання аматорських – в плані краєзнавства, локальної, «усної» історії, родовідних розшуків – зацікавлень. Для нашої країни, яка після пережитих лихоліть 20 століття змушена була повертатися з історичного безпам'ятства, де переважна більшість громадян і до цього часу не знає імен своїх предків у четвертому-п'ятому поколіннях, таке «прикладне» спрямування біографіки набуває нині особливого значення. Зокрема, і в плані протидії тим негативним впливам глобалізаційних процесів, які вже призвели у світі до масового становлення навроченого французьким футурологом Жаком Атталі ще на самому початку 90-х років 20 ст. феномена «нового кочівника» – *номада*, байдужого до національних і культурних констант⁸¹. Для України це є особливо важливим, адже вона, на жаль, історично належить до числа країн з дуже високим рівнем міграційної мобільності населення, а також усталеними в багатьох поколіннях стереотипами успішної соціалізації наших співвітчизників у інших державах, в іноетнічних спільнотах.

Першорядного значення в сучасних умовах набуває проблема високопрофесійної, ефективною в методичному плані постановки справи поширення біографічного знання, його актуалізації у інтелектуальному й духовному житті сучасного суспільства із застосуванням найрізноманітніших традиційних і новітніх форм та методів роботи. Ця важлива в суспільному, культурному і, не в останню чергу, політичному плані, робота вимагає значної уваги з боку фахівців, установ культури, бібліотек, ЗМІ, мас-медіа, а також, не в останню чергу, і владних структур.

Вирішення цих завдань вимагає ґрунтовного осмислення не лише стану дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, але й глибокого розуміння механізмів побутування й функціонування біографічного знання в суспільстві. При цьому, не загалом, а у більш конкретному і реалістичному плані – особливостей його сприйняття представниками незрідка дуже різних за своїми освітніми й культурними інтересами та інформаційними запитами вікових, соціальних, освітніх, професійних груп, етнічних та ре-

⁸¹ Аттали Ж. Кочевники. *Аттали Ж. На порозі нового тисячелеття*. М. : Междунар. отношения, 1993. С. 46–60.

гіональних спільнот. Загальні соціологічні дослідження з проблем читання, які здійснюються в Україні, майже не дають відповіді на питання, пов'язані з біографічною літературою. Так само, практично не вивчалися проблеми психологічного ставлення наших співгромадян до відображеного у біографічній літературі досвіду представників минулих поколінь, готовності людей до внутрішнього інтелектуального й духовного діалогу з ними.

Для досягнення найбільшої ефективності комунікації між авторами-дослідниками, видавництвами, бібліотеками, інформаційними центрами і різними за своїми характеристиками читацькими (користувацькими для інформаційних мереж) аудиторіями, важливим є поглиблене з'ясування питань: якими є нині читацькі запити і уподобання щодо біографічної літератури, творів різноманітних жанрів і форматів; як нині формується «об'єктивне біографічне знання» на рівні різних суспільних груп, а також за допомогою комплексного використання усього діапазону шляхів поширення біографічної інформації (родина, школа, ЗМІ, бібліотеки; громадські та культурологічні заходи та події, за гендерними ознаками, етнічними, релігійними тощо). У цьому плані особливої актуальності набуває організація систематичних соціологічних досліджень, або хоча б експерних опитувань з питань видання біографічної літератури – щодо задоволення читачів її тематикою, жанровими характеристиками, адресною спрямованістю на різні читацькі аудиторії. Відсутність належного опрацювання зазначених проблем все ще негативно позначається на загальній ситуації з біографічним читанням.

На жаль, досить результативні зусилля з розбудови відповідної сучасним запитам життя системи спрямування, підтримки й заохочення дитячого та юнацького біографічного читання не знайшли поки що в Україні належного продовження у формуванні кола цілеспрямованого біографічного читання для представників різних вікових, а також окреслених за іншими суттєвими ознаками, груп, наприклад, ветеранів, інвалідів воєн, постраждалих від воєнних дій, мігрантів та внутрішніх переселенців, осіб з особливими потребами, хоча об'єктивно суспільний запит щодо цього існує.

Традиційно (за замовчуванням) вважається, що тематичний вибір читання дорослих, зокрема й біографічного, ґрунтується на їх індивідуальних пізнавальних та професійних інтересах, обумовлених світогляд-

ними й громадсько-політичними переконаннями, соціально-культурним середовищем, індивідуальною самоідентифікацією людини у культурному просторі, освітнім рівнем, певними особистісними зацікавленостями, доступністю літератури і, не в останню чергу, політикою видавництв та книготорговельних мереж, які пропагують/нав'язують книжкову продукцію, нині, зокрема, і через електронний інформаційний простір. За таких умов справжні можливості свідомого цілеспрямованого вибору біографічної літератури залежать від індивідуальних чинників – розвинутості інформаційних інтересів особи, рівня компетентності та читацької культури окремого читача чи певних груп. Враховуючи жорсткі соціально-економічні реалії сучасної України, брак можливостей і часу для серйозного читання у переважної більшості наших співвітчизників, а також відсутність скільки-небудь систематичних досліджень зазначеної проблеми, можна зробити припущення щодо значної ситуативності, можливо, точніше – навіть випадковості вибору літератури для читання.

Очевидним є те, що нині коло біографічного читання широкого загалу дорослого населення належною мірою (як то можна було б уявити в ідеалі) зусиллями освітніх і наукових установ, громадських та культурологічних організацій майже зовсім не формується. Як не прикро, усі вони змушені миритися (або й цілком задоволені) із зосередженням інтелектуального читання у відносно невеликому прошарку людей розумової праці, студентства та учнів-старшокласників. У цій ситуації найбільш активними популяризаторами й пропагандистами біографічних видань стали бібліотеки, які цілеспрямовано пропагують цікаві, на їхній погляд, видання, враховуючи при цьому тематичні інтереси окремих читацьких аудиторій. Проте, на жаль, можливості бібліотек, крім провідних – національних, загальнодержавних, обласних, великих університетських, нині є досить обмеженими.

Значна робота з пропаганди історичної, культурологічної, а отже – й біографічної літератури здійснюється окремими тематичними порталами, великими електронними бібліотеками. Однак, об'єктом репрезентації, відповідно до утвердженої у перших десятиліттях незалежності України традиції, у таких ресурсах виступають переважно лише видання з вітчизняної історії і культури, локальної історії, краєзнавства, життєписи видатних діячів. Літератури, звернутої до проблем життєвого шляху

окремої звичайної людини, її долі, самоусвідомлення, життєвих очікувань і переживань, гендерної проблематики, родинного життя тут явно недостатньо. Її в українській видавничій практиці взагалі все ще відчутно бракує. Крім того, й сама необхідність інтеграції та цілеспрямованого пропагування такої літератури у вітчизняних інформаційних ресурсах ще недостатньо усвідомлена, а організаційні і фінансові проблеми – залишаються без вирішення. Між тим, саме ця література все більше переходить до центру реальних читацьких зацікавлень. Для того, щоби переконатися у цьому, варто звернутися до численних зарубіжних електронних інформаційних ресурсів. Вони надзвичайно насичені виданнями, створеними на перетині біографіки й психології, зокрема – вікової, педагогіки, проблем професійного зростання і лідерства, самореалізації людини у житті, гендерних питань, культурології.

Обнадійливим є те, що така ситуація в українському бібліотечно-інформаційному просторі є тимчасовою, скороминучою. Насамперед тому, що українське суспільство, не дивлячись на кризовий характер сучасного розвитку, швидко змінюється і засвоює традиції і норми, притаманні інтелектуальному й духовному життю європейського світу з його величезною насиченістю гуманітарною інформацією і активною участю громадян у різноманітних ініціативах з культурних обмінів, використання й подальшої розбудови її ресурсів.

Вже спостерігаємо, як суспільні зрушення останніх років обумовили народження низки новацій. Серед них особливе місце належить біографічним виданням, присвяченим учасникам Майдану, героям АТО. Вони є відповіддю на живий читацький інтерес аудиторії, яка пройшла нелегкі випробування і здобула у них важливий для усього суспільства життєвий досвід. Але поряд з тим, існує й неабияка потреба у збиранні й публікації біографій та автобіографій, які розкривають мирний, хоча незрідка, теж доволі драматичний досвід представників минулих поколінь і наших сучасників. Їх життя, становлення, професійна кар'єра, життєві колізії, випробування, боротьба з хворобами, намагання філософського осягнення пройденого шляху – усе це є дорогоцінним матеріалом для широкого загалу читачів. Існує, наприклад, потреба у біографічних виданнях для читачів різного віку, зокрема таких, які б давали їм зразки самореалізації

і життєвих стратегій у окремих сферах діяльності, у молодому, зрілому й похилому віці. Показово, що усі ці сюжети нині знаходять широке відображення і мають вдячну читацьку аудиторію у численних авторських блогах, інших тематичних ресурсах.

Проблема біографічного читання, поширення біографічних знань має й іншу, не менш важливу сторону. Вона полягає у тому, що у гуманітаристиці «висока наука» не може надалі залишатися ізольованою від зростаючих інтелектуальних і духовних запитів мільйонів людей. Вона повинна знаходити нові дієві форми яскравого і зрозумілого донесення результатів своїх відкриттів та розробок до найширшої читацької аудиторії. Інакше вона, не демонструючи безпосередньо внеску у спільну справу, своєї «віддачі», втрачає довіру й авторитет у суспільстві.

Широкий громадський загал, не зустрічаючись повсякчас безпосередньо з текстами провідних вчених-гуманітаріїв, їх виступами у ЗМІ, матеріалами в Інтернеті і соціальних мережах, вповні правильно, як для нашого часу, задається питанням: чим же вони займаються, у чому полягає користь від їхніх досліджень? Біографіки, як важливої, традиційно затребуваної суспільством частини гуманітарної науки і культури, це стосується особливою мірою. Цій меті раніше, за доби домінування друкованої продукції, слугувала науково-популярна література. Однак, в нашій країні її позиції було серйозно підірвано вже з 90-х років 20 ст. через скорочення читацького попиту, пов'язаного як із соціокультурними та економічними змінами, так і з поступовим утвердженням нової, мережевої, інформаційної парадигми. Проте, останнім часом, під впливом європейських віянь, у вітчизняній історичній науці формується рух за так звану «публічну історію», яка, не знижуючи теоретичного рівня професійних напрацювань вчених, відкривала б доступ до них не лише для істориків-професіоналів. Означене спрямування знаходить відгук і серед представників інших соціогуманітарних наук. Для справи поширення біографічних знань це мало б виключне значення. Так само, й відчутне зосередження авторів і видавців на підготовці й випуску високоінтелектуальної літератури non fiction, призначеної для порівняно вузького кола освіченої публіки, має обов'язково доповнюватися продукуванням добротної, опрацьованої на високому методичному рівні науково-популярної продукції та популярної біографічної белетристики (це – різні жанри!),

журналів та збірників освітнього й розважального характеру, розрахованих на доволі широкий читацький загал, або адресно – на окремі його цільові аудиторії, наприклад, молодь або, напакі, літніх людей. Головне при цьому – шляхом залучення фахівців високої кваліфікації уникнути ситуації «тупцювання на місці», коли недостатньо обізнані літератори і журналісти оперують недостовірними фактами, повторюють давно віджилі оцінки та прикрі фактологічні помилки, які вже виявлені і виправлені в публікаціях професійних дослідників. Для успіху цієї справи потрібна дуже серйозна науково-методична, а також і організаційна підтримка, можливо, пошук і запровадження нових ефективних форматів організації спільної праці авторів-дослідників і журналістів, психологів, педагогів, а також кваліфікованих фахівців з інформаційних технологій та public relations.

Поки цього у достатній мірі немає, ніша біографічної інформації про діячів минулого у друкованих та електронних ресурсах незрідка все ще заповнюється доволі низькоякісною популярною продукцією, скомбінованою нашвидкоруч випадковими, мало компетентними авторами-«заробітчанами» на основі доступних їм, нерідко застарілих або недостатньо авторитетних джерел. Поряд з примітивізацією та недостовірністю інформації у таких матеріалах часто прикро звертає на себе увагу тяжіння до її сенсаційно-скандального подання.

Пересічний читач, який цікавиться українським минулим та його діями, нерідко змушений, на жаль, задовольняти свої пізнавальні інтереси за допомогою тенденційної літератури та електронних ресурсів російського сегмента Інтернету, або ж і вітчизняних матеріалів проросійського або так званого «малоросійського» спрямування, спеціально сфабрикованих задля цілеспрямованого впливу на користувачів, нав'язування їм тенденційної негативної та відверто «фейкової» інформації про українство, що продовжує створювати у частини наших співгромадян викривлені, збіднені уявлення про минуле України, її місце у світовій цивілізації.

Отже, перед вітчизняними науковцями, літераторами, журналістами, видавцями, фахівцями з соціальних комунікацій стоїть актуальне завдання рішучого «завоювання» національного інформаційного простору, наповнення його ґрунтовною об'єктивною інформацією патріотичного спрямування. На цьому шляху чимдалі доведеться вести все більш серйозну роботу, включаючи забезпечення ефективного протисто-

яння інформаційним атакам ворогів України. У цьому плані й нині чимало робиться, але, на жаль, недостатньо системно. На нашу думку, розрізнені ініціативи наукових та освітянських кіл, творчої інтелігенції повинні здобувати більш широку підтримку на громадському та владному рівнях, зокрема, від органів місцевого самоврядування, які у сучасних умовах мають для цього належні організаційні можливості й фінансові ресурси. Це особливо важливо, коли йдеться про публікації та матеріали, присвячені діячам регіонального, місцевого, локального рівня, увічнення пам'яті про яких, пропаганда їхніх творчих здобутків може мати значний резонанс у місцевих громадах.

У той же час, не можна не бачити й помітних позитивних зрушень, які відбуваються у цій сфері впродовж останніх років. Поряд з друкованими виданнями та електронними ЗМІ, зорієтованими переважно на високоінтелектуальну аудиторію, фахівців – щотижнева газета, а нині – електронний проект «Дзеркало тижня» (<https://zn.ua/>), інтернет-ресурс «Historians» (<http://www.historians.in.ua/>), успішно продовжують і розвивають свою діяльність ЗМІ високого рівня, тематично і за способом викладу матеріалів розраховані на більш широку аудиторію. При цьому історико-біографічній проблематиці у них належить помітне місце.

Яскравими прикладами цього можуть бути систематичні історико-біографічні публікації газети «День», онлайн-ового суспільно-історичного науково-популярного видання «Історична правда» (<http://www.istpravda.com.ua>), Міжнародного інтелектуального часопису «Україна модерна» (<https://uamoderna.com/index.php>), матеріали інтернет-ресурсів «Лікбез: уроки історії» (<http://likbez.org.ua/ua/>). Багатообіцяючою подією стала нещодавня поява в межах науково-просвітницького проекту «Локальна історія» (Львів) першого вітчизняного «глянцевого» науково-популярного журналу «Локальна історія» (Львів), започаткування ним наприкінці 2019 р. онлайн-ової платформи (<https://localhistory.org.ua/>). Цікаві історичні сюжети – записи інтерв'ю з професійними дослідниками – систематично подає в програмі «Сьогодні. Вдень» «Українське радіо» (їх записи представлено на сайті інформаційного ресурсу), хоча власне історико-біографічна проблематика могла б займати у них більше місця. Принципова перевага подібних науково-популярних проек-

тів високого рівня над різного роду популярними комерційними «метеликами», розрахованими на масового читача, полягає у тому, що до їх реалізації залучені фахівці високої кваліфікації, які взмозі забезпечити належне ідейне спрямування та методичний рівень підготовлених матеріалів, врахування актуальних суспільних запитів і новітніх досягнень науки. Проте, окремого спеціалізованого власне біографічного друкованого видання та мережевої платформи поки що не створено – тому зазначене залишається актуальним завданням на найближчий час. У цьому плані, зокрема, заслуговує на увагу європейський і світовий досвід випуску популярних книг, серій біографічної літератури, брошур та журналів у місцевому контексті, а також популярної біографічної літератури розважального характеру, незрідка – з гострою провокативною фабулою. Подібні видання цілком виправдовують себе, формуючи у громадян пізнавальний інтерес до вітчизняного минулого, його неординарних постатей, створюючи у читачів відчуття різнобарв'я і повнокровності національного життя країни впродовж віків.

Великого значення набуває нині вивчення новітнього досвіду, напрацьованого вітчизняними бібліотеками як головними державними осередками соціокультурних комунікацій, у справі інтеграції та поширення біографічних знань – збирання, опрацювання, систематизації й цілеспрямованого поширення та пропаганди біографічної інформації, перетворення її на потужний знаннєвий ресурс інтелектуального і духовного розвитку українського суспільства. Бібліотеками усіх рівнів – науковими, публічними, масовими напрацьовані багаті традиції активної і дуже різноманітної за використовуваними методичними й організаційними підходами, формами та засобами роботи з поширення біографічних знань – підтримки біографічного читання, популяризації нових видань, сприяння налагодженню ефективної комунікації між авторами і видавцями та читацькою аудиторією. Демократичні зрушення останніх років принесли їх роботі «нове дихання», а сучасні обмеження щодо організації масових заходів, обумовлені епідеміологічною ситуацією, стимулювали швидке запровадження багатьох нових, оригінальних форм і засобів комунікативної діяльності. Загалом, впродовж останніх років бібліотеками напрацьовано безліч різноманітних, цікавих за своїм змістом, а головне – відповідних запитам

місцевих громад, різних вікових аудиторій, методів пропаганди біографічного знання, підтримки аматорських історико-біографічних розшуків⁸².

Нині на порядкок денний починають виходити проблеми задоволення власних, індивідуальних інтересів і зацікавлень наших співвітчизників у галузі біографіки. У сучасному світі знання про свій родовід все більше стає неодмінним елементом гуманітарної культури широкого загалу. Поряд із тим, на серйозну увагу фахівців у галузі біографіки, а також і – культурології, соціальної та вікової психології, педагогіки й інших дисциплін заслуговує ще зовсім новий для України, але давно вже поширений у світі, насамперед у країнах Західної Європи, Америки, Тихоокеанського регіону, феномен – зростання серед широкого загалу – людей різного походження, віку, освітнього рівня, професій, інтересу до постійного осмислення і переосмислення свого власного шляху – фіксації фактів, подій, пов'язаних з ними емоцій і переживань, здобутого досвіду, за допомогою систематичного «записування життя». Ці практики, що англійською мовою одержали назву «life writing» впродовж останніх десятиліть здобувають все більше прихильників.

Загалом зміст поняття «life writing» у сучасній світовій гуманітарній науці і культурі значно ширший, до того ж і не зовсім усталений. Він охоплює нині й загальні уявлення про мистецтво писання життєписів інших людей, біографічної творчості. З цих проблем останніми десятиліттями створено чимало ґрунтовних праць та методичних постібників («як писати біографію»). Значного резонансу у зарубіжному науковому середовищі набувають праці з проблем читання та інтерпретації автобіографій⁸³, зокрема, жіночих^{84, 85}. На ґрунті методичної та практичної підтримки «life

⁸² Міщук С. М., Міщук Г. А. Інформаційні ресурси регіональної біографіки обласних універсальних наукових бібліотек України. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 14. С. 263–276. <https://doi.org/10.15407/ub.14.263>

⁸³ Smith S. & Watson J. Reading autobiography. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2010. XIV, 394 p.

⁸⁴ Smith S. & Watson J. Women, Autobiography, Theory: A Reader. Madison ; University of Wisconsin Press, 1998. 526 p.

⁸⁵ Smith S. & Watson J. Life Writing in the Long Run: A Smith & Watson Autobiography Studies Reader / Ann Arbor: Michigan Publishing, 2016. 730 p.

writing» розгорнуто діяльність багатьох громадських організацій та осередків, мережевих спільнот, а також і комерційних науково-пошукових та редакційних структур. Значну роботу з організації наукових комунікацій у цій сфері, обговорення теоретичних проблем, проведення конференцій та семінарів, публікації дослідницьких напрацювань провадить Міжнародна асоціація авто/біографії (International Auto/Biography Association, IABA), яка ґрунтує свою роботу значною мірою на принципах мережевої спільноти. У заходах цього громадського об'єднання, створеного на міжнародній конференції біографістів у Пекіні у 1999 р., нині беруть участь більш як 1300 науковців з понад 50 країн^{86, 87, 88}. Організаційне й методичне забезпечення його діяльності здійснює Центр біографічних досліджень Гавайського університету у Гонолулу, який випускає відоме й авторитетне видання – «Biography: An Interdisciplinary Quarterly» – майже єдиний спеціалізований орган у сучасному світі з теорії і практики біографічних досліджень, який включений до наукометричної бази «Web of Science».

Результатом новаторських зусиль міжнародного наукового співтовариства у формуванні творчих підходів, відповідних духові нашого часу, стало сприяння розвитку практик «life writing», а водночас, теоретичної рефлексії над усією багатоманітністю форм вільної біографічної творчості – написання життєписів знаних і просто близьких до авторів осіб, автобіографій, мемуарів і спогадів про певних людей та пам'ятні події, щоденників і епістолярію, а нині також – найрізноманітніших за стилем і характером біографічних/автобіографічних матеріалів у мережевих ресурсах, насамперед блогах та електронних журналах. Концептуальні уявлення «life writing», що знаходять відображення у електронних ресурсах різних дослідницьких центрів, згаданому вже кварталнику «Biography», міжdisciplinарному за своїм профілем електронному часописі з відкритим доступом «The European Journal of Life Writing», заснованому у 2012 р. Європейською секцією Міжнародної асоціації авто/біографії (IABA

⁸⁶ IABA. Center for biographical researche. Access mode : <https://blog.hawaii.edu/cbrhawaii/iaba-listserv/>

⁸⁷ IABA. International Auto/Biography Association . Access mode : <https://sites.google.com/a/uaberta.ca/iaba/contact-us/iaba-l-listserve>.

⁸⁸ Craig Howes. Ed itor's Note. Biography / University of Hawai'i Press. Volume 42, pp. v-vi Number 2, 2019 10.1353/bio.2019.0027 Access mode : <https://muse.jhu.edu/article/48124/pdf>

Europe), біографічному публіцистичному за своїм спрямування журналі «Life Writing», що видається у Австралії з 2004 р. й зосереджений насамперед на вивченні сучасних смислів життєвих оповідань⁸⁹, засновані на гуманістичному розумінні цінності людського життя, важливості фіксації, збереження для сучасників та нащадків життєвих історій і осмислення на їх основі досвіду кожної людини.

Загалом у цьому новому спрямуванні, що підтримує і скеровує своїм методичним впливом наукові та аматорські творчі практики, є чимало такого, що безпосередньо протистоїть традиційному підпорядкуванню біографіки історичному дискурсу, використанню «біографічного методу» виключно для пізнання минулого. «Life writing» – людиноцентричний напрям, його метою є осягнення людини, а також соціокультурного значення осмислення людиною свого і чужого життя. Дослідження феномену «life writing», які здійснюються у багатьох провідних університетах країн Західної Європи, Америки, Тихоокеанського регіону, позначені мультидисциплінарністю. У них беруть участь фахівці з літературознавства, культурології, філософії, соціології, етнографії, антропології, медицини, психології та психіатрії, що є важливим для комплексного розуміння людської індивідуальності⁹⁰. При цьому спеціалісти з різних наукових дисциплін, звертаючись до цієї проблематики, наголошують на великому значенні ретельного записування подій життя, як відповідального перед собою осмислення людиною власного шляху – задля розвитку особистості замолоду та у роки зрілості, збереження її творчого потенціалу й позитивного емоційного стану у старшому віці. Грунтовні узагальнюючі праці, зокрема, фундаментальна енциклопедія, присвячена усій багатоманітності форм і виявів «life writing», зовсім не заперечуючи вагомого значення біографічних та автобіографічних пам'яток як джерела для пізнання минулих часів, все таки утвердили новий – людиноцентричний – фокус бачення біографіки, у якому соціокультурні та психологічні підходи мають певний пріоритет над суто історичним⁹¹.

⁸⁹ Life Writing (Life Writ). Publisher: Taylor & Francis (Routledge) Journal description. Access mode : https://www.researchgate.net/journal/1448-4528_Life_Writing.

⁹⁰ What is Life-Writing? / Oxford Centre for Life-Writing. Access mode : <https://oxlifewriting.wordpress.com/what-is-life-writing/>.

⁹¹ Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms / ed. by M. Jolly. New York : Routledge, 2013. 1150 p.

Проте, нас в даному випадку цікавить не весь доволі значний обшир теоретичних досліджень і самої практики «life writing», а саме те спрямування, яке становить його серцевину і охоплює власну (авто)біографічну творчість широкого загалу – тобто людей не публічних і широко не відомих. Явище це для світової, насамперед, західної культури, не нове, поширене ще з минулих століть у середовищі середнього класу. Поодинокі його приклади зустрічаємо і на українському ґрунті з часів козацьких – писання щоденників і спогадів «для себе», не призначених для публічного оприлюднення, у кращому випадку – «для нащадків». Пізніше, у 19 ст. інтелектуальна розмова «з собою» та з рідними і близькими за духом людьми значною мірою перемістилася в площину епістолярію. Як культурний феномен він перестав існувати в роки сталінських репресій і зберігся лише у середовищі інтелектуалів. В абсолютній більшості ця надзвичайно цінна документальна спадщина загинула у вирі подій «червоного століття», але про збереження і розвиток традиції певне уявлення дають щоденники, листи, спогади «рядових» представників української еміграції.

Значне піднесення у сучасному світі «записування життя» не слід прямолінійно пояснювати лише «гуманізацією і демократизацією» суспільства. Швидше йдеться про збагачення внутрішнього світу сучасної людини, її досвіду, формування потреби у постійному осмисленні й переосмисленні себе, свого життя у світі, який переживає «плинні часи» складних трансформацій, багатовимірну цивілізаційну кризу, пов'язану з розпадинням старих смислів і болісним пошуком нових.

Популяризація й поширення в Україні практики «life writing» вимагають ще серйозного теоретичного осмислення й науково-методичної підтримки з боку представників широкого кола гуманітарних дисциплін. Слід особливо зважати, що ці проблеми напряму пов'язані з непростими взаємовідносинами наших співгромадян, особливо представників молодшого покоління з електронними комунікаціями, «життям в мережі». Феномен «life writing» може з успіхом розвиватися і у цьому інформаційному середовищі, успішно використовуючи й завойовуючи його, особливо у болгосфері, у Ютубі, зрештою, на різних проблемно-тематичних комунікативних платформах. Прикладом цьому можуть бути спогади, записані у формі інтерв'ю, які останнім часом стали предметом досліджень

Н. І. Любовець⁹². Головне, визначальною рисою такої індивідуальної творчості має стати, в інтелектуальному плані, альтернативність її стосовно спрощеного характеру величезної маси сучасних інформаційних повідомлень, пов'язаних здебільшого з дріб'язковими, пересічними подіями, усією тією банальністю, випадковістю і скороминучістю, яку, без перебільшення, незрідка нав'язує домінуючий нині стиль мережових комунікацій. Напротивагу цьому, «life writing» як «записування» задля осмислення, передбачає глибоку внутрішню рефлексію, повсякчасну відверту й відповідальну розмову людини з власним «я».

Посилення уваги з боку наукових установ, бібліотек, закладів освіти, органів місцевого самоврядування потребує весь комплекс проблем підтримки біографічних досліджень, книговидання та інформаційної діяльності в галузі поширення біографічних знань. Значний суспільний резонанс, який здобув започаткований Інститутом біографічних досліджень у 2018 р. щорічний всеукраїнський Бібліотечний «Біографічний рейтинг», засвідчив успіх справи, яка по-суті стала впровадженням у цій сфері дієвої «м'якої» гуманітарної технології. Проте, такі ініціативи вимагають подальшого розвитку в плані систематичної організації в регіонах України науковими установами, закладами освіти, видавництвами, культурологічними осередками, бібліотеками усіх рівнів найрізноманітніших за форматами та тематикою комунікативних заходів, зокрема, творчих зустрічей з дослідниками – авторами біографічних публікацій, спрямованих на заохочення до біографічного читання різних цільових аудиторій. Цій роботі може чимало посприяти започаткування щорічного широкого відзначення в Україні Всесвітнього дня біографів (16 травня), яке зусиллями Інституту біографічних досліджень вже починає входити у нас в традицію.

⁹² Любовець Н. І. Сучасні трансформації мемуарного простору: загальний та локальний виміри. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 20. С. 172–189. <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>

* * *

Біографіка – давній і традиційний напрям вітчизняної науки та культури – розвивається нині у суспільстві, яке продовжуючи свої кардинальні трансформації, започатковані здобуттям Україною незалежності, змінюється нині усе швидше, відповідаючи тим самим на все більш серйозні виклики, породжені глобалізацією, системною цивілізаційною кризою, новими хвилями інформаційної революції. Це накладає значний відбиток на інтелектуальне й духовне життя суспільства, формує принципово нові світоглядні уявлення та пізнавальні інтереси наших співгромадян.

Місце, значення біографіки, сприйняття біографічної інформації у наш час відчутно змінюються. З «допоміжного» засобу пізнання й «ілюстрування» історії, виховання молодого покоління на прикладах життя окремих визначних особистостей, біографіка все більше перетворюється на феномен духовного спілкування з особистостями минулого і сучасниками з метою осягнення кожною людиною власного місця у безперервній череді поколінь, осмислення свого життєвого шляху.

Принципово нові завдання, які постали у зв'язку з цими перемінами, об'єктивно висунули перед дослідниками-біографістами – науковцями, літераторами, журналістами, а також видавцями, фахівцями інформаційної сфери нові вимоги. Йдеться про пошуки нових героїв, нових дискурсів, нових жанрів, форм і методів репрезентації персонажів, способів комунікації з різними читацькими аудиторіями. Певною мірою, відповіді на нові питання, які постають, вдається знайти у досвіді європейської і світової біографіки, який нині наполегливо опановує вітчизняне творче співтовариство. Чимало проблем ще чекають на вирішення. Зусилля дослідників, авторів біографічних праць спрямовуються нині на їх практичне розв'язання у пошуку нових жанрів, форм і методів біографічного письма; вечних, які працюють у сфері теорії і методології біографіки – на їх осмислення, вироблення методичних порад і рекомендацій.

Обговорюючи сучасний стан та назрілі проблеми розвитку біографічних досліджень, видавничої та інформаційної діяльності з поширення біографічних знань, плануючи заходи з їх підтримки, наукові установи, все фахове співтовариство біографістів, усвідомлюють, що біографіка, як і усі інші спрямування вітчизняної гуманітарної науки і культури – і у цьому

полягає її суспільне призначення – своєю метою повинна мати піднесення інтелектуального й духовного життя нашого громадянства, сприяння збереженню цінностей, досвіду і традицій попередніх поколінь, консолідації суспільства. Біографічному знанню належить помітне місце у соціалізації людини, формуванні її переконань і життєвих стратегій в умовах суспільства, яке трансформується в нелегких реаліях сучасного кризового розвитку, в усвідомленні нашими співгромадянами свого нерозривного зв'язку з Батьківщиною.

Тому біографічні дослідження, уся справа інтеграції та поширення історико-біографічної інформації, розвитку комунікації між дослідниками, видавцями, бібліотеками, інформаційними центрами та іншими закладами культури, читацькими аудиторіями мають розглядатися як важлива сфера діяльності, безпосередньо пов'язана з формуванням та утвердженням у свідомості широкого загалу співвітчизників високих суспільних ідеалів, як основи для громадянського згуртування й забезпечення динамічного розвитку України.

Поступ біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної роботи вимагає подальшого піднесення його ґрунтового теоретичного і методичного забезпечення. Нині йдеться, насамперед, про необхідність зосередження зусиль на актуальних у науковому й суспільному плані проблемах місця, значення і характерних рис побутування історико-біографічної літератури та мережевих ресурсів біографічної інформації в інтелектуальному і духовному житті сучасної України, з'ясуванні масштабів їх читання/використання і особливостей сприйняття людьми різного віку, освітнього рівня, професій, політичних уподобань, жителями окремих регіонів нашої країни, представниками етнокультурних спільнот. Вивчення читацьких інтересів та очікувань щодо актуальної тематики й героїв вітчизняної біографіки, ставлення читачів до різних жанрів літератури та форм біографічного письма становить не лише теоретичний інтерес, але має стати практичним дороговказом для дослідників, видавців, фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

Актуальним завданням є виявлення глибоких механізмів впливу історико-біографічної інформації на читацький загал, її взаємодії з суспільством, вироблення на цій основі пропозицій щодо найбільш ефективних в умовах сучасної України інформаційно-комунікативних стратегій

поширення й пропаганди видавництвами, ЗМІ, бібліотеками, установами науки, освіти і культури історико-біографічного знання як дуже значимої частини вітчизняної гуманітарної культури, що є важливим для зміцнення національної самоідентифікації наших співгромадян, політичної і соціокультурної консолідації українського суспільства, формування нових ідеалів, здатних стати основою успішної реалізації проєкту України 21 століття.

Здійснений на сторінках цієї книги аналіз місця, ролі і значення біографіки у житті українського суспільства, формуванні й утвердженні національної свідомості, піднесенні науки і культури, основних етапів, напрямів, тенденцій її поступу в минулому і на сучасному етапі, вагомих здобутків та невирішених проблем, об'єктивних завдань, що стоять перед нею і перспектив їх розв'язання, мав на меті розкрити сутність біографіки, біографічного знання як важливого феномену вітчизняної науки і культури, а також інформаційного ресурсу, який чималою мірою сприяє забезпеченню спадковості й послідовності суспільного розвитку, функціонуванню громадських і державних інституцій, слугує задоволенню інтелектуальних та духовних потреб наших співвітчизників.

Узагальнюючи багатолітній шлях розвитку вітчизняної біографіки, її досвід, а головне – його значення і уроки для сьогодення і окреслення завдань та перспектив на майбутнє, автор зосереджував увагу на виявленні й осмисленні її найбільш характерних рис та особливостей, самого розуміння призначення й характеру функціонування біографічної інформації, її ролі і «звучання» в українському суспільстві за різних часів та історичних обставин.

Червоною ниткою через усю книгу проходить думка про те, що українська біографіка у її минулому й сучасному є яскравим і оригінальним явищем, самостійним за своїм характером і питомими рисами, суттєво відмінним від біографіки багатьох сусідніх й віддалених країн та народів.

Її значення, як суспільного, інтелектуального, духовно-культурного феномену в житті України є більшим, ніж у біографіки «старих» націй Європи, здавна захищених міцними підвалинами державності. Вона розвивалася впродовж віків як важлива частина інтелектуального й духовного поступу народу з буремною історичною долею, якому довелося вести тривалу й нележку боротьбу за своє збереження, національне визволення і державницьке самоствердження серед інших вільних європейських народів. Звідси її гостра патріотична спрямованість на оберіг інтересів України, утвердження й передачу наступним поколінням волелюбного козацького духу нескореного народу, його віри у добро і справедливість, гуманістичних ідеалів, демократичних традицій.

Українській біографіці притаманна приналежність до самої серцевини національного буття, вона має потужний націєтворчий, консолідуючий і мобілізуючий потенціал. Вітчизняна біографіка яскраво втілила у собі відпорність українського суспільства тривалому підпорядкованню чужиньцьким геополітичним проєктам, політиці національного нівелювання, що здійснювалася впродовж багатьох століть стосовно українців. Саме завдяки цьому у спадщині української біографіки яскраво втілено ідеали служіння Батьківщині, героя-борця, талановитого творця, невтомного трудівника, який прагне добра своєму народові, самовіддано торує шляхи у майбутнє. Звідси ж походять традиції «всестановості» української біографіки, її демократизм і народознавча спрямованість, несприйняття усякої псевдоелітарності, особлива повага до сміливої, рішучої і самодостатньої особистості, яка є її головним, центральним героєм, розуміння внеску у національну справу як вищого критерію оцінювання людської діяльності. Не менш важливою рисою української біографіки, яка відображає визначальні світоглядні цінності нашого народу, є глибоке пошанування кожної людини, незалежно від її походження та суспільного становища, повага до її внутрішнього світу, особистих переконань, прагнення зрозуміти її у нелегких життєвих колізіях, пошуках і помилках, у складних перипетіях долі, незрідка у трагічній боротьбі з непереборними обставинами.

Дух авторитаризму й тоталітарного мистення, який тривалий час намагалися нав'язати ззовні українській гуманітаристиці й біографіці, як її важливій частині, від початку був їй ворожим. Саме тим вона найбільше різниться від біографіки багатьох країн, а найперше – Росії, де великодержавницькі ідеї, імперське спрямування становить її головну визначальну

рису, великою мірою притаманну навіть її «альтеративним», позначеним певним лібералізмом, напрямам.

Будучи силами жорстоких історичних обставин віками позбавленою власного державницького підґрунтя, українська біографіка, як частина національної гуманітарної культури, розвивалася на основі ідеалів, інтересів, зростаючого національного самоусвідомлення незалежного від державних інституцій громадянського суспільства, раннє становлення якого загалом багато у чому визначило весь подальший інтелектуальний і духовний поступ нашої Батьківщини. Це від початку наблизило феномен української біографіки до духу європейських цивілізаційних цінностей, а нині надало їй можливість зі здобуттям Україною державної незалежності швидко позбавитись від певних накиннутих їй тоталітарим минулим вимушених позначок.

Роль вітчизняної біографіки у процесах формування національної пам'яті, передачі наступним поколінням засадничих цінностей, культурних традицій і досвіду минулих поколінь, справі морального й патріотичного виховання, в утвердженні ідеалів відстоювання українських інтересів, у кристалізації національного самоусвідомлення та розбудові національної ідеї, в боротьбі за державність важко переоцінити.

Вибудований вітчизняною біографікою пантеон знакових постатей України був і залишається для наших співвітчизників непреложним символом Батьківщини. Збережена нею пам'ять про величезну когорту героїв і нечисленні жертви воєн та політичних репресій, а також про співвітчизників, які силою непереборних обставин змушені були покинути рідну землю, слугує заповітом – стосовно необхідності березти свободу й незалежність України, а водночас і пересторогою – не допускати тою чи іншою мірою знецінення завоювань попередніх поколінь. Примноження надбань вітчизняної біографіки, поширення біографічних знань серед широкого загалу співвітчизників сприяють збагаченню інтелектуального й духовного потенціалу сучасного українського суспільства, утвердженню у свідомості громадян гордості за Україну як країну багатой історії і культури, самостійний суб'єкт європейського та світового цивілізаційного процесу.

Однією з найхарактерніших тенденцій розвитку вітчизняної біографіки впродовж віків було невпинне розширення її соціально-комунікативних функцій – і самого кола дослідників, і користувачів їх напрацювань, і сфер, мети та способів використання біографічної інформації, поширення біографічних знань. З джерела головним чином політичних та практичних

відомостей, призначеного для користування представників досить обмеженого кола світських і церковних еліт, державних структур, вона впродовж віків крок за кроком перетворилася на важливу частину загального надбання національної гуманітарної культури, дієвий чинник розвитку освіти і науки, а у наш час – формування відкритого демократичного суспільства.

Цей еволюційний процес супроводжувався безперервним збагаченням і урізноманітненням видового, жанрового, проблемно-тематичного діапазону української біографіки, демократизацією її змістового наповнення, швидким зростанням обсягів нагромаджених інформаційних ресурсів, інтенсивності й дієвості їх використання. Важливими віхами у розвитку вітчизняної біографіки стали кілька етапів вдосконалення її науково-методичних засад, впровадження нових форм і методів дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, формування професійних спільнот дослідників-біографістів на Батьківщині, насамперед у Києві та Львові, Харкові, Одесі, а також у середовищі української еміграції – у тодішній Чехословаччині, Польщі, Німеччині і Франції, у США та Канаді, інших країнах світу.

Особливе місце у розвитку вітчизняної біографіки належить нашій добі – часу незалежності України. Без перебільшення можна говорити про те, що її здобутки впродовж десятиліть незалежності перевершують зроблене українськими біографами – науковцями, літераторами, журналістами у попередні століття. Новітній час увібрав у себе складні, багаті на події наукового й культурного життя етапи.

На першому з них, що охопив 90-і роки 20 ст. та початок 21 ст. відбулося відродження дослідницької й видавничої роботи після десятиліть її витискування тоталітарним режимом на узбіччя наукового і суспільно-комунікативного процесу, повернення до історичної пам'яті народу забутих і замовчуваних імен співвітчизників. Важливим чинником формування сучасного теоретико-методологічного підґрунтя вітчизняної біографіки стала організація у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Інституту біографічних досліджень. Завдяки його зусиллям біографістика впевнено заявила про себе як самостійне спрямування соціогуманітарної науки, утвердила світоглядні та методологічні принципи, ґрунтовані як на традиційних для української гуманітаристики засадах демократизму, народознавства, так і на новому – державницькому статусі української нації – а отже, визнанні цілісності і єдності українського

світу у всьому його етнокультурному, мовному, соціальному та політичному розмаїтті.

Другий етап, що в цілому охопив роки між двома Майданами, позначений відчутним переходом від героїко-романтичної парадигми сприйняття постатей минулого, їх незрідка надмірної глорифікації, до більш глибокого й багатовимірного розуміння людини, особистості у її внутрішньому розвитку, суперечностях і пошуках. Суттєво розширився діапазон дослідницької проблематики. На зміну державцям Київської Русі та героям Козацької доби в центрі дослідницьких і читацьких зацікавлень в більшій мірі постали діячі культури, науки, мистецтва, а їх образи почали набувати справжньої глибини й переконливості. Розгорнулася реалізація багатьох ґрунтовних історико-біографічних та енциклопедичних видавничих проєктів. Не меншою мірою цей час позначений початком широкого застосування у біографіці новітніх інформаційних технологій, формування як універсальних за змістом, так і тематичних електронних ресурсів біографічної інформації, серед яких найбільшим за своїми обсягами є створюваний Інститутом біографічних досліджень НБУВ науково-інформаційний проєкт академічного рівня – «Український національний біографічний архів», постановням нового духовного феномену – інтенсивного віртуального діалогу наших сучасників з минулими поколіннями, заснованому на широкому використанні легко доступної мережевої біографічної інформації.

Третій, власне – новітній, біжучий етап розвитку української біографіки, започаткований кардинальними зрушеннями, що відбуваються у суспільному, інтелектуальному й духовному житті України від 2014 року, набуває нині, зусиллями наукового, творчого та інформаційного співтовариства, все нових якісних характеристик. На біографіці – сфері надзвичайно чутливій до зміни духовної аури суспільства, настроїв, поглядів та читацьких зацікавлень, позначилося стрімке розширення простору інтелектуальної і духовної свободи, реальні кроки України до інтеграції у європейський та світовий науковий, освітній, культурний, видавничо-інформаційний простір.

Визначальною ознакою сучасного етапу розвитку вітчизняної біографіки стало завершення, в цілому, пострадянської доби з її численними болючими посттоталітарними і посттравматичними синдромами, успадкованими від радянських часів стереотипами ізоляціонізму та догматичної й міфологічної свідомості і, як результат, – постановня у вивільненому від численних недомовок, симулякрів та безперервної оглядки у минуле

інтелектуальному й духовному просторі цілого комплексу інновацій, які засвідчують органічне сприйняття українською гуманітаристикою європейських цивілізаційних цінностей.

Насамперед, спостерігаємо зростання інтересу до аналізу особистості не лише як своєрідного «ключа» до розуміння історичного минулого, а у її власних «вічних», «надчасових» проявах, до пошуку у здобутках та ідеалах попередніх поколінь нових духовних орієнтирів, життєво важливих для успішних дій наших сучасників в умовах кризового світового розвитку початку 21 століття. Новітня українська біографіка все більше відходить від глорифікації видатних діячів минулого, не повчає на нормативних прикладах їх звершень, а мотивує читачів, особливо – підростаюче покоління, до наполегливого осмислення і використання досвіду попередників для самоаналізу, а отже, – до внутрішнього особистісного зростання, розбудови власного креативного потенціалу, самоствердження у житті з опорою на власні сили.

Знаменням часу стало широке і вільне звернення вітчизняних дослідників-біографістів до теоретичних і методичних напрацювань, практичного досвіду європейської та світової біографіки, їх активне й критичне переосмислення, що сприяє вдосконаленню творчого арсеналу української біографіки, розвитку нових її форм і трансформації старих жанрів, урізноманітненню прийомів наукового, літературно-художнього, публіцистичного біографічного письма, новаціям у засобах конструювання біографічних наративів, застосуванню продвинутих системотехнічних засобів інтеграції біографічної інформації, впровадженню новітніх медійних форм поширення біографічних знань, вдосконаленню комунікацій творчого співтовариства дослідників-біографістів, видавців та фахівців інформаційної сфери з різними читацькими/користувацькими аудиторіями.

Характерними рисами новітньої української біографіки стають увага до біографій звичайних людей – учасників і свідків подій минулих десятиліть і сучасності, розвиток гендерної проблематики, підтримка зростаючого зацікавлення наших співгромадян родинною історією, їх власної (авто)біографічної творчості.

Пишаючись вагомими здобутками вітчизняної біографіки крізь віки і особливо – досягнутим у роки незалежності України, наукове і творче співтовариство у той же час дуже реалістично, у критичному ключі оцінює сучасний стан біографічних досліджень, відповідність їх спрямованості

запитам суспільства, рівень розвитку окремих напрямів наукової, літературної та публіцистичної біографічної творчості, інтеграції та поширення біографічної інформації, біографічного книговидавання й пропаганди біографічних знань.

Необхідність цього викликана значними змінами у наш час самої сутності біографіки, її місця, ролі, завдань, пов'язаними з кардинальними зрушеннями у суспільному житті, становленням в умовах криз, невизначеності «плинних часів», нового типу особливості з розвинутими інтелектуальними й духовними запитам і, відповідно, підвищеними вимогами до репрезентації досвіду, ідеалів, внутрішнього світу представників минулих поколінь і наших сучасників, які пропонують нині твори біографічної літератури та ресурси біографічної інформації.

Зазначене обумовлює висновок, що значні позитивні зміни загальної ситуації навколо біографічних досліджень та їх сприйняття суспільством, вдосконалення теоретичних і методичних засад вітчизняної біографіки, розвиток нових тематичних та жанрових спрямувань, форм біографічного письма, інтенсивне освоєння новітніх досягнень світової та європейської гуманітаристики настійно висувають перед дослідниками, видавцями, фахівцями бібліотечної та інформаційної сфери вимоги щодо забезпечення відповідності здійснюваних ними проєктів запитам суспільства, духові нашого динамічного і тривожного часу. Недостатнє врахування зазначених чинників у багатьох випадках обумовлює консервацію серед частини дослідників застарілих уявлень, тематики, творчих підходів.

Водночас, нова інтелектуальна й духовна атмосфера суспільства в поєднанні з сучасними тенденціями у організації науково-дослідної справи, доволі гостро ставлять питання щодо подальшої долі тих традиційних за своїм характером біографічних досліджень, які здійснюються у багатьох наукових установах і результати яких розраховані лише на вузьке середовище професіоналів. Біографіка *non fiction*, художня біографіка, *life writing*, автобіографія, гендерна біографіка та інші спрямування біографічної творчості, що набувають все більшого поширення й визнання в Україні, вкупі з різноманітними медійними формами трансляції біографічних знань, стрімко розширюють діапазон уявлень про біографіку як сферу досліджень та літературної творчості, інформаційної діяльності й особистих інтересів і зацікавлень окремих громадян, зовсім по-новому визначають її роль і місце у суспільному житті, в духовному світі наших співвітчизників.

В центрі уваги науковців, які вивчають нині проблеми теорії і методики біографічних досліджень, координації дослідницької, видавничої та інформаційної роботи, вдосконалення комунікацій у сфері поширення біографічних знань, повинні знаходитися проблеми подолання успадкованих від тоталітарного і посттоталітарного минулого застарілих стереотипів та міфів, архаїчних для нашого часу форм біографічного письма, освоєння багатющого досвіду європейської і світової біографіки, який тривалий час був мало доступним для українських вчених, літераторів, публіцистів, видавців, працівників бібліотечної та інформаційної сфери, і нині ще далеко не в повній мірі використовується. Особлива дослідницька увага має приділятися у наш час завданням розширення проблемно-тематичного діапазону та іменних рядів персоналій вітчизняних біографічних досліджень і публікацій, збагачення творчого арсеналу біографічного письма, використання можливостей нових жанрових форм, впровадження ефективних методів конструювання біографічних наративів, комунікацій між авторами і читацькими аудиторіями, посилення адресної спрямованості біографічної інформації, її відповідності читацьким/користувацьким інтересам та запитам.

Обговорюючи назрілі проблеми розвитку біографічних досліджень, видавничої та інформаційної діяльності з поширення біографічних знань, плануючи заходи з їх підтримки, фахове співтовариство біографістів усвідомлює, що біографіка, як і усі інші спрямування вітчизняної гуманітарної науки і культури – і у цьому полягає її суспільне призначення – своєю метою й надалі повинна мати піднесення інтелектуального й духовного життя нашого громадянства, сприяння збереженню цінностей, досвіду і традицій попередніх поколінь, консолідації суспільства. Біографічному знанню належить помітне місце у соціалізації людини, формуванні її переконань і життєвих стратегій в умовах суспільства, яке трансформується в нелегких реаліях сучасного кризового розвитку.

Тому біографічні дослідження, уся справа інтеграції й поширення історико-біографічної інформації, розвитку комунікації між дослідниками, видавцями, бібліотеками, інформаційними центрами та іншими закладами культури, читацькими аудиторіями мають розглядатися як важлива сфера діяльності, безпосередньо пов'язана з формуванням та утвердженням у свідомості широкого загалу співвітчизників переконаності у їх нерозривному зв'язку з Батьківщиною, високих суспільних ідеалів, як основи для громадянського згуртування й забезпечення поступального розвитку України.

Подальше піднесення біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної роботи вимагає суттєвого вдосконалення її теоретичного і методичного забезпечення. Нині йдеться, насамперед, про необхідність зосередження зусиль на актуальних у науковому й суспільному плані проблемах місця, значення і характерних рис побутування історико-біографічної літератури та мережевих ресурсів біографічної інформації в інтелектуальному і духовному житті сучасної України, з'ясуванні масштабів їх читання/використання і особливостей сприйняття людьми різного віку, освітнього рівня, професій, політичних уподобань, жителями окремих частин нашої країни, представниками етнокультурних спільнот. Вивчення читацьких інтересів та очікувань щодо актуальної тематики й героїв вітчизняної біографіки, ставлення читачів до різних жанрів літератури та форм біографічного письма становить не лише теоретичний інтерес, але має стати практичним дороговказом для дослідників, видавців, фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

Актуальним завданням подальших наукових досліджень є виявлення глибинних механізмів впливу історико-біографічної інформації на читацький загал, її взаємодії з суспільством, вироблення на цій основі пропозицій щодо найбільш ефективних в умовах сучасної України інформаційно-комунікативних стратегій поширення й пропаганди видавництвами, ЗМІ, бібліотеками, установами науки і закладами освіти біографічного знання як значимої частини вітчизняної гуманітарної культури, що є важливим для зміцнення національної самоідентифікації співгромадян, політичної і соціокультурної консолідації українського суспільства, формування його ідеалів.

* * *

Пропонуючи на суд читачів цю працю, автор цілком свідомий того, що розкрити у одній книзі хоча б скільки-небудь наближену до вичерпності картину минулого і сучасного вітчизняної біографіки, її суспільного, наукового, культурного значення, місця у національному інформаційному просторі, здобутків і невирішених проблем, окреслити усе надзвичайно широке нині коло актуальних завдань і запропонувати бачення шляхів їх розв'язання, практично не є можливим. Я і не прагнув до цього, зосередившись на проблемах, які є найбільш значимими, зокрема тих, навколо яких у науковому середовищі точиться полеміка (насамперед, щодо розуміння

біографіки як історичної дисципліни чи широкого спрямування гуманітарної науки і культури, інформаційного ресурсу суспільства), або ж – які окреслюють у наш час найважливіші «точки зростання» біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи. Спирався при цьому на результати власних багаторічних досліджень і напрацювання колег – біографістів, які працюють в галузі історії, літературознавства, філософії, науково-інформаційної та бібліотечної справи. Дослідження виявило наявність дуже широкого кола проблем, які тільки-но позначилися на обрії науки і культури, не окреслилися ще у повному обсязі, а тому й не є належною мірою артикульованими у науковій літературі. Тому у монографії визначено великий перелік теоретичних проблем і дослідницьких напрямів, які потребують подальшої поглибленої розробки. Сподіваюся, що вихід у світ цієї книги сприятиме зверненню до них фахового співтовариства, яке займається дослідженням теоретико-методологічних засад біографістики, проблем вдосконалення творчого інструментарію біографіста, освоєння досвіду світової біографіки. У той же час, висловлюю надію, що ця праця прислужиться й усім, хто безпосередньо займається біографічними студіями, працює над книгами і статтями, художніми, публіцистичними і мистецькими творами, присвяченими окремим персоналіям вітчизняних діячів чи створенню їх колективних портретів, здійснює підготовку біографічних археографічних видань, вивчення, систематизацію та публікацію українського мемуарію та епістолярію, укладає біографічні словники, довідники та біобібліографії, розбудовує електронні ресурси біографічної інформації, опікується виданням біографічної літератури та поширенням біографічних знань.

АН УРСР	Академія наук УРСР
ВБДЛ	Віртуальна біографічна дослідницька лабораторія, електронний науково-інформаційний проєкт Інституту біографічних досліджень НБУВ
ВУАН	Всеукраїнська академія наук
ГУЛАГ	Головне управління таборів НКВС СРСР
ЕІУ	«Енциклопедія історії України», багатотомне видання
ЕСУ	«Енциклопедія сучасної України», багатотомне видання
ЕУ	«Енциклопедія українознавства», багатотомне видання
ІБД	Інститут біографічних досліджень НБУВ
ІЕД	Інститут енциклопедичних досліджень НАН України

Істпарт	Комісія з історії Жовтневої революції та РКП(б)
К.І.С.	Видавництво та інформаційний центр (Київ)
КІУС	Канадський інститут українських студій
ЛНВ	«Літературно-науковий вістник», часопис
ЛННБУ	Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
ЛНУ	Львівський національний університеті імені Івана Франка
НААН	Національна академія аграрних наук України
НАН України	Національна академія наук України
НАПН	Національна академія педагогічних наук України
НБУВ	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НБУЯМ	Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
НДР	науково-дослідна робота
НПБУ	Національна парламентська бібліотека України (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого)
НТШ	Наукове товариство імені Шевченка
ООН	Організація об'єднаних націй
РКП(б)	Російська комуністична партія (більшовиків)

УАДЖІ	Українська асоціація дослідниць жіночої історії
УАН	Українська академія наук
УБЕ	«Українська бібліотечна енциклопедія», електронний науково-інформаційний проєкт НБУЯМ
УБС	«Український біографічний словник», науковий проєкт Інституту біографічних досліджень НБУВ
УВАН	Українська вільна академія наук
УГГТ	Українське Генеалогічне і Геральдичне товариство
УЗЕ	«Українська загальна енциклопедія», багатотомне видання
УІНП	Український інститут національної пам'яті
УІТ	Українське історичне товариство
УКУ	Український католицький університет (м. Львів)
УМІФ	Український мовно-інформаційний фонд НАН України
УНБА	«Український національний біографічний архів», електронний науково-інформаційний проєкт Інституту біографічних досліджень НБУВ
УНР	Українська Народна Республіка
УПА	Українська повстанча армія
УРЕ	«Українська радянська енциклопедія», багатотомне видання

УСЕ	«Універсальний словник-енциклопедія», багато-томне видання
ЦДАМЛМ	Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
ЦДІАК	Центральний державний історичний архів України, м. Київ
DH	Digital Humanities, цифрова гуманітаристика
IABA	International Auto/Biography Association, Міжнародна асоціація авто / біографії
WBIS	World Biographical Information System, Всесвітня біографічна інформаційна система, електронний ресурс

Бібліографічні покажчики та огляди. Наукові каталоги документів і путівники по особових архівних та бібліотечних фондах

1. Академік НАН України Лукінов Іван Іларіонович (1927–2004) : біобібліогр. покажчик / уклад.: В. А. Вергунов, Л. С. Боденчук ; наук. ред.: О. С. Онищенко, В. А. Вергунов ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, УААН, Держ. наук. с.-г. б-ка. Київ : [б. в.], 2009. 149 с. (Серія «Академіки та члени-кореспонденти НАН України для сільського господарства» ; вип. 1).
2. Архів українських філологів А. О. Білецького і Т. М. Чернишової у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Біографічне дослідження. Науковий каталог / авт. кол.: Є. К. Чернухін; Т. С. Горбач, О. М. Купченко-Гринчук, В. Е. Лось ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 304 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002124>.
3. Биковський Л. Мемуаристика на сторінках «Українського історика». *Український історик*. 1974. № 01–03. С. 4143. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Вуковський_Лев/Мемуаристика_на_сторінках_Українського_історика/
4. Бібліографія Записок Наукового товариства імені Шевченка. Т. ІССХІ (1892–2000) / уклад. В. Мейхер ; НТШ. Комісія Бібліографії і Книгознавства. Львів, 2003. 739 с.
5. Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / уклад.: О. С. Онищенко, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич, Л. С. Новосьолова, В. Ю. Омельчук, Д. В. Устиновський; ред. кол. : А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. П. Волков [та ін.] ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України. Київ : НБУВ, 2012. 603 с. (Вибр. наук. пр. акад. В. І. Вернадського ; т. 10).

6. Білокінь С. І. Довідкова книга з культурної спадщини України: Метабібліографія, зміст біографічних та інших словників тощо. Робочий зошит. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2009. 514 с.
7. Бодак О. П. Архів Михайла Брайчевського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2007. 410 с.
8. Борис Євгенович Патон : біобібліографія / НАН України, Ін-т електрозварювання ім. Є. О. Патона / уклад.: Л. В. Беляєва, Л. С. Новосьолова, Л. І. Тіманова [та ін.]; відп. ред. І. К. Походня. Київ : Наукова думка, 2008. 623 с.
9. Бугаєва О. В. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 388 с.
10. В. І. Вернадський: Вчений. Мислитель. Громадянин. Праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : бібліогр. покажч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського / уклад.: Л. В. Беляєва, Л. С. Новосьолова [та ін.]; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2003. 260 с.
11. Василь Олександрович Сухомлинський : до сторіччя від дня народження : біобібліогр. покажч. / упоряд.: О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська [та ін.]; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Твори, 2018. 395 с. (Серія «Видатні педагоги світу» ; вип. 12).
12. Видання Української Вільної Академії Наук у США (1951–2018) = Publications of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences (1951–2018) / УВАН = UVAN. URL : <https://uvan.org/publications/publications-1951-2009/>
13. Віктор Іванович Трефілов / уклад.: О. М. Василенко, Л. М. Грищишина, В. В. Картузов ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Ін-т проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 211 с. (Біобібліографія вчених України).
14. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матер. до бібліогр. (середина XIX–XX ст.) / Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Київ, 2004. 367 с. (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
15. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матер. до бібліогр. (2001–2003 рр.) / Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. Київ : НБУВ, 2006. 204 с. (Джерела укр. біографістики ; вип. 2).
16. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матер. до бібліографії (2004–2010) / Ю. В. Вернік, Т. В. Котлярова, Н. І. Любовець, В. В. Патик, Н. П. Філіппова, О. М. Яценко.

- Київ : НБУВ, 2019. 404 с. (Серія «Джерела української біографістики» ; вип. 4). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003966>.
17. Книжкові джерела української біографістики (2010–2013) : науково-бібліографічне дослідження / О. М. Яценко (кер. авт. кол.), Ю. В. Вернік, Т. В. Комарянська, Н. П. Філіппова ; редкол. В. І. Попик (голова) [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 625 с. (Серія «Джерела української біографістики» ; вип. 5).
  18. Комаров М. Т. Шевченко в літературе и искусстве. Библиографической указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченко. Одесса, 1903. 140 + 4 с.
  19. Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзгляднением русских изданий в Угорщине и Буковине. 1801–1886 : В 2 т. Львов : Тип. Ставропигийского ин-та, 1888–1895. Т. 1–2.
  20. Левицкий И. Е. Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887–1900 : У 3 т. Львів : Т-во ім. Шевченка, 1909–1911. Т. 1–3.
  21. Літературно-науковий вістник: Показчик змісту. Т. 1–109 (1898–1932) / уклад. Б. Ясінський ; Наукове товариство імені Шевченка. Київ ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000. 527 с. (Філологічна секція ; Т. 213).
  22. Марченко Н. П., Патик В. В. Показчик матеріалів, надрукованих у збірнику «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» за 1996–2018 рр. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 17. С. 299–337. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2019_17_22
  23. Матеріали до біографічного словника І. О. Левицького : анот. показч. арх. док. / упоряд., передм. та наук.-дов. апарат М. М. Трегуб ; вступ. ст. М. М. Романюка ; наук. ред. М. М. Романюк ; вип. ред. А. В. Сніцарчук ; наук. конс. Л. І. Ільницька. Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2012. Т. 1 : А–Б. 355 с.
  24. Музичний архів М. Д. Леонтовича : каталог / уклад.: А. П. Корній, Е. С. Клименко ; відп. ред. А. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису, М-во культури і мистецтв України, Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ : НБУВ, 1999. 114 с. (3 іст. муз. спадщини України).
  25. Науковці України ХХ–ХХІ століть: метабібліографія / уклад.: М. Г. Железняк, Л. М. Гутник, Т. А. Галькевич ; НАН України, Ін-т енциклопед. дослідж. Київ, 2010. 472 с.
  26. Нотографічний показчик видань музичних творів М. В. Лисенка / уклад. і авт. передм. О. П. Осадця ; ред. С. П. Костюк ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів : [б. в.], 2001. 418 с.
  27. Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / авт. та упоряд.:

- М. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. Б. Булгаков [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 772 с.
28. Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / уклад.: О. С. Боляк та ін. ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2002. 768 с.
29. Павловський І. Ф. Систематический указатель журнала «Киевская старина» (1882–1906). Полтава : Полтав. Ученая архив. комиссия, 1911. 219 с.
30. Палієнко М. «Киевская старина» (1882–1906) : систематичний покажчик змісту журналу. Київ : Темпора, 2005. 680 с.
31. Палієнко М. «Киевская старина» (1882–1906) : хронологічний покажчик змісту журналу. Київ : Темпора, 2005. 480 с.
32. Петро Тимофійович Тронько: Біобібліогр. покажчик / уклад. Л. І. Тіманова ; гол. ред. кол. І. Ф. Курас ; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 193 с. (Біобібліографія вчених України).
33. Покажчик змісту за роки 1963–1997. *Український історик* : журнал історії і українознавства. Т. XXXVI. 1999. Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен. Вип. 1 (140). 177 с.
34. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / упоряд. М. Л. Гончарук та ін. ; ред.: М. Г. Жулинський, А. М. Полотай, С. А. Гальченко. Київ : [б. в.], 1999. 863 с.
35. Тарас Григорович Шевченко : бібліографія видань творів, 1840–2014 / авт. кол.: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосолова, О. О. Фіклістова; редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. І. Попик (заст. голови) [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. 546 с.
36. Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (с 1843 по 1877 год). Т. 1. Имена личные / сост. И. П. Новицкий. Киев : Тип. К. Н. Милевского, 1878. XXX. 832 с.
37. Українські метабібліографічні посібники (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): наук.-допом. бібліогр. покажч. третього ступеня / авт.-уклад. О. Л. Промська ; наук. ред. В. О. Кононенко ; наук. конс., авт. вступ. ст. Г. М. Швецова-Водка ; М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України», М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Київ, 2011. 120 с.
38. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : путівник / упоряд.: М. Крячок, С. Куц, З. Сендикта [та ін.] ; редкол. Г. Боряк (голова) [та ін.]. Київ, 2003–2005. Вип. 1–2.
39. Штогрин Д. Бібліографія праць Любомира Винара. *Український історик*. 1981. № 14. С. 25–59.

40. Яценко О. М., Любовець Н. І. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: В. І. Попик (голова) [та ін.]. Київ, 2015. 469 с. (Сер. «Джерела української біографістики» ; вип. 3).
41. Wynar B. S. Ukraine : a bibliographic guide to English-language publications. Englewood, Colorado, U.S.A. : Ukrainian Academic Press, A Division of Libraries Unlimited, Inc., 1990. XIII. 406 p.

Довідкові видання: енциклопедії, біографічні словники, альманахи та збірники біографій

42. Бантыш-Каменский Д. Н. Историческое собрание списков Кавалерам четырех российских императорских орденов : Св. Апостола Андрея Первозванного, Св. Великомученицы Екатерины, Св. Благоверного Великого Князя Александра Невского и Св. Анны с самого учреждения оных до установления в 1797 году Орденого Капитула. М. : Тип. Н. С. Всеволожского, 1814. 336 с.
43. Бантыш-Каменский Д. Н. Словарь достопамятных людей Русской земли, содержащий в себе жизнь и деяния знаменитых полководцев, министров и мужей государственных, великих иерархов православной церкви, отличных литераторов и ученых, известных по участию в событиях Отечественной истории : в 5 ч. М. : Тип. А. Семена, 1836. Ч. 1–5.
44. Бантыш-Каменский Д. Н. Словарь достопамятных людей Русской земли, составленный Бантыш-Каменским. СПб., 1847. Ч. 1–3.
45. Біографічний довідник до історії українців Канади / упоряд. М. Г. Марунчак. Віппіег : Накладом УВАН у Канаді, 1986. 735 с.
46. Болховитинов Е. А. Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина грекороссийской церкви : в 2 ч. СПб. : Тип. Н. Греча, 1818. Ч. 1–2.
47. Болховитинов Е. А. Словарь русских светских писателей соотечественников и чужестранцев, писавших о России, служащий дополнением к Словарю писателей духовного чина, составленному митрополитом Евгением : в 2 т. М. : Унив. тип., 1845. Т. 1–2.
48. Борисенко В. Українки в історії України. Київ : Либідь, 2004. 328 с.
49. Бугаєва О. Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931) : біогр. словник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 348 с.
50. Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради : біогр. довідн / НАН України, Укр. міжнар. комітет з питань науки і культури, Ініціативний комітет «Універсал». Київ : [б. в.], 1998. 254 с.

51. Видатні діячі України минулих століть = Outstanding Ukrainian Personalities of the Past : мемор. Альманах / редкол.: В. Смолій, І. Драч, О. Шокало (голов. ред.) та ін. ; Компанія «Євроімідж», Ін-т історії України НАН України, Т-во «Україна-Світ», Ін-т біогр. досліджень НБУВ. Київ : Євроімідж, 2001. 623 с. : іл. («Золоті імена України»). Укр. та англ. мовами.
52. Видатні постаті в історії України IX–XIX ст. : Короткі біогр. нариси. Істор. та худож. портрети. Київ : Вища школа, 2002. 359 с.
53. Видатні українці : довідник / авт.-упоряд. А. А. Клімов. Харків : Веста, 2010. 224 с.
54. Викладачі Ніжинської вищої школи = Преподаватели Нежинской высшей школы : біобібліогр. покажч. : у 3-х ч., 5 кн. / уклад.: А. В. Гранатович, Т. П. Скатерина ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, Фундаментальна б-ка. Ніжин, 1998–2002. Кн. 1–5.
55. Відділення економіки НАН України : іст.-біогр. довідн. / НАН України ; ред. А. І. Радченко. Київ : Академперіодика, 2014. 242 с. : фот.
56. Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України : іст.-біогр. довідн. / К. С. Буркут та ін. ; відп. ред. М. Г. Жулинський ; упоряд. В. А. Бурбела ; НАН України. Київ : Академперіодика, 2015. 298 [5] с.
57. Відділення механіки НАН України : іст.-біогр. довідн. / НАН України. Київ : Академперіодика, 2015. 341 [1] с. : портр.
58. Відділення наук про Землю Національної академії наук України / упоряд. Я. К. Луців ; редкол.: В. І. Старостенко (відп. ред.) та ін. Київ : [б. в.], 2003. 271 с. : іл.
59. Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України. Історія та сьогодення / заг. ред. Б. С. Стогній ; НАН України. Київ ; Чорнобиль : Інститут проблем безпеки АЕС, 2008. 216 с. : іл.
60. Вчені інституту історії України : біобібліогр. довідн. / С. І. Білокінь та ін. ; редкол.: В. А. Смолій (голов. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України, Фонд розвитку іст. дослідж. Київ : Ін-т історії НАН України, 1998. 425 с. (Українські історики ; вип. 1).
61. Галицька концертмейстерська школа : енциклопедичний довідник / уклад. Т. Молчанова. Львів : Сполом, 2014. 174 с.
62. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: біографічні нариси та бібліографія / Наук. т-во ім. Шевченка, Ін-т укр. археології та джерелознав. ім. М. С. Грушевського НАН України, Львів : від-ня, Всеукр. лікарське т-во. Львів, [б.в.], 2002. 544 с. : іл.
63. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. Т. 11 : Покажчик імен / уклад. М. М. Капраль, Я. О. Федорук. Київ : Наук. думка, 2000. 520 с.
64. Дашкевич Я. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури / Львів. від-ня Ін-ту укр. археології та джерелознав. ім. М. С. Грушевського НАН України ; 2-ге доп. вид. Львів : Літ. агенція «Піраміда», 2007. 808 с.

65. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ : Наук. думка, 1969. 557 с.
66. Деятели революционного движения в России : био-библиогр. словарь : от предшественников декабристов до падения царизма / под ред.: Ф. Я. Кона, Б. П. Козьмина, В. И. Невского, И. А. Теодоровича ; Всесоюз. о-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев. М., 1927–1928. Т. 1, вып. 1–2 ; 1929–1932. Т. 2, вып. 1–4 ; 1933–1934. Т. 3, вып. 1–2 ; 1931–1933. Т. 5, вып. 1–2.
67. Довідник з історії України (А–Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред. : І. Підкови, Р. Шуста ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т іст. досліджень ; 2-е вид., доопр. і доп. Київ, 2002. 1135 с.
68. Енциклопедія історії України : в 10-ти т. / голов. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2003–2015. Т. 1–10.
69. Енциклопедія історії України : Україна – Українці. У 2 кн. / редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич, В. Ф. Верстюк [та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2018–2019.
70. Енциклопедія сучасної України / ред.кол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський (співголови редкол.) ; Ін-т енцикл. досліджень НАН України. Київ, 2001–2021. Т. 1–23.
71. Енциклопедія Українознавства : в 3 т. / голов. ред. В. Кубійович, З. Кузеля. Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949–1952. Т. 1–3.
72. Енциклопедія Українознавства : в 10 т. / голов. ред. В. Кубійович, З. Кузеля, А. Жуковський. Париж ; Нью-Йорк : Молоде Життя, 1954–1989. Т. 1–10.
73. Енциклопедія українського козацтва. Запоріж. держ. ун-т. URL: <http://www.zsu.zp.ua/euk/main1024.htm/>
74. Енциклопедія української діаспори. Т. 4 (Австралія – Азія – Африка) / голов. ред. В. Маркусь ; Наук. т-во ім. Шевченка, НАН України. Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго ; Мельборн, 1995. 250 с.
75. Ернст Ф. Київські архітекти XVIII віку. *Наше минуле*. 1918 (Липень–серпень). Ч. 1. С. 98–118; Окреме видання: Київські архітекти XVIII віку. Київ : Печатня Вид. «Друкарь», 1918. 23 с.
76. Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники : енцикл. довідн. Львів : Галиц. вид. спілка, 2011. 315 с.
77. Жолтовський П. М. Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XIV–XVIII ст. *Матеріали з етнографії та мистецтвознавства*. Київ : Наук. думка, 1963. Т. 7–8. С. 189–232.
78. З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій / авт. кол.: Бойко Л. С. та ін. ; упоряд. О. Г. Мусієнко. Київ : Рад. письменник, 1991. Вип. I. 494 с.

79. Золота книга української еліти = Golden Book of Ukrainian Elite : інформ.-іміджевий альманах : у 6 т. / голов. ред. О. Онопрієнко. Київ : Євроімідж, 2001. Т. 1–6. Укр. та англ. мовами.
80. Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006 / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2006. 818 с. [Розділ: Бібліографія основних видань 1936–2005 / упоряд. О. В. Юркова].
81. Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова редкол.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2017. 614, [1] с.
82. Калібаба Д. П. Відомі діячі культури, науки, політики Придесення. Чернігів : Просвіта, 1995. 144 с. (Б-ка «Сіверянського літопису»).
83. Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст. : енцикл. вид. / ред. В. С. Брюховецький ; наук. ред., упоряд. З. І. Хижняк. Київ : КМ Академія, 2001. 735 с.
84. Комаров Б. М. Матеріали до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів. Головним чином за рукописними матеріалами М. Комарова. *Записки українського бібліографічного товариства в Одесі*. Одеса, 1928. Ч. 1. С. 516.
85. Костомаров М. І. Історія України в життєписах визначних її діячів : З портретом автора на спомин 100-літних его народин / переложив О. Барвінський; 2-е вид., ілюстр. Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1918. 493, [2] с.
86. Левицький И. Е. Прикарпатска Русь в XIX-м веце в біографіях и портретах еи деятелей с узгляднением замечательных людей, котрых 1772. р. застав при жизни. Написав на подставе автобіографічних записок и архивально-бібліотечных матеріалов Иван Ем. Левицькій. Львів : Тип. Ставропиг. ин-та, 1898–1901. Т. 1. Вип. I. С. 1–56; 1899. Вип. II. С. 57–112; 1901. Вип. III. С. 113–168; 1901. Вип. IV. С. 169–224.
87. Левицький К. Українські політики : Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. Ч. 1–2. Львів, 1936–1937.
88. Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917–1927) : Т. 1. Біо-бібліографічний / За заг. ред. С. Пилипенка ; Інститут Тараса Шевченка. Київ : Держвидав України, 1928. XVIII. 672 с. : фото.
89. Лисенко І. М. Співаки України : енциклопедичне видання. Київ : Знання, 2012. 639 с. : іл.
90. Лисенко І. М. Українські співаки XI–XVIII ст. : енциклопедичний словник. Київ : Рута, 2015. 143 с.
91. Лицарі духа: військове капеланство УГКЦ XIX–XX століть у біографіях / упоряд. о. Михайло Забанджала ; Департамент військ. капеланства Патріаршої курії УГКЦ ; Львів : Свічадо, 2018. 310 с.

92. Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 1990–2014. Вип. 1–16. (Сер. Історичні науки).
93. Мала енциклопедія етнодержавознавства / редкол. Ю. І. Римаренко та ін. ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького . Київ, 1996. 942 с.
94. Марахов Г. Т. Г. Шевченко в колі своїх сучасників. Словник персоналій. Київ : Дніпро, 1976. 150 с.
95. Матяш І. Б. Особа в українській архівістиці: біографічні нариси / Держкомархів України, УДНДІАСД, Ін-т укр. археографії та джерелозн. ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2001. 226 с.
96. Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України. Київ : Школа, 2005. 288 с.
97. Муха А. Композитори України та української діаспори : довідник. Київ : Музична Україна, 2004. 352 с.
98. Народжені Україною : меморіальний альманах : у 2-х т. Київ : Євроімідж, 2002. Т. 1–2. (Золоті імена України).
99. Національна опера України : енциклопедія : у 3-х т. Київ : Музична Україна, 2018. Т. 1. 352 с.
100. Новиков Н. Опыт исторического словаря о российских писателях, из разных печатных и рукописных книг, сообщенных известий и словесных преданий собрал Николай Новиков. СПб., 1772. 14, 264 с.
101. Остапенко П. Усі видатні постаті історії України: Довідник. Київ : Торсінг, 2009. 352 с.
102. Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века : с портр. Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1912. 239 с.
103. Павловский И. Ф. Первое дополнение к Краткому биографическому словарю учёных и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1913. 86 с.
104. Павловский И. Ф. Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители : опыт краткого биогр. сл. Полтав. губ. с пол. XVIII в. с 182 портр. Полтава : Изд. Полтав. уч. арх. комиссии, 1914. XV. 294 с.
105. Печенюк М. А. Музиканти Кам'янецьчини : біогр. репертуар : довідник. Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Хмельницький : Поділля, 2003. 479 с.
106. Письменники Радянської України. 1917–1987 : біобібліографічний довідник. Київ : Радянський письменник, 1988. 719 с.
107. Побірченко Н. С. Короткий біографічний словник членів Київської старої громади (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ : Интелект, 1999. 72 с.
108. Полек В. Т. Біографічний словник Прикарпаття : зош. 1–17. Івано-Франківськ, 1993. 272 с.

109. Полек В. Т. [та ін.] Відомі педагоги Прикарпаття (до 1939 року) : біогр. довідн. / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997–1999. Т. 1–2.
110. Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів / Укр. наук. Ін-т книгозн. Київ. Окрліт, 1926. 137, [5] с.
111. Попов П. М. Матеріали до словника українських граверів : дод. 1 / Укр. наук. ін-т книгозн. Київ. Окрліт, 1927. 33, [1] с.
112. Радянська енциклопедія історії України : в 4 т. / відп. ред. А. Д. Скаба. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1969–1972. Т. 1–4.
113. Романюк М. М. Оратаї журналістської ниви : українські редактори, видавці, публіцисти. Львів, 2002–2004. Кн. 1–2.
114. Ротач П. П. Полтавська Шевченкіана : спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії : у 2-х кн. Полтава : Дивосвіт, 2005–2009. Кн. 1–2.
115. Ротач П. П., Ротач О. П. Полтавщина літературна : енциклопедичний біобібліографічний словник : у 3-х т. / за ред. О. П. Ротача. Вступні статті М. Г. Жулинського та М. І. Степаненка. Т. 1–2; Т. 3, ч. 1. Полтава : Дивосвіт, 2020.
116. Словник художників України / за ред. М. П. Бажана (відп. ред.) та ін. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1973. 272 с.
117. Столярчук Б. Й. Митці Рівненщини : енциклопед. довід. Вид. 2, доп. Рівне : О. Зень, 2011. 386 с.
118. Сохоцький І. Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1961. 247 с. (Бібліотека українознавства / Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; Ч. 8).
119. Тулуб О. Матеріали до словника псевдонімів українських письменників. *Записки історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 1928. Кн. 16. С. 223–234.
120. Тулуб О. Словник псевдонімів українських письменників: (матеріяли) / Укр. акад. наук. Київ : Друк. Укр. акад. наук, 1928. 34 с.
121. Українська діаспора : літ. постаті, твори, біобібліогр. відомості / упоряд. В. А. Просалова. Донецьк : Східний вид. дім, 2012. 516 с.
122. Українська журналістика в іменах : матер. до енцикл. сл. / відп. ред. М. М. Романюк. Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1994–2014. Вип. 1–20.
123. Українська загальна енциклопедія : Книга Знання : у 3-х т. / за ред. І. Раковського. Львів ; Коломия, 1930–1935. Т. 1–3.
124. Українська літературна енциклопедія : в 5-ти т. / редкол.: І. О. Дзевєрін (відп. ред.), Г. Д. Вервес, О. Т. Гончар та ін. Т. 1–3; Т. 1. А–Г. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1988. 536 с., іл.; Т. 2. Д–К. Київ : Українська Радянська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. 576 с., іл.; Т. 3. К–Н. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1995. 496 с., іл.

125. Українська музична енциклопедія / редкол. Г. А. Скрипник (гол.) [та ін.] ; НАН України ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2006–2018. Т. 1–5.
126. Українська радянська енциклопедія : в 17 т. / голов. ред. М. Бажан. Київ : Укр. рад. енцикл., 1959–1965. Т. 1–17.
127. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. 2 вид. Київ : Укр. рад. енцикл., 1974–1985. Т. 1–12.
128. Українські архівісти (XIX–XX ст.) : біобібліогр. довідн. / упоряд.: І. Б. Матяш (кер.), С. Л. Зворський, Л. Ф. Приходько та ін. ; Держкомархів України, УНДІА-СД. Київ, 2007. 752 с.
129. Українські історики XX ст. : бібліогр. довід. / голов. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України. Київ ; Львів, 2003–2006. Вип. 2, ч. 1–3. (Серія «Укр. історики»).
130. Українські письменники : біобібліогр. сл. : у 5 т. / відп. ред. О. І. Білецький, Є. П. Кирилюк, П. К. Волинський, Л. М. Новиченко, С. А. Крижанівський. Київ : Держлітвидав, 1960–1965. Т. 1–5.
131. Уряди України у XX ст. : наук.-док. вид. / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Кульчицький та ін. ; НАН України, Ін-т історії. Київ : Наук. думка, 2001. 607 с.
132. Философская энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. В. В. Константинов. М. : Сов. энцикл., 1960–1970. Т. 1–5.
133. Франківська енциклопедія : у 7 т. / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Ін-т Івана Франка НАН України. Львів : Світ. Т. 1 : А–Ж., 2016. 680 с.
134. Хорунжий Ю. Шляхетні українки. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2004. 208 с.
135. Чеські музиканти в Україні : біобібліогр. сл. / уклад. В. М. Щепакін ; М-во культури і туризму України, Харк. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2005. 248 с.
136. Шевченківська енциклопедія. Робочий зошит А: «А нумо знову віршувать» – Ашкаренко Григорій. Київ, 2004. 239 с.; Шевченківська енциклопедія. Робочий зошит Б: Бабенко Надія – Бядуля Змітрок. Київ, 2005. 263 с.
137. Шевченківська енциклопедія : у 6 т. / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2012. Т. 1 : А–В. 744 с.; Т. 2 : Г–З. 760 с.; 2013. Т. 3 : І–Л. 888 с.; Т. 4 : М–Па. 808 с.; 2015. Т. 5 : Пе–С. 1040 с.; Т. 6 : Т–Я. 1120 с.
138. Шевченківська енциклопедія: Тарас Шевченко та його сучасники: енциклопедія / ред. кол.: М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар, О. В. Боронь [та ін.]. Київ : Вид. Ліра-К, 2021. 608 с. : іл.; кол. вкл.
139. Шевченківський словник : у 2 т. / відп. ред. Є. Кирилюк. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1976–1977. Т. 1–2.

140. Юридична енциклопедія : у 6-ти т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 1–6.
141. 1030 видатних українців. Київ : Арій, 2006. 496 с.
142. Starovolsci S. Sarmatiae bellatores. Galli : Henricym. Crithiyum, 1631. 243 p.; перекладання : Starowolski S. Wojownicy sarmaccy / przełożył, wstępem poprzedził i przypisami opatrzył Jerzy Starnawski. Warszawa : Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979. 293, 3 s.
143. Ukrainians in North America : A Biographical Directory of Noteworthy Men and Women of Ukrainian Origin in the United States and Canada / ed. by Dmytro M. Shtohryn. Champaign : Association for the Advancement of Ukrainian Studies, 1975. XXIV. 424 p.

Документи і матеріали. Пам'ятки історико-біографічної літератури. Спогади. Епістолярій

144. Автобіографія южнорусского священника 1-й половини XVIII ст. *Київська старина*, 1885, Т. XI, С. 321–332.
145. Антонович В. Б. Прилуцький полковою асаул Михайло Мовчан и его записная книга. *Київська старина*, 1885, № 1. С. 321–332.
146. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе. Ч. 4, Т. 1. Акты о происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России / предисл. М. Юзефовича и ст. В. Антоновича. Киев : Тип. Е. Федорова, 1867. LV. 62. 460 с.
147. Архів Михайла Драгоманова. Т. 1: Листування Київської Старої Громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.). *Праці Українського наукового Інституту*. Варшава, 1938. 446 с. (. Т. XXXVII).
148. Вахнянин Анатоль. Спомини з життя (Посмертне видання) / Зладив К. Студинський. Львів, 1908. 138 с., портр.
149. Величко С. Літопис / підгот. до друку: А. Багро, С. Багро, А. Бовгиря, Т. Добрянська, О. Іванова, В. Кононенко, М. Филипович ; ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), Т. Таїрова-Яковлева (відп. ред.), Г. Боряк, А. Бовгиря, Л. Дубровіна, Д. Ципкін; упоряд.: Г. Боряк, Т. Таїрова-Яковлева ; НАН України. Ін-т історії України ; С.-Пб. держ. ун-т. Центр вивчення історії України. Київ : Кліо, 2020. 1016 с.
150. В. І. Вернадський і Україна : з листування. Кн. 1 : А–І / авт.-упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко [та ін.] ; редкол.: А. Г. Загородній (голова), О. С. Онищенко (заст. голови) [та ін.] ; НАН України, Коміс. з наук.

- спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства. Київ : НБУВ, 2018. 572 с.
151. Винниченко Володимир. Щоденник. Т. 1. 1911–1920 / ред., вступ. ст. і примітки Г. Костюка = Vynnychenko, Volodymyr. Diary / edited, with an introduction and annotations by Hryhoriy Kostiuk. Едмонтон ; Нью-Йорк, 1980. 499 с. (УВАН. Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка; спільно з Канадським Інститутом Українських Студій).
152. Винниченко Володимир. Щоденник. Т. 2. 1921–1925 / ред. Григорій Костюк; упоряд. текстів і примітки Олександра Мотиля = Vynnychenko, Volodymyr. Diary. Vol. 2. 1921–1925 / edited, with an introduction and annotations by Hryhory Kostiuk. Нью-Йорк, 1983. 700 с. (УВАН. Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка ; спільно з Канадським Інститутом Українських Студій).
153. Володимир Іванович Вернадський і Україна : у 2 кн. Т. 1. / уклад.: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Даниленко, С. М. Кіржаєв [та ін.]; ред. кол.: О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій [та ін.] ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України. Київ : НБУВ, 2011. (Вибрані наук. праці акад. В. І. Вернадського).
154. Володимир Іванович Вернадський. Листування з українськими вченими. Кн. 1; Кн. 2, Ч. 1–2 / авт.-укл.: О. С. Онищенко, В. Ю. Афіані, О. Д. Василюк, В. А. Вергунов, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна, Л. М. Яременко [та ін.] ; ред. кол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій, Г. В. Боряк, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна (заст. гол.), В. Ю. Афіані, В. Ю. Омельчук [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Архів РАН. Київ : НБУВ, 2011–2012. (Вибрані наук. праці акад. В. І. Вернадського. Т. 2).
155. Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917–1921) / авт.-уклад.: С. М. Кіржаєв, О. В. Мемелова, В. С. Неополітанська, М. Ю. Сорокіна ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. А. Дубровіна [та ін.] ; НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 660 с. (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського ; Т. 9).
156. Гедройць Є. Автобіографія у чотири руки / упоряд. та післям. Кшиштофа Пом'яна, пер. з польс. Лесі Лисенко. Київ : Дух і літера, 2015. 408 с., 56 с. іл. (Сер. Бібліотека спротиву, бібліотека надії).
157. Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. Ч. 1–3. Киев, 1993–1997.
158. Дневник Якова Марковича / видав В. Модзалевський : Т. 4. 1735–1740 роки. Київ ; Львів : Накладом НТШ, 1913. VIII, 385 с. (Джерела до історії України-Руси / Археогр. коміс. НТШ ; т. 22).

159. Дневник Петра Даниловича Апостола (май 1725 г. – май 1727 г.) / публикация А. Л. [Лазаревський]. *Киевская старина*. 1895. Т. 50. № 7/8. Отд. 2. С. 100–155.
160. Епістолярій Тараса Шевченка : у 2 кн. Кн. 1. 1839–1857 рр.; Кн. 2. 1857–1861. Харків : Фоліо, 2020. (Серія «Бібліотека української літератури»).
161. Запорожская старина : в 2 ч. Ч. 2, кн. 3 : Сказания летописцев и предания о лицах и событиях в Украине и Запорожье от смерти Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы / изд. И. И. Срезневский. Харьков, 1838. 168 с.
162. Історія Академії наук України : док. і матеріали / ред. кол.: О. С. Онищенко (головн. ред.) [та ін.] ; НАН України, Національна б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. Археографії. Київ : Наук. думка, НБУВ, 1993–2021. (Джерела з історії науки в Україні).
163. Костюк Г. Зустрічі і прощання : спогади у 2-х кн. / Ін-т л-ри НАН України, Канад. ін-т укр. студій, Укр. вільна акад. наук (США). Київ : Смолоскип, 2008. Кн. 1–2.
164. Куліш П. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / ред. Ю. Луцького ; передм. Ю. Шевельова = Kulish, Panteleimon. Selected letters of Panteleimon Kulish / ed. by G. Luckyj ; introduction by G. Shevelov. Нью-Йорк, 1984. 326 с.
165. Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія, проза, драма, есей / підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. Наєнка М. К. Київ : Просвіта, 2001. 794 с.; Інше видання: Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія, проза, драма, есей / упоряд., передм., післям. Ю. Лавріненка ; післям. Є. Сверстюка. Київ : Смолоскип, 2008. 976 с. : портр.
166. Листи М. Драгоманова до редакторів російського соціально-революційного видання «Впередь» (1876–1878). Львів, 1910. 58 с.
167. Листування Івана Липи (1892–1922) / упор. І. Стамбол. Київ : Темпора, 2020. 576 с.
168. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки : пер. із староукр. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. 192 с.
169. Літопис Самовидця / ред. кол.: А. Д. Скаба (відп. ред.), І. О. Гуржій, В. А. Дядиченко ; АН УРСР. Ін-т історії. Київ : Наукова думка, 1971. 175 с.
170. Лотоцький О. Сторінки минулого. Варшава, 1932. 277 с.; Перевидання: Лотоцький О. Сторінки минулого. Репринтне вид. Української Православної Церкви в США. Ч. 1. 1966. 289 с.; Ч. 2. 1966. 488 с.; Ч. 3. 1966. 396 с.; Ч. 4. В Царгороді. 1966. 178 с.
171. Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук :

- До 100-річчя Національної академії наук України. Київ : НБУВ, 2018. 532 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002183>
172. Матеріали до історії літератури і громадської думки : листування з американських архівів 1857–1933 / ред. Б. Струмінський і М. Скорупська ; вст. ст. М. Раєв і М. Скорупська = Documents for the study of literature and of ideological trends : correspondence from American archives, 1857–1933 / ed. Bohdan Struminsky and Marta Skorupsky; introductory articles: Marc Raeff and Marta Skorupsky. Нью-Йорк, 1992. 813 с. (Джерела до новітньої історії України. Т. 3 = Sources of modern history of the Ukraine. Vol. 3)
  173. Остап Луцький і сучасники : листи до О. Кобилянської й І. Франка та інші забуті сторінки / під ред. Ю. Луцького = Ostar Luckyi and his contemporaries: letters to O. Kobylanska, I. Franko and other forgotten pages / ed. by George Luckyj. Нью-Йорк ; Торонто, 1994. 206 с.
  174. Петлюра Л. Народе мій, улюблений / підгот., перед. сл., упоряд., життєпис та комент. Т. Ківшар ; ред. кол.: О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. 668 с.
  175. Плевако М. А. Хрестоматія нової української літератури. Т. 1 : Перша пол. XIX ст.; Т. 2 : Від початку 80-х років XIX ст. до останніх часів. Харків : Кооп. В-во РУХ, 1923. 528 с.
  176. Плевако М. А. Статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали = Plevako, Mykola A. Articles, studies and bio-bibliographic materials / ред., бібл. та примітки Г. О. Костюка. Нью-Йорк ; Париж. 1961. 808 с. (УВАН. Серія «З нашого минулого». Ч. 2)
  177. Полное собрание русских летописей. Т. 35. Летописи белорусско-литовские / сост. и авт. предисл. Н. Н. Улащик ; Ин-т истории АН СССР. М. : Наука, 1980. 313 с.
  178. Постійна комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження / авт.-упоряд. С. М. Ляшко ; НАН України, Національна б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2003. 688 с.
  179. Самі про себе : автобіографії видатних українців XIX століття / ред. Ю. Луцький = About themselves : autobiographies of prominent Ukrainians of the XIX-th century / ed. George Luckyj. Нью-Йорк, 1989. 327 с.
  180. Симон Петлюра: Статті, листи, документи = Symon Petlyura: Articles, letters, documents. Vol. 1. New York, УВАН, 1956. 480 с.; Те саме. Vol. 2. Нью-Йорк, УВАН, 1979. 627 с. (Центральний комітет вшанування пам'яті Симона Петлюри і Америці спільно з Бібліотекою ім. Симона Петлюри в Парижі).
  181. Слідчо-наглядові справи Тараса Шевченка. Корпус документів (1847–1859). Метаграфовані тексти / упоряд.: Г. Боряк, А. Демченко, В. Шандра; ред. кол.:

- В. Смолій (відп. ред.) [та ін.]; вступ. ст.: В. Шандра, Г. Боряк, Л. Демченко ; НАН України. Інститут історії України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральний держ. іст. архів України, м. Київ, Нац. музей Тараса Шевченка. Київ : Арій, 2018. 880 с.; Те саме. Факсиміле. У 2 кн. Київ : Арій, 2020.
182. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / уклад. В. Кіпіані. Харків : Віват, 2019. 688 с. : іл. (Серія «Історія та політика».
183. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание, с кратким географическим и историческим описанием Малья России, из частей коей оно наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским, с четырьмя географическими картами, в Чернигове, 1786 года. изд. М. Судіенко. Киев : Унив. тип., 1851. 697 с.
184. Шевельов Ю. Я – мене – мені... (і докруги) : Спогади. В Україні / передм. С. Вакуленко. Харків ; Нью-Йорк : Видавець Олександр Савчук, 2017. 728 с., 248 іл. (Серія «Слобожанський світ». Вип. 11).
185. Koszeliwec I. Ukraina 1956–1968 : Dokumenty. Paryż : Instytut literacki, 1969. 270 s. (Biblioteka «Kultury». Seria Dokumenty, T. 169).

Електронні ресурси біографічної інформації

186. Біографії письменників світу / Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/bio-zl/>
187. Біографії письменників та поетів : Українська література / Бібліотека української літератури. URL: <https://www.ukrplib.com.ua/bio/>
188. Біографістика / Електронна бібліотека «Україніка» = Electronic library «Ukrainica» / URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/UA/elib.exe?I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21SRW=dz&S21SRD=UP&S21FMT=preitem&C21COM=S&2_S21P03=RCOD=&2_S21STR=04/
189. В. І. Вернадський / Електронна колекція. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe
190. Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. URL: http://www.library.edu-ua.net/scientific_information_work/exelent_pedagog/
191. Видатні педагоги України та світу / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. URL: http://www.library.edu-ua.net/scientific_information_work/suhomlinskiy/
192. Віртуальний архів / Національний музей Тараса Шевченка. URL: <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=107> [Станом до 2021 р.]

193. Електронна бібліотека творчості Тараса Шевченка. URL: <http://kobzar.univ.kiev.ua/>
194. Енциклопедія історії України / Інститут історії України Національної академії наук України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>
195. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/>
196. Енциклопедія українського козацтва / Запоріж. держ. ун-т. URL: <http://www.zsu.zp.ua/euk/main1024.htm>
197. е-Архів Михайла Грушевського = Mykhailo Hrushevsky digital archives. URL: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/partners.html>
198. Історія Полтави / Сайт Бориса Грисянова. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/>
199. Іван Франко: енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.i-franko.name/>
200. Інститут історії України Національної академії наук України : Електронна бібліотека. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21FMT=bri>.
201. Кобзар. Тарас Григорович Шевченко. URL: <http://kobzar.info/>
202. Комплексна система інформатизації Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. URL: <https://ksi-csamm.archives.gov.ua/>
203. Культура України : Електронна бібліотека. URL: <https://elib.nlu.org.ua/>
204. Леся Українка: енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/>
205. Леся Українка: 150 імен. URL: <https://150imenlesi.org/>
206. Мислене древо : Ми робимо Україну українською! URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/>
207. Михайло Грушевський : енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.m-hrushevsky.name/>
208. Музей Лесі Українки у Ялті. URL: <http://lesiaukrainka.ukrlife.org/kray.html>
209. Науковці Академії / LibNAS UA : Бібліотечний портал Національної академії наук України. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nasua/cgiirbis_64.exe.
210. Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні. URL: <http://www.reabit.org.ua/nbr>
211. Особи. Знання про Україну : що і де читати. URL: <https://www.uknol.info/uk/Persons.html>
212. Офіційна Україна сьогодні. URL: <http://www.dovidka.com.ua/user/>
213. Персоналії : Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/rozdil/Персоналії>
214. Персони / Ліга. Досьє. URL: <http://file.liga.net/person/>
215. Полтавіка. URL: <http://history-poltava.org.ua>

216. Портал Шевченка : Погляд крізь час. URL: <http://kobzar.ua>
217. Тарас Григорович Шевченко : український поет та художник. URL: <https://tarasshevchenko.at.ua/>
218. Тарас Шевченко. URL: www.taras-shevchenko.com.ua
219. Тарас Шевченко геній і пророк українського народу. URL: <https://taras-shevchenko.in.ua/>
220. Тарас Шевченко : енциклопедія життя і творчості. URL: <https://www.t-shevchenko.name/>
221. Український мартиролог ХХ ст. / Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/um.php>
222. Український національний біографічний архів : науково-інформаційний проєкт Інституту біографічних досліджень. URL: <http://biography.nbuv.gov.ua/>
223. Українці в світі. URL: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/expositions/>
224. Ізидора Косач-Борисова. Леся Українка в родинному оточенні : Унікальний запис спогадів Ізидори Косач-Борисової про Лесю Українку. 20 жовтня 1963 року. Приміщення Української Вільної Академії Наук у США. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=m5CTLDKkva8>
225. Центральний державний електронний архів України : Офіційний веб-сайт. URL: https://tsdea.archives.gov.ua/ua/e_links/
226. Шевченківська енциклопедія. URL: <http://www.shevchcycl.kiev.ua/>
227. 1000 років української культури. URL: <http://1000years.uazone.net>
228. Diasporiana : Електронна бібліотека. URL: <https://diasporiana.org.ua/>

Праці з проблем суспільного та соціокультурного розвитку України

229. Винар Л. 3 нагоди 25-ліття Українського Історичного Товариства, 1965–1990. *Український історик*. 1990. № 14. С. 104–107.
230. Винар Л Українське Історичне Товариство та розвиток української історіографії. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : Історичні науки*. Вип. 15 / Національний університет «Острозька академія», Українське Історичне Товариство. Острог : Видавництво Нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. С. 330–343.
231. Віднянський С. Заснування та діяльність Українського Вільного університету – першої української високої школи за кордоном (1921–1945). *Український історичний журнал*. 1993. № 11–12. С. 68–80.
232. Гранчак Т. Ю. Тарас Шевченко у соціокультурних вимірах Майдану. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2014. Вип. 11. С. 233–246. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2014_11_18

233. Грушевский М. С. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения. *Украинский народ в его прошлом и настоящем*. СПб. : Общественная Польза, 1914. С. 1–37.
234. Заремба С. З. Нариси з історії українського пам'яткознавства / Центр пам'яткознавства НАН України, УТОПІК. Київ : Вид-во Аратта, 2002. 204 с.
235. Ковалюк Р. Т. Український студентський рух на західних землях. XIX–XX ст. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 424 с.
236. Мыщык Ю. А. Украинские летописи XVII века : уч. пособ. / под ред. Н. П. Ковальского ; Мин. высш. и средн. спец. образ. СССР, Днепропетровский гос. ун-г. Днепропетровск, 1976. 88 с.
237. Нариси з історії українського національного руху / гол. ред. В. Г. Сарбей. Київ : Інститут історії України НАН України. 1994. 189 с.
238. Наріжний С. Українська еміграція : культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага : [б. в.], 1942. Ч. 1. 232 с. : іл. (Студії Музею вивольної боротьби України ; т. 1).
239. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939: Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої / упоряд. Л. Яковлева. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. 272 с.
240. Попович М. Червоне століття. Київ : АртЕк, 2005. 888 с.
241. Українське питання в Російській імперії: В 3-х ч. / гол. ред. В. Г. Сарбей. Київ, 1999.
242. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ : Критика, 2002. 416 с.
243. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 376 с.
244. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Вид. 2-е. Київ : Критика, 2008. 472 с.

Дослідження історичного досвіду, сучасного розвитку, теоретичних та методологічних проблем біографіки

245. Александрова Г. Перша авторська версія нового українського письменства *Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия* / передм. і прим. Г. А. Александровой. Київ : ВПЦ Київський університет, 2008. С. 3–14.
246. Александрова Г. А. Роман-біографія в українській літературі початку XXI ст. (рецепція образу В. Винниченка в біографічній прозі Степана Процюка: нові форми осмислення). *Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм* : колективна монографія / редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 241–300. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>.

247. Андреев В. «Інтелектуальна біографія» історика: експлікація поняття. *Ейдос*: альм. теорії та історії іст. науки. Київ : 2010/11. Вип. 5. С. 333–347.
248. Атаманенко А. Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність (1965–1991) / Нац. ун-т «Острозька академія», Ін-т досліджень української діаспори, Укр. істор. товариство. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. 672 с.
249. Бездрабко В. В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* . зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. 2016. Вип. 14. С. 29–49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029>
250. Беленький И. Л. Биографика. *Отечественная история*: энциклопедия : В 5 т. Т. 1 : А–Д. М. : Большая Российская энциклопедия, 1994. С. 211–234.
251. Беленький И. Л. Биография и биографика в отечественной культурно-исторической традиции. *История через личность: Историческая биография сегодня* / под ред. А. П. Репиной. М. : Круг, 2005. С. 37–54.
252. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 283–295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283>
253. Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень: *Харківський історіографічний збірник*. Харків : НМЦ «СД», 2003. Вип. 6. 192 с.
254. Бондарева О. Є. Як сучасна українська драматургія трансформує біографічний канон. *Бібліотека. Наука. Комунікація: від управління ресурсами до управління знаннями*. Міжнародна наукова конференція. Київ, 05–07.10.2021 [Тези виступу]. Київ, 2021. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1220>
255. Будзар М. М. Проблема ідентичності як механізму конструювання соціальних практик особистості: до створення «інтелектуальної біографії» Григорія Ґалагана. *Ейдос*: альм. теорії та історії іст. науки. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 233–246. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=eidos/2014/8
256. Буряк Л. І. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи. Київ: Нац. акад. управління, 2010. 368 с.
257. Буряк Л. І. Комеморативні практики у діяльності Історичної секції Всеукраїнської Академії наук. *Національна та історична пам'ять* : зб. наук. праць. Київ : Укр. ін-т нац. пам'яті, 2012. Вип. 2. С. 109–126. URL: <https://old.uinp.gov.ua/zbirnyk>.

258. Буряк Л. І. Образ В. Б. Антоновича у контексті комеморативних практик ХХ століття. *Національна та історична пам'ять* : зб. наук. праць. Київ : Укр. ін-т нац. пам'яті, 2012. Вип. 3. С. 345–371. URL: <https://old.uinpr.gov.ua/zbirnyk>.
259. Буряк Л. Реконструкції жіночих образів у контексті культурно-національних трансформацій мнемонічного простору. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. праць до 80-річчя д-ра іст. наук, проф., засл. діяча науки і техн. України, лаур. Держ. премії України в галузі науки і техніки Марії Федорівни Дмитрієнко. Київ : НАН України, Ін-т історії України. 2015. Число 26–27. С. 25–40. URL: <http://resource.history.org.ua/issue/sid/2015/26>
260. Буряк Л. І. Інсталяція як біографічний конструкт : Гнат Павлович Житецький. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2017. Вип. 15. С. 13–42. <https://doi.org/10.15407/ub.15.013>
261. Буряк Л. І. Один рік з життя жінки: штрихи до реконструкції жіночої біографії (з листів Варвари Семенівни Житецької до сина). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2018. Вип. 16. С. 15–44. <https://doi.org/10.15407/ub.16.015>
262. Буряк Л. І. Діалог у листах: з епістолярію Івана Лисяка-Рудницького та Мілени Рудницької. *Український історичний журнал*, 2019, № 4, С. 157–207. URL: <http://resource.history.org.ua/issue/journal/2019/4>
263. Буряк Л. І., Ляшко С. М., Марченко Н. П., Попик В. І. Збагачення творчого арсеналу біографічного письма. Біографічна література non-fiction. *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. С. 99–108.
264. Буряк Л. І. Українська академічна біографіка: винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій початку ХХ ст.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 17. С. 18–36. <https://doi.org/10.15407/ub.17.018>
265. Буряк Л. І. Жіноча (авто)біографія як «крапля дощу» (Слово до читачів). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 20. С. 11–16. URL: http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2020_20_4
266. Буряк Л. Українська біографіка «плинних часів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 19. С. 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>

267. Буряк Л. І. (Авто)біографія в сучасному науково-публіцистичному дискурсі: поліфонія презентацій. *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* : колективна монографія / редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 59–99. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>
268. Буряк Л. І Біографічний світ Лесі Українки: поворот до візуального. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2021. Вип. 21. С. 39–61. <https://doi.org/10.15407/ub.21.039>
269. Буряк Л. І. Візуальний поворот у соціогуманітаристиці та перспективи українських біографічних студій. *Бібліотека. Наука. Комунікація: від управління ресурсами до управління знаннями*. Міжнародна наукова конференція. Київ, 05–07.10.2021/ [Тези виступу]. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1159>.
270. Валевский А. Л. Основания биографии. Киев : Наук. думка, 1993. 111 с.
271. Валевский А. Л. Биография как дисциплина гуманитарного цикла. *Лица* : Биогр. альманах. М. ; СПб : Феникс ; Atheneum, 1995. № 6. С. 32–68.
272. Варикаша М. М. Література non-fiction : поміж фактом і фікцією. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск ХХІІІ. Ч. 3. С. 28–39.
273. Ващенко В. В. Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання наукових біографій в українській історіографії. *Ейдос*: альм. теорії та історії іст. науки. 2009. Вип. 4. С. 481–486.
274. Вергунов В. А. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність. До 100-річчя від дня створення [нарис]. [Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка]. Київ : Аграрна наука, 2017. 463 с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; Кн. 100).
275. Винар Л. Десятиліття Українського Історичного Товариства (1965–1975). *Український історик*. 1975. № 01–02. С. 45–46.
276. Винар Л. Думки про «Українського історика» і сучасний стан української історичної науки. *Український історик*. 1978. № 13. С. 5–29.
277. Винокур Г. О. Биография и культура. М. : Гос. акад. худож. наук, 1927. 86 с.
278. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / відп. ред. В. Попик : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 269, [2] с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>
279. Голубович И. В. Биография: силуэт на фоне Humanities : методология анализа в социогуманитарном знании. Одесса : ФЛП «Фридман А. С.», 2008. 367 с.
280. Голубович І. В., Крижановська Т. О. Ірина Яківна Матковська: начерки до портрету в манері сфумато. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*:

- зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 20. С. 55–67. <https://doi.org/10.15407/ub.20.055>
281. Гончаренко М. І. Біографічні словники художників України: досягнення та можливості. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2010. Вип. 7. С. 358–366. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2010_7_19
282. Грушевський М. С. Історія української літератури : В 6 т. 9 кн. Т. 5. Кн. 2 / упоряд. О. В. Дідух ; приміт. С. К. Росовецького. Київ : Либідь, 1995. 352 с. («Літературні пам'ятки України»).
283. Дорошенко Д. Огляд української історіографії : держав. школа: Історія. Політологія. Право. Київ. 1996. XXX. 255 с.
284. Ефименко П. С. Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе. *Киевская старина*. 1886. Т. 14, № 4. С. 805–809.
285. Жулинський М. Г. Из забуття – в безсмертя : (сторінки призабутої спадщини). Київ : Дніпро, 1990. 446, [1] с. : фот.
286. Жулинський М. Г. Слово і доля. Київ : А.С.К., 2006. 640 с.
287. Жулинський М. Г. Про підготовку «Української літературної енциклопедії» у 5 томах. Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 14 лютого 2018 року. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 4. С. 41–44.
288. Зелінська А. А. Проблемний аналіз українських книг біографістики. *Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати – 2016*: матеріали міжнар. наук.-практич. конференції (Братислава, 15–18 березня 2016 року). Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2016. С. 102–103.
289. Зелінська А. А. Біографічні видання як трендовий сегмент української книги нон-фікшн. *Перспективи розвитку сучасної науки* : матеріали III Міжнар. наук.практич. конференції (Чернігів, 6–7 травня 2016 року). У 2-х ч. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. Ч. II. С. 106–108.
290. Зелінська А. А. Ринок української біографічної книги в 2005–2009 рр.: основні статистичні показники. *Вісник Книжкової палати*. 2016. Вип. 12. С. 913. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2016_12_3
291. Індиченко Г. В. Співпраця українських та австрійських учених у створенні «Австрійського біографічного словника». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 312–325. URL: <https://doi.org/10.15407/ub.12.312>
292. Ісаєвич Я. Д. Біографічний словник – національний пріоритет. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 1996. Вип. 1. С. 7–9.

293. Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. 364 с.
294. Іщенко О. С., Савченко О. В. Про «Енциклопедію української діаспори». *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 12. Київ : Академперіодика, 2015. С. 132–135.
295. Калакура Я. «Україна – постаті» як концентр українознавства. *Українознавство*. 2013. № 3–4. С. 10–18.
296. Кара Т. С. Українська історична повість першої половини ХХ століття у дзеркалі критики і літературознавства. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. 3. С. 249–259.
297. Ківшар Т. І. Бібліотекознавча біографістика як розділ галузевої біографістики. *Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка*. 2010. Вип. 2. С. 10–20. (Сер. Бібліотекознавство. Книгознавство).
298. Ківшар Т. І. Українська бібліотечна біографіка ХХ поч. – ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica*: зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2011. Вип. 8. С. 98–148. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2011_8_5
299. Ківшар Т. І. Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2012. Вип. 9. С. 25–64. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2012_9_3
300. Кісь О. Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2017. 288 с.; 2-е вид., доп. Дрогобич : Коло, 2020. 300 с.
301. Ковальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія. Київ, КНУК, 2005. 252 с.
302. Колесник І. Передмова. «Нова біографічна історія» як метод. *Ейдос*. альм. теорії та історії іст. науки. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 7–13. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=eidos/2014/8
303. Лазаревский А. Генеалогический самообман. Лазаревский А. *Очерки, заметки и документы по истории Малороссии*. Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1895. Т. 2. С. 1–2.
304. Лихачев Д. С. Человек в литературе Древней Руси. М. : Наука, 1970. 180 с.
305. Лотман Ю. М. Литературная биография в историко-культурном контексте : (к типологическому соотношению текста и личности автора) Лотман Ю. М. *О русской литературе. Статьи и исследования (1958–1993)*. *История русской прозы. Теория литературы*. СПб. : Искусство-СПб, 1997. С. 804–816.

306. Любовець Н. І. Біографічні серії в контексті розвитку української біографічної традиції. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2008. Вип. 4. С. 267–282. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2008_4_21
307. Любовець Н. І. Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 359–376. URL: <https://doi.org/10.15407/ub.12.359>
308. Любовець Н. І. Український мемуарій в інформаційному просторі: досвід та перспективи. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації* : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 199–221.
309. Любовець Н. І. Мемуарій Української революції (1917–1921 рр.): автори та жанри *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2017. Вип. 15. С. 260–286.
310. Любовець Н. І. Видавничі серії українських мемуарів у контексті соціальних комунікацій. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 19. С. 101–120. URL: <https://doi.org/10.15407/ub.19.101>.
311. Любовець Н. І. Спогади-інтерв'ю: до історії жанру. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. С. 472–476. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003836>
312. Любовець Н. І. Сучасні трансформації мемуарного простору: загальний та локальний виміри. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 20. С. 172–189. URL: <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>
313. Любовець Н. І. Мемуари як інформаційно-комунікативний ресурс : сучасний вимір репрезентацій. *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм* : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 99–142. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>
314. Ляшко С. М. З історії гуртка В. Б. Антоновича по укладанню українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 1999. Вип. 2. С. 262–266. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_54.
315. Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ – 40-ті рр. ХХ ст.) : нариси історії. Запоріжжя : Дике поле, 2006. 88 с.

316. Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя : Дике поле, 2010. 288 с.
317. Ляшко С. М., Марченко Н. П. Довідкова біографістика в контексті соціогуманітарного знання XXI ст. *Наук. праці Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 465–476.
318. Ляшко С. М. З історії української біографічної довідкової справи: біографічні довідкові і довідкові видання 1920–1930-х рр., які не побачили світу. *Наук. праці Нац. б-ки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 37. С. 568–601.
319. Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України : персонологічний вимір. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 42–81. <https://doi.org/10.15407/ub.12.042>.
320. Ляшко С. М. Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України (1919–1933): сучасний контекст. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 14–26. <https://doi.org/10.15407/ub.18.014>.
321. Марченко Н. П., Попик В. І. Історична біографіка в освіті й вихованні, літературі для дітей та юнацтва. *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2019. С. 217–220.
322. Марченко Н. П., Патик В. В. «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica»: фіксація та трансформація біографічного дискурсу в Україні. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 17. С. 165–195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165>.
323. Марченко Н. П. Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 173–195. <https://doi.org/10.15407/ub.18.173>.
324. Марченко Н. П. Нові герої біографічної книги для дітей в Україні (2014–2020 рр.) *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. С. 500–503.
325. Марченко Н. П. Презентація біографічного знання в сучасних українських біографічних виданнях для дітей і підлітків. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 19. С. 53–68. <https://doi.org/10.15407/ub.19.053>

326. Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія. Київ : НаУКМА : Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10979>.
327. Менжулін В. І. Історико-філософська біографістика: провідні тенденції та віхи становлення. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. Київ, 2011. Т. 115. С. 18–25.
328. Мицик Ю. А., Кравченко В. М. Вплив «Кройніки» на українську та російську історіографію XVII–XVIII ст. *Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх*. Київ : Наук. думка, 1992. 336 с. (Пам'ятки укр. літописання).
329. Міщук С. М., Міщук Г. А. Інформаційні ресурси регіональної біографіки обласних універсальних наукових бібліотек України. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2016. Вип. 14. С. 263–276. <https://doi.org/10.15407/ub.14.263>.
330. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності: колективна монографія / відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. 252 с.
331. Немкович О. Академічна «Українська музична енциклопедія» як резонатор провідних тенденцій розвитку і якісних змін в українській музикознавчій науці на межі XX–XXI століть. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2012. Вип. 12. С. 91–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmyst_2012_12_14
332. Оноприєнко В. И. Апории биографического письма и научная биография. *Ейдос: альм. теорії та історії іст. науки*. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 55–66. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=eidos/2014/8
333. Петрикова В. Т. Біографічна традиція у науковій спадщині М. І. Ясинського : сторінки історії української біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2018. Вип. 16. С. 193–206. <https://doi.org/10.15407/ub.16.193>.
334. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия / Петров Николай Иванович. Киев : в Тип.И. и А. Давиденко, 1884. IV. 457. XV с.
335. Попик В. І. Проблеми відображення в Українському біографічному словнику історичних і культурних зв'язків України з народами Європи та персоналій діячів неукраїнського походження. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 1996. Вип. 1. С. 18–29. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1996_1_6.

336. Попик В. І., Романова Н. П. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біоістор. дослідж. Київ, 1999. Вип. 2. С. 18–34. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_5.
337. Попик В. І. Пріоритети розвитку сучасної української біографістики: вчора, сьогодні, завтра. *Наук. прац. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2005. Вип. 14. С. 717–727.
338. Попик В. І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біоістор. дослідж. Київ, 2005. Вип. 3. С. 15–27. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2005_3_3
339. Попик В. І. Проблема історичних і культурних взаємозв'язків слов'янських народів у довідково-біографічній літературі слов'янського світу. *Українсько-македонський науковий збірник*. Вип. 3. Київ, 2008. С. 198–214.
340. Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХ століття *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біоістор. дослідж. Київ, 2008. Вип. 4. С. 8–40. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2008_4_2
341. Попик В. І. Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біоістор. дослідж. Київ, 2009. Вип. 5. С. 7–49. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2009_5_2
342. Попик В. І. Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники і довідники як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біоістор. дослідж. Київ, 2010. Вип. 6. С. 7–39. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2010_6_2.
343. Попик В. І. Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографістики. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біоістор. дослідж. Київ, 2011. Вип. 8. С. 7–26. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2011_8_2
344. Попик В. І. Становлення української довідкової біографіки: від Козацької доби до витоків Національного відродження. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 1 С. 33–42. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2012_1_5
345. Попик В. І. Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 3 С. 21–31. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2012_3_4.
346. Попик В. І. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації. *Наук. праці Нац. б-ки України*

- ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 37. С. 547–567. URL: http://np.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2013_37_51
347. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 518 с.
348. Попик В. І. Biography – Біографіка – Біографістика – Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 124–138.
349. Попик В. І. Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 9–41. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2015_12_4.
350. Попик В. І. Організація протистояння використанню історико-культурної проблематики в інформаційній агресії проти України. *Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України* : монографія. Київ : НБУВ, 2015. С. 19–56.
351. Попик В. І. Знакові постаті національної історії та культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2016. Вип. 14. С. 8–28. <https://doi.org/10.15407/ub.14.008>.
352. Попик В. І. Інформаційне протистояння пропаганді російського наративу історії Сходу і Півдня України. *Інформаційні чинники системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності* : монографія. Київ : НБУВ, 2016. С. 145–170.
353. Попик В. І. Проблема знакових постатей національної історії та культури в консолідаційних процесах інформаційного простору України. *Особливості інформаційного забезпечення національного консенсусу в сучасній Україні* : монографія. Київ : НБУВ, 2016. С. 155–186.
354. Попик В. І. Традиції і сучасні здобутки бібліотечної біографіки. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 96–118. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>
355. Попик В. І. Формування сучасної дослідницької парадигми вітчизняної біографіки в роки незалежності України. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання* : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С. 62–95. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.
356. Попик В. І. Досягнення, проблеми і завдання сучасного етапу розвитку історико-біографічної дослідницької, видавничої та інформаційної справи.

- Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. С. 17–38.
357. Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 17. С. 132–150. <https://doi.org/10.15407/ub.17.132>.
358. Попик В. І. Здобутки і завдання провідного осередку вітчизняної біографістики: до 25-річчя Інституту біографічних досліджень. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 27–53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027>.
359. Попик В. І., Любовець Н. І., Яценко О. М., Котлярова Т. В. Історико-біографічні дослідження, розбудова електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2002–2019)* : колективна монографія / відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. С. 127–206.
360. Попик В. І., Любовець Н. І. Розробка теоретичних та науково-методичних проблем біографістики, історико-біографічні дослідження Інституту біографічних досліджень. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)* : колективна монографія / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 309–320. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589>.
361. Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 20. С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>.
362. Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 19. С. 15–32. <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>
363. Попик В. І. Постаті діячів України в біографічних виданнях кінця XVIII першої половини XIX ст. *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічне дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів* : зб. наук. праць. Київ, 2020. Вип. 25. С. 233–244. <https://doi.org/10.15407/rksu.25.233>.
364. Попик В. І. Біографіка у світі глобальних змін: перехрестя наукових студій та соціальних комунікацій. *Українська біографіка XXI століття: мозаїка текстів і форм* : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ;

- НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 17–58. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>
365. Попик В. І. Вітчизняна біографіка у роки незалежності України: здобутий досвід та невирішені проблеми. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матер. Міжнар. наук. конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.). Київ : НБУВ, 2021. С. 405–409. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>
366. Попик В. І. Біографіка у роки незалежності України: етапи становлення, здобутки, невирішені проблеми, завдання та перспективи майбутнього розвитку. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2021. Вип. 22. С. 13–38.
367. Попова Т. М. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах из истории Новороссийского университета. Одеса : Астропринт, 2007. 356 с.
368. Попова Т. Н. Биоисториография в структуре современного биографизма. *Харківський історіографічний збірник*. 2017. Вип. 16. С. 192–207. URL: <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/11888/11257>.
369. Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций Теория. Методология. Практика. Одесса : Бондаренко М. А., 2017. 456 с.
370. Попова Т. Н. Персональная история VS интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия. *Человек в истории и культуре*. Одесса, 2018. С. 540–563.
371. Попова Т. Дисциплінарний образ науки: підходи і поняття. Одесса : Бондаренко М. А., 2019. 392 с.
372. Редакційна інструкція Українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 1996. Вип. 1. С. 50–58. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1996_1_9.
373. Реєстр імен українського біографічного словника : літери А–Б / відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. 158 с. (Серія «Реєстр Укр. біографічного словника. Робочі зошити» ; вип. 1).
374. Романів О. Довгий тернистий шлях українства до самопізнання. *Енциклопедія українознавства* : словникова частина. Перевидання в Україні. Львів, 1993. Т. 1. С. X–XVI, 1–4.
375. Романова. Н. До проблеми двокультурних явищ в українській біографістиці : З досвіду опрацювання реєстру Українського біографічного словника за матеріалами Польського біографічного словника. *Український біографічний словник: історія і проблематика створення* : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1997. С. 94–95.

376. Ротач П. П. Доля «Літературної Полтавщини». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 1996. Вип. 1. С. 141–143.
377. Рыбников Н. Биографический метод в психологии. *Психология и дети. Научно-популярный журнал*. 1917. № 6–8. С. 1–14. [Перепечатка в издании: *Развитие личности*. 2010, № 2. С. 230–243. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biograficheskiy-metod-v-psihologii>].
378. Рыбников Н. А. Психология и биографии. *Психология*. 1929. Т. 2. Вып. 2. С. 215–226.
379. Рыбников Н. А. Автобиографии как психологические документы. *Психология*. 1930. Т. 3. Вып. 4. С. 440–458.
380. Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм : колективна монографія / відп. ред. В. І. Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 251 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004452>
381. *Український біографічний словник: історія і проблематика створення* : матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8–9 жовтня 1996 р.) / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 1997. 120 с.
382. Филиппов И. Т. К вопросу о науке биографии. *Известия Северо-Кавказского гос. ун-та*. Ростов-на-Дону, 1926. Т. 8. С. 89–92.
383. Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 2. С. 26–30. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_2_4.
384. Черниш Н. Нариси з історії української енциклопедичної справи : монографія. Львів : Піраміда, 2018. 348 с.
385. Черниш Н. Подвижники енциклопедичної справи : монографія. Львів : Піраміда, 2020. 164 с.
386. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 239 с.
387. Чишко В. С. Основні принципи створення Українського біографічного словника. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 1999. Вип. 2. С. 6–18. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_1999_2_4
388. *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms* / ed. by M. Jolly. New York : Routledge, 2013. 1150 p.
389. Howes, Graid. Ed itor's Note. *Biography* / University of Hawai'i Press. 2019. Vol. 42. Number 2, Pp. VVI. 10/1353/bio.2019.0027. Access mode : <https://muse.jhu.edu/article/48124/pdf>
390. Smith S. *Women, Autobiography, Theory: A Reader* / Sidonie Smith, Julia Watson. Univ of Wisconsin Press, 1998. 526 p.

391. Smith S. Reading autobiography / Sidonie Smith, Julia Watson. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2010. XIV, 394 p.
392. Smith S. Life Writing in the Long Run: / A Smith & Watson Autobiography Studies Reader. Michigan Publishing, 2016. 730 p.

Персоналії діячів України

393. Агеева В. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ : Факт, 2006. 429 с.
394. Агеева В. Візерунок на камені. Микола Бажан: життєпис (не)радянського поета. Львів : Вид-во Старого Лева, 2018. 496 с.
395. Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович / НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Біла Церква : Вид. Олександр Пшонківський, 2013. 234 с.
396. Андреев В. М. Віктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ : Герда, 2012. 476 с.
397. Андрухів І. О., Арсенич П. І. Українські правники у національному відродженні Галичини 1848–1939 рр. Івано-Франківськ: Обласна асоціація молодих істориків, 1996. 80 с.
398. Бантыш-Каменский Д. Н. Жизнь Мазепы. Сочинение Бантыша-Каменского с портретом и снимком подписи. М. : Тип. Августа Семена, 1834. 95 с.
399. Бендас С. М., Бендас Д. С. Священики мученики, сповідники вірності. Ужгород : Закарпаття, 1999. 412 с.
400. Березюк Н. Петр Иванович Кеппен (1763–1864) – один из первых русских библиографов и разносторонних ученых (к 220-летию со дня рождения). *Бібліотечний форум України*. 2013. № 2 (40). С. 42–49.
401. Білокінь С. Краєзнавець і патріот Батурина Василь Різниченко / Сергій Білокінь (Київ). Персональний сайт історика України. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Riznychenko.html>
402. Біляїв В. На неокраїнім крилі... Штрихи до літературних портретів західної діаспори / Український культурологічний центр, Донецьке відділення наукового товариства ім. Шевченка. Донецьк : Східний видавничий дім, 2003. 348 с.
403. Брюховецький В. Віктор Петров: верхи долі – верхи і долі. Київ. Темпора, 2013. 168 с.
404. Бугаєва О. В. В. С. Чижко – учений-історик, біографіст, організатор науки. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2005. Вип. 3. С. 7–15.

405. Буряк Л. І. Іван Лисяк-Рудницький: матеріали до біографії у вимірі оточення і часу. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біограф. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 67–94. <https://doi.org/10.15407/ub.18.067>
406. Буряк Л. І., Патик В. В. Гнат Павлович Житецький: біографічний ескіз в інтер'єрі архівних документів і наукової спадщини / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Парламентське видавництво, 2021. 624 с.
407. Быков Н. Ив. Ив. Манжура, українській етнограф и поэт (1851–1893). Екатеринбург, 1910. 25 с.
408. Верба І. В. Олександр Оглоблін. Життя і праця в Україні / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1999. 384 с.
409. Вергунов. В. А. Професор Борис Карлович Ёнкен (1873–1943) : нарис життя та творчої діяльності / Нац. наук. с.-г. б-ка. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. 432. с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 74).
410. Вергунов. В. А. С. Л. Франкфурт та Україна (до 150-річчя від дня на-родження / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграрної науки, освіти та техніки. Київ, 2016. 260. с. (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 95).
411. Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2001. 78 с.
412. В'ячеслав Липинський та його доба : у 2-х кн. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ : Темпора, 2010. Кн. 1–2.
413. Галузинская В. С. Феномен Патона: портрет в интерьере двух столетий. Киев : Наук. думка, 2010. 61 с.
414. Гундорова Т. Франко – не каменярь. Мельборн : Ун-т ім. Монаша. Відділ славістики, 1996. VIII, 151 с.
415. Гундорова Т. *Femina Melancholica* : стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. Київ : Критика, 2002. 272 с.
416. Гундорова Т. Невідомий Іван Франко: грані Ізмарагду. Київ : Либідь, 2006. 360 с.
417. Гундорова Т. Франко не Каменярь. Франко і Каменярь. Український науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Інститут Критики. Київ : Критика, 2006. 352 с.
418. Гузар Любомир. Андрей Шептицький митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму. Вид. 2-е. Жовква : Місіонер, 2015. 495 с.
419. Гуржій І. О., Сарбей В. Г. Т. Г. Шевченко – революціонер-демократ. Київ, 1961. 47 с.
420. Гуржій О. І. Гетьман Іван Скоропадський. Київ, Ін-т історії України НАН України, 1998. 207 с.
421. Гуржій О. І. Іван Скоропадський. Київ : Альтернативи, 2004. 312 с.

422. Гуржій О. І., Корнієнко В. В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Київ : Україна, 2004. 192 с.
423. Гурницький К. І. Кримський як історик / відп. ред. С. М. Пархомчук ; АН УРСР. Інститут історії. Київ : Наук. думка, 1971. 184 с.
424. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва. Київ : Наук. думка, 2008. 544 с.
425. Гірняк М. Таємниця роздвоєного обличчя: авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича. Львів : Літопис, 2008. 286 с.
426. Головаха І. П. Т. Г. Шевченко і російські революційні демократи 50–60-х років ХІХ ст. Київ : Академія наук УРСР, 1953. 152 с.
427. Голубев С. Т. Київській митрополитъ Петръ Могила и его сподвижники : (опытъ историческаго изследованія). У 2 т. Киев : Тип. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго ; Тип. С. В. Кульженко, 1883–1898.
428. Горак Р. Кинути каменем: есеї про Ірину Вільде. Львів : Априорі, 2016. 540 с.
429. Горак Р. Андрей Шептицький. Біографія. Київ : Априорі, 2020. 896 с.
430. Горобець В. Гетьман Руїни: Іван Брюховецький та Москва. Київ : Києво-Могилян. акад., 2017. 247 с.
431. Алла Горська. Душа українського шістдесятництва / Упор. Л. Огнева. Київ : Смолоскип, 2015. 712 с.
432. Григорова Е. Н. Т. Г. Шевченко, біографія для юношества. М., 1896. 34 с. + 4 рис.
433. Гринченко Б. П. А. Кулишъ, біографическій очеркъ. Чернигов, 1899. 43 с.
434. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856– 1886). Київ : Критика, 2006. 632 с.
435. Демченко Т. П., Іваницька С. Г. Проблемно-тематичний діапазон біографічних нарисів Євгена Онацького (на прикладі збірки «Портрети в профіль»). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2016. Вип. 13. С. 204–220. <https://doi.org/10.15407/ub.13.204>
436. Дзюба І. М. Тарас Шевченко: життя і творчість. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 720 с.
437. Дзюба О. М. Вихованці Києво-Могилянської академії: українські мемуаристи Я. Маркович та М. Ханенко (перша половина ХVІІІ ст.). *Український історичний журнал*. 1916. № 3. С. 64–87. URL: <http://resource.history.org.ua/issue/journal/2016/3>.
438. Дмитерко Я. Д. Общественно-политические и философские взгляды Т. Г. Шевченко. М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1954. 172 с. [2-е изд., доп.].
439. Донцов Д. Поетка українського Рісорджименто (Леся Українка). Львів : Вид. Донцових, 1922. 35 с.

440. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко: огляд його життя і політичної діяльності / ред. Василь Омельченко = Doroshenko, Dmytro. Hetman Petro Doroshenko: a survey of his life and political activities / ed. by William Omelchenko. Нью-Йорк, 1985. 712 с.
441. Драй-Хмара М. О. Леся Українка : життя й творчість. [Київ]: Держ. вид-во України, 1926. 156 с., портр.
442. Жаровська О. Йосиф Сліпий : [основ. етапи життя і служіння предстоятеля Укр. греко-католиц. церкви]. Львів : Свічадо, 2016. 45, [2] с. (Серія «Визначні постаті»).
443. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Факт, 2007. 638 с.
444. Загайкевич М. П. Михайло Вербицький : сторінки життя і творчості. Львів : Місіонер, 1998. 148 с.
445. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк ; Париж ; Мюнхен, 1955. 400 с. (Бібліотека українознавства ; Ч. 4)
446. Зеров М. Леся Українка. Критично-біографічний нарис. Харків ; Київ : Книгоспілка, 1924. 68 с.
447. Зінченко А. Л. Життя і служіння митрополита Василя Липківського. Київ : Дуліби, 2017. 335 с.
448. Іваницька С. Г., Ляшко С. М. Михайло Могилянський як співтворець шевченківського коменораційного канону. *Пам'ятки України : історія та культура*. Київ, 2014. № 1. С. 18–23.
449. Ісаєнко О. М. Постать гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного в працях українських істориків першої половини ХІХ ст. *Вісник Маріупольського дер. Ун-ту*. 2015, Вип. 13–14. С. 77–84. (Серія: Історія. Політологія). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_ip_2015_13-14_11
450. Істину встановлює суд історії : зб. на пошану Ф. П. Шевченка : в 2-х т. / упоряд.: С. Батуріна, Л. Дубровіна, І. Корчемна [та ін.] ; відп. ред. Г. Боряк ; Держ. ком. архівів України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису [та ін.] ; Київ : [б. в.], 2004. (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки ; вип. 10).
451. Історичні погляди Т. Г. Шевченка / відп. ред. І. О. Гуржій ; АН УРСР. Ін-т історії. Київ : Наук. думка, 1964. 244 с.
452. Каталог Шевченковской выставки в Москве по поводу пятидесятилетия со дня его смерти 1861 26/II 1911. С приложением 4 снимков с его рисунков. М., 1911. 27 с. + 4 карты.
453. Ківшар Т. І. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покажч. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 197 с.

454. Ківшар Т. І Бібліологічна спадщина Степана Сірополка (1872–1959) : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 530, [1] с. : іл.
455. Клименко І. В. Архів українського мистецтвознавця Б. С. Бутника-Сіверського (1901–1983) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Біографічне дослідження : науковий каталог / відп.ред: С. В. Сохань. Київ : НБУВ, 2015. 464 с.
456. Кобзей Т. Великий різьбяр українських селянських душ [В. Стефаник] / Наукове Товариство ім. Шевченка. Бібліотека Українознавства. Т. 21. Торонто : Снятинщина, 1966. 254 с.
457. Колесса О. Шевченко і Міцкевич. Про значінє впливу Міцкевича в розвою поетичної творчости та в генезі поодиноких поем Шевченка. Порівнююча студия. *Записки Товариства імени Шевченка*. Львів, 1894. Т. 3. С. 36–152.
458. Кониський О. Я. Дитинний вік Т. Г. Шевченка. Критично-біографічний нарис. *Записки Товариства імени Шевченка*. Львів, 1892. Т. 1. С. 87–123.
459. Кониський О. Я. Парубочий вік Т. Г. Шевченка до викупу з крпацтва, 1829–1838. Критично-біографічний нарис. *Записки Товариства імени Шевченка*. Львів, 1894. Т. 3. С. 1–28.
460. Кониський О. Я. Тарас Шевченко в арешті (5 квітня – 23 червня р 1847). Критико-біографічний нарис. *Записки Товариства імени Шевченка*. Львів, 1895. Т. 5. С. 1–26.
461. Кониський О. Я. Тарас Шевченко на першому заслання (1/13 червня 1847 – 17/29 жовтня 1850). Критично-біографічний нарис. *Записки Товариства імени Шевченка*. Львів, 1896. Т. 6. С. 1–62.
462. Кониський О. Я. Тарас Шевченко в останні часи свого життя (7 вересня 1859 до 26 лютого 1861 р.). Критично-біографічний нарис [з додатком двох планів хат, присланих Шевченком]. *Записки Товариства імени Шевченка*. Т. XVI. Львів, 1897. Кн. II. С. 1–70.
463. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865–1944). Львів : Свічадо, 2014. 489 с.
464. Косачевская Е. М. Н. А. Маркевич (1804–1860): Жизнь и деятельность украинского историка, этнографа, фольклориста и поэта. Ленинград : Издательство ЛГУ, 1987. 286 с. : ил.
465. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчости = Kosach-Kryvyniuk, Olha. Lesya Ukrayinka : chronology of life and creative work. Нью-Йорк, 1970. 923 с.
466. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба : дослідження, критика, полеміка = Kostiuk, Hryhory. Volodymyr Vynnychenko: his life and times. Нью-Йорк, 1980. 283 с. (УВАН. Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка).

467. Котляр М. Ф. Данило Галицький : біогр. нарис. Київ : Альтернативи, 2002. 328 с. (Серія «Особистість і доба»).
468. Кралюк П. Таємний агент Микола Гоголь, або про що розповідає «Тарас Бульба». Львів : Вид. Старого Лева, 2016. 176 с.
469. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба / Накладом Товариства Прихильників Української Вільної Академії Наук. УВАН Серія: Українська історія II, Монографії. Ч. 2. Авґсбург, 1948. 192 с.
470. Крупницький Б. Д. Мазепа в світлі психологічної методи. *Мазепа та його доба*. Українська Вільна Академія Наук. Серія: Українська історія. Збірник 1, Ч. 1. Авґсбург : Накладом Т-ва Прихильників УВАН. 1949. 12 с.
471. Крупницький Б. Д. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742): його життя і доля / вст. ст. О. Оглоблина. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1956. 78 с.
472. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. Київ : Альтернативи, 2005. 376 с. (Серія «Особистість і доба»).
473. Лавріненко Ю. Блакитний-Еллан : біогр.-крит. нарис. Харків : Укр. робітник, 1929. 62 с. (Масова літературно-критична бібліотека).
474. Лавріненко Ю. Василь Чумак. Харків : Укр. робітник, 1930. 77 с. (Масова літературно-критична бібліотека).
475. Лавріненко Ю. Творчість Павла Тичини. Харків : Укр. робітник, 1930. 80 с. (Масова літературно-критична бібліотека).
476. Лазаревский А. Александр Михайлович Маркович. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. Киев : Тип. Корчак-Новицкого, 1898. Т. 4. С. 40–94.
477. Лещук І. Митрополит Андрей Шептицький. Львів, 2014. 172 с.
478. Лиман Л. Суспільно-інтелектуальне середовище Т. Шевченка. *Сучасність*. 1978. Ч. 3. С. 112–114.
479. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик. *Mykhaylo Drabomanov: A Symposium and Selected Writings, The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.*, Vol. II, Spring, 1952, No. 1 (3). pp. 70–130.
480. Литвин С. Х. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: Історіографія та джерела. Київ : Аквілон-Прес, 2000. 464 с.
481. Луцій С. Невідомі сторінки еміграційної Шевченкіани. *Слово і час*. 2009, № 8. С. 12–24.
482. Ляшко С. М. Керівничий Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України М. М. Могилянський: досвід просопографічного дослідження. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2010. Вип. 6. С. 136–179. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2010_6_8.

483. Ляшко С. М. Автобіографічні матеріали Михайла Могилянського : (з фондів Інституту рукопису НБУВ). *Пам'ятки України : історія та культура*. Київ, 2013. № 9. С. 16–21.
484. Ляшко С. М. М. М. Могилянський – «останній лицар» Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України (1923–1933). *Пам'ятки України : історія та культура*. Київ, 2013. № 9. С. 34–41.
485. Ляшко С. М. Літописці Української академії наук: Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 17. С. 56–77. <https://doi.org/10.15407/ub.17.056>
486. Ляшко С. М., Тимченко В. М. Вацлав Ржевуський у пошуках ідентичності (за біографічним нарисом В. Петрова-Домонтовича «Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти»). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 160–172.
487. Майфет Ф. Матеріали до характеристики творчості П. Тичини. Харків : Держ. вид-во України, 1926. 70 с. (Критична бібліотека).
488. Маковей О. Панько Омелькович Куліш, огляд його діяльності. Львів, 1900. 170 с.
489. Малиновський Б. М. Академік Борис Патон – праця на все життя. Київ : Наук. думка, 2002. 338 с.
490. Марченко М. І., Полухін Л. К. Видатний історик України [О. М. Лазаревський]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 44 с.
491. Марченко Н. П. Володимир Рутківський: тексти долі : біогр. нарис. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Тернопіль : Навч. книга Богдан, 2014. 414 с.
492. Матвеева Л. В. Юліан Кулаковський. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ : Стилос, 2002. 484 с.
493. Матяш І. Б. Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2002. 231 с.
494. Мельник Я. І. З останнього десятиліття Івана Франка / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, Ін-т франкознавства, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів : [б. в.], 1999. 207 с.
495. Мицик Ю. А. Гетьман Іван Виговський. Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ : КМ Академія, 2004. 83 с.
496. Миронець Н. «І злитись знову зі своїм народом» : біогр. нарис / *Теліга О. О краю мій... : твори, документи, біогр. нарис*. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. С. 311–400.

497. Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка : у 3 т. / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Ін-т Івана Франка НАН України, Ін-т франкознавства Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Львів : АРТОС, 2016–2017. Т. 1–3.
498. Музичка А. Леся Українка: її життя, громадська діяльність і поетична творчість. [Одеса] : Державне видавництво України, 1925. 108 с.
499. Назаренко И. Д. Общественно-политические, философские и атеистические взгляды Т. Г. Шевченко. М. : Соцэкгиз, 1961. 272 с.
500. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель : у 2 т. Київ : Український письменник, 2007. Т. 1–2.
501. Незабутні лікарі Києва : до ювіл. дат проф. Ун-ту Св. Володимира Ю. Маціона, Ф. Мерінга, Є. Афанасьєва, К. Трітшеля : біобібліогр. нарис / уклад.: Г. І. Мамедова, Л. Є. Корнілова ; Нац. наук. мед. б-ка України. Київ, 2018. 100 с. (Серія «Товариство київських лікарів в особах»).
502. Оглоблин О. Опанас Лобисевич 1732–1805 = Ohloblyn, Olexander. Opanas Lobusevych 1732–1805. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1966. 100 с. (УВАН ; Історична Секція)
503. Павленко С. О. Оточення гетьмана Мазепи : соратники та прибічники. Київ : КМ Академія, 2004. 602 с.
504. Павленко С. О. Іван Мазепа. Київ : Альтернативи, 2003. 414, [1] с. (Особистість і доба).
505. Павленко С. О. Іван Мазепа як будівничий української культури. Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. 300, [2] с.
506. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 328 с.
507. Павло Скоропадський: «Крім негідників, усі підуть за мною». Київ : Парламентське вид-во, 2018. 368 с. (Серія «Політичні портрети»).
508. Павловський В. Василь Григорович Кричевський : життя і творчість = Pavlovsky, Vadim. Vasyl H. Krychevsky : life and work. Нью-Йорк, 1974. 222 с.
509. Панькова С., Кондаурова Г. Facie ad Faciem : Ілюстрований життєпис Михайла Грушевського. Київ : Либідь, 2017. 144 с.
510. Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина : історико-архівний нарис. Київ : [б. в.], 2003. 282 с.
511. Пачовский М. Сотні роковини народного письменства Руси-України. Памяти Івана Котляревского. Книжочки «Просвіти». Львів, 1898. Ч. 221–222. 64 с.
512. Петренко І. Єлизавета Милорадович (1832–1890) в українському суспільно-політичному русі. Полтава : ПУЕТ, 2013. 151 с.
513. Петренко І. Історик Наталія Мірза-Авакянц (1888–1940?): життя і наукова спадщина. Полтава : ПУЕТ, 2014. 181 с.

514. Підгайний А. Леся Українка Популярний критично-біографічний нарис / за ред. Я. Савченка. Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1929. 83, [5] с., [1] арк. портр. (Популярні нариси про українських класиків).
515. Плачинда С., Колісниченко Ю. Неопалима купина. Київ : Вид. ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1968. 252 с. (Серія «Життя славетних»).
516. Полухін А. К. Формування історичних поглядів М. І. Костомарова : До критики буржуазно-поміщицької історіографії на Україні. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. 124 с.
517. Попова Т. Н. Петр Михайлович Бицилли: портрет в манере «сфумато». Одеса : Бондаренко М. А., 2021. 560 с.
518. Попович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.
519. Походня И. К. Борис Евгеньевич Патон. Киев : ТОВ КММ, 2008. 40 с.
520. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.) : монографія : в 2 ч. / М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ : ДАКККіМ, 2008. Ч. 1–2.
521. Реєнт О. Павло Скоропадський. Київ : Альтернативи, 2003. 304 с. (Серія «Особистість і доба»).
522. Ричка В. Княгиня Ольга. Київ : Альтернативи, 2004. 365 с.
523. Рукавиціна-Гордзівська Є. В. Київський митрополит Євгеній (Є. О. Болховітинов) : Біобібліографія. Бібліотека. Архів / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 856 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001962>
524. Сарбей В. Г. Історичні погляди О. М. Лазаревського. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 192 с.
525. Сарбей В. Г., Москвич Л. Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.) : життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 150 с.
526. Сас П. М. Чесний рицар Петро Конашевич-Сагайдачний. Ін-т історії України НАН України. Київ, 2012. 350 с.
527. Сергійчук В. І. Дмитро Вишневецький. Київ : Україна, 2003. 188, [4] с. : іл. (Українські державники).
528. Сергійчук В. Українські державники: Андрей Шептицький. Вишгород, 2015. 440 с. (Серія «Українські державники»).
529. Ситник К. М., Шмиговська В. В. Володимир Вернадський і Академія. Київ : Наук. думка, 2006. 312 с. (Президенти АН України).
530. Ситник К., Бевз Т. Володимир Вернадський: Людина. Громадянин. Учений. Київ : Наук. думка, 2017. 368 с.

531. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Київ : Темпора, 2004. 416 с.
532. Сірий Ю. Леся Українка: Короткий нарис на спомин десятиліття з дня смерти поетеси (1913–1923). Прага ; Львів : Накладом видавництва «Чорномор», Каліш : Табор інтернованих № 10. 1923. 26 с.
533. Смаль-Стоцький С. Шевченко. Інтерпретації. *Праці Українського наукового інституту*. Т. 25. Варшава, 1934. 240 с.
534. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: хроніка життя та діяльності. Київ : Наук. думка, 1994. 262 с.
535. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. Київ : Либідь, 1993. 502 с. (Наступні доповнені видання: 1995, 2009).
536. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: політичний портрет. Київ : Темпора, 2011. 632 с.
537. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Київ : Арії, 2013. 656 с. (Сер. «Гетьмани України та їхня доба»).
538. Солдатенко В. Ф. Три Голгофи: політична доля Володимира Винниченка. Київ : Світогляд, 2005. 349 с.
539. Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби. Київ : Світогляд, 2008. 621 с.
540. Соневицький І. Артем Ведель і його музична спадщина = Sonevytsky, Ihor. Artem Vedel and his musical legacy. Нью-Йорк, 1966. 180 с. (УВАН, Музикологічна секція).
541. Сосновський М. Дмитро Донцов: політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. Нью-Йорк ; Торонто : Наукове товариство імені Шевченка, 1974. 418 с. (Бібліотека українознавства ; Т. 33)
542. Срезневский И. Палий. *Сын Отечества*. 1834. Т. 42. Ч. 164, отд. 2. С. 413–426.
543. Срезневский И. Выговский и Пушкарь : 1657–1658. *Сын Отечества*. 1834. Т. 46. Ч. 168, № 17. С. 258–274.
544. Срезневский И. Иван Барабаш. *Московский наблюдатель*. 1835. Ч. 1. С. 597–611.
545. Срезневский И. Мартынец. *Московский наблюдатель*. 1835. Ч. 5. С. 133–151.
546. Стамбол І. І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець : монографія / ред., авт. передм. В. М. Хмарський ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Київ ; Одеса, 2017. 296 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002186>
547. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи : монографія. Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ : Темпора, 2009. 544 с.

548. Стебун І. І. Михайло Коцюбинський: життєвий і творчий шлях : крит.-біогр. нарис. Вид. 2. Київ : Держ. літ. вид-во, 1939. 172 с.
549. Стешенко І. Иван Петрович Котляревский, автор украинской «Энеиды». Критическая біографія. Киев, 1902. 48 с.
550. Сытник К. М., Апанович Є. М., Стойко С. М. В. И. Вернадский: жизнь и деятельность на Украине. Киев : Наук. думка, 1988. 382 с.
551. Терещенко Ю. І., Осташко Т. С. Український патріот з династії Габсбургів. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1999. 165 с.
552. Ткаченко І. П. О. Куліш : критико-біогр. нарис. Харків : Книгоспілка, 1927. 72 с.
553. Толочко П. П. Ярослав Мудрий. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 2002. 271 с. (Особистість і доба).
554. Томашівський С. Володимир Антонович. Його діяльність на полі історичної науки (з нагоди ювілею). Львів, 1906. 67 с. (відбитка з «Літературно-Наукового Вістника» 1906. I–III).
555. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово. Київ : Генеза, 2006. 320 с.
556. Українська історична біографістика: забуте і невідоме : до 65-річчя ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ч. 1 / за ред. М. М. Алексієвця. Тернопіль : Лілея, 2005. 352 с.
557. Українська історична біографістика: забуте і невідоме. Ч. 2. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. 244 с. (Серія: Історія).
558. Ушкалов Л. Ловитва невольного птаха: життя Григорія Сковороди. Київ : Дух і Літера, 2017. 368 с.
559. Федір Кіндратович Вовк (1847–1918) : Дослідження, спогади, бібліографія : до 150-ліття з дня народження вченого / ред. Марко Антонович = Fedir Kindratovych Vovk (1847–1918) : memoirs, studies, bibliography : in commemoration of the 150th anniversary of the birth of Fedir Vovk / ed. by Marko Antonovych. Нью-Йорк, 1997. 382 с. (Джерела до новітньої історії України ; Т. 4 = Sources of Modern History of the Ukraine ; V. 4).
560. Федір Павлович Шевченко: історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина : Спогади та історіографічний аналіз / авт.-укладач О. М. Апанович ; НАН України, Ін-т історії України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : [б.в.], 2000. 180 с.
561. Хвиля А. Михайло Коцюбинський, 1864–1934. Харків : Худож. літ., 1935. 54, [1] с., [1] арк. портр. : іл.
562. Цимбала О. С. Біографічні дослідження у науковій спадщині Миколи Голубця. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2013. Вип. 10. С. 479–493. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2013_10_32

563. Чехович К. Олександр Потебня: український мислитель-лінгвіст. Варшава, 1931. 187 с.
564. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / За ред. С. Смаль-Стоцького. *Праці українського наукового інституту*. Варшава ; Львів : Друкарня НТШ, 1934. 224 с.
565. Шаповал А. Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел : монографія / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 596 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003840>
566. Шаповал Ю. Петро Шелест. Харків : Фоліо, 2013. 127 с. (Серія «Знамениті українці»).
567. Шаповал Ю. Олександр Шумський. Життя, доля, невідомі документи : дослідження, архівні матеріали. Київ ; Львів : Україна модерна, 2017. 742 с. (Серія «Українські пропілеї»).
568. Швець А. Жінка з хистом Аріадни : Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах : монографія / Інститут Івана Франка НАН України, Лекторій СУА з жіночих студій УКУ, ВГО «Союз Українок». Львів, 2018. 752 с. (Серія «Літературознавчі студії» ; Вип.23).
569. Шевченко Ф. Історичні студії : збірка вибраних праць і матеріалів : до 100-річчя від дня народж. / упоряд. і комент.: С. Батуріна, С. Блащук, І. Корчемна, О. Ясь ; ред.кол.: В. Смолій (голова), Г. Боряк, В. Попик [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : ІІУ, 2014. 700 с.
570. Шенрок В. П. А. Кулиш. Биографический очерк. Киев, 1901. 255 с.
571. Шихненко І. М. Олександр Сергійович Грушевський – біоісторіограф. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2008. Вип. 4. С. 260–266. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2008_4_20
572. Шляхами мудрості: патріархи вітчизняної аграрної науки : збірник. Ч.1 / наук. ред. В. А. Вергунов ; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ : Аграрна наука, 2015. 142 с.
573. Эварницкий Д. И. Иван Дмитриевич Сирко. Славный кошевой атаман войска запорожских низовых козаков. СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1894. 163 с.
574. Эварницкий Д. И. Последний кошевой атаман войска запорожских низовых козаков Петр Иванович Калнышевский. Новочеркасск : Тип. А. А. Карасева, 1887. Переиздание: СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1894. 163 с.
575. Эварницкий Д. И. Гетман Петр Конашевич Сагайдачный. *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*. Екатеринослав, 1913. Вып. 9. С. 158.
576. Юринець В. Павло Тичина: Спроба критичної аналізи. Харків : Книгоспілка, 1928. 116 с. (Критика й теорія літератури).

577. Яворівський В., Жулинський М., Дзюба І. [та ін.] Петро Одарченко [Некролог]. *Слово і час*. 2006. № 4. С. 95–96.
578. Яковенко В. И. Т. Г. Шевченко. Его жизнь и литературная деятельность. Біографический очерк. СПб., 1894. 95 с. (Жизнь замечательных людей. Біографическая бібліотека Ф. Павленкова).
579. Ясь О. В. Багатоликий Микола Костомаров : до 200-річчя від дня народження Миколи Костомарова. Київ : Либідь, 2018. 304 с.
580. Яценко О. М. Данило Гусар Струк – вчений-енциклопедист української діаспори (матеріали до біобібліографії). *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2005. Вип. 3. С. 336–347. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2005_3_54
581. Battaglia G. Taras Szewczenko, życie i pisma jego / Gwido baron Battaglia Lwów : Nakładem redakcji «Tygodnika naukowego», 1865. 57 s.
582. Dushnyck, Walter, ed. Professor Roman Smal-Stocki and His Contributions to the Ukrainian Nation. Collected Papers.... New York : Shevchenko Scientific Society, 1970. Vol. 17. 67 p.
583. Rudnytsky Ivan L., ed. Mykhaylo Drahomanov: A Symposium and Selected Writings. New York: Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S., 1952. 225 p. (The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. Vol. 2, № 1 (3), Spring 1952). <http://www.ditext.com/drahomanov/title.html>
584. Yacyk N. Ivan Franko: His Thought and Struggles. N.Y., 1975, Vol. 38. 113 p.

Студії з проблем генеалогії, просопографії та колективної біографії

585. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: жінки у громадському житті України, 1884–1939 / Центр жіночих студій в УКУ. Львів : Укр. катол. ун-т, 2018. 520 с., 20 іл.
586. Войтович Л. В. Генеалогія династії Рюриковичів / АН УРСР, Археограф. комісія, Ін-т суспільних наук. Київ, 1990. 227 с.
587. Войтович Л. В. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. Київ : Наук. думка, 1992. 119 с.
588. Войтович Л. В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль : іст.-генеалогічне дослідження. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. 649 с.
589. Кривошея В. В. Національна еліта Гетьманщини: персональний склад і генеалогія. 1648–1782 рр. Київ : ІПіЕНД НАНУ, 1998. Ч. 1–2.
590. Кривошея В. В., Корнієнко М. П. Козацька старшина правобережних полків (1648–1678 рр.). Київ : ІПіЕНД НАНУ, 2000. 104 с.

591. Кривошея В. В. Генеалогія українського козацтва : нариси історії козацьких полків. 2-ге вид., доп. Київ : Вид. дім «Стилос», 2002. 389 с.
592. Кривошея В. В. Українська козацька старшина. Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації. 2-ге вид., доп. Київ : Вид. дім «Стилос», 2005. 257 с.
593. Мазепа О. Українське генеалогічне і геральдичне товариство як осередок генеалогічних і геральдичних досліджень у діаспорі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки /* Нац. ун-т «Острозька академія», Укр. істор. товариство. Острог : Вид. Нац. Ун-ту «Острозька академія». Вип. 15. 2010. С. 392–400.
594. Матійчук О. Життя у слові. Графічна біографія Рози Ауслендер / худ. оформлення О. Старанчук, О. Грищенко. Чернівці : Видавництво 21, 2019. 56 с.
595. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговскаго дворянства. СПб., 1901. Т. I–II.
596. Модзалевский В. А. Малороссийский родословник. Киев : Изд. авт. Тип. Т-ва Г. А. Фронцкевича и К°, 1908–1914. Т. 1–4.
597. Модзалевський В. А. Малоросійський родословник / упоряд.: В. В. Томазов, С. В. Шуряков ; ред. кол. Г. В. Боряк, В. В. Томазов ; Укр. генеалогічне т-во, НАН України, Ін-т рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т історії України. Київ ; СПб. : Изд. ВИРД, 1996–2004. Т. 5, вип. 1–5.
598. Науковці України ХХ–ХХІ століть : метабібліографія / уклад.: М. Г. Железняк та ін. ; Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. Київ : ІЕД, 2010. 475, [1] с.
599. Олійник Ф. Чотири постаті (З приводу роковин смерті А. Заливчого, Г. Михайличенка, В. Чумака й В. Елана). *Зоря*. 1926. № 24. грудень. С. 23–25.
600. Самусь М. Троє... Василь Чумак, Андрій Заливчий, Гнат Михайличенко : критико-біографічні нотатки / за ред. В. Юринця. Харків : Книгоспілка, 1928. 53, [1] с. (Критика й теорія літератури).
601. Скоропадські. Родинний альбом : у 2-х кн. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ : Темпора, 2014. Кн. 1–2.
602. Скрипка Т. Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура. Київ : Темпора, 2013. 656 с.
603. Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1934) / відп. ред. Л.А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2008. 217 с.
604. Стяжкіна О. Стигма окупації: радянські жінки у самобаченні 1940-х років. Київ : Дух і літера, 2019. 384 с.
605. Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. / пер. з англ. В. Кулика. Київ : Либідь, 1994. 240 с.

606. Супронюк О. К. Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии : биобиблиогр. сл. Київ : Академперіодика, 2009. 252 с.
607. Томазов В. В., Дмитрієнко М. Ф. Патони: родинна хроніка. Київ : Академперіодика, 2018. 316 с.
608. Томазов В. В. Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.): між традиціями національного самозбереження і практиками соціокультурної адаптації / відп. ред. Г. В. Боряк ; НАН України. Інститут історії України. Київ, 2020. 354 с.
609. Українські жінки в горнілі модернізації / заг. ред. О. Кісь. Харків : Видавництво КСД, 2017. 304 с.
610. Шаповал Ю. Доля як історія. Київ : Генеза, 2006. 448 с.: іл.

Розбудова мережевого інформаційного простору

611. Боряк Г. В. До питання про стан і перспективи розвитку мережевих інформаційних ресурсів соціогуманітарних наук : [за матер. доп. авт. на засіданні Президії НАН України 13 квітня 2011 р.]. 29 с. На правах рукопису. URL: http://histans.com/LiberUA/Boriak_stan_persp2012/Boriak_stan_persp2012.
612. Вернік О. Л. Системотехнічне забезпечення організації інтегрованої системи ресурсів біографічної інформації «Українського національного біографічного архіву». *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації* : колективна монографія / відп. ред. В. Попик : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. С 171– 89.
613. Вернік Ю. В., Вернік О. Л. Соціально-психологічні особливості проектування інтерфейсу користувача біобібліографічних веб-систем. *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 24. С. 299–306. URL: http://pr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2009_24_26.
614. Вернік Ю. В. Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг»: динаміка змін інформаційного ресурсу. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 309–320. <https://doi.org/10.15407/ub.18.309>
615. Вернік Ю. В. Деякі аспекти організації віртуальної наукової лабораторії. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2015. Вип. 12. С. 377–391. <https://doi.org/10.15407/ub.12.377>
616. Вернік Ю. В. Інтернет як джерело біографічної інформації про сучасників. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2016. Вип. 14. С. 250–262. <https://doi.org/10.15407/ub.14.250>

617. Вернік Ю. В. Організаційно-технічні особливості проведення Всеукраїнського бібліотечного «Біографічного рейтингу». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 17. С. 226–237. <https://doi.org/10.15407/ub.17.226>
618. Вернік Ю. В. Світовий досвід розбудови інформаційних біографічних систем у глобальній мереж. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 20. С. 327–338. <https://doi.org/10.15407/ub.20.327>
619. Жарких М. Досвід електронного видання творів Лесі України. *Микола Жарких : Персональний сайт*. URL: <https://www.m-zharkikh.name/uk/ITechnologies/EEditionLesjaUkrainka.html>.
620. Лизанчук В. В. Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2014. Т. 56. С. 13–21.
621. Лобузін К. В. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б.в.], 2012. 249 с.
622. Муріна С. В. Назви навчальних закладів: особливості організації даних в автоматизованій інформаційній системі «Український національний біографічний архів». *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 31. С. 520–526. URL: http://pr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2011_31_44
623. Муріна С. В. Порівняльна характеристика кількісних параметрів персоналій «Української радянської енциклопедії», «Енциклопедії сучасної України» та бази даних електронного «Українського національного біографічного архіву». *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 523–531. URL: http://pr.nbuv.gov.ua/doc/prnbuimviv_2012_34_46
624. Попик В. І. Проблеми формування електронного Українського біографічного архіву. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т. 12. С. 103–107.
625. Попик В. И. Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития* : научно-практич. и теоретический сб. 2006. Вып. 4. С. 26–36.
626. Попик В. І. Всесвітня біографічна інформаційна система та завдання формування Українського національного біографічного архіву. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2006. Вип. 16. С. 467–481.
627. Попик В. І. Украинский национальный биографический архив неотъемлемая часть электронных научно-информационных ресурсов славянского мира. *Українсько-македонський науковий збірник*. 2006. Вип. 2. С. 272–281.

628. Попик В. І. Вітчизняні електронні біографічні інформаційні ресурси: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2007. Вип. 19. С. 501–513.
629. Попик В. І. Довідкова біографістика у електронному інформаційному просторі України. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського*. Київ, 2008. Вип. 22. С. 283–299.
630. Попик В. І. Персональні матеріали українських дослідників у мережі Інтернет. *Критерії визнання вченого* / за ред. О. Ф. Коновця / Осередок НТШ в Києві, Комісія історії науки і техніки НТШ. Київ, 2008. С. 60–71.
631. Попик В. І. Досвід формування вітчизняних електронних ресурсів біографічної інформації. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2010. Вип. 7. С. 13–45.
632. Попик В. І. Концептуальні засади формування вітчизняних електронних ресурсів історико-біографічної інформації. *Наукові праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 28. С. 453–466.
633. Попик В. І. Роль бібліотек в формуванні електронних ресурсів біографічної інформації. *Бібліотеки и политика открытого доступа к информации и знаниям* : матер. VII Международных книговедческих чтений. Минск, 10–11 ноября 2011 г. Минск, 2011. С. 213–218.
634. Попик В. І. Персоналії сучасників у мережі Internet як чинник розбудови відкритого суспільства, інтеграції України до світового інформаційного простору. *Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища*. Київ, 2012. С. 217–243.
635. Попик В. І. Формування динамічних ресурсів біографічної інформації : можливості бібліотек. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матер. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.). Київ : НБУВ, 2013. С. 201–205.
636. Попик В. І. Електронні ресурси, присвячені Тарасові Шевченку, як відображення сучасного стану розвитку вітчизняного віртуального інформаційного простору. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2014. Вип. 11. С. 257– 271. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2014_11_20
637. Попик В. І. Світовий досвід формування електронних ресурсів біографічної інформації та стан і завдання розвитку української мережевої біографіки. *Націо-нальні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціо-культурного середовища*. Київ, 2014. С. 245–277.
638. Попик В. І. Джерела з біографістики, родинної історії та генеалогії у глобальних інформаційних мережах. *Спеціальні історичні дисципліни : питання теорії та методики* : зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 26–27. С. 97–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sidptm_2015_26-27_10.

639. Попик В. І. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка». *Бібліотечний вісник*. 2015. № 2. С. 3–9. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2015_2_3
640. Попик В. І. Нові обрії інтеграції національного науково-інформаційного простору. *Наукові праці Нац. і бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 11–25. URL: http://np.nbuv.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2015_41_3
641. Попик В. І. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 3. С. 3–11. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2015_3_3.
642. Попик В. І., Яценко О. М., Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Концепція розбудови електронного «Українського національного біографічного архіву» (проект). *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. С. 239–288.
643. Попик В. І., Яценко О. М., Вернік О. Л., Вернік Ю. В. Науково-інформаційний проєкт Інституту біографічних досліджень «Український національний біографічний архів». *Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи* : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін., НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. С. 197–212.
644. Попик В. І. Леся Українка в національному інформаційному просторі. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2021. Вип. 21. С. 19–38. <https://doi.org/10.15407/ub.21.019>
645. Філіппова Н. П. Формування репозитарію персональних бібліографічних покажчиків у складі «Українського національного біографічного архіву»: базові засади реалізації проєкту. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2020. Вип. 20. С. 339–352. <https://doi.org/10.15407/ub.20.339>
646. Яценко О. М. Інформаційні технології в діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського із формування електронних біобібліографічних ресурсів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2006. Вип. 16. С. 437–448.
647. Яценко О. М. Створення електронної колекції іконографії з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2007. Вип. 19. С. 514–518.
648. Яценко О. М.. Іконографічна складова електронного «Українського національного біографічного архіву»: пропозиції щодо технології опрацювання

- зображень. *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2009. Вип. 24. С. 292–298. URL: http://np.nbuv.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2009_24_25
649. Яценко О. М. Використання формалізованих методів при укладанні текстів для веб-сайта «Український національний біографічний архів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2012. Вип. 9. С. 215–230. URL: http://ub.nbuv.gov.ua/doc/ubi_2012_9_11
650. Яценко О. М. Досвід біобібліографічної діяльності Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації* : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2016. С. 156–170. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.
651. Яценко О. М. Методичні та змістові засади формування персоналій в «Українському національному біографічному архіві» *Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації* : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2016. С. 190–198.
652. Яценко О. М. Представлення біобібліографічного матеріалу на персональних сторінках «Українського національного біографічного архіву»: принципи будови розділів, особливості організації, джерела наповнення. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2016. Вип. 13. С. 250–268. <https://doi.org/10.15407/ub.13.250>
653. Яценко О. М. Некролог як складова частина біобібліографічного ресурсу «Український національний біографічний архів». *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць Ін-ту біогр. дослідж. Київ, 2019. Вип. 18. С. 300–308. <https://doi.org/10.15407/ub.18.300>

Науково-інформаційні матеріали. Публіцистика

654. Бондаренко О. Сумніви щодо конкурсу «Великі українці». *BBC Ukrainian.com*. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/story/2008/05/080517_great_ukrainian_is.shtml (17.05.08).
655. В якому стані Музей Лесі Українки (відео). *Крим: реалії*. 25.02.2019. URL: <https://ua.krymr.com/a/video-v-yakomu-stani-musei-lesi-ukrainky/29789751.html>.
656. До ювілею Лесі Українки в рамках проекту «Леся Українка: 150 імен» вперше презентовано повне зібрання творів письменниці у 14-ти томах / Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkip.gov.ua/news/5073.html>
657. Життєписи історії: відверті розмови про шлях у науці. *Україна модерна*: міжнародний інтелектуальний часопис. URL: <https://uamoderna.com/jittepisi-istory/lifestories>

658. Історія у цифрову добу: Експерти розповіли, як інтернет-технології допомагають популяризувати пам'ять про минуле. *Локальна історія*. 19.05.21. URL: <https://localhistory.org.ua/news/istoriia-u-tsifrovu-dobu-eksperti-rozpovili-iak-internet-tekhnologiyi-dopomagaiut-popularizuvati-pamiat-pro-minule/>
659. Кіпіані В. Ярослав Мудрий переміг у «Великих українцях» завдяки маніпуляціям. *Телекритика*. 18.05.2008 URL: <http://www.telekritika.ua/news/2008-05-18/38443>
660. Ковалевська О. Козацькі портрети. *Без брону з Віталієм Ляскою*. 29.01.2021. Вип. 46. URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/kozatski-portreti-olga-kovalevska>
661. Кочерга С. Ялтинський дім Лесі Українки. *Голос Криму – культура*, 21.10.2020. URL: <https://culture.voicocrimea.com.ua/uk/rika-zhyttia/>
662. Музей Лесі Українки у Ялті закрили, російська влада каже – на ремонт, письменники – назавжди. 15.03.2016 / Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27613859.html>
663. Стенограма розмов з Ярославом Дзирою 1988 р. Ч. 2. / Запис Степана Величенка. *Historians*. 20.06.2014 URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/1201>.
664. IABA. Center for biographical researche. URL: <https://blog.hawaii.edu/cbrhawaii/iaba-listserv/>
665. IABA. International Auto/Biography Association. URL: <https://sites.google.com/a/uAlberta.ca/iaba/contact-us/iaba-l-listserve>
666. Life Writing (Life Writ). Publisher: Taylor & Francis (Routledge) Journal description. URL: https://www.researchgate.net/journal/1448-4528_Life_Writing.
667. What is Life-Writing? / Oxford Centre for Life-Writing. URL: <https://oxlifewriting.wordpress.com/what-is-life-writing/>.

- Агапіт Печерський (Агапій), чернець 90
 Агеєва В. П. 384, 388
 Аксельрод А. 263
 Александрова Г. А. 24, 49, 390, 391
 Александрович В. С. 236
 Алексієвець М. М. 23
 Аліпій-іконописець (Аліпій Печерський), чернець, святий 90
 Амбодик-Максимович Н. М. 112, 116
 Андрєєв В. М. 385
 Андрусяк М. Г. 165
 Андрухів І. О. 227
 Андрухович Ю. І. 377
 Анна Ярославна, князівна, королева Франції 400
 Антонич Б.-І. 223
 Антонович В. Б. 63, 98, 127, 128, 129, 132, 133, 144, 152, 166, 181, 227
 Антонович Д. В. 167, 175
 Антонович М. Д. 168, 178, 181
 Апанович О. М. 199, 226, 244
 Апостол, Данило, гетьман 171
 Апостол П. Д. 98
 Арсенич П. І. 227
 Архипенко Є. П. 172
 Атаманенко А. Є. 181
 Атталі, Жак 427
 Ауслендер, Роза 382
 Афанасьєв Є. (Афанасьєв Е.) 71
 Афіані В. Ю. 245
 Бабеф, Гракх 384
 Багалій Д. І. 64, 128, 129, 154
 Багрянний, Іван 180
 Бажан, Микола 189, 192, 388
 Байда – див. Вишневецький Дмитро
 Балаге Г. 263
 Балика, Богдан 64, 95
 Балика, Яцько 95
 Бандера С. А. 316, 350, 382,
 Бантиш-Каменський Д. М. 109, 116, 117, 227
 Бантиш-Каменський І. М. 116

- Бантиш-Каменський М. М. 116
Барабаш, Іван 119, 120
Баранович, Лазар 103, 113, 138
Барановська Н. П. 239
Барвінок, Ганна (Білозерська-Куліш О. М.) 145
Барвінський, Богдан 165
Барвінський, Олександр 138, 165
Барик С. С. 283
Батталья, Гвідо (Battaglia Gwido) 140, 141
Батурина С. С. 242
Баштова Н. Г. 227
Бевз Т. А. 244
Безбородько Олександр, князь 116
Бездрабко В. В. 72, 214
Беляєв В. П. 201
Беляєва Л. В. 241, 244, 292
Бен-Гуріон, Давид 263
Бендас Д. С. 228
Бендас С. М. 228
Березівська Л. Д. 71, 270
Березовський, Максим 112, 116, 196
Березюк Н. М. 111
Берло Г. А. 133
Беленький І. Л. (Беленький І. Л.) 37, 53, 54
Биков М (Быков Н.) 144
Биковський, Лев 78, 181
Биховець М. М. 157
Біднов В. О. 165–167
Білас Я. І. 227
Білецький А. О. 242
Білецький Л. Т. 167
Білецький О. І. 175, 283
Білик, Іван 198
Білоконь С. І. 76, 123
Білоусько О. А. 279
Біляїв В. І. 180
Біцилли П. М. 371
Блакитний, Василь (Елланський В. М.) 157, 160
Блащук С. М. 242
Бовгиря А. М. 95, 457
Богач М. Р. 227
Богачевська-Хом'як Марта 65, 378
Богдан Гатило (Аттіла), герой роману Івана Білика «Меч Арея» 198
Богданович С. 112
Боголюбов М. М. 373
Богун, Іван 161
Бодак О. П. 242
Боденчук Л. С. 242
Бодянський О. М. 104, 125
Бодянський П. І. 125
Бойко Л. С. 208
Бойко Ю. 177
Болбочан П. Ф. 239
Болховітінов, Євгеній, митрополит 109, 111–115
Боляк О. С. 242
Бондар М. П. 257
Бондарева О. Є. 392
Бондаренко О. В. 316
Бонні, Грейс 397
Бордуляк Т. Г. 145
Борисенко В. Й. 255
Бориславич, Петро 87

- Боронь О. В. 257
Бортнянський, Дмитро 112, 116
Борщак, Ілько 65, 165
Боряк Г. В. 95, 242, 255, 257, 260, 269, 304
Босенко О. О. 74
Брайчевський М. Ю. 181, 198, 242
Брик І. С. 165
Брюховецький В. С. 229, 385
Брюховецький Іван, гетьман 104, 119, 237
Бугаєва О. В. 19, 20, 24, 68, 298
Будзар М. М. 25
Будзиновський В. Т. 146
Булгаков Ю. Б. 242
Бургардт О.-Е. (Бурггардт, Юрій Клен) 227, 283
Буряк Л. І. 20, 24, 25, 68, 69, 74, 152, 214, 342, 369, 371, 374–378, 382, 383, 393–396
Бутник-Сіверський Б. С. 242
Бухарін М. І. 204
Бучневич В. Є. 125
Вакуленко С. В. 201
Валевський О. Л. 13, 36, 51, 52, 54
Ван Гог, Вінсент 263, 384
Варикаша М. М. 386
Василенко М. П. 63, 127, 133, 165, 205
Василенко О. М. 242
Василюк О. Д. 227, 245
Вахнянин А. К. 144
Вахрамєєва О. Б. 54
Ващенко В. В. 72
Ведель, Артем 178, 196
Величенко С. 201
Величко, Самійло 95, 96, 102
Венгловський С. А. 203
Верба І. В. 226
Вербицький, Михайло 226
Вергунов В. А. 71, 242, 245
Верещук І. А. 350
Верменич Я. В. 257
Вернадський В. І. 243–245, 291, 373, 403, 406
Вернік О. Л. 20, 74, 296, 297
Вернік Ю. В. 20, 24, 74, 78, 271, 296, 297, 411, 413, 420
Верстюк В. Ф. 228, 239, 257
Виговський Іван, гетьман 96, 138, 146, 236
Винар Б. І. 75
Винар Л. І. 65, 77, 172, 180, 181, 193
Винниченко В. К. 145, 176, 178, 179, 223, 239, 391, 392
Винокур Г. О. 41
Вихованець Т. В. 226
Вишневецький, Дмитро (Байда), князь 97, 146, 148, 236
Вишневецький, Михайло, князь 97
Віднянський С. В. 167, 170
Війон, Франсуа 384
Вільде, Ірина 388
Вовк (Волков) Ф. К. 178
Возняк М. С. 165
Войнаровський А. С. 121
Войтович Л. В. 70, 91, 94, 95, 236
Войченко І. Д. 292
Волков В. П. 244
Володимир Великий (Володимир I Святославич), князь 67, 97, 138, 402

- Володимир Мономах, князь 64, 85, 87, 138
- Володимирський-Буданов М. Ф. 128
- Вронська Т. В. 239
- Врублевська В. В. 391
- Вугман І. С. 152
- Габсбург Вільгельм (Василь Вишиваний), ерцгерцог 226
- Галан Я. О. 201
- Галузинська В. С. 241
- Галькевич Т. А. 77, 243
- Гальченко С. А. 255
- Гальшка Гулевичівна 196
- Гамалія П. Я. 112
- Ганіткевич Я. В. 228
- Гарбар А. В. 259
- Гаркуша О. 262
- Генералюк А. С. 58, 249
- Геннаді Г. М. 125
- Герич Ю. 176
- Гірняк М. 385
- Глинський Михайло, князь 97
- Глібов, Леонід 143
- Гнатюк В. М. 227
- Гоголь М. В. 203, 255, 388, 392, 406
- Головаха Є. І. 346
- Головаха І. П. 186
- Голубець М. 153
- Голубєв С. Т. 139
- Голубович І. В. 18, 58, 73, 370
- Гончаренко М. І. 152
- Гончарук М. А. 255
- Горак Р. Д. 203, 260, 368, 391
- Горбач Т. С. 242
- Гординський Я. А. 165
- Гордієнко-Головко, Кость 146
- Горинь М. М. 176
- Горленко В. П. 129
- Горобець В. М. 237
- Горська А. О. 176, 397
- Грабович Г. Ю. 177, 182
- Грабовський, Павло 179
- Грабянка, Григорій 95, 96
- Гранатович А. В. 227
- Гранчак Т. Ю. 341
- Гребінка, Євген 201
- Григорова Е. Н. 142
- Гримич М. В. 378
- Грицак Я. Й. 238, 256, 377, 378, 382, 403
- Грищенко О. В. 382
- Грищишина А. М. 242
- Грінченко Б. Д. 143, 145, 146
- Гром'як Р. Т. 386
- Грушевська К. М. 226
- Грушевський М. С. 44, 63, 64, 85, 90, 95, 108, 133–136, 144, 145, 153, 165, 181, 206, 278, 283, 284, 292, 309, 382
- Грушевський О. С. 145
- Гудим І. О. 262
- Гузар, Любомир (див. Любомир Гузар) 261
- Гумілевський Д. Г. (див. Філарет Гумілевський)
- Гундорова Т. І. 19, 57, 249, 341, 356, 378, 393
- Гуржій І. О. 95, 186

- Гуржій О. І. 226, 236, 237
Гурницький К. І. 199
Гусар-Струк Д. 153
Гутник А. М. 77, 243
Галаган Г. П. 25, 226
Ґєдройць, Єжи (Jerzy Giedroyc) 174, 224, 263
Ґізель Інокентій, церковний діяч, 88, 100
Даниленко В. М. 244
Данило Галицький, князь 138, 236
Дашкевич М. П. 128
Дашкевич Я. Р. 65, 155, 225
Дей О. І. 192
Демченко А. Я. 260
Демченко Т. П. 153
Джобс, Стів 401
Дзира Я. І. 199, 201
Дзюба І. М. 57, 65, 176, 248
Дзюба О. М. 98, 159
Дзюбич С. А. 244
Дивнич, Юрій (див. Лавріненко Ю. А.)
Димитрій Ростовський, митрополит (див. Туптало Д. С.)
Дідух О. В. 95
Дмитерко Я. Д. 186
Довбуш, Олекса 162
Довженко О. П. 164, 202, 392, 400
Домонтович, Віктор (див. Петров В. П.)
Донцов Д. І. 166, 177, 283
Дорошенко В. В. 165, 166, 178
Дорошенко Д. І. 64, 93, 102, 104, 106, 110, 119, 144, 166–168, 178
Дорошенко П. 178
Дорошенко Петро, гетьман 104, 178, 237
Дорошкевич О. К. 158
Достоевський Ф. М. 100
Драгоманів (Драгоманов) С. М. 176
Драгоманов М. П. 128, 144, 169, 176, 178, 179, 182
Драгоманови, родина 382
Драй-Хмара М. О. 157, 158, 176, 223, 283
Драч І. Ф. 203, 230
Дубровіна А. А. 95, 242, 243, 245, 252, 389
Душник В. (див. Dushnyck, Walter)
Дядиченко В. А. 95
Епік Г. Д. 157
Ернст Ф. А. 155, 157
Євтух В. Б. 184
Євшан М. Й. 166
Єкельчик С. О. 65, 378
Єрофєєв (Єрофіїв) І. Ф. 162
Єрошенко В. Я. 392
Єфименко О. Я. 125, 128
Єфименко П. С. 63, 64, 125, 129, 132
Єфремов С. О. 63, 133, 159, 165, 176
Єшкілев В. А. 390
Жарких М. І. 277, 283
Жаровська О. 261
Жевуський В. (див. Ржевуський, Вацлав)
Железняк М. Г. 77, 243
Жеплинський Б. М. 252
Житецька В. С. 395
Житецький Г. П. 69, 371, 374, 376, 395
Житецький П. Г. 144, 395
Жолтовський П. М. 192
Жуковський А. І. 173, 181

- Жулинський М. Г. 159, 197, 209, 223, 248, 254–259
Журавльов О. 397
Забанджала, Михайло 260
Забужко О. С. 19, 57, 58, 259, 356, 377, 393
Загайкевич М. П. 226
Загородній А. Г. 244, 245
Зайцев П. І. 169, 177
Заливчий А. І. 160
Заремба В. І. 201
Заремба С. З. 225
Заруба В. М. 227
Зашкільняк Л. О. 378
Зворський С. Л. 255
Зелінська А. А. 73
Зень О. 252
Зеров, Микола 158, 175, 176
Зертис-Каменський, Амвросій 116
Зертис-Каменський С. К. 116
Зінченко А. Л. 260
Зісельс Й. С. 377
Зуляк І. С. 23
Іваницька С. Г. 153
Іванишев М. Д. 127
Ігнатенко Г. Г. 203
Ігор, князь 87
Іконніков В. С. 128
Ільєнко І. О. 201
Ільницька Л. І. 136
Ільницький Іосиф, церковний діяч 116
Індиченко Г. В. 152
Ісаєвич Я. Д. 65, 356
Ісаєнко О. М. 120
Іщенко О. С. 184
Йогансен М. Г. 157
Кавалло, Франческа 400
Каденюк Л. К. 400
Калакура Я. С. 50, 65, 224
Калібаба Д. П. 227
Калнишевський Петро кошовий отаман 139
Каманін І. М. 63, 133
Кандиба І. О. (див. Олесь Олександр)
Капраль М. М. 135
Кара Т. С. 162
Карєєв М. І. 39
Кармелюк (Кармалюк) У. Я. 161
Карпенко-Карий (Тобілевич) І. К. 201
Картузов В. В. 242
Качура Я. Д. 161
Кащенко А. Ф. 146, 166
Квітка-Основ'яненко Г. Ф. 201
Кедрин (Кедрин-Рудницький) І. І. 174
Кеппен К. І. 111
Кеппен П. І. 111
Кирилюк Є. П. 194
Кисиль Адам 182
Ківшар Т. І. 20, 68, 152, 374
Кіпіані В. Т. 261, 262, 316–318
Кіржаєв С. М. 245
Кісь О. Р. 394
Клен, Юрій (див. Бургардт О.-Е.)
Клименко Е. С. 252
Клименко І. В. 242
Климкевич Р. М. 172
Климовський С. 115

- Клімов А. А. 255
Клочкова Я. О. 400
Ключевський В. Й. 88
Кобзей, Томá 177
Кобилянська, Ольга 19, 57, 145, 179, 391
Кобринська, Наталія 145, 394
Ковалевська О. О. 319
Ковалів Ю. 386
Коваль А. 176
Ковальська Т. В. 73
Ковальчук Д. Б. 252
Ковалюк Р. Т. 225
Когут, Зенон-Євген 378
Козицький П. О. 157
Козуб С. Г. 159
Козьмін Б. П. 163
Колесник І. І. 23, 45, 72
Колесса О. М. 142
Колісниченко Ю. 196
Комаров В. М. 156
Комаров М. Ф. (іноді – М. Т.) 141, 142, 156
Комарянська Т. В. 78
Кон Ф. Я. 163
Конашевич-Сагайдачний, Петро (див. Сагайдачний, Петро)
Кондаурова Г. Ю. 382
Кониський О. Я. 63, 133, 141, 145, 166
Коновець О. Ф. 326
Кононенко В. О. 77
Константинов В. В. 191
Копистенський, Захарія 93
Кордуба М. М. 165, 166
Коржевський В. 100
Корнейчик І. І. 132
Корнієнко В. В. 236
Корнієнко М. П. 70
Корній А. П. 252
Корнілова А. Є. 71
Королевський, Кирило 260
Короленко В. Г. 203
Корольова Т. Б. 292
Корчемна І. С. 242
Коряк В. Д. 158, 159
Косач-Борисова І. П. 321, 379
Косач-Кривинюк О. П. 179
Косачевська Є. М. 199
Косачі, родина 310
Косинка Г. М. (Стрілець) 154
Костенко А. І. 201, 202
Костенко А. В. 176
Костомаров М. І. 63, 109, 121, 127, 138, 148, 161, 187, 199, 384
Костюк Г. О. 176–178, 180, 227
Костюк О. Г. 252
Костюк С. П. 252
Котляр М. Ф. 236
Котляревський І. П. 143
Котлярова Т. В. 33, 70, 78
Коць, Маріян Павло 252
Коцюбинська М. Х. 176
Коцюбинський М. М. 145, 159, 161, 176, 391
Кочерга С. О. 311
Кочубей Василь, князь 116
Кочубей Віктор, князь 116
Кошелівець І. М. 174, 175

- Коялович-Віюк, Альберт 94
Кравців Б. 176
Кравченко В. В. 65, 378
Кравченко В. Г. 226
Кравченко В. М. 100
Кралюк П. М. 388, 390, 391
Кривошея В. В. 70
Кривусів (Борецький) В. І. 157
Крижанівський В. П. 380
Крижановська Т. О. 370
Кримський А. Ю. 19, 58, 154, 199, 226, 249, 293
Кримський С. Б. 203
Крип'якевич І. П. 165, 181
Кричевський В. Г. 178
Кроковський, Іоасаф, церковний діяч 116
Кропивницький М. Л. 143
Крупницький Б. Д. 168, 171
Крушельницький А. В. 145
Крушельницький М. М. 203
Крячок М. І. 255
Кубійович В. М. 171, 173, 177
Кузеля З. Ф. 168, 173
Кулаковський Ю. А. 226
Кулик В. 182
Куліш М. Г. 179
Куліш П. О. 58, 143, 146, 158, 161, 178, 223, 249, 384
Кульчицький С. В. 239, 378
Купченко-Гринчук О. М. 242
Курас І. Ф. 65, 242
Курбас Лесь (Курбас О.-З. С.) 176, 392
Куриленко Т. В. 78, 107, 110, 110, 243, 298
Кучер В. С. 161
Куш С. 255
Кюрі, Марія 400
Лавріненко Ю. А. (Дивнич Ю.) 160, 172, 174, 177, 224
Лазаревський О. М. 63, 102, 127–129, 182, 276
Лаюк М. М. 391
Левицький В. Л. 165
Левицький І. О. 134, 136
Левицький К. А. 167
Левицький М. П. 145
Левицький О. І. 129, 199, 225
Лейтес О. М. 156, 157
Леонтович М. Д. 252
Лепкий Б. С. 145, 223
Леся Українка – див. Українка Леся
Лещук І. 260
Лизанчук В. В. 406
Лиман, Леонід 187
Липа І. Л. 260, 375
Липинський. В. К. 175, 176, 182, 239
Липківський, Василь, митрополит УАПЦ 260
Лисенко В. М. 279
Лисенко І. М. 252
Лисенко Л. 264
Лисенко М. В. 144, 202, 212, 252
Лисенко О. 202
Лисенко О. Є. 225
Лисяк-Рудницький І. П. 65, 174, 175, 177, 178, 182, 375, 395

- Литвин С. Х. 226
Литвин Ю. Т. 205
Лихачов Д. С. 85, 86
Лобановський В. В. 316, 400
Лобисевич О. К. 178
Лобода Т. М. 226
Лобузін К. В. 270, 291
Ломоносов М. В. 99
Лосенко, Антон 116
Лось В. Е. 242
Лотман Ю. М. 85, 88, 89
Лотоцький О. Г. 63, 133, 169, 226
Лошиць Ю. М. 202
Лукінов І. І. 242
Лукіянович Д. Я. 145
Лук'яненко Л. Г. 176
Луців Л. 166
Луцький О. М. 179
Луцький Ю. О. 179
Лушій С. І. 172
Любовець Н. І. 20, 24, 33, 69, 70, 71, 78, 107, 110, 152, 201, 243, 298, 319, 380, 381, 416, 439
Любомир (Гузар), патріарх-предстоятель УГКЦ 261
Ляска В. М. 319
Ляшко С. М. 12, 19, 20, 63, 64, 66, 108, 110, 125, 132, 133, 151, 152, 154, 155, 157, 161, 167, 168, 202, 369–371, 374, 386
Магочій П.-Р. 378
Мазепа Іван, гетьман 116, 117, 119–121, 138, 168, 171, 178, 237, 392, 403
Мазепа О. 173
Майстренко І. 176
Майфет Г. Й. (Майфет Ф.) 158, 159
Макарій, митрополит 100
Маковей, Осип 143, 145, 166
Максимович М. О. 120, 127
Маланчук В. Ю. 198
Маланюк Є. Ф. 180
Малиновський Б. М. 241
Мамай (Козак Мамай), герой українського епосу 198
Мамедова Г. І. 71
Манжура, Іван 144, 201
Маннергейм, Карл 263
Марахов Г. І. 187
Маркевич М. А. 111, 117, 119, 200
Марко Вовчок (Вілінська М. О.) 143, 202, 384
Маркович О. М. 63, 101, 102, 111
Маркович, Яків 98
Маркович Я. М. 111, 118
Маркусь В. В. 65, 177, 184, 229
Мартович, Лесь 145, 203
Мартос О. І. 111
Марунчак М. Г. 180
Марченко М. І. 187
Марченко Н. П. 20, 24, 68, 69, 74, 79, 214, 361, 369–371, 389, 398–400
Марьямов А. М. 202
Маск, Ілон 401
Маслов В. П. 141
Матвєєва Л. В. 226
Матійчук О. 382
Матковська І. Я. 370
Матяш І. Б. 225, 226, 255

- Махновець Л. Є. 201
Мацевич А. Ф. 203
Мацьків Т. І. 181
Мейхер В. 75
Мельник (Мельник-Антонович) К. М. 133
Мельник Н. І. (див. Любовець Н. І.)
Мельник Я. І. 226
Мельничук Г. 255
Мемелова О. В. 245
Менжулін В. І. 18, 27, 58, 73
Мерінг Ф. 71
Мефодій, єпископ 116
Милорадович Г. О. 125, 137
Милорадович Є. І. 133, 397
Мирний, Панас (Рудченко П. Я.) 143, 145
Миронець Н. І. 249, 378
Михайличенко, Гнат 160, 223
Михальська Н. П. 253
Мицик Ю. А. 71, 93, 100, 236
Міллер Д. П. 128
Міллер М. О. 172
Мірза-Авакянц Н. Ю. 397
Міхновський М. І. 239
Міцкевич, Адам 142
Міщук Г. А. 435
Міщук С. М. 435
Міяковський В. В. 138, 157
Мнішех, Марина 262
Многогрішний Дем'ян, гетьман 104
Мовчан, Михайло, автор щоденника 98
Могила, Петро (див. Петро Могила)
Могилянський М. М. 64, 153
Модзалевський В. А. 64, 128, 137, 154
Молчанова Т. О. 252
Мордовець Д. А. 146
Мороз В. Я. 176
Мороз М. О. 258
Морозенко (Мрозовицький, Станіслав-Нестор) 119
Моруа, Андре 161
Мосель П. 178
Москвич Л. Г. 199, 225
Мотиль О. 179
Музичка А. 158, 283
Муріна С. В. 296
Мусієнко О. Г. 208
Муха А. І. 252
Мушкетик Ю. М. 162
Наєнко М. К. 174
Назаренко І. Д. 166
Назарук О. Т. 182
Наливайко, Северин (Семерій) 103, 121, 146
Наріжний С. П. 165, 167, 168
Нахлік Є. К. 58, 249
Невський В. І. (Невский В. И.) 163
Некрасов В. П. 176
Немкович О. М. 252
Ненадкевич Є. О. 283
Неополітанська В. С. 245
Нечуй-Левицький (Левицький) І. С. 144–146, 391
Ніковський А. В. 283
Новаківський, Олекса 392
Новиков М. І. 102, 103, 112, 113

- Новицький І. П. 128, 129
Новицький М. М. 157
Новицький Я. П. 128
Новосолова Л. С. 241, 244, 292
Новохатський К. Є. 245
Обама, Барак 263
Оглоблін О. П. 171, 172, 178, 180, 181, 226
Огнєва Л. 397
Одарченко П. В. 158, 170, 175, 177–180
Окольський Симон (Okolski Szymon) 94
Оланд, Франсуа 263
Олег, князь 87
Олександрів Б. 176
Олексій Михайлович, московський цар 103
Олесь, Олександр (Кандиба О. І.) 176, 223
Олійник Ф. 160
Ольга, княгиня 87, 236
Омельченко, Василь 178
Омельчук В. Ю. 244, 245, 291, 292
Онацький Є. Д. 153, 174
Онищенко О. С. 241, 242, 244, 245, 292, 298, 374
Онопрієнко В. І. 25
Орлик Пилип, гетьман 168, 171, 181
Осадець О. П. 252
Осадчий М. Г. 176
Осадчук Б. І. 174
Осипов К. (Куперман О. М.) 202
Остапенко П. В. 255
Осташко Т. С. 226, 228, 239, 382
Островська Р. П. 201
Островський, Микола 201
Острозький, Костянтин Іванович, князь 97
Острозький, Костянтин Костянтинович, князь 97, 138
Острозький, Костянтин Олександрович, князь 226
Острозький, Роман, князь 974
Острозький, Януш Олександрович, князь 226
Осьмачка, Тодось (Феодосій Степанович) 176
Отаманенко А. Є. 227
Павленко С. О. 237
Павленков Ф. Ф. 142
Павлик М. І. 166
Павличко С. Д. 19, 58, 226, 249, 359, 393
Павлова А. В. 321
Павловський В. М. 178
Павловський І. Ф. 75, 129, 137
Павлуцький Г. Г. 154
Палієнко М. Г. 75, 129
Палій, Семен 119, 162
Панас Мирний (див. Мирний Панас)
Панченко В. Є. 201
Панькова С. М. 382
Папакін Г. В. 239
Папроцький (Paproski) Бартош 94
Пархомчук С. М. 199
Пастернак Я. І. 172
Патик В. В. 24, 69, 78, 79, 214, 374
Патон Б. Є. 241, 373
Пачовський М. І. 143

- Пеленський Є. Ю. 167
Пеленський Я. Б. 65
Пелех П. 165
Перетц В. М. 85, 389
Перулайнен, Лана (Жемчужина С. Р.) 262
Петлюра, Леся 374
Петлюра, Симон 148, 179, 226, 239, 374
Петренко І. М. 397
Петрикова В. Т. 153
Петро І, московський цар 97
Петро Могила, митрополит 138, 139, 146
Петров В. П. (літ. псевд. Віктор Домонтович) 161, 172, 384
Петров М. І. 49, 143, 166
Петровська І. Ф. (Петровская И. Ф.) 54
Печенюк М. А. 252
Пизюр, Євген. 176
Пилипенко С. 156
Пильчиков Д. П. 133
Підгайний Л. Є. 158, 283
Підкова (Подкова), гетьман 103
Підкова І. 228, 275
Пільгук І. І. 201
Пінчук Ю. А. 199
Плачинда С. П. 196, 203
Плевако М. А. 152, 160, 178, 223
Плещеев О. М. 158
Плохій С. М. 65, 378
Плужник Є. П. 223
Плющик О. В. 24
Побірченко Н. С. 227
Полек В. Т. 196
Полетика В. Г. 118
Полетика Гр. А. 102, 11, 118
Поліщук В. А. 223
Полонська-Василенко Н. Д. 65, 159, 181
Полуботко Павло, гетьман 116, 138
Полотай А. М. 255
Полухін А. К. 187
Пом'ян, Кшиштоф 264
Пономарьов С. І. 125
Попик В. І. 19, 20, 27, 31–33, 42, 43, 49, 51, 52, 56–58, 61, 66, 67, 70, 74, 86–88, 91, 94, 96–98, 100, 102–104, 109–112, 115, 117, 118, 120, 126, 132, 134, 136, 140, 151, 157, 192, 205, 214, 218, 220, 231–233, 240, 243, 245, 246, 266, 270–273, 275, 276, 284, 285, 290, 295, 296, 297, 298, 300, 310, 314, 316, 321, 322, 326, 329, 340, 343, 347, 350, 368, 369, 371, 373, 399, 402, 406, 411, 424
Попіль Н. 176
Попов П. М. 155
Попова Т. М. 25, 48, 54, 55, 370, 371
Попович М. В. 57, 65, 149, 150, 203, 248
Потебня О. О. 169
Потічний П.-Й. П. 183, 261
Походня І. К. 241
Приходько Л. Ф. 255
Пріцак О. Й. 65, 177, 182
Прокопович, Феофан (Теофан), архієпископ 99, 196
Промська О. Л. 77
Процюк, Степан 391, 392
Путро О. І. 237
Пушкар, Мартин 119
Пчілка, Олена (Косач О. П.) 145, 179

- Раєв, Марк 179
Райс Е. 176
Раковський, Іван 165
Ракушка-Романовський, Роман 95
Ребет, Дарія (Цісик, Вільшинська) 176
Реєнт О. П. 203, 239
Резниченко (Різниченко) В. Ф. 125
Репіна Л. П. 37, 54
Рєпін І. Ю. 392
Ржевуський, Вацлав Северин (Жевусь-
кий, Ревуха) 161, 384, 385
Рибников М. О. 40, 41
Рилєєв К. Ф. 120, 121
Рильський М. Т. 176
Римаренко Ю. І. 228
Рисинов В. 203
Ричка В. М. 236
Рігельман О. І. 104
Розумовський, Кирило, гетьман 104, 116,
237
Розумовський, Олексій 116
Роксолана (Лісовська А. Г.) 196
Рокфеллер, Девід 263
Романів О. М. 173
Романова Н. П. 232, 233
Романюк М. М. 136, 228
Роналду, Кріштіану 263
Росовецький С. К. 95
Рот'яч О. П. 197
Рот'яч П. П. 197, 253
Рубан В. Г. 104, 111, 112
Руданський, Степан 143
Рудницька, Мілена 375, 395
Рудницький М. І. 166
Ружинський, Федір-Богдан, гетьман 103
Рузвельт, Теодор 263
Рукавіцина-Гордзієвська Є. В. 114, 115
Рулін П. І. 283
Русова С. Ф. 166
Рутківський, Володимир 389
Савченко О. В. 184
Савченко П. 223
Савченко Я. Г. 158
Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний)
Петро, гетьман 120, 139, 146, 236
Саліковський О. Х. 146
Самовидець, козацький літописець 95,
86
Самойленко О. Г. 284
Самойлович Іван, гетьман 104, 119
Самусь М. Д. 160
Самчук У. О. 172
Сарбей В. Г. 65, 186, 187, 199, 224, 225
Сас П. М. 236
Сверстюк Є. О. 174, 176
Свидницький А. П. 203
Свідзинський В. Ю. 157
Світличний І. О. 176
Сегев, Том 263
Семененко О. П. 175
Сендикта З. 255
Сенченко І. Ю. 223
Сергійчук В. І. 236, 260
Симоненко, Василь 179, 223
Симоновський П. І. 193
Синівський А. С. 227

- Сисин, Френк 65, 182, 378
Ситник К. М. 244
Сідак В. С. 239
Сікорський І. І. 400
Сірій Ю. (Тищенко Ю. П.) 167, 282
Сірко Іван, кошовий атаман 139
Скаба А. Д. 95
Скатерина Т. П. 227
Сковорода Г. С. 57, 168, 201–203, 248, 293, 316, 388, 390–392, 462
Скоропадський, Іван, гетьман 104, 226, 237, 239, 261
Скоропадський, Павло, гетьман 239, 261
Скоропадські, родина 382
Скорупська, Марта 179
Скрипка Т. О. 382
Скрипник Г. А. 252
Скрипник М. О. 158, 175
Скрябін, Кузьма (Кузьменко А. В.) 400
Слабошпицький М. Ф. 391
Славинецький, Еліфаній 138
Сліпий, Йосиф 261
Смаль-Стоцький С. Й. 166–168, 177
Смоленський, Павел (Smoleński, Paweł Piotr) 377
Смолій В. А. 76, 95, 225, 229, 230, 236, 237, 242, 254, 251, 254, 255, 257
Смотрницький, Мелетій 390
Снайдер, Тімоті 378
Сніцарчук Л. В. 136
Соддатенко В. Ф. 239
Соневицький, Ігор 178
Сорокіна М. Ю. 245
Сосновський М. І. 177
Сосюра В. М. 176, 392
Софонович, Феодосій 99
Сохань П. С. 224
Сохань С. В. 242
Сохоцький І. Й. 177
Срезневський І. І. 119
Сталін І. В. 204
Стамбол І. І. 20, 24, 74, 260, 375, 380
Старанчук О. 382
Старицький М. П. 143
Старовойт М. В. 242
Старовойтенко І. М. 239
Старовольський, Шимон (Starowolski, Szymon) 97
Стахів М. М. 178
Стеблій Ф. І. 378
Стебун І. І. 161
Степаненко М. І. 197
Степанков В. С. 225, 236, 237
Степченко О. П. 243
Стефаник, Василь 145, 177, 391, 392
Стешенко І. М. 143
Стойко С. М. 244
Столярчук Б. Й. 252
Стоун, Ірвінг 263
Страйгородська Л. І. 71
Струк Д. 176
Струмінський Б. 179
Студинський К. 144, 165
Стус, Василь 176, 205, 223, 248, 262, 318, 392
Стяжкіна О. В. 394

- Субтельний О. М. 65, 181
Судієнко М. Й. 104, 472
Сулима, Іван 146
Сумцов М. Ф. 129
Супронюк О. К. 255
Сухомлинська О. В. 71
Сухомлинський В. О. 71
Таїрова-Яковлева Т. Г. 95
Тарасенко О. І. 227
Татіщев В. М. 99
Теліга, Олена 249, 392
Тельнюк С. В. 203
Теодорович І. А. (Теодорович І. А.) 163
Терещенко Ю. І. 226, 239, 382
Тернер, Тіна 263
Терновський П. О. 129
Тесла, Нікола 263, 400
Тесленко, Архип 392
Тимченко В. М. 161, 386
Тимченко Є. К. 154
Тинянов Ю. М. 161
Тихий, Олекса 205
Тичина, Павло 159, 160, 203
Тищенко Ю. П. (див. Сірій Ю.)
Тіманова Л. І. 241, 242
Ткаченко І. П. 159
Ткаченко Т. В. 226
Толочко П. П. 198, 236
Томазов В. В. (Томозов) 24, 71, 375
Томашівський С. Т. 144
Томенко М. Д., 203
Тоффлер, Елвін 345
Трамп, Мері А. 263
Трегуб М. М. 136
Трефілов В. І. 242
Тристанов Б. Ю. 280
Трітшель К. 71
Троїцький В. Ю. 322
Тронько П. Т. 194, 224, 242, 313
Трощинський В. П. 184
Трублаїні, Микола 203
Туган-Барановський М. І. 176
Тулуб, Зинаїда 187
Тулуб О. О. 156
Туптало Д. С. (Димитрій Ростовський), 100, 138
Турченко Ф. Г. 239, 378
Турчиновський, Ілля 98
Українка Леся (Косач Л. П.) 19, 58, 158, 159, 166, 167, 170, 175, 179, 201, 249, 258, 270, 282–284, 292, 310–312, 316, 319–322, 379, 382, 383, 391, 392, 396, 402
Улащик Н. Н. 91
Улюра Г. А. 397
Устиновський Д. В. 244
Ушкалов Л. В. 388
Фавілли, Елена 400
Федор Олексійович, московський цар 103
Федоренко В. 176
Федорук Я. О. 135
Феодосій Печерський, чернець 89, 90, 138
Феофан Прокопович (див. Прокопович, Феофан)
Филипович П. П. 158, 176, 223
Фіклістова О. О. 292

- Філарет (Д. Г. Гумілевський), архієпископ 227
- Філіппов І. Т. 41
- Філіппова Н. П. 20, 74, 78, 271, 412
- Франко І. Я. 19, 57, 145, 171, 175, 177, 179, 201, 202, 226, 238, 249, 258, 283, 284, 309, 316, 391, 392, 402
- Франкфурт С. 71
- Ханенко, Микола 98
- Харченко А. 283
- Хвильовий, Микола 157, 182, 223
- Хвиля А. 181
- Хижняк З. І. 228
- Химка, Іван-Павло 378
- Хінкулов Л. Ф. 202
- Хмарський В. М. 260
- Хмельницький, Богдан, гетьман 95–97, 99, 103, 104, 117, 138, 144, 201, 202, 225, 236, 316, 402
- Хмельницький, Тимош 120
- Хмельницький, Юрій, гетьман 104, 119, 148
- Хорунжий Ю. 255
- Хруслінська Іза (Chruślińska Izabella) 377
- Цвейг, Стефан 161
- Цибаньова О. С. 201
- Цимбала О. С. 153
- Ципкін Д. 95
- Цісик, Квітка 392, 400
- Чайківський А. Я. 145
- Чалий М. К. 141, 161
- Чалий, Сава 121, 384
- Чендей І. М. 176
- Чепа А. І. 111, 116
- Черниш Н. І. 72, 108
- Чернишевський М. Г. 187
- Чернишова Т. М. 242
- Чернов С. А. 285
- Чернухін Є. К. 242
- Чехов А. П. 392
- Чехович К. 176
- Чижевський Д. І. 166, 168
- Чикаленко Є. Х. 239
- Чишко В. С. 12, 16, 20, 45, 46, 52, 55, 65, 85–90, 97, 106, 110, 120, 121, 125, 132, 138, 151, 154, 197, 229, 232, 234
- Чорновіл В. М. 176, 316
- Чубинський П. П. 128
- Чудакова, Марієтта 204
- Чумак, Василь 160
- Чупринка Г. А. 179, 223
- Шандра В. С. 260
- Шанель Коко 440
- Шаповал А. І. 242, 389
- Шаповал Ю. І. 240, 260
- Шаровольський І. В. 283
- Шафонський О. Ф. 104, 111
- Швецова-Водка Г. М. 77
- Швець А. І. 394
- Швидкий В. П. 226
- Шевельов (Шерех), Юрій 174, 178, 261
- Шевченко І. І. 18
- Шевченко Т. Г. 57, 58, 115, 118, 140–144, 158, 164, 189, 171, 172, 175, 177, 179, 182, 187, 194, 201, 202, 209, 248, 249, 253, 254, 257, 259, 260, 284–288, 291, 292, 308, 309, 316, 392, 402, 406
- Шевченко Ф. П. 65, 224, 226, 242

- Шелест П. Ю. 240
Шемшученко Ю. С. 229
Шенрок В. І. 143
Шептицький, Андрей, митрополит 227, 260, 261, 392
Шеремета О. М. 227
Шихненко І. М. 153
Шмиговська В. В. 244
Шовкопляс І. Г. 199
Шокало О. А. 230
Шпорлюк, Роман 65, 177, 378
Штогрин Д. М. 77, 183
Шумський О. Я. 260
Шурляков С. В. 137
Шуст Р. М. 228, 276
Щавурський Б. Б. 253
Щепакін В. М. 252
Щербина В. І. 63, 127, 128, 133
Щурат В. Г. 165
Юзефович М. В. 127
Юринець В. О. 159
Юркова О. В. 76
Яворівський В. О. 159
Яворницький (Эварницкий) Д. І. 128, 139, 160
Яворський, Стефан, церковний діяч 116
Яковенко В. І. 142
Яковенко Н. М. 92, 356, 378
Яковлева Л. 168
Яковлів А. І. 167
Якубський Б. В. 159
Ямпольський І. 283
Яновський, Юрій 203
Яременко Л. М. 245
Ярослав Мудрий, князь 87, 138, 236, 316, 402
Ясинський М. І. 153
Ясінський Б. 75, 76
Ясь О. В. 242
Яценко О. М. 20, 33, 70, 74, 78, 107, 110, 153, 242, 271, 296–298
Яценко П. О. 391
Яцик Н. (Үасук N.) 177
Яцик П. Д. 182
Яшек М. Ф. 156, 157
Dushnyck Walter (Душник В.) 177
Howes, Craig 436
Smith S. 435
Watson J. 435

УДК 929-021.414-043.86:[001+008](477)

Попик Володимир Іванович

Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства: монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 528 с.

ISBN 978-966-02-9761-6 (друк)

ISBN 978-966-02-9762-3 (електрон.)

У монографії досліджено місце, роль і значення біографіки як феномену національної культури та науки, а також як важливого інформаційно-комунікативного ресурсу, у житті українського суспільства. Проаналізовано основні етапи розвитку біографіки на Батьківщині та в українській діаспорі, здобутки, сучасний стан, невирішені проблеми, актуальні завдання, новітні визначальні тенденції й перспективи розвитку дослідницької, видавничої та інформаційної роботи. Розкрито досвід Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, а також вчених інших наукових установ та закладів освіти у розробці теоретичних і методичних засад вітчизняної біографіки, освоєнні та впровадженні в Україні новітніх напрацювань світової науки і культури у галузі розширення проблемно-тематичного діапазону, збагачення творчого арсеналу біографічних досліджень та поширення біографічних знань.

Сформульовані у монографії теоретичні положення та методичні рекомендації адресовані дослідникам-біографістам — історикам, літературознавцям, культурологам, а також працівникам видавничої й інформаційної сфери, бібліотекознавцям — усім, хто причетний до справи біографічних досліджень, формування ресурсів біографічної інформації, інтеграції й поширення біографічних знань.

Ключові слова: українська біографіка, етапи розвитку біографічних досліджень, Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, творчий інструментарій біографіки, сучасні вимоги до біографічної літератури, інтерес до біографічного читання, інтелектуальний і духовний діалог поколінь, наукові та видавничі центри української діаспори.

UDC УДК 929-021.414-043.86:[001+008](477)

Popyk Volodymyr Ivanovych

Biography studies: the phenomenon of culture and science, information resource of society: monograph / NAS of Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, 2021. 528 p.

ISBN 978-966-02-9761-6 (Print)

ISBN 978-966-02-9762-3 (Online)

The monograph examines the place, role and significance of biography studies as a phenomenon of national culture and science, as well as an important information and communication resource in the life of Ukrainian society. The main stages of development of biography studies in the Motherland and in the Ukrainian diaspora, the achievements, current state, unsolved problems, relevant tasks, the latest defining trends and prospects for research, publishing and information work have been analyzed. The monograph reveals the experience of the Institute of Biographical Research of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as well as of the scientists of other scientific and educational institutions in developing theoretical and methodological foundations of national biography studies, development and implementation of new achievements of the world science and culture in expanding problem-thematic range, enriching the creative arsenal of biographical research and dissemination of biographical knowledge.

The theoretical provisions and methodological recommendations formulated in the monograph are addressed to biographers – historians, literary critics, culturologists, as well as publishing and information workers, librarians – all those involved in biographical research, biographical information resources, integration and dissemination of biographical knowledge.

Key words: Ukrainian biography, stages of development of biographical researches, Institute of Biographical Research of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, creative tools of biography, modern requirements to biographical literature, interest in biographical reading, intellectual and spiritual dialogue of generations, scientific and publishing centers of the Ukrainian diaspora

Наукове видання

Попик Володимир Іванович

**БІОГРАФІКА: ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ І НАУКИ,
ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬСТВА**

Монографія

Відповідальний редактор

Л. І. Буряк

Літературний редактор

О. В. Плющик

Дизайн обкладинки

В. В. Волинська

Комп'ютерна верстка

О. А. Михайлець

Підписано до друку 19.11.2021.

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 42,6. Обл.-вид. арк. 26,85.

Гарнітура: Times New Roman.

Наклад 200 прим. Зам. № 26

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.
Друкарня Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
03039. Київ-39, проспект Голосіївський, 3.

Попик Володимир Іванович

– доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Автор понад 350 наукових та науково-популярних публікацій з проблем історичного досвіду української біографіки, теорії та методики біографічних досліджень.

Автор монографії «Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (2013). Керівник авторських колективів і відповідальний редактор праць «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання» (2016), «Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи» (2019), «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2000–2019)» (2019), «Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм» (2021). Заступник головного редактора фахового продовжуваного наукового збірника «Українська біографістика», головний редактор електронного видання – збірника наукових праць «Biography. Біографіка. Біографістика».

